

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

SİVAS AKINCILAR AĞZI KARŞILAŞTIRMALI VE TANIKLI SÖZLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tezi

Halil İbrahim TAŞKIRAN

Sivas
Mayıs 2021

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

**SİVAS AKINCILAR AĞZI KARŞILAŞTIRMALI VE TANIKLI
SÖZLÜĞÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Halil İbrahim TAŞKIRAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Özlem AYAZLI

Sivas
Mayıs 2021

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

...../...../2021

Halil İbrahim TAŞKIRAN

ÖN SÖZ

Sivas Akıncılar Ağzı Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözlüğü adlı tezimiz dört ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm, Sivas ağzının Anadolu ağızlarındaki yeri, Akıncılar ağzının Sivas ağzı içindeki yeri, çalışmanın yöntemi, Sivas ağzı ve sözlükçülüğü üzerine yapılmış çalışmaların taranması, Sivas ağzı üzerine yapılan lisans tezleri, yüksek lisans tezleri, makale ve kitapları “Giriş Bölümü”nde ele alınmıştır. İkinci bölüm, Akıncılar ağzı ses bilgisi ve yapım ekleri alt başlıklarının ele alındığı “İnceleme” bölümüdür. Üçüncü bölümde ise Akıncılar ilçesi ağzında tespit edilebilen sözcüklerin ses, biçim, anlam ve köken bilgisi özellikleri tanık cümlelerle birlikte “Sivas Akıncılar Ağzı Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözcükleri” başlığı altında verilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölüm de çalışmadan elde edilen verilerin ve tespitlerin açıklandığı “Sonuç” bölümünden oluşmuştur.

Tez çalışmasının en başından itibaren sabır ve hoşgörüyle, ilgisini, bilgisini ve zamanını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Özlem AYAZLI’ya, değerli görüş ve katkıları için Prof. Dr. Recep TOPARLI ile Prof. Dr. Engin ÇETİN’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	i
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	xi
ÖZET	xvii
ABSTRACT	xix
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	xxi
GİRİŞ.....	1
Sivas Ağzının Anadolu Ağızlarındaki Yeri.....	1
Akıncılar Ağzının Sivas Ağızları Arasındaki Yeri	1
Yöntem	2
Kaynak Taraması.....	3
DERLEMeye KATILAN KAYNAK KİŞİLER.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	13
İNCELEME	13
1. Ses Değişimleri.....	13
1.1. Ünlülerde Ses Olayları	13
1.1.1. Ünlü Uyumu	13
1.1.2. Ünlü Türemeleri.....	19
1.1.3. Ünlü Düşmeleri.....	20
1.2. Ünsüzlerde Ses Olayları	20
1.2.1. Ünsüz Türemeleri	20
1.2.2. Ünsüz Değişmeleri.....	22
1.2.3. Ünsüz Benzeşmeleri.....	28
1.2.4. Aykırılma	29
1.2.5. Ünsüz Düşmesi	29
1.2.6. Ünsüz Erimesi.....	30

1.2.7. Ünsüz İkizleşmesi.....	30
1.2.8. Ünsüz Tekleşmesi.....	30
1.2.9. Göçüşme	30
2. Yapım Ekleri	31
2.1. İsimden İsim Yapım Ekleri.....	31
2.1.1. +aç	31
2.1.2. +ah, +ıh, +ik, +k	31
2.1.3. +amuğ, +amuk.....	32
2.1.4. +cağaz.....	32
2.1.5. +cağ, +cek	32
2.1.6. +ce	32
2.1.7. +cene.....	32
2.1.8. +celik	32
2.1.9. +cığ, +cik, +cuğ, cük	32
2.1.10. +ÇI, +cu	33
2.1.11. +dağ	33
2.1.12. +daş.....	33
2.1.13. +dırıh/ +duruh.....	33
2.1.14. +e	33
2.1.15. +ıl.....	33
2.1.16. +ıltı.....	33
2.1.17. +n, +ın.....	34
2.1.18. +lah, +lek	34
2.1.19. +II, +IU.....	34
2.1.20. +lıh, +lik, +luğ, +lük, +nik, +nük	34
2.1.21. +ma	35
2.1.22.+sIz, +sUz	35
2.1.23. +uş	35
2.2. İsimden Fiil Yapım Eki	35
2.2.1. +A-.....	35
2.2.2. +al-.....	35
2.2.3. +ar-.....	35
2.2.4. +dA-	36
2.2.5. +ıh-.....	36
2.2.6. +lA-, +nA-.....	36

2.2.7. +lAn-, +nen-	36
2.2.8. +leş-	37
2.2.9. +r-	37
2.3. Fiilden İsim Yapım Ekleri	37
2.3.1. -acağ, -ecek, -Cağ, -çek.....	37
2.3.2. -aç.....	37
2.3.3. -amağ.....	37
2.3.4. -ar	38
2.3.5. -buğ	38
2.3.6. -(y)IcI, -(y)UcU.....	38
2.3.7. -ç, -ış.....	38
2.3.8. -e	38
2.3.9. -eğen.....	38
2.3.10. -elek	38
2.3.11. -emet.....	38
2.3.12. -en.....	38
2.3.13. -enek.....	39
2.3.14. -gan	39
2.3.15. -güç	39
2.3.16. -GIn, -gun	39
2.3.17. -h, -k, -ıh, -ik, -uh, -úğ, -úk, -ük.....	39
2.3.18. -h, -k, -ek, -ah, -ğ	39
2.3.19. -hı, -GI, -hu, -GU	40
2.3.20. -I, -u.....	40
2.3.21. -ım, -um, -m	40
2.3.22. -ke, -ha	40
2.3.23. -ken.....	40
2.3.24. -mA	40
2.3.25. -maca	41
2.3.26. -mAç	41
2.3.27. -mıh, -mük	41
2.3.28. -n, -In	41
2.3.29. -nç.....	41
2.3.30. -sü.....	41
2.3.31. -ş.....	41
2.3.32. -tı	41

2.3.33. -ız, -uz.....	42
2.4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri.....	42
2.4.1. -dar-.....	42
2.4.2. -dır-, -dur-.....	42
2.4.3. -ıhla-.....	42
2.4.4. -ıl-.....	42
2.4.5. -ın-, -n-	42
2.4.6. -ur-.....	42
2.4.7. -ş-	42
2.4.8. -t-.....	43
İKİNCİ BÖLÜM.....	45
SİVAS AKINCILAR AĞZI KARŞILAŞTIRMALI ve TANIKLI	
SÖZCÜKLERİ	45
SONUÇ	411
1. Derleme Sözlüğünde Geçen ve Geçmeyen Sözcükler.....	411
1.1. Derleme Sözlüğünde Geçen Sözcük ve Sözcük Öbekleri.....	411
1.2. Yöre Ağzında Kök yahut Gövdesi Bulunan ve Derleme Sözlüğünde İleri Öge Olarak Varlığı Tespit Edilen Sözcükler.....	418
1.3. Derleme Sözlüğünde Başka Biçimde Kaydedilmiş Sözcükler.....	418
1.4. Derleme Sözlüğünde Başka Anlamda Kaydedilmiş Sözcükler.....	419
1.5. Derleme Sözlüğünde Geçmeyen Sözcük ve Sözcük Öbekleri	420
1.6. Derleme Sözlüğünde Geçen, Sivas Yöresinde Geçtiği Gösterilmeyen Sözcük ve Sözcük Öbekleri.....	425
2. Sivas Akıncılar Ağzı Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözlüğünde Geçen Sözcük ve Sözcük Öbeklerinin Kökenleri.....	433
2.1. Arapça Kökenli Alıntı Sözcükler	434
2.1.1. Arapça Kök ya da Gövde Üzerine Türkçe Sözcük, Ek ya da Yardımcı Eylem Gelen Sözcükler	435
2.1.2. Arapça- Farsça Kökenli Birleşik Sözcükler	435
2.2. Ermenice Kökenli Alıntı Sözcükler yahut Ermenice Üzerinden Dilimize Geçen Sözcükler	436
2.2.1. Ermenice Kök ya da Gövde Üzerine Türkçe Sözcük, Ek ya da Yardımcı Eylem Gelen Sözcükler	436

2.3. Farsça Kökenli Alıntı Sözcükler yahut Farsça Üzerinden Dilimize Geçen Sözcükler	437
2.3.1. Farsça Kök ya da Gövde Üzerine Türkçe Sözcük, Ek ya da Yardımcı Eylem Gelen Sözcükler	438
2.4. Fransızca Kökenli Alıntı Sözcükler yahut Fransızca Üzerinden Dilimize Geçen Sözcükler	439
2.4.1. Fransızca Kök ya da Gövde Üzerine Türkçe Sözcük, Ek ya da Yardımcı Eylem Gelen Sözcükler	439
2.5. İngilizce Kökenli Alıntı Sözcük.....	439
2.6. İspanyolca Kökenli Alıntı Sözcükler.....	439
2.7. İtalyanca Kökenli Alıntı Sözcükler yahut İtalyanca Üzerinden Dilimize Geçen Sözcükler	439
2.8. Moğolca Kökenli Alıntı Sözcükler.....	439
2.8.1. Moğolca- Türkçe Sözcükler	440
2.9. Romence Kökenli Alıntı Sözcük.....	440
2.10. Rumca Kökenli Alıntı Sözcükler yahut Rumca Üzerinden Dilimize Geçen Sözcükler	440
2.10.1. Rumca Kök ya da Gövde Üzerine Türkçe Sözcük ya da Ek Gelen Sözcükler	440
2.11. Slav Dillerinden Geçen Alıntı Sözcükler.....	440
2.12. Türkçe Sözcükler	440
3. Akıncılar Ağzında Öne Çıkan Ses Olayları.....	447
KAYNAKÇA	455
ÖZ GEÇMİŞ.....	465

KISALTMALAR

Al.T	: Altay Türkçesi
An. Ağ.	: Anadolu Ağızları
anat.	: Anatomi
Ar.	: Arapça
ask.	: Askerlik
ay.	: Aynı
Az.T	: Azerbaycan Türkçesi
bağ.	: Bağlaç
Balk.T	: Balkar Türkçesi
BatıErm.	: Batı Ermenice
Başk.T	: Başkurt Türkçesi
bit. b.	: Bitki Bilimi
biy.	: Biyoloji
bk.	: Bakınız
BL	: Bahşayış Lügati
Boşnak.	: Boşnakça
bot.	: Botanik
Bulg.	: Bulgarca
CC	: Codex Cumanicus
coğ.	: Coğrafya
Çağ.	: Çağatay Türkçesi
Çerkes.	: Çerkesçe
Çuv.	: Çuvaşça

den.	: Denizcilik
dey.	: Deyim
dial.	: Diyalekt
din.	: Din Bilgisi
DLT	: Divânu Lugâti't- Türk
DoğuErm.	: Doğu Ermenice
Doğuİl. Ağ.	: Doğu İlleri Ağızlarından Toplamalar, Ahmet Caferoğlu
DS	: Derleme Sözlüğü
ED	: An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish
ed.	: Edebiyat
EErm.	: Eski Ermenice
EFar.	: Eski Farsça
El. Ağzı	: Elazığ Ağzı
ELS Bİ	: Elazığ Yöresi Söz Varlığı, Ahmet Buran- Nadir İlhan
EOT	: Eski Oğuz Türkçesi
Er. Ağzı	: Erzincan Ağzı
Erm.	: Ermenice
ErS S	: Erzincan ve Yöresi Ağızları, Mukim Sağır
esk.	: Eskimiş
ET	: Eski Türkçe
EYun.	: Eski Yunanca
Far.	: Farsça
fel.	: Felsefe
fiz.	: Fizik
Fr.	: Fransızca

gök b.	: Gök Bilimi
Gürc.	: Gürcüce
Hak.T	: Hakas Türkçesi
Hind.	: Hintçe
hay. b.	: Hayvan Bilimi
hk.	: Hakkında
hlk.	: Halk Ağzında
HTS	: Hakas Türkçesi Sözlüğü
huk.	: Hukuk
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
jeo.	: Jeoloji
Kar.	: Karahanlı Türkçesi
Karç.T	: Karaçay Türkçesi
Kaz.T	: Kazak Türkçesi
Kıp.	: Kıpçak Türkçesi
Kır.T	: Kırgız Türkçesi
kim.	: Kimya
krş.	: karşılaştı
KTLS	: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
Kıp.TS	: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
Kum.T	: Kumuk Türkçesi
Kürt.	: Kürtçe
Lat.	: Latince
mat.	: Matematik

mdn.	: Madencilik
mec.	: Mecaz
Moğ.	: Moğolca
MS	: Milat Sonrası
MTS	: Moğolca Türkçe Sözlük
müz.	: Müzik
Osm.	: Osmanlı Türkçesi
OsmTL	: Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat
OT	: Orta Türkçe
OTWF	: Old Turkic Word Formation
Özb.T	: Özbek Türkçesi
Pehl.	: Pehleviçe, Orta Farsça
Rom.	: Rumence
ruh. b.	: Ruh Bilimi
Rum.	: Rumca
Sans.	: Sanskritçe
sf.	: Sıfat
Sırp.	: Sırpça
sin.	: Sinema
Siv. Ağzı	: Sivas Ağzı
SivS C	: Sivas Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar, Ahmet Caferoğlu
SivS DŞ	: Sivas İli ve Yöresi Ağızları, Necati Demir- Ülker Şen
SivS K	: Sivas Sözlüğü, Fikret Kesten
SivS T	: Sivas Sözlüğü, Recep Toparlı
sp.	: Spor

Soğd.	: Soğdca
tiy	: Tiyatro
tar.	: Tarih
Tat.T	: Tatar Türkçesi
tıp.	: Tıp
tkz.	: Teklifsiz Konuşmada
top.	: Toplum Bilimi
TS	: Tarama Sözlüğü
TT	: Türkiye Türkçesi
Tü.	: Türkçe
Türkm.T	: Türkmen Türkçesi
TüS	: Türkçe Sözlük
Uyg.	: Uygur Türkçesi
Uyg.T	: Yeni Uygur Türkçesi
UWb	: Uigurisches Wörterbuch, Claus Schöning
ünl.	: Ünlem
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve saire
Yak.T	: Yakut Türkçesi
YTS	: Yeni Tarama Sözlüğü
Yun.	: Yunanca
zf.	: Zarf

ÖZET

Bu çalışmada, Sivas ili - Akıncılar ilçesi ağzı temel alınmış, ilçe ağzının dil özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Tezimiz, Giriş, İnceleme, Metinler ve Sözlük bölümlerinden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Sivas ağzının Anadolu ağızlarındaki yeri, Akıncılar ağzının Sivas ağzı içindeki yeri, çalışmanın yöntemi, Sivas ağzı ve sözlükçülüğü üzerine yapılmış çalışmalar; İkinci bölümde, Akıncılar ağzı ses bilgisi ve yapım ekleri; Üçüncü bölümde Akıncılar ilçesi ağzında tespit edilebilen sözcüklerin ses, biçim, anlam ve köken bilgisi özellikleri ve sözcüklerin kaynak kişi cümleleri; dördüncü bölümde çalışmadan elde edilen veriler ve tespitler sunulmuştur.

Akıncılar yöre ağzı ile ölçünlü dilde ses ve anlam farklılıklarından en az birine sahip olduğu tespit edilen sözcükler madde başı alınmıştır. Ölçünlü dilden yöre ağzına geçerken uğradığı ses ve anlam değişimleri, sözcüğün tespit edilebildiği en eski dönemden başlayarak Eski Türkçe, Uygurca, Karahanlıca, Eski Oğuz Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Osmanlıca Türkçesi dönemleri ile art zamanlı; Anadolu ağızları, Sivas ve komşu yöre ağızları ile Türkiye Türkçesi ölçünlü dilindeki biçim ve anlamlarıyla da eş zamanlı gösterilmeye çalışılmıştır. Köken bilgisi sözlükleri ile bazı sözcükler üzerine yazılmış makalelerdeki veri ve tespitler aktarılmış, sözcüğün geçtiği örnek cümleler büyük oranda tanıklanmıştır. İnceleme bölümünde ses değişimleri ve yapım ekleri, sonuç bölümünde elde edilen veriler sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akıncılar Ağızı, Sivas Ağızı, Anadolu Ağızları, Ses Değişimleri, Yapım Ekleri, Sözlük, Derleme Sözlüğü, Köken Bilgisi.

ABSTRACT

In this study, the dialect of Akıncılar town of Sivas province is based and its language features have been attempted to determine. This thesis consists of “Introduction, Analysis, Glossary and Conclusion” sections. In the first section, the importance of Sivas dialect in the dialects of Anatolian dialects, the importance of Akıncılar dialect inside the Sivas dialect, methodology of the study, Sivas dialect and Sivas lexicography; in the second section, phonology and derivational morphemes of Akıncılar dialects; in the third section, the sound, morph, semantic and etymological features of the words determined in the dialect of Akıncılar district and the statements of resource people; and on the fourth section, the data and the determinations found out in this study have been submitted.

The words, those determined as having at least one of the phonetic and semantic differences in standard Turkish language and the dialects of Akıncılar have been used as headwords. The phonetic and semantic changes of the word, which came under while being transferred from standard language to the regional dialect, starting from the earliest known period, have been given synchronic with the term of Old Turkish, Uighur Language, Karakhanid Language, Old Oghuz Turkish, Kipchak Turkish and Ottoman Turkish; diachronic with standard Turkey Turkish and Anatolian dialects, Sivas dialect and neighbour region dialects. Etymological words and some data and detections from some related articles have been given; the sample sentences mentioning these words have been substantially exemplified. In the analysis section, phonetic changes and derivational morphemes; and in the conclusion section, the data found out have been aligned.

Key Words: Akıncılar Dialect, Sivas Dialect, Anatolian Dialects, Phonetic Changes, Derivational Morphemes, Glossary, Compilational Dictionary/Anthological Dictionary, Ethimology.

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

Akıncılar ilçesi ağızında Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde kullanılan *a, e, ı, i, o, ö, u, ü* ünlüleri dışında diğer ünlü ve ünsüzlerin etkisiyle ortaya çıkan çeşitli ünlüler vardır. Bu ara ünlüleri gösteren işaretler için Ahmet B. Ercilasun'un (1999: 43-48) önerdiği transkripsiyon esas alınmıştır:

- á yarı kalın, düz, geniş, a ile e arası.
- ā kalın, düz, geniş, normal a'dan uzun.
- ǎ kalın, düz, geniş, normal a'dan kısa.
- è ince, düz, geniş, e ile i arası.
- ē ince, düz, geniş, normal e'den uzun.
- í yarı kalın, düz, dar, ı ile i arası.
- ī ince, düz, dar, normal i'den uzun.
- ó yarı kalın, yuvarlak, geniş, o ile ö arası.
- ú yarı kalın, yuvarlak, dar, u ile ü arası.
- ū kalın, yuvarlak, dar, normal u'dan daha uzun.
- ũ ince, yuvarlak, dar, normal ü'den daha uzun.

Akıncılar ilçesi ağızında yazı dilindeki ünsüzler dışında görülen başlıca ünsüzler şunlardır:

- ç ötümsüz, yarı sızıcı, c ile ş arası dış eti ünsüzü (Güven 2014: 41).
- Ç yarı ötümlü, patlayıcı, c ile ç arası (Sağır 1999: 130).
- F yarı ötümlü, sızıcı, f ile v arası (Sağır 1999: 130).
- g yarı kalın ünlülerle hece kuran orta damak ünsüzü (Güven 2014: XVIII- XIX).
- ğ düşmek üzere olan ğ ünsüzü.
- h ötümsüz, sızıcı, art damak ünsüzü (Sağır 1999: 131).

- K yarı ötümlü, patlayıcı, *k* ile *g* arası ön damak ünsüzü.
- ŋ ötümlü, patlayıcı, damaklı, geniz ünsüzü.
- P yarı ötümlü, patlayıcı, *b* ile *p* arası çift dudak ünsüzü (Güven 2014: XVIII- XIX).
- S yarı ötümlü, sızıcı, *s* ile *z* arası asıl diş ünsüzü.
- Ş normalden daha çok vurgulu söylenen *ş* ünsüzü.
- T yarı ötümlü, patlayıcı, *d* ile *t* arası asıl diş ünsüzü (Güven 2014: XVIII- XIX).
- ^y düşmek üzere olan *y* ünsüzü.

GİRİŞ

Sivas Ağzının Anadolu Ağızlarındaki Yeri

Anadolu ağzları üzerine ilk sınıflandırma çalışması *Kisazsiai Török Dialektusairai* ile I. Kúnos'a aittir. Anadolu ağzlarını yedi gruba ayırdığı bu sınıflandırmasında Sivas ağzıyla ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir (Karahana 2017: IX-X). Ahmet Caferoğlu “Sivas ve kısmen Tokat illeri ağzları bölgesi” adıyla üçüncü bölgede Sivas ağzlarını değerlendirmiştir (Karahana 2017: X). Bu çalışmasında Sivas vilayet ağzı ve Kangal Terekeme ağzlarında derlemeler yapmıştır. Leyla Karahana (2017: 2), Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması adlı eserinde Sivas yöresi ağzlarını “3. Batı Grubu Ağzları” içinden VI. Alt dal olan “Havza, Lâdik, Amasya, Tokat, Sivas (Şarkışla ve Gemerek hariç), Mesudiye, Şebinkarahisar, Alucra, Malatya, Hekimhan, Arapkir ağzları” grubuna dâhil etmiştir.

Akıncılar Ağzının Sivas Ağzıları Arasındaki Yeri

Leyla Karahana, bu alt grubu da “İkinci Derecedeki Alt Gruplar” adıyla şöyle sınıflandırmıştır: 1. Lâdik, Havza, Amasya, Tokat merkez, Erbaa, Niksar, Turhal, Reşadiye, Almus ağzları; 2. Zile, Artova, Sivas merkez, Yıldızeli, Hafik, Zara, Mesudiye ağzları; 3. Şebinkarahisar, Alucra, Suşehri ağzları; 4. Kangal, Gürün, Divriği, Malatya merkez, Hekimhan, Arapkir ağzları.

Anadolu ağzları arasındaki yerini tespit ettiğimiz Sivas ağzının kendi sınırları içindeki tasnifini ise Necati Demir ve Ülker Şen (2006: 64-73) şu şekilde yapar:

1. **Ağız Yöresi:** Gölova, Akıncılar, Suşehri, Koyulhisar ve Zara ile Doğanşar’ın kuzeyi;
2. **Ağız Yöresi:** İmranlı ve Zara’nın doğusu;
3. **Ağız Yöresi:** Divriği’nin tamamı ile İmranlı’nın güney kısımları;
4. **Ağız Yöresi:** Gürün ilçesi güneyi;
5. **Ağız Yöresi:** Zara’nın ve Divriği’nin batısı, Hafik, Kangal, Gürün’ün kuzeyi, Ulaş, Sivas merkez ilçe ve köyleri, Altınyayla ve Yıldızeli;

6. **Ağız Yöresi:** Şarkışla ve Gemerek;
7. **Ağız Yöresi:** Yıldızeli ilçesi Yavu beldesi.

Kurtuluş Savaşı'nı takip eden yıllarda meydana gelen mübadele ile ağırlıklı olarak Akıncılar yerleşkesine yerleşen muhacirlerin ağız özelliklerinin zaman içinde azaldığı yöre insanı tarafından belirtilmiş, bazı belli başlı kullanımlar bulunmakta olup bunların da muhacirlere ait oldukları belirtilmek şartıyla sözlüğümüze alınmıştır.

Yöntem

Sivas Akıncılar Ağzı Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözlüğü adlı bu çalışma; Akıncılar yöresi söz varlığından hareketle Sivas Akıncılar ağzının özelliklerini, yörenin söz varlığını, sözcük çeşitliliğini, sözcüklerin kökenlerini ortaya koyabilmek amacıyla hazırlanmıştır. Verilerin toplanmasında kaynak kişi olarak Akıncılar ilçe merkezi ile köylerinde yaşayan, yerleşke sınırlarından ayrılmamış, çoğunluğu yaşça ileri kimselerden, mümkün olduğu kadar okuma yazması olmayan kadınların yöreye ait hikâye, ninni, bilmece, mânî gibi çeşitli anlatılarından ses kaydı yapılmasına azami derecede çalışıldı. Bu çalışma yöntemi, sözcük derleme çalışmasının temelini oluşturdu. Yörede farklı kişiler tarafından değişik şekillerde telaffuz edilen sözcüklere de dikkat edilmeye çalışıldı. Söylemlerin doğal olabilmesi için kaynak kişilerle aylarca süren birlikteliklerimiz oldu. Onların ifade edişlerindeki anlamlara vâkıf olabilmek için günlük yaşamda yaptıkları bağ bahçe işlerine, kışlık hazırlıklarına, hasta ve kabir ziyaretlerine kadar her anlarına ortak olmaya çalışıldı. Güven ortamı sağlandıktan sonra ses kayıtları alınmaya özen gösterildi.

Sözlü anlatıların toplanmasını takiben Derleme Sözlüğü ile yakın kültür ve coğrafyalara ait sözlüklerden bazen madde başları bazen de anlamlar, nasıl söylendiği ve ne ifade ettiği kaynak kişilere sorularak ses ve anlam farklılığı tespit edilmeye çalışıldı. Okula gelen öğrencilerin günlük hayattaki konuşmalarında kullandığı sözcükler de sözlüğümüze kaynaklık eden unsurlardan oldu.

Ölçünlü dil ile yöre ağzı arasında ses ve anlam farklılıklarından en az birine sahip olduğu tespit edilen sözcükler madde başı olarak alınmaya çalışıldı. Ölçünlü dilden yöre ağzına geçerken uğradığı ses değişimi ile biçim birim özellikleri tespit

edilerek gösterilmeye azami derece gayret edildi. Sözcüğün tespit edildiği en eski dönemden başlayarak Eski Türkçe için Sir Gerard Clauson'un etimolojik sözlüğüne, Karahanlı Türkçesi için Dîvânü Lügâti't- Türk'e, Eski Oğuz Türkçesi için Bahşayış Lügati ile Tarama Sözlüğü'ne, tarihî Kıpçak Türkçesi için Codex Cumanicus ile Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'ne, yakın dönem Osmanlı Türkçesi için Robert Dankoff'un hazırladığı ve Semih Tezcan'ın katkılarıyla çevirdiği Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü'ne, günümüz söz varlığı ile karşılaştırmak için Derleme Sözlüğü ile Sivas ve yakın illere ait ağız çalışmaları ve sözlüklere, ölçünlü dildeki karşılığı için Türkçe Sözlüğe, sözcüğün köken bilgisine dair görüş ve ifadeler için Hasan Eren, Tietze ve Tuncer Gülensoy'un köken bilgisi sözlükleri ile çeşitli araştırmacıların makalelerinde verilen köken bilgisi açıklamalarına başvuruldu. Sözcüğün geçtiği tanıklayıcı cümlelere olabildiğince yer verilerek sözcüğün en eski biçim ve anlamından günümüzdeki biçim ve anlamına yolculuğu anlaşılmaya ve aktarılmaya çalışıldı.

Tanıklayıcı cümlelerin yazıya aktarımında Ahmet B. Ercilasun'un (1999: 43-48) "Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri" adlı bildirisinde önerdiği sistem örnek alındı. Ağız özelliklerinin anlatımdaki doğallığını, anlatılan konunun ilginçliğini, sözlü anlatı kültürünün dinamikliği gibi çeşitli özellikleri aktarabilmek adına bazı tanık cümleler kesilmeden/ eksiltilmeden tamamıyla aktarılmaya çalışıldı. Madde başı yapılan çoğu sözcük için örnek cümle verilmeye gayret edildi.

Kaynak Taraması

Sivas ağızı üzerine ilk çalışma Ahmet Caferoğlu tarafından yapılmıştır. İlk baskısı 1944 yılında yapılan Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar adlı eserin ikinci baskısı 1994 tarihlidir. Bu eserin birinci bölümünde Sivas vilayet ağızına ait 75 metin ile Sivas vilayeti Kangal kazası Terekeme ağızına ait 3 metin olmak üzere 78 metin derlemesi yapılmıştır. İkinci bölümde Tokat ağızına ait 49 metin derlemesi yapılmıştır. Eserin üçüncü bölümü sözlük olarak düzenlenmiştir.

Sivas yöresi ağızlarına dair çalışmalar 1970'li yıllara kadar birkaç lisans tezi ile gelirken, 1970 yılından itibaren lisans tezlerinde, 1980 yıllarından sonra da yüksek lisans tezlerinde gözle görülür bir hareketlenme yaşanmıştır.

İlk sayısı 1973 Şubat ayında İbrahim Aslanoğlu tarafından çıkarılan Sivas Folkloru dergisi 78. ve son sayısını 1979 Temmuzunda çıkarmıştır. Bu sayıdan sonra adı Türk Folkloru olarak değiştirilen dergi 96 sayı da bu adla 1999 yılına kadar aralıklarla yayın hayatına devam etmiştir (Kaya 2011: 17). Sivas yöresi ağızlarına dair önemli çalışmalara ev sahipliği yapmıştır.

2000’li yıllarla birlikte ağız ve sözlük çalışmaları yüksek lisans düzeyinde artarken, 2006 yılında Necati Demir ve Ülker Şen Sivas İli ve Yöresi Ağızları (Etnik Yapı- Dil İncelemesi- Metinler- Sözlük) eserini yayımlamışlardır. Giriş bölümünde Sivas ili tarihi, etnik yapısı, fiziki ve beşeri coğrafyası ve ağız özelliklerinin genel durumu hakkında bilgi verilir. Birinci bölüm “Dil İncelemesi”nde ses bilgisi ve şekil bilgisi özelliklerinden bahsedilir. İkinci Bölümde 4’ü Akıncılar ilçesine ait, toplamda 161 metin derlemesi bulunmaktadır. Üçüncü bölüm sözlük kısmında derleme metinlerinden, Derleme Sözlüğü’ndeki Sivas yöresine ait sözcüklerden, Sivas Folkloru metin ve metin yazarları ile içinde Doğan Kaya’nın da bulunduğu birçok araştırmacının çalışmalarından yararlanılmıştır.

2013 yılında Fikret Kesten, Sivas Sözlüğü adlı eserinde ses ve biçim bilgisi, sözlük kısımları yanında lehçe, şive ve ağız tanımlarını yapmış, günlük konuşma dilinde kullanılan ikilemeler, deyimler ve benzetmelere yer vererek Sivas ili sözlük çalışmalarına farklı bir soluk getirmiştir.

Sivas Kongresi ve Millî Mücadele’nin 100. Yılı anısına Recep Toparlı tarafından hazırlanan Sivas Sözlüğü şimdilik en son sözlük çalışmasıdır. Çalışmada sözcüklerin eş anlamlı karşılıkları ile birlikte, sözcüğün yaşadığı ilçe, kasaba, köy adresine de yer verilmiştir.

Sivas üzerine yapılmış ve tespit edilebilen makale, tez ve kitap çalışmaları listesini bir arada sunmak için aşağıdaki kaynakça oluşturulmuştur:

Lisans Tezleri

AKKAYA Fuat, *Sivas– Gemerek Türkmen Ağzı*, Atatürk Üniversitesi, Lisans Tezi, Erzurum, 1972.

AKYOL Abdulkadir, *Suşehri Ağzı*, Ankara Üniversitesi DTCE, Lisans Tezi, Ankara, 1973.

ATEŞ Zeynep, *Sivas Gürün Ağzı*, Cumhuriyet Üniversitesi, Lisans Tezi, Sivas 1993.

BAYDAN Deniz, *Sivas Gemerek Ağzı*, Cumhuriyet Üniversitesi, Lisans Tezi, Sivas 1997.

BEYZADOĞLU Yusuf Ziya, *Divriği Ağzının Fonetik ve Morfolojik Tetkiki*, İstanbul Üniversitesi, Lisans Tezi, İstanbul, 1953.

BOZKURT M. Fuat, *Kangal Folkloru ve Ağzı*, Ankara Üniversitesi DTCF, Lisans Tezi, Ankara, 1969.

ÇOLAK Kuddusi, *Sivas İli Gürün İlçesi Ağzında Sentaks*, Atatürk Üniversitesi, Lisans Tezi, Erzurum, 1995.

ERSOY N. Asım, *Sivas Yıldızeli Ağzı*, Cumhuriyet Üniversitesi, Lisans Tezi, Sivas 1995.

GÖÇMENOĞLU Abdulkadir, *Şarkışla Ağzı*, Ankara Üniversitesi DTCF, Lisans Tezi, Ankara, 1953.

GÖREN Hasan, *Gürün Ağzı*, Atatürk Üniversitesi, Lisans Tezi, Erzurum, 1976.

KARPUZ Hacı Ömer, *Sivas İli Gürün İlçesi Ağzı*, Atatürk Üniversitesi, Lisans Tezi, Erzurum, 1981.

KAYA Doğan, *Acıyut Köyü Ağzının Fonetik ve Morfolojik Hususiyetleri*, İstanbul Üniversitesi, Lisans Tezi, Ankara, 1971.

KÜÇÜK Hatice, *Sivas Ağzı*, Ankara Üniversitesi DTCF, Lisans Tezi, Ankara, 1971.

MUĞULKOÇ Gülden, *Sivas Ağzı*, İstanbul Üniversitesi- Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1979.

OKTAY Yalçın, *Gemerek- Sivas Ağzı*, Atatürk Üniversitesi, Lisans Tezi, Erzurum, 1971.

ÖZEN Nami, *Sivas- Akıncılar Nahiyesi Ağzı İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi, Lisans tezi, İstanbul, 1974.

PAÇACIOĞLU Burhan, *Sivas Ağzı*, Erzurum Üniversitesi, Lisans Tezi, Erzurum, 1971.

TOPARLI Recep, *Sivas- Merkez İlçesi Külük Köyü Ağzı*, Atatürk Üniversitesi, Lisans Tezi, Erzurum, 1976.

YAVUZ Gülhan, *Sivas Ağzının Fonetik ve Morfolojik Tetkiki*, İstanbul Üniversitesi, Lisans Tezi, İstanbul, 1955.

YILDIRIM Adnan, *Sivas Akçahan Ağzı*, Cumhuriyet Üniversitesi, Lisans Tezi, Sivas 1992.

YILMAZ Hikmet, *Sivas İli Şarkışla ve Yöresi Ağzları*, Ankara Üniversitesi DTCE, Lisans Tezi, Ankara, 1971.

YILMAZ Sırrı, *Sivas Kangal Kalkım Ağzı Üzerine Bir Dil Araştırması*, İstanbul Üniversitesi, Lisans Tezi, İstanbul, 1974.

Yüksek Lisans Tezleri

AKÇAY Halit, *Sivaslı Ağzı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 1997.

DARICI AYIK Tülay, *Şarkışla Ağzı*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı- Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2013.

DOĞAN Şaban, *Sivas Merkez İlçe ve Köyleri Ağzı (Giriş- İnceleme- Metinler)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Yüksek Lisans tezi, Van, 2001.

GÜVEN Ömer, *Sivas İli Zara İlçesi Ağzı*, İstanbul Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2014.

İÇER Elif, *Sivas ili Yıldızeli ilçesi ağzı: (İnceleme- Metinler- Sözlük)*, Trakya Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 2010.

ÖKRUCA Leyla, *Sivas İli Kangal İlçe Merkezi Sözlüğü*, Cumhuriyet Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2011.

ÖZTÜRK Zehra, *Sivas İli Gürün İlçesi Merkez Köyleri Ağzı Sözlüğü*, Cumhuriyet Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sivas, 2014.

PAÇACIOĞLU Burhan, *Sivas İlbeyli Ağzı (İnceleme- Metin- Sözlük)*, Gazi Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü- Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.

TAŞ Pınar, *Şarkışla ve Yöresi Ağzları*, Erciyes Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Yüksek Lisans tezi, Kayseri, 2006.

TANYILDIZ Eyyup, *Hafik İlçe Merkezinin Kelime Hazinesi*, Cumhuriyet Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2014.

TOKATLI S. Suzan, *Gemerek ve Yöresi Ağzı*, Erciyes Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1991.

YELOK Veli Savaş, *Divriği Merkez İlçe (Sivas) Ağzı*, Gazi Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.

YILMAZ Kadir, *Yıldızeli'nin Söz Varlığı*, Cumhuriyet Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2011.

Makaleler

ABURŞU Faruk, “Sivas’ta Davara Verilen Adlar”, *Sivas Folkloru*, I/8 (Eylül 1973), s. 12-22.

ABURŞU Faruk, “Sivas’ta Hayvan Hastalıkları ve Tedavi Şekilleri”, *Sivas Folkloru*, I/9 (Ekim 1973), s. 14-15.

ACAR İsmail Hakkı, “Zara Folkloru; Zara’da Mahalli Kelimeler ve Deyimler”, *Sivas Folkloru*, I/9 (Ekim 1973), s. 5.

AKPINAR A. Turan, “Zara’nın Hacı Ahmet Köyünde Yiyecekler: I Meyvalar”, *Sivas Folkloru*, V/64 (Mayıs 1978), s. 20.

AKKAYA Fuat, “Bir Gemerek Masalı: Zencir Kıran”, *Sivas Folkloru*, II/13 (Şubat 1974), s. 21-22; II/14 (Mart 1974), s. 19-22.

ARAT Reşit Rahmeti ve TEMİR Ahmet, “Gürün’de Derlenen İki Türkü”, *Türk Folklor Araştırmaları*, IV/ 145 (1961), s. 2486.

AYAZLI Özlem, “Sivas Ağzında Eski (Arkaik) Öğeler: Âşık Veysel ve Âşık Talibî Coşkun Örneği”, *Her Yönüyle Sivas Kongresinin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu*, 25- 27 Nisan 2019, Hakan Yekbaş- Ahmet Yüksel, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (2019), s. 61- 85.

BOZKURT M. Fuat, “Divriği Ağzının Belirgin Ses Özellikleri”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, İzmir, 1 (1980), s. 85-94.

ÇAĞDAŞ Haluk, “Sivas Yöresinde Bazı Özlü Deyişler”, *Sivas Folkloru*, 63 (Nisan 1978).

ÇAĞDAŞ Haluk “Sivas’ta Külhanbey Argosunda Kullanılan Bazı Deyimler”, *Sivas Folkloru*, 64 (Mayıs 1978), s. 18-19.

DEMİRAL Burak, “Gemerek Folkloru: Yöresel ve Yansıma Kelimeler”, *Sivas Folkloru*, I/9 (Ekim 1973), s. 10-22.

DEMİRAL Burak, “Gemerek’te Yöresel Yemekler”, *Sivas Folkloru*, IV/45 (Ekim 1976), s. 18-21, 27.

DEMİRAL Burak, “Zile’den Maniler ve Gemerek’ten Birkaç Deyim ve Kelime”, *Sivas Folkloru*, IV/46 (Kasım 1976), s. 16-17.

DEMİRAL Burak, “Gemerek’te Yöresel Sözcük, Deyim ve Atasözleri”, *Sivas Folkloru*, 1/6 (Ocak 1980), s. 19-20.

DEMİRAY Mehmet Güner, “Gemerek ve Yöresinde Atasözleri- Deyimler- Yöresel Sözcükler ve Batıl İnançlar”, *Türk Folkloru*, 53 (Aralık 1983), s. 22-23.

DEMİRAY Mehmet Güner, “Gemerek ve Çevresinde Derlenen Özlü Sözler- Deyimler ve Sözcükler”, *Türk Folkloru*, 68 (Mart 1985), s. 14-15.

EGE İlyas, “Suşehri’nde Rumeli Kökenli Kelimeler”, *Sivas Folkloru*, III/ 35 (Aralık1975), s. 16-17, 23.

EGE İlyas, “Dede Korkut’un Suşehri’nde Yaşayan Kelimeleri”, *Sivas Folkloru*, IV/ 45 (Ekim 1976), s. 22- 23.

GÜVEN Ömer, “Zara (Sivas) Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 51 (2015), s. 63-77.

GÜVEN Ömer, “Sivas İli Zara İlçesi Ağızlarında Kullanılan Deyimler Üzerine Bir İnceleme”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 55 (2016), s.35-50.

KARA Funda, “Sivas Ağzında Kullanılan Eski Türkçe Kelimeler”, *Cumhuriyet’in 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri* (15-17 Mayıs 2003), Sivas, (2003), s. 597-613.

KAYA Doğan, “Acıyut Köyü Lugatçesi”, *Sivas Folkloru*, II/21 (Ekim 1974), s. 17-19; II/22 (Kasım 1974), s. 19-20.

KUTLU Özen, “Divriği Ağzı”, 57 (Ekim 1977), s. 13-15 (A-B); 58 (Kasım 1977), s. 16-18 (B- C); 59 (Aralık 1977), s. 21-23 (D-F); 60 (Ocak 1978), s. 19-21; 61 (Şubat 1978), s. 22-24 (M-S); 64 (Mayıs 1978), s. 24-26 (S-Z).

SAKAOĞLU Necdet, “Bir Divriği Masalı: Müstecef ile Dünya Güzeli”, *Türk Folkloru*, 1/3 (Ekim 1979), s. 20-24.

SAKAOĞLU Necdet, “Divriği’de Aile Adları, Boylar ve Oymaklar”, *Türk Folkloru*, 11/19 (Şubat 1981), s. 13-17.

YÜCEL Bilal, “Sivas İli Ağızlarında –(ı)yor Şimdiki Zaman Eki”, *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, Ankara, 2 (2004), s. 3299- 3309.

ZAHİR Sıtkı, “Sivas Vilayetinde Eski Koyulhisar Kazasında ve Çevresinde Derlenmiş Sözler”, *Orkun*, 1/3, (Ocak, 1934), s. 70-71.

Kitaplar

CAFEROĞLU Ahmet, *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1944.

DEMİR Necati ve ŞEN Ülker, *Sivas İli ve Yöresi Ağızları (Etnik Yapı- Dil İncelemesi- Metinler- Sözlük)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.

KESTEN Fikret, *Sivas Sözlüğü*, Buruciye Yayınları, Sivas, 2013.

TOPARLI Recep, *Sivas Sözlüğü*, Sivas Vilayet Kitaplığı, Sivas, 2019.

DERLEMEYE KATILAN KAYNAK KİŞİLER

<u>Derleme Yeri</u>	<u>Kaynak Kişi</u>
Akıncılar	Temel IŞIK
“	Serkan IŞIK
“	Yadigar KARTAL
“	Durmuş GÖÇ
“	Mesut BEYAZ
“	Eyüp BEYAZ
“	Songül EREN
“	Esen KILIÇ
“	Şenel COŞKUN
“	Hatice UÇAR
“	Dursun EKİNCİ
“	Bahattin ÇOBANOĞLU
“	Hasan BÜLBÜL
“	Yılmaz BÜLBÜL
“	Dursune ÇELEN
“	Fatma IŞIK
“	İlyas KURAK
“	Vedat PALA
“	Hasan SEVİNÇ
“	Mustafa İNAL
Akıncılar/ Sıyrındı	Perihan BEYAZ
Yeşilyazı	Muhlise SÖZCÜ

“	Yakup SÖZCÜ
“	Pamuk KELKİT
“	Gülbeyaz YÜCEL
“	Vecehat ÖZDAL
“	Dilbar POYRAZ
“	Erdal ÇINAR
“	Süleyman YÜCEL
“	Muzaffer YÜCEL
“	Mustafa ÇAKIR
“	Yakup KURUÇAY
“	İskender CAN
“	Ahmet MERAL
“	Türkan İŞÖZEN
“	Ferdane ÇAKIR
Derecik	İlhan KILIÇ
Uğrunca	Seher AKYÜZ
Ortaköy	Duran ÇOŞKUN
“	Ahmet POLAT
“	Nurettin BAŞAR
“	Serap AYDIN
“	Fatma AYDIN
“	Ruhan ARAS
Doğantepe	Sabire DURSUN

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1. Ses Değişimleri

Sivas Akıncılar Ağzı Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözlüğü çalışmamızda tespit edilen ses olayları şu şekildedir:

1.1. Ünlülerde Ses Olayları

1.1.1. Ünlü Uyumu

Ünlü uyumu, Türk dilinin en önemli ses özelliklerindendir. Bu uyum, ünlülerin, çıkış noktalarına ve oluşum biçimlerine göre önlük- artlık ve düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından birbirlerine benzemeleridir. Özellikle önlük- artlık uyumu Anadolu Ağızlarında yaygın olarak görülmektedir (Akar 2013: 43).

1.1.1.1. Önlük- Artlık, Kalınlık- İncelik Uyumu

Kalınlık incelik uyumu olarak da adlandırılan bu kural Akıncılar ağzında da yaygın bir şekilde görülür. Bu uyum ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmeleri marifetiyle meydana getirilir.

1.1.1.1.1. İlerleyici Ünlü Benzeşmesi

1.1.1.1.1.1. Art/ Kalın Sıraya Geçenler

Öndeki kalın sıradan ünlünün kendinden sonra gelen hecedeki ince sıradan ünlüyü kendine benzetmesidir: *arife* > *arafa*, *ateş* > *ataş*, *ayet* > *ayat*, *aynen* > *aynan*, *hacet* > *hacat*, *yani* > *yanı*, *zahire* > *zahra*, *zalim* > *zalım*, *bahçe* > *bahça*¹, *gible* > *gıbla*², *patiska* > *patısğa*.

1.1.1.1.1.2. Ön/ İnce Sıraya Geçenler

---

¹ *guzu* madde başının tanık cümlesinde geçer.

² *cücük* madde başının tanık cümlesinde geçer.

Öndeki ince sıradan ünlünün kendinden sonra gelen hecedeki kalın sıradan ünlüyü kendine benzetmesidir: *mektup* > *mektüp*³, *merhamet* > *merhemet*.

1.1.1.1.2. Gerileyici Ünlü Benzeşmesi

1.1.1.1.2.1. Art/ Kalın Sıraya Geçenler

Sondaki kalın sıradan ünlünün kendinden önce gelen hecedeki ince sıradan ünlüyü kendine benzetmesidir: *ihtiyar* > *ıhtıyar*, *menfaat* > *manfāt*, *vebal* > *nabal*, *esas* > *asas*, *esvap* > *asbap*, *eşofman* > *aşortman*, *defa* > *dafa*, *eyvah* > *hayvah*, *sigara* > *cıgara*, *sefa* > *safa*⁴, *seda* > *sada*⁵, *emanet* > *amanat*.

1.1.1.1.2.2. Ön Sıraya Geçenler/ İnce Sıradanlaşanlar

Sondaki ince sıradan ünlünün kendinden önce gelen hecedeki kalın sıradan ünlüyü kendine benzetmesidir: *muhkem* > *möhkem*, *subendi* > *sübendi*, *tane* > *dene*, *aziz* > *eziz*.

1.1.1.2. Önlük- Artlık, Kalınlık- İncelik Uyumunun Bozulduğu Durumlar

Ölçünlü dilde uyum dışı kalan kimi örnekler (*elma* > *alma*, *kardeş* > *gardaş* vb.) Akıncılar ağzında uyuma girerler. Yöre ağzında uyumun bozulduğu durumlar şu şekildedir:

1.1.1.2.1. g, ğ Seslerinin Kalınlaştırıcı Etkisi

g, *ğ*, gibi damaksıl seslerin kalınlaştırıcı etkisi kimi ince sıradan sözcüklerdeki sesleri kalınlaştırarak ünlü uyumunu bozar: *değil* > *değül*, *gökte* > *göğde*, *göze* > *göze*, *gönül* > *göğül*, *mercimeği* > *mercimağ*, *eteğin* > *eteğan*.

1.1.1.2.2. -Iy/ -Iyr/ -y Şimdiki Zaman Eki

Ölçünlü dilde kalın sıradan sözcüklerde uyuma giren, ince sıradan sözcüklerde uyuma girmeyen *-yor* şimdiki zaman eki, Akıncılar yöresi ağzında *-Xy/ -yIr/ -Iyr/ -y* biçimlerine evrilir ve ince sıradan sözcüklerde uyuma girerken, kalın sıradan sözcüklerde uyumu bozar: *topluyoruz* > *toplıyruğ*, *takıyorlardı* > *dağılylerdi*, *modulluyorlardı* >

³ *bēle* madde başının tanık cümlesinde geçer.

⁴ *meyva* madde başının tanık cümlesinde geçer.

⁵ *kekül* madde başının tanık cümlesinde geçer.

modulliylerdi, *alıyorum* > *alıyım*, *atıyoruz* > *atıyruḥ*, *oluyor* > *olıy*, *geliyor* > *geliy*, *gidiyor* > *gidiy*.

1.1.1.2.3. s, l, r, t, y Seslerinin İnceltici Etkisi

İnceltici etkisi olan bu seslerin tesiriyle kimi kalın sıradan sözcüklerin incelendiği görülür: *lazım* > *ilázım*, *layık* > *iláyıḥ*, *rahat* > *iráhat*, *oklava* > *oḥley*, *muhatara* > *muḥatere*, *haşlıyalım* > *haşlıyah*, *ağlayarak* > *ağlıyarek*, *pırtık* > *pırtik*, *kırtık* > *kırtik*, *kırık* > *kırık*.

1.1.1.3. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu

Türkçe bir sözcüğün ilk ünlüsü düz “a, e, ı, i” ise sonraki ünlüleri de düz; yuvarlak “o, ö, u, ü” ise sonraki ünlüleri ya düz-geniş “a, e” veya dar-yuvarlak “u, ü” olur (Allahverdiyeva vd 2013: 1118).

1.1.1.3.1. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu Dışında Kalan Sözcükler

Ölçünlü dilde düzlük yuvarlaklık uyumuna uyan çoğu sözcük yerel ağızda uyum dışı kalmıştır: *abrıl* > *abrul*, *abık sapık* > *abuḥ subuḥ*, *ağıl* > *aşul*, *ağız* > *aşuz*, *alaçık* > *alaçuḥ*, *anık* > *anuḥ*, *ardıc* > *arduḥ*, *arı* > *aru*, *aşırı* > *aşuru*, *atki* > *atḥu*, *ağı* > *avu*, *aydınlık* > *aydunluḥ*, *azdır-* > *azdur-*, *azık* > *azuḥ*, *azıcık* > *azucuḥ*, *baskı* > *basgu*, *basmacık* > *basmacuḥ*, *basık* > *basuḥ*, *bedirik* > *bedrük*, *bilezik* > *bilezük*, *boduç* > *bodiç*, *böğürtlen* > *böşörtlen*, *bulanık* > *bulanuḥ*, *ceviz* > *ceşúz*, *çitlembik* > *cıtlanbuḥ*, *çentik* > *çentük*, *çenile-* > *çenüle-*, *çevir-* > *çeşúr*, *derecik* > *derecük*, *değil* > *deşúl*, *eksi* > *egsü*, *eksiketek* > *egsüetek*, *eksik* > *eksük*, *enik* > *enük*, *erik* > *erük*, *karanlık* > *garaḥnuḥ*, *karşı* > *garşu*, *kavim* > *gavum*, *kazık* > *gazuḥ*, *gelincük* > *gelüncük*, *gelinlik* > *gelünlük*, *kendi* > *gendü*, *gergi* > *gergü*, *kızamık* > *gızamuḥ*, *ılıştır-* > *ılıştur-*, *kemik* > *kemük*, *manastır* > *manastur*, *merdiven* > *merdivan*, *oklava* > *oḥlov*, *fabrika* > *pavluka*, *sandık* > *sanduḥ*, *sarı* > *saru*, *tandır* > *tandur*, *devir* > *teğür*, *temiz* > *temüz*, *teneşir* > *teneşür*, *yalnız* > *yalıñuz*, *yanık* > *yanuḥ*, *yapı* > *yapu*, *yastık* > *yastuḥ*, *yukarı* > *yuḥaru*.

1.1.1.3.2. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumuna Uyan Sözcük

Ölçünlü dilde uyum dışı kalan tespit edebildiğimiz tek örnekte düzlük-yuvarlaklık uyumu görülür: *ampul* > *ampil*.

1.1.1.4. Ünlü Değişmeleri

1.1.1.4.1. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

Özellikle Orta Anadolu ağızlarına ait olan “k, g” yanındaki ince sıradan yuvarlak ünlülerin “ö, ü” yarı kalınlaşması ile “ó, ú” değişmesidir (Akar 2013: 48): *ceviz* > *ceşúz*, *çevir-* > *çeşúr*, *değil* > *deşúl*, *dövme* > *dóğme*, *döğmeç* > *dóğmeç*, *düğme* > *düğme*, *göze* > *góze*, *gönül* > *göşúl*, *göğüş* > *göşúş*.

1.1.1.4.1.1. Kalın Sıradanlaşma

Ölçünlü dilde ince sıradan ünlülerle kullanılan kimi sözcükler yöre ağızında kalın sıradanlaşır. Özellikle *h, ğ* gibi gırtlak ve damak ünsüzlerinin kalınlaştırıcı etkiye sahip olduğu görülür: *çitlembik* > *cıtlanbulh*, *heves* > *havas*⁶.

1.1.1.4.2. Kalın Ünlülerin İncelmesi

Kalın ünlülerin ince sıradanlaşmasında birden çok neden vardır:

1.1.1.4.2.1. İnce Sıradanlaşma

c, ç, n, ş ve *y* ünsüzlerinin tesiriyle bazı kalın sıradan sözcüklerin ince sıradanlaştıkları görülür (Akar 2013: 48): *şamama* > *şememe*, *albısa* > *elbise*, *çanta* > *çente*, *hırs* > *hers*, *saat* > *sehet*, *jandarma* > *cenderme*, *azcık* > *ecük*, *amca* > *emice*, *kalıç* > *gelüç*.

1.1.1.4.2.2. Şimdiki Zaman Eki Tesiriyle

-yor > *-y* gelişen şimdiki zaman eki kalın sıradan seslerin ön sıraya geçmesine neden olur: *oturuyor* > *oturıy*, *bakıyor* > *bañıy*, *oluyor* > *olíy*, *vuruyor* > *vurıy* vb.

1.1.1.4.2.3. Kaynaştırma Sesi Tesiriyle

Kalın sıradan ünlü ile biten sözcükler yükleme ve yönelme hâli ekleri aldığı anda araya kaynaştırma olarak *y* sesini aldığı anda kalın sıradan sözcüğün incelmeye neden olur: *buraya* > *burıya*, *tarlaya* > *tarlıya*, *hacıya* > *hacıya*, *tarlayı* > *tarlıy*, *buğdayı* > *buğdıy*.

1.1.1.4.2.4. İnceltici Seslerin Tesiriyle

Ünlülerde ses olayları başlığı altında konuya yer verilmiştir. bk. 1.2.1.2.3. *r, t, l, m, s, ş, y, z* seslerinin inceltici etkisi bölümü.

---

⁶ *daş* madde başının tanık cümlesinde geçer.

1.1.1.4.3. Geniş Ünlülerin Daralması

a, e, o, ö ünlülerinin çeşitli yollarla *ı, i, u, ü* dar ünlülerine dönüşmesidir.

a > ı: *bağırsak > bağırsık, argaç > ırgaç.*

a > u: *çorak > şoruğ.*

e > ı: *zaten > Satı.*

e > i: *cerme > cermi, beyaz > biyâz, iskemle > iskemi, patates > patatis, telefon > telifon, yer > yir, gece > gice⁷.*

e > u: *cevap > cuvap⁸.*

o > u: *horoz > horuz, boğaz > buğaz.*

o > ı: *sofra > sıfra, tostombul > tıstımbıl.*

o > i: *şoför > şıfor.*

ö > ü: *dürmeç > döremeç, dövecek > düvecek, öğlen > üğlen, köfte > küfte⁹.*

1.1.1.4.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi

ı, i, u, ü dar ünlülerinin çeşitli yollarla *a, e, o, ö* geniş ünlülere dönüşmesidir.

ı > a: *cancağız > cancağaz, salıncak > sallancağ.*

ı > e: *hırs > hers.*

i > e: *aşıkâr > eşkere, itiraz > etiraz, ivme > evme, zihin > zehin, sanki > sanke¹⁰, hiç > heç¹¹, git- > get¹².*

u > o: *bunal > boğal, abu > abōğ, alüminyum > alimiyon, burçak > borçağ, dudak > dodağ, usan- > osan-, guş > hoş¹³.*

u > ö: *muhkem > möhkem.*

ü > e: *yürü- > yeri-.*

⁷ *sağduç* madde başının tanık cümlesinde geçer.

⁸ *abdas* madde başının tanık cümlesinde geçer.

⁹ *gıraç* madde başının tanık cümlesinde geçer.

¹⁰ *küskü* madde başının tanık cümlesinde geçer.

¹¹ *dad duz* madde başının tanık cümlesinde geçer.

¹² *bostan* madde başının tanık cümlesinde geçer.

¹³ *cücük* madde başının tanık cümlesinde geçer.

ü > ö: *böğürtlen > böğörtlen, hükümet > hökümet, lüks > löküS, üvey > övey.*

1.1.1.4.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

a, e, ı, i düz ünlülerinin çeşitli yollarla *o, ö, u, ü* yuvarlak ünlülerine dönüşmesidir.

a > o: *oklava > oħlov.*

e > ö: *köseği > kösövü.*

ı > u: *abrıl > abrul, abık sapık > abuh subuh, ağıl > aşıul, ağız > aşıuz, alaçık > alaçuħ, anık > anuħ, ardıc > arduç, arı > aru, aşırı > aşuru, atkı > atku, ağı > avu, ağız > avuz, aydınlık > aydunluħ, azdır- > azdur-, azık > azuħ, azıcık > azucuħ, baskı > basgu, basmacık > basmacuħ, basık > basuħ, bulanık > bulanuħ, karanlık > garañnuħ, karşı > garşı, kazık > gazuħ, kızamık > gızamuħ, manastır > manastur, pınar > puşar, sağdıç > saşduç, sarı > saru, tandır > tandur, yalnız > yalıñuz, yanık > yanuħ, yapı > yapu, yastık > yastuħ, yukarı > yuħaru.*

ı > ü: *azcık > ecük, kalıç > gelüç.*

i > ú: *ceviz > ceşúz, çevir- > çeşúr, değil > deşúl.*

i > u: *çitlembik > cıtlanbuħ, kavim > gavum, fabrika > pavluka, çift > çift¹⁴.*

i > ü: *bilezik > bilezük, civa > cüva, civar > cüvar, civelek > cüvelek, çekiç > çeküç, çentik > çentük, çenile- > çeñüle-, derecik > derecük, eksi > egsü, eksik > eksük, enik > enük, erik > erük, gelincik > gelüncük, gelinlik > gelünlük, kendi > gendü, gergi > gergü, kemik > kemük, köseği > kösövü, pirpirim > pürpürüm, seki > sekü, devir > teğür, temiz > temüz, teneşir > teneşür.*

1.1.1.4.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

o, ö, u, ü yuvarlak ünlülerinin çeşitli yollarla *a, e, ı, i* düz ünlülerine dönüşmesidir.

o > a: *lavabo > lavba.*

ö > e: *böyle > bele, çöz- > çekz-.*

u > ı: *çuvaldız > cıvaldız, suvar- > sıvar-.*

ü > i: *ampul > ampil, boduç > bodiç.*

¹⁴ *durna* madde başının tanık cümlesinde geçer.

ü > i: yürü- > yeri-.

1.1.2. Ünlü Türemeleri

1.1.2.1. Söz Başında Ünlü Türemesi

Çeşitli nedenlerle söz başında ünlü türemesi meydana gelir. *l* ve *r* ünsüzleri önünde genellikle dar bir ünlü türetilir (Akar 2013: 53).

r Önünde Türeme

rast > *ıras*, *rahat* > *irâhat*, *renk* > *irenk*, *rum* > *urum*, *rup* > *urup*, *rus* > *urus*, *ruya* > *úrúya*, *ruşen* > *ürüşan*¹⁵.

l Önünde Türeme

leş > *üleş*, *layık* > *ilâyıh*, *lazım* > *ilázım*, *leğen* > *ileğen*, *lif* > *ilif*.

s Önünde Türeme

spatula > *ıspartaluğ*, *sipariş* > *ısmarış*.

1.1.2.2. Söz İçinde Ünlü Türemesi

a Türemesi

mayhoş > *mayahoş*, *çolpa* > *çolapa*.

ı Türemesi

kısrak > *gısrırak*, *yalnız* > *yalıñuz*, *cılık* > *cılık*.

i Türemesi

traktör > *tirektör*, *cemre* > *cemile*.

ü Türemesi

lüks > *löküS*, *dürbün* > *dübürüm*.

1.1.2.3. Söz Sonunda Ünlü Türemesi

-ken zarf fiil eki -kene biçiminde kullanılır ve bu ekin geldiği sözcüklerde bir ünlü türemesi meydana gelir: *yaparkene*, *goyarkene*, *yatarkene*, *derkene*, *yerkene*.

---

¹⁵ *bilerzük* madde başının tanık cümlesinde geçer.

1.1.3. Ünlü Düşmeleri

1.1.3.1. Söz İçinde Ünlü Düşmesi

a Düşmesi

patates > pattes.

e Düşmesi

cereme > cerme.

ı Düşmesi

yayılım > yaylım.

i Düşmesi

hakikat > haggat, bedirik > bedrük, zahire > zahra.

u düşmesi

kuzula- > guzla-, buğula- > buğla-.

1.1.3.2. Söz Sonunda Ünlü Düşmeleri

a Düşmesi

tosbağa > tosbağ.

ı Düşmesi

aşağı > aşığ, buzağı > buzağ.

u Düşmesi

buğu > bûğ.

1.2. Ünsüzlerde Ses Olayları

1.2.1. Ünsüz Türemeleri

1.2.1.1. Söz Başında Ünsüz Türemesi

Bir sözcükte bulunmayan bir ünsüzün, zamanla bu sözcüğün bünyesine katılması olayına ünsüz türemesi adı verilmektedir (Küçük 2013: 66).

/h-/ türemesi

Tekin- Ölmez (2015: 69), Ana Türkçedeki söz başı /h/ sesinin sistemli olarak korunduğunu belirtir. Gülsevin (2005: 211- 212) de söz başı *h-* sesinin türeme değil aslî olduğunu, Halaçça *h-*'ye döndüğü düşünülen Ana Altayca söz başı **p-* sesinden geldiğini ifade eder. Çalışmamızda yer alan *hayva* ve *hislen-* ile Menz'in (2009: 101) Ermenice kökenli olarak gösterdiği *him* “temel” anlamındaki sözcüğü de Gülsevin, aslî **p*'ye gidebilen sözcükler listesinde vermiştir.

ayva > *hayva* “ayva”, *islen-* > *hislen-* “islenmek, kurumlanmak”, *ark* > *harh* “su yolu”, *arka* > *harga* “arka”, *eşofman* > > *haşortman* “eşofman”, *eyvah* > *hayvah* “eyvah”, *elbet* > *helbet* “elbette”, *evlek* > *hevlek* “ekilecek tarlada ayrılmış parça”.

/y-/ Türemesi

ılgın > *yılgın* “sıkça ağaçlık yer, çalı”, *it-* > *yit-*¹⁶ “bir şeyi güç uygulayarak ileri götürmek”.

1.2.1.2. Söz İçinde Ünsüz Türemesi

/-y-/ Türemesi

aile > *a'ile* “eş”, *İsmail* > *İsma'il*.

/-n-/ Türemesi

bat > *bant* “kısır yapılp yenilen yemek, sarma”, *ödünç* > *öndünç* “ödünç”, *bizimkiler* > *bizimkinner*¹⁷ “bizimkiler”.

/-r-/ Türemesi

bilezik > *bilerzük* “bilezik”, *şive* > *şirve* “şive”, *spatula* > *ısbartaluḥ* “spatula”.

/-v-/ Türemesi

dua > *duva* “dua”.

/-m-/ Türemesi

senit > *sement* “hamur açılan dikdörtgen ekmek tahtası”, *sonradan* > *sonramınan* “sonradan”.

¹⁶ *gıldik* madde başının tanık cümlesinde geçer.

¹⁷ *şapşak* madde başının tanık cümlesinde geçer.

/-ğ-/ Türemesi

sönük > söğnük “sönük”.

/-b-/ Türemesi

pamuk > pambık “pamuk”.

/-h-/ Türemesi

saat > sehet “saat”.

/-l-/ Türemesi

*ikindi > ilkindi*¹⁸ “ikindi”.

1.2.1.3. Söz Sonunda Ünsüz Türemesi

/-n/ Türemesi

aha > ahan “işte”.

1.2.2. Ünsüz Değişmeleri

1.2.2.1. Ötümlüleşme

Ötümsüz *ç, f, h, k, p, s, ş, t* ünsüzlerinin ötümlü olan ünsüz karşılıklarına dönüşmesiyle gerçekleşen ses olayına ötümlüleşme adı verilmektedir (Küçük 2013: 44). Bu ses olayı söz başında, ortası ve sonunda olmak üzere üç başlık altında incelenir.

1.2.2.1.1. Söz Başında Ötümlüleşme

Akıncılar ağzında görülen en belirgin ses olaylarından biridir. Türkçe sözcüklerde ve yabancı kökenli sözcüklerde de bu ses olayı yaygın olarak görülür.

k- > g-: *kabak > gabağ, kabale > gabala, kaçak > gaçağ, kadar > gadan, kalas > galas, kalem > galem, keçi > geçi, kemik > gemik, kendi > gendü, küçük > güççük.*

---

¹⁸ *abdas* madde başının tanık cümlesinde geçer.

t- > d-: *tabanca > dabanca, tat > dad, taş > daş, tahra > dehre, tane > dene, tırmık > dırmık, tiksın- > diksin-, tilki > dilki, turna > durna, tutacak > dutacağ, tutak > dutağ, tut- > duT-, tat > dad.*

p- > P-/ b-: *pişir- > bişür¹⁹-, peşli > Peşli, peşgir > Peşkir.*

ç- > c-: *çaba > caba, çıplak > cıblak, çingirak > cingirak, çingen > cingan, çulluk > culuk.*

s- > S-/ z-: *sabah > Sabak, sigara > zigara, sopa > zopa²⁰.*

1.2.2.1.2. Söz İçinde Ötümlüleşme

-k- > -g-: *eksi > egsü, alkarısı > algarısı, eksiketek > egsüetek, ıskın > ısgın işkil > işgil, baskı > basgu, bukla > bugla, hakikat > haggat, patiska > patıska.*

-t- > -d-: *arustak > arusdağ, aktar- > ağdar-.*

-ç- > -Ç-/ -c-: *çiftçi > çifÇi, gökçek > göcek.*

-s- > -S-: *ekseri > ekSeri²¹, ruhsat > ruSat.*

-p- > -b-: *tepe > tebe.*

1.2.2.1.3. Söz Sonunda Ötümlüleşme

-k > -g: *evlek > evleg, herk > herK.*

-t > -d: *tat > dad.*

-t > -T: *bat > baT, avurt > avurT.*

-p > -P: *talep > dalaP.*

-ç > -c: *öç > öc.*

-s > -S: *patos > patoS²².*

-s > -z: *palas > palaz.*

1.2.2.2. Ötümsüzleşme

¹⁹ *part* madde başının tanık cümlesinde geçer.

²⁰ *aşşāğ* madde başının tanık cümlesinde geçer.

²¹ *borçağ* madde başının tanık cümlesinde geçer.

²² *gatiğli çorba* madde başının tanık cümlesinde geçer.

Ötümlü *b, c, d, g, ğ, j, v, z* ünsüzlerinin ötümsüz olan ünsüz karşılıklarına dönüşmesi biçiminde gerçekleşen ses olayına ötümsüzleşme denilmektedir (Küçük 2013: 47). Bu ses olayı, ötümlüleşmeye göre daha az görülmektedir.

1.2.2.2.1. Söz Başında Ötümsüzleşme

b- > **p-**: *bakır* > *paḥır*, *banknot* > *pangalot*, *barḥaç* > *parḥaç*, *buhari* > *puhari*, *baklava* > *paklava*.

d- > **t-**: *diken* > *tiken*, *doktor* > *toḥdor*, *devir* > *teğür*.

g- > **k-**: *günde* > *künde*, *gövl-* > *kövl-*, *gömlek* > *köynek*.

c- > **ç-**: *car* > *çar*, *cebel* > *çepel*.

v- > **F-/ f-**: *vallahi* > *Falla*, *vites* > *fites*.

1.2.2.2.2. Söz İçinde Ötümsüzleşme

-ç- > **-Ç-**: *gençlik* > *geÇlik*.

-v- > **-f-**: *bedava* > *bedafa*.

-t- > **-d-**: *pide* > *pite*.

1.2.2.2.3. Söz Sonunda Ötümsüzleşme

-ç > **-Ç**: *bac* > *baÇ*.

1.2.2.3. Süreklileşme

Söyleniş sırasında ses yolunun açık kalması ile oluşan ünsüzlere “sürekli ünsüzler” adı verilmiştir. Bu ünsüzler birçok eserde “sızııcı ünsüzler” olarak da adlandırılmıştır (Dursunoğlu 2017: 44). Sürekli ünsüzler, birçok çalışmada “sızııcı” ve “akıcı” şeklinde ikiye ayrılmıştır. *f, ğ, h, j, s, ş, v, z* sızııcı ünsüzleri; *l, m, n, r, y* ise akıcı ünsüzleri oluşturur.

1.2.2.3.1. Sızıcılaşma

b, p, c, ç, d, t, k, g süreksiz ünsüzleridir. Bu süreksiz ünsüzlerin *f, ğ, h, j, s, ş, v, z* ünsüzlerine dönüşmesi sızıcılaşmadır.

1.2.2.3.1.1. Söz Başında Sızıcılaşma

k- > h-: İç ve son seste yaygın olarak karşılaştığımız bu ses olayı söz başında şuan için: *kalbur > halbur, guş > hoş*²³ örneklerinde görülür.

ç- > ş-: *çirkef > şirşef, çorak > şoruḥ.*

1.2.2.3.1.2. Söz İçinde Sızıcılışma

-k- > -h-: Söz içinde ve sonunda yaygın olarak görülür: *akasya > aḥasya, aktar- > aḥdar-, akıl > aḥıl, akraba > aḥraba, bıçka > bıçḥı, sakol > saḥol, sayıkla- > sayıḥla-, sokum > soḥum, soyka > soyḥa.*

-ç- > -ş-: *içki > işki, uçkur > uşḥur, çirkef > keşef, açlık > aşlıḥ, reşber > reşber.*

-k- > -ğ-: *sakız > sağız.*

-p- > -v-: *zıpka > zıvga.*

m, n, y, r, l akıcı ünsüzlerinin *f, ğ, h, j, s, ş, v, z* sızıcı ünsüzlerine değiştiği aşağıdaki örnekler de sızıcılışma olarak verilmiştir:

-n- > -ğ-/-ş-: *bunal- > buḡal-, gönül > göşül, pınar > puşar, önümüzü > öḡümüzü*²⁴.

-y- > -ğ-: *çeyrek > çēḡrek, eyer > eḡer.*

1.2.2.3.1.3. Söz Sonunda Sızıcılışma

-ç > -ş: *kerpiç > kerpiş, eḡiç > eḡiş, uç- > uş-, üç > üç, arduç > arduş.*

-k > -h: *oluk > oluḥ, ortak > ortaḥ, sandık > sanduḥ, çorak > şoruḥ, tabak > tabaḥ.*

m, n, y, r, l akıcı ünsüzlerinin *f, ğ, h, j, s, ş, v, z* sızıcı ünsüzlerine değiştiği aşağıdaki örnekler de sızıcılışma olarak verilmiştir:

-n- > -ğ-: *ön > öḡ, yün > yūḡ.*

1.2.2.3.1.4. Sızıcı Nöbetleşme

²³ *cücük* madde başının tanık cümlesinde geçer.

²⁴ *ciyer* madde başının tanık cümlesinde geçer.

Sızıcı sesler *f, ğ, h, j, s, ş, v, z* arasında gerçekleşen değişme için ifade ettiğimiz ses değişmeleridir.

1.2.2.3.1.4.1. Söz Başında

h- > **ḥ-**: *harla-* > *ḥarla-*.

1.2.2.3.1.4.2. Söz İçinde

-ğ- > **-v-**: *ağı* > *avu*, *ağız* > *avuz*, *sağol* > *savol*.

-v- > **-ğ̣-/ğ̣-**: *düven* > *düğ̣en*, *düvenle-* > *düğ̣enne-*, *ceviz* > *ceğ̣úz*, *çevir-* > *çeğ̣úr*, *dövme* > *dóğ̣me*, *devir* > *teğ̣ür*, *güvendir-* > *güğ̣endir*²⁵.

-h- > **-ğ̣-/ğ̣-**: *zahir* > *zağ̣ar*.

-ş- > **-s-**: *küş̣ne* > *küsne*, *peştamal* > *pestemal*.

1.2.2.3.1.4.3. Söz Sonunda

-s > **-Ş̣**: *herkes* > *herkeŞ̣*.

-j > **-ş̣**: *silaj* > *sılaŞ̣*.

1.2.2.3.2. Akıcılışma

n, r, y, l, m ünsüzleri akıcı ünsüzler olup; *h* gırtlak ünsüzü ya da *b, g, k* gibi patlayıcı ünsüzlerin akıcı ünsüzlerden birine dönüşmesidir. Akıcılışma, akıcı ünsüzler arasında da olabilmektedir (Allahverdiyeva vd 2013: 1130).

1.2.2.3.2.1. Söz Başında Akıcılışma

b- > **m-**: *bahane* > *mahana*.

f, ğ, h, j, s, ş, v, z sızıcı ünsüzlerinin *m, n, y, r, l* akıcı ünsüzlerine değiştiği aşağıdaki örnekler de akıcılışma olarak verilmiştir:

v- > **n-**: *vebal* > *nabal*.

1.2.2.3.2.2. Söz İçinde Akıcılışma

f, ğ, h, j, s, ş, v, z sızıcı ünsüzlerinin *m, n, y, r, l* akıcı ünsüzlerine değiştiği aşağıdaki örnekler de akıcılışma olarak verilmiştir:

---

²⁵ *ciyer* madde başının tanık cümlesinde geçer.

-ğ- > -y-: *can ciğer* > *can ciyer*, *çiğne-* > *çıyna- eğin* > *eyin*, *eğir-* > *eyir-*, *değirmen* > *deyirmen*, *değnek* > *deyneke*, *öğnük* > *öynük*, *eğle-* > *eyle-*²⁶.

-h- > -y-: *zihin* > *zeyin*, *şehit* > *şeyit*.

-h- > -n-: *meşhur* > *menşur*.

1.2.2.3.2.3. Söz Sonunda Akıcılışma

f, ğ, h, j, s, ş, v, z sızıcı ünsüzlerinin *m, n, y, r, l* akıcı ünsüzlerine değiştiği aşağıdaki örnekler de akıcılışma olarak verilmiştir:

-v > -y: *oklava* > *oḫley*.

1.2.2.3.2.4. Akıcı Nöbetleşme

Akıcı sesler olan *l, m, n, r, y* seslerinin birbirlerine dönüşmesidir. *r~l* ya da *l~r* nöbetleşmesi olarak ele aldığımız örnekleri de bu başlık altında sınıflandırdık.

1.2.2.3.2.4.1. Söz Başında

n- > **l-**: *nöbet* > *löbet*.

n- > **m-**: *nodul* > *modul*.

1.2.2.3.2.4.2. Söz İçinde

-l- > **-n-**: *gutlu* > *gutnu*²⁷.

-n- > **-m-**: *çerebne* > *çelepme*.

-n- > **-l-**: *dönüm* > *dölüm*.

-r- > **-l-**: *birader* > *bilader*, *cemre* > *cemile*, *çermik* > *çelmik*, *çırpı ipi* > *çilpipi*, *fetir* > *fetil*, *gurk* > *gulk*, *güreş* > *güleş*, *kenger* > *kengel*, *serbest* > *selbes*, *çerebne* > *çelebme*.

-l- > **-r-**: *cıvılda-* > *civirde-*, *çakıldak* > *çaḫırdah*, *gelek* > *gerek*, *gugulik* > *gugirik*, *maşala* > *maşara*, *talanla-* > *taranla-*, *tılsım* > *tırsım*, *dinel-* > (* *diner-* >) *diren-*²⁸.

-n- > **-y-**: *gönül* > *göyün*.

²⁶ *guzu* madde başının tanık cümlesinde geçer.

²⁷ *sahan* madde başının tanık cümlesinde geçer.

²⁸ *uyḫu* madde başının tanık cümlesinde geçer.

1.2.2.3.2.4.3. Söz Sonunda

-r > -n: *kadar > gadan.*

1.2.2.4. Süreksizleşme

Sürekli ünsüz olarak ifade edilen *f, ğ, h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z* seslerinin süreksiz ünsüz olarak ifade edilen *b, c, ç, d, g, k, p, t* seslerine değişmesidir (Küçük 2013: 54). Akıncılar ağzında az rastladığımız birkaç örnek vardır.

1.2.2.4.1. Söz Başında Süreksizleşme

s- > c-: *sigara > cıgara.*

1.2.2.4.2. Söz Sonunda Süreksizleşme

-ş > -ç: *kargış > gargıç, sipariş > ismarıç.*

1.2.3. Ünsüz Benzeşmeleri

Bir ünsüzün boğumlanma yeri ve niteliği bakımından sözcük içerisinde bir başka ünsüze kısmen ya da tamamen benzemesidir. Benzeşmeler benzeşmenin yönü dikkate alınarak ilerleyici ve gerileyici, oluşum yerine göre yakın ve uzak benzeşme olarak sınıflandırılmıştır (Küçük 2013: 55).

1.2.3.1. İlerleyici Benzeşme

Sözcük içinde önce gelen ünsüzün sonra gelen ünsüzü kendisine benzetmesidir.

1.2.3.1.1. İlerleyici Yakın Benzeşme

onlar > onnar, önlük > önnük, şenlik > şennik, yönlendir- > yönnendir-, anla- > anna, dinle- > diñne, düvenle- > düğenne-, karanlık > garañnuh, günlük > günnük, köstü > kössü, önlük > önnük, bunlar > bunnar, sürenler > sürenner.

1.2.3.1.2. İlerleyici Uzak Benzeşme

şapcak > şapşak, dastar > dasdar.

1.2.3.2. Gerileyici Benzeşme

Sözcük içinde sonra gelen ünsüzün önce gelen ünsüzü kendisine benzetmesidir.

1.2.3.2.1. Gerileyici Yakın Benzeşme

birtek > bittek, herle > helle.

1.2.3.2.2. Gerileyici Uzak Benzeşme

suşehri > şuşehri, fetir > tetir.

1.2.4. Aykırılma

Bir sözcükte yan yana veya birbirine aralıklı duran, fakat boğumlanma özellikleri bakımından birbirinin aynısı ya da birbirine yakın iki ünsüzden biri, bazen kendi boğumlanma noktasını diğerinden ayırarak başka bir ünsüze dönmesine aykırılma adı verilir (Korkmaz 1994: 96). Aykırılmalar da benzeşmelerde ifade edildiği gibi ilerleyici ve gerileyici, uzak ve yakın biçimlerinde tasnif edilirler. Ancak benzeşmeye oranla daha az görüldüğü için bu tür gruplandırmalar yapılmadan gösterilmişlerdir.

1.2.4.1. Gerileyici Yakın Aykırılma

Söz içinde yan yana olan seslerden önce gelenin değişmesi şeklinde meydana gelir: *kınnap > gınnap, muşamba > muşanba.*

1.2.5. Ünsüz Düşmesi

Bir sözcükte çeşitli nedenlerle gerçekleşen ünsüz düşmesidir.

1.2.5.1. Söz Ortasında Ünsüz Düşmesi

Çalışmamız sırasında en zorlandığımız noktalardan biri de sızıcı ve akıcı seslerin düşüp düşmediği konusudur. Sesin eridiği ya da düşme eğilimi içinde olduğu ikilemi içinde kaldık. Çoğu örnekten pek azında sesin düştüğüne hüküm getirdik ve bu örnekleri bu başlık altında verdik: *genç > geç, gençlik > geÇlik, gökçek > göcek, heybe > hēbe, program > pogram, rençper > reçber, ruhsat > ruSat, tuzsuz > tuzuz, anarşist > anaşit, böyle > bele, duvar > duar, serp- > sep-.*

1.2.5.2. Söz Sonunda Ünsüz Düşmesi

buğday > bũğda, zaten > Sati.

1.2.6. Ünsüz Erimesi

Sızıcı ünsüzlerden ğ ve akıcı ünsüzlerden y sesi düşme eğilimi içerisindedir.

1.2.6.1. Söz Ortasında Ünsüz Erimesi

-ğ- > ğ̣ ve -y- > ỵ şeklinde gösterdiğimiz ses olayıdır: *göğüş* > *göğüş̣*, *sağdıç* > *sağdıç̣*, *böğürtlen* > *böğürtleṇ*, *böğür* > *böğüṛ*, *boğaz* > *buğaẓ*, *cağlık* > *cāğlıḥ*, *cancağız* > *cancağ̣az*, *çiğit* > *çīğiṭ*, *çiğdem* > *çīğdeṃ*, *değil* > *değ̣ül*, *loğla-* > *loğ̣la-*.

1.2.6.2. Söz Sonunda Ünsüz Erimesi

-ğ > ğ̣ ve -y > ỵ şeklinde gösterdiğimiz ses olayıdır: *sağ* > *sāğ̣*, *aşağı* > *aşşāğ̣̣*, *buğu* > *būğ̣*, *buzağı* > *buzāğ̣̣*.

1.2.7. Ünsüz İkizleşmesi

İkizleşme, sözcük içinde iki ünlü arasında kalan vurgulu ikinci hecenin ön sesindeki ünsüzün tekrarlanmasıdır (Tekin 1971: 1). Ünsüz ikizleşmesi Türk dilinde yaygın olarak karşılaşılan bir ses olayıdır (Akar 2013: 74): *alerji* > *allerji*, *aşağı* > *aşşāğ̣̣*, *gazuğ* > *gazzuğ̣̣*, *kışın* > *gışşıṇ̣*, *kızamık* > *gızammuḥ̣*, *küçük* > *güççüḳ̣*, *mozik* > *mozziḳ̣*.

1.2.8. Ünsüz Tekleşmesi

Ünsüz tekleşmesi de söz içinde yan yana iki ünsüzden birinin düşmesi ile meydana gelen ses olayıdır: *çulluk* > *culuğ̣̣*, *evvel* > *evel²⁹*, *mahalle* > *mahle*, *müzevir* > *müzeviṛ̣*, *pulluk* > *puluğ̣̣*.

1.2.9. Göçüşme

Göçüşme, sözcüklerdeki komşu ya da uzak ünsüzlerin yer değiştirmesi şeklinde açıklanan ses olayıdır (Küçük 2013: 69). Göçüşme komşu hecelerde meydana gelmişse yakın komşu olmayan hecelerde meydana gelmişse uzak göçüşme başlığı altında ele alınmıştır.

1.2.9.1. Yakın Göçüşme

²⁹ *çit* II madde başının tanık cümlesinde geçer.

*eski > eksü, ayva > havya, külfet > küflet, memleket > melmeket, peskütan > pestugan, toprağ > torpağ, ahşam > aşham, bakraç > barhaç, çıplak > cılbağ, dünya > düyna*³⁰.

1.2.9.2. Uzak Göçüşme

çekirge > kekürçe, ileri > ireli, iler(i)le- > irel(i)le-, dürbün > dübürüm, lanet > nālet.

2. Yapım Ekleri

Bu bölümde Sivas Akıncılar Ağzı Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözlüğü çalışmamızda tespit edilen yapım ekleri aktarılacaktır.

2.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

İsimden isim yapım ekleri, isim kök ve gövdelerine getirilen eklerdir (Korkmaz 2009: 33).

2.1.1. +aç

Küçültme anlamını bünyesinde hissettiren bu ek, araç gereç adları ve yer adları türetir: *barğ+aç* “bakraç”, *gır+aç* “kıraç; bayır, sulanmayan toprak, susuz toprak”; Yiyecek adı türetir: *döremeç/ düremeç* (dür-üm+aş) “dürülerek yenilen yiyecek”.

2.1.2. +ağ, +ığ, +ik, +k

Eklendiği sözcüğe sevgi işlevli küçültme anlamı verir: *bala+ağ* “köpek yavrusu”, *pisi+k* “kedi yavrusu”, *bücür+ük* “tatlı şey”, *gısır+ağ* “kısırak”; Azlığı ifade eden küçültme anlamı verir: *pıt+ığ* “su damlama sesi”, *şep+ik* “alkış”, *kırt+ik* “küçük sabun parçası”, *yol+ağ* “tarla girişi; yol ağzı”; Eklendiği sözcüğe hor görme, aşağılama anlamı verir: *cıbil+ığ* “malsız, mülksüz, beş parasız; züğürt; çırılçıplak”, *cıbil+ağ* “çıplak”.

---

³⁰ *Sabağ* madde başının tanık cümlesinde geçer.

2.1.3. +*amuḥ*, +*amuk*³¹

Renk adlarına gelerek hastalık, rahatsızlık adları türetir: *sar+amuk* “zayıf, çelimsiz”, *gız+amuḥ* “kızamık”.

2.1.4. +*cağaz*

Eklendiği sözcüğe sevgi, içtenlik anlamları verir: *can+cağaz* “cancağız”.

2.1.5. +*caḥ*, +*cek*

Karşılaştırma işlevli büyültme ve küçültme eki olarak kullanılır. +*CA eki* ile +*k* (< *ok*) pekiştirme ekinin kaynaşması ile oluşmuştur (Güzel 2019: 90): *boz+caḥ* “ağaç olmayan, çıplak arazi”, *gö+cek* (*göğcek*) “yeni yetişmekte olan ekin”.

2.1.6. +*ce*

Akrabalık adı türetir: *görüm+ce* “kocanın kız kardeşi”.

2.1.7. +*cene*

+*CA* ekiyle +*nA* küçültme ekinin birleşmesinden meydana gelmiş, küçültme sıfatları ve aşırı anlamları taşıyan tarz zarfları türetir (Güzel 2019: 102): *hemen+cene* “hızlıca”.

2.1.8. +*celik*

Zarf türetir: *üste+celik* “üstüne üstlük”.

2.1.9. +*cıḥ*, +*cik*, +*cuḥ*, *cük*

Yer adı yapar: *dere+cük* “yerleşke adı”; Bitki adı yapar: *gara+cuḥ* “soğan tohumu”; Yiyecek adı yapar: *basma+cuḥ* “kurutulmuş meyve”; Hayvan adı yapar: *gelün+cük* “sansar”; Araç- gereç adı yapar: *garga+cuḥ* “menteşe”; Küçültme anlamı verir: *az+ucuḥ* “azıcık”, *e+cük* “çok az, azıcık”, *en+cek* (*enik+cik*) “enik”.

---

³¹ Erdal (1991: 100-101), +*AmUk* (ve -*mXk*) ekinin çoğunlukla renk adlarına geldiğini, DLT’te geçen *kızl+muk* “kızamuk” ve *kara+muk* “buğday içinde büyüyen karamuk taneleri” biçimlerinin bu ekle yapıldığını, Türkiye Türkçesinde -*mXk* ekiyle *çiğne-mik*, *il-mik*, *kes-mik*, *kus-muk*, *kıy-muk* ve *soy-muk* gibi fiillere doğrudan gelerek isim türetildiğini ifade eder.

2.1.10. +ÇI, +cu

Meslek adları yapar: *çif*+Çi “çiftçi”, *golcu* “kollayıcı, arkadaş”, *sınıhçı* “kırık çıkıkçı”, *alaman+cı* “gurbetçi”, *partal+cı* “palavracı”.

2.1.11. +dah

Eklendiği sözcükten somut ad türetir: *çağıl*+*dah* “çakıldak”.

2.1.12. +daş

Birliktelik ekidir: *gar*+*daş* “kardeş”, *arha*+*daş*³² “arkadaş”.

2.1.13. +dırıh/ +duruğ

Üzerine geldiği isimden araç gereç adı yapar: *boyun*+*duruğ* “öküzleri çifte koşmak için boyunlarına geçirilen çember benzeri ağaçtan alet”; Yiyecek adı yapar: *çıyın*+*dırıh* “1. Et yemeği; 2. Bir tür et”.

2.1.14. +e

Küçültme anlamı taşıyan bu ek için tek sözcüğü tanıklayabildik: *göz*+*e* “göze, kaynak; su çıkan yer”.

2.1.15. +ıl

Ses yansımali köklere gelerek ikincil biçim³³ türetir: *cıb*+*ıl* “1. Çıplak, çıplak tepe; 2. Malsız, mülksüz, beş parasız; züğürt”.

2.1.16. +ıltı

Ses yansımali köklere gelerek ikincil biçim türetir: *cır*+*ıltı* “cızırtı; insan veya hayvanların birbirine karışan konuşma sesi”.

---

³² *daş* madde başının tanık cümlesinde geçer.

³³ Korkmaz (2009: 47), ikincil biçimlerin ses yansımali tek heceli seslere gelerek genişletilmiş biçimler olduğunu ifade eder.

2.1.17. +n, +ın

Vasıta hâl eki olan bu ek, eklendiği sözcüğün zarf işlevi yüklenmesini sağlar: *bahar+ın* “baharda”, *gış+ın* “kışta”, *üçle+n* “öğlenleyin”; Organ adı türetir: *yāğır+ın* “sırt”.

2.1.18. +lah, +lek

İnsana dair karakter ve dış görünüm tasvirinde öne çıkan abartılı yönleri alaycı bir şekilde anlatır. Bunun yanında olumsuz karşılaştırma yapar: *cır+lah* “sesi tiz çıkan”, *cırt+lah* “sesi tiz çıkan”, *cüve+lek* “civelek”, *diş+lek* “dişleri büyükçe kişi”, *fört+lek* “gözleri büyükçe kişi”, *boz+lah* “kalınca kuru çam dalı”, *büve+lek* “sinek” *düğ+lek* “yetişmemiş, turşuluk kavun”.

2.1.19. +II, +IU

Sahip olma anlamı katar: *ağıl+lı* “akıllı”, *at+lı* “erkek tavırlı kadın”, *buynuz+lu* “ailesini kıskanmayan erkek”, *cingırağ+lı* “kavgacı”, *çağıldağ+lı* “kirli”, *ekmek+li* “misafirperver”, *vergi+li* “sözlü, nişanlı kız”, *zeyin+li* “akıllı”, *su+lu* “sulu”, *sıraca+lı* “hastalıklı”, *merhemet+li* “merhametli”, *işgil+li* “şüpheli, kuruntulu”, *işki+li* “içki içen”, *gümen+li* “hamile”, *gut+lu* “kutlu”, *sinek+li* “kııntılı”.

2.1.20. +lîh, +lik, +luh, +lük, +nik, +nük

Eklendiği sözcükten yer adları türetir: *ağbun+luh* “gübre ve çöp atılan yer”, *aydun+luh* “evin girişi”, *batağ+lîh* “bataklık”, *cāğ+lîh* “yıkılan yer”, *maşat+lîh* “mezarlık”, *yoğurt+luh* “mağara adı”, *gavun+luh* “bahçe”, *yük+lük* “yatak toplanan yer”; Araç gereç adları türetir: *gar+lîh* “çatı kenarlığı”, *görüm+lük* “yüz görümlüğü”, *gırh+lîh* “yün çubuğu”, *yol+luh* “yolluk”, *al+lîh* “allık”, *dērmēn douz+luğ* “değirmen pervanesi”, *ter+lik* “bere, şapka”, *ön+nük* “önlük”, *yol+luk* “kilim”; Bitki adı türetir: *yem+lik* “yenilebilir bir tür bitki”; Somut adlar türetir: *garañ+nuh* “karanlık”, *damız+lîh* “maya”, *turşu+luh* “turşuluk”, *soğuh+luh* “soğuk içecek”; Meslek adları türetir: *hırhız+lîh* “hırsızlık”, *çerçi+lik* “tüccarlık”; Küçültme anlamı verir: *bıdı+lik* “hayvan yavrusu”; Zaman, dönem gibi kavramları bildirir: *gün+nük* “günlük”, *gelün+lük* “gelinlik; gelin olma çağı”, *geÇ+lik* “gençlik”, *gız+lîh* “genç kızlık dönemi”; Soyut adlar türetir: *keşef+lik* “çirkeflik”, *gadir+lik* “kadirlik”,

yol+luh “yokluk”, *aş+lih* “açlık hâli”, *çıyan+lih* “hainlik”, *dir+lik* “sağlık, düzen”, *emicek+lik* “umut”, *evlat+lih* “evlatlık”, *yeğın+lik* “şımarıklık”, *toğ+luh* “tokluk hâli”, *şen+nik* “şenlik”, *sağ+lih* “sağlık”, *yeğın+lik* “hafiflik”, *yol+luh* “yolluk”.

2.1.21. +ma

Benzerlik işlevli hastalık adı yapar: *um+ma* “şişlik”.

2.1.22. +sIz, +sUz

Yokluk eki olarak adlandırılan bu ek, soyut adlar ve sıfatlar türetir: *dirlik+siz* “huysuz, geçimsiz”, *döşürük+süz* “düzensiz”, *umur+suz* “gamsız”, *tahta+sız* “akılsız”, *irâhat+sız* “rahatsız”, *kıyım+sız* “cimri”, *tu+zuz* (*tuz+suz*) “akılsız”.

2.1.23. +úş

Okşama sıfatı türetir (Güzel 2019: 281): *göğ+úş* “sarı saçlı, mavi gözlü”.

2.2. İsimden Fiil Yapım Eki

2.2.1. +A-

sohr+a- (*sohur+a-*) “söylemek”, *şırne-* (**şirin+e-*) “şımarırmak”, *oyn+a-* (*oyun+a-*) “oynamak”.

2.2.2. +al-

Sıfatlardan olma belirten fiiller yapan bu ek, +A- ile edilgenlik eki -l- ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Güzel 2019: 501): *boğ+al-* “bunalmak”, *soz+al-* “acıısı hafiflemek”.

2.2.3. +ar-

Sıfatlardan ve renk adlarından olma bildiren geçişsiz fiiller türetir (Güzel 2019: 506): *ağ+ar-* “aydınlanmak; beyazlamak”, *al+ar-* “kızarmak”, *gır+ar-* “ekinler olmak”; İsimlerden yapma bildiren fiiller türetir (Güzel 2019: 505): *sıv+ar-* “sulamak”.

2.2.4. +dA-

Ses yansımaları gövdelerden fiiller türetir: *civir+de-* “kuşlar cik cik ötmek”, *dingil+de-* “sallanmak, oynamak”.

2.2.5. +ıh-

Olma anlamı ifade eden, dönüşlü fiil gövdesi yapar (Güzel 2019: 520): *darıh-* “sıkılmak, bunalmak”.

2.2.6. +lA-, +nA-

Adlardan fiiller türetmekte kullanılan en işlek ektir: *aḥbun+la-* “gübrelemek”, *arḥa+la-* “arkalamak”, *bat+la-* “korunaklı hâle getirmek”, *buḡ+la-* “buharla yemek pişirmek”, *büvelek+le-* “inekler için kaçmak”, *pıtı+la-* “sıkılmak, daralmak”, *civi+le-* “uçar gibi hızlı gitmek”, *çeḡü+le-* “hayvan acı ile bağırmak”, *dasdar+la-* “hamur yuvarlak hâle getirilmek”, *dındık+la-* “kurcalamak”, *duvaḥ+la-* “duvaklamak”, *dügürük+le-* “duvaklamak”, *düḡen+ne-* “düvennemek”, *fötr+le-* “gözlerini büyütmek, belirtmek”, *gara+la-* “kötülemek”, *gaş+la-* “tarlaya set yapmak”, *gundaḥ+la-* “kundaklamak”, *gun+na-* (*gulun+la-*) “hayvan yavrulamak”, *guyu+la-* “gömmek”, *guz+la-* “evcil hayvan yavrulamak”, *günü+le-* “kıskanmak”, *ḥar+la-* “alevlendirmek”, *havsāl+la-* “sersemlemek, daralmak”, *irel+le-* “ilerlemek”, *kehan+la-* “çapalamak”, *kişki+le-* “kışkırtmak, tahrik etmek”, *künt+le-* “yumak yapmak”, *loḡ+la-* “loğ taşıyla damı ve herhangi gevşek yapıyı nesneyi sağlamlaştırmak”, *maḡ+la-* “düzmek, üst üste koymak, yükseltmek”, *muşu+la-* “hayvanın yavrusunu okşamak, sevmek, sakınmak”, *örk+le-* “hayvanların yayılım yapılırken boğazlarından bağlanarak sabitlemek”, *sayıḥ+la-* “uykusunda konuşmak”, *sümsük+le-* “yumruklamak”, *taran+la-* “yağmalamak”, *tay+la-* “yükü iki eşit parçaya bölmek”, *tekmük+le-* “tekmelemek”, *yavru+la-* “hayvanlar doğum yapmak”, *yastıḥ+la-* “yükseltmek”.

2.2.7. +lAn-, +nen-

“bir şey edinmek” ve “ile donanmak” anlamında sözcükler türeten bu ek +lA- ve -n- dönüşlülük ekinin kaynaşmasıyla meydana gelmiştir (Güzel 2019: 534): *his+len-* “islenmek”, *ıḡın+lan-* “ağaçtaki dallar yeşermek”, *işgil+len-*

“şüphelenmek”, *kerti+len-* “bayatlamak”, *üğür+len-* “söylenerek nazla sallanmak”, *yeğni+len-* “hafiflemek, dinlenmek”, *yön+nen-dir-* “yönlendirmek”, *yel+len-* “gaz çıkarmak”, *hers+len-* “kızmak”, *aciz+len-* “sıkıntısını belli etmek”, *ataş+lan-* “heyecanlanmak”, *ayağ+lan-* “kalkmaya yeltenmek”, *bar+lan-* “kirlenmek”, *tamahkâr+len-* “açgözlülük etmek”, *gaymah+lan-* “ekmeğin ve hamurun üstünde kalan kısmının kabuk bağlamak”, *gıldıh+len-* “yikanırken vücudun keselenmesi ile yuvarlanır şekilde kir çıkmak”, *çil+len* “yeşermek”.

2.2.8. +leş-

+lA- ile -ş- işteşlik ekinin kaynaşmasıyla meydana gelmiştir (Güzel 2019: 537): *eke+leş-* “büyümek, uyanıklaşmak”.

2.2.9. +r-

deli+r- “koyunların yemeden içmeden kesildiği, etrafında durmadan döndüğü ve başını duvara vurmak gibi davranış bozuklukları görünen durum; delirmek, çıldırmak”.

2.3. Fiilden İsim Yapım Ekleri

2.3.1. -acağ, -ecek, -Cağ, -çek

Araç gereç adları türetir: *çal-acağ* “yoğurt mayası”, *dut-acağ* “tencere tutmak için yapılan el bezi”, *düv-ecek* “sarımsak, ceviz dövülen mutfak aleti”, *sallan-cağ* “salıncak”, *sava-cağ* “geçici akarsu yatağı”, *ılın-çağ* “beşik, salıncak”; Somut ad türetir: *pür-çek* “kök, dal”.

2.3.2. -aç

Araç gereç adı türetir: *ahtar-aç* “yufka, ekmek vb. yapımında kullanılan, pişirilen ekmeği çevirmeye yarayan alet”.

2.3.3. -amah

Soyut ad türetir: *dut-amah* “güvence”.

2.3.4. -ar

Hayvan ömrüne dair zaman adı türetir: *yaş-ar* “bir yaşını geçen besi hayvanı”.

2.3.5. -buḥ

Dönüştü fiillerden yapılmış adlardaki *-bik* eki, söz içinde yan yana gelmiş *-nm-* seslerinin benzeşmezlik sonucu *-nb-*’ye dönüşmesinden oluşmuş olmalıdır (Korkmaz 2009: 99-100): *cıtla-nbuḥ* “çitlenbik ağacı”.

2.3.6. -(y)IcI, -(y)UcU

Gelenek görenek işleri için terim adları türetir: *gör-ücü* “görücü”, *oḥu-y-ucu* “gelin ve damada takılan hediyeleri ilan eden kişi”; Meslek adı türetir: *topla-y-ıcı* “dilenci”; Hastalık adı türetir: *sep-ici* “bulaşıcı hastalık”; *+IA-* eki ile genişletilmiş gövdelere gelerek hayvanların gebelik durumlarını ifade eder (Güzel 2019: 350): *guzla-cı* “doğumu yaklaşan hayvan”.

2.3.7. -ç, -ış

Soyut ad türetir: *gargı-ç* “kargış, beddua”, *karı-ş* (*kargı-ş*) “kargış, beddua”.

2.3.8. -e

Yer adı türetir: *geç-e* “öte taraf; geçilmeye müsait yer”.

2.3.9. -eḡen

Hayvan adı türetir: *kes-eḡen* “böcek, böcek türü”; Alışkanlık belirten sıfat türetir: *sal-aḡana* “işsiz, güçsüz, boş gezen kişi”.

2.3.10. -elek

Yiyecek adı türetir: *çök-elek* “çökelek”.

2.3.11. -emet

der-emet “toplama”.

2.3.12. -en

Bitki adı yapar: *tik-en* “diken”.

2.3.13. -enek

Araç gereç adı türetir: *dey-nek* “sopa”; Somut ad türetir: *ek-enek* “tohum; tarla”.

2.3.14. -gan

Araç gereç adı türetir: *gay-gan* “kızak”.

2.3.15. -güç

Araç gereç adı türetir: *sür-güç* “temizlik bezi”.

2.3.16. -GIn, -gun

Somut ve soyut ad ile sıfat türetir: *şıv-gın* “çıvgın, sürgün, filiz”, *kes-kin*, “yavuz, saldırgan, öfkeli”, *vur-gun* “baskın”.

2.3.17. -h, -k, -ih, -ik, -uh, -ûğ, -ük, -ük

Bitki adı türetir: *ayr-ih* “ayrık otu”; Hayvan adı türetir: *göl-ük* “at, eşek, katır”; Yiyecek içecek adı türetir: *gat-ih* “ayran”; Araç gereç adları türetir: *bürü-ğ* “baş örtüsü”, *düd-ük* “düdük”, *gay-ih* “kızak”, *gaz-uh* “kazık”, *pırt-ik* “bez parçası, kumaş parçası”, *domr-uh* “kalın odun, kütük”, *çent-ük* “çentik”, *emz-ik* “meme, çaydanlığın çay ve su dökülen çıkıntısı”, *ör-k* “ip, zincir”; İsim ve sıfat türetir. Sıfatlarda aşağılama, hicvetme anlamı vardır: *ar-ih* “zayıf”, *at-ih* “fazlalık, işe yaramaz; çöp”, *bas-uh* “çok zayıf kimse”, *cıvı-h* “civik”, *bulan-uh* “bulanık”, *buruş-uk* “buruşuk”, *düş-ük* “her gün misafirliğe giden kişi”, *sın-ih* “kırık”, *söğn-ük* “sönük”, *yan-uh* “yanık”, *gal-ih* evlenememiş yaşça ileri kız ya da erkek”, *şapla-h* “tokat”.

2.3.18. -h, -k, -ek, -ah, -ğ

Yer adları türetir: *avla-h* “av yapılan yer ya da ava gidilen yer”, *eğre-k* “hayvanların toplandığı yer”, *çat-ah* “çatak, vadi; iki dağ arasında oluşan dere”; Araç gereç adları türetir: *tengir-ek* “yün eğirmekte kullanılan ağaçtan alet”, *başdara-ğ* “tarak”, *dut-ah* “tencereleri tutmaya yarayan örgüden bez”, *dola-h* “boyuna sarılan, dolanan atkı”, *yala-h* “yalak”; Somut adlar türetir: *uza-h* “uzak”, *buda-h* “ağaç dalı”, *guc-ah* “kucak”, *bula-h* “bulanık akan su”, *soğu-h* “soğuk”; Engel durumunu anlatır: *ağsa-h* “aksak”, *çol-ah* “çolak”; Soyut adlar ve sıfatlar türetir: *dehle-k* “salak, ahmak”,

besle-k “evlatlık”, *sür-ek* “çok fazla”, *gaç-ağ* “kaçak”, *gamal-ağ* “domuzların sersemleme hâli”, *yeğni-k* “hafif”.

2.3.19. -*hu*, -*GI*, -*hu*, -*GU*

Araç gereç adları türetir: *at-hu* “atkı”, *bıç-hu* “bıçkı; testere”, *sıyır-gı* “kar kürüme aleti”; İçecek adı türetir: *iş-ki* “içki”; Fiillerden somut ve soyut adlar türetir: *ger-gü* “gergi, gerilmiş, gergin”, *uy-hu* “uyku”, *bas-gu* “baskı”.

2.3.20. -*I*, -*u*

Yiyecek adları türetir: *biş-i* “yağda kızartılan ekmek”; Araç gereç adları türetir: *çek-i* “tartı”, *tağ-ı* “ziynet eşyası”, *çıl-ı* “küçük bohça”; Somut ve soyut adlarla sıfatlar türetir: *aşur-u* “aşırı”, *dol-u* “iri”, *yaz-ı* “düz arazi”, *yap-u* “bina”.

2.3.21. -*ım*, -*um*, -*m*

Araç gereç adı türetir: *tağ-ım* “takım”; Yer adı türetir: *yayl-ım* “otlak”; Sıfat türetir: *soğ-um* “lokma”; Ad türetir: *ye-m* “yem”.

2.3.22. -*ke*, -*ha*

Somut adlar türetir: *bit-ke* “yeni yetişen delikanlı”, *soy-ha* “ölüden geriye kalan kıyafet”.

2.3.23. -*ken*

Somut ad türetir: *sep-ken* “rüzgâr ve karla karışık yağın yağmur”.

2.3.24. -*ma*

Yiyecek içecek adları türetir: *buş-la-ma* “buharda pişen yemek”, *bur-ma* “bir tür börek”, *çal-ha-ma* “ayran”, *dele-me* “peynirle çökeleğin birbirine karıştırılması”, *çürüt-me* “ekşitilen süt”, *dep-me* “peynir”, *dôğ-me* “bulgur, yarma dövme ve bunun sonucunda elde edilen yemek”; Hastalık adı türetir: *dola-ma* “parmaklarda görülen bir tür hastalık”; Araç gereç adı türetir: *düğ-me* “düğme”; Yer adları türetir: *çat-ma* “ağıl, hayvanların konulduğu yer”, *ört-me* “kiler tarzı yer”; Fiilden somut ve soyut adlarla sıfatlar türetir: *çıl-ma* “kadının ilk evliliğinden olan çocuğu”, *çıtçıtla-ma*

“düğmeleme”, *çalar-ma* “meyvenin olgunlaşmaya başlaması”, *yastıhla-ma* “yükseltme”.

2.3.25. -maca

Yiyecek adı türetir: *bas-maca* “kurutulmuş meyve”.

2.3.26. -mAç

Araç gereç adları türetir: *bazla-maç* “boyunduruğun altından geçen ip”, *ge-meç* (eğ-meç) “baston”; Yiyecek adları türetir: *dóğ-meç* “bir tür yemek”.

2.3.27. -mıh, -mük

Somut ad türetir: *cır-mıh* “tırnak izi”, *kes-mük* “işe yaramaz şey, artık”, *tekmük* (*tep-mük*) “tekme”.

2.3.28. -n, -In

Yer adları türetir: *çağla-n* “akarsuyun belli yerlerinde oluşan kıvrım”, *çat-ın* “vadi; iki dağ arasında oluşan dere”; Somut ve soyut adlar türetir: *çıl-ın* “bohça”, *gel-in* “gelin”, *tara-n* (*tala-n*) “yağma”; Organ adı türetir: **bur-un* “burun”.

2.3.29. -nç

Soyut ad türetir: *öndü-nç* (*ödünç*) “ödünç”.

2.3.30. -sü

Araç gereç adı türetir: *tüt-sü* “tütsü”.

2.3.31. -ş

İlişki durumunu belirten adlar türetir: *tanı-ş* “eş, dost, akraba”, *oyna-ş* “sevgili”.

2.3.32. -tı

Yiyecek adı türetir: *ağar-tı* “süt ve süt ürünleri”.

2.3.33. -ız, -uz

Eklendiği fiilden sıfatlar türetir: *dış-ız* “tıknaş”, *gudu-z* (*kudur-+-z*) “kuduz”, *do-uz* (*don-uz*) “soğuktan tor top olma”.

2.4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

2.4.1. -dar-

Eklendiği sözcüğe ettirgenlik anlamı verir: *ağ-dar-* “aktarmak”.

2.4.2. -dır-, -Dur-

Oldurma ve yaptırma belirten geçişli fiiller türetir (Güzel 2019: 576): *aşın-dır-* “yormak”, *az-dur-* “serbest bırakmak”, *bas-dur-* “gürleşmek”, *ılış-tur-* “ılıklaştırmak”, *yönnen-dir-* “yönlendirmek”.

2.4.3. -ıhla-

Dönüşlülük işlevli fiil türetir: *say-ıhla-* “uykusunda konuşmak”.

2.4.4. -ıl-

Dönüşlülük işlevli fiiller türetir: *dart-ıl-* “kibirlenmek, büyüklenmek”, *yay-ıl-* “yayılmak”, *yeğni-l-* “hafiflemek”.

2.4.5. -ın-, -n-

Dönüşlülük işlevli fiiller türetir: *sal-ın-* “sallanmak”, *sı-n-* “kırılmak”, *sohıra-n-* “söylenmek”.

2.4.6. -ur-

Ettirgenlik işlevini bu sözcük için kaybetmiştir: *basur-* “yamayı katlamak”, *düş-ür*³⁴ - “düşürmek”.

2.4.7. -ş-

İşteşlik işlevli fiiller türetir: *oyna-ş-* “birden fazla kişi oynamak”.

---

³⁴ *sağol* madde başının tanık cümlesinde geçer.

2.4.8. -t-

Standart Türkçede ettirgen çatı eki olan -t- Akıncılar ağzında tespit edilen şu sözcüklerde ekin işlevi kaybolmuş olarak ve etken biçimde görülür: *çürü-t-* “süt pişirmek; süt ekşitmek”, *süpür-t-* “süpürmek”, *düşür-t-* “düşürmek”, *şaşur-t*³⁵ - “şaşırmak”.

---

³⁵ *melmeket* madde başının tanık cümlesinde geçer.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVAS AKINCILAR AĞZI KARŞILAŞTIRMALI ve TANIKLI SÖZCÜKLERİ

aba abla. ✓ krş. ET *aba/ apa/ ebe/ epe* “ata, büyükbaba, büyükanne, baba, anne, amca, hala, büyük ağabey, büyük abla, ebe” ED³⁶ 5, Kar. *aba* “baba” DLT 41, EOT *aba* “1. Ana; 2. Nine, anneanne” TS I 1, An. Ağ. *aba* I “1. Abla, büyük kız kardeş; 2. Anne; 3. Üvey anne, analık; 4. Büyükanne; 5. Kaynana; 6. Yenge; 7. Teyze; 8. Hala; 9. Yetişmemiş küçük kız kardeş; 10. Hanım, hanımefendi; 11. Baba” DS I 1-4, Siv. Ağzı *aba* “2. Anne; 3. Üvey anne, analık; 4. Abla” SivS K 65; SivS T 13, TT *aba* I “ay.” TüS 1.

Ayrıca bk. *aba* “abla, büyük kızkardeş veya yaşı itibarıyla sayılan herhangi akraba bir kadın” < ET *aba/ apa* Tietze 2002: 70; Gülensoy 2007: 43- 44; Li 2019: 218.

Süpüreceğem buraları Aysel aba tamam.

abdas abdest. ✓ *abdest* (sözcük sonu ses düşmesi ve ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *abdas*. Far. *āb-dest* “abdest” OsmTL 4; Siv. Ağzı *abdas* “abdest” SivS DŞ 547, TT “Müslümanların belli ibadetleri yapabilmek için bir düzen içerisinde bazı organları yıkayıp bazılarını mesh etme yoluyla yaptıkları arınma” TüS 3.

Steingass (1998:6), Far. *ābdast* sözcüğü için “Müslümanların namazdan ve belli dini törenlerden önce el, yüz ve diğer uzuvların yıkaması” anlamını verir.

Abdas aldım ilkindiyi gılmıya/ Bir güzel de geldi su doldurmiya/ Dedim güzel sen de kimin yârisin/ Üç sefer sallandı da cuvap vermiye.

ablaḥ 1. Alacalı yüz; 2. Dolgun yüz. ✓ *ablak* (söz sonu sızıcılılaşma) > *ablaḥ*. Ar. *eblak* “geniş ve parlak yüz” (Tietze 2002: 79); krş. Siv. Ağzı *ablaḥ* “dolgun çehreli” SivS DŞ

³⁶ Clauson (1972:5), amca anlamındaki *aba*’nın Moğolca *abaga*’nın kısaltılmışı olduğunu ifade eder.

547; SivS K 66; SivS T 15, TT *ablak* “yayvan ve dolgun yüz” TüS 5, *ebalak* “1. Alaca, bulaca; 2. Rengârenk; 3. Alabacak [at].” OsmTL 225.

Tombul tombul yüzlülere ablaḥ suratlı deyriik.

abrul nisan ayı. ✓ *abrıl* (söz içi *ı* > *u* ünlü değişimi) > *abrul*. Erm. *abrıl* (Eren 1999: 1); krş. EOT *abrıl* “nisan” TS I 2, An. Ağ. *abrıl* I “nisan”, *abrıl* II “nisan ayında açan sarı çiçekli bir ot” DS I 30- 31.

Eren (1999: 1), *abrıl* “nisan” sözcüğünün Rumca olduğunu, ancak *b*’li biçimlerin Ermenice’den geçtiğinin düşünülebileceğini ifade eder. Tietze (2002: 80), *abrıl* “nisan” sözcüğünü Erm. *abrıl* < EErm. *april* < Yun. *aprilis* < Lat. *aprilis*³⁷ [< *aperire* ‘açılmak’] şeklinde açıklar.

Abrul ayı, gücüik ayı, goç ayı, mart ayı, eksüler deyidi.

abō şaşırma ünlemi. ✓ *abu* > *abō*; krş. An. Ağ. *abo*, *abō* [*aboğ*] “1. Şaşma ve korku ünlemi; 2. Sıkıntı, usanç, bıkkınlık ünlemi” DS I 24-27, Siv. Ağzı *abo* “şaşma ve korku ünlemi” SivS DŞ 547; SivS K 66; SivS T 15, TT *abu* “ay.” TüS 6.

Tietze (2002: 79), *abo/ abu* sözcüğünün kadınlar tarafından kullanılan nida; hayret, korku, ret manasına geldiğini ve çok varyantı olduğunu ifade eder.

abuḥ subuḥ (ikileme) saçma sapan konuşma veya olay. ✓ *abık sapık* (söz sonu sızıcılaşma ve *ı* > *u* ünlü değişimi) > *abuḥ subuḥ*. *Abık sabık* < (Kar. *abı-* ‘gizlemek, örtmek’ DLT 457 +*-k* ‘filden isim yapım eki’ >) *abık* + (< Kar. *sap-* ‘ipliği iğneye geçirmek, saplamak;’ DLT 233 +*-ık* ‘filden isim yapım eki’ >) *sapık* (Abık 2010: 6-8); krş. EOT *abuk*, (*apuk*) “avurdu şişirip parmakla vurarak ses çıkarmak” TS I 2, An. Ağ. *abuk* I “sersem, kötü adam” DS I 2, *abık sabık* “saçma sapan, gelişi güzel, ileri geri, boş söz” DS I 19, TT *abuk* “saçma (söz, kişi, davranış)” TüS 6, *abuk subuk* “1. Akla, mantığa uymayan, düşünülmeden söylenen (söz), saçma sapan, abidik gubidik; 2. zf. Akla ve mantığa uymayan, saçma sapan bir biçimde” TüS 6.

Tietze (2002: 81), *abuk* “saçma, karışık ve manasız” sözcüğünün *abuk sabuk* “mânasız, saçma” ikilemesinin kısaltılmışı olduğunu ifade eder ve *abuk sabuk* için

³⁷ Tietze (2002: 80), *april* sözcüğünün Latince *aprilis* “açmak” fiilinden geldiğini ifade eder.

herhangi bir etimoloji önermez. Abik (2010: 6-8), *abuk* sözcüğünün DLT’te de *abı-* “gizlemek, örtmek” ve *sap-* fiilinin de “ipliği iğneye geçirmek, saplamak; bir şeyi sarmak, eksik kalan bir şeyi başkasıyla tamamlamak” anlamlarında olduğunu, ancak günümüzde birinci fiilin tamamen unutulduğunu ikinci fiilin ise “yön değiştirmek; önceden belirlenmiş olandan ayrılmak; doğruluktan ayrılmak” şeklinde farklı bir anlam kazandığını ifade eder.

Geçmiş garşıya abuh subuh gonışiy.

acizlen- sıkıntılanmak, sıkıntısını belli etmek, anlatmak. ✓ *acizlen-* (< Ar. ‘*āciz* ‘1. Eli ermez, beceriksiz, kabiliyetsiz; 2. Zayıf, güçsüz’ OsmTL 8+ Tü.+*len-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. TT *âcizleş-* “aciz duruma gelmek” Tüs 13.

acur salatalık. ✓ *acur* < Ar. ‘*acūr* (Eren 1999: 2; Tietze 2002: 90); krş. EOT *acur*, (*acır*) “hıyar gibi ve hıyardan büyük sert bir meyve” TS I 9, An. Ağ. *acur* “sarı, üzeri çizgili, tohumluk büyük hıyar” DS I 55, TT *acur* “kabakgillerden, kabuğu çizgili ve tüylü, yeşil veya sarımsak, üzeri yeşil lekeli, irice bir meyve” Tüs 13.

Eren (1999: 2), *acur* “kabuğu çizgili ve tüylü, sarımsak, yeşil veya sarı üzerine yeşil lekeli bir çeşit hıyar” sözcüğünün Arapça *acūr*’dan geldiğini ve yerel ağızlarda *acır* biçiminde kullanıldığını ifade eder. Tietze (2002: 90), sözcüğün bir zamanlar *acuze* anlamında kullanıldığını sebebini açıklamadan belirtir.

âğaç ağaç. ✓ (*t³⁸*+*gaç* ‘bitki’ OTWF 84; Tietze 2002: 109 > *ıgaç* >) *âğaç* > *âğaç*; krş. ET *ıgaç* “ağaç” ED 79, Kar. *yıgaç~yığāç* “ağaç” DLT 979, EOT *agaç* “1. Ağaç; 2. Bitki; 3. Sopa, çubuk direk” BL 113, *âğaç* I “sopa, değnek”, *âğaç* II “1. Bir kilometre kadar olan bir uzunluk (ölçüsü); 2. 68 santim uzunluğunda ağaçtan yapılmış arşın” TS I 25-26, TT *âğaç* “1. Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki” Tüs 37.

Bah, çamurun üstüne vurmuşu ya, çamurun üstündeki âğaçlar işte bağdada.

âğar- 1. Işımak, aydınlanmak; 2. Beyazlamak. ✓ *akar-* (söz içi ünsüz yumuşaması) > *âğar-* > *âğar-* (< *ak* ‘ak, beyaz’ Tüs 58+*ar-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. ET *ak* “ak,

³⁸ Erdal (1991: 84), *t* sözcüğünün “bitki” anlamına geldiğini ifade eder.

beyaz” ED 75, Uyg. *akar-* “olgunlaşmak” < *ak* “ak, beyaz”+*ar-* (Ayazlı 2016: 41), EOT *agar-* “ağarmak” BL 97, TT *ağar-* “1. Beyazlaşmak; 2. Aydınlanmak; 3. Rengi solmak” Tüs 38-39.

Tietze (2002: 109), *ağar-* “aklanmak, beyazlanmak” sözcüğüne dair herhangi başka bir açıklamada bulunmaz.

Gün a^ğardı.

a^ğartı süt ve süt ürünlerine verilen genel ad. ✓ *ağartı* (< *ağar-* ‘beyazlamak, aydınlanmak’ +*-tı* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 110); krş. An. Ağ. *ağartı* “1. Süt, yoğurt, ayran vb. ürünler; Sarımsaklı yoğurt; 3. Uzaktan ancak seçilebilen hafif beyzalık, ılık” DS I 83- 84, Siv. Ağzı *ağartı* “ay.” SivS DŞ 549; SivS K 69; SivS T 21, TT *ağartı* “ay.” Tüs 39.

Kırzioğlu (1962: 198), *ağartı* “sütten yapılan nesne: yoğurt, kaymak, peynir” sözcüğünün fecir anlamına geldiğini de söyler. Çetin (2005: 188), *ağartı* sözcüğünün DLT’te *ağartı* “şerbet gibi buğdaydan yapılan içki, bir çeşit buğday birası” biçim ve anlamıyla kaydedildiğini, yiyecek içecek maddesi adını, rengi dolayısıyla almış olması gerektiğini, Anadolu ağızlarında pek çok besine bu adın rengi nedeniyle verildiğini ifade eder.

Peynir, yoğurt çökelik, süt bunnar a^ğartı olıy.

a^ğbi 1. Baba; 2. Ağabey. ✓ Moğ. *aka* “ağa, ağabey, büyük erkek kardeş; bey ağa, daha yaşlı, yaşlı, saygıdeğer” (MTS 95; Ayazlı³⁹ 2016: 41)+ ET *beg*⁴⁰ “bir kabilenin, klanın başı” ED 322 > *akabey* > *aqabey* > *ağbi*; krş. EOT *ağa* “1. Ağabey, büyük oğul, büyük erkek kardeş; 2. Baba, ata; 3. Efendi, büyük, âmir” TS I 24-25, An. Ağ. *abe* [*ābey*, *ābī*, *abiy*, *apey*] “ağabey” DS I 17, Siv. Ağzı *aga* “1. Ağabey, büyük erkek kardeş; 2. Baba” SivS T 20, TT *abi* bk. *ağabey* “1. Büyük erkek kardeş, ağa, aka, ede, efe; 2. Sevgi ve saygı göstermek üzere yaşça büyük olan erkeklere söylenen bir seslenme sözü” Tüs 36; Li 2019: 194.

³⁹ Ayazlı (2016: 41), *aka* sözcüğü için Moğolcada aslı *-k-* ile olan sözcüğün ilk hecedeki ünlü uzunluğundan dolayı Oğuz grubu Türk dillerinde *-g-*’ye dönüştüğünü Poppe’den aktarır.

⁴⁰ Clauson (1972: 322), *beg* sözcüğünün Çince *po* “yüz kişinin başı” sözcüğünden alıntı olduğunu düşünmektedir.

Tietze (2002: 109), *ağbi* sözcüğünün *ağa* ile *bey* sözcüklerinin birleşimiyle oluştuğunu, sözcüğün *ağabeği*, *ağabi*, *ağbi*, *abi* gibi varyantlarının da olduğunu ifade eder.

Halam babasına ağbi deyi. Osman İstanbul'da oturiy hala babasına ağbi deyi.

ağrı zaman ve yön işlevli edat. ✓ (*an* ‘III. Tekil kişi zamirinin çekimli hâli’+*garu* ‘eski yön gösterme eki’> *aṅaru* >) *ağru* > *ağrı*; krş. ET *aṅaru*/ *ıṅaru*/ *ınaru* < *an* (*ol*) “ileri (zaman ya da yer)” ED⁴¹ 190, Uyg. *ıṅaru* “ileri, -den doğru, başka” (Ayazlı 2016: 120), EOT *aṅaru*, (*aṅarı*) “öte, ileriye doğru, o bir taraf” TS I 123, Kıp. *aṅaru* “öteki taraf, ileriye doğru”, *anarı* Kıp.TS 9, An. Ağ. *ağrı* “1. Yönünden, tarafından; 2. -den beri, -den sonra; 3. Dolayı, ötürü” DS I 108, Siv. Ağzı *ağrı* “dolayı” SivS K 71, Siv. Ağzı *ağrı* “yönünden, tarafından, -den doğru, -ya doğru, -nın boyunca” SivS T 24.

Onu devlet memuru da etmediler sonradan ağrı.

Altan ağrı çam kendini budar.

ağul 1. Ağıl, evcil küçükbaş hayvanların barındığı çit veya duvarla çevrili yer; 2. Ahır. ✓ *ağıl* (*ı* > *u* ünlü değişimi) > *ağul*; krş. ET *ağıl*⁴² “hayvanları muhafaza etmekte kullanılan yer” ED 83, Kar. *ağıl* “ağıl” DLT 35, EOT *ağıl* “3. Ağıl, koyun, sığır, deve gibi hayvanların barınağı” BL 113, An. Ağ. *ağal* “gece kırdı, yatırılan koyun sürüsünü korumak için çitle çevrili yer” DS I 81, Siv. Ağzı *ağıl* “ay.” SivS DŞ 549; SivS K 69; SivS T 25, TT *ağıl* I “evcil, küçükbaş hayvanların barındığı çit veya duvarla çevrili yer, arkaç” Tüs 40.

Eren (1999: 3), *ağıl* sözcüğü kökünün bilinmediğini, bilimsel yayınlarda sık sık *ağ* kökünden geldiğinin dile getirildiğini, Moğolca *ayıl* sözcüğünün Türkçeden kalma eski bir alıntı olduğunu savunur. Şen (2017: 141), *ağıl* “çitli, çiti olan, etrafı çitle çevrili olan yer” sözcüğünün *ağ adından +*kıl* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Bir de bahıy ki ağul aḥur uçmuş üstüne geliy.

⁴¹ Clauson (1972: 190), *aṅaru* sözcüğünün, *an* zamirinin yön gösterme eki almış biçimi olduğunu ve ET döneminde ilgeç olarak kullanıldığını ifade eder.

⁴² Clauson (1972: 83), *ağıl* sözcüğünün hayvancılık için bir muhafaza alanını gösterdiğini, bundan da muhafaza ile ilgili çadır veya yerleşim grupları anlamlarını kazandığını ifade eder. Şen (2018: 141), sözcüğün Eski Türkçede hayvan barınağı anlamında kullanılırken Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren “koyun barınağı” anlamında kullanıldığını ifade eder.

ağuz 1. Hayvanların ilk sütü; 2. Hayvanın ilk doğumundan sağılan sütün pişirilmesiyle yapılan tatlı. ✓ *ağız* (ı > u ünlü değişimi) > *ağuz*; krş. ET *ağuj/ ağuz* “doğum yapan hayvanın ilk sütü” ED 98, Kar. *aguj~ aguz* “ay.” DLT 26, EOT *ağuz* (*ağız* III) “ay.” TS I 59, An. Ağ. *ağuz* [*ağız, ağan, ağaz, ağın, ağızlık, ağız sütü, ağoz, avız, avuz*] “ay.” DS I 115, Siv. Ağzı *ağız* “ay.” SivS DŞ 550; SivS K 72; SivS T 25, TT *ağız* II “ay.” TüS 48.

Eren (1999: 5), *ağız*² “yeni doğurmuş ineğin ilk sütü” sözcüğünün Eski Türkçede *aguz* biçiminde olduğunu ve komuşu dillere de geçtiğini ifade eder.

Sözcük anlam genişlemesine uğrayarak hayvanın ilk sütü ile yapılan tatlının adı da olmuştur. Bk. *avuz, torhatma*.

Ağuz onu inkinkini ataruḥ, o ganlı olur. Gerikini de sağaruḥ, goruḥ. Acuḥ şeker atar garışturur gaynar gaynar torhatma olur. Gerikini de bularuḥ bularuḥ ağuz olur acuhdan goyu ḥaşıḥ gibi.

aha işte. ✓ krş. EOT *aha* “işte” TS I 62, An. Ağ. *aha* “işte, orada, hemen şurada” DS I 121, Siv. Ağzı *aḥa* “ay.” SivS DŞ 551; SivS K 72; SivS T 25, TT *aha* “ay.” TüS 52.

Dankoff (1995: 18), *aha* sözcüğünün Ermenice olduğunu ve *ahan, aḥa, ha, ahana, ahanak, hana, han, ahanj* türevlerini yöreleri ile birlikte vermektedir. Dankoff, sözcüğün kökeninin Ermenice olduğunu savunurken diğer araştırmacılar kesin bir görüş belirtmekten uzak durmuşlardır. Astrid Menz ise (2009: 90), *ahan* vb. ünlemlerin kolay ve erken kopyalandığını dile getirmektedir. Tietze (2002: 114), *aha/ ahan* gibi nidaların kökeninin tespitinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Gülensoy (2007: 58), *aha* (< *ā+ha*) etimolojisini önermekte ve Anadolu ağızlarında “işte şurada” anlamında olduğunu savunmaktadır.

Aha başındaki bürük.

ahan işte. ✓ *aha* (söz sonu ünsüz türemesi) > *ahan*; bk. *aha*.

aḥasya akasya. ✓ *akasya* (söz içi sızıcılaşma) > *aḥasya* (< Fr. *acacia* TüS 60); krş. TT *akasya* “1. Baklagillerden, sıcak iklimlerde süs çiçeği olarak yetişen ve tanen, zamk, boya

vb. maddelerin yapımında kullanılan bir ağaç (Acacia); 2. Baklagillerden, yurdumuzda yetişen bir süs ve gölge ağacı, salkım ağacı, yalancı akasya” TüS 60.

Tietze (2002: 124), *acacia* sözcüğünün belki eski bir Mısır sözcüğünden gelmiş olabileceğini belirtmektedir: krş. *akasya* “malum ağaç” < Lat. *acacia* < EYun. *akakia*.

aḥbun ahır gübresi, hayvan dışkısı. ✓ *aḥbun* > *aḥbun*. Erm. *albin/ akhpin* (Dankoff 1995: 18); krş. An. Ağ. *aḥbun* “1. Gübre, fışkı” DS I 126, Siv. Ağzı *aḥbu* “ay.” SivS C 217; SivS DŞ 551; SivS K 72; SivS T 26.

Kırzioğlu (1962: 198), *aḥbun* sözcüğünün Ermeni hizmetkârlarının ağızından geçtiğini yalnızca “sığır ile mandanın tersi” için söylendiğini ifade eder.

Aḥbun, hayvan gübresi işte çöplük de deniy.

aḥbunla- 1. Gübrelemek; tarlaya ve bahçeye hayvan dışkısı atmak, saçmak; 2. Hayvan dışkısının sulandırılarak tarlaya ve bahçeye salmak. ✓ *aḥbunla-* (< Erm. *aḥbun* ‘gübre’ Dankoff 1995: 18+ Tü. +*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *aḥbunla-* “toprağı gübrelemek” DS I 127, Siv. Ağzı *aḥbunla-* “ay.” SivS DŞ 551; SivS T 26.

Tarlayı aḥpunlamaya gèdiyim.

aḥbunluḡ 1. Hayvan dışkısının konulduğu yer, gübrelik; 2. Çöplük. ✓ *aḥbunluk* (söz sonu sızıcılaşma) > *aḥbunluḡ* (< Erm. *aḥbun* ‘gübre’ Dankoff 1995: 18+ Tü. +*luḡ* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *aḥbunluḡ* “gübre konulan yer, gübrelik” DS I 127, Siv. Ağzı *aḥbunluk* “ay.” SivS DŞ 550; SivS K 72; SivS T 26.

Aḥbunluḡ boşalttıḡ.

aḥçik 1. Yabancı, el; 2. Gâvur. ✓ *aḥçik* < Erm. *aljik* “kız, yabancı kadın veya kız” (Dankoff 1995: 19; Tietze 2002: 115); An. Ağ. *hahciyh* (*haḥciḡ, haḥcik*) “Ermeni ya da Rus kızı” DS VII 2252.

Dankoff (1995: 19), sözcüğün *alij, aljik* türevlerini belirttikten sonra sözcüğün Kars ağızındaki *hahciy, haḥcik, haḥciḡ* “Ermeni ve Rus kızları” ile *hahciyh, haḥcik* “hoppa kız” ile Gümüşhane ağızındaki *aḥciyh* “kızlar” biçimlerini

vermektedir. Sarıca (2015: 265-277), Anadolu ağızlarında sınırlı bir kullanımı olan *ahcik / akçik* vb. sözcüğünün Türk ve Moğol dillerinde yer alan *aka, eke, aga, iğçi, ekeçi* vb. ses ve anlam değişiklikleriyle kullanılan sözcük ailesiyle ilgili olduğunu, sözcüğün yapı bakımından *ag-* fiiliyle ilişkili olduğunu *aga* veya *aka* gövdesi üzerine gelen *+ça+k* ekinin küçültme, şefkat ve sevgi bildiren eklerden oluştuğunu, *agaçak* veya *akaçak* biçimlerinden Ermeniceye geçtiğini savunmaktadır.

Gavurlara ahçik, mançuğ derlerdi.

ahçik bk. *ahçik*.

ahdar- 1. Aktarmak, altını, üstüne getirmek; 2. Yere yıkmak alt etmek, devirmek; 3. Çorba koymak; 4. Kar ve yağmur yağmak. ✓ *aktar-* (söz içi sızıcılışma ve söz içi ötümlüleşme) > *ahdar-*; krş. ET *ağtar-/ axtar-* “(kitap vb. bir şeyi) bir dilden başka bir dile çevirmek; döndürmek, yuvarlamak” ED 82, Kar. *axtar-* “ters yüz etmek, devirmek, yıkmak; kürekle aktarmak” DLT 105, EOT *akdar-* “yıkmak devirmek” BL 95; *aktar-*, (*akdar-*, *ahdar-*, *ağdar-*) “1. Yere sermek, devirmek, altetmek, yenmek; 2. Altını üstüne getirmek” TS I 76-78, An. Ağ. *ahdar-* “1. Devşirmek, toplamak; 2. Karıştırmak, altüst etmek, çevirmek” DS I 128, Siv. Ağzı *ahdar-* “ay.” SivS DŞ 552; SivS K 72; SivS T 26.

Tietze (2002: 132), *aktar-* “bir yerden bir yere veya bir şekilden başka bir şekle geçmek” sözcüğünün ET *agtar-/ ahtar-* olarak kullanıldığını ve *ag-* fiilinin ettirgen çatısı olduğunu ifade eder.

İneğ sağılar getiriler süzürük bi gaba goyırüh çığ, o gendi gendiğe bitiy yoğurt gibi olıy kesek kesek onu da tuluğa ahdarıyruğ.

Bulutlar da garını ahdaracağ.

ahıl 1. Akıl; 2. Fikir, düşünce; 3. Hafıza. ✓ *akıl* (söz içi sızıcılışma) > *ahıl*. Ar. ‘*akl* “akıllı kimse” OsmTL 25; krş. TT *akıl* 1. Düşünme, anlama ve kavrama gücü; 2. Öğüt, salık verilen yol; 3. Düşünce, kanı; 4. ruh. b. Bellek” TüS 62.

Köprü başında Lazlar/ Lazlar silah omuzlar/ Yine ahlıma düştü/ Tombul yanaahlı kızlar.

Sabağnan esen zehir yelidür/ Benim ahlım divane mi deli mi/ Durur durur yar göksüne geçirir/ Yohsa bugün ayrılığın günü mü?

ahlı er- (deyim) akıllı yetmek, anlamak. ✓ *aklı er-* (söz içi sızıcılışma) > *ahlı er-* < (Ar.‘*akl* ‘akıl’ TüS 62 >) *akıl+ı* “iyelik 3. tekil kişi”+ (ET *ér-* ‘ermek, ulaşmak’ ED 194 >) *er-* “yardımcı eylem”; krş. TT *akıl er-* “anlamak, çözmek” TüS 62.

Senin daha ahlın anca ermiy.

ahlı kes- (deyim) bir işi yapabileceğine kanaat getirmek. ✓ *aklı kes-* (söz içi sızıcılışma) > *ahlı kes-* < (Ar.‘*akl* ‘akıl’ TüS 62 >) *akıl+ı* “iyelik 3. tekil kişi”+ (ET *kes-* ‘belirlemek’ TüS 1400 >) *kes-* “yardımcı eylem”; krş. TT *ahlı kes-* “1. Anlamak, idrak etmek; 2. Çok beğenmek, bayılmak” TüS 63.

ahlı otur- (deyim) akıllanmak, akıllı yetmek, kişinin karar alabilecek zihnî düzeye erişmek. ✓ *aklı otur-* (söz içi sızıcılışma) > *ahlı otur-* < (Ar.‘*akl* ‘akıl’ TüS 62 >) *akıl+ı* “iyelik 3. tekil kişi”+ (ET *olur-/ oltur-* ‘oturmak’ ED 150 >) *otur-* “yardımcı eylem”.

ahlıynan yaşa- (deyim) mutlu, mesut yaşamak; kendi iradesiyle ömrünü sürmek. ✓ *aklıyla yaşa-* (söz içi sızıcılışma) > *ahlıynan yaşa-* < (Ar.‘*akl* ‘akıl’ TüS 62 >) *akıl+ı* “iyelik 3. tekil kişi”+ilen “vasıta durum eki”+ (ET *yaşa-* ‘yaşamak’ ED 976 >) *yaşa-* “yardımcı eylem”.

Allām ahlıynan yaşasın.

ahlı yet- (deyim) bir işi yapabilecek kadar bilgili olmak, yetişkin olmak, gündelik hayattaki kültürel kodları anlayabilecek bilişsel seviyeye ulaşmak. ✓ *aklı yet-* (söz içi sızıcılışma) > *ahlı yet-* < (Ar.‘*akl* ‘akıl’ TüS 62 >) *akıl+ı* “iyelik 3. tekil kişi”+ (ET *yét-* ‘yetmek, yetişmek, ulaşmak’ ED 884 >) *yet-* “yardımcı eylem”; krş. TT *aklı yetik* “bilgili” TüS 70.

ahıldāne akıllı danışılan kişi. ✓ *akıldane* (söz içi sızıcılışma) > *ahıldāne*. Ar.‘*akl+* Far. *dāne* “akıl veren kimse” TüS 65.

aħıllı akıllı, anlayışlı, uysal. ✓ *akıllı* (söz içi sızıcılışma) > *aħıllı* (< Ar. *akl* OsmTL 25+ Tü.+lı ‘isimden isim yapım eki’); krş. TT *akıllı* “gerçeği iyi gören ve ona göre davranan, akil” TüS 66.

aħır ahır, büyükbaş hayvan barınağı. ✓ *ahır* > *aħır*; krş. ET *akur*⁴³ “sabit, bağlı” < Far. *axwur* ED 89, Kar. *akur* “ahır” DLT 3, EOT *aħūr* (< Far. *āħūr*) “ahır” BL 114, An. Ağ. *ahar* “1. Hayvanların su içtiği taş veya ağaç yalak, çeşme yalağı; 2. Hayvanların barındığı yer, ahır” DS I 124, Siv. Ağzı *aħır* “ay.” SivS DŞ 551; SivS K 72; SivS T 27, TT *ahır* “evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı” TüS 53.

aħır sözcüğüne dair Eren ve Tietze sözcüğün Farsça *āxūr*’dan geldiğini ve “at yemliğı, at barınağı” anlamında kullanıldığını ifade eder (Eren⁴⁴ 1999: 4; Tietze 2002: 117). Steingass (1998:26), *āħūr* sözcüğünün Far. olduğunu ve “durulacak yer, durak; sığırların altına çöp ve saman atılan yer; köprücük kemiğı” anlamına geldiğini dile getirir.

Aħır merak boşaldı, daha düştük yapamıyruħ.

aħlah 1. Huy, tabiat; 2. Ahlak. ✓ *ahlak* (söz sonu sızıcılışma) > *aħlah*. Ar. *aħlāk* “1. İnsanda bulunan ruhî ve zihnî hâller” OsmTL 19; krş. TT *ahlak* “1. Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları; 2. Huy” TüS 54.

aħmaħ ahmak, sersem. ✓ *ahmak* (söz içi ve söz sonu sızılışma) > *aħmaħ*. Ar. *aħmak* “pek akılsız” OsmTL 19; krş. TT *ahmak* “aklını gereği gibi kullanamayan, bön, budala, aptal” TüS 55.

aħpun bk. *aħbun*.

aħpunla- bk. *aħbunla-*.

aħpunluħ bk. *aħbunluħ*.

---

⁴³Clauson (1972: 89), *akur* sözcüğünün ilk zamanlarda sabit, sabitlenmiş, bağlanmış anlamlarında kullanıldığını modern zamanlarda sözcüğün bağlanmış anlamından “yemlik” anlamına evrildiğini ifade eder.

⁴⁴Eren (1999: 4), *ahır* sözcüğünün Arapçaya *āxūr*, Rumcaya *áχούρι* şeklinde Türkçeden geçtiğini, Bulgarca, Sırpça gibi Balkan dillerinde de yaygınlık kazandığını belirtir.

aḥraba akraba; eş, dost. ✓ *akraba* (söz içi sızıcılaşma) > *aḥraba*. Ar. *akribā* “1. huk. Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler; 2. Oluşma yönünden aynı kaynağa dayanan şeyler; 3. *mec.* Biri, diğerinin doğurduğu sonuç veya olgular” TüS 72.

Ne ḥısmım ne de aḥrabam.

Hısm aḥraba gomşuyu öldürdünüz be.

aḥran akran, yaşıtlı. ✓ *akran* (söz içi sızıcılaşma) > *aḥran*. Ar. *akrān* “eş ve benzer olan yaşlılar” OsmTL 26; krş. TT *akran* “yaş, meslek, toplumsal durum vb. bakımından birbirine eşit olanlardan her biri, boydaş, böğür, taydaş, öğür” TüS 72.

aḥsa- aksamak, topallamak. ✓ *aksa-* (söz içi sızıcılaşma) > *aḥsa-*; krş. ET *aḥsa-* “aksamak” ED 95, Kar. *axsa-* “ay.” DLT 123, EOT *aḡsa-* (*aḥsa-*) “ay.” TS I 57, TT *aksa-* “ay.” TüS 73.

aḥsaḥ aksak, topal. ✓ *aksak* (söz içi ve söz sonu sızıcılaşma) > *aḥsaḥ* (< *aḥsa-* ‘aksamak’ TüS 73+*-ḥ* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *axsak* “topal” ED 95, Kar. *axsak* “ay.” DLT 58, EOT *aḡsak* “aksak, topal” TS I 56, An. Ağ. *aḡsak* “ay.” DS I 111, TT *aksak* “1. Aksayan, hafifçe topallayan; 2. *mec.* İyi gitmeyen, iyi işlemeyen; 3. *ed.* Eski Yunan ve Latin şiir ölçüsünde, sondan bir önceki hecesi kısa olacak yerde uzun olan dize; 4. *müz.* Türk müziğinde kıvrak bir usul” TüS 73.

aḥsır- aksırmak, öksürmek. ✓ *aksır-* (söz içi sızıcılaşma) > *aḥsır-*; krş. ET *aḥsur*⁴⁵ “hapşurmak, aksırmak” ED 251, Kar. *asur-* “aksırmak” DLT 91, EOT *aḥsır-* “aksırmak” TS I 64, An. Ağ. *aḡsır-* “aksırmak” DS I 112; DS I 267; DS I 342- 343, TT *aksır-* “burun zarlarının gıcıklanması ile solunum kaslarının birdenbire kasılması üzerine, ağız ve burundan hızlı, gürültülü soluk boşaltmak, hapşırma” TüS 74.

Tietze (2002: 131), *aksır-* “hapşurmak” sözcüğünün Eski Türkçe *āsur-*’dan geldiğini ve ses taklidi sözcüklerden olduğunu ifade eder.

⁴⁵Clauson (1972: 251), *asur-* başlığı altında sözcüğün anlamını “aksırmak, hapşırma” olarak verir. Orta Türkçe döneminde *axsur-* biçiminde yansıma bir fiil olan sözcüğün en eski biçiminin *asur-* olmasının şaşırtıcı olduğunu ifade eder. *Apsır-* şeklinin Kuzeydoğu, *aḡsır-* şeklinin Kuzeybatı ve Güneybatı grubu dillerinde olduğunu belirtir, *öksür-* ile *öskür-* arasında da göçüşme olduğu bilgisini verir. Gülensoy (2007: 60), sözcüğün *as-* yansıma sözcüğünden ve yansıma sözcüklerden ad yapan *+kır-* ile oluştuğunu belirtir. Sözcüğün kökenbilgisini *ās+kur-* şeklinde verir.

aḥşam akşam vakti, akşam. ✓ *akşam* (söz içi sızıcılışma) > *aḥşam*. Soğd. ‘xš’*m* / xš’*m* (Gharib, 1995: 18, 432); krş. ET *axşam* “akşam” < Soğd. ED 96, Kar. *axşam* “ay.” DLT 52, EOT *aḥšām* “ay.” BL 77; TS I 65, An. Ağ. *aşam* “ay.” DS I 350, TT *akşam* “ay.” TüS 75.

Eren (1999: 6), *akşam* “gündüzün son ve gecenin ilk saatleri” sözcüğünün İran dillerinden alındığının açık olduğunu, Tietze (2002: 120) de soru işareti ile Soğdcadan alıntı olduğunu ifade eder.

Mani benim ezberim/ Gan ağlıyor gözlerim/ Nazlı yārin yolunu/ Sabah aḥşam gözlerim.

Pat pat vurıy camlar/ Leyleksiz galdı damlar/ Güneş geç doğıy da/ Tez geliy aḥşamlar/ Yapraklar sarı sarı/ Örtiy toprakları.

aḥtaraç yufka, ekmek vb. yapımında kullanılan, pişirilen ekmeği çevirmeye yarayan alet. ✓ *aktaraç* (söz içi sızıcılışma) > *aḥtaraç* (< *aḥtar*- ‘aktarmak’+*-aç* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 132); krş. ET *agtar*-/ *axtar*- “(kitap vb. bir şeyi) bir dilden başka bir dile çevirmek; döndürmek, yuvarlamak” ED 82, Kar. *axtar*- “ay.” DLT 105, An. Ağ. *akdıraç* “sacın üzerindeki yufkayı çevirmeye yarayan, yassı demir ve tahta aygıt” DS I 148, Siv. Ağzı *ahtaraç* “ay.” SivS DŞ 551; SivS T 29; *aktaraç* “çevirgeç” Gülensoy 2007: 61.

aktar- fiilinden araç gereç adları türeten *-Aç* eki için bk. Güzel, 2019: 299: krş. *bak-aç* “dürbün”, *dara-ş* “testere”, *dürt-eç* “üvendire” vb.

Yufḥa aḥtaracı, yufkiy beḡle aḥtariyin.

aḥur bk. *aḥır*.

al kırmızı, kızıl. ✓ krş. ET *al*⁴⁶ “kırmızı” ED 120, Moğ. *al* “kırmızı, al, parlak kırmızı, alev kırmızısı” MTS 42, Kar. *āl* “turuncu renginde bir kumaş; turuncu rengi, turuncu” DLT⁴⁷ 39, Kıp. *al* I “1. Al renkli, kızıl kırmızı; 2. Ala benekli” Kıp.TS 6, An. Ağ. *al* II “1.

⁴⁶Clauson (1972: 120), *al* sözcüğünün Moğolcada da ödünçleme olarak varlığını sürdürdüğünü, Rusça *alyi* sözcüğünün de benzer anlama sahip olduğunu ifade eder.

⁴⁷Ercilasun- Akkoyunlu (2016- 39), DLT’te: “Hakanların bayrakları ondan yapılır. Yakınlarının eyerleri onunla örtülür. Turuncu rengine de *āl* denir.” şeklinde geçtiğini ifade eder.

Düğünde güveyin boynuna, atılan mendil büyüklüğünde kırmızı bez; 2. Kadınların alınlarına bağladıkları yeşilli kırmızılı ipek örtü; 3. Gelinlerin başına örtülen uzun, kırmızı örtü, duvak” DS I 166, Siv. Ağzı *al* “ay.” SivS DŞ 552, TT *al* I “ay.” TüS 79.

Tietze (2002: 135), *al* I “kuvvetli, açık kırmızı” sözcüğünün bir görüşe göre Farsçadan alındığını, başka bir görüşe göre ise sözcüğün Farsçaya Türkçeden geçmiş olduğunu aktarır.

ala karışık renkli; *ala*. ✓ krş. ET *ala* “alaca, bulaca, benekli” ED⁴⁸ 126, Moğ. *alag* “ala, alacalı, çok renkli, benekli, alaca bulaca, karışık renkli; türlü türlü, her türden karışık, heterojen, çok çeşitli” MTS 43, Uyg. *ala* “karışık renkli, ala, yarım (?)” (Ayazlı 2016: 43), Kar. *ala*⁴⁹ “alaca (alaca at için de denir), cüzzamlı” DLT 39, EOT *ala* I “elâ”, *ala* II “alaca, karışık renk” TS I 80, An. Ağ. *ala* “ay.” TT *ala* “1. Karışık renkli, alaca; 2. Alabalık; 3. Açık kestane renginde olan ela (göz), 4. Kekliğin boynundaki siyah halka” TüS 79- 80.

Tietze (2002: 136), *ala* I “tek renk olmayan hayvan”, *ala* II (> *ela*) “sarıya çalar kahve rengi (göz)”, *ala* III “keklik avında kullanılan, çeşitli renklere boyanmış bez tuzak, kuş avcılarının yüzlerini gizlemek için kullandıkları bez” şeklinde maddeler hâlinde açıklar. Mehdi Rezai (2018: 8-18) de sözcüğün temel anlamının renk bildirdiğini, “yarı” anlamının yarı koyu yarı açık rengi ifade etmek için ortaya çıktığını belirtir.

Değirmen ala çalı/ Fistanı alacalı/ İçmiş içmiş geliyor/ İçkili sıracalı.

alabula alacalı, karışık, karmakarışık renk, alan ve durum. ✓ *alabula*⁵⁰; krş. Mog. *alag bulag* “alaca bulaca, alacalı” MTS 43, Kıp. *alabula* “alaca bulaca” Kıp.TS 6, An. Ağ. *alabula* “1. Kırmızımsı ve karamsı renkli eşya; 2. Bulanık, biçimsiz; 3. Baştan savma, acele, yarım yamalak” DS I 174, Siv. Ağzı *alabula* “çok renkli, karışık renkli” SivS T 31.

⁴⁸ Clauson (1972: 125), *ala* sözcüğünün ‘karışık renkli’ temel anlamının yanında ‘tehlikeli, ikiyüzlü’ anlamlarını da kazandığını, *ala bula* benzeri şekillerde kuşlar, bitkiler ve hayvanları ifade etmekte *ala* sözcüğünün kullanıldığını ifade eder.

⁴⁹Ercilasun- Akkoyunlu (2018: 44), *kişi alası içtin yılık alası taştın* atasözünde geçen *ala* sözcüğünün arkadan vurduğunu riyakârlıkla saklayan adam için söylendiğini belirtilir. Sözcüğün hasetlik, çekememezlik, kusur anlamlarında kullanıldığı açıktır. Gülensoy DLT’deki bu örnek için “insanın içindeki gizli şeyler” ifadesini kullanır.

⁵⁰ Clauson (1972: 125), *ala* sözcüğünün modern dillerde *ala bula* biçiminde ikileme oluşturduğunu ifade eder.

alaçuh bağa, bahçeye veya tarlaya ağaç dallarından yapılan kulübe. ✓ *alaçık* (söz içi $\iota > u$ ünlü değişimi ve söz sonu sızıcılışma) $> alaçuh$; krş. ET *alaçu* “çadır” ED⁵¹ 129, Uyg. *alaçu* “ay.” (Ayazlı 2016: 43- 44), Kar. *alaçu* “ay.” DLT 69, EOT *alacuk* “göçebe çadırı” TS I 83, Kıp. *alaçu/ alaçuk* “çörden çepten yapılan küçük adı çadır, kulübe, baraka, evcik” Kıp.TS 6, An. Ağ. *alaçık* “1. Üzeri dal veya hasırla örtülen çoban evi, tarla, bostan, bağ kulübesi, çardak; 2. Çul ve keçeden yapılan çadır; 3. Göçebe çadırlarının üzerine konan ağaç, eğilmesi kolay ağaç sürgünü; 4. Bostan korkuluğu; 5. Ormandaki küçük düzlük, ağaçsız yer” DS I 178-179, Siv. Ağzı *alacık* “ay.” SivS DŞ 553; SivS K 75, TT *alaçık* “ay.” TüS 81.

Eren (1999: 7), *alaçuk* “çalı çırpıdan yapılan kulübe” sözcüğü kökeninin açık olarak bilinmediğini, Türkçeden Arapça, Farsça, Moğolca ve Rusça gibi dillere geçtiğini ifade eder. Tietze (2002: 138), *alaçık* “göçebe çadırı” sözcüğünü *alak “kulübe” adından +*çuk* küçültme eki olarak açıklamıştır.

Hadi alaçuğa gidek mangal yapah.

alaf hayvan yemi. ✓ Ar. *alaf* “saman, kuru ot, mısır sapı” (Eren 1999: 7; Tietze 2002: 147); krş. EOT ‘*alef* “hayvan yemi” BL 74, An. Ağ. *alaf* “ay.” DS I 183, Siv. Ağzı *alaf* “ay.” SivS DŞ 553; SivS K 75; SivS T 32; OsmTL 29.

Alaflı davarı olanlar gullanıy.

alaman Alman, Almanyalı. ✓ krş. TT *alaman* (< Fr. *allemand*) “1. Cermen soyundan olan halk; 2. Bu halktan olan kimse” TüS 103.

alamancı 1. Almanya’da yaşayan, çalışan gurbetçi; 2. Avrupa’da yaşayan, çalışan gurbetçi. ✓ *alamancı* (< Fr. *alaman* ‘Alman’ TüS 103+ Tü. +*cı* ‘isimde isim yapım eki’); krş. TT *alamancı* “1. Almanya yanlısı olan kimse; 2. *hlk.* Avrupa’da genellikle de Almanya’da çalışan Türk vatandaşı” TüS 103.

alar- 1. Ham meyve ve sebzelerin olgunlaşmaya başlamak; 2. Renklenmek, alacalanmak; 3. Kızarmak, yetmek. ✓ *alar-* (< *al* ‘al, kırmızı’ + *ar-* ‘isimden fiil yapım

---

⁵¹ Clauson (1972: 129), *alaçu* sözcüğünün yabancı kökenli olabileceğini, sonundaki *k*’nın bu tutarsızlıktan kaynaklanıp sonradan eklendiğini ifade eder.

eki' Tietze 2002: 142); krş. ET *alar-* “benekli olmak, renklenmek” ED 150, Kar. *alar-* “renklenmek, alacalanmak; göz kamaşmak” DLT 91-92, EOT *alar tan/ alar sabah* “şafak sökmeden evvelki yalancı aydınlık; alar sabah, alaca sabah” TS I 87, An. Ağ. *alar-* I “1. Kızarmak; 2. Tahıl ve meyve olgunlaşmaya başlamak; 4. Şafak sönmek, ışımak” DS I 198, Siv. Ağzı *alar-* “ay.” SivS DŞ 554; SivS K 76; SivS T 33, TT *alar-* “ay.” TüS 83.

alar- sözcüğünün “kızarmak; (göz için) belermek” anlamları ve *al* “kırmızı”+ sıfattan fiil yapım eki +*ar-* etimolojisi için bk. Tietze 2002: 142.

Domatesler gırmızıya alardı.

alaz alev, ateş. ✓ krş. An. Ağ. *alaz* III “1. Alev; 2. Ucu ateşli odunun sallanmasıyla meydana gelen ışıklı çizgi” DS I 205, Siv. Ağzı *alaz* “ay.” SivS DŞ 554; SivS K 76; SivS T 34, TT *alaz* “ay.” TüS 85, An. Ağ. *yalazı/ yalav* “alev” DS XII 481.

Tietze (2002: 145), J. Deny’nin 1955’te sözcüğü Türkçe saydığını *yalaz* > *alaz* gelişimi yaşadığını belirtir. Doerfer’in ise bu görüşün karşısında ispatlar getirdiğini ifade eder. Sözcükle ilgili, Gülensoy (2007: 63), *alaz* “alev, yalaz” sözcüğünün (y)*al* “kırmızı” adından +(a)z ekiyle türediği; Özkan (2003: 161) ise *alaz/ yalaz* “parlamak, parlaklık” sözcüğünün **ya-* kökünden geldiği etimolojileri önermişlerdir.

albısa elbise, giysi. ✓ *elbise* > *albısa*. Ar. *elbise* “esvaplar, libaslar” OsmTL 243; krş. TT *elbise* “giysi” TüS 780

albıS şeytan, kötü ruh. ✓ krş. EOT *ilbiz* “cin, şeytan” TS I 2035, An. Ağ. *ilbiz / iblis* “cin, şeytan” DS VII 2518, *albız* “şeytan” DS I 208, Siv. Ağzı *albız* “ay.” SivS K 77, An. Ağ. *elbiz* “şeytan, düşman” DS V 1704, Siv. Ağzı *elbiz* “1. Sümüklü böcek; 2. Örümcek” SivS DŞ 604; SivS T 151.

Tietze (2002: 145), *albız* sözcüğünün metatez yoluyla *iblis*’ten, Foxvog (2014: 2) Süm. *a-lá* “bir şeytan” sözcüğünden geldiğini ifade eder. Servet Ertekinoglu (2017: 105-106), *iblis* sözcüğünün 14. yy., *albız* sözcüğünün ise 15. yy. yazılı metinlerinde ilk olarak rastlandığını, Sümercedeki *al* ve *alu* sözcüklerinin Arapçadaki *iblis* ve Türkçede çok farklı şekillerde telaffuz edilen *yılbız/ albız/ yalbız/ yelpiz/ ilbiz* sözcüklerinin kökeni olması gerektiğini savunur.

alçağ 1. Aşağı, aşağıda olan; 2. Kısa; 3. Soysuz, hain; hainlik yapan kimse. ✓ *alçak* (söz sonu sızıcılaşma) > *alçağ*; krş. ET *alçak* “nazik, yumuşak, alçakgönüllü” gibi övgü dolu bir anlama sahip olan sözcük daha sonra aşağılık anlamını kazanmıştır. ED 129, EOT *alçak* “aşağı, yüksek olmayan” BL 72.

Tietze (2002: 146), *alçak* “burnu havada olmayan, üstünlük taslamayan” sözcüğünü *alça-k*; Yıldız (2015: 392), **alt+sa-k* “alçak, yüksek olmayan”; Eraslan (2012: 95), *al* “ön” +*çak* “mültefit” ve Korkmaz (1959: 331), *alacalık et-* “müzevirlik etmek” < *alaca* “iki yüzlü, fena adam” şeklinde açıklamışlardır.

algarısı kötü ruh, yaratık: Genellikle lohusa kadınlara musallat olduğuna inanılan hayalî yaratık, kötü ruh. ✓ *alkarısı* (söz içi ötümlüleşme) > *algarısı*; krş. An. Ağ. *algarısı* “çocukları korkutmak için uydurulmuş görüntü” DS I 212, *alkarısı* [*alkanası*] “loğusa ve yeni doğmuş bebeklere musallat olarak onları boğduğu sanılan ve samanlıkta dolaşarak atların yelesini ördüğüne inanılan görüntü” DS I 222, TT *a'lkarısı* “lohusalara musallat olarak onları boğduğuna inanılan görüntü, Çarşamba karısı” TüS 97.

Tietze (2002: 135), *al* II/ *al karısı/ ak kızı* için Türk ve İran folklorunda al elbise giymiş hayalî bir görüntü olduğunu, lohusaların üzerine çöktüğünü, ciğerlerini çekip çıkararak onları öldürdüğü rivayetlerini aktarır.

Dedemlerin ahırda varmış, atın şu tüyleri yoh mu hep örük örermiş, atları gıvırdırmış ağulun içinde hışır ediymiş.

alikitapları çocukların okuma alışkanlığı kazanması için okutulan birinci sınıf okuma kitapları. ✓ *alikitapları* < (Ar. ‘*ālī* ‘yüce, yüksek’ TüS 96 >) *ali+* (Ar. *kitāb* ‘kitap’ TüS 1450 >) *kitap+ları* “iyelik 3. çoğul kişi”; krş. TT *okuma kitabı* “okuma becerisini kazandırmak amacıyla hazırlanan ve içinde değişik metinler bulunan kitap” TüS 1793.

Oğlum ben de mektebe gitmedim de gardaşlarımı oğula yazdurdum onnardan alikitapları varıdı, guzu yayardım onnardan ecük oğudum.

alimiyon kap kakak, tas, tencere vb. araç gereçlere verilen ad; alüminyum. ✓ *alüminyum* (söz içi ses düşmesi) > *alimiyon* (< Fr. *aluminium* TüS 109); krş. TT *alüminyum* “1. kim. Atom numarası 13, atom ağırlığı 26,98 olan 660 °C’de eriyen,

gümüş parlaklığında, beyaz, hafif bir element (*simgesi Al*); 2. Bu elementten yapılmış ‘nesne’” TüS 109.

alerji alerji. ✓ *alerji* (söz içi ses ikizleşmesi) > *allerji* (< Fr. *allergie* TüS 89); krş. TT *alerji* “1. Birtakım yiyecek, ilaç, toz, koku vb.ne hastalık derecesinde gösterilen aşırı tepki; 2. *mec.* Bir kimse veya bir şeye karşı olumsuz yönde duyulan aşırı duyarlılık” TüS 89.

allıh kadınların makyaj malzemesi; allık. ✓ *allık* (söz sonu sızıcılışma) > *allıh* (< *al* ‘al, kırmızı’ TüS 79+*lıh* ‘isimden isim yapım eki’); krş. TT *allık* “1. Al olma durumu, 2. Kadınların süs için yanaklarına sürdükleri boya” TüS 102. Bk. *al*

al “kırmızı” isminden araç gereç adı türeten +*llk/* +*lUk* eki: krş. *ağır+lık* “tabanca”, *ak+lık* “pudra”, *arı+lık* “ayna” vb. için ayrıca bk. Güzel, 2019: 217.

Yanağlara süriyeler, boya süs ona allıh diyeler.

alma elma. ✓ *elma* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *alma*; krş. ET *alma*⁵² “elma” ED 146, Kar. *alma*⁵³ “elma” DLT 65, EOT *alma* “ay.” TS I 108, An. Ağ. *alma* “ay.” DS⁵⁴ I 226, Siv. Ağzı *alma* “ay.” SivS DŞ 555; SivS K 78; SivS T 36, TT *elma* “ay.” TüS 790.

Eren (1999: 133), *alma* sözcüğü kökeninin açık olmadığını ve Kâşgarlı Mahmud’un *alma* sözcüğüne Türklerin *almıla* Oğuzların ise *alma* dediğini ifade eder. Tietze (2002: 157), *elma* sözcüğü için bazı araştırmacıların eski bir zamanda Hint Avrupa dillerinden girmiş olduğuna dair görüşlerini aktarır. Bu görüşü savunanlardan biri de M. Erdal’dır (Erdal 1993: 27-36). Gülensoy (2007: 67), *elma/ alma* sözcüleri için *alma/ almıla* sözcüğünü işaret eder. Sözcüğün DLT’de varlığına değinip, kökenini < **al+mıla* şeklinde açıklar. +*mİlA* ekinin *muşmula* sözcüğünde de yaşadığını ifade eder.

Yarım alma gönül alma. (atasözü)

⁵² Clauson (1972: 146), *almalık* maddesi altında *alma* sözcüğünden bahseder. Fergana Mug Dağında VIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yazıldığı tespit edilen Soğud belgesinde yer adı olarak geçer.

⁵³ Ercilasun- Akkoyunlu (2018: 65), “*alma* için Oğuzca *elma* (Malus Sylvestris). Türkler *almıla* derler.” ibaresi yer alır.

⁵⁴ DS I 226’ da *alma* sözcüğü için “elma” anlamıyla birlikte “bir çeşit erik” anlamı da verilir.

alma gağı elma kurusu. ✓ *elma kakı* (söz içi sızıcılaşma) > *alma gağı* (< ET *alma/almıla* ‘elma’ ED 146 >) *elma+* (ET *kak* ‘kurutulmuş meyve’ ED 608 >) *gağı+ı* “iyelik 3. tekil kişi”; bk. *alma*, bk. *gağ*.

Alma gağı, armut gağı, tutdan bekmez yaparuğ, can erüğü guruduruğ, silor guruduruğ, silor da can erüğün bir aynı.

amaliyat ameliyat. ✓ *ameliyat* (ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *amaliyat*. Ar. ‘*ameliyyāt* “1. İşleyerek yapılan şeyler” OsmTL 34; krş. TT *ameliyat* “1. Hasta üzerinde tedavi amacıyla uygulanan kesme ve dikme işlemi, cerrahi müdahale, operasyon; 2. esk. İşler, faaliyetler” TüS 113.

Geçen yıl amaliyat oldum safra kesesinden.

ampil ampul. ✓ *ampul* (söz içi u > i ünlü değişimi) > *ampil* (< Fr. *ampoule* TüS 116); krş. TT *ampul* 1. İçinde, elektrik akımı ile akkor durumuna gelerek ışık verebilen bir iletkeni bulunan, havası boşaltılmış cam şişe; 2. İçinde sıvı durumda ilaç bulunan, kapalı cam tüp” TüS 116.

El fenerinin içindeki küçük ampile, campili olur ya işte o patlamış.

aman 1. Durumdan şikayet anlamında söylenen ünlem, aman; *aman etmek* (dey.); razı olmak, kabul etmek veyahut pes etmek. ✓ *aman* < Ar. *amān* “1. Eminlik, korkusuzluk” OsmTL 34; krş. TT *aman* “1. Yardım istenildiğini anlatan söz; 2. Bir suçun bağışlanmasının istendiğini anlatan bir söz; 3. Usanç ve öfke anlatan bir söz; 4. Rica anlatan bir söz; 5. Dikkat çekmek için kullanılan bir söz; 6. Çok beğenmeyi anlatan bir söz; 7. Şaşma anlatan bir söz” TüS 111.

Aman etmiş bizimkinner razı olmamış bizim köy.

amanat 1. Emanet; 2. Sağlam olmayan. ✓ *emanet* (ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmesi) > *amanat*. Ar. *emānet* “1. Emniyet edilen kimseye bırakılan şey” OsmTL 247; krş. An. Ağ. *amanat* II “eğreti, çürük, yıkılacak halde” DS I 236, TT *emanet* “birine geçici olarak bırakılan ve teslim alınan kişice korunması gereken eşya, kimse vb.” TüS 792.

Amanat duruyor.

amerikan saç traşı; yanları alınarak üst tarafı bırakılarak yapılan şekilli saç traşı. ✓
krş. TT *amerikan* (< Fr. *américain*) “1. Amerikalılara özgü olan” Tüs 114.

anadut dirgen, yaba; ot ve sap toplamak için kullanılan, kıvrık dişli uzun saplı alet. ✓
anadut < Rum. *anađóti* “büyük yaba” (Eren⁵⁵ 1999: 11); krş. An. Ağ. *anadut* I “ekin demetlerini arabaya koymaya ve harmanı aktarmaya yarayan, üç, dört, beş, yedi çatalı olabilen, uzun saplı aygıt, dirgen, yaba” DS I 247, Siv. Ağzı *anadut* “ay.” SivS DŞ 555; SivS K 79; SivS T 38, TT *anadut* “ay.” Tüs 119.

Anadutunan destiy toplarsın.

anaşit anarşist. ✓ *anarşist* (söz içi ünsüz düşmesi) > *anaşit* (< Fr. *anarchiste* Tüs 122); krş. TT *anarşist* “kargaşacı” Tüs 122.

andır 1. Sahipsiz, kimsesiz; 2. Kargışlama. ✓ *ander* (söz içi *e* > *ı* ünlü değişimi) > *andır*; krş. An. Ağ. *ander* I [*andır*] “1. Ölüden kalan eşya, sahipsiz kalan eşya, soyka; 2. İnsan ve hayvanlara ilenç yerine, sahipsiz kal anlamında kullanılır” DS I 258- 259, Doğul. Ağ. *ander galası* “yapılması arzu edilen bir şeyin o anda mevcut olmaması, yapılamaması, ve arzusunun hilafına zuhur etmesi” (Caferoğlu 1995: 232).

Tietze (2002: 176), *ander kal-/ andır kal-* “sahibinin ölümünden sonra ortakalmak, sahipsiz kalmak” anlamlarında *andır* şekliyle sözcüğün Doğu Anadolu ve Azerbaycan’da beddua olarak kullanıldığını ifade eder. Far. *andarz* < Pehl. *handarz*, Gürc. *anderhi*, Erm. *andēr* “sahipsiz, bedbaht” < EErm. *an* “olmayan” ve *tēr* “sahip, bey” açıklamalarını Dankoff’tan (1995: 706) alıntılar. Astrid Menz (2009: 99) de *antēr* “sahipsiz, biçare” sözcüğünün Ermenice olduğunu savunur.

Bir daş altına bir daş da üstünden bindirdiği gibi andırının üstüne o da orıya zıbarıy.

Benim şarz guvvatlı da andır ayahlar getti.

---

⁵⁵ Eren (1999: 11-12), *anadut* sözcüğünün Anadolu ağızlarında *anadot*, *anazut*, *anazot*, *anatut*, *anavut* biçimlerinin de kullanıldığını ve sözcüğün Rumca olduğunu belirtir.

angut kaba, anlayışsız; bir kuş türü. ✓ krş. ET *añıt* “aslen kırmızı büyük bir kuş” ED⁵⁶ 176, Kar. *añıt* “angut, ördeğe benzer kırmızı renkli bir kuş” DLT 45, EOT *añıt* (*ankut*, *ankut*) “bir çeşit su kuşu” TS I 158, An. Ağ. *añıdı* [*añgut*] “ördekten daha iri, kiremit renkli bir kuş” DS I 265, Siv. Ağzı *angut* “kafasız, söyleneni anlamayan” SivS DŞ 556; SivS K 80; SivS T 39, TT *angut* “1. hay. b. Ördekgillerden, tüyleri kiremit renginde, evcilleştirilebilen bir yaban kuşu (*Casarca ferruginea*); 2. *argo* Ahmak, kaba saba” Tüs 125.

Kırzioğlu (1962: 199), *ankut* sözcüğü için “1. Kara- dut; 2. Yabankazı” anlamlarını verir.

Eren (1999: 13), *angıt* sözcüğünün ses yansımasından geldiğini, su kuşunun buna benzer bir ses çıkardığını ifade eder. Tietze (2002: 177), *angud/ angut/ ankut* sözcüğünün ET *añıt*’tan geldiğini belirtir.

Angut barajda var, gırmızı, beyaz ganatlarının ucu siyah, çocuklara da ne angut gibi gözliysin derim.

anız anız; ekinler biçildikten sonra tarlada kalan saplı kök. ✓ krş. ET *añız* “anızlık; anız” ED 191, Kar. *añız* “anız, buğday vb. ekinlerin hasattan sonra geride kalan sapları” DLT 45, EOT *añız* “ay.” TS I 159, An. Ağ. *anız* “ay.” DS I 272, Siv. Ağzı *anız* “ay.” SivS DŞ 556; SivS K 80, TT *anız* “1. Ekin biçildikten sonra tarlada kalan köklü sap; 2. Ekin biçildikten sonra sürülmemiş tarla” Tüs 126.

Eren (1999: 13), *anız* sözcüğü kökeninin açık olamadığını ifade eder. Tietze (2002: 178), *anız* sözcüğünün ET *añız*’dan geldiğini Clauson’dan aktarır.

Şu tarlada yağılan şeylere calaz deyriük, mısır calazı, fasulya calazı, en çoğda mısır calazı, anız da deyiler de calaz daha çoğ.

añna- anlamak. ✓ *anla-* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi) > *añna-*; krş. ET *añla-* (< *añ+la-*) “anlamak” ED 186, Kar. *añla-* “Oğuzcada anlamak” DLT 128; TS I 161, An. Ağ. *anna-* “ay.” DS I 277, Siv. Ağzı *anna-* “ay.” SivS DŞ 556; SivS T 40, TT *anla-* “ay.” Tüs 128.

Ha sen aynadın da bizi de aşındırma.

---

⁵⁶ Clauson (1972: 176), *ankut/ ankut/ aņğurt* sözcüğünün Moğolca *aņgir* ile karışmış olabileceğini ifade eder.

anuh çok güzel kokan bitki, nane benzeri bitki. ✓ *anık* (ı > u ünlü değişimi ve söz sonu sızıcılışma) > *anuh*. Erm. *ananux* (Dankoff 1995: 19); krş. An. Ağ. *anık* IV [*anuh*] “1. Nane, dağ nanesi; 2. Yemeklere konulan bir çeşit kokulu ot; 3. Trabzon yaylalarında yetişen ve çay yerine kullanılan, sarı çiçekli bir çeşit ot; 4. Yemeğe sonradan dökülen kızdırılmış yağ ve soğan” DS I 268-269, Siv. Ağzı *anuk* “ay.” SivS DŞ 556; SivS K 80; SivS T 40, TT *anık* “ballıbabagillerden, tek yıllık, mavi çiçekli, yemeklere koku vermek için kullanılan bir bitki, dağ reyhanı” TüS 125.

Dankoff (1995: 19), Erm. *ananux* “nane” sözcüğünün ağızlarda *annux*, *anux*, *onluxk* biçimlerinin yaşadığını ifade eder; *annuh*, *anık*, *annuh*, *annuk*, *anuh*, *anuh* gibi şekillerinin olduğunu da DS I 268’den alıntılar. Ayrıca bk. Kırzioğlu 1962: 199; Eren 1999: 13; Tietze 2002: 178.

Naney denir anuh, yarpoz anuğun benzeri yarpoz nanenin oynası.

apalah güçlü, kuvvetli; iri, büyük. ✓ *apalak* (söz sonu sızıcılışma) > *apalah*; krş. EOT *apalak* “tüyleri tam çıkmamış palaz” TS I 176, An. Ağ. *apalak* “iri, gürbüz ve tombul süt çocuğu” DS I 283; Siv. Ağzı *apalak* “ay.” SivS DŞ 557; SivS K 80; SivS T 41, TT *apalak* “Tombul, gürbüz, iri (bebek veya küçük çocuk)” TüS 136.

Tietze (2002: 185), *apalak* sözcüğünün Yun. *pallákin*’den geldiğini ifade eder. Gülensoy (2007: 69), *apalak* “tombul, gürbüz, sevimli” sözcüğünü < *apal “iri, büyük”[< *apa ‘anne’+I]+(a)k “küçültme eki” biçiminde çözümler, OT *apa* “anne” sözcüğünden geldiğini, ağızlarda *apal* “iri, büyük”, *apalak* “ayı yavrusu, köpek yavrusu” ve *apalakla*- “gelişmek, serpilmek” sözcüklerinin Yunanca *pallakin* ile ilişkisi olmadığını savunur.

En büyük baş soğandan dikerük, gözlük çıktı mıydı o ufağ onu ekerük, suğanu keserük, başını ataruğ, altını pürçekli yerini tikerük gözlük olur, gözlüğ başlar beğle panpal panpal, apalah onu ufaduruğ, gara gara böcük gibi şeyler çıkar tohumu onu ekerük tışha olur, tışhanın ufağ garacuğ.

arafa arefe; arefe günü. ✓ *arife* (ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *arafa*. Ar. ‘*arefe* “bir önceki gün” OsmTL 42; krş. An. Ağ. *arafa* “arife” DS I 293, TT *arife* “belirli bir günün, olayın bir önceki günü veya ona yakın günler, ön gün” TüS 151.

Bugün arafa, yarın namaza gidecük.

arduç 1. Ardıç ağacı; 2. Ardıç meyvesi. ✓ *ardıç* (ı > u ünlü değişimi ve söz sonu sızıcılaşma) > *arduç*; krş. ET *artuç* (?*arduç*) “ardıç ağacı” ED 204, Kar. *artuç* “ay.” DLT⁵⁷ 46, EOT *ardıc* “ay.” BL 101, An. Ağ. *arduç* “ay.” DS I 307, Siv. Ağzı *arduç* “ay.” SivS DŞ 557; SivS T 43, TT *ardıç* “ay.” TüS 147.

Eren (1999: 15), *ardıç* “güzel kokulu yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak kara yemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık (Juniperus)” sözcüğünün Eski Türkçeden itibaren *artuç* biçiminde kullanıldığını ve bunun Türkçe bir türev olduğunu, çağdaş diyalektlerde *arça* biçiminin yaygın olarak kullanıldığını ve bu biçimin Moğol çağından sonra yaygınlık kazandığını ifade eder. Tietze (2002: 193), *ardıç* I sözcüğü için “ağaç ismi”, *ardıç* II sözcüğü için “bir kuş cinsi *Turdus pilaris*” bilgisini verir.

Gatır gulun tutmasın/ Arduç göğün bitmesin/ Garı işin bitmesin.

arh ark, su yolu. ✓ *ark* (söz sonu sızıcılaşma) > *arh*; krş. ET *arık* “sulama kanalı” ED 214, Kar. *arık* “ark, ırmak” DLT 3, *arıklan-* “ark, nehir yatağı, hendek oluşturmak” DLT 129, An. Ağ. *arh* “1. Su yolu, ark” DS I 315, Siv. Ağzı *ark* “hendek” SivS DŞ 558, Siv. Ağzı *arığ* “su yolu” SivS T 44, TT *ark* “ay.” TüS 152.

Eren (1999: 17), ağızlarda *arık* ve yerel olarak *hark* şeklinin de kullanıldığını, bu biçimin başındaki *h-*’nin sonradan türediğini söyler. Ligeti’nin göçebelerin savunma sistemlerinde arklardan yararlandığını, Macarların atlı göçebelerin saldırılarından korunmak için yurt sınırlarında ark açtıklarını, Türkçeden Farsça, Kürtçe, Balkan ve Kafkas dillerine geçtiğini ve sözcüğün kökeninin açık olmadığını ifade eder. Tietze (2002: 194), Menges’e dayanarak *arık/ ark* sözcüğünün bir İran dilinden gelebileceğini belirtir.

Arh, büyük ganal olıy.

arhala- 1. Sırtına almak; 2. Mecazen birinin sorumluluğunu paylaşmak; 3. Arkalamak, desteklemek. ✓ *arkala-* (söz içi sızıcılaşma) > *arhala-* (< *arha* ‘arka’ + *la-*

---

⁵⁷ Ercilasun- Akkoyunlu (2018: 46), *artuç* sözcüğü için “Kaşgar’da iki köyün adı” bilgisi yer almaktadır.

‘isimden fiil yapım eki’ Tietze 2002: 197); krş. ET *arka* “bir kişinin, bir hayvanın ya da bir nesnenin ardı” ED 215, Kar. *arka* “1. Zorluklarda yardımcı olan kişi, arka destek; 2. Sırt” DLT 64, EOT *arha* “arka” TS I 193, 216, An. Ağ. *arhala*- “sahip çıkmak” DS I 312, Siv. Ağzı *arkala*- “ay.” SivS DŞ 558; SivS K 82; SivS T 44, TT *arkala*- “ay.” TüS 152.

Gediy gediy bir ırmağ rastlıy, çocuğun birini arhalıy suyun garşısına geçiy.

arlıh zayıf. ✓ *arık* (söz sonu söz içi sızıcılışma) > *arlıh* (< *ar*-‘zayıflamak’+*-lıh* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 203); krş. ET *arık* “yorgun, bitkin; uzun süren açlıktan zayıf kalmak” < *ar*- ED 214, Kar. *arık* “cılız” DLT 31, EOT *aruk* “ay.” BL 62; TS I 201, An. Ağ. *arık* “ay.” DS I 316, Siv. Ağzı *arık* “ay.” SivS DŞ 558; SivS K 82; SivS T 44, TT *arık* II “ay.” TüS 149.

Su içse kimine yarıy bizim gibi, kimi de işte arlıh galıy.

armut 1. Armut ağacı; 2. Armut meyvesi. ✓ *armut* < Far. *emrūd* (Tietze 2002:199); krş. Kar. *armut* “armut (*Pyrus communis*)” DLT 46, EOT *armut* “ay.” BL 100, Kıp. *armut* “ay.” Kıp.TS 12, An. Ağ. *armut* “ay.” DS I 328; Siv. Ağzı *armut* “ay.” SivS T 45, TT *armut* “1. Gülgilllerden, çiçekleri beyaz, Türkiye’nin her yerinde yetişen bir ağaç; 2. Bu ağacın tatlı ve sulu, yumuşak, ufak çekirdekli meyvesi; 3. *sf. argo* Çok bön, çok aptal” TüS 155, Far. *armūd* “armut” (Steingass 1998: 39).

Eren (1999: 18), yaygın görüşe göre sözcüğün Farsça olduğunu ifade eder. Tietze (2002: 199) ise sözcüğün göçüşmeye uğrayarak *armut* biçimini aldığını söyler. Blasing (2005: 5- 18), *armut* sözcüğünün DLT’te *armutla*- “armut meyvesi vermek” şeklinde ilk kez geçtiğini, 14. yy’dan itibaren kaynaklarda kendine daha çok yer bulduğunu, sözcüğün hemen hemen bütün çağdaş Türk dillerinde bulunduğunu, Bergama şehir adının “bey armudu” biçiminin göçüşmüş şekli olduğunu, bu şehre bu adın verilmesinde armut ihracaatı yapılan bir yer olmasından kaynaklanabileceğini, ancak İtalyadaki Bergamo şehriyle armut sözcüğünün bir ilgisinin bulunmadığını, *begarmud*’u biçiminin İtalya üzerinden diğer Avrupa dillerine Türkçeden geçtiğini ve yakın zamanda *bergamot* biçimiyle Türkçeye yeniden girdiğini söyler. Sözcüğün kökenine dair kesin yargılar bildirmek için Fars dillerinin de detaylı bir incelemeden geçmesi gerektiğini belirtir. *armut* sözcüğünün Orta Farsça döneminde Frahang-i Pavlavık’ta *urmôt* biçimiyle

kaydedildiğini, sözcüğün İran dillerinde zengin bir biçim listesi bulunduğunu, başka örneklerde görüldüğü gibi Türkçeye Farsça üzerinden geçmiş olabileceğini savunur. Sözcüğe dair bu kapsamlı bilgileri verdikten sonra sözcüğün kökenine dair net bir açıklama yapmanın zor olduğunu, ancak sözcüğün anavatanını Anadolu, Güney Kafkasya ve İran coğrafyasında aramanın doğru olacağını, Anadolu'ya gelen Türklerin bu sözcikle burada karşılaştıklarını söyler.

Armudu dişledim/ Sapını gümüşledim/ Sevgilimin ismini/ Mendilime işledim.

armut gaḥı kurutularak yenen armut, armut kurusu. ✓ *armut kakı* (söz içi sızıcılışma) > *armut gaḥı* < (Kar. *armut* ‘armut’ DLT 46 >) *armut* + (ET *kak* ‘meyve kurusu’ ED 608 >) *kak+ı* “iyelik 3. tekil kişi”; bk. *armut*, bk. *gaḥ*.

Alma gaḥı, armut gaḥı, tutdan bekmez yaparuḥ, can erüḡnü guruduruḥ, silor guruduruḥ, silor da can erüḡnün bir aynı.

aru arı. ✓ *arı* (söz sonu *ı* > *u* ünlü değişimi) > *aru*; krş. ET *arı* “arı” ED 196, Kar. *arı* “Eşek arısı. Bu Arapçaya uygun düşmüştür; çünkü *eri*: Arapçada ‘bal’dır; Türkçede ise kendisinden ‘bal’ çıkana denir. Çiğil Türkleri bala ‘arı yagı’ derler.” DLT 42, EOT *aru* II “ay.” BL 98; TS I 241, An. Ağ. *aru* III “ay.” DS I 337, TT *arı* “ay.” TüS 148.

Tietze (2002: 203), *arı/ aru* “bal yapan böcek” sözcüğünün Eski Türkçe *arı*’dan geldiğini ifade eder. Gülensoy (2007: 76), *arı* sözcüğünün en eski biçiminin **āri* < **hāri* şeklinde tasarlanabileceğini T. Tekin’den alıntılar.

Bir güzel sevmiştim sarular aldı (sarular aldı)/ Bir çiçek besledim arular aldı (arular aldı)/ Su da doldu ciyere yaralar aldı (yaralar aldı)/ Sorma doḡtor sorma yaramı sorma / Dardime çare yohḡ gendüḡü yorma.

arusdaḡ toprak tavan; tavana döşenmiş tahta. ✓ *arustak* (söz içi ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılışma) > *arusdaḡ*. Erm. *arastal* “tavan” (Dankoff 1995: 21; Eren 1999: 17; Tietze 2002: 192); krş. EOT *arustak* “tavan” TS I 241, An. Ağ. *arusdaḡ* DS I 337, Siv. Ağzı *arustaḡ* “ay.” SivS K 83; SivS T 46.

Arusdaḡda hālbır asılı onu al da gel.

arustaḡ bk. *arusdaḡ*.

asas esas. ✓ *esas* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *asas*. Ar. *esās* “asıl” OsmTL 263; krş. An. Ağ. *asas* I “gerçek, asıl, esas” DS I 341, TT *esas* “1. Bir şeyin özünü oluşturan ana öge, temel; 2. Bir iş veya sözde doğru biçim; 3. Ana, temel olarak alınan başlıca, asal, esasi” TüS 814.

O cenaze diriliy galhıy ki çubuh gibi deliganlı güzel dersin güzel diy ki o bezirgancının gızına öbürü uyī asas o gız uyī.

asbap esvap, giysi, elbise, çamaşır. ✓ *esvap* (gerileyici ünlü benzeşmesi ve ünsüz benzeşmesi) > *asbap*. Ar. *esvāb* “giyimler, giyecek şeyler” OsmTL 269; krş. An. Ağ. *asbap* I “1. Çamaşır; 2. Giysi (elbise)” DS I 341, Siv. Ağzı *asbap* “ay.” SivS DŞ 559; SivS T 46, TT *esvap* “giysi” TüS 821.

Ötülerin asbaplarını giyerüdük.

aslan aslen, esas olarak. ✓ krş. *aslan* (Far.) “aslında, esasında; temelden, kökten, soyca” OsmTL 49.

Tietze (2002: 211), sözcüğün Farsça *aslan* üzerinden Arapçaya geçtiğini ifade eder.

aşevi 1. Yemek dağıtılan yer, yemekhane; 2. Cenazesi olanların yemek dağıtımında kullandıkları yemekhane. ✓ *aşevi* < (ET *aş* ‘aş’ ED 253 >) *aş*+ (ET *ev* ‘ev’ ED 3 >) *ev*+*i* “iyelik 3. tekil kişi”; krş. ET *aş* “yemek” ED 253 + ET *ev* “ev” ED 3, Kar. *ew* “ev, çadır” DLT 12, An. Ağ. *aşevi* “1. Mutfak; 2. Küçük lokanta” DS I 352, TT *aş ocağı* “yemeğin pişirilip yoksullara dağıtıldığı yer” TüS 177.

TS I 264’de *aşevi* sözcüğüne muadil olabilecek *aş damı* ve *aş ocağı* örnekleri kullanılmıştır; *ana aş ocağı* “ana ocağı” (*ana* ile *aş* ikileme oluşturmuş), *aş damı* “kiler, mahzen”, *aş evi* “mutfak” örnekleri ve anlamları verilmiştir.

Ordan anam o aşşağa getmiş şurda aşevi varya bizim orıy.

aşham akşam. ✓ *aşham* (göçüşme) > *aşham*; bk. *aşham*.

aşındır- aşındırmak, yormak, zorlamak; sinirlendirmek. ✓ *aşındır-* (< *aşın-* ‘aşınmak’+*-dır-* ‘fiilden fiil yapım eki’); krş. ET *aşğın-*/ **aşğı-* “yıpranmak” ED 259,

Kar. *aşgın*- “taş ve sert şeyler için ezilip ufalanmak” DLT 115, TT *aşındır*- “1. Aşınmasına yol açmak; 2. Bir yere çok gidip gelmek; 3. kim. Cisimlerin aşınmasına yol açmak” Tüs 175.

Tietze (2002: 216), *aşın*- “incelmek, yıpranmak” sözcüğünün ET *aşgın*-’dan geldiğini ifade eder.

Ha sen annadın da bizi de aşındırma.

aşlıh açlık. ✓ *açlık* (söz içi ve söz sonu sızıcılaşma) > *aşlıh* (< *aç* ‘aç’ Tüs 13+*lıh* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *açlık* “açlık” ED 26, Kar. *āçlık* “ay.” DLT 95, Kıp. *açlık* “açlık, tok olmama” Kıp.TS 2, An. Ağ. *aşlık* I “ay.” DS I 360, TT *açlık* “1. Aç olma durumu” Tüs 21.

Allaḥ aşlıḡnan terbiye etmesin.

aşortman eşofman. ✓ *eşofman* (söz içi ünsüz türemesi ve gerileyici ünlü benzeşmesi) > *aşortman* (< Fr. *échauffement* Tüs 826); krş. TT *eşofman* “genellikle spor çalışmalarında giyilen, pamuklu ve sentetik kumaştan, iki parçalı giysi” Tüs 826.

aşşāḡ aşağı. ✓ *aşağı* (söz içi ikizleşme, söz sonu ünlü düşmesi ve ünsüz erimesi) > *aşşāḡ*; krş. ET *aşağ/ aşak* “alt, alçak” ED⁵⁸ 259, Kar. *aşak* “Oğuzcada dağ eteği” DLT 31, EOT *aşak* “alçak, aşağı”, *aşak dilli* “alçak dilli”, *aşak gönüllü* “aciz, gönlü kırık”, *aşaklık* “alçak gönüllülük, tevazu” TS I 262-263; BL 109, An. Ağ. *aşak* “aşağı; dizkapağı” DS I 349, Siv. Ağzı *aşşa* “ay.” SivS DŞ 559; SivS K 85; SivS T 48, TT *aşağı* “ay.” Tüs 172.

Tietze (2002: 214), *aşağa* “aşağı” sözcüğü için *aşak* adından +a yönelme eki etimolojisini önerir.

Nenem eline eyi bi zopa almış, sıırıḡı goduyu gibi tepsiy aşşāḡ düşürmüş.

aşuru aşırı; fazla, çok. ✓ *aşırı* (söz içi ve söz sonu *ı* > *u* ünlü değişimi) > *aşuru* (< *aş-* ‘aşmak’ Tüs 177+-*ur*- ‘fiilden fiil yapım eki’+-*u* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *aşru*

⁵⁸ Clauson (1972: 259), *aşak* sözcüğünün Güney Batı Türk lehçelerinden Türkmen Türkçesinde *aşak*, Osmanlı Türkçesinde *aşağa* > *aşağı* şekillerinde yaşadığını, sözcüğün *alçak*’ın bozulmuş biçimi olabileceğini ifade eder.

“fazla, çok” ED⁵⁹ 264, TT *aşırı* “1. Alışılan veya dayanılabilen dereceden çok daha fazla, taşkın” TüS 175.

Tietze (2002: 217), *aşırı* “birşeyi aşarak, bir yerden aşırarak” sözcüğünün *aşır-* fiilinden *-ı* ekiyle türetildiğini ifade eder.

ata ata, cet; sözü dinlenir kimse, büyük. ✓ krş. ET *ata* “baba” ED⁶⁰ 40, Uyg. *ata* “ay.” (Ayazlı 2016: 60), Kar. *ata* “ay.” DLT 12, EOT *ata atası, ana atası ve ana anası* “babanın babası, annenin babası ve annenin annesi” BL 64; Ayrıca *ata* için bk. TS I 268, TT *ata* “ay.” TüS 179.

Tietze (2002: 220), *ata* “baba” sözcüğünün ET *ata*’dan geldiğini ifade eder.

atalafı atasözü. ✓ *atalafı* < (ET *ata* ‘ata, ced’ ED 40 >) *ata*+ (Far. *laf* ‘laf’ TüS 1568 >) *laf*+ı “iyelik 3. tekil kişi”; krş. ET *ata* “baba” ED 40, + Far. *lāf* “1. Söz, lakırdı; 2. Sonuçsuz, yararı olmayan söz; 3. Konuşma; 4. Konu, mevzu, bahis; 5. Hafifseme yollu kullanılan söz; 6. *mec.* dedikodu” TüS 1568. Bk. *ata*.

Steingass (1998:1112), Far. *lāf* sözcüğü için “övgü; övünme, kendini övme, palavra” anlamlarını verir.

Ne güzel işte atalafı görüy misin?

ataş ateş, alev, od. ✓ *ateş* (ilerleyici ünlü benzeşmesi)> *ataş*. Far. *āteş* “od” OsmTL 55; krş. EOT *āteş* “ateş” BL 80; TS I 274, An. Ağ. *ataş* “ay.” DS I 366, Siv. Ağzı *ataş* “ay.” SivS DŞ 560; SivS K 85; SivS T 48, TT *ateş* “ay.” TüS 181.

Eren (1999: 24) ve Tietze (2002: 221), Farsça *ātaş* sözcüğünün Eski Türkçe *od*’un yerini aldığını dile getirir. Steingass (1998:13), *ateş* sözcüğünün Far. *ātīş*’den geldiğini ve “ateş; ılık, parlaklık; öfke” anlamlarına sahip olduğunu ifade eder.

Davul zurnıy getürdük, gapıda davul zurna çalınacaḥ, meydan ataşı yanıy ortada.

Şıḥ İsmā’il’in yanmadım ataşına, kör oldum tütününe.

⁵⁹ Clauson (1972: 264), *aşru* sözcüğünün Teleüt Türkçesinde *ajıra* (R I 608), Hakas Türkçesinde *azıra*; Tuva Türkçesinde *ajır* sözcüklerinin tamamının karşı tarafa geçmek, aşmak anlamlarında olduğunu, Osmanlı Türkçesinde *aşırı* “fazla, çok; bir yerin diğer tarafına geçmek”, Türkmen Türkçesinde *aşırı* “bir elbise/giysinin başka bir örtü ile yamanması” anlamlarının varlığını ifade eder.

⁶⁰ Clauson (1972: 40), Budist Uygur metinlerinde *kaḥ* ve *ög* sözcükleri yerine nadir de olsa *ata* ve *ana* sözcüklerinin ilk kez görüldüğünü ifade eder.

ataşlan- 1. Ateşlenmek, ateşi çıkmak; 2. Heyecanlanmak; 3. Alev almak, yanmak. ✓ *ataşlan-* (< Far. *āteş* ‘ateş’ TüS 181+Tü.+*lan-* ‘dönüşlülük işlevli isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *ataşlan-* “şehveti galeyana gelmek” DS I 366, TT *ateşlen-* “1. Ateşleme işine konu olmak; 2. Vücut ısısı artmak; 3. *mec.* Coşmak, kızışmak, şiddetlenmek” TüS 183.

atıh atık, artmış hâlde bulunan herhangi bir şey, fazlalık, işe yaramaz; çöp. ✓ *atık* (söz sonu sızıcılaşma) > *atıh* (< *at-* ‘atmak’+*-ih* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 222); krş. An. Ağ. *atık* IV “çarpık, bükük, eğri” DS I 369, TT *atık* “1. Hastane, ev, fabrika vb. yerlerde kullanılmış, artık işlenemez veya çevre için zarar oluşturan her türlü madde; 2. Üretimden tüketime kadar olan tüm aşamalarda ortaya çıkan ve kullanıcının artık işine yaramayan maddelerin tamamı; 3. *sf.* Atılmış, atılan” TüS 184.

atıh parsel arazide işe yaramayan, kullanılamayan/ kullanılamayan toprak parçası. ✓ *atık parsel* (söz sonu sızıcılaşma) > *atıh parsel* < (ET *at-* ‘atmak’ ED 36 >) *at*+*-ih* “fiilden isim yapım eki”+ (Fr. *parcel* ‘arazi parçası’ TüS 1892 >) *parsel*.

Orası atıh parsel, işe yaramıy.

atıu atk, kaşkol; kadınların dışarı çıkarken örtülerinin üzerinden takındıkları örtü. ✓ *atkı* (söz içi sızıcılaşma ve *ı* > *u* ünlü değişimi) > *atıu* (< *at-* ‘atmak’+*-ıu* ‘fiilden araç gereç adı türeten ek’ Tietze 2002: 223); krş. ET *at-* “atmak, fırlatmak” ED 36, Kar. *at-* “ay.” DLT 110, EOT *at-* “ay.” BL 74, An. Ağ. *atıu* “nişan törenlerinde kıza giydirilen hediye” DS I 368, Siv. Ağzı *atkı* “kadınların mantoları üzerine örtündükleri yünlü baş örtüsü” SivS DŞ 560; SivS K 85, TT *atkı* “1. Soğuğa karşı omuzlara, başa, sırtta veya boyna alınan örtü, bürgü” TüS 185.

at- fiilinden araç gereç adı türeten *-GI/ -GU* eki: krş. *aç-kı* “anahtar”, *çal-gı* “tırpan”, *düz-gü* “kıyafet” vb. için ayrıca bk. Güzel, 2019: 377.

Bu çarşaf Atatürk’ten galma, sonra atıu çıktı.

atlı edepsiz, ahlâksız erkek tavırlı kadın. ✓ *atlı* (< *at* ‘at’+*lı* ‘isimden isim yapım eki’); krş. Siv. Ağzı *atlı* “erkek tavırlı, edepsiz kadın” SivS DŞ 560; SivS K 85.

Bulaşuh, atlı gibi gidiy gene.

avhala- ellerle tutarak sallamak, örselemek. ✓ *avkala-* (söz içi sızıcılışma) > *avhala-*. *avk-* (< *uv-uk-*) + *-ala-* (Tietze 2002: 229); krş. ET *uv-* “ezmek, ufalamak, toz hâline getirmek” ED⁶¹ 4-5, Kar. *uw-* “ay.”, *uwul-*, *uwun-*, *uwşat-* DLT 86, EOT *uvak* “ufak, küçük, kırıntı” TS VI 4013, An. Ağ. *avkala-* I “1. Isırmak; 2. Örselemek, hırpalamak, ansızın altına almak” DS I 385, Siv. Ağzı *avkala-* “ay.” SivS DŞ 560; SivS K 86; SivS T 49.

Tietze (2002: 229), *avkala-* sözcüğünün *avk-/ avuk-* fiilinden geliştiğini, sözcüğünün kökünün ET *uv-* “ufalamak” fiiline gittiğini ifade eder: krş. *avkala-/ afkala-* “hırpalamak, mıcıklatmak, örselemek” < *avk-* (< *uv-uk-*) + *-ala-*.

Gene birbirimizi avhaladıh, arada Dursune yedi Sobıy.

avlaḥ 1. Av yapılan yer ya da ava gidilen yer; 2. Avın çok olduğu yer, alan. ✓ *avlak* (söz sonu sızıcılışma) > *avlaḥ* (< *avla-(a)k* mekân yapan ek Tietze⁶², 2002: 230); krş. ET *av* “vahşi avcılık oyunu” ED 3, Kar. *av* “ay.” DLT 564, EOT *avlak* “av yeri, avlanacak yer” TS I 284, An. Ağ. *avlak* “ay.” DS I 389.

Avcıların hep gittiği yere avlaḥ deyrük.

avu 1. Zehir; 2. Soğuk, çok soğuk; şiddetli esen rüzgâr, zehir kadar tesirli soğuk. ✓ *aḡı* (iç seste ğ > v değişimi ve ı > u ünlü değişimi) > *avu*; krş. ET *aḡu* “zehir” ED 78, Uyg. *agu* “ay.” (Ayazlı 2016: 40), Kar. *agu* “ay.” DLT 43, EOT *agu* “ay.” BL 92, An. Ağ. *avu*, *avḡi*, *avı* “1. Zehir, aḡı; 2. Ormanların taşlık yerlerinde yetişen zehirli bir bitki; 3. İlkbaharda bazı ot ve meşe yaprakları arasında bulunan zehirli bir kurt” DS I 394, Siv. Ağzı *avu* “ay.” SivS DŞ 561; SivS K 87; SivS T 51, TT *aḡı* “ay.” TüS 39.

Tietze (2002: 114), *aḡu/ aḡı* “zehir” sözcüğünün ET *agu*’dan geldiğini ifade eder.

Dünyayı gezdim ben boşu boşuna/ Felek avu gattı ekmeḡime aşıma/ Bir gün gezemedim kendi başıma.

Sem, avu hepsi zehir.

⁶¹ Clauson (1972: 4), *uv-* fiilinin OT döneminde bazı Türk dillerinde *uva-* şeklinde genişlediğini ifade eder.

⁶² Tietze (2002: 230), ET’te yer adları yapan +*lAg* ekinin günümüzde +*la* biçimini aldığını, yer adları yapan -(*A*)*k* ekinin isimden fiil yapan +*lA-* eki ile birleşerek +*lAk* biçiminde genişlediğini ifade eder.

Avu esiy derler.

avurT ağzın iç kısmı, yanak. ✓ *avurt* (söz sonu ötümlüleşme) > *avurT*; krş. ET *adurt* “yanak” ED⁶³ 65, EOT *avurt* “söz, laf, sohbet” TS I 287, An. Ağ. *ağurt* “ağzın içi, avurt; 2. Çene” DS I 114, Siv. Ağzı *avurt* “ay.” SivS DŞ 561; SivS K 87; SivS T 51, TT *avurt* “ay.” TüS 193.

Eren (1999: 26), *avurt* “yanağın ağız boşluğu hizasına, gelen bölümü” sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 232.

AvurTları şişmiş.

avuz 1. Bir yerin girişi; 2. Hayvanların ilk sütü; 3. Hayvanın ilk doğumundan sağılan sütün pişirilmesiyle yapılan tatlı. ✓ *ağız* (söz içi ğ > v ve ı > u ünlü değişimi) *avuz*; bk. *ağuz*.

ayah 1. Ayak; 2. Bir şeyin ucu, altı. ✓ *ayak* (söz sonu sızıcılışma) > *ayah*; krş. ET *adak* “ayak, bacak” ED 45, Kar. *ayak/ adak* “ay.” DLT⁶⁴ 12, EOT *ayağ* II (*ayah*) “1. Ayak; 2. Basamak” TS I 291, An. Ağ. *ayah* “ay.” DS I 399, TT *ayak* “ay.” TüS 195.

Eren (1999: 26), *ayak* sözcüğünün etimolojisi ile ilgili olarak **at-(a)k* etimolojisini önerir. Poppe’nin *ayak* (< *adak*) ve Moğolca *ayag* (< **padak*) biçimini Korece *padak* biçimiyle birleştirdiğini; Räsänen’in *ayak*’ı Korece *padak* ile birleştirdiğini ve Doerfer’in Halaç Türkçesindeki *hadāq* biçimine dayanarak **padāk* biçiminden yola çıktığını ifade etmiştir. Ayrıca bk. Tietze 2002: 233; Gülensoy 2007: 91.

Çeşmenin ayağda çamur batağmış, çamura batıy çıhamıy daha, çekiy çekiy ayahlarını çıhamıy.

ayah çek- alay etmek, kandırmak; gerçek fikrini anlayabilmek için sorular sormak. ✓ *ayak çek-* (söz sonu sızıcılışma) > *ayah çek* < (ET *adak* ‘ayak’ ED 45 >) *ayah*+ (ET

⁶³ Clauson (1972: 65), *adut* sözcüğüne benzer şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder.

⁶⁴ Ercilasun- Akkoyunlu (2015: 12), *adak* sözcüğü için “Türklerin kullandıkları *adak*’a Kıpçak, Yimek, Suvar ve Bulgarlar, Rus’a ve Rum’a kadar uzananlar tarafından ze’ye çevrilir; *azak* denir.” açıklaması verilir.

çek- ‘çekmek’ ED 413 >) *çek-* “yardımcı eylem”; krş. TT *ayak çek-* “kandırmaya çalışmak, avutmak” TüS 195.

ayaḥda guru- çok zayıf olmak. ✓ *ayakta kuru-* (söz içi sızıcılışma, söz içi ve söz başı ötümlüleşme) > *ayaḥda guru-* < (ET *adak* ‘ayak’ ED 45 >) *ayaḥ+da* “bulunma durum eki”+ (ET *kuru-* ‘kurumak’ ED 646 >) *guru-* “yardımcı eylem”.

ayaḥüstü az zamanda, aceleyle yapılan eylem, iş. ✓ *ayaküstü* (söz içi sızıcılışma) > *ayaḥüstü* < (ET *adak* ‘ayak’ ED 45 >) *ayaḥ+* (ET *üst* ‘üst’ ED 242 >) *üst+ü* “iyelik 3. tekil kişi”; krş. TT *ayaküstü* “1. Oturmadan, ayakta durarak; 2. Kısa sürede, acele olarak, ayaküzeri” TüS 199.

ayaḥ vur- engellemek, engel olmak. ✓ *ayak vur-* (söz sonu sızıcılışma) > *ayaḥ vur-* < (ET *adak* ‘ayak’ ED 45 >) *ayaḥ+* (ET *ur-* ‘vurmak’ ED 194 >) *vur-* “yardımcı eylem”.

ayaḥ yap- bir başkasını kandırmak. ✓ *ayak yap-* (söz sonu sızıcılışma) > *ayaḥ yap-* < (ET *adak* ‘ayak’ ED 45 >) *ayaḥ+* (ET *yap-* ‘yapmak’ ED 870 >) *yap-* “yardımcı eylem”; krş. An. Ağ. *ayak yap-* “kandırmak” DS I 405, TT *ayak yap-* “birini aldatmak, kandırmak için dalavere çevirmek” TüS 195.

ayaḥyolu tuvalet. ✓ *ayakyolu* (söz içi sızıcılışma) > *ayaḥyolu* < (ET *adak* ‘ayak’ ED 45 >) *ayaḥ+* (ET *yol* ‘yol’ ED 917 >) *yol+u* “iyelik 3. tekil kişi”; krş. An. Ağ. *ayaḡ yolu* “aptesane, helâ, ayak yolu” TT *ayakyolu* “tuvalet” TüS 195.

Eksüden tuvaletler dışarda olıydi, dışarı ayaḥ yolu olıydi.

ayaḥlan- 1. Ayaklanmak, itiraz etmek, karşı çıkmak; 2. Gittiği bir yerden kalkmaya yeltenmek, biraz sonra kalkacağıının işaretlerini vermek; 3. Bebekler yürümeye başlamak. ✓ *ayaklan-* (söz içi sızıcılışma) > *ayaḥlan-* (< *ayaḥ* ‘ayak’ TüS 195+*lan-* ‘dönüşlülük işlevli addan fiil yapım eki’); krş. ET *adaklan-* “bacaklara sahip olmak, ayaklanmak” ED 49, Kar. *adaklan-* “ayak sahibi olmak” DLT 129, EOT *ayaklan-* “1. Ayağa kalkmak; 2. Hastalıktan iyileşip ayağa kalkmak” BL 90; TS I 306, An. Ağ. *ayaklan-* “1. Çocuk yürümeye başlamak, büyüme, canlanmak” DS I 403, TT *ayaklan-* “ay.” TüS 198.

Gülensoy (2007: 92), *ayaklan-* “ayaklanmak, ayağa kalkmak” sözcüğünün *ayak* adından *+la-* ve *-n-* ekleriyle türetildiğini ifade eder.

ayam hava, havanın durumu. ✓ *ayam* < Ar. *eyyam* “1. Günler, gündüzler” OsmTL 279; krş. An. Ağ. *ayam* “1. Yağmursuz güneşli hava; 2. Hava” DS I 405- 406, Siv. Ağzı *ayam* “ay.” SivS DŞ 561; SivS T 52.

Ayam yine bozdu.

ayat ayet. ✓ *ayet* (ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *ayat*. Ar. *āyet* “1. Kur’ân’ın herhangi bir cümlesi” OsmTL 61; krş. TT *ayet* “Kur’an surelerini oluşturan kısımlardan her biri” TüS 202.

aydunluḥ 1. Aydınlık; 2. Evin girişi, eşiği; evin holü; 3. Binanın ana girişi. ✓ *aydınlık* (söz sonu sızıcılaşma ve *ı* > *u* ünlü değişimi) > *aydunluḥ* (< *aydun* ‘aydın’ TüS 201+*luḥ* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *aydıḥ* “ay ışığı” ED 268, Kar. *aydıḥ* “ay.” DLT 57, EOT *aydıḥ/ aydın* “ay ışığı” ve *ay aydıḥı* “ayın ışığı” BL 96-97; TS I 311, An. Ağ. *ay aydın/ ay aydınlık* “ay.” DS I 409, TT *aydınlık* “bir yeri aydınlatan güç, ışık” TüS 201.

Tietze (2002: 236), *aydın* “ışık, aydınlık; ışıklı” sözcüğünün ET *aydıḥ* “ay aydınlığı” biçiminden geldiğini ifade eder.

aydın sözcüğü isimden isim yapan ve Eski Türkçede işlek bir ek olmayan *+dXḥ* (ET *baş+dıḥ* “lider”, *ul+tuḥ* “ayak tabanı” OTWF 155- 156) eki ile türemiştir. *aydın* adından somut adlar türeten *+lIk/ +lUk* eki: krş. *ak+lık* “samanyolu”, *can+lık* “besin”, *don+luk* “maaş” vb. için bk. Güzel, 2019: 227.

Evlerde büyük bacalar vardı, büyük delik cam gibi o da aydunluḥ olıy, evin girişi de aydunluḥ olıy.

a’ile 1. Aile; 2. Eş, zevce, hanım. ✓ *aile* (söz içi ünsüz türemesi) > *a’ile*. Ar. ‘*āile* “1. Bir kimsenin karısı; 2. Akraba; 3. Ev halkı; 4. Aynı gaye için çalışan kimselerin hepsi” OsmTL 23; krş. Siv. Ağzı *ayle* “aile, evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik” SivS DŞ 562, TT *aile* “ay.” TüS 57.

Vahtı zamanında bir adamın a'ilesinen iki tane de oğlu varımış.

aynan 1. Aynen; aynı olarak, aynısı; 2. Evet anlamında tasdik sözü. ✓ *aynen* (ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *aynan*. Ar. ‘*aynen* “tıpkısı, tamamı, aynı olarak” OsmTL 62; krş. TT *aynen* “olduğu gibi, hiçbir değişiklik olmadan, aynıyla” TüS 207.

Garısını da alıy, oğullarını da alıy, aynan o köye ireyiz olıy.

ayrık ayrık otu; bağda, bahçede, tarlada arsızca büyüyen ve büyümesinin engellenmesi oldukça zor olan yabancı bitki. ✓ *ayrık* (söz sonu sızıcılışma) > *ayrık* (< *ayır*- ‘ayırma’ TüS 205+-*ık* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *ad-ır-ık* “ayrılmış, bölünmüş” anlam genişlemesi yoluyla “diğer, başka” ED⁶⁵ 65, Uyg. *adrok* “ay.” UWb 59, Kar. *ayrık* “ayrık otu (*Agropyrum repens*)” DLT⁶⁶ 55, An. Ağ. *ayrık* “ay.” DS I 430, TT *ayrık* “5. ay.” TüS 209.

Eren (1999: 29), *ayrık otu* “çok yıllık ve otsu bir bitki” sözcüğünün *ayır*- (< *adır*-) fiilinden türetildiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 243.

Adam ayrık otunu almış yedi sene ceza vermiş.

az- 1. Azmak; yolunu kaybetmek; 2. Cinsi açlık hâli, kudurmak; 3. Yaranın kötüleşmesi, acımak; 4. Yoldan çıkmak (*mec.*), azıtmak; 5. Türemek, soy olarak devam etmek. ✓ krş. ET *az-* “yoldan sapmak, yolunu kaybetmek” ED 279, Kar. *az-* “yolu kaybetmek” DLT 44, EOT *az-* “bozulmak” BL⁶⁷ 99; *az-* II “1. Bozulmak, fâsit olmak; 2. Yolu kaybetmek; 3. Dalâlete düşmek; 4. Azgınlaşmak; 5. Ayrı düşmek” TS I 351- 353, An. Ağ. *az-* IV “yolunu kaybetmek” DS I 441, TT *azmak* II “6. Hayvanlar iki ayrı ırktan doğmak” TüS 217.

azma çoğalma, üreme, türeme. ✓ *azma* (< *az*-‘doğmak’+-*ma* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 250); krş. TT *azma* “2. sf. biy. melez” TüS 217.

⁶⁵ Clauson (1972: 65), *adruk* sözcüğünün *adır*- fiilinden geldiğini, *adruk* ile morfolojik açıdan benzer, semantik açıdan farklı olduğunu; toprak üzerindeki dalları farklı yönlerde büyüyen bir bitki adı olarak kullanıldığını da ifade eder.

⁶⁶ Ercilasun- Akkoyunlu (2015: 55), DLT’te *ayrık* otunun yumuşak bir bitki olduğunu ve Türklerin *adruk* Oğuzların ise *ayrık* şeklinde kullandıklarını ifade eder.

⁶⁷ Turan (2001: 99), *hoş siyer su, dadı azmış*, ibaresinde *az-* fiili tadı bozuk anlamında kullanılmıştır.

ocağdan azma aynı aileden üreme, çoğalma. ✓ *ocaktan azma* (söz içi sızıcılaşma ve ötümlüleşme) > *ocağdan azma* < (ET *oçok/ oçak* ‘ocak’ ED 22 >) *ocak+ dan* “çıkma durum eki”+ TT *az-* “çoğalmak” TüS 217+-*ma* “isim fiil”.

Onnar bir ocağdan azma.

azdur- azdırmak; hayvanların evin yolunu bulamayacakları şekilde başka bir yere götürüp, serbest bırakmak. ✓ *azdır-* (söz içi *ı > u* ünlü değişimi) > *azdur-* (< *az-* ‘azmak, kaybolmak’+-*dur-* ‘fiilden fiil yapım eki’ Tietze 2002: 247); krş. ET *az-* “yolu kaybetmek, yok olmak” ED 279, Kar. *az-* “ay.” DLT 89, EOT *az-* II “ay.” TS I 352, Kıp. *az-* “ay.” Kıp.TS 19, An. Ağ. *az-* “ay.” DS I 441, *azdır-* “yolu şaşırtmak” DS I 437, Siv. Ağzı *az-* “ay.” SivS DŞ 563; SivS K 89; SivS T 55.

Gapıda pencerede çoğalınca belediyeden geliler, toplıylar, götüriler bi dağın başına atıylar azdurıylar.

azuğ azık; yiyecek, yol yiyeceği, yol dumanı, yolluk. ✓ *azık* (söz sonu sızıcılaşma ve *ı > u* ünlü değişimi) > *azuğ*; krş. ET *azuk* “yolculuk için hazırlanan yiyecek” ED 283, Kar. *azuk* “ay.” DLT 31, EOT *azuk* “ay.” BL 75-77; TS I 344, An. Ağ. *azzık* “ay.” DS I 344, Siv. Ağzı *azık* “ay.” SivS DŞ 563; SivS T 55, TT *azık* “ay.” TüS 216; Tietze 2002: 251.

Bozuğ dedi şu düğnanın temeli bozuğ/ Tükendi aşım galmadı azuğ/ Yazuğ şu yiğidin ömrüne yazuğ/ Nazlu yari gendüsüne eş deşül.

Azığın var mıydı yola getmiye/ Döşegin var mıydı serip yatmıya/ Yorganın var mıydı üstün örtmiye/ Derse Allah ben ne cevap verem.

azucuğ azıcık. ✓ *azıcık* (söz sonu sızıcılaşma ve *ı > u* ünlü değişimi) > *azucuğ* (< *az+çuğ* ‘küçütme eki’); krş. ET *az* “az, biraz” ED 277, EOT *azcuk* “1. Azıcık; 2. Küçücük” BL 89; TS I 342, An. Ağ. *azucuk* “ay.” DS I 443, Siv. Ağzı *azıcık* “ay.” SivS K 89, TT *azıcık* “ay.” TüS 216.

Tietze (2002: 246), *azıcık/ azacık* “pek az” sözcüğünün *az* adından +*cık* küçültme ekiyle türetildiğini, sözcükteki *a* ünlüsünün *kısacık*, *ufacık* gibi sıfatların tesiriyle oluşmuş olabileceğini ifade eder.

baÇ fasulyenin içi boş, kurumuş hâli. ✓ *bac* (söz sonu ötümsüzleşme) > *baÇ*. Far. *bāc* “vergi, yol devriyesi tarafından toplanan vergi, baç (Steingass 1998: 136); krş. EOT *bac* “vergi, cizye, resim, haraç” TS I 359, An. Ağ. *bacı bazarı* “baç pazarı hayvan veya eşyanın, belediyeye yüzde nisbetinde vergi verilerek alınıp satıldığı yer” DS II 457, Siv. Ağzı *bac* “zorla alınan para, haraç” SivS K 91, TT *baç* “1. Osmanlı Devleti’nde gümrük vergisi; 2. Zorla alınan para, haraç” TüS 222, *bāc* sözcüğü için ayrıca bk. Tietze 1999: 135.

Fasulya gurıy baÇ olıy.

bac et- fasulye, bezelye, barbunya vb.nin içindeki tanesini kabuğundan ayırmak. ✓ *bac et-* < (*bac* ‘*kabuk’ >) *bac+* *et-* “yardımcı eylem”.

Ecük denelerini alıyruḥ bac ettük derük, boduçlamaḥ derük.

bacanaḥ bacanak; kız kardeşlerle evlenenlere verilen akrabalık adı. ✓ *bacanak* (söz sonu sızıcılaşma) > *bacanaḥ*; krş. Moğ. *baca* “bacanak, birbirinden söz ederken bacanakların kullandıkları söz” MTS 149, Kıp. *bacanak* “bacanak” Kıp.TS 21, *pacnak* “ay.” Kıp.TS 21, An. Ağ. *bacınak* “ay.” DS II 458, TT *bacanak* “ay.” TüS 222; Li 2019: 401.

Eren (1999: 61), *bacanak* “bir erkeğe göre karısının kız kardeşinin kocası” sözcüğünün *baca* adından +*nak* küçültme ekiyle türetildiğini, sözcüğün ağızlarda *bacınak* olarak da kullanıldığını, Türk lehçelerinde *baca* ile *bacı* arasında anlam bakımından yakınlık ve ses bakımından derin bir benzerlik olduğunu ifade eder.

İki bacı gocası olıy bacanaḥ.

badal traktör lastiğinin dişi; merdiven basamağı. ✓ krş. An. Ağ. *badal* I “merdiven, merdiven basamağı” DS II 461, *badal* II “kar veya çamurda donmuş, kurumuş, derin, tekerlek ve ayak izi”; *badal* IV “ağacın gövdesinden ilk ayrılan dal, sürgün” DS II 462; Siv. Ağzı *badal* “1. Merdiven, merdiven basamağı; 2. Tümsek; 3. Tarla sekisi” SivS DŞ 564; SivS K 93; SivS T 58, TT *badal* “merdiven” TüS 223.

Tietze (2002: 257), *badal* I “merdiven basamağı” sözcüğünün İt. *pedale* “ayakla hareket ettirilen tahta” sözcüğünden geldiğini, *badal* II “kar veya çamurda donmuş,

kurumuş, derin tekerlek ve ayak izi, (arabaların hızlı gitmesini engellemek için) yoldaki yükselti” sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder.

Badalların içine bıraktın.

Merdivenlerden çıhyın badal badal.

bağdada kerpiçten sıvanan duvarların üzerine yerleştirilen ince tahtalar; ince duvar. ✓ *bağdadi* (ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *bağdada*. Ar. *bağdadī* “ağaç direklere çakılmış çitalara sıva vurularak yapılan duvar veya tavan” (Tietze 2002: 260); krş. An. Ağ. *bağdadı* “yapılarda kullanılan uzun ağaç”, *bağdadiye* “arasına ağaç konularak yapılan ince duvar” DS II 477, Siv. Ağzı *bağdadı* “yapılarda kullanılan uzun ağaç” SivS DŞ 564; SivS K 93; SivS T 59, TT *bağdadi* “1. Ağaç direkler üzerine çakılmış çitalara sıva vurularak yapılan (duvar veya tavan); 2. Yapılarda kullanılan çita; 3. esk. 0,0501 gram olan ağırlık ölçü birimi” TüS 225.

Bağ, çamurun üstüne vurmuşuğ ya, çamurun üstündeki ağaçlar işte bağdada.

bağırsıh bağırsak. ✓ *bağırsak* (ilerleyici ünlü benzeşmesi ve söz sonu sızıcılaşma) > *bağırsıh* (< *bağır* ‘göğüs’ TüS 227+*sıh* ‘isimden isim yapım eki’(< *sak*); krş. ET *bağırsuk* (? *bağırsok*) “bağırsak” < *bağır* ED 320, Kar. *bağırsuk* “ay.” DLT 220, EOT *bagarsuk* “ay.” BL⁶⁸ 63; TS I 363, An. Ağ. *baarsak* “ay.” DS II 446, Siv. Ağzı *bağırsıh* “ay.” SivS T 60, TT *bağırsak* “sindirim organının mideden anüse kadar olan, ince bağırsak ve kalın bağırsaktan olan bölümü” TüS 228.

Tietze (2002: 260), *bağarsuk/ bağırsuk* “ince ve kalın bağırsak” sözcüğünün ET *bağırsuk* [*bağır*+ *suk* eki] biçiminden geldiğini ifade eder.

bağır isminden benzerlik, yakınlık işlevli sıfatlar türeten +*sIk/ +sUk* eki: krş. *çığ+sık* “nemli”, *dar+sık* “gergin”, *kak+sık* “bozulmaya başlamış yiyecek” vb. için bk. Güzel, 2019: 274.

Hoşaflih bağırsıhları çalıştırıy.

bağursuğ bağırsak. ✓ bk. *bağırsıh*.

---

⁶⁸ Turan (2001: 63), *bagarsuk*’ı dalak ve mideden sonra alıp iç yağı ve çöz yağı ibarelerini kullandıktan sonra işkembe anlamına gelen yumru sözcüğünü verir. Mide ve dalaktan sonra gelen *bağırsak* yağların çözüldüğü ve ayrıştığı yer olarak ifade edilmiştir.

baharın bahar vakti, baharda. ✓ *baharın* (< Far. *bahār* ‘ilkbahar’ OsmTL 73+ Tü. +ın ‘zaman işlevli vasıta eki’ Tietze 2002: 263); An. Ağ. *baharın* “baharda, bahar vakti” DS II 487, Siv. Ağzı *baharın* “ay.” SivS DŞ 565; SivS K 93; SivS T 60.

Onı daha çoğ 6 Mayıs’ta hıdırellezde buğdalar başağ çıkarırsa buğda, ısırgan onla bi kaç gün asarlar öyle işte baharın geldiği.

bahıl çekemeyen, nazar eden. ✓ *bahıl* < Ar. *bahil* “hasis, cimri” OsmTL 73; krş. Uyg. *bahıl* “cimri” (Ayazlı 2016: 67), EOT *bahıl* “ay.” BL⁶⁹ 62, Kıp. *bahıl* “ay.” Kıp.TS 22, *bahil/pahil* “hasis, aç gözlü” için bk. Tietze 2002: 263.

Şunun gözü deydi çoğ bahıl.

bahır bakır; bakırdan leğen. ✓ *bakır* (söz içi sızıcılışma) > *bahır*; krş. ET *bakır* “bakır; bazen bakır para, bakır paranın ağırlığı, Çince ons” ED 317, Uyg. *bakır* “ay.” (Ayazlı 2016: 67- 68), Kar. *bakır* “bakır; Çin’de kullanılan para” DLT 155, EOT *bakır* “ay.” BL 80, Kıp. *bakır* “ay.” Kıp.TS 22, An. Ağ. *pağır* “ay.” DS IX 3380, Siv. Ağzı *bakır* “bakraç, kova, helke” SivS DŞ 565, TT *bakır* “1. Atom numarası 29, yoğunlu 8, 95 olan, 1084 °C’ye doğru eriyen, doğada serbest veya birleşik olarak bulunan, ısı ve elektriği iyi ileten, kolay dövülür ve işlenir olduğundan eski çağlardan beri türlü işlerde kullanılan, kırmızı renkli element (Simgesi Cu); 2. Bu elementten yapılmış” TüS 238.

Tietze (2002: 266), *bakır* “(maruf maden)” sözcüğünün ET *bakır* biçiminde olduğunu ve İranî bir kökten geldiğini ifade eder.

Soba gazanları bahırdan olıy, güğüm olıy, sitil olıy, barhaç olıy.

barhaç bakraç. ✓ *bakraç* (söz içi sızıcılışma ve göçüşme) > *barhaç* (< *bahır* ‘bakır’ +aç ‘küçültme işlevli isimden isim yapım eki’ Eren 1999: 34; Tietze 2002: 268); krş. EOT *bahraç* “bakraç” TS I 380, Kıp. *bakraç* “bakırdan yapma, üstünden kulplu bir şinik genişliğinde kap” Kıp.TS 22, An. Ağ. *bakır* [*bahraç*] “1. Bakraç, kova, helke; 2. Tencere” DS II 493, Siv. Ağzı *bakraç* “ay.” SivS DŞ 565; SivS K 94; SivS T 63, TT *bakraç* “ay.” TüS 240- 241.

⁶⁹ Turan (2001: 62), *bahıl* sözcüğü *bilür, bilmez, comard, bahıl* ibaresinde cömert sözcüğünün zıddı olarak kullanılmıştır.

bakır adından somut ad türeten +Aç eki: krş. *küp+eç* “küçük küp”, *gak+aç* “donma”, *kon+eç* “kir” vb. için bk. Güzel, 2019: 48.

Soba gazanları bahırdan olıy, güğüm olıy, sitil olıy, barhaç olıy.

balah köpek yavrusu. ✓ *balak* (söz sonu sızıcılaşma) > *balah* (< *bala* ‘yavru’+*h* ‘küçültme eki’ Eren 1999: 35); krş. ET *bala* “kuş yavrusu, yavru kuş; hayvan yavrusu” ED 332, Kar. *bala* “ay. DLT 386, Osm. *bala* “civciv; çocuk (Tatarca)” (Dankoff 2004: 82), An. Ağ. *balak* I “1. Manda yavrusu, malak” DS II 497, Siv. Ağzı *balak* “ay.” SivS DŞ 565; SivS K 94; SivS T 61.

Eren (1999: 35), *balak* “1. Manda yavrusu; 2. Tavşan yavrusu; 3. Ayı yavrusu; 4. Kuş yavrusu” sözcüğünün *bala* “çocuk” adından +*k* küçültme ekiyle türetildiğini, *balak* sözcüğü için Symeonidis’in Rumca’dan geldiği yolundaki savının yanlış olduğunu ifade eder. Tietze (2002: 269), *balak* sözcüğünün Eski Yunanca *pallakos/ pallax* “sevilen oğlan çocuğu” ve *pallakin* “bebek, hayvan yavrusu” biçimlerinden geldiğini savunur.

Balah, köpeğen yavrusu, guş yavrusu cüçük, derede buldum cüçük, ağzı yüzü gücücük, ben size gelemiyrim sen bize gel ecük.

balçih sazlık. ✓ *balçık* (söz sonu sızıcılaşma) > *balçih*; krş. ET *balçık* “çamur” ED 333, Kar. *balçık* “ay.” DLT⁷⁰ 204, EOT *balçuk* “balçık, bataklık” TS I 389, Kıp. *balçık* Kıp.TS 23, Siv. Ağzı *balçih* “ay.” SivS K 94; SivS T 61, TT *balçık* “1. İçinde çeşitli organik maddeler bulunan, genellikle killi, koyu, yapışkan çamur, mil; 2. *mec.* Güçlük çıkartan; 3. *jeol.* İçindeki kil oranı yüksek, yağlı, su geçirmez, koyu toprak” TüS 242.

Eren (1999: 35), *balçık* “killi, koyu, yapışkan çamur” sözcüğünün OT (Oğuzca, Arguca) *balık* biçiminde kullanıldığını, Arguca *balk* “çamur” adından -(a)ç ekiyle türetildiğini ifade eder. Tietze (2002: 270) ve Gülensoy (2007: 108), *balçık* “kil, yapışkan çamur” (*balçuk*) sözcüğünün ET *balçık* biçiminden geldiğini ifade eder.

Aman orası balçih sazlih samanlih, bu yanısı tozluh dumanlih.

⁷⁰ Ercilasun- Akkoyunlu (2015: 204), DLT’de *balçık* için Oğuzca ibaresi bulunur.

bandik şalvar. ✓ *bandih* < Ar. *bendukī* “keten bezinin en iyisi” OsmTL 95; krş. An. Ağ. *bandik* “1. Şalvar; 2. Çocuk ayakkabısı, patık” DS II 519.

Belki de *bandih* “şalvar” keten bezinden yapıldığı için bu adı almıştır?

Şindi şalvar deyirük, evelden ona bandik deyidük.

bant kısır yapılp yenilen yemek; sarma. ✓ *bat* yemeğinin muhtemelen söz içi –n- türemesi almış biçimidir. Ağızlarda söz içi –n- türemesi için bk. *bilenzik/ bilenzük, palyonço* vb.

Mercimekli bant yapıruş.

bar bulaşık kaplarının kenarlarında tabakalaşan kir; kir, toz toprak. ✓ *bar* < Erm. *p’ar* “1. Kapların içinde meydana gelen kir” (Eren 1999: 39); krş. EOT *bar* “kir, pas” TS I 400, An. Ağ. *bar* I “2. Pas, oksitlenme, sürahi, çaydanlık ve bardakta meydana gelen tortu, kireç; 3. Ateşten, miğde bozukluğundan, ağızda, dil ve dişlerde hasıl olan acılık, sarı tortu, pas” DS II 523, Siv Ağ. *bar* “ay.” SivS DŞ 566; SivS K 95; SivS T 62, TT *bar* IV “ay.” TüS 252.

Tietze (2002: 278), *bar* sözcüğünün Kürt. *bār* “göz çapağı”, Gürc. *peri* “köpük”, Erm. *p’ar* olarak kullanıldığını söyler.

bar duT- kir tutmak, pislenmek; uzun süre temizlenememek. ✓ *bar tut-* (söz başı ve söz sonu ötümlüleşme) > *bar* + *duT-* < (Erm. *bar* ‘kir’ Eren 1999: 39 >) *bar+* (ET *tut-* ‘tutmak’ ED 451 >) *tut-* “yardımcı eylem”; bk. *bar*.

barlan- kirlenmek, pislenmek. ✓ *barlan-* (< Erm. *bar* ‘kir’ Eren 1999: 39+Tü. +*lan-* ‘dönüşlülük işlevli isimden fiil yapım eki’); bk. *bar*.

Sahanın gıyıları barlanmış.

baran üzüm salkımı; meyve ağaçlarının ve bitkilerin bir dizisi, bir sırası. ✓ *baran* < Erm. *paran* “1. Üzüm, yemiş ağaçları dizisi; 2. Sebze veya bağ çubuğu dikmek için açılan çukur” (Eren 1999: 39; Tietze 2002: 278); krş. An. Ağ. *baran* II “1. Üzüm, meyve ağaçları ve bitkilerin dizisi” DS II 525, Siv. Ağzı *baran* “ay.” SivS DŞ 566; SivS K 95; SivS T 62.

Yaprağ toplan amma baranlarını gırman şimallarını.

barh ev ile birlikte sahip olunan mal mülkü ifade etmek için kullanılan ikilemeden ikincisi. ✓ *bark* (söz sonu sızıcılışma) > *barh*; krş. ET *bark* “taşınır mal, ev eşyası” < *bar* ED⁷¹ 359, Uyg. *bark* “ev” (Ayazlı 2016: 67- 68), Kar. *ew bark* “ev ve ev eşyası” DLT 150, An. Ağ. *bark* I “1. Otel; 2. Park; 3. Bahçe”, *bark* II “1. Doğranmamış, dövülmemiş biber; 2. Tohumu ayrılmamış fiğ” DS II 533; Tietze 2002: 282.

Evi barhı cıngır cıngır etmiş oturıy.

barhana insanların bir araya gelerek oluşturduğu kalabalık; göç topluluğu. ✓ *barhana* < Far. *bār* ‘yük’+ Far. *hāne* ‘ev’ (Tietze 2002: 281); krş. EOT *barhana* “göç eşyası” TS I 401, An. Ağ. *barhana* I “1. Grup, takım, kabile, kalabalık, göç, kervan, aile fertleri” DS II 530, Siv. Ağzı *barhana* “ay.” SivS DŞ 566; SivS K 95; SivS T 63, TT *barhana* “ay.” Tüs 254.

Tietze (2002: 281), *barhana/ barana* “kabile, göç; göç eşyası; toplantı” sözcüğünün Far. *bār-hāna*’dan [*bār* ‘yük’ ve *hāna* ‘ev’] geldiğini ifade eder.

Anam ariya toplanmış bir barhana insan.

basgu 1. Baskı; basılmış, baskılanmış, sağlamlaştırılmış; 2. Terbiye. ✓ *baskı* (söz içi ötümlüleşme ve *ı > u* ünlü değişimi) > *basgu* (< *bas*-‘basmak’ Tüs 262+*-gu* ‘fiilden isim yapım eki’); An. Ağ. *baskı* “cendere, pres” DS II 542, Siv. Ağzı *baskı* “inzibat, terbiye” SivS DŞ 567; SivS K 96; SivS T 64, TT *baskı* “5. Hak ve özgürlükleri kısıtlayarak zor altında tutma durumu, tahakküm” Tüs 260. Ayrıca bk. Tietze 2002: 287; Gülensoy 2007: 116.

Gızını dógmıyen dizini dóğer/ Oğlunu dógmıyen kesesini dóğer / Basgusuz tahtıy yel atar/ Yel atmazsa eller atar.

basmaca meyvenin arasının açılıp kurutulmuşu; kurutulmuş meyve. ✓ *basmaca* (< *bas*- ‘basmak’ Tüs 262+*-maca* ‘fiilden isim yapım eki’ (< *ma+ca* eki için bk. Korkmaz 2009: 93); krş. An. Ağ. *basmaca* “1. Kayısı Kurusu; 2. Ezilip, sıkışmış şey” DS II 544,

---

⁷¹ Clauson (1972: 359), *bark* sözcüğünün nerdeyse hiç tek başına kullanılmadığını, *ev bark* ikilemesinde konut ve eşyası anlamında geçtiğini ifade eder.

El. Ağzı *basmacuḥ* “Eşbabiye, kurutulmuş meyve” EİS Bİ 15, Er. Ağzı *basmaca* “üzüm, kayısı gibi arasına ceviz konup ve kurutulduktan sonra yenilen kış yiyeceği” ErS S 410.

bas- fiilinden yiyecek adı türeten *-mAcA* birleşik eki: krş. *kes-mece* “pestil”, *ez-mece* “bir çeşit kabak yemeği”, *yar-maca* “çekirdeksiz, kuru kayısı” vb. için bk. Güzel, 2019: 435.

Erüḡ yararuh, çiyidini alıruh, sererük onun adı basmaca, beden de derük, basmaca da derük, yarma erük de derük.

basmacuḥ kurutulmuş meyve. ✓ *basmacık* (ı > u ünlü değişimi ve söz sonu sızıcılaşma) > *basmacuḥ* (< *bas-* ‘basmak’ TüS 262+*-ma* ‘isimden fiil yapım eki’+*cuḥ* ‘küçültme eki’); krş. An. Ağ. *basmacık* “şeftali veya armudun içine dövülmüş ceviz doldurularak kurutulmuşu” DS II 544, El. Ağzı *basmacuḥ* “ay.” EİS Bİ 15.

Erükleri çiyidinden ayurursun, güneş tepsilere dizersin, gurutursun basmacuḥ olur.

basuḥ çok zayıf kimse; kısa boylu ve zayıfları yerme amaçlı kullanılan söz. ✓ *basık* (ı > u ünlü değişimi ve söz sonu sızıcılaşma) > *basuḥ* (< *bas-* ‘basmak’ TüS 262+*-uḥ* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *basık* “alçak; sıkıştırılmış, basık” < *bas-* ED 373, Kar. *basınçak er* “zayıf, ezik adam” DLT 220, < *basın-* “zayıf görmek, ezmek” DLT 273, An. Ağ. *basık* I “cılız, zayıf, boysuz” DS II 539. Ayrıca *basık* “kâfi derecede yüksek değil” < (*bas-* fiilinden sıfat yapan *-ık* eki) anlamı için bk. Tietze 2002: 286.

bas- fiilinden çeşitli anlamlarda sıfatlar türeten *-(I)k/ -(U)k* eki: krş. *bez-ik* “soluk”, *ayr-uk* “muhalif”, *al-ık* “yalancı, döneke” vb. için bk. Güzel, 2019: 406. Korkmaz (2009: 85), insandaki huy ve kişiliği belirten aşağılama anlamları için de *-(I)k/ -(U)k* ekinin kullanıldığını ifade eder.

Basuḥ basuḥ basuḡu çağırmiyacam.

basur- 1. Lafi, sözü kapatmak; 2. Yama yapıldıktan sonra dikişlerin üzerini katlayarak kapatmak; yamayı katlamak. ✓ krş. ET *basur-* “örtmek, yığmak” < *bas-*

ED 374, Kar. *basur*- “sabitlemek; bir şeyi bastırmak” DLT⁷² 254, EOT *basır*- “ay.” TS I 408, Kıp. *basur*- “iyice örtmek” Kıp.TS 24, An. Ağ. *basır*- I “1. Kapıyı sürgülemek, desteklemek, mandallamak; 2. Kapamak, örtmek, bastırmak”; *basır*- II “dikiş dikerken, yama yaparken kumaşın kenarlarını kıvrırarak dikmek, bastırmak” DS II 541, Siv. Ağzı *basır*- “ay.” SivS DŞ 566; SivS K 96; SivS T 63.

Ayrıca *basır*- “sıkılamak, sıkıca kapatmak” (< ET *bas*- fiiline ettirgenlik eki -*ur*-) anlamı için bk. Tietze 2002: 286.

Dikişi beğle diktin mi, aha beğle basurursun, üstünden makine gidersin düz olsun diy.

başdarağ tarak, saç tarağı. ✓ *başdarağ* < (ET *baş* ‘kafa’ ED 375 >) *baş*+ (ET *targa*- ‘taramak’ ED 539 >) *dara*-+ -ğ “fiilden isim yapım eki”; krş. ET *baş* “kafa; ordunun lideri; bir şeyin başlangıcı” ED 375+ krş. *tarğak* (?d-) “tarak” ED 539, Kar. *baş* “insan başı; genel olarak baş (hayvan, bitki, eşya dağ vb.)” DLT 576+ *targak/ tarak* “tarak” DLT 204, EOT *baş* “1. Baş, kafa; 2. Üst kısım; 3. Bir şeyin uç kısmı, uç.” BL 119+ *darak/ tarak* “tarak” BL 81, TT *baş* I “1. anat. İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa” TüS 264+ *tarak*, -ğı “1. Saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç” TüS 2268.

Yuğ darağ da var baş darağ da var.

başyuma⁷³ gelinin bekâr evinden kalan eşyalarını, arkadaşlarının ve ailesinin toplayarak gelinin evine götürmesi ve bu vesile ile gelini ziyaret etmesi. ✓ *başyuma* < *başyığma* < (ET *baş* “kafa” ED 375 >) *baş*+ (ET *yığ*- ‘yığmak, toplamak’ 539 ED >) *yığ*- “yığmak”+ -*ma* “isim fiil”; krş. Kar. *baş* “insan başı; genel olarak baş (hayvan, bitki, eşya dağ vb.)” DLT 576+ *yığ*- “toplamak, birleştirmek” DLT 221, EOT *baş* “1. Baş, kafa; 2. Üst kısım; 3. Bir şeyin uç kısmı, uç” BL 119, TT *baş* I “1. anat. İnsan ve hayvanlarda

⁷² Ercilasun- Akkoyunlu (2015: 254), *basur*- sözcüğü için DLT’de; “*Teñri tãg birle yirig basurdi* ‘Allah dağlarla yeri bastırıp sabitleştirdi.’ Ağır bir şey altına konulan her şey içinde böyle denir.” ifadesi yer alır.

⁷³ *başyuma* sözcüğünün *başyığma* biçiminden geldiği yönündeki etimoloji Doç. Dr. Özlem AYAZLI’ya aittir.

beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa” TS 264+ yığ- “1. Bir tepe oluşturacak biçimde üst üste koymak ” TüS 2588.

Baba evinden baş yumıya gelirler, yedi gün sonra. O gızın şişi mi galdı? Başının darağ mı galdı? Eksü üstü mü galdı? Birez de çörek börek ederler baba evinden. İki de gızın arhadaşları, gızın yengesi falan. Toplanır o günü gelirler. Yerler içerler onnarı bıraşırlar. Başıyuma derler ona.

baT I 1. Ağaçların sık olduğu alanlar; 2. Tarla ve bahçe etrafına çevrilen çit, duvar, çalı vb. ile tarla ve bahçe kenarında büyütülmüş ağaçlardan elde edilen doğal çit. ✓ *bat* (söz sonu ötümlüleşme) > *baT*; krş. An. Ağ. *bat* II “1. Tarla, bahçe kenarlarına konulan ağaç, dikenli çalı, tel veya tahtadan yapılan çit, çevirge; 2. Diken yığını, dikenlik” DS II 458, Siv. Ağzı *bat* “ay.” SivS DŞ 567; SivS K 97; SivS T 65, Doğul. Ağ. *bad* “bostan çiti, çalı çırpıdan ağılların etrafına gerilen çit” (Caferoğlu 1995: 233), TT *bat* “kurşun boruların ağzını açmakta kullanılan, şimşirden yapılmış, ucu sivri bir takoz türü” TüS 281.

Tietze (2002: 256), sözcüğün Ermeniceden ödünçleme olduğunu ifade eder.

Serhoşunan gomuşursan gidersin bir badın dibine iki de şişe alırlar.

baTla- ağaç dikildikten sonra koruma amaçlı etrafının çalı çırpı veya başka araçlarla korunaklı hâle getirmek. ✓ *batla-* (söz içi ötümlüleşme) > *baTla-* (< *baT* ‘çit’ DS II 458+Tü.+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *badla-* “hayvanların girmemesi için bağ, bostan ve tarla kenarlarını çitle çevirmek” DS II 470, Doğul. Ağ. *badla-* “bostanın veya ağılların etrafına çit germek” (Caferoğlu 1995: 233).

Bir ağaç diktük, bu ağacın gıyılarına dikenli çalıları goyuruğ, ki mal girmesün deyi batlıyruğ.

baT⁷⁴ II özellikle yeşil mercimeğin kaynatıldıktan sonra yağda kavrulmuş soğan ve salça eklenmesi ve belli bir süre kaynatılmasından sonra domates, salatalık, yeşillik vb. sebzelerin eklenmesiyle yapılan çorba. ✓ krş. An. Ağ. *bat* I “1. Soğan, ceviz, tuz,

---

⁷⁴ Başka yörelerde bata ceviz konup soğuk bir şekilde yenirken Akıncılar yöresindeki bat yemeği cevizensiz ve sıcak yenilmektedir.

bulgur, kırmızıbiber, domates, maydanoz, karıştırılarak yapılan, asma yaprağına sarılıp, çiğ yenilen dolma; 2. Bakla içi, nane, reyhan ile yapılan bir çeşit katık”; *bat* III “sarma yaprağı” DS II 568; *bad* II “en çok ilkbaharda yapılan ve dolma içine benzeyen bir çeşit yiyecek” DS II 459, Siv. Ağzı *bat* “ay.” SivS DŞ 567, SivS T 65.

Gısır yapıp yiyirük ya ona da baT diyik.

batahlıh bataklık; sazlık. ✓ *bataklık* (söz içi ve sonu sızıcılaşma) > *batahlıh* (< *bat-* ‘batmak’ TüS 284+*-ah* ‘fiilden isim yapım eki’+*lıh* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *batıglık* “bataklık” ED 302, Kar. *batıg* “nehir vb. şeylerin derin yeri” DLT 160, EOT *batak*, (*bataklı*) “bataklık” TS I 440, TT *bataklık* “1. Çok derin sularla örtülü bataklık bölge, aynaz, azmak; 2. *mec.* Uygunsuz ve kötü, ahlak dışı durum” TüS 281.

Var çayırdı batahlıh, orda bir tuzlu góze var, içine çamış getmiş gaybolmuş.

bazlamaç boyunduruğun altından geçen ip. ✓ *bazlamaç* (< Far. *baz* ‘omuz, kol veya üst kısım; kollar yatay olarak zıt yönde uzatıldığında her el arasındaki mesafe’ Steingass 1998: 143+Tü.+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’+*-maç* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *bāz* VI “boğaz” DS II 585.

Oyun adı ve Cumhuriyet döneminde birtakım araç adlarının yapılmasında ya da yabancı sözcüklerin Türkçeleşmesinde kullanılan *-mAç* eki için bk. Korkmaz 2019: 94. Tahsin Banguoğlu ise, *-mAç* ekinin *-mA* + küçültme eki +*Aç*’in kaynaşması sonucu ortaya çıktığını savunmuştur. Fiillere gelerek onlardan araç gereç adları türeten *-mAç* eki: krş. *çevirt-meç* “topaç”, *daldır-maç* “mürekkep kalemi”, *ıy-maç* “bükülmüş yün ipi” vb. için bk. Güzel, 2019:441.

Öküzlerin boğazının altında bi gayış olıydi, bazlamaç bağlanıydi.

becit 1. Kesin, garanti; 2. İn-cin, sihir işleri. ✓ *becit* < Far. *be-cidd* “ciddi olarak; acil; özenle ve sebat ederek” (Steingass 1998: 156); krş. EOT *becid* “çabuk, acele, derhal” TS I 472, An. Ağ. *becit* “1. Lüzumlu, gerekli, önemli, acele; 2. Güç, zor, çetin” DS II 593, Siv. Ağzı *becit* “ay.” SivS DŞ 568; SivS K 98; SivS T 67.

Ayrıca *becit* sözcüğünün “gerekli, önemli, acele” anlamları için bk. Eren 1999: 46 ve Tietze 2002: 301.

Bu iş beciit.

bedafa bedava. ✓ *bedava* (söz içi ötümsüzleşme) > *bedafa* (< Far. *bād*+ Ar. *hevā* Tüs 291); krş. An. Ağ. *bedafa* “bedava” DS II 594, TT *bedava* “1. Karşılıksız, parasız; 2. Emeksiz, caba; 3. Çok ucuz; 4. Bedavadan; 5. Herhangi bir bedel ödmeden” Tüs 291.

Aslan Ermeni, Gönen çeşmesinin bitişiğinde bir adamdı. Aslan Ermeni, bunnar buradan buranın yerli halkı bedafa adam çalıştırsın diye, sahlamışlar, yaylalarda, ormanlarda çifliklerde çalıştırmışlar boğaz tohluğuna.

bedrük eğrilmiş pamuk, eğrilmek için dürülmüş uzun pamuk lülesi. ✓ *bedirik* (söz içi ünlü düşmesi ve i > ü ünlü değişmesi) > *bedrük*. Erm. *badruyg* “eğrilmek için atılmış ve taranmış yün veya pamuk yumağı” (Eren 1999: 46; Tietze 2002: 304); krş. EOT *bedrük* “dürülmüş pamuk lülesi” BL 120; TS I 478, An. Ağ. *bedirik* [*bedrük*] “ay.” DS II 595, Siv. Ağzı *bedirik* “ay.” SivS DŞ 566; SivS K 99; SivS T 67, TT *bedirik* “temizlenip taranmış ve eğilmeye hazır duruma getirilmiş yün veya pamuk topağı” Tüs 293.

Eyiridik pammuğ yekre yapıyduh, bele bele de sürüydük bunnarın ona da bedrük deyidük, bağlama deyilerdi, circırınan çekiydük o pammuğ.

bel I iki dağ arası, iki dağ arasındaki yer. ✓ krş. ET *bél* “bel; dağ geçidi ” ED 330, Kar. *beldir* “dağın burnu” DLT 199, Osm. *belen* “dağ geçidi; engebeli, tepelik arazi” (Dankoff 2004: 86), An. Ağ. *bel* III “1. Tepe, yüksek yer, üzeri yassı tepe, ufak tepe; 2. Sırt, bayır, yamaç, dağ eteği; 3. Dağ silsilesi, sıradağ” DS II 605, TT *bel* II “4. Dağ sırtlarında geçit veren çukur yer” Tüs 297.

Tietze (2002: 307) ve Gülensoy (2007: 127), *bel* II “dağ geçidi” sözcüğünün ET *bél* şeklinden geldiğini ifade eder.

Bel de deniy, çal da deniy, iki dağın arası.

bel II basmak için ayaklık bölümü bulunan kürek. ✓ *bel* < Far. *bēl* “kürek” (Eren 1999: 46; Tietze 2002: 308; Steingass 1998: 224); krş. Siv. Ağzı *bel* “bahçe ekiminde kullanımında alet” SivS DŞ 568; SivS K 99, TT *bel* “toprağı aktarmaya veya işlemeye yarayan, uzun saplı, ayakla basılacak yeri tahta, ucu sivri kürek veya çatal biçiminde bir tarım aracı” Tüs 297.

Su beli ayrı kürekten hariç, tarlaları suvarken gullanılıy.

Bi balta sapı kesiyin onu ocağda gurudıyin, ataşa godun mu yumuşıy ya bel sapı yapmak, kürek sapı yapmak için düzeldiyler.

bēle böyle. ✓ böyle (ö > e ünlü değişimi ve söz içi ünsüz düşmesi) > bēle (< bu + ile); krş. EOT böyle ile “böylelikle, bu suretle” TS I 670, Kıp. böyle “ay.” Kıp.TS 36, An. Ağ. bele IV “ay.” DS II 608, Siv. Ağzı bele “ay.” SivS DŞ 569, TT böyle “sf. 1. Bunun gibi, buna benzer; zf. 2. Bu yolda, bu biçimde, hakeza; zf. 3. Bu derece; zf. 4. İçinde” Tüs 400.

Ayrıca böyle “bunun gibi” (bu/ bo+ ile) için bk. Tietze 2002: 382.

Aşgale dağında gezer tahsiler/ İnsan sevdiği yardan bēle mi bezer/ Hiç olmazsa ayda bir mektüp yazar/ Yaz da yolla bi mektüp göynüm eylim.

bele- 1. Bebeğin altını toprak ile sarmak, bağlamak; 2. Beşiğe yatırmak. ✓ krş. ET béle- “kundaklamak” ED 332, EOT bele- “ay.” TS I 488, An. Ağ. bele- “ay.” DS II 610, Siv. Ağzı bele- “ay.” SivS DŞ 569; SivS K 100; SivS T 68, TT bele- “ay.” Tüs 299; Tietze 2002: 309.

Ayazlı (2019: 64), ET bele- “kundaklamak, kundağa sarmak” fiilinden türeyen belek sözcüğünün Eski Türkçede “sarılmış bir şey; hediye” anlamında kullanıldığını, sözcüğün bu anlamı ile Altay Türkçesi, Tuva Türkçesi ve Yakut Türkçesinde yaşamakta olduğunu ifade eder.

Bir oğlan doğurmuş beşiye beliy. Beşiye beliyerkene, beşiğe yatırkene oğlan uçtu getti, serçe dutulur mu?

beslek karın tokluğuna çalıştırılmak için edinilen yardımcı; evlatlık. ✓ beslek (< bes(i) ‘besin’+le- ‘isimden fiil yapım eki’+k ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 323; Gülensoy 2007: 134); krş. EOT besilek “yetişmiş, etli canlı” TS I 524, An. Ağ. beslek “1. Besleme, hizmetçi, evlatlık; 2. Uşak” DS II 640, Siv. Ağzı beslek “ileride evlendirmek üzere beslenen hizmetçi (kız çocuğu)” SivS DŞ 570; SivS K 101; SivS T 70, TT beslek “besleme, hizmetçi, ahretlik” Tüs 314.

Yanına bir çocuğ alırsın, çalıştırmıya ona beslek deyrük, böyüdürsün o da besleme olur.

Getüriy gızı gapıya bırahiy bi de beslekleri var, beslekleri gapıyı açıy.

beter kötülük, günah; kızma, azarlama. ✓ *beter* < Far. *badtar* “daha kötü” (Eren 1999: 49); krş. An. Ağ. *beter* II “azar, paylama” DS II 646, TT *beter* “daha kötü, çok kötü” Tüs 319, Tietze (2002: 325), sözcüğü *bad* “kötü”+ karşılaştırma +*tar* eki ile çözümler.

Beterin haznende gala.

beygir at, eşek; daha çok eşek için kullanılır. ✓ *beygir* < Far. *bārgīr* “yük taşıyan at” (Eren 1999: 49); krş. TT *beygir* “1. At; 2. Sadece yük taşımakta veya araba çekmekte kullanılan at; 3. sp. Atlama beygiri” Tüs 322.

Eren (1999: 49), Türkçe kullanılan *beygir* sözcüğündeki *r* > *y* değişmesinin benzeşmezlik sonucu oluştuğunu ifade eder. Ayrıca bk. *beygir* “yük atı, koşum atı” < *bargir* Tietze 2002: 327.

Atın ufağna, atınan eşşeğen garuşufluğna beygir diyler.

bıçkı bıçkı; testere. ✓ *bıçkı* (söz içi sızıcılaşma) > *bıçkı* (< *bıç*- *bıçmek’+*-lı* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *bıçğu* “testere ve benzeri kesici aletler” ED 294, Kar. *bıçgu* “ay.” DLT 6, EOT *bıçku* “kunduracı bıçağı, bıçkı” BL 68, Kıp. *bıçkı* / *buçkı* “bıçkı, testere” Kıp.TS 30, An. Ağ. *bıçkı* “1. Testere; 2. Deri ve kösele kesmek için ayakkabıcı ve saraçların kullandığı aygıt; 3. Bağ budamaya yarayan dişli bıçak” DS II 658, Siv. Ağzı *bıçkı* “ay.” SivS DŞ 570; SivS K 102; SivS T 72, TT *bıçkı* “ay.” Tüs 327; Tietze 2002: 331.

El bıçkısinan tahta kesersin.

bıdıh salkım yahut başak içinde var olan tek üzüm tanesi yahut buğday tanesi; tane. ✓ *bıdık* (söz sonu sızıcılaşma) > *bıdıh*; krş. An. Ağ. *bıdık* “4. Küçük; 5. Küçükleri kullanılırken kullanılan söz; 7. Yavrum, kuzum; 9. Sevgili, sevimli” DS II 659, Siv. Ağzı *bıdıh* “küçük, kısa” SivS K 102, TT *bıdık* “kısa ve tıknaz” Tüs 328.

Tietze (2002: 331), *bıdık* “küçük, kısa, tıknaz” sözcüğünün Ermenice olduğunu ifade eder. Gülensoy (2007: 140) ise sözcüğü OT *butık* “küçük testi, boduç” ile ilişkilendirir.

Salhımı goparırısın üzümü denelerini ayıtlarsın o bıdıh olur.

bıdilik hayvan yavrusu. ✓ *bıdilik* < *bıdı(h)lık* (< *bıdıh* ‘küçük’ DS II 659+ Tü. +*lık* ‘küçültme işlevli isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *bıdılık* [*bıldık*] “ufak ceviz, yeşil domates” DS II 664, *bıdilik* “4. Küçük; 5. Küçükleri kullanılırken kullanılan söz; 7. Yavrum, kuzum; 9. Sevgili, sevimli” DS II 659, Siv. Ağzı *bıdilik* “küçücük” SivS K 102.

Yanı güççük doğmuş bıdilik, ana öyle güççük ki bıdilik bıdilik.

bilader birader, erkek kardeş. ✓ *birader* (söz içi *r* ~ *l* nöbetleşmesi) > *bilader*. Far. *birāder* “1. Erkek kardeş, kardeş” OsmTL; krş. An. Ağ. *biladar* “birader” DS II 689, TT *birader* “1. Erkek kardeş; 2. Masonların birbirine verdikleri ad; 3. ünl. ‘ey dost, arkadaş’ anlamında kullanılan bir seslenme sözü” TüS 352.

İç ses /l/ sesinin /r/ sesi ile nöbetleştiği örnekler için bk. Küçük 2013: 54: krş. *belki* ~ *berki*, *bilfiil* ~ *birfiil*, *zelzele* ~ *zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağzında da pek çok örnekte rastlarız: *selbes*~ *serbes*, *cemile*~ *cemre*, *çelmik*~ *çermik* vb.

bilezük bilezik. ✓ *bilezik* (*i* > *ü* ünlü değişimi) > *bilezük*; krş. ET *bilezük* “bilezük” ED⁷⁵ 345, Kar. *bilezük* “ay.” DLT 255, EOT *bilezük* “ay.” BL 85; TS I 559, An. Ağ. *bilezik* I “1. Kuyu ağzına konulan ortası delik taş; 2. İki boruyu eklemek için kullanılan halka; 3. Kağınlarda oku boyunduruk kayışına birleştiren halka; 4. Bilezik şeklinde harmana yığılmış sap” DS II 692, Siv. Ağzı *bilenzik* [*bilerzük*] “ay.” SivS DŞ 571; SivS K 104; SivS T 74, TT *bilezik* “ay.” TüS 337.

Eren (1999: 53), *bilezik* “bileğe süs olarak takılan halka” sözcüğü için ağızlarda kol bağı dendiğini, Azerbaycan Türkçesinde *kolbak* kullanımının bulunduğunu, Türkçe *bilek* ve *yüzük*’ten geldiğinin açık olduğunu, *r*’li şekillerinin sonradan türediğini ifade eder. Tietze (2002: 344), Marcel Erdal’ın *bilek* ve *bilezik* sözcüklerinin *bele-* “sarmak” fiilinden türemiş olabileceğini savunurken Talat Tekin’in bu görüşü reddettiğini dile getirir.

Ulā gēdiy o çeşmiye golundan bilezük çıhartıy altun bilezüğ üstüne arzuyunan gamber yazıy guyunun başına goyí.

⁷⁵ Clauson (1972: 345), *bilezük* sözcüğü için Radloff’un ‘bilek yüzük’ sözcüklerinin büzülmesi neticesinde oluştuğu görüşünü aktarır. Clauson *bilek* ile bağlantı kurmanın zor olacağını da belirtir.

bilerzük bilezik. ✓ *bilezük* (söz içi ünsüz türemesi) > *bilerzük*; bk. *bilezük*.

Ay doğar ürüşandur/ Gün doğar perişandur/ Dinim imanım Gamber/ Bilerzük ne nişandur.

bīran ateş; gönül ateşi. ✓ *bīran* < Far. *biryān* “kavrulmuş, ızgarda pişmiş, şişmiş, kızarmış” (Steingass 1998: 182); krş. EOT *biryān* “pişmiş, kebab” BL 79, An. Ağ. *büryan* “et ve pirinçle tepside pişirilen yemek” DS II 830, El. Ağzı *büryan* “kuzu tandır kebabı” ELS Bİ 26.

Eren (1999: 54), *biryān* “tandırda susuz pişirilen kebab, kuyu kebabı” sözcüğünün Far. *biryān* sözcüğünden geldiğini, yerel ağızlarda *büryan* olarak da geçtiğini ifade eder. Ayrıca *büryan/ biran* “et ve pirinçle tepside pişirilen yemek” için bk. Tietze 2002: 407.

İçim eyle yanı ki bīran gibi.

bişi yağda kızartılan ekmek. ✓ *bişi* < *piş-* +*-i* ‘fiilden isim yapım eki’ (Tietze 2002: 356); krş. ET *bışığ* “pişmiş, olgun” < *bış-* “pişmek, olmak” ED 378, EOT *bış-* “1. Pişmek; 2. Olgunlaşmak” BL 106; TS I 613, Kıp. *bişi* I “pişmiş yemek”, *bişi* II “yufka” Kıp.TS 32, An. Ağ. *bişi* “çörek, bayramlarda yapılan yağlı, tatlı ekmek, saç ekmeği” DS II 705, Siv. Ağzı *bişi* “ay.” SivS DŞ 571; SivS K 104; SivS T 75, TT *bişi* “ay.” TüS 362.

Ayrıca bk. *bişi* “ekşili hamurun yağda kızartıldığı hamur işi yemek” için bk. Sağır, 1995: 411.

Ohoo her şey yaparuḥ, ceüzlü paḥlava yaparuḥ, bişi bişirüyrük.

bitke/ bitike 1. Yeni yetişen delikanlı ya da ergen anlamında söz; 2. Olma, olgunlaşma. ✓ *bitke* (< *bit-* ‘ortaya çıkmak’ TüS 365+*-ke* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *bit-* / *büt-* “tam olmak, tamamlanmak” ED 298, Kar. *büt-* “Kıpçak lehçesinde (bitki) bitmek, (yavru) doğmak, (herhangi bir şey) yaratılmak” DLT 324, EOT *bit-* “hasıl olmak, çıkmak, meydana gelmek” BL 104; TS I 615, An. Ağ. *bit-* III “birden ortaya çıkmak” DS II 712, TT *bit-* “bitki, tüy, saç vb. şeylerin çıkıp yetişmesi” TüS 365.

Ben de yaşıım çoğ büyük değil amma ben de yuğ muğ daradım, valla bitke çocuğduğ yuğ eğırürdük. Şimdikinner ellerine ne dantel ne şiş alıyler. İşte bu halhın içinde doğduğ, bittik.

İneğ sağılar getiriler süzürük bi gaba goyırüh çığ, o gendi gendiğe bitiy.

bittek bir tek, bir tane. ✓ *birtek* (gerileyici ünsüz benzeşmesi) > *bittek* (< bir ‘bir’ TüS 347+ *tek* ‘eşi olmayan’ TüS 2300); krş. An. Ağ. *bittek* “bir tane, bir tek” DS II 708.

Gırhlıh çocuğ gırh yaşına değmiş, bittek o galmış köyde.

biyāz beyaz. ✓ *beyaz* (e > i ünlü değişimi) > *biyāz*. Ar. *beyāz* “aklık; aydınlık” OsmTL 107; krş. EOT *beyaza çıkmak* “temize çıkmak” TS I 527, An. Ağ. *biyaz* II “beyaz, ak” DS II 578, Siv. Ağzı *biyaz* “ay.” SivS DŞ 571, TT *beyaz* “1. Ak; kara, siyah karşıtı; 2. sf. Bu renkte olan; 3. Beyaz ırktan olan kimse; 4. Baskıda normal karalıktaki görünen harf türü; 5. Beyaz zehir” TüS 320.

Ondan soğna ordan geldim mi? İki dene biyaz köpek.

biz hayvan semerlerinin dikildiği büyük eğri iğne. ✓ krş. EOT *biz* “kunduracıların kullandığı delici alet” BL 68, Kıp. *biz* “ay.” Kıp.TS 33, An. Ağ. *bizgiç* [*bizi*] “çarık dikmek için kullanılan demir, ağaç çivi” DS II 714, Siv. Ağzı *bizgiç* “ay.” SivS DŞ 571; SivS T 75, Siv. Ağzı *biz* “tığ, iğne” SivS K 104, TT *biz* “ay.” TüS 367.

Eren (1999: 55), *biz* “çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç” sözcüğü için görüş bildirmezken; Tietze (2002: 361), sözcüğün Çağ. *bigiz*’den geldiğini ifade etmiştir.

Biz büyük bir iğne, bir şeyi delmek için, delici bir alet.

bodiç ağaçtan yapılan su testisi. ✓ *boduç* (u > i ünlü değişimi) > *bodiç*; krş. EOT *boduç*, (*botuç*, *buduç*) “emzikli su kabı, çömlek” TS I 627, Osm. *boduç* “tahta testi” (Dankoff⁷⁶ 2004: 89), An. Ağ. *boduç* [*bacit*, *baduç*, *badıç*, *bocit*] “1. Çam ağacı veya topraktan yapılmış küçük testi, yuvarlak, kulpsuz testi; 2. Toprak, çam ağacı veya madenden yapılmış ibrik, emzikli testi; 3. Kapaklı ve lüleli çinko sürahi, toprak, bakır sürahi; 4. Güğüm, küçük güğüm; 5. Bakır veya teneke maşrapa, büyük su tası; 6. Çömlek;

⁷⁶ Dankoff (2004: 89), *boduç* “çam ağacından boduç derler” ve “lisan-ı Türkide emzikli bardaklara boduç derler” ifadesi yer alır.

7. K p; 8. Yemek pi irilen k   k kazan; 9.  am a acından yap lm   su fi ısı, varil; 10. Manda boynuzundan yap lm   katran kab ” DS II 719-720, Siv. A z  *bodu * “ay.” SivS D  572; SivS K 105; SivS T 75- 76, TT *bodu * “ay.” T S 369.

Eren (1999: 55), *bodu * s zc   n n k keni ile ilgili bilginin bulunmad  n ,  am a acından yap lm   su kab  i in a ızlarda *senek* s zc   n n bulundu unu ifade eder. Ayrıca *bodu * “k   k testi” s zc    i in bk. Tietze 2002: 364 ve *bodu * < *bodu+  G lensoy 2007: 153.

Eksiden g ra larda ekin bi i    , onnara su doldurup g         a a  bodi ler ya suyu he  ısıtm   .

bo alt- bunalmak, sıkılmak.   *bunal* (*u* > *o*  nl  de i imi ve s z i i *n* >    ns z de i imi) > *bo al-* (< *bun* ‘sıkıntı’ T S 412+*al-* ‘isimden fiil yapım eki’); kr . ET *bu * “dert, sıkıntı, keder” ED 347, Kar. *mu * “bela, sıkıntı” DLT 362, EOT *buna-* “bunamak” BL 64, *bu alsalık* “bunalt , sıkışık durum” TS I 695, An. A . *bu al-* [*bo al-*] “bunalmak, daralmak” DS II 779, Siv. A z  *bual-* “bunalmak,  ok sıkılmak” SivS D  573, TT *bunal-* “1. Soluk alması g  le mek; 2. *mec.*  ok sıkılmak,  ok tedirgin olmak” T S 413.

Ayrıca *bunal-* “hava alamamak, havasızlık  ekmek; darlıktan rahatsız olmak,  ok sıkıntıda olmak” s zc    i in bk. Tietze 2002: 395.

Cenab  Allah bo altm  ya o g z Allah diy ellerini a   .

boncu  boncuk; incik boncuk ikilemesinde gereksiz e ya anlamında kullanılır.   *boncuk* (s z sonu sızıcıla ma) > *boncu *; kr . ET *bon uk* (? *bon ok*) “boncuk, kolye, m cevher” ED 349, Kar. *mon uk* “1. S s e yasındaki boncuk; 2. Atın boynuna takılan inci boncuk, aslan t rna   ve muskalar” DLT 207, EOT *boncuk* “boncuk, boncuk dizisi” BL 75-86, Osm. *boncuk* / *boyuncak* “deveye takılan bir  e it s s” Dankoff⁷⁷, 2004: 89, An. A . *boncuk* I “kuyuların a zına konulan ortası delik, yuvarlak ta ”, *boncuk* II “bu dayların i inde biten, ufak taneli, parlak, sert tohumlar”; *boncuk a mak* “mahya kurarken iplerin arasına bo  bir ip koymak” DS II 736.

⁷⁷ Dankoff (2004: 89), *boncuk* s zc    yerine *man uk*  eklinin de kullanılabilece ine temkinli yakla ır.

Ayrıca *boncuk* “kıymetsiz maddeden yuvarlak, ortası delik süs tanesi” sözcüğü için bk. Tietze 2002: 370. Gülensoy (2007: 159), sözcükle ilgili *mōnçuk < *boyun + *çuk* etimolojisini önerir.

Bostanlarda fasulya/ Anam gitti gezmeye/ Ben anamdan öğrendim/ İnce boncuğ dizmeyi.

borçağ dağlarda, tepelerde, kırlarda, bayırlarda top top olan çalı çırpı. ✓ *burçak* (u > o ünlü değişimi ve söz sonu sızıcılığı) > *borçağ*; krş. ET *burçak* “kokulu bir şey; fasulye, bezelye vb.” ED⁷⁸ 357, Kar. *burçak* “börülce (lu:biya:- Vigna sinensis)” DLT⁷⁹ 203, EOT *burçak* “ay.” BL 103, An. Ağ. *borcak* [*borçoğ*] “sarı çiçekli, süpürgeye benzer yakılabilen bir ot” DS II 740, Siv. Ağzı *burçağ* “ay.” SivS C 222, TT *burçak* “ay.” TüS 414.

Ayrıca *borcak* “sarı çiçekli, süpürgeye benzer yakılabilen bir ot” sözcüğü için bk. Tietze 2002: 371.

Aha o dağın eteklerinde olıy, top top olan bir ot, gırlarda olur ekSeri. Bizim gıraçda tarla var sürdüydük ya borçağdı morçağdı temizledik falan oranın tapusu yoh.

bostan 1. Bağ, bahçe; 2. Tarla; 3. Özellikle kavun karpuz bahçesi; 4. Kavun. ✓ *bostan* < Far. *būstān* “bahçe” OsmTL; krş. EOT *bostān* “1. Bostan, bahçe; 2. Ağaçta yetişmeyen kavun karpuz gibi meyveler” BL 122, Kıp. *bostān* “ay.” Kıp.TS 34, An. Ağ. *bostan* “salatalık” DS II 742, Siv. Ağzı *bostan* “ay.” SivS DŞ 572, TT *bostan* “1. Sebze bahçesi; 2. Kavun, karpuz tarlası; 3. Kavun ve karpuz verilen ortak ad” TüS 381.

Tietze (2002: 373), *bostan* “bahçe; sebze bahçesi” sözcüğünü *bū* “güzel koku”+ mekân + *istān/ stān* eki ile çözümler.

Bostan ekim gücücek/ İçinde türlüki çiçek/ Gel dursun getme geriye/ Çocuğlar daha gücücek.

Bostanı kesüp yemeden davulu bulamıyın.

⁷⁸ Clauson (1972: 357), *burçak* sözcüğünün *bur-* fiil kökünden geldiğini ifade eder.

⁷⁹ Ercilasun- Akkoyunlu (2015: 602), *bur-* “su buharı yükselmek, buharlaşmak”, “misk vb. güzel koku yayılmak”, *burçak* “ter taneleri”, *burçaklan-* “ter vb. sıvıların boncuk boncuk olmak” açıklamalarını verir.

boydah kimseye hesap vermeyen kişi; kimsesi olmayan; serbestçe istediği yere gidebilen kişi. ✓ *boydak* (söz sonu sızıcılışma) > *boydah*; krş. An. Ağ. *boydah* “1. Yüğü olmayan yaya; 2. Bekâr, yalnız, serbest; 3. Çocuksuz kadın; 4. Başiboş, işsiz; 5. Kötü kadın” DS II 745- 746, Siv. Ağzı *boydah* “yüğü olmayan yaya” SivS DŞ 572; SivS K 106; SivS T 77, TT *boydak* “ay.” TüS 388.

Tietze (2002: 375), *boydak* “yüğü olmayan yaya; bekâr; çocuksuz kadın; başiboş; işsiz; kötü kadın” sözcüğünün *baydak* “yayan” sözcüğünden geldiğini ve bu biçiminde (Tietze 2002: 296) Pehl. *payâdak* “satrançta piyade” biçiminden geldiğini ifade eder.

Bir adam Gülbıyaz boydah, soru soracah kimse olmadı mı aha boydahsın.

boyunduruğ öküzleri çiftte koşmak için boyunlarına geçirilen çember benzeri ağaçtan alet. ✓ *boyunduruk* (söz sonu sızıcılışma) > *boyunduruğ* (< *boyun* ‘boyun’ + *duruğ* ‘araç gereç adları türeten yapım eki’ Eren 1999: 60; Tietze 2002: 376; Gülensoy 2007: 165); krş. ET *boyunduruk* “boyunduruk” < *boyun* (*boyın*) ED 387, Kar. *boyunduruk* “iki öküzün boynu üzerine konulan ağaç parçası” DLT 424, EOT *boyduruk* “boyunduruk” BL 67, Kıp. *boyunduruk* “boyunduruk” Kıp.TS 35, An. Ağ. *boyundurluk* [*boyuncak*] “ay.” DS II 747, Siv. Ağzı *boyunduruk* “ay.” SivS DŞ 572; SivS K 106, TT *boyunduruk* “ay.” TüS 391.

boyun “boyun” adından insan ve hayvanlara ait organ adlarına gelerek “tutan, durduran” anlamında işin yapılmasını sağlayan araç gereç adları türeten +*dUrUğ* eki için bk. Korkmaz 2009: 46; krş. *burun+duruk* “burunluk, kısıkcı”, *çiğın+dirik* “omuzluk”, *cibin+dirik* “sineklik” vb.

Çif sürüydük, öküzlerinen çif sürıydi adam, saban, boyunduruğ, ne yoğudu ki babam, evelden bizim yapduğlarımız.

boz verimsiz arazi, kıraç arazi. ✓ krş. ET *boz* “gri” ED⁸⁰ 387, Kar. *boz* “boz, beyaz ve kula arasında hayvan rengi” DLT 597; EOT *boz* I “sürülmemiş (toprak)” TS I 657, An. Ağ. *bozrak* [*boz*] “ay.” DS II 751, Siv. Ağzı *boz* “ay.” SivS DŞ 572; SivS K 106; SivS T 77, TT *boz* “ay.” TüS 391.

⁸⁰ Clason (1972: 388), *boz* sözcüğünün Moğolca *boro* biçiminden bahseder.

Eren (1999: 60), *boz* “1. Açık toprak rengi; 2. Bu renkte olan; 3. Açılmamış, sürülmemiş (toprak)” sözcüğünün ET’den başlayarak kullanıldığını ifade eder. Tietze (2002: 377), *boz* ile *bor* biçimlerini birlikte maddebaşı vererek sözcüğün $r \sim z$ denkliliğine göndermede bulunur.

Ekilmeyen arazi boz olıy, gıraç boz, bizim gıraç da Allağan bozu.

bozcah ağaç olmayan, çıplak arazi. ✓ *bozcak* (söz sonu sızıcılışma) > *bozcah* (< *boz* ‘gri’ TüS 391+*cah* ‘karşılaştırma işlevli küçültme eki’); krş. TT *boz* “4. Sürülmemiş toprak” TüS 391.

boz “verimsiz arazi” adından yer adı niteliğinde adlar türeten +CAk eki için bk. Korkmaz 2009: 39-40; krş. *Bulan+cak*, *Göynü+cek*, *Kuyu+cak* vb.

bozlah kalınca kuru çam dalı. ✓ *bozlak* (söz sonu sızıcılışma) > *bozlah* (< *boz* ‘gri’ TüS+*lah* ‘yer, yöre adı yapan ek’); krş. An. Ağ. *bozlak* III “yağsız çıra, çam” DS II 751, Siv. Ağzı *bozlak* “sürülmemiş, boz tarla” SivS DŞ 572; SivS K106.

Gülensoy (2007: 167) ve Tietze (2002: 278), *bozlak*² “bozumsu renkte” sözcüğünün *boz* adından +*la-* ve -*k* ekleriyle türetildiğini ifade eder.

boz “boz” kökteki ekin bildirdiği anlamda yer, yöre ve çokça bulunma işlevi katan +lAk eki için bk. Korkmaz 2009: 50; krş. *kış+lak*, *av+lak*, *yay+lak* vb.

bozoğ sarışın erkek çocuğu. ✓ krş. An. Ağ. *bozak* “erkek çocuk” DS II 748.

böğörtlen böğürtlen, mor menî; bir çeşit çilek. ✓ *böğürtlen* (ilerleyici ünlü benzeşmesi ve söz içi ünsüz erimesi) > *böğörtlen*; krş. EOT *böğürtlen kuşu* “bokluca bülbul” TS I 664, An. Ağ. *böğürtlen* “böğürtlen” DS II 758, Siv. Ağzı *börtleğen* “ay.” SivS DŞ 573, TT *böğürtlen* “1. Gülgillerden, bahçe çitlerinde, yol kenarlarında kendiliğinden yetişen dikenli ve çok yıllık bir çalı, diken dutu, it üzümü (*Rubus caesus*); 2. Bu bitkinin önce kırmızı, olgunlaştığında karararak mayhoş yemişi” TüS 396.

Tietze (2002: 380), *böğürtlen* “malum çalı ve meyveleri” sözcüğü için Bosna varyantı *bok’ürten* < *böğürten “bağırten” ihtimalini akla getirdiğini ifade eder.

Gülensoy (2007: 172), *böğürtlen* sözcüğünün *bük “sık ağaçlık” kökünden geldiğini belirtir.

börtleğen böğürtlen, mor meni; bir çeşit çilek. ✓ *böğürtlen* > *börtleğen*; bk. *böğörtlen*.

Normani, güzün olıy toplıyruh börtleğen çileğen bir aynı.

böğrölce börölce; fasulye; bir çeşit çilek. ✓ *börölce* (söz içi ünsüz türemesi) > *böğrölce* (< *böğür*+*lü*+*ce* Tietze 2002: 380); krş. An. Ağ. *böğölce* “1. Kuru fasulye; 2. Fasulye” DS II 765, Siv. Ağzı *böğölce* “fasulye yemeği” SivS DŞ 573, TT *börölce* “1. Fasulyeye benzer bir bitki; 2. Bu bitkinin sebze olarak yaralanılan yeşil ürünü ve göbeği koyu benekli tohumu” Tüs 400.

Tietze (2002: 380), *böğrölce/ börölce* “fasulyeye benzeyen bir bitki ve ondan yapılan bir yemek” sözcüğünün *böğür* adından +*lü* ve +*ce* ekleriyle türetildiğini ifade eder.

böğürce börölce; fasulye. ✓ bk. *böğrölce*.

böyölce börölce; fasulye. ✓ bk. *böğrölce*.

böğrek böbrek. ✓ *böbrek* (söz içi *b* > *ğ* ünsüz değişimi) > *böğrek* (< *böğür* +*ek* ‘küçültme eki’ Eren 1999: 60-61); krş. ET *bögrek* “böbrek” < *böğür* ED 328, Kar. *böğür* “ay.” DLT 155, EOT *bögrek* “ay.” BL⁸¹ 63; *böğrek* “ay.” TS I 663, Kıp. *bögrek* “ay.” Kıp. TS 35, An. Ağ. *böğrek* “1. Böbrek; 2. Kağı tekerinin yan taraflarındaki iki tahta daire” DS II 764- 765, Siv. Ağzı *böğrek* “ay.” SivS DŞ 573; SivS K 106; SivS T 78, TT *böbrek* “kandaki zararlı maddeleri süzüp idrar olarak salan, omurganın sağ ve sol yanında bulunan çift organlardan her biri” Tüs 395.

Eren (1999: 60-61), *böbrek* sözcüğünün yerel ağızlarda *böğrek* (> *böyrek*) olarak geçtiğini, organ adlarında küçültme eklerinin sıkça kullanıldığını ifade eder. Tietze (2002: 379), *böbrek* sözcüğünün *böğür* adından +*ek* küçültme ekiyle türetildiğini *bögrek* > *böyrek* > *böbrek* aşamalarını yaşadığını ifade eder.

---

⁸¹ Turan (2001: 31), *böğür* sözcüğü ile genel olarak göğsü, *bögrek* sözcüğü ile de göbeğin her iki yan kısmı ve buradaki organı kasteder.

böğür insanın yanı, böbreği. ✓ *böğür* (söz içi ünsüz erimesi) > *böğür*; krş. ET *bögür* (? *bögör*) “böbrek; karın” ED 328, Kar. *bögür* “böbrek” DLT 155, EOT *bögür* “göğüs” BL 63, An. Ağ. *böğür* II “göğüs” DS II 766, Siv. Ağzı *böğür* “sırtın iki yanı” SivS DŞ 573; SivS K 106, TT *böğür* “insan ve hayvan vücudunun kaburga ile kalça arasındaki bölümü” TüS 396.

Tietze (2002: 380), *böğür* “gövdenin yanı, kaburgalarla kalça arası” sözcüğünün ET *bögür* biçiminden geldiğini ifade eder.

Böğrüm ağrıdı.

böğür- bağırmaq; (hayvan) anırmak. ✓ *böğür-* (söz içi ünsüz erimesi) > *böğür-*; krş. EOT *böğrüş-* “hayvanlar hep birden böğürmek, insanlar bu şekilde böğürmek” TS I 664, An. Ağ. *beğir-* “hayvan bağırmaq” DS II 597, Siv. Ağzı *beğir-* “bağırmaq” SivS DŞ 569; SivS T 67, TT *böğür-* “1. Öküz, manda, deve bağırmaq; 2. İnsan, anlaşılmaz bir biçimde yüksek sesle bağırmaq” TüS 396.

Tietze (2002: 380), *bögür-* “(büyük hayvan için) bağırmaq” sözcüğünden *-gür-* ekiyle türetilmiş ses taklidî fiillerden olduğunu ifade eder.

Dağdan gelir dak gibi/ Golları budah gibi/ Eğülür bir su içir de/ Böğürür oğlah gibi.

budah budak, ağaç dalı. ✓ *budak* (söz sonu sızıcılaşma) > *budah* (< *buda-* ‘budamak’ TüS 403+*-h* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *butık* “budak, dal” < *butı-* ED 302, Kar. *butık* ~ *butak* “ay.” DLT 20, EOT *budak* “ay.” BL 107; TS I 676, An. Ağ. *butak* “ay.” DS II 806, TT *budak* “1. Bir ağacın dal olacak sürgünü; 2. Dalm gövde içindeki başlangıç yeri olan ve tahtalarda görülen yuvarlak koyuca renkte sert bölüm” TüS 402.

Tietze (2002: 388), *budak* “ağaç dalı” sözcüğünün “dal” anlamında sadece bugün *dal budak* ikilemesinde yaşadığını ifade eder. Ancak, sözcük Sivas ağzında *dal budak* ikilemesi dışında tek başına *budah* olarak “dal” anlamı ile görülür.

Dağdan gelir dak gibi/ Golları budah gibi/ Eğülür bir su içir de/ Böğürür oğlah gibi.

bugla bodiğin küçüğü, bodiç; ağaçtan yapılan su testisi. ✓ *bukla* (söz içi ötümlüleşme) > *bugla*. Bulg. *bukla* “ağaçtan yapılmış yuvarlak matra” (Tietze 2002: 391); krş. *bukla* “ağaçtan yapılmış yuvarlak matra” DS II 784, Siv. Ağzı *bukla* “ay.” SivS DŞ 573; SivS K 108; SivS T 79.

Eksiden gıraçlarda ekin biçtiğdik, onnara su doldurup götürüydük ağaç bodiçler ya suyu heç ısıtmıyır. Onun bi küçüğüne de bugla deyrük.

būṣ buhar. ✓ *buğu* (söz sonu ünlü düşmesi ve ünsüz erimesi) > *būṣ*; krş. ET *buğ/ bu*: “buğu, buhar” ED 311, Kar. *bū* “buhar” DLT 437, EOT *buğ* I “buğu, buhar” TS I 679, Kıp. *bug* “tencere kaynarken çıkan buhar” Kıp.TS 36, An. Ağ. *buğ* I “1. Buhar, buğu” DS II 778, Siv. Ağzı *buğ* “ay.” SivS DŞ 573; SivS K107; SivS T 79, TT *buğu* “1. Su buharı; 2. Soğuk bir cisim üzerinde ince bir tabaka durumunda yoğunlaşmış sıvı” TüS 404.

Tietze (2002: 389), *buğu* “buhar” sözcüğünün *buğ* biçiminden geldiğini ifade eder.

Ekmekleri buğlaruḡ yemek buğunda.

buṣal- bunalmak. ✓ *bunal-* (söz içi *n* > *ṣ* ünsüz değişimi) > *buṣal-* (< *bun* ‘sıkıntı’ TüS 412+*al-* ‘isimden fiil yapım eki’); bk. *boğal*.

Eyce buṣaldım deyi.

buṣaz boğaz. ✓ *boğaz* (*o* > *u* ünlü değişimi ve söz içi ünsüz erimesi) > *buṣaz*. *boğ-az* (Eren 1999: 56); krş. ET *boğuz* (*boğoz*) “boğaz” ED 322, Kar. *boguz* “ay.” DLT 156, EOT *bogaz* “ay.” BL 58, Osm. *bogaz* “kişi, yolcu” (Dankoff 2004: 89), An. Ağ. *boğaz* I “değirmen taşının ortasındaki delik” DS II 726, Siv. Ağzı *buaz* “ay.” SivS DŞ 573, TT *boğaz* “ay.” TT 370.

Eren (1999: 56), *boğaz* sözcüğünün *boğ-* kökünden geldiğinin açık olduğunu, Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını, Orta Türkçe ve Eski Kıpçakçada *boğaz* biçimiyle göze çarptığını ifade eder. Tietze (2002: 365), *boğaz* “ağızdan mideye giden geçiş yeri” sözcüğünün ET *boguz* biçiminde olduğunu söyler.

būṣda buğday. ✓ *buğday* (söz içi ses yitimi ve söz sonu ünsüz düşmesi) > *būṣda*; krş. ET *buğday* “buğday” ED 312, Kar. *bugday* “ay.” (*Triticum*) DLT 77, EOT *buğday* “1.

Buğday; 2. Tahıl” BL 81, Osm. *bugda/ bugday* “ay.” (Dankoff 2004: 90), An. Ağ. *buğda* “ay.” DS II 780, Siv. Ağzı *būda* “ay.” SivS DŞ 573; SivS T 79, TT *buğday* “1. Buğdaygillerin örnek bitkisi; 2. Bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi” TüS 404.

Eren (1999: 62), *buğday* “taneleri ekmek yapımında kullanılan, ülkemizde çok yetiştirilen bir bitki” sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder. Ayrıca *buğday* “bir hububat cinsi” için bk. Tietze 2002: 389.

Hıdırellezde bûşdalar başaḥ verirse bûşdalar, ısırgan otu bağlanarak bigaç gün asılır.

buşla- buharla yemek pişirmek, buharlamak, buhara tutmak. ✓ *buğula-* (söz içi ünlü düşmesi) > *buşla-* (< *buğu* ‘su buharı’ TüS 404+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *buğla-* “tutmek, duman çıkmak” DS II 780, TT *buğula-* “1. Buğudan geçirmek, buğuya tutmak; 2. Bazı yemekleri buğu ile pişirmek” TüS 405.

Ekmekleri buğlaruḥ yemek buğunda.

buşlama buharda pişen yemek. ✓ *buşlama* (< *buğu+la-+-ma* Tietze 2002: 389); krş. An. Ağ. *buğlama* “bulgur ve gömeçle yapılan pilav” DS II 780, TT *buğulama* “1. Buğulama işi; 2. Buğuda pişmiş yemek” TüS 405.

Buharda bişen yemeğ de buşlama deyrük.

buharek ocak; soba ve ocak bacası ile bacanın giriş ve çıkışı dâhil bacanın tamamı; ocaklık, duman çeken yer; davlumbaz. ✓ *buhari* (söz sonu ünsüz türemesi) > *buharek*. Far. *buhari* “soba” (Tietze 2002: 389); krş. An. Ağ. *buharik* “1. Baca; 2. Odunluk, odun dolabı” DS II 782, Siv. Ağzı *buharik* “ay.” SivS DŞ 573; SivS K 107; SivS T 79.

Deha bacanın varya buhariğ, soba bacası da buharek olıy, ocaḥ da yaḥıyrük, iki daş goyırık ocaḥ olıy, tütün çıḥıy buharikten.

buharik ocak; soba ve ocak bacası ile bacanın giriş ve çıkışı dâhil bacanın tamamı; ocaklık, duman çeken yer; davlumbaz. ✓ bk. *buharek*.

Buhariğin içine ocaḥ yaparlardı, orda bişirirlerdi.

bulah 1. Bulanık akan su; 2. Akıncılarda yerleşke adı. ✓ *bulak* (söz sonu sızıcılaşma) > *bulah* (< *bula-* ‘bulamak’ Tüs 407+*-h* ‘filden isim yapım eki’); krş. ET *bulga-* “karıştırmak” ED 337, Uyg. *bulgan-* “rahatsız etme, kışkırtma” (Ayazlı⁸² 2016: 92), Kar. *bulga-* “bulanmak; bulandırmak” DLT 470, EOT *bula-* “1. Karıştırmak; 2. Bulandırmak” TS I 687, Kıp. *bula-/ bulga-* “bulamak, karıştırmak” Kıp.TS 37.

Su ecük bulanuḥ aḥarsa bulah deyrük.

bulanuḥ bulanık, bulanık akan su. ✓ *bulanık* (ilerleyici ünlü benzeşmesi ve söz sonu sızıcılaşma) > *bulanuḥ* (< *bulan-* ‘bulanmak’+*-uḥ* ‘filden isim yapım eki’ Tietze 2002: 392); krş. ET *bulgaḥuk* “karışık, bulanık” < *bulgan-* ED 338, Kar. *bulgayuk* “ay.” DLT 479, EOT *bulanuk* “ay.” BL 99, Kıp. *bulganuk* “ay.” Kıp.TS 37, An. Ağ. *bulanuk* “ay.” DS II 786, TT *bulanık* “ay.” TS 407.

Bulanuḥ aḥan suya lez deyrük.

bur (böreği) kıvrım şeklinde bir tür börek. ✓ ET *bür-* “bükme, etrafında döndürmek” ED 355, Kar. krş. *burka* “kırış kırış alın gibi kırışık olan şey” DLT⁸³ 185, EOT krş. *burgaç* “1. Büklüm, kıvrım; 2. Kıvrılmış, kıvrık, dolaşık” TS I 706- 707, Kıp. krş. *bur-* I “1. Burmak, bükme; 2. Eğirmek, ip bükme” Kıp.TS 38, An. Ağ. krş. *burma* I [*burgu* II] “1. Musluk; 2. Çeşme oluğu”; *burma* II “1. Eğrilme üzere bükülmüş yün” DS II 799- 800, Siv. Ağzı *burma* “halka simit, yuvarlak ekmek” SivS DŞ 574; SivS K 108; SivS T 80, TT *burma* “ay.” Tüs 415.

Tietze (2002: 396), *bur-* “bir şeyi kuvvet sarfederek etrafında çevirmek” fiilinin ET *bür-*’den geldiğini ifade eder.

Sözcük, *bur* isim şekliyle kaydedilmemiş, *bür-* /> *bur-* biçiminden “kıvrılmak, bükülmek” anlam merkezinde sözcükler türetmiştir.

Bur böreğ yaparuḥ, bişi bişürürük, tatlu yaparuḥ, paḥlava bağlaruḥ, burma böreği yaparuḥ, yanı herbişeyi yaparuḥ.

⁸² Ayazlı (2016: 92), *bulgan-* sözcüğünü Marcel Erdal’ın *bulga-n-* “karıştırmak, kışkırtmak, tahrik etmek” olarak çözümlediğini ifade eder.

⁸³ Ercilasun- Akkoyunlu (2015: 602- 603), DLT’te verilen *burış* “deri ve elbisedeki buruşukluk”, *burkıt-* “buruşturmak”, *burkug* “deri vb. şeylerin çekilip büzülmesi” ve *burkur-* “buruşmak, deri büzülmek” sözcüklerinin *bur-* fiilinden türetildiğini aktarır.

burma (böreği) kıvrım şeklinde bir tür börek. ✓ *burma* (< *bur-* ‘bükmek’ TüS 415+ - *ma* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. EOT *burma* II “telleri burularak yapılan bilezik” TS I 709, An. Ağ. *burma* [*burmabörek*] “1. Simit, halka, yuvarlak ekmek; 2. Burularak yapılan bir çeşit börek; 3. Unla yapılan bir yemek; bir hamur tatlısı” DS II 800, Siv. Ağzı *burma* “*halka simit, yuvarlak ekmek*” SivS DŞ 574; SivS K 108; SivS T 80.

Burma böreği yaparuh, yanı herbişeyi yaparuh.

burç dallarda yeni çıkan taze yaprak, yeni çıkan filiz, tomurcuk. ✓ krş. EOT *burc* “1. Taze dal, filiz; 2. Ökse otu” TS I 705, An. Ağ. *burç* “dallardaki taze yaprak ve filiz; 2. Kışın hayvanlara yem olarak verilen söğüt, kavak gibi ağaçların yeşil kabuğu, filizi” DS II 795, Siv. Ağzı *burç* “ay.” SivS DŞ 574; SivS K 108; SivS T 809, TT *burç* “ökse otu” TüS 414.

Tietze (2002: 397), *burç* sözcüğünün ET *murç/ murç* “biber” (ED 771) biçiminde olduğunu ve Sans. *marica*’dan geldiğini Clauson’dan alıntılar.

Yavaş et de şu burçları gurma.

burçağ başak, burçak. ✓ *burçak* (söz sonu sızıcılaşma) > *burçağ*; bk. *borçağ*.

burun taraf, yön; bir şeyin ucu. ✓ *bura-/ *bur-* “kokmak, koku vermek”+-(*u*)*n* “fiilden isim yapım eki” (Eren 1999: 64); krş. ET *burun* “insan ya da hayvan burnu; kuş ve türevlerinin gagası; dağ ve tepe zirvesi, çıkıntı; ön, öndeki; önceki” ED 366, Kar. *burun* “1. Burun; 2. Dağın ucu; 3. Bir şeyin ilki, önce” DLT 172, EOT *burun* “burun” BL 58, Osm. *burun* “önce, eskiden” (Dankoff 2004: 91), TT *burun* “1. Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı; 2. Bazı şeylerin ön ve sivri bölümü; 3. Kibir, büyülenme; 4. Karanın, özellikle yüksek ve dağlık kıyılarda, türlü biçimlerde denize uzanmış bölümü” TüS 416.

Eren (1999: 64), *burun* “1. Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli solunum ve koklama organı; 2. Karanın, özellikle yüksek ve dağlık kıyılarda, türlü biçimlerde denize uzanmış bölümü” sözcüğü için diyalektlerde *bura-*, **bur-* “kokmak, koku vermek” kökünden -(*u*)*n* ekiyle yapıldığının açık olduğunu, -*n* ekinin organ adı yapımında sık sık kullanıldığını; *alın*, *beyin*, *bıkın*, *boyun*, *taban* gib örneklerin de

aynı ekle türetildiğini ifade eder. Tietze (2002: 399), *burun* “yüzün ortasındaki organ” adının ET’den beri *burun* biçiminde olduğunu söyler.

Tarlanın burnundan ganal geçiy.

buruşuh buruşuk. ✓ *buruşuk* (söz sonu sızıcılaşma) > *buruşuh* (< *bur-* ‘bükmek’ TüS 415+*-uş-*‘oluş işlevli türetme eki’ Korkmaz 2009: 132+ *-uh* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. Kar. *buruş-* “buruşmak” DLT 259, EOT krş. *buruş yarıl ol-* “çok buruşmak, buruş buruş olmak” TS I 717, Kıp. *buruş-* “buruşmak” Kıp.TS 38, TT *buruşuk* “gerginliği, düzgünlüğü kalmamış, buruşmuş olan” TüS 418.

Tietze (2002: 400), *buruşuk* “buruşmuş, düzgünlüğü kalmamış” sözcüğünün *buruş-* fiilinden *-uk* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Pürçeğin dalları olıy, dallanıy buruşuh buruşuh.

buT insan ya da hayvandaki kaba et. ✓ *but* (söz sonu ötümlüleşme) > *buT*; krş. ET *but/ bud* “kalça; bacak” ED 297, Kar. *büt* “but” DLT 396, Kıp. *but* “ay.” Kıp.TS 36, TT *but* “1. Vücudun kalça ile diz arasındaki bölümü; 2. Hayvanların, bacaklarının gövdeye bitişik olan dolgun, etli bölümü” TüS 419.

Eren (1999: 65), *but* “vücudun kalça ile diz arasındaki bölümü” sözcüğünün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını, Orta Türkçede *büt* olarak, Eski Kıpçakçada *but* biçimiyle kullanıldığını ifade eder.

buy- çok üşümek; üşümek. ✓ krş. ET *bud-* “soğuktan ölmek” ED 298, Kar. *bud-* “donup, ölmek” DLT 529, EOT *buy-* “insan ve hayvan soğuktan donmak” TS I 724, Kıp. *buy-* “ay.” Kıp. TS 39, An. Ağ. *buyu-* “donmak, üşümek” DS II 808, Siv. Ağzı *buy-* “üşümek, donmak” SivS DŞ 574, TT *buy-* “1. Çok üşümek; 2. Soğuktan donarak ölmek” TüS 419.

Gülensoy (2007: 188), *buy-* “soğuktan donmak, üşüyüp donmak” sözcüğünün ET *bud-* [< *bu-* ‘dondurmak’+ *-d-*] fiilinden geldiğini ifade eder.

Acıh arhama güneş vursun buydum gı.

buynuzlu eşine, çocuklarına sahip çıkmayan ve eşini kıskanmayanlar için söylenen aşağılayıcı söz. ✓ *boynuzlu* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *buynuzlu* (< *buynuz* ‘boynuz’

TüS 389+lu ‘isimden sıfat yapım eki’); krş. ET *büñüz “boynuz” ED 352, Kar. *müñüz* “bütün hayvanların boynuzu, boynuz” DLT 17, EOT *boynuz* “boynuz” BL 9; *boynuzlu böce* “kabuklu sümük böcek” TS I 652, Kıp. *boynuz* “boynuz”, *moynuz*, *muñuz*, *muynuz*, *muyuz*, *müñüz*, *müz* Kıp.TS 35, An. Ağ. *buynuzlu* “karısı, kızı gibi, ailesinin kadınları kötü olan erkek” DS II 808, Siv. Ağzı *buynuzlu* “ay.” SivS DŞ 574; SivS K 109; SivS T 81, TT *boynuzlu* “1. Boynuzu olan (hayvan), 2. Karısının veya kadın yakınlarından birinin iffetsizliğine göz yuman (erkek), 3. *argo* Trolleybüs” TüS 390.

Garısını çocuğnu adam gısganmıy, o buynuzlu olıy.

buzağ küçük dana, büyük danalar (için çok az kullanılır). ✓ *buzağı* (söz sonu ünlü düşmesi ve ünsüz erimesi) > *buzağ*; krş. ET *buzağu* “buzağı” ED 391, Kar. *buzagu* “buzağı” DLT 194, EOT *buzağu* “buzağı, inek yavrusu; geyik yavrusu” BL 90; TS I 733, Osm. *buzagu dişi* “bir tür zehirli örümcek” (Dankoff 2004: 91), An. Ağ. *bıza*, *bızā* [*bızağ*] “buzağı” DS II 673, Siv. Ağzı *buzā* “ay.” SivS DŞ 574; SivS K 109, TT *buzağı* “yeni doğmuş, ana sütüyle beslenen sığır yavrusu” TüS 420.

Eren (1999: 65), *buzağı* “sütten kesilmiş sığır yavrusu” sözcüğüne dair en akla yakın açıklamasının *buza-*, *buz-* “böğürmek” kökünden –ğı/ –ğu ekiyle türetilmiş bir türev olduğunu ifade eder. Ayrıca *buzağı* “sütten kesilmiş sığır yavrusu” sözcüğü için bk. Tietze 2002: 403.

Küçük danalar buzağ olıy, bir yaşına geldiyse o da yaşar.

bücür alay etmek ve sevmek ifadesi olarak kullanılan söz. ✓ krş. TT *bücür* “1. Ufak tefek ve kısa boylu (kimse); 2. Yeterli bilgi ve deneyime sahip olmayan” TüS 422.

Eren (1999: 66), *bücür* “bodur” sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder. Tietze (2002: 403,) *bücür* “kısa boylu ve bodur kimse” sözcüğünün *bodur* sözcüğüne ve Kırgız Türkçesindeki *bücüy-* “büzmek” fiiline bağlandığını ifade eder.

Gısa boylulara бүcүр deyrük, бүcүрүк deyrük.

bücürük daha çok sevgi ifadesi için kullanılan söz. ✓ *bücürük* (< *bücür* ‘ufak’ TüS 422 +*ük* ‘sevgi işlevli küçültme eki’ Korkmaz 2009: 47).

bücür adından sevgi işlevli küçültme anlamı veren +Uk / +Ik eki için bk. Korkmaz⁸⁴, 2009: 47; krş. *çıkır+ık*, *gıcır+ık*, *kıtır+ık* vb.

Gısa boylulara бүсүр дейрүк, бүсүрүк дейрүк.

bük 1. Dağda, ovada, ırmak kenarında sık otluk alan, sık ağaçlık alan; 2. Tarla ve arazi sınırı. ✓ krş. ET *bük* “çalılık” ED 324, Kar. *bük* “ay.” DLT 113, EOT *bük* I “ay.” TS I 738, Osm. *bük* “ay.” (Dankoff 2004: 92), An. Ağ. *bük* “1. Ova ve dere kıyılarındaki çalı ve diken topluluğu; 2. Irmak ve göl kenarlarındaki sazlık; 3. Dere kıyılarındaki söğütlük” DS II 814-815, Siv. Ağzı *bük* “ay.” SivS DŞ 574; SivS K 109; SivS T 81, TT *bük* “ay.” Tüs 422.

Tietze (2002: 404), *bük* “su kenarında sık çalılık” sözcüğünün ET *bük*’ten geldiğini ifade eder.

Ağacın sıhlıh yerlerine бүк дерик.

bürü^ğ baş örtüsü; çarşaf örtündükten sonra başka bir örtü ile ayrıca örtünme. ✓ *bürük* (söz sonu yumuşama ve erime) > *bürü^ğ* (< *bürü* +-(ı)k ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 407); krş. EOT *bürgü* “baş örtüsü” TS I 742, Osm. *bürü*- “(yüzü, gözleri) bürümek, örtmek” (Dankoff 2004: 92), An. Ağ. *bürük* “1. Baş örtüsü; 2. Çarşaf, çar; 3. Atkı; 4. Yeldirme; 5. Örtü, peçe; 6. Arabanın üzerine getirilen tente” DS II 825-827, Siv. Ağzı *bürük* “ay.” SivS DŞ 575; SivS K 110; SivS T 82, TT krş. *bürgü* “ay.” Tüs 42.

Aha başındaki бүрүк, benimki түлбент, ne güzel başına бүрүк atmış, esas bu tam yeri işte.

bürük baş örtüsü; çarşaf. ✓ bk. *bürü^ğ*

büvelek havaların ısınmasıyla özellikle inek ve benzeri hayvanları sokmak, ısırmak yoluyla rahatsız eden arıya benzer bir sinek. ✓ *bügelek* (iç seste ğ > v ünsüz değişimi) > *büvelek* (< *büve* ‘at sineği+lek ‘hayvan adı yapan ek’ Tietze 2002: 380); krş. EOT *bügelek*, (*büvelek*) “sığır sineği, eğrice” TS I 735, An. Ağ. *böge* “1. Geceleri ışığa gelen ağulu böcek; 2. Bataklıkta yaşayan, zehirli bir böcek” DS II 759; *bögelek* “1. Sığırları

⁸⁴ Korkmaz (2009: 47), +Ik/ +Uk ekinin +Ir ekiyle kurulmuş ses yansımali ikincil köklerden sonra gelerek küçültmeli anlamlarda ad ve sıfat türettiğini (*çıkırık*, *gıcırık*, *kıtırık*) ifade eder.

rahatsız eden bir çeşit sinek, gübre sineği; 2. Rahatsız edici” DS II 759-761, Siv. Ağzı *büvelek* “ay.” SivS T 82, TT *bügelek* “ay.” Tüs 422.

Tietze (2002: 380), *bögelek/ büvelek* “at sineği” sözcüğünün *büve* “at sineği” adından hayvan adları yapan *+lak* ekiyle türetildiğini; bu sözcüğü Räsänen’in **bügäl* köküne, Sevortyan’ın da ET *bö* “korkunç böcek” ve *böke* “büyük yılan, ejderha” (*böke*, ED 324) sözcüklerine bağladıklarını ifade eder.

İsimlerden hayvan adları türeten *+lAk* eki için bk. Güzel, 2019: 193; krş. *buza+lah* “buzağı”, *cır+lak* “karga”, *daz+lak* “ay” vb.

Büvelek ineğin bir yerinden duttu mu daha elliyezsın ineğ.

büvelekle⁸⁵- (hayvanlar için) kaçmak. ✓ *büvelekle-* (< *büvelek* ‘sinek’ Tietze 2002: 380+*le-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *bögelek tutmak* [*bövelemek*] “sığırlar sinekten rahatsız olarak koşmak” DS II 758.

caba çaba, gayret. ✓ *çaba* (söz başı ötümlüleşme) > *caba*; krş. EOT *çabalağan* “çabalayan, çok hareketli” TS II 781, Kıp. *çabala-* “çabalamak, didinmek, kıvrınmak” Kıp.TS 45, Osm. *çabala-* “kollarını, bacaklarını sallayarak çırpınmak”, *çabalan-* “çabalamak, çırpınmak” (Dankoff 2004: 102), TT *çaba* “herhangi bir işi yapmak için ortaya konan güç, zorlu, sürekli çalışma, gayret” Tüs 477.

Tietze (2002: 461), *çaba* sözcüğünün *çabala-* fiilinden yanlış bir bölünüşle elde edilmiş azalma olduğunu ifade eder: krş. *çaba* “zorlu, sürekli çalışma, ceht, uğraşma, emek” < *çabala-*. Gülensoy (2007: 209), *çaba* “gayret, çaba” sözcüğü için OT **çap-* + *-a* etimolojisini önerir.

cāḥlḥ ev içinde yıkanmak için kullanılan genelde ahşaptan yapılan ve gideri olan bölme. ✓ *cağlık* (söz içi ünsüz erimesi ve söz sonu sızıcılışma) > *cāḥlḥ*. Far. *çāh* ‘su deliği’+ Tü. *+lh* “isimden isim yapım eki” (Eren 1999: 67); krş. EOT *çağ* III “su deliği” TS II 786, An. Ağ. *çağ* IV [*cağlık*] “1. Lavabo, banyo; 2. Çamaşır teknesi; 3. Su yolu”

---

⁸⁵ *bügelek* sineğinin ısırmasıyla özellikle inek ve benzeri hayvanların kuyruklarını kaldırması ve sonunda kuyrukları kalkık bir şekilde oradan oraya güvenli bir yer bulana kadar kaçması. Bu kaçış genellikle hayvanın gölgelik bir yere veya suya girmesiyle sonlanır

DS III 842, Siv. Ağzı *cağ* [*cağlıh*] “ay.” SivS DŞ 575; SivS K 111; SivS T 84, TT *cağ* “ay.” TüS 434.

Eren (1999: 67), *cağ* sözcüğünün ağızlarda *cağlık* biçiminin bulunduğunu sözcüğün Farsçada *çāh* olarak geçtiğini ve “kuyu” anlamının olduğunu ifade eder. Ayrıca *cağ* II “güsülhane, kurna; çamaşır teknesi” < Far. *çāh* “kuyu” için bk. Tietze 2002: 412.

Odaların köşelerinde oliydi cāşlıh, giderleri de dışarıda, soba yanardı burada banyo yapardıh.

calaz anız; tarlada yakılan ekin ya da ekin sapı. ✓ krş. An. Ağ. *calaz* I “1. Mısır koçanı, sapı; 2. Sararmış ekin; 3. Cılız ekin; 4. Biçilirken dökülen, sonradan toplanan tahıl; 5. Kuru ağaç, dal, yaprak”, *calaz* II “karışık” DS III 850, Siv. Ağzı *calaz* “ay.” SivS DŞ 575; SivS K 112; SivS T 84.

Şu tarlada yahılan şeylere calaz deyriük, mısır calazı, fasulya calazı, en çoğda mısır calazı, anız da deyiler de calaz daha çoğ.

canaşı ölmüş birinin ruhu için genellikle ölümün gerçekleşmesinden sonraki 40. ve 52. günlerinde veyahut ilerleyen yılların üç aylarında perşembe günleri yedirilen yemek. ✓ *canaşı* < (Far. *cān* ‘ruh’ OsmTL 140 >) *can*+ (ET *aş* ‘aş’ ED 253>) *aş*+ı “iyelik 3. tekil kişi”; krş. An. Ağ. *can aş* “ölünün ardından canı için verilen yemek” DS III 854, Er. Ağzı *can aş* “ölü evinde verilen yemek” ErS S 411, Siv. Ağzı *can aş* “ay.” SivS K 112.

Canaşı yapıp dağıtacağam.

cancağaz cancağız; sevgili, kıymetli anlamlarında hitap sözü. ✓ *cancağız* (ilerleyici ünlü benzeşmesi ve söz içi ünsüz erimesi) > *cancağaz* < (Far. *cān* ‘can’ OsmTL 140 >) *can*+ Tü. *cağız* “sevgi ve şefkat işlevli küçültme eki”; krş. TT *cancağız* “kendiliğinden isterse içinden gelirse anlamındaki, *cancağızı isterse*, sözünde geçer” TüS 441.

Tietze (2002: 416), *cancağızım* “(samimi hitap şekli) şekerim” sözcüğünü *can* isminden +*cağız* küçültme eki ile türediğini ifade eder.

can pıtıla- canı sıkılmak, canı daralmak. ✓ *can pıtıla-* < (Far. *cān* ‘can, ruh’ OsmTL 140 >) *can+* *pıt(ı)* “yansıma”+*la-* “isimden fiil yapım eki”; krş. TT *pıt* “çok küçük nesnenin, su damlasının yere veya herhangi bir şey üzerine düşmesiyle çıkan hafif ses”, *pıtırdama* “pıtırdamak işi”, *pıtırdı-* “pıtırdamak işi”, *pıtır pıtır* “sık ve düzgün bir biçimde hafifçe ses çıkarmak”, *pıtırı* “çok hafif patırtı, hafif gürültü” TüS 1922.

Canım pıtıladı.

canı ısın- özellikle yeni tanışılan birini sevmek, hoşlanmak. ✓ *canı ısın-* < (Far. *cān* ‘ruh’ OsmTL 140 >) *can+ı* “iyelik 3. tekil kişi”+ (ET *isi-* ‘ısınmak’ ED 241 >) *ısın-* “yardımcı eylem”; krş. ET *isi-* “ısınmak, sıcaklanmak” -*n-* dönüşlülük eki ED 241.

Sağ'a canımız ısındı, yobaz biri olsan biz seni buriya soğarmıyıl.

can ciyer canciğer; çok yakın olan veya çok sevilen birisi için ifade edilmiş şekli, cancağız. ✓ *can ciğer* (iç seste *ğ > y* ünsüz değişimi) > *can ciyer* < (Far. *cān* ‘can’ OsmTL 140 >) *can* + (Far. *ciğer* ‘ciğer’ OsmTL 158>) *ciyer*; krş. *canciger* “çok teklifsiz sevişen [kimse]” OsmTL 140, TT *canciger* “çok yakın, sıkı fıkı, pek işten (arkadaş)” TüS 441.

canı cinesi güç kuvvet anlamında ikileme. ✓ *canı cinesi* < (Far. *cān* ‘can’ OsmTL 140 >) *can+ı* “iyelik 3. tekil kişi” + *cere* “güç” DS III 884+*si* “iyelik 3. tekil kişi; krş. An. Ağ. *cere* VI “güç, erk” DS III 884.

Bah şu adama canı cinesi heç yohdur.

canavar 1. Kurt, domuz vb. yabani hayvanalara verilen ad; 2. Yaramaz, haylaz çocuk. ✓ krş. EOT *cānavar* “canlı, yaşayan” BL 60, *canavar* “dört ayaklı hayvan” BL 86, Kıp. *cānāvar* “ay.” Kıp.TS 41, An. Ağ. *canaavar* “kurt, canavar” DS III 854, Siv. Ağzı *canavar* “kurt” SivS DŞ 575; SivS K 112, TT *canavar* “1. Masallarda sözü geçen yabani, yırtıcı hayvan; 2. Köpek balığı; 3. *mec.* Haşarı, yaramaz çocuk; 4. *hık.* kurt, domuz vb. cana kıyan yaban hayvanı; 5. *sf. mec.* Acımasız, kötü ruhlu, zalim (kimse), 6. *sf.* Herhangi bir şeye çok düşkün olan” TüS 440.

Tietze (2002: 416), *canavar* “vahşi hayvan; kurt veya yaban domuzu gibi yırtıcı hayvan; köpek balığı gibi yırtıcı balık” sözcüğünün aslının Far. *cānvar/ cānvār* olduğunu ifade eder.

cangul (cungul) karmakarışık durum ve çok gürültülü anlamında ikilime. ✓ krş. An. Ağ. *cangul cungul* [*cağıl cuğul*] “gürültü, çocuk gürültüsünü anlatır” DS III 843, TT *cangul cungul* “1. Hayvanlara takılan çan veya başka maden eşyanın çıkardığı ses; 2. Bu biçimdeki gürültü” TüS 441.

Karahan (2013: 140-141), *cangul cungul* “gürültü” ses grubunda /A/...../U/ tekrarların yansıma olduğunu bu grupta yer alan en az bir sözcüğün anlamlı olduğunu ifade eder. Buna göre anlamlı olan sözcüğümüz *cangul* olup ikinci sözcük ses değişimine uğrayıp, anlamı pekiştirmek için kullanılmıştır. Tietze (2002: 473), *çangıl çungul et-* “kaba ve zevksiz ses çıkarmak” şeklinde ikileme olarak kullanılan sözcüğün ses taklidi sözcüklerden olduğunu ifade eder.

Bir hay olur, bi galabalıh hep gomuşulur cangul cungul.

car car çok konuşan kişi. ✓ krş. ET *car* “şingirdama; çocuk gürültüsü” ED 427, Moğ. *çar* “carcar, dırdır, gürültü, şamata, feryat, yaygara, bağırma, çağırma, haykırış” MTS 265, Kar. *çar çur* [*şar şur*] “yağmurun şiddetli ve gürültülü yağarken çıkardığı ses. Ses çıkaran her sıvı için de aynıdır.” DLT 141, *çarla-* “(çocuk) ağlamak; (fil) bağırma” DLT 472, *çarlaş-* “(çocuklar) ağlaşmak; (filler) bağışmak” DLT 293, *çarlat-* “(çocuğu) ağlatmak; (fili) bağirtmek” DLT 340, EOT *car etmek* “nara etmek, haykırmak; ilan etmek” TS⁸⁶ II 754, *caru* “yüksek ses”, *carıladaş-* “bağışmak”, *carlu* “ünlü”, *caru* “yüksek ses” TS II 755, Osm. *car/ çar* “haber, söz”, *car sal-* “bir buyruğu ilan etmek”, *car* “çağrı, tellal ile duyurma”, *car* “yardım” (Dankoff 2004: 94), An. Ağ. *car VII* “çağrı, tellal ile duyurma” DS III 859, *car VIII* “1. Tehlike hâli, imdat, yardım; 2. Dilek, rica” DS III 859, *carcar* [*cakcak*] “geveze, dedikoducu” DS III 487, *cara yetişmek* “imdada, yardıma yetişmek” DS III 860, *carcar et-* “gevezelik etmek” DS III 860, *carcarı* [*cakcak*] “1. Geveze, dedikoducu; 2. Kötü sesli”, *carcı* “1. Tellal; 2. Kuran okuyup para kazanan”

⁸⁶ Tarama Sözlüğü II (754), *Çalap ger kılar ise zihnim aru/ Uruvan nazm meydanunda caru* beyiti için “Yaradan zihnimi temiz eylerse eğer şiir meydanında bir seda bırakırım” şeklinde anlam verebiliyoruz.

DS III 860, *car ele-* “açıklamak, söylemek” DS III 861, *car et-* [*cavramak*] “yardım istemek, yalvarmak”, *carıl carıl konuşmak* “saygısızca gürültülü konuşmak” DS III 862, *carılı* “hırıltı, parazit” DS III 862, Siv. Ağzı *car* “tehlike hâli, imdat, yardım” SivS DŞ 576; SivS K 112; SivS T 85, TT *car car* “geveze, yaygaracı” TüS 44.

Eren (1999: 68), *car*² “çağrı, tellal ile duyurma, ilan” sözcüğünün Moğolcadan alındığını, ağızlarda *carcı* “tellal” olarak kullanıldığını, Moğolcadan Farsçaya da *cār/cārcı* olarak geçtiğini, Dankoff’un *car* sözcüğünün Ermeniceden alındığı şeklinde açıklaması olduğunu ifade eder. Tietze (2002: 418), *carcar* “geveze, dedikoducu” sözcüğünün ses taklidi tabirlerden olduğunu söyler.

cazgır oyun bozan, ortam bozan. ✓ krş. An. Ağ. *cazgır/cazıgarı* [*cazgarısı*] “1. Cadı fitneci; 2. Halk arasında ay tutulmasına sebep olduğuna inanılan melekler” DS III 871, TT *cazgır* “1. Güreşecek olan pehlivanları yüksek sesle izleyicilere tanıtan ve dua okuyarak onları alana süren kimse; 2. Fitneci” TüS 447.

Eren (1999: 68), *cazgır* sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder. Tietze (2002: 421), *cazgır* I (güreş tabiri) “güreşten evvel pehlivanları halka takdim eden şahıs” sözcüğünün Far. *şadgār “[Ar. *şadd* ‘kuşak’ ve *-gār* ‘tutan’]” biçiminden geldiğini söyler. Gülensoy (2007: 220), *cazgır* “özellikle yağlı güreşlerde, güreşecek pehlivanları nağmeli biçimde bağırarak seyircilere tanıtan, onların meziyetlerini sayarak, dualarla meydana salan kimse (aynı olay Moğollarda da vardır.)” sözcüğünü Moğ. *car* “çağrı, telal ile duyurma” adına gelen + *gır* “addan ad yapan ek” şeklinde açıklar.

Cığırtağlara deniy cazgır, bir araba yolcu toplayacak o da cazgır.

cecim el dokuması kilim, yünlü kilim; kilimin yünü. ✓ krş. EOT *cecim* “ince dokunmuş nakışlı kilim” TS II 759, Osm. *cecim* “ay.” (Dankoff 2004: 95), An. Ağ. *cecim* “1. İnce dokunmuş renkli, nakışlı kilim; 2. Yünden dokunmuş nakışlı çul ve çuval; 3. Dokuma seccade; 4. Yatak, masa ve tepsi örtüsü, yaygı; 5. İnce halat” DS III 873, Siv. Ağzı *cecim* “ay.” SivS DŞ 576; SivS K 114; SivS T 86.

Sağır (1995: 411) ve Eren (1999: 171), *cecim* “yatak örtüsü” sözcüğünün Far. *cacim*’den geldiğini ifade eder. Tietze (2002: 411), *cecim* sözcüğü kökenin belli olmadığını söyler, Wolf’un “İran’daki Yürüklerin dokudukları ve kullandıkları

alacalı uzun şeritler” açıklamasını aktarır, sözcüğün Gürcücede *cecimi* ve Kürtçede *carcim* biçimlerinde kullanıldığını ifade eder.

Asas cecimlerimiz vardı, benim var dört dene cecimim var, doğuma elde. Perde asılıdır, cecimden perde.

cemel topu atlara katırlara yüklenen yük, yük topu. ✓ *cemel topu* < (Ar. *cemel* ‘erkek deve’ OsmTL 149 >) *cemel*+ (TT *top* ‘yük’ TüS 2365 >) *top*+u “iyelik 3. tekil kişi”; krş. TT *top* “3. Kumaş, kâğıt gibi şeylerin belli miktardaki bağı; 4. Kumaş, kâğıt vb. şeylerin düzenli bir yığın durumuna getirilmiş bağı” TüS 2365.

Atlara yükliler, develere yükliler, cemel topu deyilerdi.

cemile cemre. ✓ *cemre* (söz içi *r ~ l* nöbetleşmesi ve söz içi ünlü türemesi) > *cemile*. Ar. *cemre* (Tietze 2002: 428); krş. An. Ağ. *cemile* “cemre” DS III 880, TT *cemre* “şubat ayında birer hafta arayla havada, suda ve toprakta oluştuğu sanılan sıcaklık yükselişi” TüS 452.

Tietze (2002: 428), *cemre* “şubatta üç safhada sıcaklık yükselişi” sözcüğünün Ar. *camra* “kor” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

İç ses /l/ sesinin /r/ sesi ile nöbetleştiği örnekler için bk. Küçük 2013: 54; krş. *rençper* > *ileşber*, *rençperlik* > *ileçbellik*, *rütbe* > *lütbe*, *rüzgâr* > *ülüzgar*. Bu ses olayına Akıncılar ağzında da pek çok örnekte rastlarız: *çelmik~ çermik*, *cıvıdamak~ civirdemek*, *çağıldah~ çağırdah* vb.

Cemile aha bu ayın sonu toprağ düşiy.

cendek 1. İnsan ve hayvan ölüsü, cesedi; 2. Hayatta iken güzel anılar bırakmayan ölmüşler için söylenen kargışlama sözü. ✓ krş. An. Ağ. *cendek* [*cemdek*, *cemdeyh*, *çendek*] “1. İnsan ve hayvan ölüsü; 2. Beden” DS III 881, Siv. Ağzı *cendek* “ay.” SivS DŞ 577; SivS K 115; SivS T 87.

Kırzioğlu⁸⁷ (1962: 204), *cemdek* “lâşe; cesed ve kadavra yani ölü gövdesi, ruhsuz insan kalıntısı” sözcüğünün *cendek* ve *ceydek* şeklinde de kullanıldığını, bu

⁸⁷ Kırzioğlu tarafından düzenlenen Lehçe-i Erzurum yazması Şebin Karahisarlı ABDİ tarafından 1857- 1876 arasında yazılan eserdir.

son örnek de ince bir alçak görme anlamı olduğunu ifade eder. Tietze (2002: 428), *cendek* “insan ve hayvan ölüsü” sözcüğüne herhangi bir açıklama getirmez.

Cendeğini it tırlasın. Sevimsiz ölü.

cenderme jandarma. ✓ *jandarma* > *cenderme* (< İt. *gendarme*); krş. An. Ağ. *cenderme* “jandarma” DS III 881, Siv. Ağzı *cenderme* “ay.” SivS DŞ 577; SivS K 115, TT *jandarma* “1. ask. Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet; 2. ask. Bu kuvvette görevli olan kimse; 3. sf. mec. Açık göz ” TüS 1243.

Polisler gapıda cendermeler, beklediler yanı.

cerme dert, sıkıntı, eziyet. ✓ *cereme* (söz içi ünlü düşmesi) > *cerme*. Ar. *cerīme* “1. Cürüm, suç; 2. Us pahası, cereme, suç ödeme” OsmTL 153; krş. An. Ağ. *cereme* “fiyat, değer” DS II 885, Er. Ağzı *cerme* “eziyet, sıkıntı” ErS S 411, TT *cereme* “başkası tarafından yapılan veya kaza sonucu ortaya çıkan zararı ödeme” TüS 455.

Karakış (2019: 32), *cereme* sözcüğünün ölçünlü dilde “başkası tarafından yapılan veya kaza sonucu ortaya çıkan zararı ödeme” ve ağızlarda “fiyat, değer” anlamıyla görüldüğünü, sözcüğün bu iki anlamıyla Azerbaycan Türkçesinde de kullanıldığını ifade eder.

O var ya o bir sürü cerme açtı başıma.

cermi çeyiz cermi biçiminde ikilime oluşturan sözcük, çeyiz ve çeyiz ile birlikte mal, mülk ve yahut para anlamına gelir. ✓ *cerme* (*e* > *i* ünlü değişimi) > *cermi*. Ar. *cerīme* “1. Cürüm, suç; 2. Us pahası, cereme, suç ödeme” OsmTL 153.

cerme sözcüğü yukarıda verilen “zarar ödeme” ile “fiyat, değer” anlamları yanında “yapılması zorunlu ve zor işler” anlamını da *çeyiz cermi* ikilemesinde göstermektedir.

Çocuğlar böyüdü, çeyiz çermi lazım artı.

ce^şüz ceviz. ✓ *ceviz* (söz içi ünsüz erimesi ve *i* > *ú* ünlü değişimi) > *ce^şüz*. Ar. *ceviz* “ceviz” OsmTL 156; krş. An. Ağ. *ceviz* “ceviz” DS III 887, Siv. Ağzı *ceviz* “ay.” SivS

DŞ 577, TT *ceviz* “1. *bit.* Cevizgillerin örnek olan bitkisi olan, uzun ömürlü, gövdesi kalın, kerestesi değerli, yurdumuzda çok yetişen ağaç (*juglans regia*), 2. Bu ağacın kerestesinden yapılmış; 3. *bit.* Bu ağacın dışı kabuklu, içi yağlı ve nişastalı yemişi” TüS 458.

Eren (1999: 69), *ceviz* “kışın yapraklarını döken bir ağaç” sözcüğünün Arapça *cauz* biçiminde olduğunu, bunun da Farsça *gauz*’dan alındığını, bu Farsça biçimin Türkçeye *koz* olarak geçtiğini, Eski Türkçede ceviz *yaṇak* adı verildiğini ifade eder. Tietze (2002: 454), *ceviz* “sert kabuklu yemiş” sözcüğünün Ar. *cawz*’dan geldiğini dile getirir.

Getmişler ceşûzün dibine gelmişler getmişler demiş gız gaçaḥ, oḡlan demiş düḡün olaḥ.

Ceşûz dibi oyuhṭur/ Tasın suyu soḡuhṭur/ Girmen çirkin goynuna/ O zemheriden de soḡuhṭur.

ceyiz çeyiz; kadının ve erkeğin evlilikten önce aldıkları veya alacakları yeni eşya; eşya hazırlığı. ✓ *ceyiz* < Ar. *cihāz* “çeyiz” OsmTL; krş. EOT. *cihaz* “çeyiz” BL 69, An. Ağ. *cehiz* “1. Gelin olan kızın, babasının evinden götürdüğü eşya; 2. Kızların gelin oldukları gün sandıklarına konan yemiş, hediye” DS III 875, Siv. Ağzı *cehiz* “ay.” SivS DŞ 576; SivS K 114; SivS T 87, TT *çeyiz* “gelin için hazırlanan her türlü eşya, cihaz” TüS 528.

Çocuḡlar böyüdü, çeyiz çermi lazım artıḥ.

cıbil 1. Çıplak, çıplak tepe; 2. Malsız, mülksüz, beş parasız; züḡürt. ✓ krş. EOT *çıp yalıncaḥ* “çışçıplak, çırılçıplak” TS II 903, An. Ağ. *cıbil* I [*cılbak*] “1. Çıplak; 2. Üzerinde semeri veya eḡeri olmayan eşek veya at”, *cıbir* II “1. Tüyü dökülmüş; 2. Kel; 3. Çıplak” DS III 891, Siv. Ağzı *cıbil* “fakir” SivS DŞ 577; SivS K 115; SivS T 88, TT *cıbil* “çıplak” TüS 460.

Tietze (2002: 435), *cıbil* I “çıplak; tüysüz, yapraksız; yoksul” sözcüğünün *çıplak* sözcüğü ile aynı kökten geldiğini aralarındaki münasebetin açık olmadığını, *cıbiz* “tüyü dökülmüş, kel” (2002: 436) sözcüğünün *cıbil*’ın başka bir varyantı olduğunu ifade eder.

çıp yalınca ikilemesi pekiştirmeye benzese de *çıp* sözcüğü ile yalın sözcüğü yakın anlama sahip iki sözcüktür. Tek heceli ses yansımali *çıp* “yalın” TS II 903 kökünden ikincil biçimler oluşturan +*Il* eki için bk. Korkmaz 2009: 48; krş. *gürül gürül*, *harıl harıl* vb.

Şimdi herkeş açıl, cıbil, serbes.

cıbil at eyersiz ve semersiz at. ✓ *cıbil at* < (EOT *cıb* ‘çıplak’ TS II 903 >) *cıb+ıl* “isimden isim yapım eki”+ (ET *at* ‘at’ ED 33 >) *at*.

Semersiz at, yılhlı at, cıbil at.

cıbil yer otsuz, ağaçsız alan. ✓ *cıbil at* < (EOT *cıb* ‘çıplak’ TS II 903 >) *cıb+ıl* “isimden isim yapım eki”+ (ET *yér* ‘yer’ ED 954>) *yer*.

Cıbil yer de otsuz yer.

cıbilıh cıbillık; malsız, mülksüz, beş parasız; züğürt; çırılçıplak. ✓ *cıbilık* (söz sonu sızıcılaşma) > *cıbilıh* (< *cıbil* ‘çıplak’ Tüs 460+*ıh* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *cıbacık* [*cıbilık*, *cıcık* VII] “yeni doğmuş tüysüz yavru” DS II 888, TT *cıbillık* “cıbil olma durumu” Tüs 460.

cıblah çıplak. ✓ *çıplak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *cıblah*; krş. EOT *çıplak* “çıplak” TS II 895, An. Ağ. *cılbak* I “çıplak” DS III 907, Siv. Ağzı *cılbak* “ay.” SivS DŞ 578, TT *çıplak* “1. Üstünde bulunması gereken giysi, örtü, vb. bulunmayan üryan, nü, cıbil, cıbildak; 2. Saçsız (baş), 3. Üzerinde yaprak olmayan; 4. İçinde gerekli eşya bulunmayan; 5. Yoksul (kimse), 6. *mec.* Yalın, süssüz; 7. Soyunmuş durumda olan vücudun resmi, nü” Tüs 537.

Eren (1999: 90), *çıplak* “üstünde giysi ve örtü bulunmayan” sözcüğünün *çılba-* fiilinden isim yapan -*k* ile türediğini ifade eder. Tietze (2002: 510), *çıplak* “giysisiz, örtüsüz” sözcüğünün kökü olarak **çıl/çıp*’ı alır, **çıl/çıp* +*la-* “sıfattan fiil yapım eki” + -*k* “fiilden isim yapım eki” şeklinde çözümler.

Gıllı ağzını açmış cıblah içine kaçmış. (örme çorap)

cıcıl süslü, yeni giyim; güzel, tatlı, sevimli. ✓ *cıcık* (söz sonu sızıcılaştırma) > *cıcıl*; krş. An. Ağ. *cıcık* I “1. Güzel; 2. Süs”, *cıcık* II “söğüt ve kavakların meyvesinin çiçeklenme zamanı” DS III 894- 895, Siv. Ağzı *cıcık* “ay.” SivS DŞ 577; SivS K 115; SivS T 89, TT *cıcık* “ay.” Tüs 460.

Sağır (1995: 411), *cıcıl* “güzel eşya, giysi, oyuncak” sözcüğünü ET *süçig* “tatlı” sözcüğünden getirir. Tietze (2002: 436), *cıcık* sözcüğünü *cıcık/ cıncık/ çınçık* “güzel, süs” sözcükleri ile ilişkilendirir.

*Bayramda cıcıl*larını giymiş.

cıgara sigara. ✓ *sigara* (söz başı s > c değişimi ve gerileyici ünlü benzeşmesi) > *cıgara* (< İsp. *cigaro*); krş. An. Ağ. *cıgara* “sigara” DS III 900, TT *sigara* “1. İnce kâğıda, kıyılmış tütün sarılarak hazırlanan, silindir biçiminde, ağızdan dumanı çekilen nesne” Tüs 2108.

cılba çıplak, fakir, yoksul. ✓ *çıplak* (söz başı ötümlüleşme, göçüşme ve söz sonu sızıcılaştırma) > *cılba*; bk. *cıbla*.

*Birez de cıbillar, cılba*lar yesin, tüylensin.

cılbur (aşı) bulgur ve hamurdan yapılan sulu çorba. ✓ *cılbur* “*sulu”; krş. An. Ağ. *cılbur* I “1. Yoğurtlu yumurta; 2. Et, ıspanak ve yumurtadan yapılan yemek; 3. Soğan, domates ve et suyu ile yapılan sulu yemek; 4. Makarna ve erişteden yapılan sulu yemek; 5. Yağda kızartılmış balık üstüne limon ve sarımsak dökülerek yapılan yiyecek” DS III 909, *çılvara* “bulgur çorbası” DS III 1175, *çılbur* II “1. Yeni yavrulmuş ineklere verilmek için undan sulu olarak hazırlanmış bir yiyecek; 2. Mısır ununun içine peynir koyarak yapılan katı bir yemek” DS III 1171, Siv. Ağzı *cılbur* “ay.” SivS DŞ 578; SivS K 116, Er. Ağzı *cılvara* “ekşili, sulu bir yemek” ErS S 411, TT *çılbur* I “kaynamış suyun içine kırılan yumurta piştikten sonra kevgirden geçirilip üzerine sarımsaklı yoğurt ve sos dökülerek hazırlanan bir yemek türü” Tüs 535.

Eren (1999: 89), *çılbur*¹ “yoğurtlu yumurta yemeği” sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder. Tietze (2002: 508), *cılbur* II “yoğurtlu yumurta yemeği” sözcüğü için eski bir Bosna kaynağında Far. *cunbul* “dilenci” olarak geçtiğini ifade eder. Sözcüğün ikinci hecesi olan *-bur*’un başka yemek isimlerinde de bulunan Erm. *abur*

“aş, çorba” ile izah edilebileceği açıklamasını Bläsing’den (1995: 45-46) alıntılar. Gülensoy (2007: 202), *cılbır* “yoğurtlu yumurta” sözcüğünü *cıl “yaş, sulu” + *bur* [< ?*bür*-(*yan*)] şeklinde çözümler. Çetin (2018: 604), *çilbir otu* sözcüğü kökenine dair yorumda bulunmanın güç olduğunu, sebzeli bir yemek olan *çilbir* ~ *çilbir* veya *çilbir aşı* yapımında kullanılan bir bitki anlamında verildiğinin açık olduğunu ifade eder.

cılbır sözcüğünün ağırlıklı anlam merkezi “sulu”dur. Derleme Sözlüğünde *cılbır* I maddesi 1’de “yoğurt”, 3’te “sulu yemek”, 4’te “sulu yemek”, 5’te “limon”, *cılvıra* maddesinde “sulu yemek”, *çilbir* II maddesi 1’de “sulu yemek” anlamlarında verilirken tasnif dışı olarak karşımıza çıkan tek anlam *çilbir* II maddesi 2’deki “katı yemek”tir.

Bulgurunan hamurunun cılbır aşı yapardıh.

cılga hayvan yolu. ✓ *cılga* < Moğ. *cilga* “dar ve derin dere, hendek, çukur” MTS 1629, krş. Osm. *cılka* “patika, dağ yolu” (Tuna 1972: 220), *cılga* I “ince, dar, taşlı yol, patika” DS III 910, Siv. Ağzı *cılga* “ay.” SivS DŞ 578; SivS K 116; SivS T 90.

Eren (1999: 70), *cılga* “keçi yolu” sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder. Tietze (2002: 437), *cılga/ cılka* “patika, dar taşlı yol” sözcüğünün Kırgız Türkçesinde ve Kazak Tatarcasında *cılga* “dar bir vadide akan dere” şeklinde yaşadığını ve sözcüğün aslının Moğ. *cilga* olduğunu söyler. Tuna (1972: 220) da sözcüğün Moğolcadan ödünçleme olduğunu savunur. Gülensoy (2007: 202), *cılga* “keçi yolu” sözcüğünü *cıl+ga* [< * *col* < *yol*] şeklinde açıklar.

Cılga yol birağıdık ki aha ordan geçek.

cılh cılk, bozulmuş yumurta. ✓ *cılk* (söz sonu sızıcılışma) > *cılh*; krş. ET *çalk* “birine vururken oluşan yansıma ses”, *çulk* “yarı yansıma bir zarf” ED 419, Kar. *çulk esrük* “zil zurna sarhoş”, *çalk çulk badar kıldı* “iterek ona vurdu, bu iterek vuruşun sesidir” DLT 150, EOT *cılk kesmek* “cılk olmak” TS II 769, An. Ağ. *cılh* “1. Bozuk, çürümüş, kokmuş; 2. Cıvık” DS III 911, Siv. Ağzı *cılh* “ay.” SivS DŞ 578; SivS K 117; SivS T 90, TT *cılk* “1. Bozularak kokmuş (yumurta); 2. Cıvık; 3. İrinleşmiş; 4. Sözüünün eri olmayan” TüS 460.

Tietze (2002: 437), *cilk* “çok ıslanmış, cıvık; çürümüş, kokmuş (yumurta)” sözcüğünün ses taklidi sözcüklerden olduğunu ifade eder. Gülensoy (2007: 202), *cilk* “1. Bozularak kokmuş; 2. Cıvık” sözcüğünün DLT’te *çulk* şeklinden geldiğini söyler.

Gulh cücüğ çıharmadı yumurta cılh olıy.

cılık cilk, bozulmuş yumurta. ✓ *cilk* (söz içi ünlü türemesi) > *cılık*; bk. *cılh*.

cıncıl cıncık, camdan eşya. ✓ *cıncık* (söz sonu sızıcılaşma) > *cıncıl*; krş. An. Ağ. *cıncık* I “1. Camdan ve porselenden yapılmış şey; 2. Kırık cam ve porselen parçaları”, krş. *cıncık* II “1. Çocuk oyuncağı; 2. Bilya”, *cıncık* III “söğüt ve kavakların meyvesinin çiçeklenme zamanı”, *cıncık* IV “baharda ilk yetişen, pişirilip yenen ot”, *cıncık* V “iki parmak ucuyla alınan tutam” DS III 919, Siv. Ağzı *cıncık* “ay.” SivS DŞ 578; SivS K 117; SivS T 91, TT *cıncık* “1. Bardak, tabak, kadeh vb. sırçadan veya porselenden yapılan şeyler, züccaciye; 2. Bilye” TüS 460.

Eren (1999: 70), *cıncık* < *cincik* “sırçadan veya yalancı taşlardan yapılmış süs eşyası” sözcüğünün Türkçede yaygın olarak kullanılan *inci boncuk* adna dayandığını, ağızlarda “değersiz süs eşyası, çocuk oyuncağı ve bilye” anlamlarına geldiğini, *inci boncuk* adı içinde *inci*’nin başına bir *c* getirildiğini ve *boncuk* sözcüğünün sonundaki *-k* sesini de *cinci*’nin üstüne alarak; *inci boncuk* > *cinci boncuk* > *cincik boncuk* (> *cıncık boncuk*) > *cıncık* biçiminde geliştiğini ifade eder.

Cıncıl oya da gullanırlar cıncıl boncuğ.

cıngıl kadınlara ve hayvanlara takılan boncuk süs. ✓ *cıngıl* (< *cin ‘yansıma ses’+*ıl* ‘isimden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 203); krş. ET *çınl* “çınlama anlamında yansıma sözcük” ED 426, Kar. *yüğün çınl çınl etti* “dizgin ses çıkardı” DLT 496, EOT *çıırtı* “çın! veya tın! sesi” TS II 899, An. Ağ. *cıngıl* II “inci, boncuk, gümüş ve altından yapılmış süs eşyası” DS III 921, Siv. Ağzı *cıngıl* “ay.” SivS DŞ 578; SivS T 91, TT *cıngıl* I “1. Küçük üzüm salkımı; 2. Boncuk, gümüş veya altın para ile yapılmış, başlığa ve veya giysiye takılan süs” TüS 460.

Eren (1999: 70- 71), *cıngıl* “inci, boncuk, gümüş ve altından yapılmış süs eşyası” sözcüğünün inci, boncuk, gümüş ve altından yapılan ve başlığa takılan

üzümlerin küçük üzüm salkımına benzetilmesinin doğal olduğunu, Türkçe *çingil* (*cingil*, *çingil*) “küçük üzüm salkımı” sözcüğünün Rumcadan alındığını ifade eder.

Hayvanlara veyahut insanlara takılan süs eşyaları genelde incik boncuk tarzında eşyalar olduğundan bunların birbirleri ile çarpışmasından “çın” tarzında algılayabileceğimiz sesler çıkar. Bu takılan eşyaların çıkarmış olduğu sestten ötürü *cingil* şeklinde ifade edilmiş olması doğaldır. *çın* yansıma sözünden bu anlam çevresinde krş. *çingirak* “1. Küçük çan; 2. İçindeki tanelerin hareketiyle ses çıkaran metal nesne, çingirdak; 3. Çocuk oyuncacı olarak kullanılan saplı bir çingirak türü” TüS 536, *cingilli* I “süslü” DS III 922- 923 gibi sözcükler de türemiştir. *cingır* “iki üç aylık horoz” sözcüğü de hayvanın ses çıkarması nedeniyle aynı kökten türetilmiş bir ad olmalıdır.

*cin yansıma kökünden ikincil biçimler oluşturan +*Il*/+*Ul* eki için bk. Korkmaz 2009: 47; krş. *gür+ül*, *pır+ıl* gibi.

cingıraḥ huysuz kişi; koyunların boynuna asılan çan. ✓ *çingirak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *cingıraḥ*; krş. ET *çırak* “gıcırdamak” < *çırā-* ED 426, Kar. *çır et-* “(kulak; çingirak, leğen vb.) çınlamak” DLT 492, *çırā-* “(zil, çingirak vb.) çalmak, şingırdamak” DLT 514, *çırak* “gür ve pürüzsüz (ses)” DLT 514, An. Ağ. *cingıraḥ* “hayvanların boynuna takılan küçük çan” DS III 923, Siv. Ağzı *cingıraḥ* “ay.” SivS DŞ 578; SivS K 117; SivS T 91, TT *çingirak* “1. Küçük çan; 2. İçindeki tanelerin hareketiyle ses çıkaran metal nesne, çingirdak; 3. Çocuk oyuncacı olarak kullanılan saplı bir çingirak türü” TüS 536.

Tietze (2002: 509), *çingirak* “küçük çan” sözcüğünün ET *çırak* < *çırā-* (çingirak gibi *çırır çırır* sesini çıkarmak) sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Böyüğü kelek, ondan sonra çan, üçüncüsü zil, en küçüğü de cingıraḥ.

cingıraḥlı huysuz kişi. ✓ *çingiraklı* (söz başı ötümlüleşme ve söz içi sızıcılaşma) > *cingıraḥlı* (< *cingıraḥ* ‘küçük çan’ TüS 536+*lı* ‘isimden sıfat yapım eki’); krş. TT *çingiraklı* “1. Çingirak taşıyan, üzerinde çingirak bulunan; 2. *mec.* Neşeli ve yüksek sesli (gülüş, kahkaha)” TüS 536.

Mustuḥ da ne cingıraḥlı çocuḥ.

cirbit gözlerde oluşan çapak. ✓ krş. An. Ağ. *cirbit* I [*cirbit*] “çapak”, *cirbit* II “tohumlu pamuğa, toplarken takılan çöp ve yaprak parçaları” DS III 926, Siv. Ağzı *cirbit* “ay.” SivS DŞ 580; SivS K 121; SivS T 96.

Aha bu gözüümüün önünde pislik birikiy o cirbit.

circir I uğur böceği olarak da bilenen uçan böcek. ✓ krş. ET *cır* “yansıma sözcük, serçe ve bundan anlam genişlemesi yoluyla bu anlamı kazanmıştır” ED 427, Kar. *cır* “elbise vb. şeyleri yırtarken çıkan taklidi sözcük” DLT 141, An. Ağ. *circir* “ağustos böceği” DS III 926, Siv. Ağzı *circir* “ay.” SivS DŞ 578; SivS K 117- 118; SivS T 92, TT *circir* “1. Pamuk kozalarının pamuğunu ve çekirdeğini birbirinden ayıran çıkırık; 2. Ağustos böceği; 3. Fermuar” Tüs 460.

Tietze (2002: 439), *circir* (böceği) “ağustos böceği” sözcüğünün ses taklidi sözcüklerden olduğunu ifade eder.

Gene circir gibi ötiy.

cırlıtı cızırtı; insan veya hayvanların birbirine karışan konuşma sesi. ✓ *cırlıtı* (< *cır* ‘ses yansıması’+*ıltı* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *cırlıtı* II “ağlayan çocuk sesi, bağırıtı” DS III 930, TT *cırlıtı* “‘cır cır’ diye çıkan sesin adı” Tüs 461.

Tietze (2002: 439), *cırlıtı* II “ağlayan çocuk sesi, bağırıtı” sözcüğü için “*cırl cırl* üzerinden ses taklidi sözcüklerinin normal biçimi” açıklamasını yapar.

cır “cır” ses yansımali sözcüklerden yeni türetmeler yapmakta ve ikileme olarak kullanılmakta tekli kullanım için isimden fiil yapım eki istemektedir. krş. *vız*; *vızıl vızıl*/ *vızıl-da-*, *şır*; *şırıl şırıl*/ *şırıl-da-*, *zar*; *zarıl zarıl*/ *zarıl-da-* gibi ses yansımali ikincil köklerden isimler türeten +*ıl* için bk. Korkmaz 2009: 66.

cırlağ cırlak; sesi tiz çıkan. ✓ *cırlak* (söz sonu sızıcılaşma) > *cırlağ* (< *cır* ‘ses yansıması’+*lağ* ‘aşağılama işlevli isimden isim yapan birleşik eki’ (< +*la-h*); krş. Kıp. *cırlak* “toygur kuşu” Kıp.TS 43, An. Ağ. *cırlak* “1. İnce sürekli sesle bağırıp ağlayan; 2. Çabuk ağlayan; 3. Geveze; 4. Korkak; 5. Sözünde durmayan (kimse)” DS III 932, TT *cırlak* “1. Cırcır böceği; 2. Hoşa gitmeyen, göze batan (renk)” Tüs 461.

Tietze (2002: 439), *cırlak* “çirkin, tiz (ses hakkında)” sözcüğünün *cır-la-* fiiline gelen *-k* ekiyle türetildiğini ifade eder.

cır yansıma sesinden sıfat yapan *+IAk* (< *+IA-k*) eki için bk. Korkmaz 2009: 50; krş. *cır+lak*, *çat+lak*, *hort+lak* vb.

Sesi cırlağ geliy, o cırtlağ da olıy.

cırcır II pamuğun çekirdeğini çıkaran alet. ✓ *cırcır* < Ar. *carcar* “pamuğu çekirdeğinden ayırmaya yarayan alet” (Eren 1999: 91; Tietze 2002: 418); krş. An. Ağ. *cırcır* III “pamuk kozalaklarının pamuğunu ve çekirdeğini birbirinden ayıran çıkırık” DS III 927, Siv. Ağzı *cırcır* “ay.” SivS DŞ 578, TT *cırcır* “1. Pamuk kozalarının pamuğunu ve çekirdeğini birbirinden ayıran çıkırık” TüS 460.

Eyiriğdik pammuğ yekre yapıyduh, bele bele de sürüydük bunnarın ona da bedrük deyidük, bağlama deyilerdi, cırcırnan çekiydük o pammuğ.

cırmıh tırnak izi. ✓ *cırmık* (söz sonu sızıcılaşma) > *cırmıh* (< *cır-* ‘yırtmak’ SivS DŞ 579+*-mıh* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *cırmık* I “tırnak, pençe”, *cırmık* II “tırnak izi”, *cırmık* III “etin cıvık ve yağlı kısmı”, *cırmık* IV “çimdik”, *cırmık* V “evlere ve bahçelere su almak için duvara açılan delik” DS III 935, Siv. Ağzı *cırmak* “yırtıp parçalamak” SivS DŞ 579, TT *cırmık* “tırnak izi” TüS 461.

cır- “1. Yırtıp parçalamak; 2. Pençelemek” DS III 933 fiilinden “artıklık, küçüklük ve parça” işlevli adlar türeten + *mıh* (< *-mIk/-mUk*) eki için bk. Korkmaz 2009: 99. Ayrıca bk. Güzel, 2019: 458; krş. *at-mık* “meni”, *çel-mik* “iri saman”, *kes-mik* “kesilmiş sütün koyu kısmı” vb.

Cırmığnı geçirdi boğazına sıhtı.

cırnağ tırnak. ✓ *cırnak* (söz sonu sızıcılaşma) > *cırnağ*; krş. ET *tırnak* “hayvan ve insan tırnağı” ED⁸⁸ 551, Kar. *tırnak* “tırnak” DLT 504, EOT *cıynak* “yırtıcı kuş ve hayvan tırnağı” TS II 771, Osm. *cıynak* “yırtıcı kuş pençesi” (Dankoff 2004: 98), An. Ağ. *cırnak* “pençe” DS III 935, Siv. Ağzı *cırnak* “ay.” SivS DŞ 579; SivS K 118; SivS T 92, TT *cırnak* “yırtıcı hayvan tırnağı” TüS 461.

⁸⁸ Clauson (1972: 551), *tırnak* sözcüğünün *tar-* ile karıştırıldığını ifade eder.

Eren (1999: 407), *turnak* “insanda ve birçok omurgalı hayvanda parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsuz tabaka” sözcüğünün *turna-* fiilinden *-k* eki ile türedildiğini ifade eder. Tietze (2002: 440), *curnak* “tırnak, pençe” sözcüğünün ET *turnak*’tan geldiğini, ilk ünsüzün (belki *cır-* ‘yırtmak’ fiilinin tesiri altında) /c/’ye değişmiş olabileceğini ifade eder.

Arhamı gaşı adam deyrim gaşıy curnah atıy.

cırtlaḥ cırtlak, tiz ses; tiz tez çıkaran nesne yahut varlık. ✓ *cırtlak* (söz sonu sızıcılışma) > *cırtlaḥ* (< *cır(t)* ‘yansıma ses’+*laḥ* ‘hor görme işlevli isimden isim yapan birleşik ek’ (< +*la-ḥ*); krş. An. Ağ. *cırtlak* IV “kulağa hoş gelmeyen karıncalı ses”; *cırtlak* VII “pek çabuk pisleyen çocuk ve hayvan”; *cırtlak* VII “1. Kendini beğenmiş şımarık; 2. Her söze karışan” DS III 939, Siv. Ağzı *cırtlaḥ* “aslına uygun olmayan ses ve renk” SivS K 118, TT *cırtlak* “1. Hoşa gitmeyen, keskin ve çiğ, tiz (ses), 2. Olgunluktan ezilebilecek duruma gelmiş (meyve, sebze)” TüS 461.

Tietze (2002: 440), *cırtlak* “çirkin ve tiz (ses ve renk hakkında), cırtlak sesi olan (kimse)” sözcüğünü *cırtla-* fiilinden *-(t)k* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Sesi cırtlaḥ geliy, o cırtlaḥ da olıy.

cıṣḥı çirkef, mızıkçı. ✓ *cıṣkı* (söz içi sızıcılışma) > *cıṣḥı*; krş. An. Ağ. *cıṣkı* (*cığız*) “1. Oyunbozan, mızıkçı; 2. Oyunda hile yapan; 3. Kavgacı, huysuz; 4. Dedikoducu” DS III 903, Siv. Ağzı *cıṣgılık* “mızıkçılık” SivS T 93.

Bizim oralar evelden cıṣḥı deyidük, cıṣḥılık yapıy, kırşeflik. O işte cıṣḥılık yapan Yavuz’a uzaḥlandurma aldı.

cıtlanbuḥ çitlenbik ağacı. ✓ *çitlembik* (*i* > *u* ünlü değişimi ve söz sonu sızıcılışma) > *cıtlanbuḥ* (< *cıtla-* ‘yansıma ses’+*-(n)buḥ*); krş. Osm. *çitlemik* “çitlembik” (Dankoff 2004: 109), An. Ağ. *çitlanbuḥ* “çitlenbik ağacı” DS III 1196, TT *çitlembik* “1. Karaağaçgillerden, düz kabuklu, kerestesi sert ve dayanıklı bir ağaç, çitlik, menengiç (*Celtis australis*); 2. Bu ağacın mercimekten büyük, yuvarlak, buruk lezzette meyvesi” TüS 551.

Tietze (2002: 523), *çitlembik*, *çitlamık*, *cırtlambuk*, *çitlemik* “bir ağacın küçük zeytine benzeyen meyvesi; o ağacın kendisi” < *çitle-/ cırtla-* fiil köküne dayanan

sözcüğün meyvenin kayganlığını anlattığını, arkasının da *-mık/ -mik* ekinin bir varyantı olduğunu, sözcüğün 17. asırda *çitlemik* şeklinde olduğunu /r/ sesinin sonradan türediğini ifade eder.

Cıtlanbuḥ aṣṣacına daḡdaḡan, otu da var südü çıḥıy.

cıvıḥ cıvık. ✓ *cıvık* (söz sonu sızıcılışma) > *cıvıḥ* (< *cıvı*-‘cıvılamak’+*-ḥ* ‘filden isim yapım eki’ Tietze 2002: 440); An. Ağ. *cıvıḥ* I “cıvık, sulu”, *cıvık* I “1. Verdiği sözü tutmayan (kimse); 2. Geveze; 3. Sır saklamayan (kimse)”, *cıvık* II “sebze yemeği”, *cıvık* III “bataklık çamur” DS III 942-943, Siv. Ağzı *cıvıḥ* “ay.” SivS DŞ 579; SivS K 119, *cıvık* “ay.” SivS T 93, TT *cıvık* “ay.” TüS 461.

Cıvıḥ cıvıḥ gonusma garşımda.

cıyah ciyak, hayvan bağırması. ✓ *ciyak* (*i > ı* ünlü değişimi ve söz sonu sızıcılışma) > *cıyah*; krş. An. Ağ. *ciyak* “kuş tüyü” DS III 990, *ciyak* I “düğün evinde iki tarafın ilahilerle attıkları ekmek parçası”, *ciyak* II “baykuş” DS III 944, Siv. Ağzı *ciyak* “ay.” SivS DŞ 579; SivS K 119; SivS T 93, TT *ciyak ciyak* “ince, acı ve yüksek sesle bağırarak, ciyak ciyak” TüS 462.

Tietze (2002: 441), *ciyak* “acı acı ve (bağırp durmak)” sözcüğünün ses taklidi sözcüklerden olduğunu ifade eder. Gülensoy (2007: 204), *ciyak* “ince, acı ve yüksek sesle bağırmayı anlatır” sözcüğünü *cıy* “yansıma” sesinden türetildiğini savunur.

Eren (1962: 328), Karç.T *cayaq*, Balk.T *ziyaq*, Kum.T *yayaq* biçimlerinin “çene” anlamında kullanıldığını ifade eder ve bu biçimlerin ile *cıyah* “hayvan bağırtısı” ile aynı sözcük olup Kafkas Türklerinin Anadolu’ya getirdikleri kendi ağız özelliklerinden olduğunu dile getirir.

Guş eşinin başında dırmuş cıyahlıy.

cicik hayvan ve insan memesi; emzik. ✓ krş. Kıp. *cicik* “bitkinin yerden ilk görünen yeşilliği” Kıp.TS 43, An. Ağ. *cicik* I “meme”, *cicik* III “2. Taze soğan yaprağı”, *cicik* “yeni doğan çocuk” DS III 959, Siv. Ağzı *cicik* “ay.” SivS C 223; SivS DŞ 579; SivS K 119; SivS T 94, TT *cicik* “ay.” TüS 463.

Tietze (2002: 443), *cicik* “meme” sözcüğü için Symeonidis EYun. *tittion* “meme” den geldiği yönündeki görüşünü aktardıktan sonra bu sözcüğe benzer bir çok dilde benzerlerinin varlığından bahseder. Gülensoy (2007: 206), *cicik* “meme” sözcüğünün *cik+ cik* “yansıma” sesinden türetildiğini savunur. Bk. *cicik*.

cicik sözcüğünün anlam merkezi; bitkinin, memenin, çocuğun vb. varlıkların yeni yetiştiğini, yeni geliştiğini göstermektedir.

Cicik de hayvan memesi olıy.

cil hasır dokunan, sulak yerlerde yetişen dayanaklı ot. ✓ krş. An. Ağ. *cil* “1. Hasır örülen ot; 2. Toprakten yeni çıkan bitki, ekin”, *cil* II “çul” DS III 964, Siv. Ağzı *cil* “hasır örülen ot” SivS DŞ 579; SivS K 120; SivS T 95.

Kırzioğlu (1962: 2004), *cil* “kamuş” yerine “hasır dokunan ince kamuş, saz” açıklamasının doğru olduğunu, bunun yanında *cil* sözcüğünün *soğan cillendi* ve *cilek soğan* ifadelerinde yeşil anlamında kullanıldığını ifade eder. Eren (1999: 72), *cil* “hasır otu” sözcüğünün Erm. *čil*’den geldiğini söyler, Menz (2009: 99) de sözcüğün Ermenice olduğunu savunur. Tietze (2002: 446), *cil* “hasır örülen ot” sözcüğünün belki bir komşu dilden alıntı olabileceğini ihtimalini dillendirir.

Cil, sulağan yerlerde olur. Semer yaparlardı hayvanlara; merkebe, ata. Sahtiyandan semeri yaparlardı, cilli milli semer yaparlardı.

cingan/ cingen çingene. ✓ *çingen* (söz başı ötümlüleşme ve *e > a* ünlü değişimi) > *cingan*; krş. An. Ağ. *cingan* I “Çingene”, *cingan* II “cimri” DS III 978, *ciingen* I “Çingene” DS III 979, Siv. Ağzı *cingan* “ay.” SivS DŞ 580; SivS K 121; SivS T 96, TT *çingene* “1. Hindistan’dan çıktıkları söylenen, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan topluluk, Çingen, Kıpti, Roman; 2. Bu topluluktan olan kimse, Çingen, Kıpti, Roman” TüS 549.

Tietze (2002: 520), *çingane/ çingene* “Hindistan asıllı göçebe halk” sözcüğünün Yunanca *Tsinganos*’un çoğulu olduğunu ifade eder. Gülensoy (2007: 207), ET *çıgay/ çigan* “fakir” biçimiyle ilişkilendirir.

Benim odamada çifçi çoban gonmuş/ Beni gondurmıya yer de galmamış/ Benim odamada cinganlar gonmuş/ Beni gondırmıya yer de galmamış.

cirbit gözlerde oluşan çapak. ✓ bk. *cırbit*.

civ- uçar gibi hızlı gitmek. ✓ krş. EOT *çav-* I “ileri fırlamak, istikametini değiştirmek, sapmak” TS II 843, An. Ağ. *çiv-* I “1. Atlamak, sıçramak, fırlamak; 2. Kaçmak; 3. Hayvan yoldan çıkmak; 4. Atılan mermi hedeften şaşmak; 5. Yıldız kaymak; 6. Bir yere atılan taş düz olarak gitmek” DS III 1200- 1201, TT *civ-* “1. Hızla giden bir şey bir yere çarpıp, yön değiştirmek, sekmek, sapmak; 2. *mec.* Sapmak, yol değiştirmek, amaçtan şaşmak, çavmak” TüS 462.

Tietze (2002: 440), *civ-/ çiv-* “sıçramak, fırlamak; hedeften şaşmak (mermi hakkında)” sözcüğünü *çav-/ cav-* fiilinin varyantı olduğunu söyler.

civile- uçar gibi hızlı gitmek. ✓ *civila/ civile-* (< *civ-* ‘fırlamak’ TüS 462+-i ‘fiilden isim yapım eki’+le- ‘isimden fiil yapım eki’).

Tietze (2002: 441), *civila-* “havada ısıklık sesiyle geçmek (mermi hakkında)” sözcüğünün ses taklidi sözcüklerden olduğunu ifade eder.

civil herhangi bir şeyin küçüğü. ✓ krş. An. Ağ. *civil* I “yağ, peynir, bezir koymağa yarayan küçük toprak çömlek”, *civil* II “küçük iplik çilesi”, *civil* III “küçük tipli kimse”, *civil* VI “1. Küçük taneli darı; 3. Doğranmış yeşil fasulye tanesi” DS III 989, Siv. Ağzı *civek* “küçük taneli, siyah yabani üzüm” SivS DŞ 580; SivS K 121; SivS T 97.

civil sözcüğü “küçük” anlam merkezindeki varlıkları göstermektedir.

Bu da civil gözlü he.

civirde- kuşlar cik cik ötmek. ✓ *civilda-* (söz içi *l ~ r* nöbetleşmesi) > *civirde-* (< *civ* ‘yansıma ses’+ *il* ‘ses yansıması köklerden ikincil kökler yapan ek’ +*de-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. EOT *civildeş-* “fısıldaşmak” TS II 776, Kıp. *çivilde-* “yavaş yavaş konuşmak, hafif sesle söylemek” Kıp.TS 52, An. Ağ. *civirde-* [*civilde-*] “tatlı sesle konuşmak” DS III 989, TT *civilda-* “civıl civıl ötmek” TüS 462.

Tietze (2002: 441), *civilda-/ civilde-* “ötmek, şakırdamak; tatlı sesle konuşmak; fısıldamak” < *civil/ civil* ses taklidi sözcüklerde /l/ veya /r/ olan son ünsüzden sonra +*la-* yerine +*da-* fiil genişlemesinin yaşandığını ifade eder.

civ “ses yanması” gibi yansıma köklere +Il/ +Ul, +Ir/ +Ur eki getirilerek elde edilen ikincil köklerden ad türeten +tI/ +tU eki için bk. Korkmaz 2009: 66; krş. *fıkırtı*, *fıslıtu*, *horultu* vb.

İç ses /l/ sesinin /r/ sesi ile nöbetleştiği örnekler için bk. Küçük 2013: 54: krş. *belki* ~ *berki*, *bilfiil* ~ *birfiil*, *zelzele* ~ *zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağzında da pek çok örnekte rastlarız: *cemile*~ *cemre*, *çelmik*~ *çermik*, *maşala*~ *maşara* vb.

ciyer ciğer; sevgili, en sevgili. ✓ *ciğer* (iç seste ğ > y ünsüz değişimi) > *ciyer*. Far. *cigar* “ciğer, diyafram; kalp; herhangi bir şeyin ortası; üzüntü, keder; acıma, şefkat, sempati” için bk. Steingass 1998: 366; krş. EOT *ciğer* “yürek, cesaret” TS II 773, Kıp. *ciger* “ciğer” Kıp.TS 43, An. Ağ. *ciğer* I “yakın akraba” DS III 962, Siv. Ağzı *ciğer* “ay.” SivS DŞ 579; SivS K 120; SivS T 94, TT *ciğer* “1. Akciğerlerle karaciğerin ortak adı; 2. Hayvanlarda akciğer, yürek ve karaciğerin oluşturduğu takım; 3. *mec.* Yürek, iç” TüS 464.

Eren (1999: 72), *ciğer* “solunum aygıtının ana kısmını oluşturan organ” sözcüğü kökeninin Far. *cigar* olduğunu ifade eder.

Bahçem kesik deül mi/ Ciyeri kesik deül mi/ Sen orada ben burada/ Bana yazıh deül mi?

Aşgale yolların buza dönderdin/ Yahdın ciyerim köze dönderdin/ Güğendirdin beni yazın gelürüm/ Yine öğümüzü güze dönderdin.

culuḥ hindi. ✓ *çulluk* (söz başı ötümlüleşme, söz içi ses tekleşmesi ve söz sonu sızcılaşma) > *culuḥ*; krş. ET *çulık* “bir kuş türü” su *çulluğu*, *çulluk* ED 420, Kar. *çulık* “üveyik büyüklüğünde alacalı bir su kuşu” DLT 164, An. Ağ. *culuk* “hindi” DS III 1013, Siv. Ağzı *culuk* “ay.” SivS DŞ 581; SivS K 123; SivS T 98, TT *çulluk* “çullukgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika’da yaşayan, tüyleri kahve rengi ve kül rengi, göçebe, eti için avlanan, uzun gagalı, göçmen bir kuş” TüS 571.

Eren (1999: 101), *çulluk* sözcüğü kökeninin açık olmadığını, Tietze (2002: 455) ise *culuk* “hindi” sözcüğünün ses taklidi sözcüklerden olduğunu söyler.

ED ve DLT’te bahsedilen kuş türü, bizim bahsettiğimiz hayvandan farklıdır. DLT’te belirttiğine göre üveyik kuşu büyüklüğündedir. Hindi diye ifade ettiğimiz hayvan

ise daha büyüktür. Yabani hayvanlara verilen canavar sözcüğünde olduğu gibi bu iki hayvan arasında farklılıklardan çok benzerlikler dikkate alınarak kısıtlı bir genelleme yapılmış olunmalıdır.

Göksü gara değdi mi o gazın etini yiyeceksin, culuğun etini ne zaman istersen yersin.

cücük civciv, tavuk yavrusu. ✓ krş. EOT *cücük* “civciv, kuş yavrusu” TS II 780, An. Ağ. *cücük* I “1. Kümes hayvanlarının yavrusu, civciv; 2. Kuş yavrusu; 3. Serçe; 4. Küçük, körpe”, *cücük* II “1. Tomurcuk; 2. Soğanın tohumunu veren, uzun sert yaprağı; 3. Filiz, çil; 4. Meyve ve sebzelerin en küçüğü; 5. Yaprak aşısında dikkate alınan yer, göz”, *cücük* III “dağ çileği” DS III 1023- 1024, Siv. Ağzı *cücük* “civciv” SivS DŞ 581; SivS K 123; SivS T 99, TT *cücük* “1. Tomurcuk; 2. Soğan, marul vb. katmerli bitkilerin en iç bölümü; 3. Bir şeyin küçüğü ve onu andıran parçası; 4. Kümes hayvanlarının yavrusu, civciv; 5. Kuş yavrusu” TüS 473.

Tietze (2002: 454), *cucuk/ cücük* “civciv” sözcüğünün civcivleri çağırırken kullanılan *cü cü* seslenmesinden ve esasen kendi çıkardıkları veya annelerinin çıkardıkları seslerin taklidinden oluştuğunu ifade eder.

Yağmur yağar gıbladan/ Yine yağar gıbladan/ Gara hoş bir cücük almış/ Yine mi bu yuvadan.

Balağ, köpeğen yavrusu, guş yavrusu cücük.

Derede buldum cücük/ Ağzı yüzü gücücük/ Ben size gelemiyrim/ Sen bize gel ecük.

cüva cıva. ✓ *civa* (*i > ü* ünlü değişimi) > *cüva*. Far. *cīve* “civa” OsmTL 163; krş. TT *civa* “kim. Atom numarası 80, atom ağırlığı 200,5 yoğunluğu 13,59 olan, donma noktası -38.8 °C olduğundan, normal sıcaklıkta sıvı olarak bulunan, gümüş renginde bir element (simgesi Hg)” TüS 461.

havacüva hava civa, birinin boş işlerle uğraştığını, boş konuştuğunu ve boş birisi olduğunu ifade etmekte kullanılır. ✓ *havaciva* (*i > ü* ünlü değişimi) > *havacüva* (< Ar. *hevā*+ Far. *çive*); krş. TT *havaciva* “mec. değer ve önemi olmayan, boş şey” TüS 1062.

cüvar civar. ✓ *civar* (i > ü ünlü değişimi) > *cüvar*. Ar. *civār* “çevre” OsmTL 163; krş. TT *civar* “1. Yöre; 2. Dolay; 3. Yakında olan” TüS 469.

cüvelek civelek. ✓ *civelek* (i > ü ünlü değişimi) > *cüvelek* (< *cüve *küçük, olmamış şey’ + *lek* ‘aşıgilama işlevli isimden isim yapan birleşik ek’ (< +*le-k*); krş. An. Ağ. *cüvelek* I “küçük ve sevimli”, *cüvelek* II (*civek* V, *civil* III) “toprağı ve insanı olmayan işçi”, *civelek* III “su çulluğu”, *civelek* IV “bir çeşit elma”, *civelek* V “köyün bütün işlerine karışan adam”, *civelek* VI “toy”, *civelek* VII “geveze”, *civelek* VIII “gelincik otu” DS III 888, Siv. Ağzı *civelek* “toy, tecrübesiz, eli işe alışmamış, acemi” SivS T 97, TT *civelek* “1. Canlı, neşeli, sokulgan; 2. Yeniçeri Ocağına yeni girmiş delikanlı” TüS 470.

Tietze (2002: 451), *civelek* I/ *cibelek* sözcüğü için “canlı, oynak, neşeli ve sokulgan; geveze” anlamını verir. *civelek* II “çok genç yeniçeri” sözcüğünü Yeniçeri teşkilatına dair eski metinlerde bulamadığını ve 16. asırda kendi sürüsü olmayan göçebelere bazı yerlerde böyle söylendiğini ifade eder. Gülensoy (2007: 207), *civelek* “1. Küçük tipli kimse. ~ *civek*, *civil*; 2. Su çulluğu; 3. Bir çeşit elma; 4. Köyün bütün işlerine karışan adam; 5. Toy; 6. Geveze; 7. Gelincik otu” sözcüğünü *cive* “küçük” [< *yansıma] adına getirilen +*k* “küçültme eki” ile türetildiğini ifade eder.

Yukarıda verilen anlamlar gerek gerçek gerek mecazî anlamda olgunlaşmamış, eksik kalmış, küçük (para, mal, mülk, beden vb.) anlamlarında kullanılmaktadır. Tietze’nin ifade ettiği “ocağa yeni girmiş Yeniçeri” de ocağa yeni girmiş olmasından anlaşılacağı üzere küçüklüğü, toyluğu, büyümemişliği ifade eder.

cüvik “köpek yavrusu” DS III 1029 köpeğin küçüğü; *cive* II “kıvılcım” ateşin küçüğü DS III 988, *civek* I “küçük taneli, siyah yabani üzüm” üzümün küçüğü, *civek* IV “cana yakın, sevimli” herhangi bir canlının küçüğü, *civek* V (*civelek* II) “küçük tipli kimse” (küçük boylu) örneklerinde ortak gösterge “küçük”tür.

Bütün bu örnekler bizi *cive isim köküne götürmektedir. *cive* “küçük, büyümemiş, olgunlaşmamış” sözcüğüne +*lAk* getirilerek türetilmiştir. Çeşitli insan tiplerini belirten aşağılayıcı anlamda sıfat yapan +*lAk* eki için bk. Korkmaz 2009: 50. Ayrıca bk. Güzel, 2019 : 191; krş. *ay+lak*, *cav+lak*, *daz+lak* vb.

Cüvelek çocuğ.

çağ vakit, zaman, öğün. ✓ krş. Uyg. *çağ/çak* “yansıma bir sözcük olan *ça:ğ/ 1çak* son dönem Uyğurca metinlerden olan Usp’de ve diğer tarihi dönemlerde (Osm., Çağ.) “zaman, dönem, çağ” anlamında kullanılmakta ve kimi otoriterler tarafından Moğolca kabul edilmektedir.” (Ayazlı 2016: 95- 96), Moğ. *çag* “zaman, süre, vakit, çağ, devir; genel durum ve şartlar kümesi olarak zaman, süreç; zaman, kip” MTS 251, EOT *çağ* I “1. Zaman, vakit, mevsim, devir” TS II 783, Kıp. *çak* “ay.” Kıp.TS 45, An. Ağ. *çağ* IV “saat” DS III 1033, Siv. Ağzı *çā* “çağ, zaman dilimi” SivS DŞ 581; SivS K 125, TT *çağ* “1. Zaman dilimi, vakit; 2. Hayatın çocukluk, gençlik vb. dönemlerinden her biri, yaş; 3. Kendine özgü bir özellik taşıyan zaman parçası, dönem, devir; 4. Tarihin ayrıldığı dört büyük bölümden her biri; 5. *jeol*. Bir katmanın oluştuğu her süre” Tüs 478.

Eren (1999: 76), *çağ* “vakit; yaş; devir” sözcüğünün Türkçe olduğuna dair yaygın bir inanç olduğunu, eski yazıtlarda geçmediğini, Uyğurcada Moğol çağından başlayarak kullanıldığını, bu sözcük yerine *öd* sözcüğünün ve türevlerinin kullanıldığını, *çağ* sözcüğünün eski Moğol metinlerinde ve çağdaş diyalektlerinde yaygın olarak kullanıldığını ifade eder. Tietze (2002: 462), *çağ* “vakit, zaman parçası, hayat parçası, mevsim, devir” sözcüğünün ET *çak*’tan geldiğini Clauson’dan alıntılar.

Öğle çağ çocuğ gelmedi.

çağla çağla, ham erik, yeşil erik. ✓ krş. An. Ağ. çağala “olmamış meyve” DS III 1034, TT *çağla* “bit. Badem, kayısı, erik vb. tek çekirdekli yemişlerin körpeyken yenebilen ham şekli” Tüs 480.

Eren (1999: 76), *çağla* (< *çağala*) “olmamış yemiş” sözcüğünün Far. *çagāla*’dan geldiğini ifade eder. Tietze (2002: 462), *çagala* “olgunlaşmadan yenebilen meyve (bilhassa badem)” < Far. *çagāna* sözcüğü için Symeonidis’in Yunanca *tságalo*’dan geldiğini söylediğini, ama bunun Türkçe *çagala*’dan gelmiş olmasının mümkün olduğunu da ifade eder. Aynı görüş Eren (1999: 76)’de de ifade edilmiştir. Far. *çagāla* “olgunmamış meyve, yemiş” için bk. Steingass 1998: 395.

Erükler meyvalar çağla şindi bah.

çağlan akarsuyun belli yerlerinde oluşan kıvrımlı akışına ve dönüşüne verilen ad. ✓ *çağlan* (< *çağ(ı)la-* ‘çağlamak’+*-n* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 463); krş. ET *çağıla-* “çağlamak” < *çağı* ED 404, Uyg. *çakıla-* “ay.” (Ayazlı⁸⁹ 2016: 96), Kar. *çağıla-* “su çağlamak” DLT 480, EOT *çağlañ* “şelale, çağlayan, şarıl şarıl akan” TS II 791, Osm. *çağış* “zincir şakırtısı için yansılama” (Dankoff 2004: 102), An. Ağ. *çağlan* “1. Çağlayan; 2. Delta, çatalağız” DS III 1037, Siv. Ağzı *çağlan* “suyun akıntılı yeri, su çevirisi” SivS T 101.

Suyun çağlandan geçme.

çağıldah çakıldak, koyun vb. ahır hayvanlarının gübresinin üstüne yatması ile üzerinde kurumaya yüz tutan yuvarlaklaşmış pislik. ✓ *çakıldak* (söz içi ve söz sonu sızıcılışma) > *çağıldah* (< *çağıl* ‘çakıl’ TüS 482+*dah* ‘araç gereç adları türeten isimden isim yapım eki’); krş. EOT *çağıl* “çakıl, küçük taş parçaları” TS II 787, Kıp. *çağıltılak* “koyunun kuyruğuna yapışıp kalan pislik” Kıp.TS 45, An. Ağ. *çakıldak* VII “koyunların kuyruklarının altına yapışıp kuruyan pislik” DS III 1043, Siv. Ağzı *çağıldak* “ay.” SivS DŞ 581; SivS K 124; SivS T 101, TT *çakıldak* “ay.” TüS 482.

Tietze (2002: 465), *çakıldak* “tak tak gibi ses çıkaran bazı cihazlar” sözcüğünün *çakilda-* fiilinden *-k* ile türetildiğini ifade eder.

çakıl “çakıl taşı” TüS 482 vb. ses yansımali şekillere gelerek araç gereç adları türeten +*dAk* (< +*dA-k* ‘birleşik ek’) eki için bk. Korkmaz 2009: 45. krş. *çakıldak* “1. Bir çarkın yalnız bir yöne doğru işlemesine yön verip tersine dönmesini önleyen veya değirmen, su dolabı vb. makinelerin işleyişini çıkardığı sesle kontrole yarayan parça; 2. Elde çevrildikçe gürültülü ses çıkaran, değirmi biçimindeki bir çocuk oyuncağı; 3. Koyunların kuyruklarının altındaki kıllara yapışıp kuruyan pislik” TüS 482. *cıngıldak*, *şakırdak* vb.

Çağıldah davarlarda da olur ineklerde de olur, yattığı yerde topağlanır.

---

⁸⁹ Ayazlı (2016: 96), *çakıla-* sözcüğünün *çakı* “ses, gürültü” adından +*la-* eki ile türetildiğini Erdal’dan (1991: 434) alıntılar.

çağıldahlı çakıldaklı; kirli, pis. ✓ *çakıldaklı* (söz içi sızıcılışma) > *çağıldahlı* (< *çağıldah+lı* ‘isimden sıfat yapan ek’); krş. An. Ağ. *çakıldaklı* “1. Terbiyesiz; 2. Geçimsiz; 3. Pis, kirli, dağınık” DS III 1043.

Gıçı çağıldahlı.

çağır çakır; (göz hakkında) mavi, gök. ✓ *çakır* (söz içi sızıcılışma) > *çağır*; krş. ET *çakır* “mavi, mavi gri göz rengi” ED 409, Kar. *çakır* “ay.” DLT 156, EOT *çakır* “bir gözü mavi, bir gözü siyah olan” BL⁹⁰ 93; TS II 800, Kıp. *çakır* “ay.” Kıp.TS 45, An. Ağ. *çakır* I “yeni olgunlaşmaya başlamış meyve”, *çakır* V “bir çeşit kuş” DS III 1044, TT *çakır* I “1. Açık mavi, hareli ela göz; 2. Çakırdoğan”, *çakır* II “şarap” Tüs 483.

Tietze (2002: 465), *çakır* I “mavi hareli ela veya bu renkte gözü olan kimse” sözcüğünün Eski Türkçedeki varlığını ifade eder.

çakır sözcüğü ela, mavi rengi yanında karışık renkli anlamında *çakırdoğan* “alacalı kuş, doğan” Kıp.TS 45 biçiminde yine renk göstergesi olarak kullanılmıştır.

Çağır gözlüler sıhıntılı olur.

çağırdah çakıldak, koyun vb. ahır hayvanlarının gübresinin üstüne yatması ile üzerinde kurumaya yüz tutan yuvarlaklaşmış pislik. ✓ *çakıldak* (söz içi ve söz sonu sızıcılışma ve söz içi *r ~ l* nöbetleşmesi) > *çağırdah*; bk. *çağıldah*.

İç ses /l/ sesinin /r/ sesi ile nöbetleştiği örnekler için bk. Küçük 2013: 54; krş. *belki* > *berki*, *bilfiil* > *birfiil*, *zelzele* > *zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağzında da pek çok örnekte rastlarız: *çelmik~ çermik*, *maşala~ maşara*, *çırpi ipi~ çilpipi* vb.

çal- yoğurt mayalamak, peynir yapmak. ✓ krş. EOT *çal-* I “1. Katmak, karıştırmak; 2. Sürmek, sürüştürmek” TS II 815, An. Ağ. *çal-* I “yoğurt yapmak için sütü mayalamak” DS III 1059, *çal-* II “bir şeyin üzerine bir şeyi sürmek, bulaştırmak” DS III 1060, Siv. Ağzı *çal-* “ay.” SivS DŞ 582; SivS K 127; SivS T 102, TT *çal-* “6. Üzerine sürmek” Tüs 489.

---

⁹⁰ Turan (2001: 93), *çakır* sözcüğü *çakırdoğan* şeklinde tanımlayıp *çakır doğan* “doğan ve atmaca arası avcı kuş” (2001: 124) olarak tanımlamıştır.

Tietze (2002: 468), *çal-* IV “ilave etmek katmak (yemek pişirirken)” sözcüğüyle ilgili herhangi bir ifade de bulunmaz.

çalacaḥ çalacak; yoğurt mayası. ✓ *çalacak* (söz sonu sızıcılışma) > *çalacaḥ* (< *çal-* ‘üzerine sür-’ TüS 489+*-acaḥ* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *çalacak* I “yoğurt mayası” DS III 1048, Siv. Ağzı *çalacak* “ay.” SivS DŞ 582; SivS T 101, TT *çalacak* “ay.” TüS 484.

çal- I “yoğurt yapmak için sütü mayalamak” DS III 1059 fiilinden araç ve gereç adı türeten +AcAk eki için bk. Korkmaz 2009: 69; krş. *kes-ecek, iç-ecek, giy-ecek* vb.

Yoğurdu mayalıḥ için ayırırsın bi gaç gaşık alırsın o çalacaḥ olur.

çalarma allaşma, kırmızılaşma; meyvenin olgunlaşmaya başlama zamanı. ✓ *çalarma* (< *çal* ‘çil’ Kıp.TS 45+*ar-* ‘isimden fiil yapım eki’-*ma* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. ET *çal* “ala, siyah ve beyaz rengin karışımı; boz” ED 417, Kar. *çal* “alacalı, siyah beyaz” DLT 612, Kıp.T *çal* “ala renkli, çil” Kıp.TS 45, An. Ağ. *çalar-* “meyvelerin ve ekinlerin olmağa yüz tutması” DS III 1049, TT *çalarma* “çalarmak işi” < *çalar-* “ekinler veya meyveler olmaya, olgunlaşmaya yüz tutmak” TüS 485.

Gülensoy (2007: 214), *çalar-* “meyvelerin ve ekinlerin olmağa yüz tutması” sözcüğünün *çal-* fiilinden *-ar-* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Çağla çalarmış.

Erük olur ya tam sararma olur başlar ya çalarma denir ona.

çalhama ayran. ✓ *çalkama* (söz içi sızıcılışma) > *çalhama* (< *çalḥa*+*-ma* Tietze 2002: 470); krş. ET *çalk* “birine vururken oluşan yansıma ses”, *çulk* “yarı yansıma bir zarf; zil zurna sarhoş, acayip sarhoş” ED 419, Kar. *çulk esrük* “zil zurna sarhoş”, *çalk çulk badar kaldı* “iterek ona vurdu, bu iterek vuruşun sesidir” DLT 150, *çalk çulk* “iterek vurma sesi” DLT 150, EOT *çalka-* “sarsmak” TS II 812, Kıp. *çalkan-* “çalkanmak, çalkalanmak” Kıp.TS 46, An. Ağ. *çalkama* I “1. Sulandırılmış yoğurt, ayran; 2. Şekerden ve pekmezden yapılan şerbet; 3. Un, yağ, şeker ve sudan yapılmış çocuk yiyeceği”, *çalkama* II “pamuk kozasını temizlemekte kullanılan en seyrek kalbur”, *çalkama* III “mısır unundan yapılan ekmek”, *çalkama* IV “testi yayık” DS III 1057, Siv. Ağzı *çalhama* “ayran” SivS DŞ 582; SivS K 126; SivS T 102, TT *çalkama* “ay.” TüS 488.

Kırzioğlu (1962: 205), *çalkama* “ayran” sözcüğünün yayık yayıldıktan sonra yağdan ayrılan “çiğ” veya “yayılmış yoğurt”tan çıkan ayran değil, yenecek yoğurttan yapılan ve tahta kaşıkla bir kaptan sulandırılarak çalınan sulu yoğurt olduğunu ifade ederken, Tietze (2002: 470), *çalkama* “ayran” sözcüğünün *çalka-* fiilinden *-ma* ekiyle türetildiğini söyler.

Sözcük Eski Türkçeden beri sallamak, sallanmak anlamları çevresinde sözcükler türetmektedir; Azerbaycan Türkçesinde *çalhar/çalhor* “yayık, tulum” (Akdoğan, 1999: 141) anlamında kullanılmaktadır.

Yoğurdu su gariştirip çalhalıyın o çalhama, ayran yağından ayırırken olur.

çan koyunların boynundaki zil. ✓ krş. ET *çan/çaṇ* “çan, ziller vb. yansıma ses” ED⁹¹ 424, Kıp. *çang* “çan” Kıp.TS 46, An. Ağ. *çaṇ* IV “değirmenlerde tahılın bitmesini haber veren, taş üzerine sarkan ipe bağlı maden parçaları” DS III 1067, TT *çan* “içinden sarkan tokmağın kenarlara vurmasıyla ses çıkaran madenden araç” TüS 492.

Eren (1999: 78), *çan* “içinden sarkan tokmağın kenarlara vurması ile ses çıkaran maddeden araç” sözcüğünün çanın çıkardığı sestene geldiğinin anlaşıldığını ifade eder. Tietze (2002: 472), *çan* “ses çıkaran madeni cihaz” < ET *çaṇ* mefhumu taşıyan unsurların Budizm, Hristiyanlık ve deve kervanları olduğunu ifade eder.

Goyunların boyunlarında olur çan denir, kelek denir, zil denir.

çan çal- laf söz etmek, dedi kodu etmek. ✓ *çan çal-* < (ET *çan* ‘çan’ ED 424 >) *çan+* (ET *çal-* ‘çalmak, vurmak’ ED 417 >) *çal-* “yardımcı eylem”; krş. TT *çan çal-* “herkese bildirmek” TüS 492.

çangal fasulye sırığı, sırık; aşılammamış, yabani. ✓ *çangal* < Far. *çengāl* “pençe” (Tietze 2002: 473); krş. Osm. *çankal* “eğri, büğrü” (Dankoff 2004: 103), An. Ağ. *çangal* I “1. Dallı budaklı, eğri ağaç; 2. Fasulye sırığı, sırık; 3. Tarlayı korumak için dallı budaklı çam ağaçlarından yapılan çit” DS III 1069-1070, Siv. Ağzı *çangal* “ay.” SivS DŞ 583; SivS K 128; SivS T 103, TT *çangal* II “1. Dallı budaklı ağaç; 2. Fasulye sırığı, sırık” TüS 493.

---

⁹¹ Clauson (1972: 424), *çan* sözcüğünün Çince *cheng* “gong” veya Farsça *çang* olabilme ihtimalini ifade eder.

Çangal gibi olmuşsun, boyunda uzun oldu mu fasulya sırtığı gibi.

çangaza 1. Konuşma kabiliyeti çok yüksek, çok konuşan kişi; 2. Kavgacı, gürültücü kimse. ✓ krş. An. Ağ. *çangaza* “1. Gürültücü, kavgacı; 2. Geveze” DS III 1070, *çangara* “gürültü, kavga” DS III 1070.

Tietze (2002: 419), *cargara/ cangama/ cankama* “ağız kavgası, gürültü” sözcüğünün Farsça *çār-gāma*’dan, 473. sayfada *çangara*, *çangama* “kavga, gürültü, çingar” sözcüğünün ise Yunanca *tsingra*’dan geldiğini ifade eder. Anlam ve biçim bakımından aynı diyebileceğimiz sözcüğün farklı dillere atfedilmesi düşündürücüdür.

Benim gibi bi de çangaza varmış.

çapaḥ çapak, özellikle gözde meydana gelen nesne. ✓ *çapak* (söz sonu sızıcılışma) > *çapaḥ*; krş. ET *çalpak* “pislik, kir” < *çalpa*- “su katarak hamurun inceltilmesi” ED⁹² 418, krş. *çelpek* “gözlerde oluşan çapak” ED 418, Kar. *çalpak* “pislik ve kir” DLT 205, *çalpaḥ* “cıvık çamur” DLT 505, Kıp. *çapak* “göz çapağı” Kıp.TS 46, An. Ağ. *çapak* I “göze inen beyaz leke”, *çapak* II “kesilen metal ve kalıptan çıkan tuğla kerpiç vb. şeylerin kenarlarındaki pürüz”, *çapak* V “1. Dış kabuk; 2. Selin getirdiğ çöp”, *çapak* VIII “tatlı su balığının iri pullusu” DS III 1072-1073, Siv. Ağzı *çapak* “göze inen beyaz leke” SivS DŞ 583; SivS K 128; SivS T 103, TT *çapak* “ay.” Tüs 494.

Tietze (2002: 474), *çapak* I “göz pınarında çıkan akıntı” < ET *çelpek*’ten geldiğini ifade eder.

Gözümüz çapaḥlansa sarı sarı o işte cırbit.

çaparoḥ kaba, huysuz, kavgacı; bu özellikleri öne çıkmış insana verilen lakap. ✓ krş. An. Ağ. *çapar* IV “1. Huysuz, ters adam; 2. Sakar ” DS III 1074, *çaparoḥ* “1. Hileli; 2. Zarar verici adam” DS III 1074, Siv. Ağzı *çaparoḥ* “yan çizen, her işe aklı yatan” SivS K 128.

çapar sözcüğü ile ilgisi açık olarak görülen *çaparoḥ* sözcüğü DS III 1074’te “1. Hileli; 2. Zarar verici adam” anlamlarıyla verilir. Açık olmamakla birlikte benzer

---

⁹² Clauson (1972: 418), *çalpak* sözcüğünün *çalpa*- fiilinden geldiğini Anadolu’da *çalpak* “su dolu delik”, *çalpık* “güneşte kuruyan çamur”, *çilpek* “giysi üzerindeki çamur lekesi” örneklerinin varlığını ve *çalpak* ile *çelpik* sözcüklerinin anlamca yakın olduğunu ifade eder.

kullanımlar: *cadaloz*, *kokoz* “parası olmayan, züğürt” TS 1458 ve *cığız* “oyunbozan” (Güzel, 2019: 289) gibi. Ancak yine de sözcüğün kökeni ile ilgili kesin bir şey söylemek zordur. Çünkü Türkçe bir sözcüğün ikinci hecesinde *o/ ö* bulunmaz.

Çaparoz demek gaypah adam demek, çaparoz vardı ya öldü bizde .

çaput bez. ✓ krş. EOT *çapıt* “âdi bez, paçavra” TS II 825, An. Ağ. *çapıt* I “1. Eski bez parçası; 2. Çiftçilerin işe giderken ayaklarına sardıkları aba parçası” DS III 1075- 1076, Siv. Ağzı *çapıt* “ay.” SivS DŞ 583; SivS T 103, TT *çaput* “ay.” TüS 496.

Kırzioğlu (1962: 205), *çaput* “paçavra” sözcüğü ile İlhanlıların “para” olarak bir ara kullandığı resmî damgalı ipekli kumaş parçası *çaw* arasında bir ilginin olduğunu söylerken; Eren (1999: 80), *çaput* “eskimiş bez parçası” sözcüğünü Clauson’un *çap*-fiiline gelen *-gut* ekiyle türediği yönünde görüşü olduğunu, Farsçadaki *çabgut*, *çabgūt*, *çagbut*, *çagbūt* biçimlerinin Türkçeden alındığını ifade eder. Tietze (2002: 476), *çaput* “paçavra” sözcüğünün Farsça olduğunu savunur.

Gız ordan çaput getir.

çar örtü, siyah çarşaf. ✓ *car* (söz başı ötümsüzleşme) > *çar*. Ar. ‘*izār*’ (Eren 1999: 67; Tietze 2002: 418); krş. EOT *çar* “baş örtüsü, çarşaf” TS II 830, Osm. *car* “başörtüsü” (Dankoff 2004: 94), An. Ağ. *car* “1. Çarşaf, siyah üstlük; 2. Bel bağı” DS III 859, Siv. Ağzı *çar* “insanların üzerine aldığı sofra bezi şeklindeki atkı” SivS DŞ 583; SivS K 128, TT *car* II “kadınların örtündekleri çarşaf, zar” TüS 445.

Eren (1999: 67), *car*¹ “kadınların boydan boya büründükleri çarşaf” < Ar. ‘*izār*’ sözcüğünün Anadolu’nun pek çok yerinde *zar* olarak geçtiğini ifade eder.

Çar dedüğ zaman Atatürk’ün zamanını düşüniysin.

çat vadi; iki dağ arasında oluşan dere. ✓ krş. ET *çat*- “katmak, eklemek” ED 402, Kar. *çat*- “Oğuz lehçesinde (oğlağı kuzuya) katmak” DLT 324, EOT *çatuk* “kaşları birbirine çok yakın kişi” BL 59, Osm. *çat*- “birbirine katmak” (Dankoff 2004: 105), An. Ağ. *çat* “1. İki dere veya iki yolun birleştiği yer; 2. Orta yer; 3. Köşebaşı; 4. İki tepe arasındaki geçit; 5. Tam karşı, yüz” DS III 1087, Siv. Ağzı *çat* “ay.” SivS DŞ 584; SivS K 129; SivS T 105, TT *çat* “ay.” TüS 501.

Tietze (2002: 481), *çat* II “iki derenin birleştiği yer; yolun ikiye ayrıldığı yer” isminin *çat-*, *çatış-* fiilleri ile *çatal* ve *çatı* isimlerine mana bakımından yakın olduğunun aşikâr ve izaha muhtaç olduğunu ifade eder. Gülensoy (2007: 222), *çat*² “iki yol ya da derenin birleştiği yer, kavşak” sözcüğünün ET *çat/ çat-* biçimlerinin varlığına dikkat çeker.

İki derenin başladığı yere çat derler.

çatah çatak, vadi; iki dağ arasında oluşan dere. ✓ *çatak* (söz sonu sızıcılışma) > *çatah* (< *çat-* ‘katmak, birleşmek’+*-ah* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 481); krş. An. Ağ. *çatak* I “iki dere veya iki yolun birleştiği yer”, *çatak* II “1. Su akıntılı yerler; 2. Dağlarda derin dereler” DS III 1087, TT *çatak* “ay.” TüS 501.

çat- “katmak, eklemek” fiilinden bir işin yapıldığı yeri gösteren adlar türeten *-Ak* eki için bk. Korkmaz 2009: 70; krş. *barın-ak*, *bat-ak*, *dur-ak*, *kon-ak* vb.

Çatahdan aşşag su geliy.

İki derenin birleştiğ yer çatah olıy.

çatal 1. Yemek yenilen araç; 2. Ekinleri toplamada kullanılan tahtadan yapılmış ağızlı alet; 3. Çift, iki; 4. Birbirine çatılmış olan; 5. Ayak, altta olan. ✓ *çatal* (< *çat-* ‘katmak, birleşmek’+ *-al* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 481); krş. An. Ağ. *çatal* I “arabalarda dingile bağlanan tahta”, *çatal* III “iki dere veya iki yolun birleştiği yer”, *çatal* IV “kalafatçıların kullandığı keskiye benzer, boyunca oluklu demir aygıt” DS III 1987, Siv. Ağzı *çatal* “biçilmiş ekini deste hâline getirmek için kullanılan alete verilen ad” SivS DŞ 584; SivS K 129, TT *çatal* “1. İki veya daha çok kola ayrılan değnek; 2. Yol, ağaç gibi kollara ayrılan şeylerin ayrılma yerleri; 3. Dallı olan şeylerin her kolu; 4. Yemek yerken kullanılan iki, üç veya dört uzun dişli çoğunlukla metal araç; 5. Dirgen; 6. Bir tür olta iğnesi; 7. Ucu kollara ayrılmış; 8. İki taraflı; 9. İki anlamlı, iki türlü” TüS 501.

çat- “katmak, eklemek” fiilinden sıfat ve ad türeten *-Al* eki için bk. Korkmaz 2009: 71; krş. *çek-el*, *çök-el*, *dik-el* vb.

Onnarı annamiyrim baş mı çatal mı?

Destiy daharsın, omzuna götürüyün ona çatal derler.

çatın çatak, vadi; iki dağ arasında oluşan dere. ✓ *çatın* (< *çat-* ‘katmak, birleşmek’ TüS 506+ *-in* ‘fiilden isim yapım eki’); An. Ağ. *çat* [*çatak, çatal, çatan, çatıntı*] “1. İki dere veya iki yolun birleştiği yer” DS III 1086.

çat- “katmak, eklemek” fiilinden bir işin sonucu ve ürünü adlar türeten *-n* eki için bk. Korkmaz 2009: 101; krş. *ak-in, bas-in, sor-un* vb.

İki çatın arası, iki dağın arası, iki derenin arası.

çatın dere çattaki dere; vadiden geçen dere. ✓ *çatın dere* < (ET *çat-* ‘eklemek’ ED 402 >) *çat-+-in* “fiilden isim yapım eki”+ (Far. *daryā* ‘dere’ Tietze 2002: 593 >) *dere*.

İki çatın arasında çatın dere olıy.

çatma ağıl, hayvanların konulduğu yer. ✓ *çatma* (< *çat-* ‘katmak, birleşmek’+*-ma* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 484); krş. EOT *çatma ev* “ağaçlar birbirine çatılarak yapılan kır evi” TS II 837, An. Ağ. *çatma* I “1. Duvarları ağaç gövdesinden birbirine takılarak ve çivisiz olarak yapılan yayla evi, yığma ev; 2. Yörük çadırı; 3. Direkler çatılarak araları tuğla veya kerpiçle doldurulan duvar”, *çatma* II “bir arada bağlı on- oniki hayvana dövensiz harman dövdürme”, *çatma* V “1. Üç ince ağacın uçlarından bağlanarak yayık yaymak için kullanılan bir araç; 2. Sehpa”, *çatma* VI “pamuklu elbiseye dikilen eğri dikiş”, *çatma* VII “elbise sandığı”, *çatma* VIII “yükleri hayvanın semerine yükleme”, *çatma* IX “1. Destek olarak kullanılan çatal ağaç; 2. Dört tekerlekli arabada arka tekerlekleri badoga bağlayan çatal ağaç”, *çatma* X “1. Birleştirme; 2. İlmeleme”, *çatma* XIII “tarlayı sudan kurtarmak için yapılan setin iskelesi”, *çatma* XIV “semerin ağaç kısmı” DS III 1091- 1092, Siv. Ağzı *çatma* “duvarları ağaç gövdesinden birine takılarak ve çivisiz olarak yapılan yayla evi, yığma ev” SivS DŞ 584; SivS K 129; SivS T 105, TT *çatma* “ay.” TüS 506.

çat- “katmak, eklemek” fiilinden kalıcı adlar türeten *-mA* eki için bk. Korkmaz 2009: 92; krş. *as-ma, bağla-ma, besle-me* vb.

Malı köme goyıldadı, İmranlı taraflı deyi, biz çeğürme deyrik, çatma deyrik ağıl deyrik.

çayan yılan, kertenkele benzeri sürüngenlere verilen genel ad. ✓ krş. ET *çadan* “akrep” ED 403, Kar. *çadan* “ay.” DLT 176, EOT *çıyan* “çayan” BL 92, Kıp. *çayan* “kırkayak, çıyan, akrep” Kıp.TS 47, An. Ağ. *çayan* I “1. Akrep; 2. Kırkayak, çıyan; 3. Yılan; 4. Midye; 5. Yılana benzer kertenkele gibi yürüyen hayvan; 6. Yengeç” DS III 1096- 1097, Siv. Ağzı *çayan* “ay.” SivS DŞ 584; SivS K 130; SivS T 105, TT *çayan* “ay.” TüS 507.

Eren (1999: 91), *çıyan* “sarımtrak renkte, zehirli böcek” sözcüğünün OT *çadan* “akrep” anlamıyla kullanıldığını, Eski Kıpçakçada da *çayan* olarak kullanıldığını ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 513; Gülensoy 2007: 225.

Çayan yılanın, kertenkeleninin bi böyüğüne deniy.

çıyanlıh et- hainlik etmek. ✓ *çıyanlık et-* (söz sonu sızıcılaşma) > *çıyanlıh et-* < (ET *çadan* ‘akrep’ ED 403 >) *çıyan* “çayan”+*lıh* “isimden isim yapım eki”+ (ET *et-* ‘etmek’ DLT 144 >) *et-* “yardımcı eylemi”.

Çıyanlıh ediyisin valla bah.

çebiç keçinin erkek yavrusu. ✓ krş. ET *çepiş* “az büyümüş, yavru” ED 399, Kar. *çepiş* “altı aylık keçi yavrusu” DLT 158, *çepişlen-* “oğlak çepiç olmak, çepiç sayılmak” DLT 311, EOT *çebiç* “bir (yıl) yaşamış erkek keçi” TS II 845, An. Ağ. *çebiç* I “1. Bir yaşındaki keçi yavrusu; 2. Bir yaşındaki dişi keçi yavrusu; 3. Bir yaşındaki erkek keçi; 4. İki yaşında olan keçi; 5. İki yaşında dişi keçi; 6. Kısır keçi; 7. Tiftik keçisi” DS III 1100-1101, Siv. Ağzı *çebiç* “ay.” SivS C 224; SivS DŞ 584; SivS K 130; SivS T 105, TT *çebiç* “ay.” TüS 509.

Eren (1999: 85), *çepiş* “bir yaşında keçi yavrusu” sözcüğü kökeninin açık olmadığını, Farsça’daki *çapiş/ çapuş* gibi örneklerin Türkçeden geçtiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 497.

Boyları gısa düvelere de denir, keçi yavrusuna da denülür.

çeç 1. Harmanda buğdayın başaktan ayrıldıktan sonra kalan kabası, artığı; 2. Buğday yığını. ✓ krş. EOT *çeç* “1. Yığın; 2. Samanından ayrılmış hububat yığını” TS II 845-846, An. Ağ. *çeç* I “1. Savrularak samanından ayrılmış tahıl yığını; 2. Kabuğu çıkarılmış

fındık, ceviz ve mısır; 3. Şalgamın sap ve yaprakları; 4. Üzümün suyu alındıktan sonra kalan posası”, *çeç* II “dalak hâlinde balsız petek”, *çeç* III “koni şeklinde yığılmış taş”, *çeç* IV “el (çocuk dilinde)”, *çeç* V “kovanın sapı” DS III 1104, Siv. Ağzı *çeç* “ay.” SivS DŞ 584; SivS K 130; SivS T 106, TT *çeç* “ay.” TüS 509.

Eren (1999: 82), *çeç* < *çaç* “harmanda dövülmüş ve savrulmuş buğday ve arpa yığını” < Far. *çāç* sözcüğünün yerel ağızlarda *seç* ve *teç* biçimlerinin de olduğunu, Doğu Anadolu’da *teç* biçiminin Ermenice olduğunu ama *çeç* biçiminin Ermenice olmadığını ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 461.

Geliürdü üstüne bi de möhür vururmuş, çalması. O çeç.

çeçe/ çece okullarda babacan davranan hademeye söylenen baba, amca vb. anlamlarda kullanılan hitap sözü. ✓ Kıp. *çiçe* “babanın kız kardeşi, hala” Kıp.TS 51, An. Ağ. *çece* I “1. Ağabey; 2. Baba; 3. Dede”, *çece* III “1. Ova köylerinde çalışmaya inen işçi; 2. Seyyar satıcı” DS III 1102, Siv. Ağzı *çeçe* “ağabey, baba” SivS DŞ 584; SivS K 130; SivS T 106, TT *çaça* “Ticaret gemilerinde eski ve usta gemici; 2. *argo* Genelev işleten, kadın ” TüS 478.

Tietze (2002: 461), *çaça* II “fahişe; kadın pezevenk, genelev işleten kadın” sözcüğünün Yun. *statsa* “teyze, nine” < EYun. *teia*’dan geldiğini ifade eder. Özşahin (2013: 58), sözcüğün *tay+ aça (eçe)* > **tayça* > **taça* aşamalarından geçerek *çaça/ çeçe* biçimini aldığını ifade eder. Li (2019: 123), *çece* sözcüğünün biçim bakımından çocuk diline ait olduğunu, günümüz Türk dillerinin bazılarında “anne” ve “nine” anlamlarıyla kullanıldığını; Çağataycada *çiçe* biçimiyle “teyze; abla” anlamıyla tespit edildiğini, günümüz Türk dillerinden Türkm.T, Özb.T ve Hak.T’nde “hala, teyze” ve “abla” anlamında kullanıldığını; Courteille’nin bu sözcüğün Semerkand’da “teyze” anlamında ve Harezmi’de ise “abla” anlamında kullanıldığı görüşü ile, Rundgren’in *çiçe* < **çieke* < **içieke* (*içi+ eke*) veya *çiçe* < **çiçe* < **içiçe* (*içi+ eçe*) olarak açıkladığı görüşünü aktarır.

Kıpçak Türkçesinde *çiçe* “hala”, TT *çaça* “genelev işleten kadın”, An. Ağ. *çeçe* “baba, ağabey”, An. Ağ. *tete* “teyze” biçim ve anlamlarıyla karşılaşıyoruz. *çeçe/ çaça* sözcüğü Türk dillerinden: Kaz.T *şeşe* “anne” KTLS 20, Hak.T *çaça* “1. Abla; 2. Hala” HTS 72 biçim ve anlamıyla kayıtlıdır.

Ben burada eski oğul vardı yihdılar, orda bizim hademeler vardı çece derdük, birisi dayımdı.

çēTik patik. ✓ *iç etik* > *iç edik* (söz başı ünlü düşmesi ile) > *çeTik* (Eren 1999: 88); krş. ET *etük* “ayakkabı” ED 50, Kar. *etük/ etik* “ayakkabı; edik, çizme” DLT 32, *etükçi* “ayakkabıcı” DLT 247, *etüklük* “ayakkabı yapmak için kullanılan malzeme” DLT 78, EOT *edük* “kısa konçlu bir tür ayakkabı, mest” BL 86, *edükci* “edük yapıp satan” BL 68; *çedik* “koncu kısa çizme, konçlu mest” TS II 846, Kıp. *etik* “edik, kısa çizme”, *etikçi* “çizmecı, ayakkabıcı” CC 70, An. Ağ. *çedik* I “1. Mes, yünden örülmüş terlik; 2. Çarık; 3. Çocuk ayakkabısı” DS III 1150- 1151, Siv. Ağzı *çedik* “ayağa giyilen giysi, terlik” SivS DŞ 584; SivS K 133, TT *çedik* “ay.” TüS 509.

Eren (1999: 88), *edik* “1. Yumuşak ve renkli sahtiyandan yapılmış yarım konçlu lapçın; 2. Kısa çizme” sözcüğünün yapısını *iç edik* (< *iç etik*) şeklinde açıklar. Ayrıca bk. Tietze 2002: 486; Gülensoy 2007: 233.

Patik deyrük çeTik de deyrük ikisi de aynı bir yere çıhıyır.

çērek çeyrek. ✓ *çeyrek* (söz içi ünsüz erimesi) > *çērek*. Far. *çār-yak* “çeyrek” OsmTL 173; krş. TT *çeyrek* “1. Dörtte bir; 2. Çeyrek altın; 3. On beş dakikalık zaman; 4. argo Alman markı; 5. esk. Gümüş meciyenin dörtte biri değerinde olan beş kuruş” TüS 528.

Eren (1999: 88), *çeyrak* “dörtte bir” sözcüğünün Far. *çār yak* biçiminden geldiğini, Türkçede kullanılan bu biçimin göçüşmeli olduğunu ve alıntı sözcüklerde bu tarz durumların gözlemlendiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 503.

İki buçuḥluḥ var, çērek var, meci diye varıdı evelden.

çēúr- çevirmek. ✓ *çevir-* (iç seste *v* > *ē* ünsüz değişimi ve *i* > *ú* ünlü değişimi) > *çēúr-*; krş. ET *çevür-* “döndürmek, çevirmek” ED 398, Kar. *çewür-* “bir şeyi etrafında döndürmek” DLT 255, EOT *çevre* “1. Çevre; 2. Çevreye doğru” BL 63, Osm. *çevzin-* “dönmek, dönenmek” (Dankoff 2004: 107), TT *çevir-* “1. Bir şeyin yönünü değiştirmek” TüS 526.

Tietze (2002: 502), *çevir-* “döndürmek” sözcüğünün ET’de de *çevür-* biçiminde olduğunu, J. Denyy’nin sözbaşı *ç-* sesinin sonradan türediği görüşüyle birlikte ifade eder.

O aşşağda ırmağın üstünde dērmen yoğ mu? Dērmenin önünde top çeğūrdiler.

çeki ağırlık ölçü aleti, tartı. ✓ *çeki* (< çek- ‘çekmek’+i ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 489); krş. ET çek- “çekmek” ED 413, Kar. çek- “ip, bağ vb. şeyleri çekmek” DLT 239, EOT çek- “1. Çekmek; 2. Taşımak; 3. Sürmek” BL 124, An. Ağ. çeki V “1. Ağırlık ölçüsü; 2. Tüfekte barut ve saçma miktarını gösteren ölçü” vb. DS III 1112, Siv. Ağzı çeki “ağırlık ölçüsü” SivS DŞ 584; SivS K 131; SivS T 107, TT çeki “ay.” TüS 510.

Çeki şeytan gantarı, el terazisi, on sene evele gadar vardı.

çeküç çekiç. ✓ krş. ET çekük “çekiç” < “çek-fiilinden gelebilir; ya da < EFar. çeküş” ED 415, Kar. çekük “(Oğuzca) çekiç” DLT 320, Kıp. çakuç “çekiç” CC 48, EOT çeküş “çekiç” TS II 852, El. Ağzı çeküş “çekiç” EİS Bİ 38, TT çekiç “1. Çivi çakma, madenleri dövme vb. işlerde kullanılan saplı bir el aleti; 2. Yaklaşık 1,20 metre uzunluğundaki madeni tele bağlı ve ağırlığı 7, 257 kilogram olan gülle” TüS 510.

Tietze (2002: 491), çeküş “bilinen alet” sözcüğünün ET çek-ük ve çeküş biçimlerinden geliştiğini, EFar. çakuş’dan alıntı olduğunu, ET çekük için çek-fiilinden -ük’ün de mümkün olduğunu ifade eder. Gülensoy (2007: 227), çekiç “çekiç” sözcüğünü *çak-(ı)ç şeklinde çözümler.

EkSeri keküş derük, çeküş de derük.

çel küçük tavan ağacı. ✓

Sözlüklerde çel “küçük tavan ağacı” sözcüğünü bulamadık. Aynı ya da yakın anlama gelebilecek sözcükler ise çerik, cerek vb. DS’de tespit ettik.

çel sözcüğü ile ilgili olarak, çelik çomak ikilemesinde kullanılan çelik “kısa kesilmiş dal” ile çel “küçük tavan ağacı” sözcüğü arasında bir anlam bağı var gibi görünmektedir.

En güççüğ çel, en büyüğne zoğ, mertek ortası.

Çel söğüt dalını kesersin ekersin çel derler ona.

çelepme ekmek yapımında kullanılmak için topraktan yapılan tepsi benzeri araç. ✓ çerebne (söz içi $n > m$ ünsüz değişimi) > çelepme. Bulg. çerepna (Tietze 2002: 492); krş.

An. Ağ. *çelebne* “üstünde gözleme pişirilen veya ocakta pişirilen ekmeğin üstüne konan toprak saç” DS III 1119.

Toprağdan yapılmış tepsiye mâcirler çelepme deyiler.

çeli küçük bir domates, domates türü. ✓ İng. *cherry* > *çeri* (söz içi *r ~ l* nöbetleşmesi) > *çeli*; krş. *cherry* (İng.) “kiraz”⁹³.

Çeli domatesin bir türü, çel fidası onu dikeyin, çeli meyvası.

çelmik çermik; kaplıca, ılıca; sıcak ve soğuk su kaynağı. ✓ *çermik* (söz içi *r ~ l* nöbetleşmesi) > *çelmik*. Erm. *jermuk* “kaplıca” (Eren 1999: 87; Tietze 2002: 499; Menz 2009: 99); krş. Osm. *çermik* “ılıca” (Dankoff 2004: 106), An. Ağ. *çelmik* VI “ılıca, kaplıca” DS III 1126, Siv. Ağzı *çermik* “ay.” SivS DŞ 585; SivS K132; SivS T 109, TT *çermik* “kaplıca, ılıca” TüS 523.

Kırzioğlu (1962: 206), *çermik* “ılıca” sözcüğünün Ermenicede görülen *cermug/çermük* biçiminde de görüldüğünü, Yunanca *termik* ile ilgisinin olduğuna dair görüşlerin varlığını, halk ağzında görülen *çerme* “kışın kolay donmayan su sızıntısı” ile bağlantısının da olabileceği görüşlerini aktarır.

İç ses /l/ sesinin /r/ sesi ile nöbetleştiği örnekler için bk. Küçük 2013: 54; krş. *belki* > *berki*, *bilfiil* > *birfiil*, *zelzele* > *zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağzında da pek çok örnekte rastlarız: *maşala~ maşara*, *çırpı ipi~ çilpipi*, *fetil~ fetir* vb.

Tuzlu góze dedim ya çelmik deyriük. Kukurt, hamam gibi orası, duzlu, maden suyu Bağdışık'taki.

çemiç dut kurusu. ✓ krş. An. Ağ. *çemiç* I “1. Dut kurusu; 2. Kuru üzüm; 3. İri leblebi” DS III 1129, Siv. Ağzı *çemiç* “ay.” SivS DŞ 585; SivS K 131, TT *çemiç* “ay.” TüS 519.

Eren (1999: 84), *çemiç* “dut kurusu” sözcüğünün Erm. *ç'amiç*’den geldiğini söyler. Tietze (2002: 472), sözcüğün Erm.’de *ç'amiç*, Gürcü.’de *çamiçi* olduğunu ifade eder. Gülensoy da (2007: 230), *çemiş~ çemiç*² “dut ve üzüm kurusu” sözcüğünün *ye-miş’ten geldiğine dair kanaatini belirtir.

⁹³ *cherry* “kiraz bot. Prunus; kiraz ağacı; kiraz ağacının kerestesi; parlak kırmızımsı renk; parlak kırmızımsı; kiraz apacından yapılmış” Redhouse 161.

Tudu silkelersin naylonlara ser tarlalara çemiç derük ona da.

çente çanta. ✓ *çanta* > *çente*; krş. An. Ağ. *çente* I “çanta” DS III 1139, Siv. Ağzı *çente* “ay.” SivS DŞ 585; SivS K 132; SivS T 109, TT *çanta* “kösele, meşin, kumaş vb. hafif malzemeden yapılıp büyüklüğüne göre para, evrak, yiyecek vb. koyup taşımaya yarayan kap” TüS 493.

Eren (1999: 78), *çanta* sözcüğü için Doerfer’in Rumence *geantă*’dan geldiği görüşünü, Kaz.T’de *şontay*, Özb.T’de *çuntak*, Kır.T’de *çöntök* biçimleriyle *çanta* biçimi arasındaki benzerliğin çarpıcı ve düşündürücü olduğunu, Arapçadaki *şanṭa* ‘valise’nin Türkçeden alındığı görüşlerini ifade eder. Tietze (2002: 474), *çanta* sözcüğü için Doerfer’in Rumenceden geldiği görüşüne karşı Papahagi’nin sözcüğün Türkiye Türkçesi *çanta*’dan alındığı görüşünü ifade eder. Gülensoy (2007: 218), *çanta* “çanta; kadın çantası” sözcüğünün *çan* “çanak, tuzluk ve tuzluğa benzer ağaçtan oyulmuş kap” isminden +*ta* ekiyle türedildiğini ifade eder.

O hamurları alıyır gayrı bişiyler goyî çentiye.

çentük çentik. ✓ *çentik* (*i* > *ü* ünlü değişimi) > *çentük* (< *çent*-‘kertmek, oymak’+*-ük* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 495); krş. EOT *çendele*- “ufak ufak doğramak” TS II 855, Osm. *çentme* “bir çeşit mızrak”, *çendik* “kertilmiş” (Dankoff 2004: 106), An. Ağ. *çendik* I “tırtık” 1135, *çendek* III “bakır sahan ve bıçağın ağzındaki tırtıklar”, *çendek* IV “yüzü çiçek bozuğu çopur olan kimse”, *çendek* V “1. Ağaçta, balta ile yapılan kesik; 2. Üzerinde odunları kurmak için kullanılan ağaç parçası” DS III 1134, *çentik* “1. Bir şeyin kenarından kesilerek veya kırılarak açılan küçük kertik, tırtık; 2. Küçük oyuk; 3. sf. Kertikli; 4. sin. Basım sırasında basım aletinin diyaframının belirli bir açıklığa getirecek düzeni işletmek için filmin kenarına yapılan çukurluk” TüS 521.

Gafasını vurıysın çentük yapıysın ısgınlasın diy.

çeñüle- hayvan bağırarak, inlemek, ulumak. ✓ *çenile-* (*i* > *ü* ünlü değişimi) > *çeñüle-* (< *çenil* ‘yansıma ses’+*e-* ‘isimden fiil yapım eki’ Tietze 2002: 496); krş. ET *çañıla-*, *çeñile-*, *çeñilde-* “ulumak” < *çañ* ED 426, Kar. *çañıl-* “(köpek) hırlamak, (insan) gürültü edip bağırarak” DLT 515, EOT *çeñile-* “köpek acı acı bağırarak” TS II 856, An. Ağ. *çenüle-* I “köpeğin can acısından havlaması, haykırması”, *çenüle-* II “hakaret etmek,

bağırarak çağırmak” DS II 1138, Siv. Ağzı *çenile*- “ay.” SivS DŞ 585; SivS K 132; SivS T 108, TT *çenile*- “ay.” TüS 521.

Tietze (2002: 496), *çenile*- “köpek can acısından havlamak” sözcüğünün ET *çañıla*- sözcüğünden geldiğini ve aslında ses taklidine dayandığını (*çenil çenil*) ifade eder.

Bu enükler de niye bēle çenüliy.

çepel kullanılmayan dikenlik arazi. ✓ *cebel* (söz başı ve söz içi ötümsüzleşme) > *çepel*. Ar. *cebel* “dağ” OsmTL 143; krş. An. Ağ. *çepel* III “engebeli arazi” DS III 1141, TT *cebel* “dağ” TüS 448.

Tietze (2002: 422), *cebel* “dağ, kırık” sözcüğünün Ar. *cabal*’dan geldiğini ifade eder.

Çepel araziye giremezsin, girsen de çıhamazsın, çalı çepel olıy.

çerçi köylerde öteberi satıcısı. ✓ krş. EOT *çerçi* “1. Eczacı, faydalı otlar satan; 2. Seyyar satıcı” BL 69, Kıp. *çerçi* “perakendeci, çerçi, bakkal” Kıp.TS 48, An. Ağ. *çerçici* “köylerde kapı kapı dolaşıp alışveriş yapan kimse, çerçi” DS III 1144, Siv. Ağzı *çerçi* “ay.” SivS DŞ 585; SivS K 132, TT *çerçi* “1. Köy, pazar vb. yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiy eşyası satan kimse; 2. Bazı bölgelerde tuhafiyeci” TüS 522.

Eren (1999: 86), *çerçi* sözcüğünü *çert+çi* biçiminde çözümler ve eski kaynaklarda *çert aleti*’nin “çerçi eşyası” olarak geçtiğini ifade eder. Türkçe *çertçi* türevinde *-rtç* seslerinden oluşan düğümün *-t-* sesinin düşmesiyle çözüldüğünü ifade eder. Tietze (2002: 498), *çerçi* “pazarcı; seyyar satıcı” < Far. *çarçī* < *cārçī* “haberci, münadi” [Moğ. *car* “haber” +ci] sözcüğünün *çerçici* şeklinde ifade edilmesinin alıntı olduğunu gösterdiğini söyler.

Çerçi geçiğdi, gapı yolundan öynüğü topladım, çerçi çerçi diy bağırdım.

çerçilik köylerde yapılan tüccarlık. ✓ *çerçilik* (< *çerçi* ‘satıcı’ TüS 522+*lik* ‘isimden isim yapım eki’); krş. TT *çerçicilik* “çerçinin yaptığı iş” TüS 523.

çerçi “satıcı” adından bir meslekle uğraşan kimseyi gösteren *+llk/+lUk* eki için bk. Korkmaz 2009: 55-58; krş. *işçi+lik*, *toptancı+lık*, *dişçi+lik vb.*

Emmim köylere gidiy, çerçicilik ediydi.

çez- çözmek. ✓ **çöz-** (söz içi ö > e ünlü değişimi) > **çez-**; krş. ET **çöj-** “çözmek” ED⁹⁴ 400, Uyg. **çözül-** “ayrılmak, dağılmak” < **çöz-** (Ayazlı⁹⁵ 2016: 101), Kar. **seş-** “(bir şeyin bağını) kösteğini çözmek” DLT 237, EOT **çiş-** “çözmek” TS II 926, **çez-** “çözmek, açmak” TS II 885, Kıp. **çez-** “ay.” Kıp.TS 46, An. Ağ. **çéz-** I “çözmek” DS III 1156, Siv. Ağzı **çez-** “ay.” SivS DŞ 586; SivS T 110, TT **çöz-** “1. Dügümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açmak” TüS 567.

Tietze (2002: 503), **çez-** “çözmek” fiiliyle ilgili Clauson’un ET **seş-/ çeş-/ şeş-** grubu ve **çöj-/ çöz-** iki varyant grubu olduğunu, bahsetmediği **çez-** varyantının her iki gruba bağlanabileceğini ifade eder.

Sabahdan çocuğu belerdik beşiğe, ahşam sığır geldiği zaman çocuğ çezeçük.

çer çöp işe yaramaz, ufak tefek taş vb. ✓ krş. Kar. **çöp çep** “değersiz insan” DLT 628, EOT **çöp çer** “çer çöp” BL⁹⁶ 99, **çöp çör** “çörçöp” TS II 954, TT **çer çöp** “1. Çalı çırpı kırıntısı; 2. Döküntü, süprüntü; 3. ünl. Bazı çocuk oyunlarında “dikkat” anlamında bir uyarma sözü” TüS 523.

Tietze (2002: 536), **çör çöp/ çer çöp** “çalı çırpı kırıntısı; süprüntü” sözcüğünün **çöp+** reduplication (*çoğaltma) ve *r* ile yapılmış belirsiz sözcükten ibaret ikileme olduğunu, manasının ikinci sözcükte bulunan bu kullanımların Türkiye Türkçesinde az Azerbaycan Türkçesinde çok yaygın kullanıldığını ifade eder.

Çer çöp topladım geldim.

çeri küçük bir domates, domates türü. ✓ bk. **çeli**.

çermik çermik, sıcak su çıkan yer ve hamam. ✓ bk. **çelmik**.

⁹⁴ Clauson (1972: 400), **çöz-** fiilinin ET döneminde **çöj-** ve **seş-** biçiminde tek örnek olduğunu ifade eder.

⁹⁵ Ayazlı (2016: 101), **çözül-** sözcüğünün MängiB’de *çusul-* olarak transkripsiyonlanan ve “aşağıya inmek, alçalmak” anlamı verilen bu kelimeyi Marcel Erdal’ın **çözül-** “dağılmak, ayrılmak” maddesinde verdiğini ifade eder.

⁹⁶ Turan (2001: 99), **çöp çer** ikilemesi için vermiş olduğu **çer** sözcüğünün **çerçi** sözcüğündeki **çer** ile (**çer**: faydalı ot) aynı olması gerektiğini günümüzdeki şekil **çerçöp** şeklinin aksine **çöp**’ün önce **çer**’in sonra gelerek tekrar grubu oluşturduğunu ifade eder.

çığ biriktirilip, bekletilerek ekşitilen süt. ✓ krş. EOT *çig* “pişmemiş” BL 79, *çiğ* “talimsiz, idmansız” TS II 911, *çi* II “çiğ, pişmemiş”, Kıp. *çig*, *çik* (I), *çiyik* “ay.” Kıp.TS 51, An. Ağ. *çiy* “çiğ, pişmemiş” DS III 1201, *çığ* XII “süt üzerinde toplanan kaymak” DS III 1159, *çiğ* “1. Yağ çıkarmak için biriktirilmiş süt; 2. Çiğ sütün büyük kaplarda pıhtılaşması; 3. Çiğ sütün üzerinde meydana gelen yağ tabakası, kaymak; 4. Çökelek yapılmak için ayrılarak kendi kendine ekşimeye bırakılan çiğ süt” DS III 1206, Siv. Ağzı *çiğ* “ay.” SivS DŞ 587; SivS K 135; SivS T 113.

Tietze (2002: 504), *çığ* III “süt üzerine toplanan kaymak; ekşimiş süt” sözcüğünün (?) Çerkes. *şhîy* sözcüğünden geldiğini ihtiyatla ifade eder. Gülensoy (2007: 240), *çiğ*² “pişmemiş, çiğ” sözcüğünün ET *yig~yik* biçiminden geliştiğini söyler.

Çığ atıyruh deyrük, ineğ sağılar getiriler süzüyrük bi gaba goyırüh, orda gendi gendiye bitiy yoğurt gibi olıy, kesek kesek yoğurt olıy, onu da şeydiyrük, tuluğa ahdarıyruh, onu yayıyruh o ayran olıy, onun ayranın üstünden yağ toplıyruh topağ topağ olıy bēle yağları toplıyruh o yağı alıyruh onu da goyırüh çökelek olıy, ham çökelek dedükleri o.

çığıt 1. Kayısı çekirdeği; 2. Meyve çekirdeğinin içindeki yenilebilir çekirdek; 3. Sebze çekirdeği. ✓ *çığit* (söz içi ünsüz erimesi) > *çığıt*; krş. ET *çigit* “pamuk tohumu” ED 414, Kar. *çigit* “Argu lehçesinde pamuk çekirdeği” DLT 153, EOT *çığıt* II “pamuk çekirdeği” TS II 888-889, *çığıd* “leke, çil” BL 77, Kıp. *çigit* “ay.” Kıp.TS 49, An. Ağ. *çiyit* I “1. Pamuk tohumu; meyve ve sebzelerin çekirdeği, tohumu”, *çiyit* II “olmamış karpuz” DS III 1250, Siv. Ağzı *çığit* “ay.” SivS DŞ 587; SivS K 136; SivS T 113, TT *çığit* “ay.” TüS 545.

Eren (1999: 92), *çığit* “1. Çekirdek; 2. Pamuk çekirdeği” sözcüğü için Doerfer’in tipik bir kültür sözü olarak Türkçeden çok İran kökenli bir öge olduğu görüşünü ifade eder. Tietze (2002: 516), *çığıd/ ciyit/ çivit* “pamuk tohumu” sözcüğünün ET *çigit*’ten geldiğini belirtir.

Çekirdek ayrı çığıt ayrı, gaysının çığıdı olıy.

çılı küçük bohça. ✓ *çılı* (söz içi sızıcılışma) > *çılı* (< *çılı-* ‘bağlamak, dolamak’+ -ı ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 236); krş. ET *çığ-* “bağlamak” ED 405, Kar. krş. *çigil-* “düğüm sağlamlaştırmak, ip düğümlemek” DLT 271, krş. *çigiliş-* “düğümlerin

sıkışması” DLT 293, krş. *çigtür*- “bohça vb. şeylerin düğümlenmesi için emir vermek, düğümlenmek” DLT 284, EOT *çıkı* “çıkın, küçük bohça” TS II 892, Osm. *çıkı* “ay.” (Dankoff 2004: 107), An. Ağ. *çıkı* I “1. Bohça, çıkın; 2. Sofra bezi”, *çıkı* II “nişan töreni”, *çıkı* III “büyük düğüm” DS III 1166- 1167, Siv. Ağzı *çılı* “çıkın, torbacık, bohcacık” SivS DŞ 586; SivS T 110, TT *çıkı* “ay.” Tüs 531.

Tietze (2002: 506), *çıkıl/ çıkın* “küçük bohça, torbacık” < *çıkıl* “düğümlü, karışık” sözcüğünün asıl anlamının belki “büyük düğüm” olabileceğini ifade eder. Gülensoy (2007: 236), *çıkı~ çıkın* “küçük bohça” sözcüğünü *çığ- “dürmek, paketlemek, bağlamak, paketleyip bağlamak”+ -(i)n biçiminde çözümler.

çig-/çığ- fiilinden isim yapım eki -I < -(I)g eki için bk. Korkmaz 2009: 82; krş. *batı, çakı, kapı* vb.

Tarlaya azığ bohça yapıysın götürüysin o çılı da olıy çılın da olıy.

çılın çıkın, çıkı. ✓ *çıkın* (söz içi sızıcılaşıma) > *çılın* (< *çılı*-‘bağlamak’+ -ın ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 236); krş. Kıp. *çıkın* “çıkın, boğça” Kıp.TS 50, An. Ağ. *çılın* “ay.” DS III 1164, Siv. Ağzı *çılın* “ay.” SivS DŞ 586; SivS K 134; SivS T 110, TT *çıkın* “ay.” Tüs 531.

Tarlaya azığ bohça yapıysın götürüysin o çılı da olıy çılın da olıy.

çılma erkeğin karısının ilk evliliğinden olan evladı, üvey evlat. ✓ *çıkma* (söz içi sızıcılaşıma) > *çılma* (< *çılı*- ‘çıkma’ Tüs 533+ -ma ‘isim fiil’); krş. ET *çık-* “gitmek, çıkmak” ED⁹⁷ 405, Kar. *çık-* “(dışarı, yukarı) çıkmak” DLT 133, EOT *çık-* “çıkma” BL 60, *çıkma* “duvardan dışarı çıkmış olan cumba, balkon, taşlık” TS II 893, TT *çıkma* “7. Eski, kullanılmış” Tüs 533.

Eren (1999: 89), *çık-* sözcüğünün Eski Türk yazıtlarında *çık-* yerine *taşık-* biçiminin geçtiğini bilim aleminde genel görüşün *çık-* fiilinin *taşık-*’tan geldiğini ve Clauson’un bu görüşe katılmadığını ifade eder.

---

⁹⁷ Clauson (1972: 405- 406), *çık-* sözcüğünün Güney Batı Türk dillerinde geniş bir anlam alanına sahip olduğunu, XI. yüzyıldan önce ne *çık-* ne de *çıkır-* fiilinin görülmediğini, bunun da bir rastlantı olduğunu ifade eder.

çık- “çıkmaq” fiilinden kalıcı adlar türeten *-mA* eki için bk. Korkmaz 2009: 91-93. Derleme Sözlüğünde bulamadığımız ama Türkçe Sözlükte “eski” anlamı ile uyuşan *çıkma* sözcüğü, ağızlarda boşanmış ve başka biriyle evlenen kadın için kullanılır. Kadının adı ve dolayısıyla ondan dünyaya gelen çocuğun adı da *çıkma* olarak ifade edilir.

Üvey evlat gibi, ilk evliliğinden aldı getirdi, buranın üvey evladı, size göre üvey bize göre çıhma.

çıhrıh çıkırık. ✓ *çıkırık* (söz içi ve sonu sızıcılaşma) > *çıhrıh* (< [**çığır-* > *çıkır-* >] *çıhrı-*+*-ıh* ‘fiilden araç gereç ad türeten ek’); krş. ET *çığrı* “dönen şey, değirmen, değirmen çarkı” ED 410, Kar. *çıgrı* “değirmen, su değirmeni vb. şeylerin çarkı, çıkırık; ibrişim ağırşığı ve buna benzer bütün makaralar” DLT 182, *çıgrı* “felek” DLT 182, EOT *çıkır* “dokuma tezgâhının pedalı; çıkırık” BL 68, *çıkırık* “kuyu çıkırığı” BL 81, *çıkırıcak* “çıkırık” TS II 894, Kıp. *çıkırık* “ay.” Kıp.TS 50, An. Ağ. *çıyrıh* I “çıkırık”, *çıyrıh* II “çocukları yürümeye alıştırmak için kullanılan üç tekerlekli araba” DS III 1201, *çıkırık* I “ay.”, *çıkırık* II “kilim motiflerinden birinin adı. Bu motif genellikle kenarlarda birbirlerine ulanarak kullanılır”, *çıkırık* III “pamukları çekirdekten ayırmaya yarayan ve el ile çalıştırılan bir araç”, *çıkırık* IV “bir çeşit tahterevalli” DS III1170, Siv. Ağzı *çığırık* “yün eğirmek için kullanılan alet” SivS DŞ 586; SivS K 134; SivS T 111, TT *çıkırık* “ay.” Tüs 534.

Tietze (2002: 507), *çıkırık* “ipi sarmaya yarayan döner eksen, dola” sözcüğünün ET *çıgrı* sözcüğünden geldiğini ifade eder. Clauson (1972: 410), *çığrı* “dönen şey” ve *çıkırık* sözcüklerinin **çığır-* fiilinden türemiş olabileceğini ifade eder.

çığır- “dolandırmak, döndürmek, bağlamak” fiilinden araç gereç adları türeten *-Ik/-Uk* eki için bk. Banguoğlu, 2007: 86; krş. *kay-ık*, *yay-ık* vb.

Yuğ darağdan darıyruğ, bēle çıhrığın iğın ucuyınan büküyrük büküyrük golumuza geçiriyrük halga ediyrük iğın gafasında bir tengirek şeyi var burada bir çivinen delmişler ona biz iğ deyirük.

çıra dağlardaki, tepelerdeki ağaçlardan kesilerek ince ince kıymıklara ayrılan genelde çam odunundan elde edilen tutuşturucu. ✓ *çıra* < Far. *çerāg* “fitil, mum” OsmTL 175; krş. EOT *çırak* (*çıra*, *çırağ*) “ışık, kandil” TS II 903, Kıp. *çıra* “ay.” Kıp.TS 50, An. Ağ. *çıra* “1. Işık, aydınlık; 2. Lamba; 3. Kandil” DS III 1184, Siv. Ağzı *çıra* “lamba, kandil”

SivS DŞ 586; SivS K 134; SivS T 111, TT *çıra* “1. Çam vb. reçineli ağaçların yağlı ve çabuk yanmaya elverişli bölümü; 2. Bu bölümden küçük küçük kesilerek hazırlanmış, tutuşturma ve aydınlatma işlerinde kullanılan parça” TüS 537.

Eren (1999: 90), *çıra* “çam ağacının ateş tutuşturmak için kullanılan yağlı bölümü” sözcüğünün Far. *çirāg*’dan geldiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 510.

Çamın kökünden kokulu ateş yaktığımız çıra olıy.

çırpı kuru fasulyenin tohumunu çıkarmak için kullanılan ip. ✓ krş. EOT *çırpı ipi* “kalfaların yapı taşlarını bir hizada koymayı sağlamak için kullandıkları ip” TS II 908, An. Ağ. *çilpi çekmek* “boyaya batırılmış ipliği bir düzey üzerine bırakarak çizgi çekmek” DS III 1220, TT *çırpı* “1. Dal budak kırpıntısı; 2. Boyalı ve gergin bir sicimi yay gibi çekip bırakarak duvara veya yere çizilen çizgi; 3. Çok zayıf” TüS 528.

İpin çırpısı olıy, bi de ağacın çırpısı olıy.

çitçit üzerinde dikildikleri şeyin iki kenarını üst üste getirerek birleştiren ve tutturan, iki parçadan yapılmış metal nesne. ✓ krş. ET *çat* “çat, çit, çet, çit yansıma sesi” ED 401, Kar. *çatçat* “vurma sesi” DLT 140, An. Ağ. *çidçidi* “çitçit” DS III 1158, Siv. Ağzı *çitçit* “elbise tutturmaya yarayan geçmeli metal” SivS K 135, TT *çitçit* “1. Üzerinde dikili bulundukları şeyin iki kenarını üst üste getirerek birleştirmeye ve tutturmaya yarayan, iki parçadan yapılmış metal nesne, fermejüp, kopça; 2. Mobilya kapaklarının, kapılarını kilitleme ve sürgülemenin dışında kapalı tutan ve az bir kuvvetle açılıp kapanmasını sağlayan iki parçalı metal veya plastik araç; 3. Kadınların saçlarını uzun göstermek için taktıkları ek saç” TüS 539.

Tietze (2002: 512), *çitçit* “bir tür düğme, fermejüp” sözcüğünün yansıma sestten türediğini ifade eder.

Gıyafetlerde olıy, onı beğle çitçitliyin, çitçit ses çihartıy.

çitçitlama düğmeleme. ✓ *çitçitlama* (< *çitçit* ‘çitlama yansıma sesi’+*la-*‘isimden fiil yapım eki’+*-ma* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. TT *çitçitlama* “çitçitlamak işi” TüS 540.

çıvaldız çuvaldız. ✓ *çuvaldız* (*u > ı* ünlü değişimi) > *çıvaldız*. Far. *juwāl-doz* “büyük iğne” (Steingass 1998: 376); krş. Kıp. *çuvalduz* “çuvaldız”, *şuvaldız* Kıp. TS 54, An. Ağ.

çufaldız “çuval ve kilim dikmeye yarayan büyük iğne” DS III 1301, TT *çuvaldız* “çuval vb. dokumaları dikmekte kullanılan, ucu yassı ve eğri, büyük iğne” TüS 571.

Tietze (2002: 540), Farsça alınmış sözcüklerde *-duz/ -dız* hecesi ile biten örneklerin bulunduğunu, bu ekin *dühtan* “dikiş dikmek” fiilinden gelen ve “dikiş diken” anlamındaki Farsça *-dūz* fiil unsuru olduğunu ifade eder: *çuvaldız* “büyük ve kalın iğne” < Far. *cuvāldūz* “çuval diken, çuvalcı” [*cuvāl* “çuval”-*dūz* “diken”].

İğneyi gendine çıvaldız ele batır.

çıyındırık 1. Et yemeği; 2. Bir tür et. ✓ *çıyındırık* (söz sonu sızıcılışma) > *çıyındırık* (< *çıyın* ‘omuz’ SivS DŞ 587+ *dırık* ‘organ adlarına gelerek araç gereç adı yapan birleşik ek’ (< *dIr-İk*); krş. ET *cigin* “omuz ve boyun arasındaki üst kısım” ED 415, EOT *çigin* “omuz” BL 59, *çiğin* (*çiğil*) “omuz, omuz başı” TS II 911, Osm. *çigin* “ay.” (Dankoff 2004: 109), An. Ağ. *cıyındırık* “sinirli, yağsız et” DS III 945, Siv. Ağzı *çiğin* “omuz” SivS DŞ 587; SivS K 136; SivS T 113, TT *çiğindirik* “iki ucuna su kabı, yoğurt tablası vb. taşınacak şeyler asılarak omuza alınan ağaç, omuzluk ” TüS 545.

Tietze (2002: 439), *cıyındırık/ cındırık* “sinirli yağsız et” sözcüğünden *-dırık* ekiyle türetildiğini (??) ihtiyatla ifade eder.

çıyın “omuz” adına gelerek araç gereç adları türeten *+dIrIk/ +dUrUk* eki ölçünlü dilde “omuzluk” anlamında araç ifade ederken, ağızlarda “sinirsiz et; omuzdan elde edilen et” ve bu etten yapılan yemeğin adı olmuştur. Ek hakkında Güzel (2019: 141), çoğunlukla /n/ ve /l/ ünsüzleri ile biten insan ve hayvanlara ait organ adlarına gelerek “tutan, durduran” anlamında araç gereç adları türettiğini, tarihî lehçelerde bazı istisnalarla birlikte koşum malzemesinde kullanıldığını, ekin *dur-* fiilinden geldiği görüşünün yaygın olduğunu ifade eder.

çıyıt kayısı çekirdeği; meyve çekirdeğinin içindeki yenilebilir çekirdeği. ✓ *çığıt* (iç seste ğ > y ünsüz değişimi) > *çıyıt*; bk. *çığıt*.

Eriik yerkene boğazında galdı erüğün çıydı.

çifçi çiftçi. ✓ *çiftçi* (söz içi ünsüz düşmesi ve ötümlüleşme) > *çifçi* (< Far. *cuft*+Tü.+*çi* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *çifçi kuşu* “Ekilmiş tohumları yiyerek geçinen

küçük bir kuş” DS III 1205, Siv. Ağzı *çifcilik* “çifçilik” SivS DŞ 585, TT *çiftçi* “geçimini toprağı ekerek sağlayan kimse” TüS 543.

Far. *cuft* (TüS 542) adına gelerek meslek adı türeten + *CI/* +*CU* eki için bk. Korkmaz 2009: 41.

Benim odamada çifÇi çoban gonmuş/ Beni gondurmiya yerde galmamış/ Benim odamada çinganlar gonmuş/ Beni gondurmiya yerde galmamış.

çif sür- tarla sürmek. ✓ *çif sür-* < (Far. *cuft* TüS 542 >) *çif* “tarla”+ Tü. *sür-* “yardımcı eylem”; krş. TT *çift sür-* “saban, pulluk kullanarak toprağı ekilebilir duruma getirmek” TüS 542.

Gurdun ağzındaki de çif sürenner varmış onlar gurtariyeler.

çi⁸ I 1. Peynir yapmak için toplanmış, işlenmemiş süt; 2. Olmamış, ham; pişmemiş. ✓ bk. *çiğ*.

çi⁸ II kırağ, kırağı türünde çiy. ✓ krş. ET *çl* “çiy” ED⁹⁸ 393, *çig* “nemli, çiy” ED 413, Kar. *çik-* “nemlenmek” DLT 426, *çī* “çiy, çiyli” DLT 438, *yig* “çiğ” DLT 406, Kıp. *çık* “çiğ, şebnem”, *çih*, *çik*, *şık*, *şig* Kıp.TS 50, An. Ağ. *çığ* VII “şebnem, kırağı” DS III 1159, TT *çiy* “havada buğu durumundayken akşamın ve gecenin serinliğiyle yerde veya bitkilerde toplanan küçük su damlaları, jale, şebnem” TüS 553.

Tietze (2002: 516), *çiğ* II “şebnem” sözcüğünün ET *çig* “nem, rutubet” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

çi⁸dem çiğdem; çiçek, meyve; kardelen. ✓ *çiğdem* (söz içi ünsüz erimesi) > *çi⁸dem*; krş. ET *çigidem* “çiğdem, crocus sativus” < *çig* “nemli, çiy” ED 414, Kar. *çiğdem* “ay çiçeği” DLT 1206, EOT krş. *çigirdik* “ağacın, körpe ince dalları” TS II 913, An. Ağ. *çidem* “çiğdem” DS III 1204, Siv. Ağzı *çidem* “ay.” SivS DŞ 587, TT *çiğdem* “zambakgillerden türlü renklerde çiçek açan, çok yıllık, yumrulu kır bitkisi, mahmur çiçeği” TüS 545.

---

⁹⁸ Clauson (1972: 393), *çl* sözcüğünün *çig* ile bağlantılı olduğunu, *çik-* “nemlenmek” fiilinin bu sözcükten türetildiğini ifade eder.

Tietze (2002: 516), *çiğdem* “bir çiçek ismi” sözcüğünün ET *çigdem*’den geldiğini ifade eder.

çiğdem dağda, tarlada bahar ile biten renkleri mor, beyaz olan ve toprak kısmında kalan kök kısmı yenilen bir bitkidir. Kök kısmında kalan *tapan*, meyve çekirdeklerinin içinden çıkan ve yenilen *çit* gibidir.

Çiğdem gibi kızları öldürirler.

çil yeşeren, filizlenen gür ekin. ✓ *çil* < Erm. *čil* “hasır otu” (Eren 1999: 72; Tietze 2002: 517); krş. An. Ağ. *čil* I “1. Topraktan yeni çıkan bitki, ekin; 2. Yaprakları sebze olarak kullanılan labadanın çok tazesı; 3. Tazeyken yenilen dikenli bir çeşit ot; 4. Sepet yapmakta kullanılan bir çeşit kamış”, *čil* II “ıslatılmış tütün tohumu”, *čil* IV “1. Yeşile çalar mavi renk; 2. Siyah beyaz karışık boz renk”, *čil* VI “erik, zerdali kurusu”, *čil* VII “kök”, *čil* VIII “üstü benekli yaban keklığı”, *čil* IX “1. Küçük (bir şey hk.); 2. Küçük kabak, hıyar, bostan”, *čil* X “1. Çilli; 2. Yüzdeki çiçek izleri” DS III 1212-1213, Siv. Ağzı *čil* “1. Topraktan yeni çıkan bitki, ekin” SivS DŞ 587; SivS K 136; SivS T 113.

Ekini çil basdırmış.

çil basdur- ekin gürleşmek, yetişmek. ✓ *çil basdur-* < (Erm. *cil* ‘hasır otu’ Eren 1999: 72 >) *čil* “yeni çıkan ot (dolayısıyla yeşil)”+ (ET *bas-* ‘basmak, ezmek’ ED 370 >) *bas-* “yardımcı eylem”+ *-dur-* “fiilden fiil yapım eki”.

Çoh güzel olmuş çil basdurmuş.

çillen- filizlenmek, yeşermek. ✓ *çillen-* (< *čil* ‘ekin’+*len-* ‘dönüşlülük işlevli isimden fiil yapım eki’ Tietze 2002: 518); krş. An. Ağ. *çillen-* “1. Çimlenmek, yeşermek; 2. Ekmek küflenmek” DS III 1219, Siv. Ağzı *çillen-* “çimlenmek, yeşermek” SivS DŞ 587; SivS K 136; SivS T 113, TT *çillen-* “bitki köklerinde kılı andıran uzantılar çıkmak” TüS 548.

Kırzioğlu’nun *cil* için ifade ettiği “yeşil” anlamı *çillen-* biçiminde kendini daha bir güçlü göstermektedir.

Ekinlerde çilleni, arpalar gırarıy.

çil otu sulak alanlarda çıkan uzunca bitki, sazlık. ✓ *çil otu* < (Erm. *cil* ‘ot’ Eren 1999: 72 >) *cil*+ (ET *ot* ‘ot’ ED 34 >) *ot*+ *u* “iyelik 3. tekil kişi”; bk. *čil*.

çilpipi çilpi ipi, çırpı ipi; inşaatlarda duvar örmekte boydan boya çekilen ip. ✓ *çırpı ipi* (söz içi *r ~ l* nöbetleşmesi) > *çilpipi* < *çilp/ çırp* “?”+ (ET *yıp* ‘ip’ ED 870 >) *ip+i* “iyelik 3. tekil kişi”; bk. *çırpı*.

Ucunda demir sallanýy, naylon ip.

çim- 1. Yıkanmak, banyo yapmak; 2. Yüzmek. ✓ krş. ET *çom-* “suya batmak, batırmak”, *çöm-* “suya dalmak” ED 422, Kar. *çom-* “suya dalmak” DLT 241, *çormuş-* “suya dalmada yarışmak ve yardımlaşmak” DLT 293, *çomtur-* “suya batırmak” DLT 285, *çomur-* “suya koyup batırmak” DLT 256, *çomuş-* “suya dalmada yarışmak”, *çomuşluk* “tuvalet, ayak yolu” DLT 220, *çöm-* “dalmak”, *çömgen* “dalgiç” DLT 173, *çömtür-* “derine batır-” DLT 285, *çömür-* “derine batırmak” DLT 256, *çömuş-* “derine dalmak, düşman saflarına dalmak” DLT 264, EOT *çimdir-* “bol su, yağ gibi bir sıvı ile ıslatmak” TS II 921, *çon-* “(ısınmak için) çömelmek, oturmak” TS II 942, Kıp. *çim-* “çimmek, yıkanmak” Kıp.TS 51, Osm. *çim-* “ay.” (Dankoff 2004: 108), An. Ağ. *çim-* I “yıkanmak” DS III 1224, Siv. Ağzı *çim-* “ay.” SivS DŞ 587; SivS K 136; SivS T 114, TT *çim-* “ay.” TüS 549.

Tietze (2002: 518), *çim-* “suya bütün vücuduyla girip çıkmak” sözcüğünün ET *çom-/ çöm-* fiillerinden geldiğini ifade eder.

Günümüzde kullanılan *çim-* fiili suya dalıp çıkmak, yıkanmak anlamıyla ET *çom-* fiiline anlamca daha yakın görünmekle birlikte aralarındaki bağlantı sağlam değildir. *çim-* fiiline şuan için en erken 1312 yılında Kahire’de yazılmış Kitâbü’l - İdrâk’te rastlıyoruz: *çim-* “çimmek, yıkanmak” Kıp.TS 51 ve *çimdir-* “bol sıvı, yağ gibi bir sıvı ile ıslatmak” TS I 921.

Ganala gidiyik çimiyik.

çınar çınar ağacı. ✓ *çınar* (*ı > i* ünlü değişimi) > *çınar*. Far. *çenār* “çınar” OsmTL 175; krş. ET *çarun* “çınar”, *çünü* ED 430, Kar. *çarun* “Yağma lehçesinde çınar ağacı” DLT 179, EOT *çınār* “çınar” BL 101, An. Ağ. *çınar* “1. Çam ağacı; 2. Dişbudak; 3. Akasya” DS III 1179, TT *çınar* “iki çeneklilerden, 30 metreye kadar uzayabilen, gövdesi kalın, uzun ömürlü, geniş yapraklı ağaç” TüS 536.

Eren (1999: 89), *çınar* sözcüğünün Farsça *çanār*’dan geldiğini, Türkçe *çınar* sözü ile *çarūn* biçimi arasındaki benzerliğin düşündürücü olduğunu ifade eder. Ayrıca bk.Tietze 2002: 509.

Çınar bek bi a^şac olıy.

çinge ince ve keskin olup düvene sabitlenen bu taş hem sapı saman yapmakta hem de birbirlerine sürülerek ateş yakmakta kullanılır. ✓ krş. EOT *çınkı* “kıvılcım” TS II 899, An. Ağ. *çinge* I (*çingı* I) “kıvılcım”, *çingı* II “1. Sapa parçası, dal kırığı; 2. Kuru çam odunu”, *çingı* III “parça, zerre” DS III 1180- 1181, Siv. Ağzı *çingı* “kıvılcım” SivS DŞ 586; SivS K 134; SivS T 111, TT *çingı* “ay.” TüS 536.

Tietze (2002: 509), *çingı/ çinki* “kıvılcım” sözcüğünün kökenine dair bir açıklamada bulunmaz.

Derleme Sözlüğünde geçen *çingı/ çingi/ çinge* aynı sözcüğün ağızlarda kazandığı farklı biçimlerdir. *çinge* sözcüğünün açıklamasında verdiğimiz bilgiler açıkça göstermektedir ki *çingı/ çingi/ çinge* bir maden, bir taş adıdır. Bu taş birbirine sürtündüğünde kıvılcım çıkarması *çingı* sözcüğünün kıvılcım anlamını, *çingı* taşlarının düven adı verilen uzun ve kalın tahta parçasına yerleştirilmesi ile kesici ve ezici özelliğinden sapı başağından ayırıp, sapın dövülerek saman yapılmasını sağlamakta kullanılması da zerre ve parça anlamıyla ilgilidir. Tietze’nin de sözlüğünde vermiş olduğu açıklamalar aynı doğrultudadır: *çinke/ çinko* I “sağlam sert taş” < ?? (2002: 520), *çınkı/çingi* “kıvılcım” (2002: 509), *çingi/ çingi* “sert taş, taş, granit” (2002: 449).

Düğün daşına dahılan daşlar varya, eski düğenner vardı önü eğri, hayvanlar çeker onu yan yana üstüne adam biner sap parçalamaya, çahmağ daşı da derler, çinge taşı da derler.

çipil 1. Sulak alanlarda çıkan uzunca bitki, sazlık; 2. Bataklık. ✓ *çipil* (< *çib* ‘ince dal’ DLT 139+ıl ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *çıp* (?çı:b) “belki çubuk sözcüğünün kökü” ED 393, Kar. *çıp* “ince dal” DLT 139, *çıbık* “dalların taze çubuğu, ince dal, değnek” DLT 139, Kıp. *çıbık* “dal , çubuk”, *çibuk/ çibuğ* Kıp.TS 49, An. Ağ. *çipil* I “gözleri çapaklı kimse”, *çipil* II “1. Ağacın yan dalları, ince ağaç dalı; 2. Irmak kenarlarında söğüt, kavak gibi ağaçların filizleri”, *çipil* III “1. Bataklık yerlerde veya pınar kenarlarında meydana gelen ot, yosun gibi bitkiler” DS III 1232, Siv. Ağzı *çipil*

“ay.” SivS DŞ 588; SivS K 137; SivS T 114, TT *çibık/ çubuk* “1. Körpe dal; 2. Değnek biçiminde ince, uzun ve sert olan şey” TüS 569.

çıp adından soyut ve somut ad türeten +(I)/ +(U)l eki için bk. Güzel, 2019: 182; krş. *düğü+I* “darıdan yapılan yarma”, *çot+ul* “ağacın büyük dalları”, *kığ+ıl* “koyun, keçi gübresi” vb.

çipil “ağacın yan dalları, ince ağaç dalı” DS III 1232 iken *çibık/ çubuk* “1. Körpe dal; 2. Değnek biçiminde ince, uzun ve sert olan şey” TüS 569 olarak tanımlanmıştır. Yani bir nicelik sıralaması yaparsak *cıbil* > *cıbık* şeklinde sonuç ortaya çıkmaktadır.

Biz çipil deyrük batahlılı yerlere.

çir kayısı kurusu. ✓ *çir* < Erm. *ç’ir* “kayısı, erik, zerdali gibi yemişlerin kurusu” (Eren 1999: 94); krş. An. Ağ. *çir* III “meyve kurusu” DS III 1234, Siv. Ağzı *çir* “ay.” SivS DŞ 588; SivS K 1379; SivS T 114, TT *çir* “ay.” TüS 550.

Tietze (2002: 521), *çir* sözcüğü için Tzitsilis’in (1987: 520) sözcüğü Yunanca kabul ettiğini, Papadopoulos’un yabancı kabul ettiğini, sözcüğün çok yayılmış olmasından kökenini belirlemenin zor olduğunu, Dankoff’un sözcüğü Ermenice, Cherkesi’nin Gürcüce kabul ettiğini ifade eder.

Gayısı gurudıyruḥ çir olur, elmayı guruduruḥ elma gaḥı olur, tudu guruduruḥ çemiç olur.

çit I çift, iki, ikili. ✓ *çift* (söz içi ses düşmesi) > *çit*. Far. *cuft* “birbirini tamamlayan iki tekten oluşan nesneler” TüS 542; krş. An. Ağ. *çit* VIII “çift, iki tane” DS III 1241, Siv. Ağzı *çit* “ay.” SivS DŞ 588; SivS T 115.

Tietze (2002: 514), *çift/ çif I* “ikilik” sözcüğünün *cift/ cüft* sözcüğünden geldiğini, söz sonundaki *t* sesinin alıntı sözcüklerde düştüğüne gönderme yapar.

O yumağ da çitliyrük, büküyrük, ayağmıza örgü örüyrük.

çit II bir tür eşarp, tülbent, yazma. ✓ Sans. *çitrá* “rengâreng” > Hind. *çits* > Far. *çit* (Tietze 2002: 522); krş. ET *çit* “çiçekli ipek” < Sank. *citra* ‘alacalı kumaş’ ED 402, Kar. *çit* “üzerine nakışlar basılmış Çin ipeği” DLT 396, EOT *çit bezi (çit)* “bir nevi yerli kumaş, yazma, yemeni, basma” TS II 927, An. Ağ. *çit I* “1. Başörtüsü, yemeni;

2. Basma (kumaş hk.)” DS III 1240, Siv. Ağzı *çit* “ay.” SivS DŞ 588; SivS K 1389; SivS T 115, TT *çit* II “1. Pamuktan dokunmuş basma; 2. Başörtüsü, yazma, yemeni” TüS 551.

Eveliden idariynen oturuduğ, başına çitten goyırüh içine.

çit III ev, bağ, bahçe vb. etrafını çevirmekte kullanılan ağaç, tahta, çalı, çırpı vb. ✓ krş. ET *çit* “çit” ED 401, Kar. *çit* “kamış ve dikenden yapılan çit” DLT 140, EOT *çitilgi* “birbirine girmiş ağaçlık, çalılık, orman” TS II 908, *çiti-* “dikmek, ilıştirmek” TS II 927, Kıp. *çiten* “kafes” Kıp.TS 52, An. Ağ. *çit* II “çocukların uçurtma yaparken kullandıkları ince, uzun çita parçaları” DS III 1241, Siv. Ağzı *çit* “ay.” SivS DŞ 588; SivS K 138; SivS T 115, TT *çit* I “bağ, bahçe, bostan vb. yerlerin çevresine çalı, kamış, ağaç dalı gibi şeylerden çekilen duvar türü çeper, barı” TüS 551.

Eren (1999: 95), “bağ, bahçe gibi yerlerin çevresine çekilen engel” anlamındaki *çit* sözcüğünden *çeten* “saman taşımak için kağınlara konulan büyük sepet veya çit” biçiminin de türetildiğini ifade eder. Tietze (2002: 522), *çit* sözcüğünü Räsänen’in *çit-* fiiline bağladığını söyler.

Bağçenin etrafını çitinen çevriy.

çit budah çok budaklı, baston yapmakta kullanılan çok dallı ağaç. ✓ *çit budak* (söz sonu sızıcılaşma) > *çit budah* < (ET *çit* ‘çit ED 401>) *çit* + (ET *budık* ‘budak’ ED 301>) *budah*; bk. *çit*, bk. *budah*.

çiyit sarı eriğin çekirdeği; fasulye. ✓ bk. *çit*.

Çiyit ıslıyım da yarın, dolu fasulyası, guru fasulyası pişiriyruk ya ona çiyit de deniy dolu fasulyası da deniy.

çiyina- ayakla veya ağızla çiğnemek. ✓ *çiğne-* (iç seste ğ > y ünsüz değişimi ve e > a ünlü değişimi) > *çiyina-*; krş. ET *çikne-* “çiğnemek” ED⁹⁹ 416, Kar. *çigne-* “toprağı düzeltmek üzere sürgü hazırlamak” DLT 188, EOT *çeyne-* “çiğnemek” BL 58, *çeynem*, (*çiğnem*, *çiynem*) “1. Bir kere çiğnenecek kadar” TS II 882, *çiğle-* “çiğnemek” TS II 913,

⁹⁹ Clauson (1972: 416), *çikne-* ile *çikin* arasında anlamsal bir bağ kurmanın zor olduğunu ifade eder.

Kıp. *çiyne-* “çığnemek, kemirmek, gevelemek”, *çayna-*, *çeyne-*, *şayna-*, *şeyne-* Kıp.TS 52, Osm. *cignek* “sık geçilen yol” (Dankoff 2004: 108), *çignem* “bir kez çığnenecek kadar, bir çığnemlik” (Dankoff 2004: 108), An. Ağ. *çiynek* “yol ağzı, uğrak”, *çiynele-* “çığnemek”, *çiyne-* “lokma” DS III 1251, TT *çigne-* “1. Ağza alınan bir şeyi dişler arasında ezmek, öğütmek; 2. Ayağı ve tekerleği altına alarak ezmek; 3. *mec.* Sayılması gereken bir şeyi saymamak, itibar etmemek, ayaklar altına almak; 4. *mec.* Egemenliği altına almak, hükmetmek” TüS 546.

Tietze (2002: 502), *çeyne-/ çegne-* “çiynemek” sözcüğünün Çağ. *çayna-* biçimiyle kaydedildiğini ifade eder.

Fasulyaları çiyne diğ.

çiyne- ayakla veya ağızla çığnemek. ✓ *çigne-* (iç seste ğ > y ünsüz değişimi) > *çiyne-*; bk. *çiyne-*.

Gadının sağız çiyne mesesi ayıp. Helbet ayıp.

çolah çolak. ✓ *çolak* (söz sonu sızıcılışma) > *çolah* (< *çol-* ‘sakatlanmak’+ *-ah* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 97- 98); krş. ET *çoluk* “bir kolu ya da ikisi eksik olan, felç kalan; aksak, topal” < **çol-* ED 419, Kar. *çolkuy elig* “çolak el”, *çolkuy etük* “topuğu yana kaymış ayakkabı”, *çoluk* “çolak” DLT 164, EOT *colak* “bir kolu kesilmiş adam” DS III 995, *çolpa* “1. Beceriksiz, eli işe yakışmayan kimse; 2. Dikkati dağınık, dikkatsiz; 3. Sersem” DS III 1263, TT *çolak* “eli kolu sakat olan kimse” TüS 561.

Eren (1999: 97- 98), *çolak* “eli ve ayağı sakat kimse” < sözcüğünün *çol-* “sakatlanmak” kökünden geldiğini, *çol-* kökünün sadece Uygurcada korunduğunu, Kaşgarlı Mahmud’un verdiği *çolkuy* türevinin düşündürücü olduğunu, ağızlarda *çolak* yanında *kolak* < *kol+ak* biçiminin de geçtiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 528; Gülensoy 2007: 249.

Evleri yaptığ bir gonağ/ İçinde galdığ iki bunağ/ Onunda biri sağır biri çolah.

çolapa eli sakat kişi; sakar. ✓ *çolpa* (söz içi ünlü türemesi) > *çolapa* (< Far. *çulāh+pā* TüS 561); krş. An. Ağ. *çolapa* “1. Beceriksiz, eli işe yakışmayan; 2. Dağınık, dikkatsiz; 3. Sersem” DS III 1262- 1263, Siv. Ağzı *çolapa* “ay.” SivS DŞ 589; SivS

K 139; SivS T 116, TT *çolpa* “1. Ayağı sakat olan; 2. Beceriksiz, eli işe yakışmayan, acemi” TüS 561.

Tietze (2002: 528), *çulpa/ çolpa* sözcüğünü Far. *çul* “eğri” ve *pā* “ayak, bacak” sözcüklerinin birleşmesiyle oluştuğunu ifade eder.

Çolapa eli sahat olan, çolah hep sol golunu gullanan.

çoluḥ çombalah çoluk çocukların ve onların meydana getirdiği karmaşanın tamamını anlatan ikileme. ✓ krş. EOT *çoluk çolpa* “çoluk çocuk” TS II 940, *çoluk çomak* “1. Çoluk çocuk; 2. İrili ufaklı kalabalık” DS III 1264, TT *çoluk çocuk* “1. Çocuklarla birlikte aile topluluğu; 2. Gençler” TüS 561.

Tietze (2002: 529), *çoluk çomak/ çoluk çomalak* sözcüğünün aliterasyonlu ve hafif kafiyeli olduğunu, *çomak* sözcüğünün ilhamıyla belki *çelik çomak* oyunundan gelmiş olabileceğini ifade eder.

çoluk çocuk ikilemesinde belki *çocuk* sözcüğünün bozulmasıyla, belki de kaynaklarda kendine yer bulamamış yavru anlamına gelen bir *çoluk* sözcüğünün kendisini hatırlatmasıyla ikilemede görünür olmuştur. *çoluk çombalak* ikilemesinde çocuk ifadesini doğrudan *çoluk* sözcüğü vermekte, *çombalak* sözcüğü çocukların meydan getirdiği karmaşayı göstermektedir.

DS’de kavramı çağrıştıran örnekler için: krş. *cavıldak* [*çombalak*] “konuşkan, sıcak kanlı” DS III 866, *çoluk* II “1. Bildircin kuşu” DS III 1264, *combalak* “takla” DS III 997.

İki olduysa çoluḥ çocuḥ, tekse bişe yoh, çoh olduysa da çoluḥ çombalah.

çomah çomak. ✓ *çomak* (söz sonu sızıcılışma) > *çomah*; krş. ET *çomak* “sopa ve benzeri, özellikle savaşta kullanılan topuz” ED¹⁰⁰ 422, Kar. *çomak* “sopa”, *çomak* “Uygurlara ve bütün kafirlere göre müslüman” DLT 164, EOT *çomak* “ucu topuzlu sopa, gürz” TS II 940, *çokmar* “topuz başı, topuzlu değnek, çomak” TS II 938, Kıp. *çokmar* II “çomak, sopa, topuz”, *çomak*, *çomuk*, *şokmar*, *şumuk* Kıp.TS 52, An. Ağ.

¹⁰⁰ Clauson (1972: 422), *çomak* sözcüğünün orijinalde bir Türk silahı olmadığını, sözcüğün pagan Türkler tarafından yabancı din ve silahın birlikte gelmesinden “müslüman” anlamında da kullanıldığını, sözcüğün *çokmak*, *çokman*, *çokmar*, *çoman*, *çomar* biçimlerinin birbiri ile bağlantılı olduğunu ama kökenin açık olmadığını ifade eder.

çomah I “çomak, sopa” DS III 1265, Siv. Ağzı *çomak* “ay.” SivS DŞ 589, TT *çomak* “ay.”TüS 561.

Tietze (2002: 529), *çomak* “kalın değnek, sopa, gürz” sözcüğünün ET *çomak*’tan geldiğini ifade eder.

Bi çomah soħdu lafin ortasına daha da çıħmaz.

çökelek çökelek. ✓ *çökelek* (< *çök-* ‘çökmek’+ *-elek* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 533); krş. ET *çök-* “çökmek, diz çökmek, batmak” ED 413, Kar. *çök-* “çökmek; suda çökmek” DLT 239, EOT *çökelek* “tortu, çöküntü” TS II 945, An. Ağ. *çökelek* “ayrandan yapılan yağsız peynir” DS III 1110, Siv. Ağzı *çökelek* “ay.” SivS K 142, TT *çökelek* “1. Yağı alınmış süt veya yoğurdun kaynatılmasıyla elde edilen bir peynir türü, kesik, ekşimik, torak; 2. Tortu” TüS 563.

çök- fiilinden nitelik veya nesneyi gösterme işlevli *-AlAk* eki için bk. Korkmaz 2009: 72; krş. *as-alak*, *yat-alak* vb.

Tarama sözlüğünde geçen *çök-* fiili türevleri: krş. *çökek* “1. Çöküntü, çirk, tortu; 2. Çökülerek oturulan yer; 3. Tuz ve süt katılmış yoğurt, bir çeşit çökelek; 4. Batak, bataklık” TS II 944-945, *çökel* “su taşıp çekildikten sonra bıraktığı çamur” TS II 945.

Çökelek süniy, sündümü beyle o gadar has olıy.

çömçe kepçe. ✓ krş. ET *çömçe* “kepçe” ED¹⁰¹ 422, Kar. *çömçe* “Oğuz lehçesinde kepçe” DLT 180, EOT *çömçe* “ay.” BL 80, Osm. *çömçe* “ay.” (Dankoff 2004: 110), Kıp. *çömçe* “kepçe”, *çemçe*, *çömçi*, *çömiş*, *çömiç* Kıp.TS 53, An. Ağ. *çömçe* I “1. Kepçe, büyük tahta kaşık; 2. Kaşık şekline getirilmiş yufka parçası” DS III 1284-1285, Siv. Ağzı *çömçe* “ay.” SivS DŞ 589; SivS K 142; SivS T 118, TT *çömçe* “ay.” TüS 565.

Eren (1999: 99), *çömçe* “tahta kepçesi” < Far. *çamça* sözcüğünün ağızlarda *çömçe* olarak geçtiğini sözcüğün Farsça *çamça*’dan geldiğini ifade eder. Tietze (2002: 534), *çömçe* sözcüğü için Doerfer’in Çağ. *çöm-* “dalmak, çimmek”, Räsänen’in *çoy* “dökme demir” köküne bağlamak istediğini; aslı ne olursa olsun Anadolu’da kullanılan *çömçe*’nin birçok ev eşyasında olduğu gibi İran’dan alındığını

¹⁰¹ Claouson (1972:422), *çömçe* sözcüğünün Farsça *çamça*’dan gelmiş olabileceğini, Oğuz Türklerinin *çömçe*, diğer dillerde metatez sonucu *çömüç*, *çümüç* örneklerinin bulunduğunu ifade eder.

ifade eder. Gülensoy (2007: 253), *çömçe* “kepçe” sözcüğünü **çöm-* “dalmak, çimmek” – (ü)ç+e şeklinde açıklar.

çördük I tarlalardan toplanan, çayı yapılan; ayrana ve çorbalara atılan nezleye iyi gelen güzel kokulu yabani bir bitki. ✓ *çördük* (ü > i ünlü değişimi) > *çördik*; krş. EOT *çöğür* I “ağaç diken, çalı” TS II 943, An. Ağ. *çördük* I “1. Yabani armut, ahlat; 2. Muşmula”, *çördük* II “1. Ekinler arasında yetişen, kökü yenilebilen bir çeşit kokulu ot; 2. Yabani kereviz” DS III 1292, *çordik* “1. Çorbalara konan baldıran otu da denilen bir çeşit ot; 2. Bir çeşit küçük armut” DS III 1271, *çövür* “1. Diken; 2. Yabani armut, ahlat; 3. Fidan; 4. Bağ veya dut fidalarının köklüleri; 5. Mısır sapı” DS III 1298, *çöyür otu* “muşmula” DS III 1299, *çöyür* (*cöğür*, *çöör*, *çöhür*, *çöndür*) “1. Dikenli ağaç; 2. Fidan; 3. Ahlat ağacı; 4. Buğday ve mısır anızı” DS III 1280, Siv. Ağzı *çördük* “yabani armut, ahlat” SivS DŞ 590; SivS K 143; SivS T 119, Az.T *çödükotu* “cörtükotu” (Aydoğan 1999: 159).

Eren (1999: 100), *çördük* “iki veya çok yıllık sarı çiçekli ve kuvvetli kokulu bir bitki (*Echinophora tenuifolia*)” sözcüğünün ağızlarda *çöğür*, *çöğürdük*, *çörtük*, *çövürdük* olarak geçtiğini, Türkçe bir türev olduğunu, Räsänen’in Radloff’a dayanarak *çürdük* biçimini verdiğini ifade eder. Tietze (2002: 536), *çördük* “ekinler arasında yetişen kökü yenilebilen bir çeşit kokulu ot” tanımını verir. Baytop¹⁰² (2007: 77), *çördük* I “Ahlat”, *çördük* II “25- 50 cm yükseklikte, iki veya çok yıllık, sarı çiçekli ve kuvvetli kokulu bir bitkidir” tanımını verir.

Sözcük Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yaşamakta olup, iki temel anlam çevresinde gelişmiştir. Birincisi; kökü, yaprakları ve çiçekleri yenilebilen kokulu bir bitki, ikincisi ise meyvesi olan dikenli bir ağaçtır. Derleme Sözlüğünde ses ve anlam benzerliği bulunan başka sözcüklere baktığımız da *çört* II “dikenlik”, *çört* III meşe ağacına benzeyen bir çeşit ağaç, *çörtlük* II “güzel kokulu bir ot”, *çörtük* III “1. Yabani kereviz; 2. Bir çeşit havuç; 3. Pancargillerden kökü yenilebilen bir bitki”, *çörtük* V “çalı süpürgesi” DS III 1295, *çöğür* “ağaç diken, çalı” YTS 58 örnekleri ile karşılaştırmak.

¹⁰² Baytop (2007: 77), *çördük* sözcüğünü ahlat ağacı ve çok yıllık sarı bir bitki olarak ayrı madde başı olarak verdikten sonra *çördük* II için *çorduk*, *çordik*, *çöğür*, *çöğürdük*, *çörtlük*, *çörtük*, *çövürdük* biçimlerini eş anlamlı olarak verir. Köklerinin Van bölgesinde *çöven* adıyla tanındığını ifade eder.

Ahlat ağacı, muşmula gibi anlamlara gelen bir *çögür* sözcüğünü Tarama Sözlüğünde XIV. yüzyıldan tanıklıyoruz.

Çördik aha bu tarlalardan toplıyruḥ, çoḥ güzel bir goḥusu var, aha bu ayran çorbalara atıyruḥ, nezliye çoḥ iy geliy.

çördik II dağ armudu. ✓ *çördük* (ü > i ünlü değişimi) > *çördik*; bk. *çördik I*.

çürü- süt ekşi(t)mek; süt piş(ir)mek. ✓ *çürü-*; krş. An. Ağ. *çürüntü I* “pişerken kesilmiş süt” DS III 1309.

Aha südü pişiriryruk gız süt çürüdü deyruk.

çürütme süt pişirme eylemi ve sonucu; pişirilen süt; ekşitilen süt. ✓ *çürütme* (< *çürü-* ‘pişmek’-t- ‘fiilden fiil ettirgenlik’+-me ‘isimden fiil yapım eki’).

Süt çürüḡ olıyir, südü bişiriysin.

dabaḥ tabak, büyükbaş besi hayvanlarında ayak tırnaklarında ve ağzında yara şeklinde görülen hastalık. ✓ *dabak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılışma >) *dabaḥ*. Far. *tābāk* “1. Kıvrınma, ıstırap; 2. (tıp.) Ateşli olma” (Kantar 2015: 450); krş. EOT *tabak* “sıcaktan veya taşlık yerde yürümekten hayvanın ayağında hasıl olan yara” TS V 3690, An. Ağ. *dabaḥ I* “1. Koyun, keçi ve sığırların, ağız, tırnak aralarında olan hastalık; şap hastalığı; 2. Boynuzsuz keçi ve hayvan”, *dabaḥ II* “1. Yaşlanmış ağaç; 2. Dalları kesilmiş ağaç gövdesi” DS IV 1312, Siv. Ağzı *dabak* “koyun, keçi ve sığırların, ağız, tırnak aralarında olan hastalık, şap hastalığı” SivS DŞ 590; SivS K 144; SivS T 121.

Tietze (2002: 543), *dabak* “koyun, keçi ve sığırların şap hastalığı” sözcüğü kökeninin açık olarak bilinmediğini ifade eder.

Mallar ayaḥlarının altı yara oldu mu ona dabaḥ deyiler, sıcaḥlarda yazın hayvan gidemiy.

dabanca tabanca. ✓ *tabanca* (söz başı ötümlüleşme) > *dabanca*; krş. An. Ağ. *dabanca I* “tabançâ” DS IV 1313, TT *tabanca* “1. Kısa, hafif, cepte veya belde taşınan ateşli silah” TüS 2237.

Eren (1999: 391), *tabanca* “cepte veya belde taşınan ateşli silah” sözcüğünü Far. *tamança*’dan geldiğini ifade eder. Gülensoy (2007: 850), *tabanca* sözcüğünün *taban* adından +*ça* küçültme ekiyle türediğini savunur.

Eksiden dabanca sahlıylardı, babamgil onnarı neyi topladılar yaħın bi tarla var, ceüzler var, ceüzun kütüğüne doldurdılar.

dad 1. Tat, lezzet; 2. Huzur, refah, mutluluk. ✓ *tat* (söz başı ve söz sonu ötümlüleşme) > *dad*; krş. ET *tat* “tat, lezzet” ED 452, Kar. *tatıg~ tātıg* “lezzet” DLT 361, EOT *dad* “tat, lezzet” BL 99, *dad* “lezzet, tat” TS II 963, An. Ağ. *dad* I “tat, lezzet” DS IV 1316, TT *tat* “1. Canlıların besinlerinde uçucu olmayan bileşikler damak, boğaz ve dil yüzeyindeki mukoza noktaları aracılığıyla algıladığı duyum; 2. Tatlılık; 3. *mec.* Hoşa giden durum, lezzet, zevk” TüS 2283.

Tietze (2002: 567), *tat* “lezzet” sözcüğünün yanı sıra *tat-* fiilinin varlığından bahsedip bu durumun Türkçeye uymadığını ifade eder.

Gönül düştü bir gaşları garaya/ Zalım felek geldi girdi araya/ Ne dadı var otursam da saraya/ Durnam teleklerin telleri hani?

Canıkliler geldi davarlarımıza dad vermediler.

Gızın anam gız bacım gınan gutnu olsun/ Gittiğin yerlerde dilin dadlı olsun.

dad duz sağlık, afiyet, keyif; düzen, istikrar. ✓ *tat tuz* (söz başı ötümlüleşme) > *dad duz* < (ET *tat* ‘tat’ ED 452+ ET *tüz* ‘tuz’ ED 571); krş. TT *tadı tuzu yok* “tatsız, yavan” TüS 2283.

Hasta mı olacağam Dilbar bacı heç dadım duzum yoh.

dadaħ özellikle bebeklere yedirilmek için yapılan yemek. ✓ *dadak* (söz sonu sızıcılışma) > *dadaħ* (< *dada-k Tietze 2002: 544); An. Ağ. *dadak* I “1. Tat, lezzet; 2. Bir yemeğin tadına bakmak için yenilen parçası”, *dadak* II “1. Şeker, akide şekeri; 2. Pekmez; 3. Yemiş, çerez; 4. Yemek; 5. Küçük çocuklara verilen tatlı yiyecek” DS IV 1317- 1318, Siv. Ağzı *dadak* “ay.” SivS DŞ 590; SivS K 145; SivS T 121.

Çocuğun göğnün ediyruk ki al dadaħ yavrum dadaħ.

dadān- dadanmak, alışmak. ✓ krş. An. Ağ. *dadān-* “alışmak” DS IV 1319, Siv. Ağzı *dadān-* “ay.” SivS DŞ 591; SivS K 145, TT *dadān-* “ay.” TüS 575.

Tietze (2002: 544), *dadān-* “tadını aldığı, hoşlandığı bir şeyi sık sık aramak” sözcüğünün **dada-* fiilinden –n- dönüşlülük ekiyle türetildiğini ifade eder.

Dadandurma gara gelin, dadanursa gene gelir.

Dadandüğün yere darı ekme.

dafa defa, kez. ✓ *defa* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *dafa*. Ar. *def’a* “kere, kez” OsmTL 193; krş. An. Ağ. *dāfa* II “kez, kere” DS IV 1321, TT *defa* “ay.” TüS 605.

Tietze (2002: 574), *def’a* “kere” sözcüğünün Arapça *def’a/ duf’a* kökünden geldiğini ifade eder.

İkinci bi dafa bi daha yatmış demişkine gulum sağa bir bela verecem geÇlikde mi veriyim gocalıhda mı?

dalaP (eşek) dişi (eşek). ✓ *talep* (ilerleyici ünlü benzeşmesi, söz başı ve söz sonu ötümlüleşme) > *dalaP*. Ar. *ṭaleb* “istemek” OsmTL 1200; krş. EOT *dalabı-* “çarpınmak, çırpınmak, oynayıp sıçramak” TS II 978, An. Ağ. *dalab ol-* I “1. Dişi hayvan çiftleşmek istemek, erkek istemek” DS IV 1334, Siv. Ağzı *dalab ol-* “ay.” SivS DŞ 591, Siv. Ağzı *dalap* “at isteyen kısrak, erkek isteyen dişi eşek veya hayvan” SivS K 147; SivS T 123, TT *talep* “1. Bir kimseden bir şeyi yapmasını veya yapmamasını isteme, dileme, istem; 2. İstek” TüS 2254.

Tietze (2002: 550), *dalab et-* “istemek, çiftleşmek istemek (dişi hayvan için)” sözcüğüyle ilgili herhangi bir ifade de bulunmaz.

Gancıh eşekler gibi dalab olmuş.

Dalab eşekler gibi sakız çiyiniyir.

dalamuḥ 1. Narin, ince yapılı; 2. Boylu poslu kimse. ✓ krş. An. Ağ. *dalamuk* “boyu posu düzgün” DS IV 1337, Siv. Ağzı *dalamuk* “ay.” SivS DŞ 591; SivS K 147; SivS T 123.

dalyan güzel; uzun boylu; alımlı. ✓ krş. An. Ağ. *dalyan* “1. Denizde yüzeye yakın yosunlu kaya; 2. Deniz kıyılarında ve denizin dibinde dalgalı şekilde görülen kum” DS IV 1347, Siv. Ağzı *dalyan* “uzun boylu” SivS DŞ 592; SivS K 148, TT *dalyan* “deniz, göl ve ırmakların kıyılara yakın yerlerinde ağ ve kazıklarla oluşturulan, büyük balık avlama yeri” TüS 588.

Eren (1999: 103), *dalyan* sözcüğü kökeninin açık olmadığını ve Türkçe olmadığını ifade eder. Tietze (2002: 553), *dalyan* II “bir çeşit uzun tüfek” sözcüğünün *İtalyan* “güzel yakışıklı erkek ve kadın” sözcüğünden geldiğini söyler.

Bir gelin aldım ki dalyan gibi.

damahkirlen- mala mülke doymamak. ✓ *tamahkârlen-* (söz başı ötümlüleşme ve söz içi sızıcılışma) > *damahkirlen-* (< Ar. *ṭama'-kâr* ‘aç gözlü’ OsmTL 1202+ Tü.+len- ‘isimden fiil yapım eki’); krş. TT *tamahkâr* “açgözlü” TüS 2256.

tamahkâr “açgözlü” adına gelerek fiiller türeten +lAn- birleşik eki için bk. Korkmaz 2009: 119; krş. *dil+len-*, *ev+len-*, *diş+len-* vb.

Soğu dibinde guzu/ Burum burum buynuzu/ Gelin gelin ağlama/ Garaları bağlama/ Mala damahkerlenip/ Zengüne vermen gızı/ Dengine verin gızı/ Asker oldum ağlama.

damar 1. Damar; 2. Maya, huy, karakter, yaratılış. ✓ krş. ET *tamar/ tamır* “damar, atardamar” < *tam-* ED 508, Kar. *tamur* “(Oğuzlar için) vücuttaki damar” DLT 155, *tamur~ tamar* “damar” DLT 433, EOT *tamar*¹⁰³ *götür-* “baş kesmek, öldürmek” TS V 3710, Kıp. *damar*”ay.” Kıp.TS 55, An. Ağ. *damar* I “kök”, *damar* II “çeşit, tür” DS IV 1350, Siv. Ağzı *damarsız* “huysuz” SivS K 148, TT *damar* “1. anat. Canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvıların dolaştığı kanal; 2. Mermerde, bazı taşlarda ve tahta kesitlerinde renk ayrılığı gösteren, dalgalı çizgi; 3. Başka türden katmanların arasında kalan sıvı, maden veya mineral katmanı; 4. *mec.* Soy, yaratılış; 5. *mec.* Huy; 6. *bit. b.* İçinde organ besisi suyunun dolaştığı odunsu dokudan boru; 7. *hay. b.* Böceklerde kanat zarını dik tutmaya yarayan organ” TüS 589.

¹⁰³ TS V 3710 *tamar götür-* “birini öldürmek”, *tamarını kes-* “kökünü kazımak, soyunu yok etmek” anlamlarıyla verilmiştir.

Eren (1999: 105), *damar* sözcüğünün *tam-* “damlamak” kökünden geldiğini, Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını, yalnız Clauson’un *tamar* yanında dikkat çektiği *tamur* biçiminin düşündürücü olduğunu ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 554; Gülensoy 2007: 264.

Damarı bozuhtur mayası bozuḡ, hamuru bozuḡ.

damızlıḡ 1. Damızlık, mayalık, maya; 2. Hayvanların tamamının satıldıktan sonra çoğalması için bırakılan hayvan. ✓ *damızlık* (söz sonu sızıcılaşma) > *damızlıḡ* (< **dam-* ‘damlamak’-ız ‘fiilden isim yapım eki’+*lıḡ* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *tamız-* “damlatmak” ED 510, Kar. *tamuz-* “damlatmak” DLT 256, EOT *damızlık* “yoğurt mayası” BL 67; TS II 984, Osm. *damızlık* “iyi döl alınacak yaratık” (Dankoff 2004: 112), *damızır-* “damlatmak” (Dankoff 2004: 112), An. Ağ. *damızlık* I “1. Pekmez, yoğurt, peynir vb. şeyleri yapmaya yarayan maya; 2. Süt veren hayvan; 3. Harcanacak şeylerin tekrar çoğalması dileğiyle saklanmış olan küçük bir kısmı; 4. Gerektiğinde ateşi yakmak için küle gömülen yanmış kömür”, *damızlık* II “bir şeyin içinden seçilen en iyisi” DS IV 1352- 1353, Siv. Ağzı *damızlık* “ay.” SivS DŞ 592; SivS K 148; SivS T 124, TT *damızlık* “ay.” Tüs 591.

Tietze (2002: 556), *damızlık* “maya” < *tamız-* < *tam-* sözcüğün gelişiminin izaha muhtaç olduğunu ifade eder.

dam- fiilinden işi yapan ve işten etkilenen anlamında ad ve sıfatlar yapan -(I)z/ -(U)z eki için bk. Güzel, 2019: 494-496; krş. *din-iz* “sakin”, *al-ız* “kurnaz”, *tık-ız* “çok dolu” vb.

damızlık sözcüğü bizi kaynaklarda rastlayamadığımız bir *damız ismine götürmektedir. *dam-* fiilinden fiilin gösterdiği işi yapan ve fiilin gösterdiği işten etkilenen -(A)z eki için bk. Korkmaz 2009: 109; krş. *semiz*, *haylaz*, *yağız* vb. Üzerine aldığı +*Ilk*+/+*IUk* eki umumî adlar ve sıfatlar türeten kullanımı yaygın bir ektir.

“maya ve döl” *damızlık* sözcüğünün köken anlamıdır. Hayvanların çoğaltılması ve yoğurdun yapılması için atılan “maya” anlamındaki *tamız* ismi kaynaklarda karşımıza *damızlık*, *tamuzlık*, *tamızlık* biçimleriyle çıkar.

Yoğurda peynire maya atıyruḡ damızlıḡ, maya da olıy damızlıḡ da olıy mayalıḡda olıy, malları hep satarsın bittek düḡe edersin ahırda o da damızlıḡ.

damızlıh at- yoğurt çalmak. ✓ *damızlık at-* (söz sonu sızıcılaşma) > *damızlıh at-* < *damız* “maya”+*lıh* “isimden isim yapım eki”+ (ET *at-* ‘atmak’ ED 36 >) *at-* “yardımcı eylem”.

Yoğurda, peynire damızlıh atıyruh.

dandik kötü, işe yaramayan; zayıf kişi. ✓ krş. An. Ağ. *dandik* III “1. Kavgacı, dövüşken; 2. Çabuk küsen, huysuz; 3. Ciddi olmayan adam; 4. Hevesi çabuk geçen” DS IV 1357, Siv. Ağzı *dandik* “işe yaramaz” SivS K 148, TT *dandik argo* “1. Düşük nitelikli; 2. Düzmece” TüS 592.

Tietze (2002: 557), *dandik* II “çok düşük kaliteli, sahte, zayıf” sözcüğü için *dandik* I maddesine gönderme yapar. *dandik* I “hevesi çabuk geçen kararsız kimse, çabuk küsen, huysuz, kavgacı” sözcüğü kökeninin ise açık olmadığını ifade eder.

İskemi yapmış dandik oldu heç bi işe yaramadı.

darı arpa, çavdar, buğday için söylenen tahıl ve hububat gibi genel bir ad. ✓ krş. ET *tarıg* “ekili arazi; ekinden çıkan ürün” < *tarı-* ED 538, Uyg. *tarıg* “hububat, tahıl” (Ayazlı 2016: 224), Kar. *tarıg* “Türklerin çoğunda buğday; bilhassa Oğuzlarda ise akdarı; tahıl; tohum; (genellikle *tarı-* veya türevlerinden önce kullanılınca) ekin” DLT 7, EOT *darı* “darı” BL 103, Kıp. *darı* “ay.” Kıp.TS 56, An. Ağ. *darı* “1. Mısır, mısır tanesi; 2. Dariya benzeyen akdarıda denilen bir çeşit tahıl; 3. Mısıra benzeyen tohumunda un yapılan bir bitki” DS IV 1370, Siv. Ağzı *darı* “mısır, mısır tanesi” SivS K 149; SivS T 126, TT *darı* “1. Buğdaygillerden, kuraklığa dayanaklı bir bitki, akdarı; 2. Bu bitkinin buğday yerine besin olarak kullanılan tohumu; 3. Mısır” TüS 596.

Eren (1999: 105- 106), *darı* “tohumları buğday yerine besin olarak kullanılan bir bitki” sözcüğünün ET *tarıg* “ekin” olarak kullanıldığını, *tarı-* “(ekin) ekmek” kökünden –ğ ekiyle yapıldığını ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 563; Gülensoy 2007: 267.

Dadandüğün yere darı ekme.

darıh- sıkılmak, bunalmak. ✓ *darık-* (söz sonu sızıcılaşma) > *darıh-* (< *dar* ‘dar’ TüS 594 +*ıh-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. ET *tarık-* “daraltılmış” < *tar* ED 540, Uyg. *tarık-*

“kaybolmak, uzaklaşmak” (Ayazlı¹⁰⁴, 2016: 225), EOT *tarık*- “darlamak” TS II 265, *darık*- “içi sıkılmak, daralmak” TS II 1010, Kıp. *darık*- “ay.” Kıp.TS 56, An. Ağ. *darıh*- “ay.” DS IV 1371, Siv. Ağzı *darık*- “1. Ekşimek, bozulmak; 2. Canı çok sıkılmak” SivS DŞ 592; SivS K 149; SivS T 126.

Tietze (2002: 564), *darık*- “içi sıkılmak” sözcüğünün ET’de *tarık*- olarak kullanıldığını ifade eder.

Canım çoğ darıhdı çoğ.

dartıl- kibirlenmek, büyüklenmek; gösteriş amaçlı yavaş yavaş iş yapmak. ✓ *tartıl-* (söz başı ötümlüleşme) > *dartıl-* (< *dart-* ‘tartmak, ölçmek; göstermek’ TüS 2272+-ıl- ‘dönüşlülük işlevli fiilden fiil yapım eki’); krş. ET *tart-* “çekmek, sürüklemek” ED 534, Kar. *tartıl-* “ay.” DLT 524, EOT *dartıl-* “çekilmek, sıyrılmak” TS II 1014, Kıp. *dartıl-* “ay.” Kıp.TS 56, An. Ağ. *dartıl-* I “kendini ağır satmak, büyüklenmek, böbürlenmek” DS IV 1373, Siv. Ağzı *dartıl-* “ay.” SivS K 149, TT *tartıl-* “1. Tartma işi yapılmak veya tartma işine konu olmak” TüS 2272.

Dartıla dartıla iş gördü.

dasdar hamur üstüne serilen örtü. ✓ *dastar* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi) > *dasdar*. Far. *dastār* (Tietze 2002: 566); krş. Kıp. *dastar* “mendil, çevre” Kıp.TS 56, An. Ağ. *dasdar* “1. Başörtüsü; 2. Kışın erkeklerin baş ve kulaklarını sardıkları örtü; 3. Kalın bez, yelken bezi; 4. Peştamal; 5. Battaniye; 6. Yünden dokunmuş, küçük ince kilim; 7. Yünden dokunmuş ekmek kabı; 8. Sofra bezi” DS IV 1374- 1375, Siv. Ağzı *dastar* “ay.” SivS DŞ 593; SivS K 149; SivS T 126.

Tietze (2002: 566), *dastar* “başörtüsü” sözcüğünün Farsça *dastār* “başlığını üzerine serilen ince bez; mendil; sofraya örtüsü” sözcüğünden geldiğini, Ermenicede *dastarag* “bez, mendil” olarak kullanıldığını ifade eder.

Serersin, hamur tökersin üstüne dasdarına bak ne güzel oldu.

---

¹⁰⁴ Ayazlı (2016: 225), *kätmäk tarıkmak* ikilemesinin anlamını *tarık*- maddesi altında verildiğini ve ED 540’ta verilen “büzülmek” anlamıyla örtüşmediğini ifade eder.

dasdarla- hamur yuvarlak hâle getirilmek; hamuru yumak yaptıktan sonra altını ve üstünü örtmek. ✓ *dasdarla-* (< *dastar+la-* ‘isimden fiil yapım eki’).

Bulgurları gaynadıp da seriysin, hamuru yumağ yapıysın, o dasdarın üstüne goyısın dasdarlamış olıysin.

daş taş. ✓ *taş* (söz başı ötümlüleşme) > *daş*; krş. ET *taş* “taş” ED 557, Uyg. *taş* I “taş” (Ayazlı 2016: 225-226), Kar. *taş* “taş; dışarı” DLT 409, EOT *daş* “dışarı” BL 63, *taş/ daş* “1. Taş; 2. Topraktan yapılmış kapacak” BL 69; TS II 1019, Kıp. *daş* “ay.” Kıp.TS 56, An. Ağ. *daş* I “1. Taş; 2. Elmas, pırlanta gibi kıymetli taşlar” DS IV 1375, Siv. Ağzı *daş* “ay.” SivS T 126, TT *taş* “1. Kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren rengin içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde” Tüs 2277.

Eren (1999: 396), *taş* sözcüğü için Ramstedt’in Moğolca *çilağun* sözcüğüyle birleştirdiğini ve bunun genel kabul olan görüş olduğunu, Doerfer’in Moğolca biçiminin çok eski bir alıntı olduğu yönündeki görüşüne Clauson’un da katıldığını ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 566; Gülensoy 2007: 865.

Deniz dalga vurur daşlara/ Ben de havas ettim hilal gaşlara/ Ben seni özledüğüm zaman/ Sorarım arhadaşlara.

Dağdan gelir daşdan gelir eğerlenmiş aslan gelir. (sel)

davet düğünden sonra erkek ve kız tarafının hısım akrabalarının tanıştırılma yemeği. ✓ *davet* < Ar. *da’vet* “çağırma” OsmTL 192; krş. Siv. Ağzı *davad ed-* “çağırma” SivS DŞ 593; SivS K 150, TT *davet* “1. Çağrı, çağırma; 2. Yemekli toplantı” Tüs 599,

Tietze (2002: 567), *davet* “çağrı” sözcüğünün Ar. *da’wa* sözcüğünden geldiğini ifade eder.

dazlağ dazlak. ✓ *dazlak* (söz sonu sızıcılaşma) > *dazlağ*; krş. ET *taz* “kel” ED 570, Kar. *taz* “kel” DLT 9, EOT *daz* “kel, saçsız” TS II 1031, EOT *dazlak* “1. Kel, saçsız; 2. Üzerinde ot bitmemiş” TS II 1032, Kıp. *daz* “başın iki tarafı, yanları, şakakları tüysüz olan”, *taz, taz, tazluk* Kıp.TS 57, An. Ağ. *dazlak/ daz* “1. Kellere başında kellikten geriye kalmış izler; 2. Saçsız baş, kel; 3. Otsuz, çıplak arazi, tepe” DS IV 1390, Siv. Ağzı *dazlak*

“bir kısmı hafifçe yanmış şey” SivS DŞ 593; SivS T 127, Siv. Ağzı *dazlak* “saçsız, kel” SivS K 151; TT *dazlak* “ay.” TüS 604.

Eren (1999: 106), *daz* (> *dazlak*) “saçı dökülmüş baş” sözcüğünün bilimsel yayınlarda sık sık Moğolca *tar* sözcüğü ile birleştirildiğini ifade eder. Tietze (2002: 570), *dazlak* “başında saç olmayan” sözcüğünün *dazla-* fiilinden *-k* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Aha buralarını yarı traş ediyler, onnara biz dazlağ deyruk.

deşül değil. ✓ *değil* (söz içi ünsüz erimesi ve *i* > *ú* ünlü değişimi) > *deşül*; krş. ET *tegül* “yok, değil” < *dağ ol* ED 480, Uyg. *tegil* “ay.” (Ayazlı¹⁰⁵ 2016: 228), Kar. *tegül* “Oğuzcada değil” DLT 143, *dağ* “Argu lehçesinde değil, yok” DLT 169, *dağ ol* “değil; Oğuzların “değil” anlamında kullandıkları *tegül* sözünün aslı” DLT 410, EOT *degül* “değil” BL 79, Kıp. *degül* “ay.” Kıp.TS 58, Kıp. *döl* “değil” CC 58, An. Ağ. *degel* “değil” DS IV 1309, Siv. Ağzı *deul* “ay.” SivS DŞ 595, TT *değil* “cümle içinde art arda kullanılan iki veya daha çok özneyi, tümleci, yüklemi, aralarından bazılarına olumsuzluk kavramı vererek birbirine bağlayan sözcük” TüS 609.

Tietze (2002: 575), *degül/ değil* sözcüğünün ET *tegül* olarak kullanıldığını ifade eder.

Puğarın başında desti varımış/ Yârin benden eziz dostu varımış/ Beni almağ deşül gastı varımış/ Yörü güzel yörü tülemeyesin, mezerin dar ola dönemeyesin.

dërmen değirmen. ✓ *değirmen* (söz içi ses yitimi) > *dërmen*; krş. ET *tegirmen* “tahıl öğütmek için kullanılan döner değirmen” < * *tegir-* ED 486, Uyg. *tegirmen* “ay.” (Ayazlı 2016: 239), Kar. *tegirmen* “ay.” DLT 159, *tegirme* “para, değirmen taşı, pide gibi yuvarlak olan” DLT 215, EOT *degirmen* “ay.” BL 67, *değirmen* “ay.” TS II 1043, *deyirman* “ay.” TS II 1435, Kıp. *değirmen* “ay.” Kıp.TS 58, An. Ağ. *dermen* “ay.” DS IV 1435, TT *değirmen* “1. İçinde öğütme işi yapılan yer; 2. Kahve, buğday, nohut vb. taneleri öğüten araç veya alet” TüS 609.

¹⁰⁵ Ayazlı (2016: 228), *tägil* sözcüğünü Talat Tekin’in Halaççada olumsuz bir edat olarak kullanılan +*dAk* (**da-* “-sız olmak”) ile açıkladığını ifade eder.

Tietze (2002: 577), *değirmen* sözcüğünün ET *tegirmen* [**tegir-* ‘çevirmek, döndürmek’] olarak kullanıldığını **tek-* “dönmek” fiilinden türetildiğini ifade eder. Özmen (2010: 24), **tek-* “dönmek, dolaşmak, devretmek” fiil köküne dönüşlülük/geçişli fiiller türeten *-r-* eki ve üzerine Türkçenin yaygın *-mAn* eki ile; **tek-i-r-men* > *tegirmen* > *değirmen* sözcüğünün türetildiğini ifade eder.

Su dērmēn de var, ateş dērmēn de var.

Deyirmen ala çalı/ Fistanı alacalı/ İçmiş içmiş geliyor/ İçkili sıracalı.

dērmēn douzluğ değirmende buğday aktarılan yer. ✓ *dērmēn douzluğ* < (ET *tegirmen* ‘değirmen’ ED 486 >) *değirmen*+ (EOT *toñuzluğ* ‘değirmende çarkın bulunduğu ve döndüğü yer’ TS II 1043 >) *douz+luğ* “adlardan araç gereç adı yapan ek”+u “iyelik 3. tekil kişi”; bk. *douzluğ*.

Dērmēn douzluğ var, ortada pervanenin döndüğü yer.

dērmēn boğaz değirmene darı dökülen delik. ✓ *dērmēn boğaz* < (ET *tegirmen* ‘değirmen’ ED 486 >) *değirmen*+ (ET *boğuz* ‘boğaz’ ED 322 >) *boğaz+ı* “iyelik 3. tekil kişi”; bk. *buğaz*.

dehlek ahmak, salak. ✓ *dehlek* (< *dehle-* ‘kovmak’ TüS 612+-k ‘filden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *dehle-* II “1. Atlatmak, baştan savmak, kovmak 2. Kışkırtmak” DS IV 1405, TT *dehle-* “1. Hayvanı ‘deh’ diyerek yürütmek; 2. *argo* Kovmak” TüS 612.

Dehlek, işinde gücünde olmayan, avara.

dehre ağaç budamakta kullanılan alet. ✓ *tahra* (söz başı ötümlüleşme) > *dehre*. Far. *dehre* “tahra, destere gibi dişli ve bağ budamaya mahsus bıçak” OsmTL 194; krş. An. Ağ. *dehre* “1. Bir çeşit budama bıçağı; 2. Yüzü enli büyük bıçak” DS IV 1329- 1330, Siv. Ağzı *dehre* “ay.” SivS DŞ 594; SivS K 151; SivS T 128, TT *tahra* “bir tür eğri budama bıçağı” TüS 2244.

Balta deşül, nacağ deşül, aha dehre.

deleme peynirle çökeleğin birbirine karıştırılması. ✓ *deleme* (< *dele-* ‘pıhtılaşmak’+-*me* ‘filden isim yapım eki’ Tietze 2002: 582); krş. ET *telgen-* “karıştırmak” < *telge-*

ED¹⁰⁶ 499, EOT *deleme* “maya ile kestirilmiş süt” TS II 1066, An. Ağ. *deleme* “1. Yağı alınmış çiğ süttten yapılan peynir; 2. Yeni uyumuş ve süzülmemiş peynir; 3. Kesilmiş süt, süt kesigi; 4. Yeni yavrulmuş inek, koyun vb. hayvanların ilk sütlerini pişirilip peltelenmiş” DS IV 1409-1410, Siv. Ağzı *deleme* “topaç; yeni uyumuş ve süzülmemiş peynir” SivS DŞ 594; SivS K 152; SivS T 129.

Eren (1999: 400- 401), *teleme* (< *deleme*) “bir çeşit tuzsuz ve yumuşak peynir” sözcüğünün dar bir çevrede *telme* olarak geçtiğini ve büyük olasılıkla Farsçaya Türkçeden geçtiğini ifade eder.

Peynirinen çökeleği birbirine gattılı mu deleme olıyır, geçinin oğlağların derisine peynir basıyler o da depme.

Deleme gibi bi gadın.

delür¹⁰⁷ koyunların yemeden içmeden kesildiği, etrafında durmadan döndüğü ve başını duvara vurmak gibi davranış bozuklukları görünen durum; delirmek, çıldırmak. ✓ *delür*- (< *deli* ‘deli’+*r*- Tietze 2002: 583); krş. ET *telve* “çıldırmış deli” ED 493, Kar. *telwe* “ay.” DLT 185, EOT *delü* “deli” BL 64, Kıp. *delür*- “delirmek” Kıp.TS 269, An. Ağ. *delibaş* “1. Koyunları oldukları yerde döndüre döndüre öldüren bir hastalık; 2. Huysuzluk yapan hayvan” DS IV 1410, TT *delir*- “aklını yitirmek” TüS 637.

Delürdü mü goyun keseceğen.

dene 1. Tane; 2. Çekirdek; 3. Tahıl. ✓ *tane* (söz başı ötümlüleşme ve gerileyici ünlü benzeşmesi) *dene*. Far. *dāna* “tane, tohum” OsmTL 185; krş. An. Ağ. *dene* “1. Tane; 2. Tahıl; 3. Kabuğu dövülerek soyulmuş buğday, aşıklık” DS IV 1421, Siv. Ağzı *dene* “ay.” SivS DŞ 594; SivS K 152; SivS T 129, TT *tane* “1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet; 2. Bazı bitkilerin tohumu; 3. *bit*. Çekirdekli küçük meyve” TüS 2260.

Eren (1999: 393), *tane* (< *dane*) “tahıl tohumu; adet” sözcüğünün Far. *dāna* sözcüğünden geldiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 558.

---

¹⁰⁶ Clauson (1972: 499), *telgen* sözcüğünün *bulğak telgek* “okyanus kadar büyük; bozukluk, karışıklık” anlamında ikileme oluşturduğunu ifade eder.

¹⁰⁷ Bu rahatsızlığın sebebi olarak hayvanın burnundan giren bir tür böceğin sebep olduğu söylenir.

Gelsene dērmene/ Dene döğersin dene/ Gelmezsen dērmene/ Zıhım mı yiyecen bu sene?

Bağırsıhları çalıştırmağ istiyrisen denesinen beraber yēcēn.

depme 1. Oğlağın derisine peynir basma; 2. Peynir. ✓ *depme* (< *dep-* ‘basmak’ TüS 2326+-*me* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *tep-* “tekmelemek” ED 435, Uyg. *tep-* “ay.” Ayazlı 2016: 232), Kar. *tep-* “ay.” DLT 10, EOT *dep-* “ay.” BL 87; TS II 1093, Kıp. *tep-* “ay.” Kıp.TS 270, An. Ağ. *depme* IV “1. Yünden dokunmuş ve keçelendirilmiş kumaş; 2. 60-70 teneke buğday alabilen büyük yün çuval” DS IV 1430, TT *tepme* “1. Tepmek işi; 2. Tekme; 3. Suda çiğnenerek keçeleştirilen yünden dokunmuş kumaş, keçe vb.” TüS 2326.

Peynirinen çökeleğü birbirine gattıh mu deleme olıyır, geçinin oğlağların derisine peynir basıylar o da depme.

derecük 1. Küçük dere; 2. Akıncılar’da bir yerleşke adı. ✓ *derecik* (*i* > *ü* ünlü değişimi) > *derecük* (< Far. *dere* ‘akarsu’ Tietze 2002: 593+Tü. +*cük* ‘küçültme eki’); krş. EOT *dere* “dere” BL 99, TT *derecik* “küçük dere” TüS 635.

Şu Derecük’de deyi Allah’dan su yoh diy mal davar susuz gırlıy diy, filan yere bir bel gaşsalar varya büngül büngül su gaynayacağ ama bilmiler ki deyi.

deremet toplama. ✓ *deremet* (< *der-* ‘toplamak’+-*eme* (*t*) ‘fiilden isim yapım eki’ ErS S 413); krş. ET *ter-* “toplamak, bir araya getirmek; yığmak” ED 529, Kar. *teril-* “toplanmak” DLT 269, EOT *dernek* “toplantı, toplanma” BL 107, *derim* II “cemiyet, toplantı” TS II 1105, *derim* evi “toplanılan çadır, göçebe evi” TS II 1105, Osm. *deri* “toplantı, toplantı yeri” (Dankoff 2004: 115), An. Ağ. *deremet* I “hazırlık, sağlama, toplama”, *deremet* II “eski elbiseleri onarma”, *deremet* III “1. Yardım; 2. Çaba”, *deremet* IV “1. Yağ, peynir; 2. Hayvanları sağma ücreti yerine verilen süt, yağ, peynir” DS IV 1432- 1433, Siv. Ağzı *deremet* “hazırlık, sağlama, toplama” SivS DŞ 595; SivS K 153; SivS T 130, TT *der-* “bir araya getirmek, derlemek, toplamak, devşirmek” TüS 638.

İşten geldük deremet etmezsen bir sarma saramayacan, deremet ettiük sarmıya başladıh.

dest naz, niyaz, istek. ✓ Far. *dest*; krş. TT *dest* “1. El; 2. Fayda, menfaat; 3. Zafer, galebe, üstünlük; 4. Yüksek yer, mevki; 5. Güç, kuvvet; 6. Tarz, üslup” OsmTL 202.

Destim sana geçti yavrum.

deste toplanmış, kümelenmiş ot ve ot yığını. ✓ *deste* < Far. *deste* “demet, tutam” OsmTL 202; krş. EOT *deste* “deste, demet” BL 102, *deste* “kat, takım” TS II 1121, Kıp. *deste* “ay.” Kıp.TS 60, Siv. Ağzı *desde* “deste, ot vb. saplı bitkilerin bir araya getirilip bağlanarak oluşturulan demet” SivS DŞ 595, TT *deste* “1. Cinsleri aynı veya birbirine yakın olan şeylerin bir arada bağlanması, demet, bağlam; 2. Kılıç, bıçak vb.nin elle tutulacak yeri; 3. Elli iki karttan oluşan iskambil kağıdı; 4. *mat*. Aynı cinsten onluk bir küme; 5. sp. Yağlı güreşte pehlivanların ayrıldıkları derecelerden biri” TüS 642.

Eren (1999: 110), *deste* “bağlam, demet” sözcüğünün Far. *dasta* “bir avuç dolusu” sözcüğünden geldiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 599.

Ulan aha şo otları destele de ordan atağ.

devir yemini cenaze gömüldükten sonra helallik alma; ölünün günahları ve varsa borçlarını yaşayan akrabalarının gereğini yerine getirmek üzere üstlenmesi. ✓ *devir yemini* < (Ar. *devr* ‘aktarma, devretme’ TüS 647 >) *devir*+ (Ar. *yemîn* ‘ant’ TüS 2570 >) *yemin*+i “iyelik 3. tekil kişi”.

Devir yeminine oturan iki Kişi üç Kişi var onnar da günahını alılardı.

devlik hazırlık. ✓ krş. An. Ağ. *devlik* I “hazırlık” DS 1443, *devlük* “geçim, ev idaresi” DS IV 1444, Siv. Ağzı *devlik* “kış için hazırlık” SivS DŞ 595; SivS K 154; SivS T 131.

Üçer (2017: 279), *kış devlüğü*, evin ihtiyacı bitmez anlamında kışın ve evin ihtiyacının dev gibi görüldüğü için böyle kullanıldığını ifade eder. Sağır (1995: 413), *devlük zamanı* “çalışma, büyük işler yapma zamanı” sözcüğünün Far. *dīv* sözcüğünden geldiğini söyler.

Devlik görecekler yaylaya.

deyirmen değirmen. ✓ *değirmen* (iç seste ğ > y ünsüz değişimi) > *deyirmen*; bk. *dērmēn*.

Deyirmende dayı var/ Demliyi var çayı var/ Yarım getti askere/ Daha dohuz ayı var.

deynek değnek, sopa, çubuk. ✓ *değnek* (iç seste ğ > y ünsüz değişimi) > *deynek* (< *değ-* ‘saldırmak’+*-enek* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 107); krş. ET *teg-* ‘ulaşmak; saldırmak, dokunmak, yaklaşmak’ ED 476, Uyg. *teg-* “ay.” (Ayazlı 2016: 228), Kar. *teg-* “ay.” DLT 22, EOT *değenek* “değnek, sopa” TS II 1037, Osm. *dögenek* “sopa” (Dankoff 2004: 120), An. Ağ. *degenek* “sopa, değnek” DS IV 1400, Siv. Ağzı *deynek* “uzun, ince sopa” SivS DŞ 595.

Tietze (2002: 576), *deynek* “ince sopa, asa, baston” sözcüğünün Yun. *dekaniki*’den geldiğini ifade eder. Sözcük için Doerfer’in *değnek* sözcüğünün *teg-* “saldırmak, hücum etmek”ten gelebileceğinin mümkün olduğu görüşünü de aktarır.

Az.T *deyenek* “1. Değnek; 2. *mec.* Güç durum” (Akdoğan 1999: 196), Türkm.T *degenek* “1. Değnek, sopa; 2. *mec.* Güçlü kuvvetli (insan)” (Tekin vd 1995: 141).

değ- “saldırmak, ulaşmak” fiilinden “eskiden beri süregelme” anlamında somut ad türeten –AnAk eki için bk. Korkmaz 2009: 74; krş. *ek-enek* “mezra”, *biç-enek* “otlak”, *gel-enek* vb.

Gızdın mı neyinen döğersin? Aha bu topuzlu deyneğnen döğerim demiş. Mahnın da diy davarının da diy deyneğ galdırıp atıy.

düşmüş deynek sürtüük, çok gezen anlamında deyim. ✓ *düşmüş değnek* > *düşmüş deynek* < (ET *tüş-* ‘düşmek’ ED 560 >) *düş-+-müš* “sıfat fiil eki”+ (ET *teg-* ‘değmek’ ED 476 >) *dey-+-(e)nek* “fiilden isim yapım eki”.

Düşmüş deynek gittiği yerden galhımy.

dıhız tıknaz; sıkışık, kalabalık, yoğun. ✓ *dıkız* (söz içi sızıcılaşma) > *dıhız* (< *dık-* ‘doldurmak, sokmak’+ *-ız* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 607); krş. ET *tık-* “itmek, sıkmak, tıkmak” ED 465, Uyg. *tık-* “ay.” (Ayazlı 2016: 236), Kar. *tık-* “ay.”

DLT 238, EOT *dıkız* “tıknaaz, yoğun” TS II 1129, An. Ağ. *dıkıs* I “1. Çok sıkıştırılmış, bastırılmış, dolu, sıkı; 2. Sıkışık, dar; 3. Havasız basık yer” DS IV 1456, Siv. Ağzı *dıkıs* “ay.” SivS DŞ 596; SivS K 155; SivS T 132, TT *tıkız* “1. Tıknaaz; 2. Çok sıkıştırılmaktan veya çok sıkı doldurulmaktan katılaşmış, sıkı; 3. Yoğunluğu çok, katı” TüS 2348.

Burada çoğ dıhızımış.

dikkat dikkat. ✓ *dikkat* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *dikkat*. Ar. *dikḫat* “dakiklik, incelik” OsmTL 210; krş. TT *dikkat* “1. Duygularla düşünceyi bir şey üzerinde toplama, uyanıklık; 2. ünl. “dikkat ediniz” anlamında kullanılan bir uyarma sözü; 3. *mec.* İlgi, özen” TüS 660.

Heç dikkat etmiysin yav, öğüne baḫ ecük.

dındıkla- bir şeyi fazla incelemek; kurcalamak. ✓ *dındıkla* (< *dındık* ‘küçük lamba’ DS IV 1462+ Tü.+la- ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *dındıkla-* I “2. Bir işle gereğinden çok uğraşmak”, *dındıkla-* II “1. Bir şeyi gereğinden çok incelemek; 2. Eşyayı evirip çevirerek karıştırmak” DS IV 1462, Siv. Ağzı *dındıkla-* “ay.” SivS K 154, An. Ağ. *dındık* III “1. Çok küçük eşya, yemek kabı; 2. Küçük, şişesiz gaz lambası, idare” DS IV 1462, Siv. Ağzı *dındık* “ay.” SivS DŞ 596; SivS K 154; SivS T 132.

Dolapları, dolap gözlerini dındıklıy, sanke bişi var.

dırız zayıf, kuru, mecalsiz. ✓ krş. An. Ağ. *dırık* II [*dırız*] “zayıf, kuru, mecalsiz kimse” DS IV 1469.

Tietze (2002: 609), *dırıç* “kuru, mecalsiz (kimse)” sözcüğünün Kürt. *dirij* “uzun” (Far.) *dirāz* olarak kullanıldığını ifade eder.

Basuğa dırız da deyrük.

dırmıh tırmık. ✓ *tırmık* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılışma) > *dırmıh*; krş. ET *tarmak* “bir dizi pençe, pençe işlevli alet” < *tarma-* ED¹⁰⁸ 549- 550, Kar. krş. *tırmaş-* “birbirini tırmalamak” DLT 292, *tarmaş-/ tırmal-* DLT 300, *tarmak* “pençe” DLT 204, EOT *tırmuk* “tırmalamaktan hasıl olan eser” TS V 3802, Kıp. *tırmavuç* “tırmık” Kıp.TS 274, An. Ağ. *dırmık* “bir tarım aracı, tırmık” DS IV 1471, Siv. Ağzı *dırmık* “ay.” SivS DŞ 596; SivS K 156; SivS T 133, TT *tırmık* “1. Tırnak beresi; 2. Kabartılmış toprağın taşıını, çöpünü ayıklamak için kullanılan seyrek dişli, darak biçiminde araç” TüS 2352.

Tietze (2002: 610), *dırmık/ tırmık* “tırmalanış, tırmak beresi” sözcüğünün ET’de *tarmak* “pençe” olarak kullanıldığını ve sözcüğün *tarma-* ‘tırmalamak’ fiilinden isim yapan *-(i)k* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Otu çöpü dırmıhlarsın.

dibek 1. Sarımsak, ceviz dövülen alet; 2. Değirmende bulgur döven alet, yer ya da bölme. ✓ krş. EOT *dibek* “havan, dibek” BL 80, An. Ağ. *dibek* I “hayvanların su içmesi için ağaç ya da taştan oyulmuş yalak, çeşmelerdeki delikli taş tekne”, *dibek* II “ağaç yayıkların içindeki uzun ağaç sopa” DS IV 1479, *dübek* [*dibek* III] “1. İçinde kahve ya da bulgur dövülen oyuk taş, taş havan; 2. Tahta havan; 3. Yayık” DS IV 1616, Siv. Ağzı *dibek* “ay.” SivS DŞ 597; SivS K 156; SivS T 134, TT *dibek* “ay.” TüS 655.

Eren (1999: 111), *dibek* “taştan veya ağaçtan yapılmış büyük havan” sözcüğünün *döğ-* (*tög-*) “ezmek” fiil kökünden geldiğinin anlaşıldığını, *döğ-* (> *döv-*)+ *-(e)k* > *dövek > *düvek* (*dübek*) > *divek* > *dibek* şeklinde geliştiğini ifade etmiştir. Ayrıca bk. Tietze 2002: 612; Gülensoy 2007: 281.

Deyirmende dibek olıy, döğecek de deyirük. Ortada döniy ya oda dibek olıy.

dik yokuş, yüksek; inat kimse. ✓ krş. ET *dik* “dik, dikey, düz; uçurum” ED 475, Kar. *tikiliş-* “bir şeyleri dik hâle getirmek” DLT 292, EOT *dikik* “dik” TS II 1143, Kıp. *dik* “ay.” Kıp.TS 61, Siv. Ağzı *dik* “kendi sözünde giden, inat” SivS K 157, TT *dik* “1. Yatay bir düzleme göre yer çekimi doğrultusunda bulunan, eğik olmayan; 2.

---

¹⁰⁸ Clauson (1972: 549), *tarmak* sözcüğünün *tarma-* fiilinden geldiğini *tırnak* ile benzerliği bulunduğunu ifade eder.

Yatık olmayan, sert; 3. Sert, kalın, tok; 4. Sert bakış; 5. Kaba, yersiz davranış; 6. Ters, aksi; 7. *mat*. Birbirine dikey olan doğrulardan oluşmuş” TüS 657.

Tietze (2002: 614), *dik* “yukarıya yönelmiş” sözcüğünün ET’de *tik* olarak kullanıldığını ifade eder.

Benim adım dik Hasan, ben dedim mi yaparım.

diksin- tiksilmek. ✓ *tiksin-* (söz başı ötümlüleşme) > *diksin-*; krş. EOT *ditsin-* “tiksinmek” TS II 1188, An. Ağ. *ditsin-* [*diksin-*] “tiksinmek, nefret etmek” DS IV 1526, TT *tiksin-* “bir şey, bir kimse, bir durum vb.ni kötü, iğrenç veya aşağılık bularak ondan uzak durma duygusuna kapılmak” TüS 2356.

Gülensoy (2007: 898), *tiksin-* “nefret etmek” sözcüğü kökünün *tī yansıma sesinden türediğini ifade eder.

Diksinirim içim almıyır.

dilki tilki. ✓ *tilki* (söz başı ötümlüleşme) > *dilki*; krş. ET *tilkü* “tilki” ED 498, Kar. *tilkü* “ay.” DLT 26, EOT *dilkü* “tilki” BL 91; TS II 1153- 1154, Kıp. *tilkü* “ay.” Kıp.TS 276, An. Ağ. *dilki* “tilki” DS IV 1495, Siv. Ağzı *dilki* “ay.” SivS DŞ 597, TT *tilki* “1. Köpekgillerden, uzunluğu 90, kuyruğu 30 santimetre kadar, ırklarına göre çeşitli renklerde olan, ağız ve burnu uzun ve sivri, kümes hayvanlarına zarar veren, kürkü beğenilen bir tür memeli; 2. Bu hayvanın postundan yapılan manto; 3. *mec*. Çok kurnaz” TüS 2356.

Eren (1999: 408), *tilki* sözüne sadece Yakutların *sasıl* dediğini, kökeninin açık olarak bilinmediğini ifade eder. Gülensoy (2007: 899), *tilki* “küçük yırtıcı hayvan” sözcüğünün ET’de *tilkü* olarak kullanıldığını ve **tül-* “tüyünü dökmek” kökünden türetildiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 619.

Tavuhları yayıyrum, anam dilküler geziy.

dingilde- sallanmak, oynamak. ✓ *dingilde-* (< *dingil* ‘mil’ TüS 670+ Tü. +*de-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *dingilde-* “1. Kımıldamak, oynamak, sallanmak; 2. Sıçramak, zıplamak, yerinde duramamak” DS IV 1504- 1505, Siv. Ağzı *dingilde-* “ay.” SivS DŞ 597; SivS K 158; SivS T 135, TT *dingilde-* “ay.” TüS 671.

Eren (1999: 114), *dingil* “araba tekerleklerinin merkezinden geçen mil”~ Çuv. *těněl* sözcüğü ile Anadolu ağızlarındaki *dink* biçiminin karıştırıldığını bu biçimin Farsçadan kalma bir alıntı olduğunu ifade eder. Tietze (2002: 623), *dingil* sözcüğünün ses taklidi sözcüklerden olduğunu arabanın sallanması ve dingil dingil yürümesini göz önüne getirdiğini ifade eder.

Yürürken araba dingildi.

diñne- dinlemek. ✓ *dinle-* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi) > *diñne-*; krş. ET *tıñla-* “dinlemek” < *tıñ ED¹⁰⁹ 522, Kar. *tıñla-* “dinlemek, söze kulak asmak” DLT 47, EOT *diñi* “dinleme, kulak verme” TS II 1161, An. Ağ. *dıñla-* “dikkatle ve gizlice dinlemek” DS IV 1465, TT *dinle-* “1. İşitmek için kulak vermek; birinin sözünü, öğüdünü kabul edip gereğince davranmak; 3. Kulakla veya dinleme aletiyle hastayı muayene etmek; 4. *mec.* Uymak, baş eğmek, itaat etmek” TüS 671.

Tietze (2002: 623), *diñle-* “bir sese veya söze kulak vermek” sözcüğünün ET *tıñla-* olarak kullanıldığını ifade eder.

Götürüy veriy gapıdan diñniy.

direme 1. Büyük çuval; 2. Tahta kapıların ardında kilit vazifesi gören tahta direk. ✓ krş. An. Ağ. *direme* II “kıl ya da yünden dokunmuş büyük çuval” DS IV 1513, Siv. Ağzı *direme* “tıka basa doldurmak” SivS DŞ 597; SivS K 158; SivS T 136.

Direme büyük çuval, buğdayı goyısın, ağzını düğümliyisin.

dirlik 1. Geçim, maddi olarak iyi olma; 2. Sağlıklı olma. ✓ *dirlik* (< *dir(i)* ‘canlı’ TüS 676+*lik* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *tiriglik* “yaşam, varoluş” < *tirig* ED 546, Uyg. *tiriglik* “ay.” (Ayazlı 2019: 239), EOT *dirlik (dirilik)* “1. Yaşayış, hayat, sağlık, geçim; 2. Tahsisat, ödenek” TS II 1177- 1178, Kıp. *dirilik* “ay.” Kıp.TS 62, An. Ağ. *dirlik* I “sağlık”, *dirlik* II “1. Bir ailenin yıllık, yiyecek ve giyeceği; 2. Maaş” DS IV 1518, TT *dirilik* “diri olma durumu” TüS 677.

---

¹⁰⁹ Clauson (1972: 522), *tıñla-* sözcüğünün Çince *t’ing* “duymak, işitmek” sözcüğünden geldiğine ihtiyatla yaklaşır.

Eren (1999: 115), *dirlik* sözcüğünün *dir* adından +*lik* ekiyle türetildiğini, *dir* sözcüğünün eski kaynaklarda “geçim, yem” anlamlarıyla geçtiğini söyler. Tietze (2002: 628), *dirlik* I “hayat, ömür” sözcüğünün *dirilik* sözcüğünden geldiğini sözcüğün dar ünlüsünün düştüğünü ifade eder.

Allaḥ dirlik versin.

dirliksiz huysuz, geçimsiz. ✓ *dirliksiz* (< *dirlik* ‘sağlık, sıhhat’ TüS 677+ *siz* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *dirliksiz* “geçimsiz, huysuz” DS IV 1518, Siv. Ağzı *dirliksiz* “ay.” SivS DŞ 598; SivS K 158; SivS T 136, TT *dirliksiz* “ay.” TüS 677.

Dirliksiz hiç geçimi olmayan adam.

dişlek dişleri büyük olan kişi. ✓ *dişlek* (< *diş* ‘diş’ TüS 679+*lek* ‘aşağılama işlevli isimden isim yapım eki’ (<+*le-k*); krş. ET *tış* “diş” ED 557, Kar. *tışle-* “dişlerle ısırma” DLT 471, EOT *diş* “diş” BL 58, An. Ağ. *dişleg* “dişleri dışarı doğru çıkık olan kimse” DS IV 1525, Siv. Ağzı *dişlek* “ay.” SivS K 159; SivS T 136, TT *dişlek* “1. Dişleri dışarıya çıkık olan kimse; 2. *mec.* Sözüne geçiren, istediğini yaptırabilen kimse” TüS 681.

Tietze (2002: 630), *dişlek* II “dişleri dışarıya doğru olan kimse” sözcüğünün *dişle-* fiil kökünden –*k* ekiyle türetildiğini ifade eder.

O adamın büyük dişleri dodağandan förtliy ya dodağna baḥ dişlek.

dodaḥ dudak. ✓ *dudak* (*u* > *o* ünlü değişimi ve söz sonu sızıcılışma) > *dodaḥ*; krş. EOT *dudak* “dudak” BL 58, *tudak* “dudak” TS V 3847, *dudacık* “sevimli dudak, dudakçık” TS II 1247, Kıp. *tutak* “ay.” Kıp.TS 285, An. Ağ. *dodaḥ* “dudak” DS IV 1534, Siv. Ağzı *dodā* “dudağı” SivS DŞ 598, TT *dudak* “1. Ağzın dişleri örten ve dışarıya doğru az veya çok kıvrılan üst ve alt kenarlarından her biri; 2. *mec.* Ağız” TüS 721.

Eren (1999: 122), *dudak* sözcüğünün yanı sıra *erin* biçiminin de tarihî ve çağdaş diyalektlerde geçtiğini, Türkiye Türkçesinde *erin*’in yerini *dudak* biçiminin aldığını, iki sözcüğün de kökeninin bilinmediğini, *dudak* biçiminin ağızlarda kadın cinsellik organı olarak da kullanıldığını ifade eder.

Gèdiy ki bi dev emme bi dodağ yerde bi dodağ góğde, heç onu sayılamayı orda da bir soğuhluğnan adam ganından soğuhluğda bi de pilav varımış o da adam etinden, gözü görmiy çoğ acııdı.

dóğme bulgur, yarma dövme ve bunun sonucunda elde edilen yemek. ✓ *dövme* (ö > ó ünlü değişimi) > *dóğme* (< *dóğ*+*-me* Tietze 2002: 649); krş. ET *tög*- “vurmak, ezmek, öğütme” ED 477, Kar. *tög*- “ay.” DLT 427, EOT *dög*- “1. Dövmek; 2. Ürünü saptan ayırma işi” BL 69, *dögen* “harman döveni” BL 68, *döğçe* “havan, havan eli” < *dóğ*- TS II 1224, An. Ağ. *dóğme* “1. Döğülüp kabuğu çıkartılmış buğday, yarma; 2. Kepeği alınan buğdaydan yapılan pilav; 3. Ahlat, armut gibi yemişlerin tokmakla ezilerek kurutulmuşu; 4. Ceviz, dut kurusu, fındık, pestil, şekeri birlikte döverek yapılan yiyecek” DS IV 1570, Siv. Ağzı *dóğme* “ay.” SivS DŞ 599; SivS K 161, TT *dövme* “5. Dövülerek kabuğu çıkarılmış buğday, yarma” TüS 718.

Daş altında bulgur yarma dóğıydük, ondan da dóğme yapıyduh.

dóğmeç 1. Çökeleğin ekmeklik dürüm yapılarak sıkılması; 2. Ekmeğin parçalara ayrılıp yağda kavurulduktan sonra süt koyularak yapılan yemek; 3. Cevizle dut kurusunun çekilerek karıştırılıp yapılan yiyecek. 4. Ekmeğin dibekte dövülmesiyle elde edilen yiyecek. ✓ *dóğmeç* (ö > ó ünlü değişimi) > *dóğmeç* (< *dóğme*+*aş* Tietze 2002: 649); krş. EOT *dögen* “harman döveni” BL 68, An. Ağ. *dóğmeç* “1. Döğülüp kabuğu çıkartılmış buğday, yarma; 2. Ceviz, dut kurusu, fındık, pestil, şekeri birlikte döğerek yapılan yiyecek; 3. Doğranmamış ekmek ya da yufkayı yumurta ile yağda kızartarak yapılan yiyecek; 4. Sade yağ içine mısır ekmeğini ya da teze ekmeği doğrayarak yapılan yiyecek; 5. Yufka ekmeği, peynir, soğanı yağda kızartarak yapılan yiyecek; 6. Yumurta salatası; 7. Sıcak ekmek içini yağ ve şekerle karıştırarak yapılan yemek; 8. Kavrulmuş fındığı şekerle döverek yapılan tatlı” DS IV 1571, Siv. Ağzı *dóğmeç* “ceviz, dut kurusu, fındık, pestil, şekeri birlikte döverek yapılan yiyecek” SivS K 161; SivS T 139.

Bir ekmekli dóğmeç yaparlardı. O dóğmeç gelirdi baba evinden.

doğum günüsü doğum günü. ✓ *doğum günüsü* < (ET *toğ*- ‘doğmak’ ED 465 >) *doğ*-*-um* “filden isim yapım eki”+ (ET *kün* ‘gün’ ED 725>) *gün*+*ü* “iyelik 3. tekil kişi”+ *sü* “iyelik 3. tekil kişi”; krş. ET *toğ*- “doğmak” ED 465+ *kün* “güneş” ED 725,

Kar. *tog-* “doğmak” DLT 237+ *kün* “güneş” DLT 127, EOT *doğ-* “1. Doğmak, dünyaya gelmek” BL 96+ *gün* “güneş” BL 83, TT *doğum günü* “bir kimsenin doğduğu gün” TüS 692.

Onun doğum günüsü bugün.

Akıncılar yerleşkesinde *doğum günüsü* örneğinde görüldüğü gibi ek yığılması olarak ifade edebileceğimiz kullanımlar günlük dilde sık sık kullanılır.

İhtiyacın olıy demek kiki.

Belki yohdurdur.

dolah boyna sarılan, dolanan atkı. ✓ *dolak* (söz sonu sızıcılaşma) > *dolah* (< *dola*-+*-h* Tietze 2002: 639); krş. ET *tolğa-* “sarmak, dolmak” ED 497, Kar. *tolga-* “ay.” DLT 470, EOT *dolama* I “sarılmış bir şeyin her katı” TS II 1200, Osm. *dolama* “bir çeşit kaftan, sarık” (Dankoff 2004: 119), An. Ağ. *dolak* I “makara”, *dolak* II “arabanın tekerlerine yapışarak tekerlekle birlikte dönen çamur”, *dolak* III “1. Başörtüsü, tülbent, yazma; 2. Boyun atkısı; 3. Çobanların çarık giymeden önce bacaklarına sardıkları bez ya da yün sargı, tozluk; 4. Çorap, eski paçavra” DS IV 1542, Siv. Ağzı *dolak* “boyunbağı, kaşkol” SivS DŞ 598; SivS K 160; SivS T 137, TT *dolak* “2. Başörtüsü, yazma” TüS 697.

Erkekler, körpe çocuğlar boyunlarına dolah atıylar.

dolah dolama kadınların boyunlarına bez, örtü dolaması. ✓ *dolak dola-* (söz sonu sızıcılaşma) > *dolah dolama* < (ET *tolga-* ‘dolamak’ ED 497 >) *dola*-+*-h* “fiilden isim yapım eki”+ *dola*-+*-ma* “isimden fiil yapım eki”.

Garılar şimdi çit bağlamıy, dolah dolıylar, o da dolah dolama olıy.

dolama parmaklarda görülen iltihaplı hastalık. ✓ *dolama* (< *dola-* ‘dolamak, çevrelemek’ +*-ma* ‘fiilden isim yapım eki Tietze 2002: 640); krş. An. Ağ. *dolama* III “bir çeşit hayvan hastalığı” DS IV 1543.

Yakıncı- Sis (2016: 64), *dolama* “tırnağı çevreleyen yumuşak dokunun iltihaplanması sonucu meydana gelen ağrılı şiş; paronişi” sözcüğünün iltihabın

tırnağın çevresinde dolanmasından hareketle *dolama* şeklinde benzetme ve somutlaştırma esas alınarak kullanıldığını ifade ederler.

Parmağlarımız dolama olıyır, bizde çoğ olıyır, elin mikrop gapı dolama olıy.

dolu fasulyası irice fasulye. ✓ *dolu fasulyası* < (ET *tolu* ‘dolu’ ED 491>) *dol*-+*-u* “fiilden isim yapım eki”+ (Rum. *fasulya* ‘fasulye’ TüS 853>) *fasulya*+*sı* “”iyelik 3. tekil kişi”; krş. An. Ağ. *dolu börölcesi* “beyaz, yuvarlak bir fasülye çeşidi” DS IV 1547.

doluca “bulgurcuktan iri kar tanesi” ve *doluboş* “karabiber büyüklüğünde bir baharat çeşidi” DS IV 1547 örnekleri ile *dolu fasulyası* örnekleri ufak nesnelerin dolgunluğunu anlatmak için *dolu* sözcüğünün kullanıldığını göstermektedir. Aynı durum bir yağış türü olan *dolu* için de geçerli olmalıdır.

Çiyit ıshıyım da yarın, dolu fasulyası, guru fasulyası pişiriyruk ya ona çiyit de deniy dolu fasulyası da deniy ötekine anşa gadın diyruk yazın ki toplanıp yeşil yeniy ya.

domruğ kalın odun, kütük. ✓ *tomruk* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılışma) > *domruğ* (< *domur*- ‘yuvarlak kesmek’+*-uğ* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 411); krş. ET *tomur*- “yuvarlak biçimde kesmek” ED¹¹⁰ 509, Kar. *tomur*- “odunu direk gibi yuvarlak kesmek” DLT 256, *tomrum yıgaç* “kunduracı tahtası vb. gibi kesilmiş tahta” DLT 294, EOT *tomruk* “1. Kütük, ağaç kütüğü; 2. Eskiden esirlerin ve mahpusların ayaklarına takılan kütük” TS V 3819, *tomrum* “tomruk, ağaç kütüğü, kütük” TS V 3820, *tomur*- “şışip kabarmak” TS V 3820, *domaliç* “tümsek, yumru” TS II 1209, *domaliç gözlü* “fırlak gözlü” TS II 1209, *domalmak* “yusyumru kabarmak, tümsek hâle gelmek” TS II 1210, Kıp. *tomruk* “yumru odun, kütük” Kıp.TS 280, An. Ağ. *domruk* “kerestelik kütük, tomruk” DS IV 1553, Siv. Ağzı *domruk* “ay.” SivS DŞ 599; SivS K 160; SivS T 138, TT *tomur*- “1. Ağacı dibinden kesmek; 2. Ağaç ve asmalarda filiz vermek üzere gözler kabarmak, tomurcuklanmak; 3. Şişip, kabarmak” TüS 2364, *tomruk* “1. Ağacın kesilerek silindir biçimine getirilmiş gövdesi; 2. İşlenmek veya biçilmek için hazırlanmış taş kütlesi; 3. Ayak ve ellere geçirilip bağlanan iki parça kütükten meydana gelen işkence aleti; 4. esk. Tutukevi” TüS 2364,

¹¹⁰ Clauson (1972: 509), *tomur*- sözcüğünün Osmanlı döneminde *tomruk* “tomurcuk, aşınmış kaya, kesilmiş odun, kuşun yuvarlak gagası” anlamlarına sahip olduğunu ifade eder.

Gülensoy (2007: 909), *tomruk* sözcüğü kökünü *to-m olarak ifade eder.

Gızıl dağdan domruḥ getirürdük, şimdi ne dağ var, ne kütük var, ne de domruḥ var.

douz soğuk, soğuk hava; soğuktan tor top olma. ✓ *douz* (< *don-* ‘donmak’ TüS 705+-uz ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *toḡ-* “donmak, buz tutmak” ED 515, Kar. *toḡ-* “donmak” DLT 509, EOT *toḡuz* “donuk hâle gelmiş (?)” TS V 3821, An. Ağ. *donuz kıran* “kuzeybatıdan esen rüzgâr” DS IV 1562, *donuzdamı* “bir yerin çok soğuk olduğunu belirtmek için kullanılır” DS IV 1562, *donaç* “hayvanların soğuk alması” DS IV 1558, *donak* “soğuktan buz tutma” DS IV 1562.

Üşürsün, toplanırsın, tor top olıysın douz topu olmuş.

douz topu çok üşüyenlerin iki büküm hâlleri. ✓ *douz topu* < (ET *toḡ-* ‘donmak’ ED 515 >) *do-+-uz “fiilden isim yapım eki”+ (EOT *top* ‘top’ BL 74 >) *top+u* “iyelik 3. tekil kişi”.

Tor top olıysın douz topu olmuş.

doruḥ 1. Dağ zirvesi; 2. Yayla. ✓ *doruk* (söz sonu sızıcılışma) > *doruḥ*; krş. EOT *doruk* (*doru*) “1. Tepe, zirve; 2. Ağaç tepesindeki körpe filiz” TS II 1220, Kıp. *doru* II “tepe” Kıp.TS 64, Kıp. *turag* “sığınmak” CC 276, *toragı* “doruk, kale” CC 193, An. Ağ. *doruk* I “tepe, en yüksek yer” DS IV 1564, Siv. Ağzı *doruk* “ay.” SivS DŞ 599; SivS K 161; SivS T 139, TT *doruk* “ay.” TüS 706.

Eren (1999: 120), *doruk* < *toruk* sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2002: 647.

Doruğa çihiyik her festivalde.

döl 1. Evlat, yavru, çocuk; 2. Tohum; 3. Kök, kök dalları. ✓ krş. ET *töl* “döl, soyundan gelenler” ED 490, Kar. *töl* “1. Oğuzcada yavrulama zamanı; 2. Oğuzcada yavru” DLT 402, EOT *döldöş* “çoluk çocuk, soy sop, zürriyet” BL 60, *döl* “1. Yavru; 2. Nesil, soy” TS II 1229, *döl döş* “çoluk çocuk” TS II 1230, Osm. *döl döş* “ay.” (Dankoff 2004: 120), An. Ağ. *döl* I “soy, soyun devamını sağlayan çocuk; 2. Piç; 3. İnek, koyun yavruları; 4. Kuzu ve oğlak sürüsü; 5. Damızlık hayvan; 6. Kavun,

karpuz, kabak ve hıyar bitkisinin daha çiçeği dökülmemiş meyvesi; 7. Canlılarda üremeyi sağlayan tohum” DS IV 1575, Siv. Ağzı *döl* “ay.” SivS DŞ 599; SivS K 162; SivS T 139, TT *döl* “2. Yavru, çocuk” Tüs 711.

Eren (1999: 120- 121), bilimsel yayın ve çalışmalarda *döl* < *töl* ile *döş* < *töş* arasındaki bağın sıklıkla tartışıldığını bu durumun Türkçe *düş* < *tüş* “rüya” yanında Uygurca *tül* biçiminin kullanıldığını ve bu durumun Clauson tarafından *r/ l* olayına ilişkin kural dışı bir örnek olarak değerlendirildiğini söyler. Tietze (2002: 651), *döl* “yavru (ekonomik manada), çocuk (fizyolojik manada), soy, halef (köy sosyolojisi anlamında)” ET’de *töl* olarak kullanıldığını ifade eder.

Pattes, fasulya bunları çapalarsan alttaki döllerini kesiy.

Babamın sürüsü çoğ oğlan bu yaylıy beklerim/ Ayranım da çoğ çayirlara seperim/ Peynirim de çoğ gatırlara yüklerim/ Anamın izni yoğ vermem ayranı, gülüm ayranı, gavrın dölü, Allah’ın gulu.

dölüm dönüm, tarla büyüklüğünü anlatmak için kullanılan ölçü birimi. ✓ *dönüm* (söz içi *n > l* değişimi) > *dölüm*; krş. Osm. *dölüm* “dönüm yüz ölçümü birimi (dönüm yerine)” (Dankoff 2004: 121), An. Ağ. *dölüm* “1. Eni ve boyu kırkar arşın olan bir yüzey ölçüsü, dönüm; 2. Kırk adımlık uzunluk ölçüsü” DS IV 1579, TT *dönüm* “1. Dönme işi; 2. 1000 m²’lik bir alan ölçüsü” Tüs 714.

Tietze (2002: 65), *dölüm* “dönüm (tarla ölçüsü)” sözcüğünün *dönüm*’ün varyantı olduğunu, Bulg. *dulyum*, Boşnak. *dulum*, Sırp. *dulyum* olarak kullanıldığını ifade eder.

Ondan soğra buralar şeye galdığ gibi Atatürk o Selanük məcirlerinden buriya getiriy, onnara hep dölüm dölüm tarla yazmış.

döremeç/ düremeç dürülerek yenen yiyecek. ✓ *düremeç* (*ü > ö* ünlü değişimi) > *döremeç* (< *dürümaş* < *dür*- ‘dürmek, sarmak’ Tüs 738+-üm ‘fiilden isim yapım eki’+aş); krş. ET *tür*- “yuvarlamak” ED 530, Kar. *tür*- “dürmek” DLT 552, EOT *dür*- “dürmek” BL 74, An. Ağ. *dürmeç* I “içine katık katılarak sarılmış yufka yemeği” DS IV 1634, Siv. Ağzı *dürmeç* “ay.” SivS DŞ 601; SivS K 165; SivS T 143.

Tietze (2002: 675), *dürmeç* “içine katık katılarak sarımsı yufka yemeği” sözcüğünün *dürme* “dürülmüş” ve *aş* biçimi için, üç heceli varyantın, *dür-* fiili yerine **düre-* biçimini gerektirdiğini ifade eder.

dür- fiilinden aynı anlamda hem *dürüm* hem de *döremeç/ düremeç* sözcükleri türetilmiş olup *döremeç* sözcüğü *dürüm aş* > *dürümaç* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *düremeç/ döremeç* biçiminde gelişmiş olmalıdır.

Şu peyniri ekmeğen arasına godun sıhtırdun aha ben bi döremeç yiyirüm.

döşür- toplamak; kaldırmak. ✓ *deriş-* (göçüşme) >> *döşür-*; krş. ET *téřiş-* “meyve toplamada yardım etmek veya yarışmak” < *tér-* ED 554, Kar. *teriş-* “ay.” DLT 259, EOT *derşür-*, (*dirşir-*, *deşür-*, *devşir-*, *döğşür-*, *döşür-*) “toplamak, derlemek, bir araya getirmek” TS II 1117, An. Ağ. *dêşir-* [*döşür-*] “1. Devşirmek, toplamak; 2. Dilencilik etmek; dilenmek” DS IV 1438, Siv. Ağzı *döşür-* “dilenmek” SivS DŞ 600; SivS K 162; SivS T 140.

Tietze (2002: 655), *döşür-* “toplamak” sözcüğünün *devşür-* biçiminden geliştiğini ifade eder.

Ağızlarda *deşir-*, *döşür-* vb. biçimleri ile yaşayan sözcükten, *deşirici* “dilenci” DS IV 1437 gibi sözcükler de türetilmiştir. *deşir-* ve *deşirici* kavramlarını incelediğimizde kırsal kesimde kapı kapı dolaşarak çoğunlukla yağ, un ve şeker toplayan göçebe yaşayan insanlar akla gelir. *deşir-*, *döşür-* *devşir-*, *deşirici* sözcüklerinin yoğunlaştığı kavram toplamaktır. DLT’de “meyve toplamak” anlamında işteşlik ifade eden *teriş-* sözcüğünden göçüşme ile bu biçimi almış olmalıdır.

Yıldız dağlarında buzlar ışılar/ Geyik guzusunu almış muşular/ Beni anamdan ayırdılar gomşular/ Gız ağlama sil gözünün yaşını/ Ağlasan da döşürürler başını.

döşürüksüz düzensiz, tertipsiz. ✓ *döşürüksüz* (< *döşür-* ‘toplamak’ DS IV 1438+ -ük ‘filden isim yapım eki’ + *süz* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *döşürüklü* “derli, toplu olan, düzeni seven, becerikli (kimse)” DS IV 1591, Siv. Ağzı *döşürüklü*

“ay.” SivS DŞ 600; SivS T 140, Siv. Ağzı *döşürüksüz* “tertipsiz, düzensiz, iş bilmeyen kadın” SivS K 163.

duar duvar. ✓ *duvar* (söz içi ünsüz düşmesi) > *duar*. Far. *dīvār* “duvar” OsmTL 214; EOT *dīvār* “duvar; burun kemiği” BL 58, Kıp. *duvar* “duvar” Kıp.TS 66, TT *duvar* “1. Bir yapının yanlarını dışa karşı koruyan, iç bölümlerini birbirinden ayıran, taş, tuğla vb. gereçlerden yapılan veya örülen dikey düzlem” Tüs 728.

Şahalaşırkene şavğı vurıy duara, gız nazarlanmada olsun gız delüriy, ben diy gediym oğlan diy ben gaçdım sen goğdun ben gaçdım sen goğdun peşime, bu getmede olsun.

Su ahar mı ahar mı/ Ahar duar yıhar mı/ Ay gibi yāri olan/ Yıldızlara baħar mı?

Ey mermendi mermendi/ Gız duara dırmandı/ Oğlan gelmeyeşin/ Gız duardan inmedi. (Anahtar)

düğlek/ dügelek yetişmemiş, turşuluk kavun. ✓ *düğlek* (< *düğ(e)* “*olmamış” + *lek* ‘aşağılama işlevli isimden isim yapım eki’ (<+le-k); krş. EOT *düğlek* (*düvlek*, *divlek*) “ham kavun, kelek” TS II 1302, An. Ağ. *düvelek* (*divlek*, *divlik*, *diblek*) “1. Kalın kabuklu olgun kavun; 2. Kokusuz, tatlı, küçük bir çeşit kavun; 3. Kırkağaç kavunu” DS IV 1640, Siv. Ağzı *dülek* “kavuni iyi cins kavun” SivS DŞ 598; SivS T 143.

Tietze (2002: 669), *dügelek* “bir kavun cinsi” sözcüğünün Çağ. *tükelek/ dükülek/ tüynek* olarak kullanıldığını ifade eder.

Sözcük küçük, yetmekte olan taze anlamı ile yeniliği, yeniyi; büyümediği için de olmamış ham anlamlarına aynı anda sahip varlıkları göstermektedir: *düve, (*düye, *düğü) “*küçük, olmamış, olmakta olan” kökünden bitki ve hayvan adları türeten küçültme işlevli +*lAk* eki için bk. Güzel, 2019: 193- 194; krş. *boz+lak* “bir tür kuş”, *goz+lak* “yabani ağaç”, *su+lak* “soğan” vb.

düve “küçük karpuz” DS IV 1640, *dügülek* “yeni büyümeye başlamış kabak meyvesi” DS IV 1618, *düğe yüzlü* “yaşlı olduğu halde genç görünen” DS IV 1621, *düğlek* I “1. Kavun, iyi cins kavun; 2. Uzun ve kabuğu benekli kavun; 3. Küçük olan bir kavun çeşidi; 4. Ham kavun; 5. Armut biçiminde zehirli yabani bir bitki” DS IV

1621, Az.T *düveleh* “eğri hıyar”, *düyelek* “kelek kavun” (Akdoğan 1999: 238), *döeleh* “1. Kelek kavun; 2. Külhan beyi” (Akdoğan 1999: 223).

Daha başka örneklerde karşılaştığımız +IAk birleşik ekinin “hor görme işlevli küçültme” anlamı da sözcüğün olmamışlığını ifade etmekte anlamını kuvvetlendirmektedir.

Aha bu yetişmemiş düğelek, turşuluğ deyrük düğelek deyrük.

düğme düğme. ✓ *düğme* (ü > ú ünlü değişimi) > *düğme*; krş. ET *tüğme* “düğme” < *tüg-* ED 482, Kar. *tüğme* “ay.” DLT 187, EOT *düğme* “düğme, ilik” BL 84, *düğme* “kapılarda ve sandıklarda bulunan demir halka” TS II 1303, Kıp. *düğme* “düğme” Kıp.TS 66, TT *düğme* “ay.” TüS 732.

Tietze (2002: 669), *düğme* “giyim malzemesi” sözcüğünün ET *tüğme* olarak kullanıldığını ifade eder.

Gömleğin düğmesi düşmüş.

dunya > **duyna** dünya. ✓ *dünya* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *dunya/ duyna*. Ar. *dunyā* “içinde yaşadığımız âlem, yer yuvarlağı” OsmTL 220; krş. TT *dünya* “1. Üzerinde yaşadığımız yeryüzü” TüS 736.

Saçımın teli sayılır, yediğim zopa sayılmaz, dünya geldim zopa yiye yiye, zopa yiye yiye.

Ula getsek oriya su çıharsağ duynalığını verirler bize diy.

durna turna. ✓ *turna* (söz başı ötümlüleşme) > *durna*; krş. Kar. *turna* “turna” DLT 450, EOT *turna* “turna” BL 93; TS V 3857, An. Ağ. *durna* I “turna kuşu”, *durna* II “1. Şapka siperi; 2. Dam saçağı”, *durna* III “1. Berrak, lekesiz; 2. Durulmuş sıvı”, *durna* IV “Erkekler tarafından ve yalnız olarak oynanan bir halk oyunu” DS IV 1606, Siv. Ağzı *durna* “turna kuşu” SivS DŞ 600; SivS K 163; SivS T 141, TT *turna* “turnagillerden, Avrupa ve Kuzey Afrika’da toplu olarak yaşayan, göçebe, iri bir kuş” TüS 2387.

Eren (1999: 418), *turna* sözcüğü için, Yakutça *turuya* ve Tuvaca *duryā* arasındaki benzerliğin düşündürücü olduğunu, Çuvaşça *tārna* biçiminin

bulunduğunu; *turna* adının kuşun çıkardığı sestten geldiğini, bu açıdan yabancı dillerde de turnaya benzer adların kullanıldığını, Polivanov'un Türkçe *turna*, Yakutça *turuya* biçimlerini, Korece *turum* ve Japonca **turū* biçimleriyle birleştirdiğini; Doerfer'in ise *turna* sözcüğünün Türkçe'den komşu dillere geçtiği görüşünü ifade eder.

Bir çift durna gezer gördüm dağlarda/ Sorarsan neyler galma yollarda.

dutacaḥ tutacak; tencere tutmak için yapılan el bezi. ✓ *tutacak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşıma) > *dutacaḥ* (< *dut*-‘tutmak’ +*-acaḥ* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 665); krş. ET *tut*- “tutmak, kavramak” ED 451, Uyg. *tut*- “ay.” (Ayazlı 2016: 250), Kar. *tut*- “ay.” DLT 323, EOT *dut*- “1. Tutmak” BL 77, *dutacak* “ateş üzerinde bulunan tencereyi tutup indirmek için kullanılan bez parçası” TS II 1276, An. Ağ. *dutacaḥ* I “tencere tutacağı” DS IV 1613, Siv. Ağzı *dutacak* “ay.” SivS DŞ 600; SivS T 142, TT *tutacak* “sıcak mutfak araçlarını tutmakta kullanılan, birbirine şeritle bağlı bez çifti, tutaç, tutak” TüS 2389.

Yemek pişiriyinde el bezinnen dutıysın işte o dutacaḥ da olıyir dutaḥ da olıy.

dutaḥ tencereleri tutmaya yarayan örgüden bez. ✓ *tutak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşıma) > *dutaḥ* (< *dut*- ‘tutmak’+ *-aḥ* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 665); krş. EOT *dutak/ tutak* II “saban okunun elle tutulacak yeri, saban kulağı” TS II 1277, An. Ağ. *dutaḥ* I “sapanı elle tutarak idare etmeye yarayan çatallı ağaç”, *dutaḥ* II “1. Tencere tutacağı; 2. Bulaşık yıkama bezi” DS IV 1611, Siv. Ağzı *dutak* “ay.” SivS DŞ 601; SivS K 164; SivS T 142, TT *tutak* “1. Bir şeyin tutulacak yeri; 2. Tutacak; 3. Kabza; 4. Maşa, kerpeten vb. araçların tutmaya yarayan kanatlarından her biri; 5. Rehine” TüS 2389.

Tencerelerim yanıy dutağ ver de galdırıyım.

dutamah güvence. ✓ *tutamak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşıma) > *dutamah* (< *dut*- ‘tutmak’+*-amah* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 936); krş. An. Ağ. *dutamak* II “1. Vesile, neden; 2. Fırsat; 3. Delil”, *dutamak* III “1. Anapara; 2. Rehin”, *dutamak* IV “tutunacak, dayanacak kimse” DS IV 1612, Siv. Ağzı

dutamak “vesile, neden” SivS DŞ 601; SivS T 142, TT *tutamak* “1. Tutamaç; 2. Tutunacak, güvenecek, dayanacak şey” TüS 2389.

tut- “tutmak” fiilinden yer, yöre, mekân anlamı veren ya da bir adın aralıklarla yapıldığını gösteren -*AmAk* eki için bk. Korkmaz 2009: 73; krş. *aş-amak* “aşılacak yer”, *gez-emek* “gezme yeri” vb.

Ne biliyim dutamağ var mı yoğ mu bilmiyrim.

duva dua. ✓ *dua* (söz içi ünsüz türemesi) > *duva* < Ar. *du’a* “Allah’a yalvarma” OsmTL 215; krş. An. Ağ. *duva* I “dua” DS IV 1567, krş. TT *dua* “1. Yakarış; 2. Tanrı’ya yalvarma, yakarış için söylenen dinî metin” TüS 720.

Duva ettim cenabı Allah’dan anam o kazanacak adam şaşurtmuş ismini yanlış yazdurmuş.

duvah gelin başı. ✓ *duvak* (söz sonu sızıcılışma) > *duvah* (< ET *tuğ* ‘örtü, kapak’ + *ak* ‘küçültme eki’ Eren 1999: 124; Tietze 2002: 666; Gülensoy 2007: 308); krş. ET *toğ*¹¹¹ “kapama, engelleme” < *to-* ED 463, Kar. *tu-* “ağız vb. herhangi bir delik kapatmak” DLT 456, *tug* “herhangi bir şeyin tıkacı, su bendi” DLT 400, *tugla-* “bir şeyi kapatmak” DLT 471, EOT *tuvak* “duvak, peçe” TS V 3864, *tuğ* “eskiden sancak tepesine ve başa takılan at kuyruğu”, *tuğlat-* “kapattırmak”, *tuğ tulp* “hademli haşemli asker, leşker”, *tuğulga* (*tulga*, *tuvulga*, *tuvulka*, *tuğlığa*) “miğfer, çelik başlık” TS V 3849, Osm. *tuğulka* “zırh başlığı, tolga” (Dankoff 2004: 266), An. Ağ. *duvak* I “gelin duvağı”, *duvak* II “1. Topraktan yapılmış tencere, çömlek; 2. Yassı ve yuvarlak taştan veya yuvarlak tahtadan yapılmış tandır kapağı; 3. Baca üzerine dikilen yassı taşlar; 4. Kiremit parçası” DS IV 1614, Siv. Ağzı *duvah* “gelin duvağı” SivS DŞ 601; SivS K 164; SivS T 142, TT *duvak* “1. Gelinin başını, bazen de yüzünü örten dantel veya tül den örtü; 2. Küp, tandır vb. taş veya topraktan yapılmış kapağı; 3. Yeni doğan bazı bebeklerin doğduğu zaman başlarını çevreleyen zar” TüS 727.

Şimdi duvahsız gelenler, ayağısız yılanlar.

---

¹¹¹ ED’de *toğ* olarak yazılsa da DLT’te (Ercilasun- Akkoyunlu, 2015: 898) *tug* okuyuşu tercih edilmiştir.

duvaḥla- gelin başını süslenmek, duvak takmak. ✓ *duvakla-* (söz içi sızıcılışma) > *duvaḥla-* (< *duvaḥ* ‘duvak’ TüS 727+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. TT *duvakla-* “başını ve yüzünü duvakla örtmek” TüS 727.

Gelinlerin başını duvaḥlıydük.

dübürüm 1. Dürbün; 2. Haberci, muhabir. ✓ *dürbün* (göçüşme, söz içi ünlü türemesi ve *n > m* ses değişimi) > *dübürüm*. Far. *dürbîn* “dürbün” OsmTL 217; krş. TT *dürbün* “1. Uzaktaki cisimlerin görüntülerini büyütme ve yaklaştırmaya yarayan, objektif ve oküler adlı iki mercekten oluşan optik alet, bakaç; 2. Gözetleme deliği” TüS 738.

Sorsan ki neydecen onnar dübürüm gibilerdi.

düdük kamış, içinden hava ve su geçen araç, ıslık. ✓ *düdük* (< *tüt-* ‘tutmek’+*-ük* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 309); krş. ET *tütek* “buhar veya duman; musluk veya ibrik emziği; tüp; bir müzik aleti; su borusu” ED 455, Kar. *tütek* “ibrik vb. şeylerin emziği” DLT 166, EOT *düdük* “1. Ney, düdük; 2. Düdük veya boru gibi cisim veya organ” BL 73, *düdü* “düdük”, *düdük* “ney” TS II 1299, An. Ağ. *düdük* I “ıslık”, *düdük* II “1. Boru; 2. Kaval”, *düdük* III “ilkbaharda sıcak memleketlerden gelen ve gece çok öten göçmen kuş”, *düdük* IV “boğaz, gırtlak” DS IV 1617, TT *düdük* “1. İçinden hava ve buhar geçirildiğinde keskin ses çıkaran ve işaret vermek için kullanılan araç; 2. Korna; 3. Akılsız, boş kafalı” TüS 732.

Tietze (2002: 668), *düdük* “nefesli çalgılardan” sözcüğünün ET’de *tütek* olarak kullanıldığını ifade eder.

Sipsi nası yapılır deyim gözle: Sipsi beğle acıḥ galın alacaḥsın, onu vuriysun bēle eziysın ya çihýy forlíy bunu bēle burasından deliydi rahmetlik bizimki düdük gibi yapıydi.

düdük aşısı gün dönümünde yapılan aşı, ışkın veren yeni ağaca yapılır. ✓ *düdük aşısı* < (ET *tütek* ‘düdük’ ED 455 >) *düdük*+*aşı*+*sı* “iyelik 3. tekil kişi”; krş. An. Ağ. *düdük aşısı* “kalem aşısı” DS IV 1617, TT *kalem aşısı* “ucu kalem gibi kesilmiş çubukla yapılan aşı” TüS 1277.

Gün dönümünde yapıly düdük aşısı.

dügürükle- gelinin başına sivri bir şey takıp, onu süsleyerek duvaklamak. ✓
dügürükle- (< *dügürük+le- ‘filden isim yapım eki’); krş. ET *tüg-* “örmek, bağlamak” ED 477, Kar. *tüg-* “dügümlemek” DLT 239, EOT *dügül-* “kıvrılmak, bükülmek” BL 92, *düğ-* I “dügümlemek, bağlamak, bükmek, burmak” TS II 1303, Kıp. *düg-* “ay.” Kıp.TS 66, An. Ağ. *düğle-* “bağlamak” DS IV 1621, *düğül-* II “iplik düğümlemek”, *düğül-* V “merkezîleşmek, bir noktada toplanmak” DS IV 1624.

Gelinlerinin başına takiysin,duvahtıysin dügürükliysin.

düğēn düven. ✓ *düven* (söz v > ğ ünsüz değişimi) > *düğēn*; krş. EOT *dögen* “harman döveni” BL 68, An. Ağ. *düğēn* “döven” DS IV 1620, Siv. Ağzı *düven* “ay.” SivS DŞ 602; SivS K 165, TT *düven* “harmanda ekinlerin sapı ve tanelerini ayırmak için kullanılan, önüne koşulan hayvanlarla çekilen, alt yüzünde keskin çakmak taşları dikine çakılı bulunan, kızak biçiminde araç” TüS 744.

Eren (1999: 127), *düven* “harmanda ekinlerin sap ve tanelerini ayırmak için kullanılan özel kızak” sözcüğünün Rumca olduğunu ifade eder. Tietze (2002: 669), *düven* sözcüğünün Yun. *dukáni*’den geldiğini söyler.

Düğēn biliyin mi düğēn. Sapı yığarduh, öküzlere boyunduruğ, boyunduruğ bağlarduh ikisini de onı eyle dönerdi, ondan sonra el makinesiyne buğdayı çıkarurduh. O düğēnin döğiyle makinada eliyle.

düğēne- düvennemek, düvenle ekinlerin başaklarını saplarından ayırmak. ✓
düvenle- (iç seste v > ğ ünsüz değişimi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi) > *düğēne-*.

Fiğ ekiyrük sonra biçiyruk, düğēnniyruk.

düğū ince bulgur. ✓ *düğū* (< *döğ-* ‘dövmek’+*-ü* ‘filden isim yapım eki’ Eren 1999: 125); krş. ET *tögi* “dövülmüş veya temizlenmiş tahıl” < *tög-* ED 478, Kar. *tügi* “akdarının kepeği alındıktan sonra kalan esas kısmı. Oğuz lehçesi” DLT 447, EOT *düğū* “pirinç ufağı, bulgur ufağı” TS II 1305, *düğūlce* “bulgur şeklinde yağın kar” TS II 1305, Kıp. *düğū* “bulgurun incesi” Kıp.TS 66, *tüvi*, *tü* “darı” CC 203, An. Ağ. *düğū* I “1. Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur; 2. Bulgur unu; 3. Değirmende çekilerek kırılmış mısır; 4. Pirinç; 5. Kızıldarı, kumdarı; 6. İnce bulgurdan yapılan çorba”, *düğū* II “1. İrice ezilmiş buğdayla üzüm şirasından yapılan

bir çeşit tatlı; 2. Tatlı”, *düğü* III “1. Ecza; 2. Zehir” DS IV 1622- 1623, Siv. Ağzı *düğü* “bulgur unu” SivS DŞ 601; SivS T 143, TT *düğü* “1. Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur” Tüs 733.

Tietze (2002: 669), *düğü* “ezilmiş buğday” sözcüğünün ET *tögi* biçiminden geldiğini ifade eder. Ayrıca bk. Gülensoy 2007: 311.

Gısrırlıh düğü, daha küçük olana hulhul da deyidük, fıta da deyidük.

düğü çorbası ince bulgurdan yapılan çorba. ✓ *düğü çorbası* < (ET *tögi* ‘dövülmüş ve temizlenmiş tahıl’ ED 478 >) *düğü*+ (Far. *şûrbā* Tüs 562 >) *çorba*+sı “iyelik 3. tekil kişi”; krş. An. Ağ. *düğ aşı* “ince bulgurdan yapılan çorba” DS IV 1618.

Bulgur döviysin düğü yapıysın, onun da çorbası olıy düğü çorbası.

düğü pilavı ince bulgurdan yapılan pilav. ✓ *düğü pilavı* < (ET *tögi* ‘ince bulgur’ ED 478 >) *düğü*+ (Far. *pelāv* ‘pilav’ Tüs 1924>) *pilav*+ı “iyelik 3. tekil kişi”; krş. An. Ağ. *düğ pilavı* “ince bulgurdan yapılan pilav” DS IV 1622.

Düğüden pilav yaptın mı o da düğü pilavı.

dünağan/ düneğen geçen gün. ✓ krş. ET *tün* “gece, dün” ED 513, Kar. *tünle* “geceleyin” DLT 115, EOT *dünle* “tan yeri, seher” BL¹¹² 97, *dünle* (*dünlece*) “geceleyin” TS II 1319, Kıp. *tün* “akşam, dün”, *tüne* “dün”, *tünekün* “önceki gün” CC 202, An. Ağ. *dünegen* “bir gün evvel, dün” DS IV 1630, Siv. Ağzı *dünegen* “ay.” SivS DŞ 601; SivS K 165; SivS T 143.

Tietze (2002: 672), *düneyin* (*dünegün*) “dün” sözcüğü mahiyetinin anlaşılmadığını söyler. Gülensoy (2007: 312), *düneyin* “bir gün evvel, dün” sözcüğünün *tüne+kün* olarak Çağ.’da kullanıldığını ifade eder.

Dünağan gettim yohdu evde.

El yüz sileydik ya ona peşgir derik, daha düneğen çıhdı havlu.

---

¹¹² Turan (2001: 97), *dünle*- sözcüğünü *asragı gün, günün rüşenâlığı, erte yeri ağarmak/ dünle, kuşluk, ıssı vakt bağlamında* “tan yeri, seher” anlamında ifade etmiştir.

düşük her gün misafırlığe giden kişi. ✓ *düşük* (< *düş*-‘düşmek’ TüS 741+-ük ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *tüş*- “düşmek, yaşlanmak, geri çekilmek” ED 560, Uyg. *tüşür*- “düşürmek” (Ayazlı 2016: 253), Kar. *tüş*- “ay.” DLT 236, EOT *düş*- “1. Düşmek; 2. Olmak” BL 99, *düşüt* (*düşük*) “doğumdan vaktinden önce annesinin karnından ölü çıkan çocuk” TS II 1355, An. Ağ. *düşük* I “1. Aşağılık, bayağı kimse; 2. Ahlaksız kadın; 3. Hâli, tavrı, giyinişi biçimsiz, düzensiz kimse” DS IV 1639, TT *düşük* “6. Eski değer ve onurunu yitirmiş olan” TüS 742.

Düşük çam, umursuz düşdü galdı başımıza bela oldu.

düşük çam gittiği yerde oturup kalan ve kalkmayan için söylenen tabir. ✓ *düşük çam* < (ET *tüş*- ‘düşmek’ ED 560 >) *düş*-+-ük “fiilden isim yapım eki”+ (Ar. *şam* ‘çam’ Eren 1999: 77 >) *çam*.

Düşük çam, umursuz düşdü galdı başımıza bela oldu.

düve yavru lamamış genç inek. ✓ **düve* “*yetişmemiş, olmamış; yetişmekte ve olmakta olan”; krş. ET *tüge* “biraz büyümüş buzağı” ED 578, Kar. *tüge* “ineğin iki yaşına gelmiş erkek yavrusu” DLT 446, EOT *düğe* “iki yaşında sığır” TS II 1300, An. Ağ. *düğe* I “boğaya gelmemiş iki üç yaşında dişi dana, düve” DS IV 1619, *düve* “küçük karpuz” DS IV 1640, TT *düve* “boğaya gelmemiş 1- 2 yaşında dişi sığır” TüS 744.

Eren (1999: 127), *düve* < *düğe* sözcüğü kökeninin açık olmadığını söyler. Tietze (2002: 669), *düğe* sözcüğünün ET’de *tüge* olarak kullanıldığını ifade eder.

Yoğurda peynire maya atıyruh damızlıh, maya da olıy damızlıh da olıy malları hep satarsın bittek düve edersin ahırda o da damızlıh.

düvecek sarımsak, ceviz dövülen mutfak aleti. ✓ *dövecek* (ö > ü ünlü değişimi) > *düvecek* (< *döv*- ‘dövmek’+-ecek ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 649); krş. ET *tög*- “vurmak, ezmek, öğütmek” ED 477, Kar. *tög*- “ay.” DLT 427, EOT *dög*- “1. Dövmek; 2. Ürünü saptan ayırma işi” BL 69, *dögen* “harman döveni” BL 68, An. Ağ. *dögecek* “sert taneleri ezmeye yarayan ağaç tokmak” DS IV 1569.

Düvecek sarımsağ döğersin, dibek bulgur döğmede bi daşın içine ucu topuzlu bir daşla döğersin.

düzayah tek katlı, merdivensiz ev. ✓ *düzayak* (söz sonu sızıcılaşma) > *düzayağ* < (ET *tüz* ‘düz’ ED 571 >) *düz+* (ET *adak* ‘ayak’ ED 45 >) *ayağ*; krş. An. Ağ. *düzbastı* I [*düzayak*] “genel olarak, her tarafa” DS IV 1643, Siv. Ağzı *düzayak* “merdiveni olmayan tek katlı ev” SivS K 165, TT *düzayak* “1. İçinde merdiven veya inilip çıkılacak bölüm bulunmayan (ev, yol); 2. Özellikle Orta Anadolu’da oynanan bir halay türü” Tüs 744.

Tietze (2002: 681), *düzayak* sözcüğünün Far. terkip örnek alınarak yapılmış terkiplerden olduğunu ifade eder.

Düzayağ girişli evler şimdi onların adı zemin oldu.

ecit becit in cin anlamında uyanıklığı ifade etmek için söylenen ikileme. ✓ An. Ağ. *ecit becit* “1. Anormal denecek kadar çirkin; 2. Korku nedeniyle insan yüzünün aldığı bambaşka, anormal şekil” DS V 1662, *ecet becet* “görülmemiş şekilde” DS V 1660, *öcüt möcüt* “yadırganan, yabansı” DS IX 3309.

ecit becit/ ecit mecit; (y)*ecüc mecüc* “me’cüc’ ile birlikte kullanılır, kısa boylu kavim; Çinliler” OsmTL 1349 ve *ecin/ ecinni* “cin taifesinden bir fert” OsmTL 228. Tietze (2002: 687), *ecüş bücüş/ eciş meciş/ ecüş mecüş* “cin peri cinsinden olan” ikilemelerine benzer şekilde ve belki bu ikilemelerin etkisi ile oluşmuş ve bu anlamı kazanmış olabileceğini ifade eder.

İn cin, şeytan işlerine ecit becit deyrük.

ecit mecit in cin anlamında uyanıklığı ifade etmek için söylenen ikileme. ✓ bk. *ecit becit*.

ecük azıcık. ✓ *az(ı)cık/ az(u)cuk* > *azcık/ azcuk* > *acık/ acuk* > *ecik/ ecük* (<*e+cük ‘küçültmek eki’); krş. ET *az* “az” ED 277, DLT 35, EOT *azcuk* “1. Azıcık, küçücük” BL 89; TS I 342, Kıp. *azaçuk* “azcık” Kıp.TS 19, An. Ağ. *ecük* I “az, çok az, azıcık, biraz, küçücük” DS V 1662, Siv. Ağzı *ecük* “ay.” SivS DŞ 602; SivS K 168; SivS T 147, TT *azıcık* “1. Çok az, biraz; 2. Kısa bir süre” Tüs 216.

Tietze (2002: 246), *azacık/ azıcık* “pek az” sözcüğünün *az* adından +*cık* küçültme ekiyle türetildiğini, *daracık, minnacık* gibi sözcüklerin tesiriyle söz içi ünlü türemesinin oluştuğunu ifade eder. bk. *azucuk*.

Gene beni anam yanı sıra götürüy ecük gabaruğum diyen.

ede analık. ✓ krş. EOT *ede* “büyük birader” TS III 1384, An. Ağ. *ede* I “1. Büyük kardeş, ağabey; 2. Baba; 3. Abla, büyük kız kardeş; 4. Dede; 6. Anne” DS V 1663-1664, Siv. Ağzı *ede* [*edigey*] “anne” SivS Ş 603, *edee*’ “abla, büyük kızkardeş” SivS K 168, *edeê* “1. Büyükanne, nine; 2. Ebe” SivS T 147, TT *ede* “ağabey” TüS 754.

Tietze (2002: 688), *ede* sözcüğü için Lallwort’un anlamca *ece* sözcüğü ile yakın olduğunu ve aradaki farkın güçlük yarattığı görüşünü ifade eder. Ayrıca bk. Gülensoy 2007: 318.

Anasına deşûl de analığna ede deyidi.

edirne bir tür buğday adı. ✓ *edirne* < Yun. *Hadrianus*¹¹³ “Roma İmparatoru” (Erdoğan- Kuter 2010: 138).

Bizde gıziltan, edirne, sarıgülçih daha fazla bunnar ekiliy. Bizim bura gıziltanı ne bilmezken Edirniy bilirdi.

eger eğer. ✓ *eğer* (söz içi ötümlüleşme) > *eger*. Far. *eger* “eğer” OsmTL 236; krş. EOT *eğer* “yahut, gerek, ister, veya” TS III 1388, Kıp. *eger* “eğer, şayet” Kıp.TS 70, TT *eğer* “şartlı cümlelerin başına getirilen şayet anlamında sözcük” TüS 760.

Onun oğulları gelsin, o eve el atsinlar eger ben o evi yıhımsam bu adta bağa çağrılmasın.

eğış hamur teknesinde kalan hamur kalıntılarını temizlemek için kullanılan araç. ✓ *eğış* (söz sonu sızıcılaşma) > *eğış*. Erm. *akiş* “yemiş koparmak için ağaç dallarını çekmeye yarayan ucu eğri ağaç” (Eren 1999: 130); krş. EOT *eğış* “1. Ucu çengelli bir demir; 2. Kurumuş hamuru ve hamur bulaşığını teknedden kazımaya yarayan alet”

---

¹¹³ Erdoğan- Kuter (2010: 138), Edirne yerleşkesinin ilkçağlarda Uscudama, Odrisia ya da Orestias adı ile bilinen yerleşim yerine MS 123-124 yıllarında gelen Roma İmparatoru Hadriaonus’a atfen buraya *Hadrianopolis* dendiğini ifade eder.

TS¹¹⁴ III 1398, An. Ağ. *eğiş* I “1. Ekmeği tandırdan almak için demirden yapılan bir ucu eğik, bir ucu yassı ara; 2. Kazan ve teknedeki hamuru kazımaya yarayan bir çeşit araç; 5. Hamur kesmek için kullanılan bir araç” DS V 1679- 1680, Siv. Ağzı *eğiş* “ay.” SivS DŞ 603; SivS K 169; SivS T 149, TT *eğiç* “yemiş koparıırken dalları çekmeye veya kovandan bal almaya yarayan araç” Tüs 760, krş. *ākeç* (Far.) “demir kanca” (Kanar 2015: 54).

Tietze (2002: 694), *eğiç/ eğiş/ iğiç* sözcüğünün Erm. *agiş* ve Far. *āgüç* olarak kullanıldığını ifade eder.

Ekmeğ hamurdan yapıyruḥ eğişinen gazıyruḥ.

egsü eksik, noksan. ✓ *eksi* (söz içi ötümlüleşme ve *i > ü* ünlü değişimi) > *egsü*; krş. ET *egsük* “eksik” < *egsü*- “azalmak, eksilmek” ED 117, Kar. *egsük* “ay.” DLT 51, EOT *eksük* “eksik” BL 101, *eksü* II “eksik, noksan” TS III 1411, Kıp. *eksük* “ay.” Kıp.TS 71, TT *eksik* “1. Bir bölümü olmayan, noksan” Tüs 771.

Tietze (2002: 703), *eksük/ eksik* “namevcut, noksan” sözcüğünün ET *egsük*’ten geldiğini ifade eder.

Çoḥ egsüḡ var evin de.

egsüetek eksik etek; kadınların bir kaburgalarının veya bir ayının eksik olduğu düşüncesine atfen ifade edilmektedir. ✓ *eksiketek* (söz içi ötümlüleşme ve *i > ü* ünlü değişimi) *egsüetek*; krş. An. Ağ. *eksiketek* “kadın” DS V 1697, Siv. Ağzı *eksiketek* “ay.” SivS DŞ 604; SivS K 171; SivS T 159, TT *eksik etek* “ay.” Tüs 771.

Tietze (2002: 703), *eksik etek* sözcüğünün *eksik* II + *etek* aslında ‘kadın elbisesi giyen’ sözcüklerinden oluşmuş terkip olduğunu ifade eder.

Biz egsüetek işte, gadın demek egsüetek demek yavrum, çünkü bir ay noḥsanıḥ, erkekler doḥuz aylıḥ, biz doḥuz deḡül sekiz aylıḥ. Yellük günü düzülmüş taḥtalarımız eksük olmuḡ.

---

¹¹⁴ TS III 1398’de *eğiş* için verilen dejegir açıklamasında: “Tekneden hamır kazıyacak denir ki ana *eğiş* derler, bazı yerlerde *erşün* derler ve bazı yerlerde *eğistiren* derler” şeklinde ifade edilir.

eğrek 1. Hayvanların toplandığı yer; 2. Dinlenme odası, yeri. ✓ *eğrek* (< *eğre-* ‘hayvanları bir araya toplamak’+-(e)k ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 697); krş. Kar. *egrim* “suyun toplandığı yer, su birikintisi” DLT 52, EOT *eğrek* “1. Su toplanan yer; 2. Avlağı, sürü hayvanlarının istirahat ettiği gölge yer” TS III 1401- 1402, Kıp. *eğrek* “deve yatağı, kuyu kenarında develerin çöktüğü yer” Kıp.TS 70, An. Ağ. *eğrek* I “2. Dinlenme yeri; 3. Hayvanların toplandığı yer; 3. Hayvanların toplu olarak durdukları su başı; 5. Küçükbaş hayvanların gece yattıkları yer, ağıl; 7. Eğlence yeri”, *eğrek* II “misafir odası” DS V 1682, Siv. Ağzı *eğrek* “misafir odası” SivS DŞ 603; SivS K 170; SivS T 149, TT *eğlek* “1. Sürünün yazın öğle sıcaklığında dinlendiği gölgelik; 2. Yolcuların geceyi geçirdikleri yer, han, konak” TüS 762.

Hayvanları toplarsın güneş de yanmasınlar, bir ağacın altına hayvanlar toplanırlar orda yatarlar, orası eğrek.

ehbap ahabap, tanıdık, dost. ✓ *ahbap* (söz başı *a* > *e* ünlü değişimi) > *ehbap*. Ar. *aḥbāb* “dostlar” OsmTL 16; krş. An. Ağ. *ehbap* “dost, ahabap” DS V 1689, TT *ahbap* “1. Kendisiyle yakın ilişki kurulup, sevilen, sayılan kimse; 2. Samimiyet, içtenlik bildiren bir seslenme sözü” TüS 52.

O benim en eksi ehabım olur.

eke uyanık, açık gözlü; doğurgan hayvan. ✓ krş. ET *eke* “kendisinden yaşlı babasından genç akraba kadın, hala, teyze; abla” ED 160, Uyg. *eke* “ay.” (Ayazlı 2016: 106), Kar. *eke* “ay.” DLT 42, Kıp. *eke* “hala, bibi” Kıp.TS 71, An. Ağ. *eke* I “büyük, yetişkin, yaşlı, kart, olgun (insan ve hayvan)”, *eke* II “1. Kurnaz, açık göz (insan), 2. Tecrübe, usta”, *eke* III [*eketoka*] “1. Yaşı küçük olduğu halde sözleri ve işleri büyük olan (çocuk), 2. Çok konuşan geveze, ukala” DS V 1691- 1692, Siv. Ağzı *eke* “büyük, yetişkin, yaşlı, kart, olgun (insan ve hayvan)” SivS DŞ 604; SivS K 170; SivS T 150, TT *eke* “ay.” TüS 765.

Tietze (2002: 700), *eke* “büyük, yetişkin, olgun” sözcüğünün ET *eke* “abla” olarak kullanıldığını ifade eder. Ayrıca bk. Gülensoy 2007: 324.

Bi inek alırsın, eke inek, o çoğ doğurmuşdur, diüve olmaz.

eketoka küçülmüş de büyümüş, çok bilmiş (çocuk). ✓ *eketoka* < (ET *eke* ‘büyük’ ED 160 >) *eke+* (*toha*¹¹⁵ ‘yaşlı manda’ >) *toka*; krş. *eke* III [*eketoka*] “1. Yaşı küçük olduğu hâlde sözleri ve işleri büyük olan (çocuk)” DS V 1692, Siv. Ağzı *eketoğa* “ay.” SivS DŞ 604; SivS K 170; SivS T 150.

Mehmet Ölmez, *eketoka* sözcüğündeki *eke* birimi için Derleme Sözlüğündeki anlamlarını verdikten sonra *toka* biriminin “yaşlı manda” anlamında olduğunu ve buradaki yaşlı sözünün bizim için bir bağlantı oluşturduğunu, *toka* sözcüğünün sadece Yozgat, Sorgun, Yayıncılar köyünde kaydedildiğini ve sözcüğe dair başka kayıt olmadığını ifade eder.

Benim bir torun var eketoka bir laflar var.

ekeleş- beden ve zihin gücü artmak, büyümek, uyanıklaşmak. ✓ *ekeleş-* (< *eke* ‘büyük, olgun’ TüS 765+*leş-* ‘isimden fiil yapım eki’ (<+*le-* ‘isimden fiil yapım eki’+*-ş-* ‘dönüşlülük işlevli fiilden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *ekeleş-* I “vücutça kuvvetlenmek, olgunlaşmak”, *ekeleş-* II “1. Tecrübe, görgü, sahibi olmak; 2. Bir işte usta olmak, pişkinleşmek” DS V 1693, Siv. Ağzı *ekeleş-* “vücutça kuvvetlenmek, olgunlaşmak” SivS DŞ 604; SivS K 170; SivS T 150.

ekenek 1. Tohum; 2. Tarla; 3. Akıncılarda yerleşke adı. ✓ *ekenek* (< *ek-* ‘ekmek’+ *-enek* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2002: 700); krş. ET *ek-* “ekmek” ED 100, Kar. *ek-* “ay.” DLT 87, An. Ağ. *ekenek* “1. Ekilecek, ekilmeye elverişli yer, tarla; 2. Saban demirinin geçirildiği araç” DS V 1694, Siv. Ağzı *ekenek* “ekilecek, ekilmeye elverişli yer, tarla” SivS DŞ 604; SivS K 170; SivS T 150, TT *ekenek* “mezra” TüS 766.

ek- “ekmek” fiilinden eskiden beri süregelme, yer yöre bildirme, bir özelliği üzerinde taşıma işlevli fiilden isim yapım eki –*AnAk* için bk. Korkmaz 2009: 74; krş. *gel-enek*, *gör-enek* vb.

Ekenegün var mı, tarlan tohumun?

¹¹⁵ Sayın Mehmet Ölmez’in kişisel sosyal medya hesabı: <https://www.facebook.com/mehmet.olmez.37266> aracılığıyla 25/10/2020 tarihli paylaşımından edindiğimiz etimolojisidir. Klasik Düşünce Okulu’nu ve kıymetli bilgilerini sosyal medya aracılığıyla paylaştığı için Sayın Mehmet Ölmez’e teşekkür ederiz.

ekmekli ekmeği bol, misafirperver. ✓ *ekmekli* (< *ekmek* ‘ekmek’ TüS 767+*li* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *epmek* “ekmek” ED¹¹⁶ 12, Kar. *epmek/ ep/ etmek* “Yağma, Toxsı, bazı Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde ekmek” DLT 49, EOT *etmek* “ekmek” BL 79; TS III 1563, An. Ağ. *epmeklik* “ekmek yapılmak üzere ayrılan buğday ve un”, *epmeksiz* “iyilik bilmeyen”, *epmek tahtası* “üstünde yufka açılan enli düzgün tahta”, *epmek yimek* “yemek yemek” DS V 1763, *etmek* “ekmek” DS V 1799, TT *ekmek* “1. Tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek, nan, nanıaziz; 2. Yemek, aş; 3. İnsanı geçindirecek iş, kazanç” TüS 767.

ekmek “ekmek” adından sahip olma, üzerinde bulundurma işlevli isimden sıfat ve isim yapım eki +*II* eki için bk. Korkmaz 2009: 54; krş. *becerik+li*, *kına+lı*, *boya+lı* vb.

Çoğ merhemetli bir adamıdı, çoğ ekmekliydi.

Ekmek yedim guruca/ Su iştım duruca/ Niyet ettim yarın dutacağım oruca.

eksi/ eksü eski. ✓ *eski* (göçüşme ile) > *eksi/ eksü*; krş. ET *eski* “eski, yaşlı kimse” ED 246, Uyg. *eski* “ay.” (Ayazlı 2016: 112), Kar. *eski* “ay.” DLT 65, EOT *eskice* “eski” TS III 1543, An. Ağ. *eksi* II “1. Eski, bayat; 2. Kullanılmış eşya” DS V 1697, Siv. Ağzı *eksi* “ay.” SivS DŞ 604; SivS K 171; SivS T 150, TT *eski* “1. Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan, yeni karşıtı” TüS 816.

Tietze (2002: 741), *eski* “yeninin aksi” sözcüğünün ET’de *eski* olarak kullanıldığını ifade eder.

O benim en eksi ehbabım olur.

Eksiden gıraçlarda ekin biçtiğdük, onnara su doldurup götürüydük ağaç bodiçler ya suyu heç ısıtmıyır.

eksübağ eski bağ; Akıncılarda yerleşke adı. ✓ *eskibağ* (*i* > *ü* ünlü değişimi) > *eksübağ* < (ET *eski* ‘eski’ ED 246 >) *eksü+* (Far. *bāg* ‘bağ, bahçe’ TüS 224 >) *bağ*.

eksük eksik. ✓ *eksik* (söz içi *i* > *ü* ünlü değişimi) > *eksük*; bk. *egsü*.

---

¹¹⁶ Clauson (1972: 12), *epmek* “ekmek” anlamındaki sözcüğün belki de en eski ve asıl biçiminin *etmek* olduğunu ifade eder.

ekşi ekşi; olgun. ✓ krş. ET *ekşig* “ekşi, ekşimiş” < *egşi*- “ekşimek” ED 118, Kar. *ekşig* “ay.” DLT 51, EOT *ekşi* “ekşi” BL 67, Kıp. *ekşi* “ay.” Kıp.TS 71, An. Ağ. *ekşi* “1. Limon; 2. Üzümden yapılan ekşimsi pekmez; 3. Domates salçası” DS V 1698, TT *ekşi* “1. Limon ve sirke tadında olan; 2. Bu tadı veren şey; 3. *mec.* Uygunsuz, yakışıksız” TüS 772.

Tietze (2002: 704), *ekşi* “bir çeşit tat” sözcüğünün ET’de *ekşig* olarak kullanıldığını ifade eder.

Kerpiş ekşiyince hiç bırakmaz.

ekşigatıh ayran. ✓ *ekşigatıh* < (ET *ekşig* ‘ekşi, ekşimiş’ ED 118 >) *ekşi*+ (ET *katık* ‘baharat’ ED 598 >) *gat*- “katmak, karıştırmak”+*-ıh* “fiilden isim yapım eki”.

Ekşigatıh, pesgutan ayranı, yoğurdu eyce öziyecen, bişiriysin, terbiyelisin, torbalıysin alıp alıp ordan yemek yapıysin. Gurut da var ondan da yemek yapıysin.

ekşihamur mayalanmış hamur. ✓ *ekşihamur* < (ET *ekşig* ‘ekşi’ ED 118 >) *ekşi*+ (Ar. *hamūr* ‘hamur’ TüS 1039 >) *hamur*; krş. *ekşihamur* “hamur mayası” DS V 1698.

ekşi- olgunlaşmak, sağlam olmak.

Kerpiş ekşiyince hiç bırakmaz.

elem âlem, dünya; herkes. ✓ *alem* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *elem*. Ar. ‘*âlem* “dünya” OsmTL 30; krş. TT *alem* “1. Gök, evren; 2. Dünya, cihan” TüS 89.

elemeskere aşikâr, açıkça; el âleme karşı açıkça. ✓ *elemeskere* < (Ar. ‘*âlem* ‘alem’ TüS 89>) *elem*+ (Far. *aşikâr* ‘açıkça’ TüS 176 >) *eşkere*.

Şimdi o alıy, o alıy elemeskere geziysin.

ellörü yeter, yeterli, yeteri kadar çok. ✓ *elöre* (söz içi ikizleşmesi ve ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *ellörü*; krş. An. Ağ. *elöre* I “uygun, yerinde”, *elöre* II “o kadar çok anlamında” DS V1727.

Ellörü, elvörü, gızım yeter.

emce 1. Amca; 2. Babanın amcası. ✓ *amca* > *emce* (< ET *apa/ aba* ‘baba’+ ET *ece* ‘amca’ Tekin, 1960: 283-291); krş. An. Ağ. *emice* “1. Amca; 2. Amcaoğlu; 3. Yabancı erkeğe seslenme için kullanılır” DS V 1735, TT *amca* “1. Babanın erkek kardeşi; 2. Yaşlı erkeklere saygı için kullanılan bir seslenme sözü” TüS 113; Li, 2019: 163.

Tekin (1960: 283-291), *amca* “amca” sözcüğünün *aba* “baba”+ *ece* “amca, ağabey” sözcüklerinin birleşmesiyle oluştuğunu ifade eder. Tietze (2002: 163), *amca* sözcüğünün varyantlarında *ammī’nin* tesirinin olabileceğini söyler.

Sandıh sandıh üstüne/ Emcemin gaması/ Sende mi garı oldun/ Lastiğimin yaması.

eme babanın kız kardeşi. ✓ *ame* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *eme*. Ar. *ame* “hala” (Tietze 2002: 715); krş. EOT *eme* “cariye” TS III 1460, An. Ağ. *eme* I “babanın kız kardeşi” DS V 1731, Siv. Ağzı *eme* “ay.” SivS DŞ 605; SivS K 173; SivS T 153.

Tietze (2002: 715), *eme* “hala, babanın kız kardeşi” sözcüğünü, *ame* “dişi hizmetçi, cariye” sözcüğünün bir türevi olduğunu ifade eder.

Şayime benim ememin gelini.

emel I amel, iş, dini mükâfat veya ceza. ✓ *amel* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *emel*. Ar. ‘*amel* “iş” OsmTL 34; krş. An. Ağ. *emel* I “kutsal inanca göre kişinin işlediği sevap ve günahın toplamı” DS V 1732, TT *amel* “1. Yapılan, iş edim, fiili; 2. *din*. Bir kimsenin dinin buyruklarını yerine getirmek için yaptıkları” TüS 113.

Tietze (2002: 164), *amel* I “bir kimsenin yaptığı iş” sözcüğünün Ar. ‘*amal* “iş” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Emelin eyise, emelin sağlamısa o dünyada işin iş.

emeli sağlam ameli sağlam, iyi eylemleri fazla olan kişi. ✓ *emeli sağlam* < (Ar. ‘*amal* ‘iş’ TüS 113 >) *emel*+i “iyelik 3. tekil kişi”+ (ET *sağ* ‘iyi’ ED 803 >) *sağ*+la- “isimden fiil yapım eki”+*-m* “fiilden isim yapım eki”.

Emelin sağlamısa o dünyada işin iş.

emel II ishal. ✓ *amel* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *emel*. Ar. ‘*amel* “iç sürmesi” OsmTL 34; krş. *emel* II “bağırsak bozulması” DS V 1732, TT *amel* “3. mec. İshal” TüS 113.

Tietze (2002: 164), *amel* II “ishal” sözcüğü için *amel* I maddesine gönderme yapar.

İshal de emel olıy.

emi I amca. ✓ *emi* < Ar. ‘*amm* “amca” (Li 2019: 164); krş. An. Ağ. *emi* [*emmi*] “amca” DS V 1740, Siv. Ağzı *emmi* “ay.” SivS DŞ 606, *emi* “ay.” SivS T 153, TT *emmi* “amca” TüS 795, Az.T *emi* “amca” Li, 2019: 164.

Evelde amcalara emi deyilerdi.

emice babanın amcası. ✓ *amca* > *emice*; bk. *emce*.

Bir göbek yeri oldu mu emice diyir, yanı babasının amcası olıyır.

emiceklik (ver-) umut, cesaret (vermek). ✓ *emiceklik* (< *em-* ‘emmek’ TüS 795+-i ‘fiilden isim yapım eki’+*cek* ‘isimden isim yapım eki’+*lik* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *emig* “meme ucu; meme, göğüs” < *em-* ED 158, Kar. *em-* “ay.” DLT 34, EOT *emcek* “meme, kadın göğsü veya dişi hayvanların memesi” BL 89; TS III 1458, Kıp. *emçek* “1. Meme, *imçek*; 2. Meme başı” Kıp.TS 72, Osm. *emcek*/ *emçek* “meme (kadın memesi, keçi biciği)” (Dankoff 2004: 125), An. Ağ. *emiceklik* I “cesaret”, *emiceklik* II “acelecilik” DS V 1735, Siv. Ağzı *emiceklik* “ay.” SivS DŞ 605; SivS K 174; SivS T 153.

Tietze (2002: 715), *emcek* “kadın memesi, meme başı” sözcüğünün ET’de *emcek* olarak kullanıldığını ifade eder. Gülensoy (2007: 330), *emcek* sözcüğünün *em-* fiilinden *-cek* ekiyle türetildiğini söyler.

emicek IV “ümit” DS V 1735 sözcüğü umut anlamını kendi içinde barındırmaktadır. *em(i)cek* sözcüğü hem tarihî hem de günümüz Anadolu ağızlarında daha çok meme, *emzik* ise memeye benzeyen nesneleri göstermekte kullanılmaktadır.

emzik 1. Meme; 2. Çaydanlığın çay ve su dökülen çıkıntısı. ✓ *emzik* (< *em-* ‘emmek’+ *-iz-* ‘fiilden fiil yapım eki’+*-ik* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *emüz-* “emmek” < *em-* ED 165, Kar. *emüz-* “ay.” DLT 92, EOT *emcek* “meme, kadın göğsü veya dişi hayvanların memesi” BL 91, Kıp. *emzikli bardak* “ibrik” TS III 1465, An. Ağ. *emzik* IV “hayvanların memesinin ucu”, *emzik* V “sigara ağızlığı” DS V 1742, Siv. Ağzı *emzik* “ay.” SivS DŞ 606; SivS K 174; SivS T 154, TT *emzik* “1. Süt çocuklarını oyalamak için ağızlarına verilen meme; 2. Biberon; 3. İbrik, çaydanlık; 4. Sigara ağızlığı” TüS 797, *emcek* / *emcik* “meme” TüS 792.

Tietze (2002: 719), *emzik* “emmeye yarayan şey” sözcüğünün ET *emüz-*/ Çağ. *emiz-* fiilinden *-ik* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Demlüğün emziğ kapandı.

encek köpek yavrusu. ✓ *encek* (< *enik*+ *cik* ‘küçültme eki’ Eren 1999: 136); krş. ET *enük* “etçil hayvanların yavrusu” ED 183, Kar. *enük* “aslan, sırtlan, kurt ve köpeğin yavrusu” DLT 34, EOT *enük* “(metinde) kedi, köpek ve sıçan gibi hayvanların yavrusu” BL 91, *encek*, (*enücek*) “enikçik, yavru” TS III 1466, Kıp. *enük* “ay.” Kıp.TS 74, An. Ağ. *encek* I “1. Enik; 2. Hayvan yavrusu”, *encek* III “beş altı yaşına kadar olan çocuk” DS V 1744, Siv. Ağzı *encek* “köpek yavrusu” SivS DŞ 606; SivS K 174; SivS T 154, TT *enik* “1. Kedi, köpek vb. çok memeli hayvanların yavrusu; 2. argo Çocuk” TüS 801.

Eren (1999: 136), *enik* (< *enük*) ve *encik* < *enik*+ *cik* “küçültme eki” sözcüğünün yaygın bir inanca göre Orta Türkçe *yeni-* “doğurmak” kökünden geldiğini, ancak Kaşgarlı Mahmud’un *yeni-* kökünün “yalnız kadın için ‘doğurmak’” olarak kullanıldığını dile getirmesinin düşündürücü olduğunu, *enik* türevinde *yeni-* kökünün başındaki *y-* sesi düşmesinin açıklanması gerektiğini ifade eder.

Köpeğin eniğne encek, minik, kedi eniğne de pisik derük.

enser çivi. ✓ krş. An. Ağ. *enser* “1. Döğme ya da köşeli büyük çivi; 2. Keser” DS V 1760, Siv. Ağzı *enser* “ay.” SivS DŞ 606; SivS K 175; SivS T 155.

Eren (1999: 131), *ekser* “büyük çivi” < Rum. *eksen* sözcüğünün Türkçede *enser* olarak da geçtiğini “araba dingili” anlamına gelen *eksen* ile benzerliğinin

düşündürücü olduğunu ifade eder. Tietze (2002: 727), *enser/ ekser* “büyük çivi” sözcüğünün kökeninin açık olmadığını söyler.

Gafası geniş büyük ağaçlara atılan enserleri demirciler yapıydı.

enük enik, köpek yavrusu. ✓ *enik* (i > ü ünlü değişimi) > *enük*; bk. *encek*.

Köpeğin yavrusu enük, bitin yavrusuna da yavsı deyrük.

erin- üşenmek. ✓ krş. ET *érin-* “üşenmek” < *ér-* “sefil olmak, mutsuz olmak” ED 235, Kar. *erin-* “tembellik etmek” DLT 99, EOT *erin-* “ay.” TS III 1499, Kıp. *erinçek* “tembel”, *irinçek* Kıp.TS 75, An. Ağ. *erin-* “üşenmek, tembellik etmek” DS V 1770, Siv. Ağzı *erin-* “ay.” SivS DŞ 607; SivS K 176; SivS T 156, TT *erin-* “ay.” TüS 808, Tietze 2002: 734.

İşe eriniy, zorunan gedy.

erük erik; kayısı, erik vb meyvelere verilen genel ad. ✓ *erik* (i > ü ünlü değişimi) > *erük*; krş. ET *erük* “çekirdekli meyve” ED 222, Kar. *erük* “ay.” DLT 33, EOT *erik* “erik” BL 100, Kıp. *erik* “ay.” Kıp.TS 74, An. Ağ. *erük* “1. Kayısı; 2. Erik” DS V 1778, Siv. Ağzı *eruk* “erik meyvesi” SivS DŞ 607, TT *erik* “1. Gülgillerden, beyaz çiçekli bir ağaç; 2. Bu ağacı kabuğu ince, çeşitli renklerde, mayhoş veya tatlı, eti sulu, tek ve sert çekirdekli yemişi” TüS 809.

Eren (1999: 137), *erik* “1. Ak çiçekli bir ağaç; 2. Bu ağacın yemişi” sözcüğünün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını, Kâşgarlı Mahmud’a göre şeftali, kayısı, erik gibi yemişlere verilen genel bir ad olduğunu ifade eder. Gülensoy (2007: 337), *erik* sözcüğünün *er-* fiilinden *-ük* ekiyle türetildiğini söyler. Ayrıca bk. Tietze 2002: 737

Alma gağı, armut gağı, tutdan bekmez yaparuğ, can erügnü guruduruğ, silor guruduruğ, silor da can erügnün bir aynı.

eşkere aşikâr, bilinen. ✓ *aşikâre* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *eşkere*. Far. *âşikar* “belli, açık” OsmTL 52; krş. EOT *eşkere* “aşikâr, açık” TS III 1556, Kıp. *eşkere* “ay.” Kıp.TS 76, An. Ağ. *eşkere* “açık, belli, meydanda” DS V 1793, Siv. Ağzı

eşkere “ay.” SivS DŞ 608; SivS K 178; SivS T 157, TT *aşikâr* “açık, apaçık, belli” TüS 176.

Tietze (2002: 27), *eşkere* “aşikâr, belli meydanda” sözcüğünün *aşikâre* kelimesinin varyantı olduğunu ifade eder. Far. *āşkārā* “açık, ortada, alenen, kamuya açık olarak” için bk. Steingass 1998: 65.

Şimdi o aliy o aliy elemeşkere geziysin.

eşortman eşofman. ✓ *eşofman* (söz içi ünsüz türemesi) > *eşortman*¹¹⁷ (< Fr. *échauffement* TüS 826); krş. TT *eşofman* “genellikle spor çalışmalarında giyilen pamuklu ve sentetik kumaştan, iki parçalı giysi” TüS 826.

Çocuğa eşortman alsın izin verin de.

etene hayvanın göbek bağı. ✓ krş. Kıp. *etan* “ana rahminde çocuğun içinde gelişip yetiştigi ve doğumdan hemen sonra düşen parça”, *etana*, *orana* Kıp.TS 77, An. Ağ. *eten* I [*etene*] “insan ya da hayvan eşi, sonu”, *eten* II “sebze ve meyvelerin yenebilen kısmı” DS V 1797, Siv. Ağzı *eten* “ay” SivS DŞ 608; SivS K 179, Siv. Ağzı *etene* “insan ve hayvanlarda doğum sırasında, bebek ve yavrudan sonra gelen etsi madde” SivS T 158, TT *etene* “1. Döl eşi; 2. Meyve yaprağında yumurtacıkların bağlı olduğu bölüm” TüS 829.

Tietze (2002: 749), *eten/ etene* “doğumlarda son, eş” sözcüğü kökeninin açık olmadığını Az.T *ätänä* ve Türkm.T *ätene* “tüyleri bitmemiş kuş yavrusu” olarak kullanıldığını ifade eder. Gülensoy (2007: 346), *eten* “yemişlerin yenilen bölümü” sözcüğünün **etyin* “vücut” olarak DLT’te varlığına gönderme yapar.

Etene, hayvanın doğum yapıldıktan sonraki eşi, yavrunun gabı.

etiraz itiraz. ✓ *itiraz* (sözbaşı *i* > *e* ünlü değişimi) > *etiraz*. Ar. *i’tirāz* “bir fikri, bir hükmü kabul etmeme” OsmTL 539; krş. TT *itiraz* “1. Düşünce veya kararı benimsemeyerek karşı çıkma; 2. Söylenecek söz, karşı söyleme” TüS 1233.

Öteki adam da etiraz ediyse on gün sonra belli olacah.

---

¹¹⁷ Prof. Dr. Engin Çetin, *eşortman* sözcüğünün bir *-t-* türemesinden ziyade *şort* sözcüğünden etkilenerek halk etimoljisine uğramış olabileceğini ifade eder.

evel evvel. ✓ *evvel* (söz içi ses tekleşmesi) > *evel*. Ar. *evvel* “önce” OsmTL 277; krş. Siv. Ağzı *evel* “evel, önceden” SivS DŞ 608, TT *evvel* “1. Önce; 2. İlk, önceki geçmiş” TüS 839.

Anamı dedem gangıllatıy, gociya verecek, para alacak, evelden başlıh varıdı başlıh.

evelik evelik otu. ✓ *evelik* < Erm. *awel/ aweluk* “koyu yeşil yapraklı bir bitki” (Menz 2009: 100); krş. EOT *evelek* “ıspanağa benzer bir ot, labada” TS III 1368, An. Ağ. *evelek* “1. Yaprakları yenilebilen, tohumlarından da çay yapılabilen ıspanağa benzer ot, labada; 2. Mantar” DS V 1804, Siv. Ağzı *evelik* “ay.” SivS DŞ 608; SivS T 159, *evelik* “Labada, Rumex alt cinsine bağlı çok yıllık otsu bitki” (Baytop 2007: 195).

Tietze (2002: 753), *evelik* sözcüğünün Erm. *avel* “çalı, çırpı” adına getirilen +ik küçültme eki ekiyle türetilmiş olabileceğini ifade eder.

Evelik yemlik oy madımağ.

Evelik guruttun mu sen beni unuttun mu?

evlatlıh evlatlık. ✓ *evlatlık* (söz sonu sızıcılışma) > *evlatlıh* (< Ar. *evlād* ‘çocuklar’ OsmTL 276+ Tü. +lıh ‘isimden isim yapım eki’); krş. TT *evlatlık* “1. Evlat olma durumu; 2. Küçük yaşta eve alınıp yetiştirilen kimse; 3. huk. Birinin yasayla evlat olma hakkı tanıdığı kimse” TüS 837.

Bi evlatlıh alıylar oğlanı da yanlarında böyüdiler.

evleg bağ, bahçe ve tarlada tohum ekmek için açılan ocak. ✓ *evlek* (söz sonu ötümlüleşme) > *evleg*. Rum. *evlek* “1. Suyolu, su arkı; 2. Sabanla tarlada açılan iz; 3. Dönümün dörtte biri” (Eren 1999: 141; Tietze 2002: 755); krş. An. Ağ. *evleg* “1. Tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan her biri; 2. Bahçelerde sebze vb. şeyleri dikmek için ayrılan parçalardan her biri; 3. Bahçe ve tarlalarda açılan su yolu; 4. Suyun toprağı oyduğu yer; 5. Öküzlerin bir seferde sürebileceği tarla parçası” DS V 1810, Siv. Ağzı *evlek* “ay.” SivS DŞ 609; SivS K 179; SivS T 159, TT *evlek* “1. Tarlanın tohum ekmek için saban iziyle açılan bölümleri; 2. Dönümün dörtte biri; 3. Tarlada açılan su yolu; 4. esk. On liralık kağıt parçası” TüS 837.

Gülensoy (2007: 349), *evlek* sözcüğünün *ET, OT *ewle-* “toplamak, yağmak” fiilinden *-k* ekiyle türetildiğini savunur.

Tarliya evleg çekiyruk, bir tarafına bişi ekiyruk, evleg çekmezsen su sıvaramazsın.

evme acele etme. ✓ *ivme* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *evme* (< *iv-* ‘acele etmek’ TüS 1235+ *-me* ‘fiilden isim yapma eki’); krş. ET *év-* “acele etmek” ED 4, Kar. *ew-* “bir şeyin etrafını çevirmek, kuşatmak” DLT 86, EOT *iv-* (*ev-*) “acele etmek” TS III 2135, Kıp. *ev-* “acele etmek”, *i-*, *iv-* Kıp.TS 77, An. Ağ. *ev-* “acele etmek, acele ettirmek” DS V 1811, Siv. Ağzı *ev-* “ay.” SivS K 179; SivS T 159, TT *ivme* “1. İvmek işi; 2. fiz. Hareket eden nesnenin kısa bir zaman içinde, hızında oluşan değişimin bu zamana oranı” TüS 1235.

Bi işe gidecek eviyi, acele ediy.

eyin sırt. ✓ *eğın* (iç seste *ğ* > *y* ünsüz değişimi) > *eyin* (< *eğ-* ‘eğmek’+*-in* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 130); krş. ET *egin* “omuz” < *eg-* ED 109, Kar. *egin* “kürek kemiği, omuz” DLT 37, EOT *eğın*, (*eyin*) “sırt, arka” TS III 1390, Kıp. *egin* “ay.” Kıp.TS 70, An. Ağ. *éyin* “1. Vücut, beden; 2. Sırt arka; 3. Göğüs kemiği” DS V 1821, Siv. Ağzı *eyin* “ay.” SivS DŞ 609; SivS K 180, TT *eğın* “1. Arka, sırt; 2. Beden, vücut; 3. Boy, pos, endam” TüS 761.

Ayazlı (2019: 68), *eğın/ eğni* “eğilen şey” anlamındaki sözcüğün anatomik anlamda “omuz” için kullanıldığını, tarihî dönem dillerde görüldüğü gibi çağdaş dil gruplarında ve lehçelerinde de yaşamakta olduğunu söyler.

Eynime sırt da deyrük.

eyir- eğirmek; yün eğirmek. ✓ *eğir-* (iç seste *ğ* > *y* ünsüz değişimi) > *eyir-*; krş. ET *eñir-/ egir-* “bükme, eyirmek” ED 113, Kar. *egir-* “eğirmek; kuşatmak, çevirmek; bir şeye yönlendirmek” DLT 91, EOT *eğirmeç* “iplik bükecek alet” TS III 1396, *eğırtmek* “muhasara etmek, etrafını kuşatmak, sarmak” TS III 1396, Kıp. *egir-* “ip eğirmek, bükmek”, *igir-* I, *iyir-* Kıp.TS 70, An. Ağ. *eyir-* “yünü büküp iplik yapmak” DS V 1672, Siv. Ağzı *eğir-* “yünden ip yapmak” SivS DŞ 603; SivS K 169, TT *eğir-* “yün, pamuk vb.ni iğ ile büküp iplik durumuna getirmek” TüS 761.

Eren (1999: 131), *eğirmen* > bk. *kirman* “elde yün eğirmeye yarayan tahtadan yapılmış araç iç” sözcüğünün *eğir-* kökünden geldiğinin anlaşıldığını ifade eder. Tietze (2002: 695), *eğir-* II (yünü bükük iplik hâline getirmek) sözcüğünün ET’de *egir-/ ejir-* olarak kullanıldığını ifade eder.

Aşşağ köyde deyi bir dul garı çıyrık eyiri.

eziz aziz. ✓ *aziz* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *eziz*. Ar. ‘*azîz* “muhterem” OsmTL 65; krş. Uyg. *aziz* “muhterem, aziz” < Ar. ‘*azîz* (Ayazlı 2016: 64), Kıp. ‘*azîz* I “aziz, kutsal, saygın”, ‘*azîz* II “sevgili” Kıp.TS 20, TT *aziz* “1. Ermiş, eren; 2. Sevgide üstün tutulan, muazzez” TüS 217.

Eziz Allah.

Falla valla. ✓ *vallahi* (söz başı ötümsüzleşme ve söz sonu ses yitimi) > *Falla*. Ar. *vallāhi* “Allah için, Allah hakkı için” OsmTL 1324; krş. TT *vallahi* “Tanrı’yı tanık tutarım, Tanrı hakkı için anlamında kullanılan bir yemin sözü, billahi, tallahi, vallahi” TüS 2467.

Falla bilmiyrim ki.

farfara çok konuşan, geveze, ağzı kalabalık. ✓ *farfara* < Ar. *ferfere* “hafif meşreplik” OsmTL 297; krş. Siv. Ağzı *farfara* “geveze, yerli yersiz çok konuşan, kişiliksiz, ağzı kalabalık kişi” SivS K 181, TT *farfara* “1. Çok konuşan; 2. Ağzı kalabalık; 3. Yüksek sesle konuşan; 4. Çok övünen” TüS 851.

Tietze (2009: 33), *farfara* “geveze, ağzı kalabalık” sözcüğünün Yun. *farfaras*’tan geldiğini ifade eder.

Farfara da beğle vırvır gonaşana diyeler.

farı- soğumak; yaşlanmak, kocamak; eskimek. ✓ krş. EOT *farı-* “yorulmak, zaif düşmek, usanmak, vazgeçmek” TS III 1602, An. Ağ. *farı-* IV “1. Ateş sönmeye yüz tutmak; 2. Kaynar bir şeyin soğuması” DS V 1836, Siv. Ağzı *farı-* “1. İhtiyarlamak; 2. Yıpranmak” SivS DŞ 610; SivS K 181; SivS T 162, TT *farı-* “ay.” TüS 851.

Tietze (2009: 33), *farı-/ feri-* “bütün kuvvetini harcamak, yorulmak; kuvvetten düşmek, zayıflamak, ihtiyarlamak” sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder.

Puşum avruldu gitti/ Góğe savruldu gitti/ Göz görmiye görmiye/ Göşül farıdı gitti.

felç vur- felç geçirmek, felç olmak. ✓ *felç vur-* < (Ar. *felc* ‘felç’ Tüs 858 >) *felç+* (ET *ur-* ‘vurmak’ ED 194 >) *vur-* “yardımcı eylem”.

Anama felç vurdu.

ferik tavuğun küçüğü. ✓ krş. EOT *ferik* “piliç” TS III 1603, An. Ağ. *ferik* I “1. Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavruları, piliç; 2. Dişi piliç”, *ferik* II “kuma ortak”, *ferik* III “1. Taze fasulye; 2. Tek çekirdekli kuru tane fasulyesi”; *ferik* IV “1. Genç, taze, körpe; 2. Yaşını göstermeyen, olduğundan genç görünen kimse” DS V 1848, Siv. Ağzı *ferik* “kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavruları” SivS DŞ 610; SivS K 182; SivS T 163, TT *ferik* “1. Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavrusu, piliç; 2. Bir tür gevrek elma, ferik elması” Tüs 862.

Eren (1999: 144), *ferik* “piliç” sözcüğünün Bläsing’e göre Ermenice *varek* “küçük tavuk”ten geldiğini ama *ferik~ firik* biçimlerinin ağızlardaki *perik*, *pirik*, *bilik*, *pilik* sözleriyle birleştirilemeyeceğini ifade eder. Tietze (2009: 47), *ferik* I “piliç” sözcüğünün Far. *farūk* sözcüğünden geldiğini söyler.

Tavuğun küçüğüne ferik, ineğen küçüğüne düve deyrik.

fetil bazlama, yağlanmış ekmeği sarmak için yapılan kalın yufka. ✓ *fetir* (söz sonu *r ~ l* nöbetleşmesi) > *fetil*; krş. An. Ağ. *fetir* [*fetil*] “1. Sacda pişirilen mayasız yufka ekmeği; 2. Bazlama; 3. İyi pişmemiş, hamur kalmış ekmek” DS V 1848, Siv. Ağzı *fetil* “sacda pişen yufkadan daha kalın ekmek” SivS DŞ 610; SivS K 182; SivS T 163.

Fetil, bazlama, sac ekmeği hepsi bir ekmek.

fetir 1. Tandırda pişirilirken kalan ekmek kırıntıları; 2. Bazlama, sac ekmeği. ✓ krş. An. Ağ. *fetir* “1. Sacda pişirilen mayasız yufka ekmeği; 2. Bazlama; 3. İyi pişmemiş,

hamur kalmış ekmek” DS V 1848, Siv. Ağzı *fetir* “ay.” SivS DŞ 610; SivS K 182; SivS T 163.

Eren (1999: 144), *fetir* “mayasız ekmek” sözcüğü kökenin Arapça olduğunu ve Türkçeye Farsça üzerinden geçtiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2009: 51.

/l/ sesinin /r/ sesi ile nöbetleştiği örnekler için bk. Küçük 2013: 54; krş. *belki* > *berki*, *bilfiil* > *birfiil*, *zelzele* > *zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağzında da pek çok örnekte rastlarız: *maşala~ maşara*, *çırpı ipi~ çilpipi*, *çelmik~ çermik* vb.

Atasözü vardır ya: “Otur otur yohtur fetir.”

Su tası, helke ile sitili/ Hiç gördün mü idarede fitili/ Sac ekmeyini, bazlamayı fetiri/ Sen ne bileceksin şehirli çocuğ.

feyimsiz gamsız, kedersiz, düşüncesiz. ✓ krş. An. Ağ. *feyilsiz* II “1. İşsiz, güçsüz, düşüncesiz, gamsız; 2. Onun bunun işine karışan (kimse)” DS V 1849, Siv. Ağzı *feyil* “düşünce” SivS DŞ 610; SivS K 182; SivS T 163.

Tietze (2009: 52), *feyl* “düşünce” sözcüğünün Ar. *fi'l* “iş” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Tuzuz, feyimsiz, vedsiz, Süleymanlara vedsiz, İbrahimplere tuzuzlar, biri takıntısız, biri de tasasız.

firinguru kuruca, sert olarak yapılan, kurutulmuş ekmek. ✓ *firinguru* < (Lat. *furnus* ‘fırın’ Eren 1999: 144 >) *fırın* + (ET *kurug* ‘kuru’ ED 652 >) *guru*.

Beş kilo gavurma yaptırdım, firinguru yaptırdım burada.

fışkı fışkı, hayvan altına serilmek için hayvan gübresinin kurutulmuş hâli. ✓ *fışkı* (söz içi sızıcılışma) > *fışkı*. Rum *phuski* “taze at tersi” (Sağır1995: 415; Eren 1999: 145); krş. EOT *fışkılık* “süprüntü dökülen yer, gübre dökülen yer” TS III 1607, Siv. Ağzı *fışkı* “ineğin gübresinin kurumuş hâli” SivS DŞ 611, *fışkı* “hayvan pisliği” SivS K 183, TT *fışkı* “atgillerin taze dışkısı” TüS 872.

Goyunun fışkısı çok olur.

fiti inceltirilmiş bulgurdan daha ince bulgur. ✓ krş. An. Ağ. *fiti* “bulgur kırığı” DS V 1861, Siv. Ağzı *fiti* “ufak, devamlı, hareketli” SivS K 183.

Tietze (2009: 59), *fiti* “bulgur kırığı” sözcüğünün *fitir ekmek* “mayasız hamurdan yapılan ekmek” üzerinden *fetir*’e bağlanabileceğini ifade eder.

Gısırlıh düğü, daha küçük olana hulhul da deyidük, fiti da deyidük.

ficek durduğu yerde laf çıkaran, laf uyduran için kullanılan söz. ✓ krş. An. Ağ. *ficek*- I “kuşkulanmak, şüphe etmek”, *ficek*- II “fala bakmak” DS V 1863.

Anam öyle ficekÇisin Gülbiyaz varya ben ne zaman dedim o lafi.

fida fide, ağaç fidesi. ✓ *fide* (söz sonu e > a ünlü değişimi) > *fida*. Rum. *fitiá* “başka yere dikmek için hazırlanan körpe çiçek” (Tietze 2009: 60); krş. TT *fide* “tohumdan yetiştirilip başka yerlere dikilmek için hazırlanan sebze ve körpe çiçek” TüS 873.

Fidalıysın onu, naniy fidaladın mı her yere çıhıy.

fiğ fiğ, yeşil ot. ✓ *fiğ* (söz sonu ünsüz erimesi) > *fiğ*; krş. EOT *fik* (*fiğ*) “yaban böğrölcesi, ak burçak” TS III 1607, An. Ağ. *fik* “1. Yabani mercimek; 2. Hayvan yemi” DS V 1864, Siv. Ağzı *fî* “fiğ, hayvan yemi olarak yetiştirilen bitki” SivS DŞ 611; SivS K 183, TT *fiğ* “*bit*. Baklagillerden, hayvan yemi olarak yetiştirilen bir bitki” TüS 873.

Eren (1999: 145), *fiğ* (< *fiy*) “hayvan yemi olarak yetiştirilen bir bitki” sözcüğünün Rumca kökenli bir sözcük olduğunu ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2009: 60.

Fîğ biçiyruk biz de.

fiske bir tür kandil. ✓ krş. An. Ağ. *fiske* I “1. İdare lambası, kandil; 2. Şamdan” DS V 1871, Siv. Ağzı *fiske* “ay.” SivS DŞ 611; SivS T 165, Siv. Ağzı *fiskiye* (*figge*) “1. Şamdan; 2. İdare lambası, kandil” SivS K 185.

Lamba, löküs, fiske, idare varıdı.

fit söğüt dalından yapılan sipsiye göre daha uzun düdük. ✓

Biz de fit deyruk, söğütlerin dalından beyle çıhardırdı bizim adam birisine sipsi deyruk birisine fit deyruk.

fites vites. ✓ *vites* (söz başı ötümsüzleşme) > *fites* (< Fr. *vitesse* TüS 2487); krş. TT *vites* “otomobillerin çekiş ve hızını ayarlamaya yarayan dişliler düzeni” TüS 2487.

Bu ayağdan fitesli aldığım motor.

förtle- gözlerini büyütme, belirtme; dişleri büyük olmak. ✓ *förtle-/ pörtle-* (< *fört/ pört* ‘yansıma’+*le-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *förtle-* “fırlamak” DS V1878, TT *pörtle-* “1. Göz çeşitli sebeplerle açılmak, dışarıya doğru fırlamak; 2. Meyve kabuğu yarıp içi dışarıya doğru çıkmak” TüS 1944.

O adamın büyük dişleri dodağandan förtli ya dodağna bah dişlek.

förtlek gözleri büyükçe kişi. ✓ *förtlek/ pörtlek* (< *fört* ‘yansıma’+*lek* ‘aşağılama işlevli isimden isim yapım eki’(<+*le-k*); krş. An. Ağ. *föltek* “bol, geniş” DS V 1875, TT *pörtlek* “1. Dışarıya doğru çıkık, patlak göz; 2. Cıvık şeylerin çatlayan kabuktan, delikten dışarıya çıkmış durumu” TüS 1944.

Gözleri iri iri ya förtlek gözlü.

gabağ I kabak bitkisi. ✓ *kabak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *gabağ*; krş. ET *kabak* “küçük bir kap; su kabağı, kabak” < *kab* ED 582, Kar. *kabak* “ay.” DLT 164, EOT *kabak* “ay.” BL 103, Kıp. *kabak* “ay.” Kıp.TS 121, An. Ağ. *gabak I* “kabak” DS VI 1882, TT *kabak* “1. Baklagillerden sürüngen gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bitki” TüS 1248.

Eren (1999: 199), *kabak* “1. Birçok türü olan bitki; 2. Bu bitkinin türlerine göre yemeği ve tatlısı yapılan ürünü” sözcüğünü Clauson’un ve Doerfer’in *kāb* sözcüğünden getirdiğini +*ak* ekinin küçültme eki olduğu görüşlerini paylaşır.

Dilim gabağ, normal gabağ, süs gabağ köyümüzde bulunan gabağlar.

gabağ datlusu kabak tatlısı. ✓ *kabak tatlısı* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *gabağ datlusu* < (ET *kabak* ‘kabak’ ED 582 >) *gabağ*+ (ET *tat* ‘tat’ ED 449 >) *dat*+*lu* “isimden isim yapım eki”+ *su* “iyelik 3. tekil kişi”.

Gabaḥ datlusu yaparuḥ.

gabaḥ II tüysüz hayvan. ✓ *kabak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *gabaḥ*; krş. EOT *kabak* III “boynuzsuz koyun” TS IV 2143- 2145, Kıp. *kabak* “boynuzsuz koç” Kıp.TS 121, Osm. *kabak* “başı açık” (Dankoff 2004: 156), An. Ağ. *gabak* III “boynuzsuz hayvan” DS VI 1882, Siv. Ağzı *kabak* “1. Kısa boynuzlu hayvan” SivS DŞ 642; SivS K 250; SivS T 228, TT *kabak* “6. Tüysüz, dazlak” TüS 1248.

Sepmemesi için keli, gabağ yanuh yanuğ sürüyrük.

gabala toptan, götürü. ✓ *kabale* (söz başı ötümlüleşme ve ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *gabala*. Ar. *kabāle* “toptan, götürü yapılan” OsmTL 546; krş. Kıp. *kabal* “toptan ücret” Kıp.TS 121, An. Ağ. *gabal* [*gabala* I, *gabala bazar*] “götürü pazarlık” DS VI 1882, Siv. Ağzı *gabal* “ay.” SivS DŞ 612; SivS K 187; SivS T 167, TT *kabala* II “götürü, toptan” TüS 1249.

Eren (1999: 199), *kabala* “götürü, toptan” sözcüğünün Ar. *qabāla*’dan geldiğini ifade eder.

Bir işi alırsın götürü, satıyorum bunu kilosu gaça, dartma alırsın gabala.

gaçaḥ kaçak, eşkiya. ✓ *kaçak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *gaçaḥ* (< *gaç*- ‘kaçmak’ TüS 1256+ -*aḥ* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *kaçğın* “firari” < *kaç*- ED 591, Uyg. *kaç*- “kaçmak” (Ayazlı 2016: 129), Kar. *kaçğın* “kaçan (adam)” DLT 390, EOT *kaçğan* “1. Firari, kaçkın; 2. Kaçman, uzaklaşmak isteyen” TS IV 2149, *kaçkın*¹¹⁸ “kaçak, firari” TS IV 2156, Osm. *kaçkın* “kaçak, firari” (Dankoff 2004: 157), An. Ağ. *kaçkun* “kaçak” DS VIII 2587, *gaçak* [*gaçaḥ*] “kaçak” DS VI 1887, TT *kaçak* “4. Bağlı bulunduğu yerden ve yasadan kaçan, uzaklaşan” TüS 1254.

Gülensoy (2007: 449), *kaçak* “bağlı bulunduğu yer veya yasadan kaçan” sözcüğünün ET *kaçgak* olarak kullanıldığını ifade eder.

---

¹¹⁸ TS IV (2156), *kaçkın* sözcüğü *uğrudur kaçguncudur key saklagıl* cümlesinde “hırsız ve eşkiya” anlamlarına gelecek biçimde kullanılmıştır.

Gaçah, eşgiya doluymuş buralar.

gada bela, kötülük. ✓ *gada* (< *gad- ‘*donmak’+*-a* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *kaç*- “ölmek” ED 408, Kar. *kaç*- “tipiden ölmek” DLT 529, *kaç* “insanı öldüren tipi” DLT 408, Kıp. *kattu ölüm* “zor ölüm” CC 91, EOT *kadasın almak* “birine gelecek kaza, öbürüne gitmek” TS IV 2158, An. Ağ. *gada* I “1. Dert, hastalık; 2. Bela” DS VI 1888, Siv. Ağzı *gada* “ay.” SivS DŞ 612; SivS K 187; SivS T 167.

Kırzioğlu (1962. 217), *kadañ alsun* “feda olsun” deyimindeki *kada* sözcüğünün Arapça *kazâ*’dan geldiğini söyler. Eren (1999: 210), *kar* ve *kad* sözcüklerinin *ka*- fiilinden geldiğini, Türkmen Türkçesinde *gay* “kar fırtınası, fırtına, tipi” sözcüğünün de aynı köke dayandığını ifade eder.

Az.T *gada* “1. Bela, dert, musibet, felaket” (Akdoğan 1999: 305), Al.T *katu kış* “çetin kış”, *katu cobol* “felaket, kötü olay” (Naskali- Duranlı 1999: 101) vb. biçim ve anlamlarıyla yaşamaktadır.

Bu gada nerden geldi başımıza, bu gada başımızdan getsin.

gadan (/ *gaden/ gadar/ gadar*) kadar. ✓ *kadar* (söz başı ötümlüleşme, söz sonu *r* > *n* değişimi) > *gadan*. Ar. *ķadar* “1. Miktarında, ölçüsünde, derecesinde; 2. ... dek, ... değin; 3. Denli; 4. Gibi” OsmTL 549; krş. EOT *kadar* “kadar, dek, gibi”, *kadarcık* “kadarcık”, Kıp. *kadar* “kadar, ölçüsünde” Kıp.TS 122, An. Ağ. *gadan* “kadar” DS VI 1889, TT *kadar* “1. Ölçüsünde, derecesinde; 2. Büyüklüğünde, genişliğinde; 3. Dek; 4. Gibi; 5. Denli; 6. Süre belirten bir söz; 7. Miktarda, derecede; 8. Bir sayıdan sonra geldiğinde kesinlikle belli olmayan bir niceliği belirten söz” TüS 1257.

Allah sonuna gaden muratlarınızı versin.

gadirlik ol- yaşanan sorundan ötürü Allah’a havale etmek. ✓ *kadirlik ol-* (söz başı ötümlüleşme) > *gadirlik ol-* < (Ar. *ķadr* ‘Allah’ TüS 1260>) *kadir+lik* “isimden isim yapım eki”+ (ET *bol-* ‘olmak’ ED 331 >) *ol-* “yardımcı eylem”; krş. TT *kadir* II “1. Güçlü, gücü yeter, erkli; 2. Her şeye gücü yeten (Tanrı)” TüS 1260.

İsme gelerek “tahsis” işlevli ve “bir şey için” anlamlı sözcükler türeten +*lik*/+*luk* eki için bk. Korkmaz 2009: 55; krş. *akşam+lık*, *bayram+lık*, *günde+lik* vb.

Biz ona gadirlik ettük, keşke etmeyeydük.

gaḥ kurutulmuş meyvelere verilen genel ad. ✓ *kak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *gaḥ*; krş. ET *kak* “kurtulmuş şey” çok kuruduğu için bölünmesinden dolayı “bölünmüş” ED 608, Kar. *kak* “kurutulmuş herhangi bir şey” DLT 318, EOT *kak* I “1. Elma, armut, kayısı gibi meyvelerin kurusu; 2. Kadit, yani kurutulmuş et” TS IV 2163, An. Ağ. *gaḥ* “elma, armut kurusu” DS VI 1894, Siv. Ağzı *gaḥ* “ay.” SivS DŞ 613; SivS K 188; SivS T 168, TT *kak* “1. Elma, armut ve meyvelerin kurutulmuşu; 2. *mec.* Çok zayıf kimse” TüS 1270.

Eren (1999: 201), *kak*¹ “elma, armut gibi yemişlerin kurutulmuşu” sözcüğünün OT’de *kak* “elma, kayısı gibi yemişlerin kurusu” olarak kullanıldığını ve Farsça *qāq*’ın Türkçeden alındığını ifade eder.

alma gaḥı elma kurusu. ✓ *elma kakı* > *alma gaḥı* (< ET *alma/ almula* ‘elma’ ED 146 >) *elma+* (ET *kak* ‘kurutulmuş meyve’ ED 608 >) *gaḥ+ı* “iyelik 3. tekil kişi”.

Alma gaḥı, armut gaḥı, tutdan bekmez yaparuḥ, can erüḡnü guruduruḥ, silor guruduruḥ, silor da can erüḡnün bir aynı.

gakgalaḥ tezek yığını; ıvır zıvır. ✓ *gakgalak* (söz sonu sızıcılaşma) > *gakgalaḥ*; krş. An. Ağ. *galaḥ* “tezek yığını” DS VI 1897, *gakkuluk* “göze hor görünen, küçümsenen (şey için)” DS VI 1896, Siv. Ağzı *galak* “1. Tezek yığınlarının her birine verilen ad” SivS DŞ 613; SivS K 188; SivS T 168, TT *kalak* “1. Burun, burun ucu; 2. Gelinin tacı; 3. Tezek yığını” TüS 1273, Az.T *galah* “kalak, tezek yığını” (Akdoğan 1999: 308).

Eren (1999: 201), *kalak* “tezek yığını” sözcüğünün Ar. *galaq* sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Biri birine vurmuşsa birisi getmiş tezeklerin dibine ölmüş, öteki çoban getmiş demiş ki Adil dayı Nadir dayıḡ öldürdü gakgalaḥların dibine gılladı.

galaḥ tezek yığını; büyük burunlu kimse. ✓ *kalak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *galaḥ*; krş. *galaḥ* “tezek yığını” DS VI 1897, Siv. Ağzı *galak* “ay.” SivS DŞ 613; SivS K 188; SivS T 168, TT *kalak* “3. Tezek yığını” TüS 1273.

Böyük burunlu, galaḥ burunlu, sivri burunlu.

galas kalın tahta. ✓ *kalas* (söz başı ötümlüleşme) > *galas*. Rom. *Galati* “Galati şehri, Galati kerestesinden eliptik” (Eren 1999: 201); krş. An. Ağ. *galas* “kalas” DS VI 1899, TT *kalas* (Romanya’da Galati şehrinin adından) “1. Kalın biçilmiş uzun tahta; 2. Ahşap yapılarda kiriş olarak kullanılan kalın biçilmiş uzun tahta; 3. *mec.* Kaba, anlayışsız kimse, kereste” TüS 1273.

Bu yapıları yaparkene galın taḥtalara goyarkene o ağaçların adına da galas deyiler, galın taḥtalara.

galem 1. Kalem; 2. Yakışıklı. ✓ *kalem* (söz başı ötümlüleşme) > *galem*. Ar. *ḳalem* “kalem” OsmTL 557; krş. EOT *kalem çalınmak* “yazılmak” TS IV 2182, An. Ağ. *galem* “aşılacak ağaca konulan ucu sivriltilmiş kalem biçiminde ağaç parçası” DS VI 1900, TT *kalem* “1. Yazma, çizme vb. işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç; 2. Resmî kuruluşlarda yazı işlerinin görüldüğü yer” TüS 1276.

Birini açıy ki altın dolu, birini açıy ki para dolu, birini açıy ki giysi dolu, gede gede en sondağ odaya gediy ki bir cenaze yatıy ki galem gibi oḡlan.

galem aşısı kalem aşısı. ✓ *kalem aşısı* (söz başı ötümlüleşme) > *galem aşısı* < (Ar. *ḳalem* ‘kalem’ TüS 1276 >) *galem+ aşı+sı* “iyelik 3. tekil kişi”; krş. TT *kalem aşısı* “ucu kalem gibi kesilmiş çubukla yapılan ağaç aşısı” TüS 1277.

Fişneye kirazı aşıladuk, kalem aşısı o.

galıḥ/ galuḥ evde kalmış kız ve erkekler ile yaşlı kadınlara söylenen söz. ✓ *kalık* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *galıḥ* (< *gal-* ‘kalmak’ TüS 1283+-(ı)ḥ ‘aşağılama işlevli fiilden isim yapım eki’); krş. ET *kal-* “kalmak; durmak, geride kalmak” ED 615, Uyg. *kal-* “ay.” (Ayazlı 2016: 131), Kar. *kal-* “terk edilmek, bırakılmak” DLT 411, EOT *kal-* “kalmak, takılmak, artakalmak” BL 58, An. Ağ. *galuk* I “evlenmemiş kız” DS VI 1904, Siv. Ağzı *galık* “ay.” SivS T 168, TT *kalık* “1. Kalmış, artmış; 2. Eskimiş; 3. Evlenme çağı geçmiş, evde kalmış (kız), 4. Eksik, noksan” TüS 1278.

Gülensoy (2007: 456), *kaluk* sözcüğünün OT *kal* “yaşlı adam” (DLT) adından +(u)k ekiyle türetildiğini ifade eder.

Gızlar on beş yaşına gadar geldi mi muhakkak evlendiriylerdi, ecük durdu mu galuḥ deyilerdi. İlle on beş yaşında ya geride olacaḥ, ya topraḥda ya gocada. Eyliydi.

galın kalın, kaba, büyük. ✓ *kalın* (söz başı ötümlüleşme) > *galın*; krş. ET *kalın* “bir nesnenin büyüklüğü, kalınlığı” < *kal-* ED¹¹⁹ 622, Uyg. *kalın* “ay.” (Ayazlı 2016: 131), Kar. *kalın* “her şeyin kalını ve sert” DLT 174, EOT *kalın* II “1. Sık, kesif, kalabalık, çok, sayısız; 2. Kalınlık; 3. Derin” TS IV 2187, Kıp. *kalın* “ay.” Kıp.TS 124, An. Ağ. *galın* III “kalın” DS VI 1901, TT *kalın* I “1. İnce karşıtı; 2. Enli ve gür (kaş); 3. Yoğun, akıcılığı az olan” TüS 1279.

Sipsi nası yapılır deyim gözle: Sipsi beḡle acıḥ galın alacaḥsın, onu vurıysun bele eziysin ya çıḥıy forliḡ bunu bele burasından deliydi raḡmetlik bizimki düdük gibi yapıydi.

galuḥ/ gelüḥ orak. ✓ *kalıḥ* (söz başı ötümlüleşme ve ı > u ünlü değişimi) > *galuḥ*. Ar. *qâlûḥ* “orak, küçük orak” (Eren 1999: 202); krş. An. Ağ. *gelüḥ* I “orak” DS VI 1985, Siv. Ağzı *gelüḥ* “ay.” SivS DŞ 617; SivS T 176, TT *kalıḥ* “orak” TüS 1279.

Tietze (2009: 96), *galıḥ* sözcüğünün Erm. *galıḥ*’ten gelmiş olabileceğini dile getirir.

Yarpuz dedüḡün bi sefer ektün mü hep bitiy arsız o, al eline galucunan biḥ sonra.

gamalaḥ domuzların sersemleme hâli, insanlar için de söylenir. ✓ *gamalaḥ* (< *gama-* ‘sersemlemek, sendelemek’ Kıp.TS 124+*-aḥ* ‘filden isim yapım eki’); krş. ET *kama-* “rahatsız edici bir duruma maruz kalmak; göz kamaşmak, diş kamaşmak” < *kam-* ED 625, Kar. *kama-* “ay.” DLT 264, EOT *kamalaklanmak* “muhasara olunmak” TS IV 2192, Kıp. *kamal-* “sarsılmak, sendelemek, çalkalanmak” Kıp.TS

¹¹⁹ Clauson (1972: 622), Tunyukuk Yazıtında *kalın* sözcüğü zıttının *yuyka* “yufka”, *yogun* sözcüğü zıttının *yinḡke* olduğunu, buradan *kalın* sözcüğünün “ağır”, *yogun* sözcüğünün “kalın” anlamına geldiğini ifade eder.

124- 125, An. Ağ. *kamalaḥ* I “1. Karlı havada kanatları ıslanarak uçamayan keklik”, *kamalaḥ* II “1. Korkak, şaşkın, uyuşuk” DS VIII 2012, *gamalak* II “sonbaharda tutulup kafeste alıştırılan bir yaşından büyük av kekliği”, *gamalak* III “tembel, uyuşuk, yorgun (kimse)” DS VI 1905, Siv. Ağzı *gamalak* “ay.” SivS DŞ 613; SivS K 189; SivS T 169.

Sabaḥ orda bir horoz varıdı, horozu başḥa bir horoz dóğmüḥ, bu gafasını gözünü gannara gatmüḥ, saloza sessize beḡle işte gamalaḥ deyiler işte.

gan ayaḥlı kendi hâlinde düşkün, çaresiz kişi için söylenen söz. ✓ *gan ayaḥlı* < (*gan* ‘?’ >) *gan*+ (ET *adək* ‘ayak’ ED 45 >) *ayak*+lı “isimden isim yapım eki”; krş. EOT *kan ayaklı* “fakir, biçare, zavallı, aciz” TS IV 2202, An. Ağ. *ganayaḥlı* “kadın” DS VI 1909.

Gan ayaḥlı, kimi var ekmeḡni daşdan çıḡariy, kimi var önüne yıḡsalar ekmek bulamıy.

ganal kanal. ✓ *kanal* (söz başı ötümlüleşme) > *ganal*. İt. *canál* “1. İçinden su akıtmak için toprağı kazarak yapılmış, açık oluk, ark; 2. Gemilerin işlemesine elverişli insan eliyle açılmış su yolu” (Eren 1999: 205); krş. TT *kanal* “1. Bazı bölgeleri sulamak, kurutmak amacıyla veya gemilerin işlemesine elverişli, insan eliyle açılmış su yolu; 2. Telefon, telgraf, radyo, televizyon vb. araçlarla iletişimi sağlayan yol, hat; 3. Tahtanın liflerine dik yönde açılan kırlangıç kuyruğu biçimli girinti; 4. *anat*. İçinden damar, sinir veya bir sıvı geçen yol; 5. *coḡ*. İki kıyı arasında dar ve derin deniz” TS 1294.

gancıḥ kancık; kalles, söz verip dönen kişi. ✓ *kancık* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *gancıḥ*; krş. ET *kançık* “fahişe” ED¹²⁰ 634- 635, Kar. *kançık* “dişi köpek; kadına sövmek için söylenen bir söz” DLT 94, Kıp. *kançık* “köpek, dişi köpek” Kıp.TS 125, An. Ağ. *gancıḥ* I “dişi (insan ve hayvan için)”, *gancıḥ* II “hileci kimse” DS VI 1909, Siv. Ağzı *gancık* “dişi” SivS DŞ 613; SivS K 189; SivS T 169, TT *kancık* “1. Hayvanlarda dişi; 2. *mec*. Dönek, güvenilmez” TüS 1296.

¹²⁰ Clauson (1972: 635), *kançık* sözcüğünün cinsel saldırıya uğramış kadınlara da söylendiğini ifade eder. Sözcüğün herhangi bir hayvanın dişisini belirtmek, özellikle köpek dişisini ifade etmek için kullanıldığını söyler.

Eren (1999: 206- 207), *kancık* “dişi köpek” sözcüğünün kökeninin açık biçimde bilinmediğini ancak sözcüğe gelen *ekin* eski ve yeni diyalektlerde sıkça kullanılan küçültme eki olduğunu ve *kan* kökünün Hint- Avrupa dillerinde (Lat. *canis* “köpek”) kullanılan bir kökten geldiği fikrinin yanlış olduğunu ifade eder.

Sen ne biçim gancih insansın, sözünde durmıysin.

gara 1. Kara, siyah; 2. Kötü. ✓ *kara* (söz başı ötümlüleşme) > *gara*; krş. ET *kara* “siyah; toplumun alt sınıfı” ED 643, Uyg. *kara* “ay.” (Ayazlı 2016: 135), Kar. *kara* “siyah, kara; karanlık” DLT 3, 456, EOT *kara* “1. Kara, siyah renk; 2. Kara leke; 3. Toprak parçası, kara; 4. Mürekkep” BL 145, *kara* “1. Ayıp; 2. Zenci” TS IV 2252, Kıp. *kara* “ay.” Kıp.TS 126, TT *kara* II “1. En koyu renk, siyah; 2. Bu renkte olan; 3. Esmer; 4. *mec.* Kötü, uğursuz, sıkıntılı; 5. *mec.* Yüz kızartıcı, durum, leke; 6. *mec.* İftira” TüS 1313.

Soğu dibinde guzu/ Burum burum buynuzu/ Gelin gelin ağlama/ Garaları bağlama/ Mala damahkerlenip/ Zengüne vermen gızı/ Dengine verin gızı/ Asker oldum ağlama.

Bu haber ne haberdür/ Sinen gabar gabardur/ Ellere yazmış yazıları/ Bizimki ne garadur.

Beline bağlarlar belin guşağın/ Gözüimde mi galır oğlum uşağın/ Gara toprağ olur yorgan döseğim/ Kefeni boynuma sararlar bir gün.

garabacağ olgunlaşmamış küçük lahana. ✓ *karabacak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılışma) > *garabacağ*; krş. An. Ağ. *karabacak* “2. Bir cins lahana; 3. Baldırı kara denilen eğreltiotugillerden bir ot” DS VIII 2637, Siv. Ağzı *karabacak* “bir cins lahana” SivS DŞ 644; SivS K 255; SivS T 234.

Biz garabacağ deriz, hiç olmaz, erkekimsi der hiç yapmaz.

garabuba böğürtlen. ✓

garacuh soğan tohumu. ✓ *karacuh* (söz başı ötümlüleşme) > *garacuh* (< *gara+cuğ* ‘küçültmek eki’); krş. An. Ağ. *karaca* I “soğan tohumu” DS VIII 2639, *karacuh* “ot

tohumu” DS VIII 2640, Siv. Ağzı *karacuh* “ot tohumu” SivS DŞ 644; SivS K 255; SivS T 234.

En büyük baş soğandan dikerük, gözlük çıhtı mıydı o ufağ onu ekerük, suğanu keserük, başını ataruğ, altını bürçekli yerini tikerük gözlük olur, gözlüğ başlar beğle panpal panpal onu ufaduruğ, gara gara böcük gibi şeyler çıkar tohumu onu ekerük tışha olur, tışhanın ufağ garacuğ.

gara düzen başıboş, düzensiz olma hâli. ✓ *kara düzen* (söz başı ötümlüleşme) > *gara düzen* < (ET *kara* ‘kara’ ED 643 >) *gara*+ (ET *tüz-* ‘düzmek’ ED 571 >) *düz-* “düzmek”+ *-en* “fiilden isim yapım eki”; krş. An. Ağ. *garadüzen* I “1. Düzensiz, gelişigüzel; 2. Eski biçim, eski düzen” DS VIII 2642, TT *kara düzen* “1. müz. Halk müziğinde bağlama çalış türlerinden biri; 2. *mec.* Düzensiz, karışık” TüS 1316.

Eh işte gara düzen devam ediyik.

garafatma hamam böceği. ✓ *karafatma* (söz başı ötümlüleşme) > *garafatma*; krş. An. Ağ. *karafatma* I “bir çeşit siyah çekirge” DS VIII 2643, TT *karafatma* “kın kanatlılardan, böcek, kurt ve sümüklü böceklerle beslenen, tarıma yararlı, parlak siyah renkli bir böcek, ağılı böcek” TüS 1316.

garala- karalamak; başka birinin hakkında kötü konuşmak, kötü özelliklerini ifade etmek. ✓ *karala-* (söz başı ötümlüleşme) > *garala-* (< *gara* ‘kara’ TüS 1313+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *karala-* “kötülemek, kara sürmek” DS VIII 2649, TT *karala-* “5. *mec.* Leke sürmek, kötülük yüklemek, iftira etmek” TüS 1319.

Ha onun ismi yanış çıhdı ya, içerde yanış çıhanları garalamışlar.

garametli talihsiz, kadersiz. ✓ *garametli* (< Ar. *garamet* ‘ceza’ Tietze 2009: 100+Tü. +*li* ‘isimden isim yapım eki’); krş. Kıp. *garāmet* I “azap” Kıp.TS 85, An. Ağ. *garametli* [*garametli baş*] “üzüntülü, mutsuz (kimse için)” DS VI 1920, Siv. Ağzı *garametli* “dertli” SivS DŞ 614; SivS K 190; SivS T 170, El. Ağzı *garamet* “keder ve üzüntü, alın yazısı” EİS Bİ 80.

Garametli başıma gelemeyen galmadı.

garañnuh karanlık; gece; kötülük; yokluk. ✓ *karanlık* (söz başı ötümlülüşme, ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve *ı > u* ünlü değişimi) > *garañnuh*; krş. ET *karañğu* “kara, karanlık” < *kara* “morfolojik açıdan belirsizdir” ED 662, Kar. *karañgu/ karañku* “ay.” DLT 507, 441, EOT *karañu* “ay.” TS 220; BL 97, Kıp. *karañu* “ay.” Kıp.TS 127, Osm. *karañu* “ay.” (Dankoff 2004: 165), An. Ağ. *garannuh* “karanlık” DS VI 1921, TT *karanlık* “1. Işık olmama durumu; 2. Işıksız; 3. *mec.* Üzüntü, sıkıntı, perişanlık; 4. *sf. mec.* Yasalar, töreye uygun olmayan; 5. *sf. mec.* Gereğince anlaşılıp bilinmeyen” TüS 1320.

Eren (1999: 221), Türkçe *karañu* < *kara*’nın bir türevi olduğunu, Poppe’nin *karañu*’nun Moğolcadan alındığı düşüncesinin yanlış olduğunu, *karañu+luk* > *karañuluk* > *karanlık* biçiminde açıklar. Uzuntaş (2015: 180), *karanlık* sözcüğüyle ilgili Osman Fikri Serkaya’nın “Türkçe ve Moğolcada müşterek olarak kullanılan kelime köklerinin hangi dile ait olduğu tespiti çoğu zaman mümkün değildir. Fakat Türkçe metinlerde *qara*, Moğolca metinlerde ise *xara* şeklinde kullanılan kelimeleri o dillerin kelimeleri olarak kabul etmek mümkündür. Moğolca metinlerde de Türkçe *qara* kelimesinin alınc kelime olarak da kullanıldığı görülüyor. Ancak Türkçede geniz *n*’si olan *æ* sesi ile başlayan *-ñggu(y)* şeklinde bir ekimiz olmadığı gibi, bu ek ile yapılan Türkçedeki tek örnek de *kara-ñggu* kelimesidir.” açıklamasından yola çıkarak kökü Türkçe eki Moğolca hibrit ve alınclama bir sözcük olarak değerlendirir. Ayrıca Carl Brockelmann, Nikolaus Poppe, Sir Gerard Clauson, Éva Csáki gibi batılı araştırmacılar ile Osman Nedim Tuna, Tuncer Gülensoy, Osman Fikri Sertkaya gibi Türk araştırmacılar kök ve ek ilişkilerine göre *karānggu* ve *karānguy* kelimelerini Moğolca kelime olarak kabul ettiklerini ifade eder.

Oda garañnuh oldu, ışığı yah.

garañnuğa gariş- kaybolmak, kaybolup gitmek. ✓ *karanlığa karış-* (söz başı ötümlülüşme ve *ı > u* ünlü değişimi) > *garañnuğa gariş-* < (ET *karañğu* ‘karanlık’ ED 662 >) *garañ+nuh* “isimden isim yapım eki”+*a* “yönelme durum eki” + (ET *karış-* ‘karışmak’ ED 664 >) *gariş-*.

Garañnuğa garişdı gayboldu getti adam.

gardaş kardeş. ✓ *kardaş* (söz başı ötümlüleşme) > *gardaş* (< **gar(ın)* ‘karın’+*daş* ‘ortaklık işlevli isimden isim yapım eki’ Eren 1999: 212); krş. ET *karındaş* “aynı rahimden kardeş” genellikle “erkek kardeş” kız için *kız karındaş* ED 622, Kar. *karındaş* “aynı karından olan iki çocuk, karın arkadaşı” DLT 175, EOT *kardaşlaşmak* “birbirini kardeş saymak” TS IV 2290, EOT *karındaş* “kardeş” TS IV 2304, EOT *kardaş* “kardeş” BL ¹²¹ 64, Kıp. *karındaş/ karandaş* “kardeş”, *kız karandaş* “kız kardeş” CC 90, Osm. *kardaş* “müttefik, barışık, dost”, *karındaş* “erkek kardeş” (Dankoff 2004: 164), An. Ağ. *gardaşlık* “arkadaşlık” DS VI 1922, Siv. Ağzı *gardaş* “ay.” SivS DŞ 614; SivS K 190, TT *kardeş* “1. Aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı; 2. Yaşça küçük olan çocuk; 3. ünl. adı bilinmeyen kimselere söylenen bir seslenme sözü; 4. mec. Aralarında değer verilen ortak bir bağ bulunanlardan her biri” Tüs 1325.

Gülensoy (2007: 466), *kardeş* sözcüğünün *kā* “arkadaş, akraba” adından *daş* ekiyle yapıldığını söyler. Hatipoğlu (1974: 331), John Deny’nin *-daş* ekini *-da* kalma durum ekiyle *eş* sözcüğünden kurulabileceğini *arkadaş*= *arka-da+eş*, *kardaş*= *kar-da+eş* biçiminde açıkladığını, *kar* kökünün anlam ve biçim bakımından *kur* köküne çok yakın olduğunu ifade eder.

Gız saçların saçların/ Uzuyor omuz başların/ Alır seni geçiririm/ Darılır gardaşların.

garga karga. ✓ *karga* (söz başı ötümlüleşme) > *garga*; krş. ET *karga* “karga; kuzgun ve gök kargaya da karga denir” ED 653, Kar. *karga* “ay.” DLT 116, EOT *kargadüvlegi* “ebucehil karpuzu, acılıyar, eşekhiyarı” TS IV 2291, Kıp. *karga* “ay.” Kıp.TS 128, *karga* I “*hay. b. kargagillerden, kanatları geniş, tüyleri kara renkte, tarla ve bahçelere çok zarar veren kuş*” Tüs 1326.

Eren (1999: 212), *karga* adının karganın çıkardığı sestene geldiğini ifade eder. *Gargalar ceúzún içini yiyir guğuğ galíyír.*

gargaburun kapı mandalı; bir tür ağaç; pense. ✓ *kargaburun* (söz başı ötümlüleşme) > *gargaburun*; krş. An. Ağ. *kargaburun* I “1. Kapı mandalı; 2. Yangın söndürme

---

¹²¹ Turan (2001: 64), *kardaş* sözcüğünü *kardaş*, *kız kardaş* bağlamında ayrı anlama geldiğini *kardaş* “erkek kardeş”i, *kız kardaş* “kız kardeş”i belirtecek şekliyle verir.

işlerinde kullanılan ucu eğri demir çengel” DS VIII 2657-2658, Siv. Ağzı *kargaburun* I “kapı mandalı” SivS DŞ 645; SivS K 257; SivS T 236.

Gargaburun bir ağaçdır, pense de var.

gargacuh menteşe; menteşenin çıkıntılı yeri. ✓ *kargacık* (söz başı ötümlüleşme, söz sonu sızıcılaşma ve *ı* > *u* ünlü değişimi) > *gargacuh* (< *garga* ‘karga’ TüS 1326+*cuh* ‘araç gereç adları türeten küçültme eki’); krş. An. Ağ. *kargacuk* (*kargaburnu*) “1. Kapı mandalı; 2. Yangın söndürme işlerinde kullanılan ucu eğri demir çengel” DS VIII 2657- 2658.

Belli başlı hayvan adlarına küçültme eki getirilerek çeşitli el işlerinde kullanılan araç gereç adları türetildiği örnekler: *kurbağacık* II “1. Araba okunu hamuta bağlayan çengel; 2. Değirmenlerde üst taşı çeviren milin oturduğu kurbağa biçiminde demir parçası” DS VIII 3005, *maymuncuk* “2. Her kilidi açmaya yarayan, demirden, eğri ve sivri araç” TS 1638 gibi. Ayazlı (2017: 5) Eski Türkçe +(X)çUk ve +çAk küçültme ekini, +(X)ç ekinin genişletilmiş biçimi olduğunu, ekin Orta Farsça ve Soğdca küçültme eki olan +ıçak’tan ödünçlenmiş olabileceğini ve hayvan adlarına gelerek küçültme anlamı kattığını Erdal’dan alıntılar. Sarı Uyğurcada +çık ve cAk ekinin nesne adları yaptığını ifade eder.

gargıç kargış, beddua; sivri uçlu ve ucunun altında çengel bulunan alet. ✓ *kargış* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu süreksizleşme) > *gargıç* (< *gargı*- ‘beddua etmek’+*-ş* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 213); krş. ET *kargış* “lanet, Tanrı’nın gazabı” < *karğa*- ED 654, Kar. *kargış* “ay.” DLT 123, EOT *kargış*, (*karış*) “beddua, ilenç, lanet” TS IV 2292, Kıp. *kargış* “ay.” Kıp.TS 128, An. Ağ. *gargış* “ilenç” DS VI 1924, Siv. Ağzı *gargış* “ay.” SivS DŞ 614, TT *kargış* “ay.” TüS 1328.

Gargıç çiğdemleri çıharmah ucun ucu sivri bir deynek, gardelenlerin bir çiğdemi var, ucunu sivriltür, onu beğle gağduh mu gargıç.

Gargıç beddua.

garıh/ garuh tarlada ekim yapılmak için eşilen ve etrafı çevrilen alan, ocak. ✓ *karık* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *garıh*; krş. ET *kar*- “taşmak” ED 643, Kar. *kar*- “ay.” DLT 426, EOT *karık* “1. Su cetveli; 2. Oyuk, yarık” TS IV

2299, An. Ağ. *garıh* I “tarh, bölüm”, *garıh* II “bahçe ve bostanlarda, sulama için açılan ark, hendek” DS VI 1925, Siv. Ağzı *garuk* “bağlarda arklar arasında kalan toprak parçası, karık” SivS DŞ 614; SivS K 190; SivS T 170, TT *karık* II “1. Ark; 2. Arklar arasında kalan toprak parçası; 3. Sabanla açılan çizgi” TüS 1328.

Eren (1999: 213), *karık* “1. Bağ, bahçe sulamak için açılmış su yolu, ark; 2. Bu arklar arasında kalan ve tohum ekmek için kullanılan yer, evlek; 3. Sabanla tarlada açılan çizgi” sözcüğünün *kar-* “arkın suyu çoğalmak, taşmak” fiilinden *-(ı)k* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Garıhların içini kehanlayamıy adam.

garlıh çatının kenarlığı. ✓ *karlık* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *garlıh* (< *gar* ‘kar’ TüS 1312+*lıh* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *karlık* I “3. Çatıdan akan yağmur damlalarının indiği, 70- 80 cm genişliğindeki yer” DS VIII 2664-2665.

Şu çatının kenarına goyısın, orda bi yerden su ahıy, ona garlıh deniy.

garşu karşı. ✓ *karşı* (söz başı ötümlüleşme ve *ı* > *u* ünlü değişimi) > *garşu*; krş. ET *karşı* “karşıt, zıt; bir nehrin veya benzerinin *karşısı*” < *karış-* ED 663, Kar. *karşı* “karşı olma, ihtilaf; zıt” DLT 183, EOT *karşı* I “yerinde, kendi yerinde, sırasında, sırası gelince” TS IV 2322, *karşı* II “1. Mükabil, karşılık olarak; 2. Muhalif ters iş” TS IV 2320, Kıp. *karşı* “ay.” Kıp.TS 129, Osm. *karşucu* “yolculuktan döneni karşılamaya gelen kimse” (Dankoff 2004: 164), An. Ağ. *garşı* “karşı” DS VI 1930, TT *karşı* “1. Bir şeyin, bir yerin, bir kimsenin, esas tutulan yüzünün ilerisi; 2. Yol, deniz, ırmak vb.nin öbür kıyısı veya yanı; 3. Ön kat, huzur” TüS 1336.

Gülensoy (2007: 471), *karşı* sözcüğünün *kar-* “karşı durmak” fiilinden ve *-ış-* *ı* eklerinden türetildiğini ifade eder.

Garşudan geliy bir büyük deve/ Gevişini geve geve/ Góya ben de seni gelin ettim/ Şu garşu ki büyük eve.

gasap kasap. ✓ *kasap* (söz başı ötümlüleşme) > *gasap*. Ar. *ḳassāb* “kasap” OsmTL 568; krş. TT *kasap* “1. Sığır, koyun gibi eti yenecek hayvanları kesen veya

dükkânında perakende olarak satan kimse; 2. Et satılan dükkân; 3. *sf. mec.* Kan dökücü” TüS 1341.

gaş 1. Binaların üstünde su birikmesini önlemek için yapılan düzenek. 2. Bacaların etrafının su geçmemesi için yapılan çalışma. 3. Semerin üstüne ip atılmaya yarayan yeri. 4. Tarlanın kenarına yapılan set; 5. Organ adı. ✓ *kaş* (söz başı ötümlüleşme) > *gaş*; krş. ET *1kaş* “kaş; bir şeyin kenarı, yanı”, *2kaş* “yeşim taşı, kıymetli taş, yüzüğün çerçevesi” ED 669, Uyg. *kaş* “değerli bir taş” (Ayazlı 2016: 137), Kar. *kaş* “beyaz olanı yıldırım, susuzluk ve şimşek çakmasından korunmak için yüzüğe takılan, beyaz ve siyah saf bir taş” 144, *kāş* “kaş” 183, *kāş* “herhangi bir şeyin ucu ve kıyısı” DLT 410, EOT *kaş* I “kaş” BL 59, *kaş* II “yüzük taşı” BL 75, *kaş* “1. Eyerin ve semerin önünde ve ardında olan yükseklikler; 2. Kavun ve karpuz dilimi; 3. Damın saçağı; 4. Ufuk” TS IV 2327- 2328, Kıp. *kaş* I “kaş”, *kaş* II “tepenin başı”, *kaş* III “yüzük kaşı”, *kaş* IV “eyerin ön ve arkasındaki yükseklikler”, *kaş* V “bir şeyin kenarı, ağzı” Kıp.TS 130, An. Ağ. *gaş* I “1. Dik yamaç, uçurum; 2. Kıyı”, *gaş* II “1. Duvar; 2. Çatı”, *gaş* III “semerin ön ve arkasında ip geçirmeye yarayan çatal ağaçlar”, *gaş* IV “yaylaevi” DS VI 1933, TT *kaş* “1. anat. Gözlerinde üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa yollar; 2. Eyerin ön ve arkasındaki çıkıntılı bölüm; 3. Sarp kayalık, uçurum; 4. Bağ ve bahçelerde toprak yığarak yapılan sınır ve set; 5. Ocağın üst veya şöminenin üst tarafında bulunan, üzerine malzeme konulan çıkıntı” TüS 1345.

Gönül düştü bir gaşları garaya/ Zalım felek geldi girdi araya/ Ne dadı var otursam da saraya/ Durnam teleklerin telleri hani?

Cüş semerin gaşlarını girdin.

İndim deriye daş bulamadım, yüzüğüme gaş bulamadım.

gaşlama tarlaya set yapma. ✓ *kaşlama* (söz başı ötümlüleşme) > *gaşla-* (*gaş+la-* ‘isimden fiil yapım eki’+*-ma* ‘filden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *gaşlama* “toprak damların kenarlarındaki düzlük” DS VI 1934, TT *kaşla-* “yüzüğün taşını kaşa oturtmak” TüS 1347.

Hargın kenarını su taşmasın diy yükseltirler ona gaşlama diyeler.

gatiḥ katık, ayran. ✓ *katık* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *gatiḥ* (< *gat-* ‘katmak’+*-iḥ* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 217- 218); krş. ET *katık* “başka bir şeye katılan şey, baharat, çeşni” < *kat-* ED 98, Kar. *katık* “bir şeye katılan nesne; tutmaca katılan sirke ve yoğurt gibi çeşni” DLT 164, EOT *katık* “katık” BL 79, Kıp. *katıg* IV “katık, ekmekle beraber yenilen süt, yoğurt gibi şeyler”, *katık* Kıp.TS 131, Osm. *katık* “yayık ayranı” (Dankoff 2004: 165), An. Ağ. *gatiḥ* “ayran” DS VI 1935, TT *katık* “1. Ekmekle karın doyurmak gerektiğinde, ekmeğe katılan peynir, zeytin, helva vb yiyecek; 2. Yağı alınmamış yoğurt, ayran” TüS 1349.

Bi ekşi köy gatiğ olsa da içsek. Gız Gülbıyaz abla köyden geldin niye ekşi bi gatiḥ getirmedin.

gatiḥlı çorba ayranlı çorba. ✓ *katıklı çorba* (söz başı ötümlüleşme) > *gatiḥlı çorba* < (ET *katık* ‘yiyecek’ ED 98 >) *gatiḥ+lı* “isimden isim yapım eki”+ (Far. *şûrbā* ‘çorba’ Steingass 1998: 765 >) çorba.

Soğuh soğuh içiliy Ramazan’da, yazın patoşdan gelince, yarmadan, nohutdan, fasulyadan içine atıysın bişirisin gatiḥlı çorba, gatiḥlı ayran.

gatır katır. ✓ *katır* (söz başı ötümlüleşme) > *gatır*; krş. ET *katır* “katır” ED 604, Kar. *katır* “ay.” DLT 156, EOT *katır* “ay.” BL 88, Kıp. *katır* “ay.” Kıp.TS 131, TT *katır* “1. hay. Atgillerden kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan; 2. sf. mec. Kaba, bayağı, görgüsüz (kimse)” TüS 1351.

Eren (1999: 218), *katır* “kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan” sözcüğü için *kat-* fiilinden geldiği şeklindeki görüşün düşündürücü olduğunu, Türkçeden Moğolcaya geçtiğini ve Moğolcada *qaçır* biçimini aldıktan sonra tekrar alıntılama ile *kaçır* (*kaşır*) biçiminde kimi Türk dillerinde kullanıldığını ifade eder.

Almıy ortadan yarmış, yarısını ata yedireceğiz yarısını da gadın yiyecek demiş, gatır gulun dutacaḥ yanı hamile galacaḥ.

gavaḥ 1. Kavak; 2. Akıncılar’da yerleşke adı. ✓ *kavak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *gavaḥ* < *kav-*+(a)*k* (Eren 1999: 219); krş. ET *kavaḡu* “kuru ve çabuk tutuşan madde” < **kav+a-* ED 584, Kıp. *kavak* “kavak, kavak ağacı” Kıp.TS

132, An. Ağ. *kavak* “ay.” DS VIII 2686, *gavaḥ* “1. Kavak; 2. Çınar ağacı” DS VI 1937, TT *kavak* “*bit.* Söğütgillerden, sulak bölgelerde yetişen, boyu bazı türlerinde 30- 40 metreye değin çıkan, kerestesinden yararlanılan uzun boylu bir ağaç” TüS 1355.

Eren (1999: 219), *kavak* “sulak yerlerde yetişen bir ağaç” < *kav*-(a)*k* sözcüğünün tipik Oğuzca özelliklere sahip olduğunu, yerel ağızlarda çınar ağacına *kavlağan* (> *kavlan*) adının verildiğini bunun da çınar ağacının kavlaması ile ilgili olduğunu ifade eder.

Odun olmaz/ Söğüdünen gavaḥdan/ Adam olmaz/ Deliyinen salaḥdan.

gavum kavim, eş, dost, akraba. ✓ *kavim* (söz başı ötümlüleşme ve söz içi *i* > *u* ünlü değişimi) > *gavum*. Ar. *ḳavm* “insan topluluğu” OsmTL 572; krş. TT *kavim* “*top.* Aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu, budun” TüS 1357.

O da senin gavmundan ganından.

gavum gardaş kavim kardeş, eş, dost, akraba. ✓ *kavim kardeş* (söz başı ötümlüleşme) > *gavum gardaş* < (Ar. *ḳavm* ‘eş, dost’ TüS 1357 >) *gavum*+ (ET *karında*:ş ‘kardeş’ ED 665 >) *gardaş*; krş. TT *kavim kardeş* “bütün akrabalar, tanıdıklar” TüS 1357.

Hepimiz bir gavum gardaṣuḥ helbet hepimiz bir yerden geldük.

gavun kavun. ✓ *kavun* (söz başı ötümlüleşme) > *gavun*; krş. ET *kaḡun* “kavun” ED 611, Kar. *kagun* “ay.” DLT 6, EOT *kavun* “ay.” BL 103, Kıp. *kavun* “ay.” Kıp.TS 132, An. Ağ. *gavun* “kavun” DS VI 1941, TT *kavun* “*bit.* 1. Kabakgillerden sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki; 2. Bu bitkinin genellikle güzel kokulu, sulu ve etli meyvesi” TüS 1359.

Eren (1999: 220), *kavun* “sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki” sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder.

Şimdik gidiyrük bostan tarlasının yanına gavun kesiyrük.

gavunluḥ kavunluk, bostan, bağ, bahçe. ✓ *kavunluk* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *gavunluḥ* (< *gavun* ‘kavun’ TüS 1359+*luḥ* ‘isimden isim yapım eki’).

Bahça deyrik, bostan deyrik, gavunluḥ deyrik.

gavuṣ- kavuşmak, ulaşmak, yetişmek. ✓ *kavuṣ-* (söz başı ötümlüleşme) > *gavuṣ-*; krş. ET *kavıṣ-* “bir araya gelmek, buluşmak” < **kav-* ED 588, Uyg. *kavıṣ-* “buluşmak” (Ayazlı 2016: 140), Kar. *kawuṣ-* “kavuşmak” DLT 261, EOT *kavuṣ-* “birleşmek” TS IV 2362, Kıp. *kavuṣ-* “ay.” Kıp.TS 132, Siv. Ağzı *gavuṣ-* “uzun bir ayrılıktan sonra bir araya gelmek” SivS DŞ 615, TT *kavuṣ-* “1. Ayrı kalınan, sevilen bir kimseyle bir araya gelmek, onu yeniden görmek; 2. Yokluğu çekilen veya çok istenen bir şeye erişmek, onu elde tutmak; 3. Katılmak; 4. Bir araya gelmek, birleşmek; 5. Güneş batmak; 6. Varmak, ulaşmak” TüS 1360.

Biz onnara, onnarın zamanlarına gavuşmadıḥ.

Garanfili çekerim/ Üstüne gül ekerim/ Sana gavuşmaḥ için/ Dünya gahrı çekerim.

gavut 1. Kuru toprak; 2. Güzel sürülen tarla; 3. Buğdayın değirmende çekildikten sonra unun kavrulması ile elde edilen yemek. ✓ *kavut* (söz başı ötümlüleşme) > *gavut*; krş. ET *kavut* “kavrulmuş buğday unu, bu undan yapılmış yulaf ezmesi” ED 610, Uyg. *kavut* “bir vergi çeşidi” (Ayazlı 2016: 140), Kar. *kavut/ kagut* “akdarı unu, yağ ve şekerle karıştırılıp yenen loğusa yemeği” DLT 415, EOT *kavut* “arpa ve buğday gibi tahılların kavrulup öğütüldükten sonra, bazen şeker de eklenerek yapılan bir tür yiyecek” BL 79, *kavut* “kavrulmuş hububat unu” TS IV 2363, Kıp. *kavut* I “Kavrulmuş hububat”, *kavut* II “darıdan yapılan bir yemek” Kıp.TS 132, An. Ağ. *gavut* I “1. Kavrulmuş tahıl unu; 2. Öğütülmüş armut kurusu unu; 3. Yabani armut” DS VI 1942, Siv. Ağzı *gavut* “1. Tahıl ununun kavrulmuş hâli” SivS DŞ 615; SivS K 192; SivS T 171, TT *kavut* “1. Kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununa pekmez, şeker veya tatlı yemiş katılarak yapılan yiyecek; 2. Güneşte kurutulmuş peynir” TüS 1360.

Kırzioğlu (1962: 218), “kavrulmuş buğday unu” anlamına gelen *kavut*’un yoksulların aşlığı olduğunu ve seçkin konuşamayan kimselere de *ağzı kavutlu* dendiğini ifade eder. Gülensoy (2007: 481), *kavut* “kavrulmuş ve dövülmüş tahıl

ununa şeker ve tatlı yemiş katılarak yapılan yiyecek” sözcüğünün OT *kagut~ kawut* “darıdan yapılmış yiyecek”, *kawuk* “kepek” (KB) [< * *kak* “kurutulmuş nesne”] olarak kullanıldığını söyler.

Öyle bir tarla sürdüm hasılladım ki gavut gibi oldu. Gavutun yemeğ de var, buğdı gavuriler, değirmende çekiler, onu un olıy, ondan gavut yapıyler yiyiler.

gaygan kızak, kaymak için kullanılan herhangi bir araç. ✓ *kaygan* (söz başı ötümlüleşme) > *gaygan* (< *gay*-‘kaymak’+*-gan* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 482); krş. Kıp. *kay*- “kayma işi” Kıp.TS 134, TT *kaygan* “ıslak veya düz olduğundan kaydırıcı özelliği bulunan veya üzerinde kayılan” TüS 1363.

Tek dodikli, çift dodikli gayıh var, gaygan var, çember bulamazsan hortum taħarsın.

gaygana yoğurt ve yumurtanın karıştırılarak pişirilmesi ile elde edilen yemek. ✓ *kaygana* (söz başı ötümlüleşme) > *gaygana*. Far. *xayāgīna* “omlet” (Eren 1999: 221); krş. EOT *kaygana* “kaygana” BL¹²² 78, Kıp. *kaygana* “un ve yumurta ile yapılıp içine yağ dökülen tatlı” Kıp.TS 133, An. Ağ. *kaygına* “1. Kızarmış ekmek ya da hamur üzerine pekmez dökülerek yapılan tatlı; 2. Zeytinyağında kızartılan yoğurtla yumurta karışımı” DS VIII 2699, *gaygana* I “1. Yumurta ve un, yağda kızartılarak yapılan bir çeşit omlet” DS VI 1945, Siv. Ağzı *gaygana* “ay.” SivS DŞ 615; SivS K 192; SivS T, 172, TT *kaygana* “1. Omlet; 2. Yumurta çalkanarak yapılan bir tatlı türü” TüS 1363.

Gaygana, bi de cıbul gaygana da faħır insana denir. Ununan yumurtayı özeyip tavıy bütün goyarlar.

gayıh kayık, kızak; kaymak için kullanılan herhangi bir araç. ✓ *kayık* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *gayıh* (< *gay*- ‘kaymak’+*-ıh* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 221); krş. ET *kayğuk* “gemiden küçük olan bot” < *kay*- ED 676, Kar. *kaygık* “ay.” DLT 422, An. Ağ. *kayık* III “kızak” DS VIII 2700, TT *kayık*

---

¹²² Turan (2001: 78), *kaygana* sözcüğünü *yumurdalı kavurma, kaygana, pirinç aşı, koyun aşı* bağlamında verir.

“1. den. Kürek veya yelkenle yürütülen ufak tekne; 2. sf. Bir yana kaymış” TüS 1363.

Tek dodikli, çift dodikli gayıh var, gaygan var, çember bulamazsan hortum taharsın.

gayın evlilikle birlikte meydana gelen akrabalık. ✓ *kayın* (söz başı ötümlüleşme) > *gayın*; krş. ET *kadın* “evlilikle ilgili; kayınbaba” ED 602, Uyg. *kadın* “ay.” (Ayazlı¹²³ 2016: 130), Kar. *kadın* “kayın, sıhri akrabalık” DLT 12, EOT *kayınlık* “sıhriyet, dünürlük” TS IV 2373, Kıp. *kayın* II “ay.” Kıp.TS 133, An. Ağ. *gayın* “karının ya da kocanın erkek kardeşi, kayın” DS VI 1946, Siv. Ağzı *gayın* “ay.” SivS DŞ 615; SivS K 192, TT *kayın* II “kadın ve kocaya göre birbirlerinin erkek kardeşi, kayınbirader” TüS 1364.

gaynana kaynana. ✓ *kaynana* (söz başı ötümlüleşme ve sözcük öbekleşmesi sonucu ilk sözcükteki dar ünlünün düşmesi) > *gaynana* < (ET *kadın* ‘akraba’ ED 602 >) *gayın*+(ET *ana* ‘anne’ ED 169 >) *ana*; krş. EOT *kayın ana* “kayınpeder” BL 61, Kıp. *kayın ana* “ay.” Kıp.TS 133, TT *kaynana* “kocaya veya kadına göre birbirlerinin annesi, kayınvalide, hanımanne” TüS 1368.

Korkmaz (2009: 60), *kayın* “kayın birader” sözcüğü kökünü *ka* “aile” olduğunu ifade eder.

Gaynanasız olduğumdan/ Ter çıktı goltuğumdan/ Her gelen bir Taş vurdu/ Ben sahipsiz olduğumdan.

gaynata kayınbaba. ✓ *kayınata* (söz başı ötümlüleşme ve sözcük öbekleşmesi sonucu ilk sözcükteki dar ünlünün düşmesi) > *gaynata* < (ET *kadın* ‘akraba’ ED 602 >) *gayın*+(ET *ata* ‘baba’ ED 40>) *ata*; krş. EOT *kayın ata* “kayınpeder” BL 61; TS IV 2373, Kıp. *kayın ata* “ay.” Kıp.TS 133, An. Ağ. *gaynata* “kayınbaba” DS VI 1948, TT *kaynata* “kocaya veya kadına göre birbirlerinin babası, kayınbaba, kayınpeder, babalık” TüS 1369.

Gaynatam geldi, eline beyle uzandım, elimi beyle bırağmadı.

---

¹²³ Ayazlı (2016: 130), Tuva Türkçesindeki *kat*, ET *kadın* sözcüğünün iyelik ekli biçiminden ortaya çıktığını (*kadın+ı* > *kandı > *kattı*) Li’den alıntılar.

gayle sıkıntı, düşünce. ✓ *gaile* (i > y değişimi) > *gayle*. Ar. *gā'ile* “dert, sıkıntı” OsmTL 315; krş. TT *gaile* “esk. 1. Sıkıntı, dert, keder, üzüntü; 2. Uğraştırıcı iş çekilmesi zor; 3. İstenmeyen durum, baş belası” TüS 899.

Her şeyi gayledisin, her şeyi gayletme.

gaymaḥ kaymak. ✓ *kaymak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *gaymaḥ*; krş. ET **kaḥak* “sütün yüzündeki katman, kaymak” < **kaḥ-* ED 636, Kar. *kanak* “ay.” DLT 165, EOT *kaymak* “ay.” BL 67, Kıp. *kaymak* “ay.” Kıp.TS 134, An. Ağ. *gaymaḥ* “sütün yüzü, kaymak” DS VI 1948, Siv. Ağzı *gaymak* “ay.” SivS DŞ 615; SivS K 193; SivS T 172, TT *kaymak* “1. Sütün ve yoğurdun yüzünde zar durumunda toplanan, açık sarı renkli, koyu yağlı katman, krema; 2. Sütü yayvan kaplar içinde ve hafif ateşte tutarak elde edilen koyu, yağlı öz; 3. Yağmur ve selden sonra toprağın üzerinde kalan özlü tabaka; 4. mec. Bir şeyin en iyi ve seçkin bölümü” TüS 1366.

Gülensoy (2007: 484), *kaymak* “sütün yüzünde zar gibi toplanan, açık sarı renkli, koyu yağlı katman” sözcüğünün OT *kayak*, *kanak*, *kıyak* biçimleri ile kullanıldığını ifade eder.

Anne demeye geldim/ Gaymaḥ yemeğe geldim/ Meramım gaymaḥ değil/ Yari görmeğe geldim.

gaymaḥlan- ekmeğin ve hamurun üstünde kalan kısmının kabuk bağlamak, kabuklanmak. ✓ *kaymaklan-* (söz başı ötümlüleşme ve söz içi sızıcılaşma) > *gaymaḥlan-* (< *gaymaḥ* ‘kaymak’ TüS 1366+*lan-* ‘dönüşlülük işlevli isimden fiil yapım eki’); krş. Kar. *kayaklan-* “kaymaklanmak” DLT 432, TT *kaymaklan-* “kaymak bağlamak, kaymak tutmak” TüS 1367.

gazan kazan. ✓ *kazan* (söz başı ötümlüleşme) > *gazan*; krş. ET *kazgan* “kazan” < *kaz-* ED 682, Kar. *kazgan* “çöküntü, çatlak ve yarıklar bulunan arazi, çukur” DLT 7, EOT *kazan* “kazan” BL 78, *kazgan* “kazan” TS IV 2392, Kıp. *kazan* “ay.” Kıp.TS 135, An. Ağ. *gazan* “büyük tencere, kazan” DS VI 1953, Siv. Ağzı *gazan* “ay.” SivS DŞ 616, TT *kazan* “1. Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya

yarayan büyük, derin kap; 2. Buhar makinelerinde, kalorifer tesisatında, suyun kaynatıldığı büyük derin kap” TüS 1371.

Eren (1999: 223), *kazan* < *kazgan* sözcüğünün Türkçe *kaz-* fiilinden geldiğinin bilimsel yayınlarda sıkça kabul gördüğünü ifade eder.

Gel bi gazan su goyağ deyi odunnar var kütükler goca bulgur gazanı var goyağ bir gazan su gaynasın deyi bunnarı haşlıyağ.

gazel sonbaharda dökülen kurumuş yaprak. ✓ krş. An. Ağ. *gazal* “1. Mısır koçanı yaprakları; 2. Darı sapı” DS VI 1953, Siv. Ağzı *gazel* “kavak yaprağı” SivS DŞ 616, Siv. Ağzı *gazel* “sararmış solmuş ağaç yaprağı, hazan yaprağı” SivS K 193, TT *gazel* II “sonbaharda kuruyup dökülen ağaç yaprağı” TüS 909.

Tietze (2009: 110), *gazal* II/ *gazel* I “dökülen kuru yaprak” sözcüğünün *hazan*’dan geldiğini ifade eder.

Dağlarda gezer oldum/ Ohuyup yazar oldum/ Ben bir güzel uğruna/ Guruyup gazel oldum.

gazuğ 1. Kazık; 2. İşe yaramayan kişi. ✓ *kazık* (söz başı ötümlüleşme, *ı* > *u* ünlü değişimi ve söz sonu sızıcılaşma) > *gazuğ* (< *gaz*-‘kazmak’+*-uğ* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 224); krş. ET *kazğuk* “yere sabitlenen saplama” ED 682, Kar. *kazuk* “kazılmış olan” DLT 164, EOT *kazuk* “ay.” TS IV 2392, Kıp. *kazuk* “ay.” Kıp.TS 135, An. Ağ. *gazuğ* “kazık” DS VI 1955, TT *kazık* “1. Toprağa çakılmak için hazırlanmış, ucu sivri demir veya ağaç; 2. Direk, sopa; 3. Yapıların temelinde kullanılan, toprağa çakılan veya toprak içine giren tahta, maden ve betonarmeden silindir, prizma vb. biçimindeki uzun parça; 4. *sf. mec.* Çok zor (soru, sınav vb.); 5. *tkz.* Aldatma; 6. *sp.* Genellikle yağlı güreşte, güreşçinin, elini hasmının kispeti içine sokarak yaptığı oyun; 7. *esk.* İnsanı üstüne oturarak öldürdükleri, yere dik çakılmış sivri uçlu odun veya şiş; 8. *esk.* Kazığa oturarak uygulanan öldürme cezası” TüS 1373.

gazzuğ kazık. ✓ *gazuğ* (ünsüz ikizleşmesi) > *gazzuğ*.

Ne gazzuğ gibi direniyin gel bu tarafa.

gebre hayvan kılından yapılmış, hayvanların tımarında kullanılan alet. ✓ krş. An. Ağ. *gebre* I “1. Hayvan tımar edildikten sonra tozunu silmeye yarayan kıl kese; 2. Kaşağı” DS VI 1957, Siv. Ağzı *gebre* “ay.” SivS DŞ 616; SivS K 193; SivS T 173, TT *gebre* “ay.” TüS 911.

Eren (1999: 150), *gebre*¹ “atı tımar etmekte kullanılan kıldan kese” sözcüğünün Kürtçede de aynı biçimde kullanıldığını Sırpçaya Türkçeden geçtiğini ifade eder. Tietze (2009: 113), *gebre* I sözcüğünün Arapçanın Mısır dialektinde “yazın giyilen pamuklu”, Suriye dialektinde *kabra* “kumaşın dayanıklılığı” olarak kullanıldığını söyler.

Eksiden hayvanların arhalarını gebrelilerdi.

geç genç. ✓ *genç* (söz içi ünsüz düşmesi) > *geç*; krş. ET *kenç* “insanın ya da hayvanın genç olanı” ED 727, Kar. *kenç* ~ *kēnç* “çocuk” DLT 88, EOT *gencecük* “pek genç” TS IV 1633, Kıp. *genç* “taze, körpe çocuk” Kıp.TS 86, An. Ağ. *geç* I “genç” DS VI 1960, TT *genç* “yaşı ilerlememiş olan, ihtiyar karşıtı; 2. Gelişmesini tamamlamamış olan (bitki, hayvan vb.); 3. Gençlikteki özelliklerini koruyan, dinç; 4. Zihin bakımından yeterince gelişmemiş, toy; 5. *mec.* Yeni gelişmekte olan, kısa bir geçmiş olan” TüS 926.

Eren (1999: 153- 154), *genç* “yaşı ilerlememiş olan” < Ana Türkçe *kenç sözcüğünün Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yaşadığını, Ana Türkçeden Moğolcaya *kence* olarak geçtiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2009: 127; Gülensoy 2007: 364.

geçlik gençlik. ✓ *gençlik* (söz içi ünsüz düşmesi ve ötümsüzleşme) > *geçlik* (< *ge(n)ç*+ ‘genç’+*lik* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *geçlik* “gençlik DS VI 1963, TT *gençlik* “genç olma durumu” TüS 926.

Adam yatarkene urıyasında bi tane hoca gelmiş demiş kine ben sağ a bi bela verecem geçlikde mi veriyim, gocalıhda mı?

geçe öte taraf; geçilmeye müsait yer. ✓ *geçe* (< *geç*- ‘geçmek’ TüS 917+ -e ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *keç*- “geçmek” ED 69, Uyg. *keç*- “ay.” (Ayazlı 2016: 143), Kar. *keç*- “ay.” DLT 397, EOT *geçecek yeri* “suyun geçilecek yeri” BL 99, EOT

geçe “taraf, yön” TS III 1614, An. Ağ. *geçe* “taraf, yön” DS VI 1960, Siv. Ağzı *geçe* “ay.” SivS DŞ 616; SivS K 194; SivS T 173, TT *geçe* II “karşılıklı iki yandan her biri, yaka” TüS 913.

Tietze (2009: 115), *geçe* II “yan, kıyı” sözcüğüne dair herhangi bir açıklamada bulunmaz.

geç- “geçmek, aşmak” fiilden isim yapım eki -A için bk. Korkmaz 2009: 68; krş. *kes-e*, *sap-a*, *oy-a* vb.

Irmağan öbür tarafı, bir tepeden öbür tepeye geçiş, öte yamaç da var, öte geçe de var.

geçi keçi. ✓ *keçi* (söz başı ötümlüleşme) > *geçi*; krş. ET *eçkü* “keçi” ED¹²⁴ 24, Kar. *keçi* “Oğuzcada keçi” DLT 442, EOT *keçi* “dişi keçi” BL 90, Kıp. *keçi* “ay.” Kıp.TS 136, An. Ağ. *geçi* I “keçi” DS VI 1962, Siv. Ağzı *geçi* “ay.” SivS K 194, TT *keçi* “1. hay. b. Geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen, memeli dişi hayvan; 2. sf. mec. İnatçı” TüS 1375.

Eren (1999: 225- 226), *keçi* “eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen evcil hayvan” < *eçki/ eçkü* sözcüğü için geniş bir malumat verir: Clauson’a göre Oğuzca biçim bir bozulma sonucu *keçi*, Poppe ve Şcerbak gibi araştırmalara göre ise göçüşme ile *keçi* olduğunu söyler. Eren, bu iki görüşün de kolay kolay doğrulanamayacağını belirtir ve Ligeti’nin de böyle düşündüğünü ifade eder. Nemeth’in ise *keçi* sözcüğünün keçileri çağırma sözü olan *keç keç*’den geldiği görüşünü aktarır.

Peynirinen çökeleği birbirine gattıh mu deleme olıyır, geçinin oğlağların derisine peynir basıylar o da depme.

gedek manda yavrusu; camızın erkeği. ✓ krş. An. Ağ. *gedek* “1. Manda yavrusu; 2. Kışın doğan kuzu” DS VI 1965, *gedek* “malak” (Kırzioğlu 1962: 212), Siv. Ağzı *gedek* “manda yavrusu” SivS DŞ 616; SivS K 194; SivS T 173.

Gedek çamışın erkeği.

---

¹²⁴ Clauson (1972: 24), *eçkü* sözcüğünün özellikle dişi keçi için kullanıldığını, *keçi* biçiminin Oğuzca bir bozulma olduğunu ifade eder.

gedik 1. Tarlaların girişı ve çıkışı için boş bırakılan alan; 2. Köşe, dönülecek yer. ✓ krş. ET *ketük* “çentik” < *ket-* “çentiklemek” ED 702, Kar. *kert-* “kertmek” DLT 209, EOT *gedik*, (*gedük*) “1. Eksik, noksan, ihtiyaç; 2. Çatlak, yarık” TS III 1622, Kıp. *ketik* “gedik, oyuk” Kıp.TS 141, An. Ağ. *gedik* I “köyün ya da çiftliğin arazisinin dörtte biri; 2. 320 dekarlık alan”, *gedik* IV “yüksek yer, tepe”, *gedik* V “1. Bahçe, bağ kapısı; 2. Bahçe ya da tarlalara hayvanların geçmemesi için yapılan engel, çit”, *gedik* VI “sokak” DS VI 1966- 1967, TT *gedik* 3. *mec.* Boşluk, eksiklik” TüS 919.

Oğlum gette o gedikten öte tarafa dön.

Tarlaların etrafı ağaçlıdır, yol bırakırlar. Yolağ, gedik.

gelberi 1. Tandırdan kül çeken alet; 2. Ahırda gübre çeken alet. ✓ *gelberi* (< *gel-* ‘gelmek’+ Ø ‘emir 3. tekil kişi’+ *beri* ‘yer- yön zamiri’ Tietze 2009: 123); krş. An. Ağ. *gelberi* I “1. Büyük ocaklardan ateşi dışarı çekmek, tıkanmış boru, ark vb. şeyleri temizlemek ya da harç, çamur, kireç karıştırmak için kullanılan uzun saplı demir araç; 2. Tırmık; 3. Ağzı enli çapa; 4. Maşa” DS VI 1972, Siv. Ağzı *gelberi* “ay.” SivS DŞ 617; SivS K 194; SivS T 174, TT *gelberi* “ay.” TüS 919.

Malların altını çekişin ya o işte gelberi.

gelüncük evcil hayvanları boğazlayan hayvan, sansar. ✓ *gelüncük* (< *gelen(i)* ‘tarla faresi’ DS VI 1975+*cük* ‘küçültme eki’); krş. ET *kelegü* “eski bir hayvan adı” ED 718, Kar. *kelegü* “jerboa, keseli fare” DLT 194, EOT *geleği* “tarla faresi” TS III 1625, Kıp. *kelenü* “tarla faresi” Kıp.TS 137, An. Ağ. *gelengi* “tarla faresi” DS VI 1975, Siv. Ağzı *gelengi* “ay.” SivS DŞ 617; SivS T 174- 175, TT *gelincik* “2. hay. Sansargillerden ince uzun yapılı, sivri çeneli, küçük bir hayvan; 3. hay. Mezgitgillerden, yılan balığına benzer, eti sevilen bir balık; 4. Yılancık, arpacık, çıban” TüS 921, Az.T *geleni* “tarla faresi” (Akdoğan 1999: 342).

Eren (1999: 152), *geleni* < *keleni* “tarla sıçanı” sözcüğü kökeninin açık olmadığını, yerel ağızlarda büyük sıçana *keme* adının verildiğini ancak *geleni* ile bağlantı kurulamayacağını ifade eder. Tietze (2009: 124), *gelengi* için “tarla faresi” anlamını verir ve herhangi bir açıklamada bulunmaz. Gülensoy (2007: 363), *gelincik* “tarla faresi” sözcüğünün *gelen* adına *gelen* +*cik* ekiyle türetildiğini ifade eder.

ET’de *kelegü* sözcüğü fare, sıçan için söylenmiştir. Aynı kavramı gösterdiği net olmasa da DLT’te *alañır* da bulunmaktadır: *alañır* “büyük bir sıçan; Arap tavşanı” ED 149, *alañır* “Sıçan cinsinden bir şey. Aktavşandır. Türkmenler onu yer.” DLT 82. Eski Anadolu Türkçesinde *kelegü* > *geleği* gelişimi yaşanmış, ağızlarda varlığını *gelengi*, *gelengü*, *gelenki*, *geleni* biçimlerinde sürdürmektedir. Ölçünlü dilde ise *gelincik* sözcüğü bahsedilen hayvanı ifade etmek ile birlikte bitki adı olarak da kullanılmış, sesteş sözcük oluşturmuşlardır. Bitki adı olarak kullanılan *gelincik* sözcüğü EOT döneminden itibaren bu biçimiyle kaynaklarda vardır: *gelincik* “gelincik çiçeği” BL 104, *gelincik* “gelincik, şakayık denilen çiçek” TS III 1627. Ayrıca sözcük bir kez de *gelincik* “yer güvercini” (XVI) TS III 1627 anlamı ile kullanılmıştır.

Hayvan anlamıyla kullanılan *kelegü* > *geleği*, *geleni* sözcüğünün gösteren gösterge bağlamı zaman içinde kullanımdan düşerek yeniden adlandırılma ihtiyacı doğmuş ve küçültme eki ile yeniden türetilmiştir. Ölçünlü dilde *gelincik* sözcüğünün ağızlarda ise *gelengi* ve türevlerinin birlikte yaşaması bundan olmalıdır.

Gelüncüğ çoğ görmiyürk.

gelin gelin. ✓ *gelin* (< *gel* ‘gelmek’ + *-in* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 152); krş. ET *kelin* “gelin” < *kel-* ED¹²⁵ 719, Uyg. *kälin* “hizmetçi kız, genç bayan” (Ayazlı 2016: 144), Kar. *kelin* “gelin” DLT 174, Kıp. *kelin* “ay.” Kıp.TS 137, An. Ağ. *gelinaba* “yenge” DS VI 1978, TT *gelin* “1. Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın; 2. Aileye evlenme yoluyla girmiş kadın” TüS 921.

gel- “gelmek” fiilinden fiilin gösterdiği işin “sonucu” ve “ürünü olma görevini” yüklenen fiilden isim yapan *-(I)n* eki için bk. Korkmaz 2009: 101; krş. *ak-ın*, *bas-ın*, *ek-in* vb.

Duvağ telli gelin/ Gümüştan elli gelin/ Buğlu gözlerinden/ Bulduğum belli gelin.

---

¹²⁵ Clauson (1972: 719), *kelin* sözcüğünün “aileye gelen biri” anlamında akrabalık terimi olduğunu, “küçük erkek kardeşin veya oğlunun eşi” anlamına geldiğini ifade eder.

gelünlük 1. Gelinlik, evlilik elbisesi; 2. Evlilik çağına gelen kız. ✓ *gelinlik* (*i > ü* ünlü değişimi) > *gelünlük* (< *gelün+lük* ‘isimden isim yapım eki’); krş. TT *gelinlik* “1. Gelin olma durumu; 2. Gelinin giysisi; 3. sf. Gelin giysisi yapmaya uygun kumaş; 4. sf. Gelin olma çağına gelmiş (kız); 5. sf. Gelin için hazırlanmış” TüS 922.

gemeç baston. ✓ **eğmeç* > *gemeç* (< *eğ-* ‘eğmek’ TüS 763+ *-meç* ‘fiilden araç gereç adları türeten ek’); krş. An. Ağ. *eğmeç* I “1. Loğ taşının yay biçimindeki ağaç sapı; 2. Ağaç dallarını eğmek için kullanılan ucu eğri sırık; 4. Baston” DS V 1681.

eğ- “eğmek” fiilinden araç gereç adları türeten *-mAç* eki için bk. Korkmaz 2009: 94; krş. *al-maç* “ahize”, *eğ-meç* “kavis”, *soğut-maç* “soğutucu” vb. DS VI 1986’da *geme* V “eğri, yamuk” sözcüğü de **eğ-* “eğmek” fiilinden *-me* ekiyle türemiştir.

gemik/ (bel gemiğ) kemik; kılçık. ✓ *kemik* (söz başı ötümlüleşme) > *gemik*; krş. ET *kemdük sünjük* “etten sıyrılmış kemik” < *kemdi-* ED 722, Kar. *kemdük sünjük* “ay.” DLT 209, EOT *kemük* “kemik” TS IV 2411, An. Ağ. *gemük* “ay.” DS VI 1988, Siv. Ağzı *gemük* “ay.” SivS DŞ 617, TT *kemik* “1. anat. İnsan ve hayvanların çatısını oluşturan türlü biçimdeki sert organların genel adı” TüS 1384.

Gülensoy (2007: 495), *kemik* sözcüğünün **kem-* “kemirmek” fiilinden *-ür-* fiilden fiil ve *-dük* fiilden isim yapım ekleriyle türetildiğini, **kemdük* > *kemük* > *kemik* gelişimini geçirdiğini ifade eder.

Bel gemiği var onda. (Balık için söylenir.)

Gèdiy gèdiy yola ki bir iki üç gatlı bina adam gemüğünden, gapısı bacısı yoh hep örülü gapı yeri adam gemüğünden.

gendü kendi. ✓ *kendi* (söz başı ötümlüleşme ve *i > ü* ünlü değişimi) > *gendü*; krş. ET *kentü* “kendi” ED 728, Uyg. *kentü* “ay.” (Ayazlı 2016: 145), Kar. *kendü~ kendi* “ay.” DLT 63, EOT *kendü* “ay.” TS IV 2420, EOT *gendöz/ gendözi* “kendi, kendisi” < *gendü öz+i* BL 135, TT *kendi* “1. İyelik ekleri alarak kişilerin öz varlığını anlatmaya yarayan dönüşlülük zamiri, zat; 2. Kişinin özel olarak vurguladığını anlatan bir söz” TüS 1386.

Bozuḥ dedi şu düğnanın temeli bozuḥ/ Tükendi aşım galmadı azıḥ/ Yazıḥ şu yiğidin ömrüne yazuḥ/ Nazlu yari gendüstüne eṣ deşül.

gendüme yarma, aşurelik buğday. ✓ krş. An. Ağ. *gendime/ gendüme* “dibekte dövülerek yemek yapılan buğday ya da arpa” DS VI 1990, *kendime* “buğday kırması, yarma” DS VIII 2741, Siv. Ağzı *gendime* “kemikli et ve yarma ile yapılan yemek” SivS DŞ 617.

Tietze (2009: 128), *gendime* “buğday kırması, yarma” sözcüğünün Far. *ganduma*’dan geldiğini ifade eder.

Anlamazsın anlatsam da ağulu bizde çul doḥunur/ Yünü orlonu yarma çorbasını gendümeysi keşi/ Dağılı sen ne bileceksin şehirli çocuḥ.

gerək kuru odun. ✓ *gelek* (söz içi *r~l* nöbetleşmesi) > *gerək*; krş. An. Ağ. *gelek* II “1. Kurumaya yüz tutmuş yeşil yaprak” DS VI 1974.

İç ses /l/ sesinin /r/ sesi ile nöbetleştiği örnekler için bk. Küçük 2013: 54; krş. *belki* > *berki*, *bilfiil* > *birfiil*, *zelzele* > *zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağzında da pek çok örnekte rastlarız: *maşala~ maşara*, *çırpı ipi~ çilpipi*, *fetil~ fetir* vb.

Gerek toplaruḥ, daḡdan gorudan.

gergü gergi, gerilmiş, gergin. ✓ *gergi* (*i > ü* ünlü değişimi) > *gergü* (< *ger-* ‘germek’+*-gü* ‘fiilden isim yapım eki’ Tietze 2009: 135); krş. ET *kergük* “gerilmiş, uzanmış şey” < *ker-* ED 742, Kar. *kergük* “koyunun içkembesinden kırkbayırıla beraber, kırkbayıra benzer bir şey” DLT 321, EOT *gergi* (*gergü*) “1. Çarmık, içkence aleti; 2. Perde” TS III 1665- 1666, An. Ağ. *gergi* I “1. Kağrı arabalarında kolların arasındaki açıklığı korumak için takılan ağaç; 2. Üzümlerin ezilmemesi için sepetlerin ağız kısmına yakın yere konulan aralığı koruyucu tahta; 3. Yol geçitlerini kapamak için kullanılan ağaç” DS VI 2000- 2001, Siv. Ağzı *gergi* “ay.” SivS DŞ 618; SivS K 197; SivS T 177, TT *gergi* “1. Perde; 2. İp, kayış, tel vb.ni gerginleştirme işinde kullanılan araç” Tüs 933.

İpi gergü yapıysın, düşecek şeyi sabitleştirmek.

geven keven, dikenli yağlı ot. ✓ krş. EOT *geven* “baklagillerden bir çalı ki bazı çeşitlerinden kitre denilen zamk çıkarılır” TS III 1676, An. Ağ. *geven* (*hıcı*) “geven bitkisi (zamkı)” DS VI 2009, Siv. Ağzı *geven* “ay.” SivS DŞ 618; SivS K 197, TT *geven* “bit. Baklagillerden çok yıllık, bazı türlerinden kitre denilen zamk çıkarılan, dikenli bir çalı, keven” TüS 938.

Eren (1999: 154), *geven* “çok yıllık dikenli bir çalı” sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder. Gülensoy (2007: 367), *geven* “dikenli bir çalı” sözcüğünün *kev*-fiilinden –*en* ekiyle türetildiğini dile getirir.

Eskiler top tikenli bi ot, eskiler onu mala doğrar verirdi, geven mala öyle yarıy ki.

Kağnı nedir görmedin ki düğeni/ Hiç tattın mı yalın ayağ yavanı/ Yemlik otu, ısırganı ve geveni/ Sen ne bileceksin şehirli çocuğ.

gever tarlada suyun belli bir istikamette gitmesi için açılan yol. ✓ krş. EOT *gever* “bahçe ve bostanlara arıktan su salıverecek delik, kulak” TS III 1676, An. Ağ. *gever* I “1. Bahçe ve tarla sulamak için açılan ince yol, ark; 2. Arklardaki suyun yolunu değiştirmek için önüne yapılan toprak set; 3. Ark suyunu evleklere bağlamak için delinip konulan taş” DS VI 2010, Siv. Ağzı *gever* “ay.” SivS DŞ 618; SivS K 197; SivS T 177.

Eren (1999: 155), *gever* “bahçe ve tarla sulamak için açılan su yolu, ark” sözcüğünün Erm. *kavar* “su kanalı” sözcüğünden gelmiş olabileceğini ifade eder. Tietze (2009: 106), *gever* sözcüğünün BatıErm. *gavar(n)*, DoğuErm. *kavar(n)*/ dial. *kavar* “ark, su yolu” olarak kullanıldığını dile getirir.

Gittim geveri yaptım, bizim oralar su olmuş bayağ.

gıdik/ gidik keçi yavrusu. ✓ *gıdik* (< *gıdı* ‘yansıma söz’ + *k* ‘sevecenlik işlevli küçültme eki’); krş. An. Ağ. *gıdik* I “1. Keçi yavrusu; 2. Kuzu; 3. Köpek yavrusu” DS VI 2031, Siv. Ağzı *gıdik* “ağlağın küçüğü” SivS DŞ 619; SivS K 199; SivS T 179, An. Ağ. *gıdı gıdı* “köpek, koyun, keçi vb. hayvanları çağırma ünlemi” DS VI 2031.

Kırzioğlu (1962: 212), *gıdık* “keçi oğlağı” sözcüğünün keçi ile oğlağının “gıdı- gıdı” diye çağrılmasından geldiğini ifade eder. Tietze (2009: 147), *gıdık* III “keçi yavrusu” sözcüğünün Yun. *gídi*’den geldiğini dile getirir.

Gıdık yoğ daha, ben çoğ yayığdım.

gıldık koyun ve keçi pisliği. ✓ krş. ET *kığ* “gübre” ED 610, Kar. *kıg* “toprağı gübrelendirmede kullanılan gübre” DLT 400, EOT *kığ* “koyun, keçi gibi hayvanların yumru dışkısı” BL 91, EOT *kığ* I “koyun, keçi, deve gibi hayvanların toparlak ve kuru pisliği” TS IV 2471, Kıp. *kığ* “ay.” Kıp.TS 143, An. Ağ. *gığ* [*gıldık, gıllık, gılık, gıgil* vb.] “deve, keçe, koyun vb. hayvanların pisliği” DS VI 2036, Siv. Ağzı *gıldık* “ay.” SivS DŞ 619; SivS T 179, Siv. Ağzı *gıgil* “koyunun dışkısı” SivS K 199, TT *kığ* “koyun, keçi veya deve pisliği, kığı” TüS 1405.

Eren (1999: 236), *kığ/ kığı* “koyun, keçi ve deve pisliği” sözcüğünün ET’den beri kullanıldığını ifade eder. Gülensoy (2007: 506), *kığ* “koyun, keçi ve deve pisliği” sözcüğünün *kıg*’dan geldiğini ve Anadolu ağızlarında *kığ, kığıl, kıldık, kıllık* vb. biçimleriyle yaşadığını dile getirir. Tietze (2009: 147) ise *gıldık* “kömür tozu ile hayvan gübresi karıştırılarak yapılan bir çeşit yakacak” sözcüğünün Erm. *glig/ klik/ kitik* “koyun ve keçi gübresi” sözcüğünden geldiğini savunur.

gığ+lık > gıglik > gılık (ünsüz ikizleşmesi) > *gıllık* (ses aykırılışması yoluyla) > *gıldık*. Ünsüz aykırılışması örnekleri için bk. Özçelik 2002: 131-144: krş. *attar > aktar, aşçı > ahçı, tepme > tekme* vb.

Yittim gapı açıldı/ ilik düğme saçıldı. (gıldık)

gıldiklen- yıkanırken vücudun keselenmesi ile yuvarlanır şekilde kir çıkmak. ✓ *gıldihlen-* (< *gıldık* “keçi, koyun pisliği” DS VI 2036+*len-* ‘dönüşlülük işlevli isimden fiil yapım eki’).

Aa beyle ovalıysın de ecük buralarından gıldihleniy ya kir mir ya yahut guvağ muvağ çıhıy ya o hep hırtıl.

gılık küçük ekmek. ✓ krş. An. Ağ. *gılık* I “saçta pişirilen çörek biçiminde küçük ekmek” DS VI 2042, Siv. Ağzı *gılık* “ay.” SivS DŞ 619; SivS K 200; SivS T 180, Er.

Ağzı *gılig/ gılik* “tandırda düşen ve pişerek alınan ekmek; tandırda pişirilen kalınca ekmek; peksimet” ErS S 416.

Menz (2009: 100), *kilik* “küçük ekmek” sözcüğünün Ermeniceden geldiğini ifade eder. Çetin (2018: 604- 605), DS’de çok sayıda *gılik* sözcüğü geçtiğini ve bu sözcüklerde “küçük” anlamının öne çıktığını söyler.

Tandırda gılik çoğ, miniğa göre yoh.

mısır gılığ mısırdan yapılan küçük ekmek. ✓ *mısır gılığ* < (Ar. *mişr* ‘mısır’ TüS 1677 >) *mısır*+ (Erm. *kilik* ‘ekmek’ Menz 2009: 100 >) *gılik(ğ)*.

Bişinin bir nevisi, mısır unundan yapılan mısır gılığ.

gır I 1. Kır, bayır, bayırlık alan; 2. Sulanmayan yer, sürülmeyen yer. ✓ *kır* (söz başı ötümlüleşme) > *gır*; krş. ET *kır* “dağın az bilinen yeri; yüksek yer, dağ sırtı” ED 641, Uyg. *kıra* “bozkır, nadasa bırakılmış tarla” (Ayazlı¹²⁶ 2016: 151), Kar. *kır* “dağların sırtı” DLT 142, EOT *kır* “kır, kum tepesi” BL 98, EOT *kıraç* “otsuz, susuz, çorak yer” TS IV 2497, Kıp. *kır I* “taşlık arazi, sahra, kır”, *kır III* “çakıllı ve taneli kum”, *kır IV* “tepe başı” Kıp.TS 144, TT *kır II* “şehir ve kasabaların dışında kalan, çoğu boş ve geniş yer, dağ bayır” TüS 1412.

Sıvarmiyan yere gır derler, sürülmeyen yerlere.

gır II boz renkte olan. ✓ *kır* (söz başı ötümlüleşme) > *gır*; krş. ET *kır* “gri, boz at” ED 641, Kar. *kır at* “kır at” DLT 142, TT *kır I* “1. Beyazla az miktarda siyah karışmasından oluşan renk; 2. sf. Bu renkte olan” TüS 1412.

Gülensoy (2007: 510), *kır¹* “kır rengi, gri at donu” sözcüğünün ET *kır* olarak kullanıldığını ifade eder.

gırar- ekinler yetişmek, ekinler olgunlaşmak. ✓ *gırar-* (< *gır* ‘kır, boz’ TüS 1412+*ar-*‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *kırar-* “saç ağarmak” DS VIII 2816.

gır “boz” gibi renk adlarına gelerek “olma” bildiren +*Ar-* eki için bk. Korkmaz 2009: 113; krş. *ağ+ar-*, *boz+ar-* vb.

¹²⁶ Ayazlı (2016: 151), *kır* “bozkır” adının –*a* ile Moğolcaya geçmiş biçimi olduğunu ifade eder.

Arpalar gırarırken anamda yola çıhmış.

gıraç 1. Kıraç; bayır, sulanmayan toprak, susuz toprak; 2. Akıncılar'da yerleşke adı. ✓ *kıraç* (söz başı ötümlüleşme) > *gıraç* (< *gır* 'kır, bayır' TüS1412+aç 'büyütme ve küçültme işlevli katan ek'); krş. EOT *kıraç* "otsuz, susuz çorak yer" TS IV 2497, An. Ağ. *gıraç* "verimsiz, kolay sulanmayan toprak" DS VI 2051, Siv. Ağzı *gıraç* "ay." SivS DŞ 620; SivS K 201; SivS T 181, TT *kıraç* "verimsiz veya susuz, bitek olmayan toprak" TüS 1413.

gır "kır, bayır, yüksek yer" sözcüğüne büyütm ve küçültme işlevi katan +Aç eki için bk. Korkmaz 2009: 34; krş. *an+aç*, *kul+aç*, *top+aç* vb.

Eksiden gıraçlarda ekin biçtiğdük, onnara su doldurup götürüydük ağaç bodiçler ya suyu heç ısıtmıyır.

Gıraca gettim yemek göturdüm, küfteleri önüne goydum.

gırhlıh keçi ve koyun tüylerini kırmaya yarayan bir tür makas; yün çubuğu. ✓ *kırkı(lık)* (söz başı ötümlüleşme ve söz içi sızıcılaşma) > *gırhlıh* (< *gırh-* 'kırmak'+-ı 'fiilden isim yapım eki'+*lıh* 'isimden isim yapım eki' Gülensoy 2007: 514); krş. ET *kırk-* "koyun ve benzeri hayvanların yünlerini kırmak" < *kır-* ED 651, Kar. *kırk-* "kırmak" DLT 523, EOT *kırhlık* "davar kırkma makası" TS IV 2508, Kıp. *kırklık* "ay." Kıp.TS 145, An. Ağ. *kırklık* I "davar kırkılan makas" DS VIII 2830, Siv. Ağzı *kırklık* "ay." SivS DŞ 653; SivS K 201; SivS T 181, TT *kırkı* "1. Kırkma işi; 2. Davarların yün veya kıllarını kırmaya yarayan makasa benzer araç" TüS 1417.

Gırhlığan goyunların yuğunu gırharsın, onu da satarsın.

gırnap kendirden eğirilen ip, sicim. ✓ *kınnap* (söz başı ötümlüleşme ve ses aykırılışması) > *gırnap*. Ar. *kınneb* "ince sicim" OsmTL; krş. An. Ağ. *gırnap* "ince sicim" DS VI 2060, Siv. Ağzı *gırnap* "kalın ip" SivS K 202, TT *kınnap* "kaba şeyler dikmeye, bağlamaya yarayan ince sicim ve kalın ip" TüS 1411.

Ünsüz aykırılışması örnekleri için bk. Özçelik 2002: 131-144: krş. *attar* > *aktar*, *aşçı* > *ahçı*, *tepme* > *tekme* vb.

Kendürden eyiriydük, onun adı gırnap, onunun süpürge bağlıyduh.

gısıraḥ kısırak. ✓ *kısırak* (söz başı ötümlüleşme, söz içi ünlü türemesi ve söz sonu sızıcılışma) > *gısıraḥ* (< *gısır* “döl vermeyen”+*aḥ* “küçültme eki” Eren 1999: 240); krş. ET *kısırak* “kısırak” < *kısır* ED 668, Kar. *kısır* “ay.” DLT 111, EOT *kısırak* “ay.” BL 86, Kıp. *kısırak* “ay.” Kıp.TS 146, An. Ağ. *gısırak* “dişi at, kısırak” DS VI 2062, Siv. Ağzı *gısırak* “ay.” SivS DŞ 620, TT *kısırak* “dişi at” TüS 1426.

Gısıraḥ dişi at, erkeḡne aygır.

gıṣ kış. ✓ *kıṣ* (söz başı ötümlüleşme) > *gıṣ*; krş. ET *kıṣ* “kış” ED 670, Kar. *kıṣ* “ay.” DLT 6, EOT *kıṣ* “ay.” BL 106, Kıp. *kıṣ* “ay.” Kıp.TS 146, An. Ağ. *gıṣ* II “ay.” DS VI 2062, Siv. Ağzı *gıṣ* “ay.” SivS DŞ 620; SivS K 202, TT *kıṣ* I “1. Kuzey yarım kürede 22 Aralık- 21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi, sonbaharla ilkbahar arasındaki soğuk mevsim; 2. *mec.* Çok soğuk hava” TüS 1426.

Gıṣ boyu oḡlu geldi baḡdı.

gıṣın kışın, kış vakti. ✓ *kıṣın* (söz başı ötümlüleşme) > *gıṣın* (< *gıṣ* ‘kış’+*ın* ‘vasıta hâl eki’ Gülensoy 2007: 518); krş. ET *kıṣın* “kış ayında” ED 670, Kar. *kıṣın* “ay.” DLT 292, TT *kıṣın* “kış mevsiminde, kış süresince” TüS 1426.

Mendilim benek benek/ İçinde çarḡıfelek/ Yazı barabar ettik/ Gıṣın ayırdı felek.

gıṣṣın kışın, kış zamanı. ✓ *kıṣın* (söz başı ötümlüleşme ve söz içi ünsüz ikizleşmesi) > *gıṣṣın*.

gıyı 1. Kıyı, kenar; 2. Düz, pürüzsüz zemin; 3. Düzlük, refah, huzur, mutluluk. ✓ *kıyı* (söz başı ötümlüleşme) > *gıyı*; krş. ET *kıdıḡ* “bir şeyin kenarı, deniz kıyısı, ülke sınırı” < *kıd-* “kesmek” ED 598, Uyg. *kıdıḡ* “ay.” (Ayazlı 2016: 149- 150), Kar. *kıdıḡ* “deniz, nehir, vadi gibi şeylerin kıyısı; bir şeyin kenarı” DLT 161, EOT *kıyı* “1. Kenar, çevre; 2. Sahil” BL 65, *kıy* “kıyı, kenar, yan” TS IV 2525, An. Ağ. *gıyı* “tarla ve bostanları korumak için çevresine çakılan kazık, engel” DS VI 2066, Siv. Ağzı *gıyı* “ay.” SivS DŞ 620, TT *kıyı* “1. Kara ile suyun birleştiği yer; 2. Kenar, periferi; 3. den. Sahil; 4. *mec.* Issız, تنها yer” TüS 1432.

Gülensoy (2007: 521), *kıy* “kıy” sözcüğünün ET *kıd-* “sınıra ulaşmak” fiilinden *-ıg* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Ayrıca *kıy* sözcüğü Claus Schönig tarafından Merkezi Türkçe ve Kıy Türkçesi adlandırılması ile terim anlam da kazanmış bulunmaktadır. Merkezi Türkçe (Shönig [Çev. Sarı], 2013: 221-257) ile Eski Türkçe *adək* “ayak” sözüyle örneklendirilen Ana Türkçe *-d(-)* sesinin *-y(-)* olarak değiştiği tüm Türk dilleridir. Kıy Dilleri, Yaygın Türkçe içerisinde değerlendirilmeyen üç gruptan Eski Türkçe *-d(-)*’nin, Yaygın Türkçe kapsamında olmayan Çuvaşça *-r(-)*’ye, Halaçça *-d(-)*’ye ve Lena grubu Türk dillerinde *-t(-)*’ye değiştiği ve Yaygın Türkçe kapsamında *-d(-)*’li Sayan grubu, Çulım ağzı, Yenisey grubu Türk dillerinden bazıları, Sarı Uygurca ve Fu-yü Türkçesi olarak ifade edilmiştir.

Derenin gıyısında yılanın gemükleri/ Sevdı de gerü durdu gávurun enükleri/ Derenin gıyısında yeşil yeşil buğdalar/ El işinde gücünde aldı beni sevdalar.

Biner atın eyisini/ Sürer yolun gıyısını/ Çağırın ber dayısını/ Gız anam gımanız gutnu olsun.

gıygac/ gıyigac kıy, kıyısı, kenarı. ✓ krş. An. Ağ. *gıygaç* II “aralık” DS VI 2065, Siv. Ağzı *gıygaç* “üç köşeli kadın başörtüsü” SivS DŞ 620; SivS K 202; SivS T 182.

Mendilin gıyigacına/ Şeker doğdüm ucuna/ Bende göynün varısa/ Gel bacanın ucuna.

gızamuḥ kızamık. ✓ *kızamık* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılışma) > *gızamuḥ* (< *gız* ‘kırmızı’+*amuḥ*¹²⁷ ‘isimden isim yapan birleşik ek’ (<+*a-muk*) OTWF 100-101); krş. ET *kızlamuk/ kızamuk* “kızamık” < *kızıl* ED 684, Kar. *kızlamuk* “kızamık ve ona benzer sivilceler” DLT 229, EOT *kızamuk* “kızamık” BL 77, Kıp. *kızamuk* “ay.” Kıp.TS 147, An. Ağ. *gızamık* “küçük kırmızı meyvesi olan bir çeşit ağaç” DS VI 2069, TT *kızamık* “tıp. Genellikle küçük yaşlarda görülen,

¹²⁷ Erdal (1991: 100-101), +*AmUk* (ve *-mXk*) ekinin çoğunlukla renk adlarına geldiğini, DLT’te geçen *kızıl+muk* “kızamuk” ve *kara+muk* “buğday içinde büyüyen karamuk taneleri” biçimlerinin bu ekle yapıldığını, Türkiye Türkçesinde *-mXk* ekiyle *çiğne-mik*, *il-mik*, *kes-mik*, *kus-muk*, *kıy-muk* ve *soy-muk* gibi fiillere doğrudan gelerek isim türetildiğini ifade eder.

kuluçka dönemi bir iki hafta süren, bulaşıcı, ateşli, ufak kızıl lekeler döktüren hastalık ” TüS 1435.

Eren (1999: 242), *kızamık* sözcüğünün Orta Türkçede geçen *kızlamuk* biçimindeki *-l-*’nin erken bir çağda düştüğünü ifade eder.

gızammuh/ gızambuḥ kızamık. ✓ *kızamık* (söz başı ötümlüleşme, ünsüz ikizleşmesi ve söz sonu sızıcılaşma) > *gızammuh*.

Sen duymadın mı gızambuḡu, gızambuḥ çiçeḡ.

gızıl kızıl. ✓ *kızıl* (söz başı ötümlüleşme) > *gızıl*; krş. ET *kızıl* “kırmızı” < *kız-* ED 683, Kar. *kızıl* “ay.” DLT 19, EOT *kızıl* “1. Kırmızı; 2. Kızılılık” BL 97, EOT *kızıl* “1. Altın (para), 2. Bakır” TS IV 2538- 2539, Kıp. *kızıl* “ay.” Kıp.TS 147, An. Ağ. *gızıl* I “altın”, *gızıl* III “kızıl renk” DS VI 2070, TT *kızıl* “1. Parlak, kırmızı renk; 2. sf. Bu renkte olan; 3. sf. mec. Aşırı derecede olan; 4. mec. Komünist; 5. tıp. Genellikle küçük yaşlarda görülen, bulaşıcı, yüksek ateşli, kırmızı renkte geniş lekeler döktüren, kuluçka dönemi üç dört gün süren tehlikeli hastalık; 6. Altın ” TüS 1436.

gızılтан taneleri iri olan ve daha fazla buğday alınan, sapı dayanıklı buğday türü. ✓ *Bizde gızılтан, edirne, sarıgülçih daha fazla bunnar ekiliy.*

gibin gibi. ✓ *gibi* > *gibin* (< *gibi* ‘benzerlik edatı’+n ‘vasıta eki’); krş. ET *kibi* “benzerlik, benzeyiş” < Oğuzlarda *kib+* *i* “iyelik eki” ED 686, Kar. *kīp* “kalıp” DLT 396, *kipi~ kīpi* “Oğuzlarda gibi” DLT 211, EOT *gibi* “gibi” BL 108, Kıp. *kibin* “gibi” Kıp.TS 147, Osm. *kimi* “gibi, -e benzer” (Dankoff 2004: 176), Siv. Ağzı *kimin* “gibi” SivS C 249, TT *gibi* “1. –e benzer; 2. O anda, tam o sırada; 3. İmişçesine, benzer şekilde; 4. –e yakışır biçimde” TüS 944.

Sağır (1995: 421), *kimi* “gibi” sözcüğünün ET *kibi*’den geldiğini ifade eder.

goç koç. ✓ *koç* (söz başı ötümlüleşme) > *goç*; krş. ET *koç* “koç ” ED 589, Kar. *koç* “ay.” DLT 141, EOT *koç* “erkek yiğit” TS IV 2593, *koçak* “koç” TS IV 2593, Kıp. *koç* “koç”, *koçkar* Kıp.TS 152, Osm. *koç* “erkek, yiğit” (Dankoff 2004: 178), An. Ağ. *goçak* [*goç* II] “1. Cesur, yiğit; 2. Çalışkan, becerikli; 3. Şen, şakrak” DS VI

2090, Siv. Ağzı *goç* “ay.” SivS DŞ 621, TT *koç* I “1. Damızlık erkek koyun; 2. *mec.* Sağlıklı, gürbüz genç erkek” TüS 1455.

Eren (1999: 247), *koç* “damızlık erkek koyun” sözcüğünün Farsça ve Macarca dillerine Türkçeden geçtiğini ifade eder.

Oo iki dene altunu görmüşse çoban gedy en iyi goçu getiriy.

golcu kolcu; kollayıcı, destekleyici. ✓ *kolcu* (söz başı ötümlüleşme) > *golcu* (< *gol* ‘kol’ TüS 1459+*cu* ‘isimden isim yapım eki’); krş. Kar. *koldaş* “iş arkadaşı” DLT 201, TT *kolcu* “1. Bir şeyi korumak için bekleyen veya kol gezen görevli, muhafız; 2. esk. Hizmetçilere çalışacak ev bulan kimse” TüS 1462.

Golculuğ yapıy ona.

gomşu komşu. ✓ *komşu* (söz başı ötümlüleşme) > *gomşu*; krş. ET *konşu* “komşu” < *konus-* ED 640, Kar. *konşu* “ay.” DLT 188, EOT *konşu* “ay.” TS IV 2635, EOT *konşu* “ay.” BL 61, Kıp. *konşu* “ay.” Kıp.TS 153, An. Ağ. *gonşu* “ay.” DS VI 2101, Siv. Ağzı *gomşu* “ay.” SivS DŞ 622, TT *komşu* “1. Konutları yakın olan kimselerin birbirine göre aldıkları adı; 2. sf. Sınıf ortaklığı bulunan, mücavir” TüS 1469.

Eren (1999: 250), *komşu* “yakın yerlerde konan veya yakın yerlerde oturan kimselerin birbirlerine göre aldıkları ad” sözcüğünün *konus-* fiilinden -ı (~-i, -u, -ü) ekiyle türetildiğini, *konşu* > *komşu* gelişimi gösterdiğini ifade eder.

Yıldız dağlarında buzlar ışılar/ Geyik guzusunu almış muşular/ Beni anamdan ayırdılar gomşular/ Gız ağlama sil gözünün yaşını/ Ağlasan da düşürürler başını.

goparatif kooperatif. ✓ *kooperatif* (söz başı ötümlüleşme ve ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *goparatif* (< Fr. *coopérative* TüS 1479); krş. TT *kooperatif* “1. Ortaklarının gereksinimlerini uygun şartlarda elde etmek amacıyla kurulan birlik; 2. Üreticilerin, aracıyı ortadan çıkararak ürünlerini daha iyi şartlarda pazarlamak için kurdukları ortaklık” TüS 1479.

Kömürü goparatifden alıysin.

goru koru, korunan yer; orman. ✓ *koru* (söz başı ötümlüleşme) > *goru* (< *gori-* ‘korumak veya çit çekmek’+*-Ø* (<-*g*) Eren 1999: 253); krş. ET *korığ* “dikenli çit” ED 645, Kar. *koru* “diken, demir diken” DLT 444, *korıg* “bey vb.nin muhafaza altına alındığı yer, korunan yer” DLT 161, EOT *korı-* “korumak, muhafaza etmek” BL 81, Kıp. *koru-* “ay.” Kıp.TS 154, An. Ağ. *goru* “1. Koru, küçük ormanlık; 2. Yasak olan yer; 4. Belli bir amaç için ayrılıp sınırlanmış toprak parçası” DS VI 2106, Siv. Ağzı *goruh* “ilkbahar mevsimi boyunca ot elde etmek için korunan ekilmemiş tarla” SivS T 187, TT *koru* “bakımlı küçük orman” TüS 1485.

Bizim gorularımız var. Goru dutuyruğ mal yayılmasın, goru dutuyruğ ki dağlar kesilmesin.

göze göze, kaynak; su çıkan yer. ✓ *göze* (ö > ó ünlü değişimi) > *góze* (< *göz* ‘kaynak’+*e* ‘isimden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 390); krş. ET *köz* “göz; su kaynağı” ED 756, Uyg. *köz* “ay.” (Ayazlı 2016: 166), Kar. *köz* “ay.” DLT 26, EOT *göz* II “kaynak, göz, çeşme, memba” BL 99, Kıp. *köz* III “ay.” Kıp.TS 161, An. Ağ. *göze* I “1. Göz; 2. Çeşme; 3. İlkbaharda çıkıp yazın kaybolan su” DS VI 2177, Siv. Ağzı *göze* “ay.” SivS DŞ 623; SivS K 207; SivS T 194, TT *göze* “1. anat ve biy. Hücre; 2. Su kaynağı” TüS 984.

göz “kaynak” isminden ilgili olma anlamında küçültme işlevi katan +A eki için bk. Korkmaz 2009: 33; krş. *ilk+e*, *tör+e* vb.

Geçinin uyuzu suyu gözünden içermiş.

Bunnar oturıyler gözenin başına. Garabeyin çeşmeden bi su çek, Gızıldağ oduna yollıyam seni, derelerden içe içe gözelerden devam et.

göcek yeni yetişmekte olan ekin. ✓ *gökçek* (söz içi ünsüz düşmesi ve söz içi ötümlüleşme) > *göcek* (< *gö(ğ)* ‘yeşil, yeşillik’+ *cek* ‘küçültme eki’ Eren 1999: 158); krş. ET *kök* “gökyüzü, gökyüzü rengi, mavi” ED 708, Uyg. *kök* “mavi, yeşil; gök” (Ayazlı 2016: 161), Kar. *kök* “yeşillik (ağaçlık alan)” DLT 402, EOT *gökcek* “güzel, hoş, sevimli” BL 60; TS III 1732, Kıp. *kökçek* “ay.” Kıp.TS 156, An. Ağ. *göcek* II “bir karış boyunda büyümüş ekin”, *göcek* III “taze meyve” DS VI 2119, Siv. Ağzı *göcek* “ay.” SivS DŞ 623; SivS K 208; SivS T 188, TT *gökçek* “güzel, sevimli (kimse)” TüS 958.

göcen tavuğun küçüğü. ✓ krş. ET *çekün* “dağ sıçanının genci” ED¹²⁸ 415, Kar. *çekün* “ada tavşanı yavrusu” DLT 173, EOT *göçen* “bir yaşında küçük tavşan” BL 90, EOT *göcen*, (*göjen*) “kokarca, sansar cinsinden kediye benzer bir hayvan” TS III 1716, An. Ağ. *göcen* I “1. Tavşan yavrusu; 2. Köpek yavrusu; 3. Kedi yavrusu; 4. Ayı yavrusu; 5. Domuz yavrusu” DS VI 2126, TT *göcen* “1. Tavşan yavrusu; 2. Kedi, köpek yavrusu; 3. Domuz yavrusu” TüS 954.

Eren (1999: 158), *göcen* “tavşan yavrusu” sözcüğü kökeninin açık olmadığını, OT *çekün* ile arasında büyük benzerliğin göze çarptığını ifade eder. Tietze (2009: 167), *göcen* sözcüğünün ET *küçin*’den geldiğini dile getirir.

gödük 1. Yarım tenekelik tahıl ölçüğü; 2. Tarla ölçü birimi: 1,5 gödük= 1 dönüm. ✓ krş. An. Ağ. *gödük* I “on iki ya da on beş okkalık eski bir tahıl ölçüsü”, *gödük* II “içine tereyağı konulan ağaç kap” DS VI 2126, Siv. Ağzı *gödük* “ay.” SivS DŞ 624; SivS K 208; SivS T 188.

Kırzioğlu (1962: 2021- 213), *god* “tahıl ölçü birimi” sözcüğünün Akkoyunlular ve öncesinden kalma bir yerli tahıl ölçüsü olduğunu, buğdayı 20, arpası hemen hemen 15-16 kilo geldiğini ve eski Uğuzlar’ın kafatasının bir god tahıl aldığına dair inanışın olduğunu, halk arasında çok iri başlı çocuklara “god- baş” denildiğini ifade eder. Menz (2009: 100), *god* “tahıl ölçüsü” sözcüğünün Erm. *kot*’tan geldiğini dile getirir.

Efendi geldiler. Necisin gardaşım çifÇiyim. Neyle geçimini sağlıyın, çifÇilikle. Bir çift öküz, ek bir gödük, al üç gödük. Bilemedin beş gödük, altı olmaz.

göñül gönül. ✓ *gönül* (söz içi *n* > *ñ* ünsüz değişimi ve *ü* > *u* ünlü değişimi) > *göñül*; krş. ET *könül* ilk olarak “akıl, zihin; düşünce; kalp, yürek” ED 731, Uyg. *könül* “ay.” (Ayazlı 2016: 163), Kar. *könül* “ay.” DLT 49, EOT *gönül* “1. Gönül, kalp; 2. Akıl; 3. Arzu” BL 73, Kıp. *könül* “1. Gönül; 2. Akıl, bilinç, ruh” Kıp.TS 158, An. Ağ. *goñul* “gönül” DS VI 2102, TT *gönül* “1. Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı; 2. *mec.* İstek, arzu” TüS 963.

¹²⁸ Clauson (1972: 415), *çekün* sözcüğünün hapax legomenon (tek örnek) olduğunu ifade eder.

Eren (1999: 162), *gönül* “1. Sevgi, istek, düşünüş, anma ve hatırlar gibi kalpte var sayılan duygu kaynağı; 2. İstek” sözcüğünün ET’den beri kullanıldığını, sözcük üzerine yapılan köken bilgisi açıklamalarını detaylarıyla verir. Ayrıca bk. Tietze 2009: 173; Gülensoy 2007: 382.

Puşum avrıldı gitti/ Góğē savrıldı gitti/ Göz görmiye görmiye/ Göşül farıldı gitti.

göşül mavi gözlü. ✓ *göğüş* (söz içi ünsüz erimesi ve *ü* > *ú* ünlü değişimi) > *göşül* (< *góğ+* *iş* ‘okşama eki’ Tietze 2009: 172); krş. ET *kökiş* “mavimsi, mavi-gri” < *kök* ED 714, Kar. *kōk* “koyu gri, gri, gök renginde olan her renk” DLT 143, EOT *gökçül* “mavimsi, gök rengine çalar”, *gök kır* TS III 1737, An. Ağ. *göğüş* II “sarı saçlı, mavi gözlü (kimse)” DS VI 2134, Siv. Ağzı *göğüş* “ay.” SivS DŞ 624; SivS K 209; SivS T 189.

Aa o kız da göşül gözli.

gölük at, eşek, katır cinsi hayvanların genel adı. ✓ *kölük* (söz başı ötümlüleşme) > *gölük* (< *köl-* “(atı) arabaya koşmak”+ *-(ü)k* eki (Eren 1999: 160); krş. ET *kölük* “yük hayvanı” < *köl-* “(hayvanı) koşmak” ED 717, Uyg. *kölük* “ay.” (Ayazlı 2016: 162), Kar. *kölük* “ay.” DLT 169, EOT *gölük* “eşek, beygir gibi yük hayvanı” TS III 1740, Kıp. *kölük* “yük ve binek hayvanı” Kıp.TS 157, An. Ağ. *gölük* I “1. At, eşek, beygir, katır vb. yük taşıyan ve binilen hayvan; 2. Eşek yavrusu” DS VI 2145- 2146, Siv. Ağzı *gölük* “eşek” SivS DŞ 625; SivS K 210; SivS T 190, TT *kölük* “ay.” TüS 1498.

Gölük eşeğe deyrük, yük taşıyan hayvana deyrük.

görücü kız istemeye gelmeden önce kızını görmek, kız ve aile hakkında fikir edinmek, aileyi ve kızını ikna etmek ve en sonunda son adımın atılmasında plan ve programı belirleyen öncü topluluk. ✓ *görücü* (< *gör-* ‘görmek’+*-ücü* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 385); krş. ET *kör-* “bakmak, görmek” ED 736, Uyg. *kör-* “ay.” (Ayazlı 2016: 164), Kar. *kör-* “ay.” DLT 160, EOT *görücü* “evlenmek isteyen erkek için kız görmeye giden kimse” TS 970.

Tietze (2009: 178), *görücü* “evlenmek isteyen erkek için kız görmeye giden kimse” sözcüğünü *görü*+*-cü* olarak açıklar.

gör- “görmek” fiilinin gösterdiği işi “meslek, uğraşı” veya “sürekli olarak yapanı” gösteren –UcU eki için bk. Korkmaz 2009: 83; krş. *tüket-ici*, *sat-ıcı*, *sür-ücü* vb.

Gızı istemeye gidenler görücü olıy.

görümce kocanın kız kardeşi. ✓ *görümce* (< *gör*-‘görmek’ Tüs 969+-üm ‘filden isim yapım eki’+ce ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *görüm* I “kocanın kız kardeşi, görümce” DS VI 2163, Siv. Ağzı *görüm* “ay.” SivS DŞ 625; SivS K 211; SivS T 192, TT *görümce* “kadına göre kocanın kız kardeşi” Tüs 971.

Tietze (2009: 178), *görümce* “kocanın kız kardeşi” sözcüğünün *görüm* adına gelen +ce ekiyle türetildiğini ifade eder. Gülensoy (2007: 385), *görümce* “bir kadına göre kocanın kız kardeşi” sözcüğünün ET’de *körümçi*¹²⁹ olarak kullanıldığını belirtir.

Benim bir görümcem var, görümcemin gocası bir dayre verdi hayırına.

görümlük düğünde kızın duvağının, kınada ise elinin açılması için verilen hediye, para, altın vb. ✓ *görümlük* (< *gör*-‘görmek’ Tüs 969+-üm ‘filden isim yapım eki’+lük ‘isimden isim yapım eki’); krş. EOT *görümlük* “yüz görümlüğü” TS III 1783, An. Ağ. *görümlük* “1. Nişanlanan kızı ilk kez görmek için gidildiğinde oğlan tarafından kıza takılan ya da verilen armağan, yüz görümlüğü; 2. İlk görülen bir şeye yapılan tören ya da karşılığında verilen armağan” DS VI 2163, TT *görümlük* “1. Yalnız görülmek için konulan nesne; 2. Nişanlanan kıza, ilk kez görmeye gidildiğinde erkek tarafından takılan veya verilen armağan” Tüs 971.

Gızı istemiye gittikleri zaman görümlük getiriler.

göt 1. Kıç; 2. Bir şeyin ucu, sonu, altı. ✓ krş. ET *köt* “popo, kalça” ED 700, Kar. *köt* “ay.” DLT 140, EOT *göt* “anüs, bir şeyin kıç kısmı” BL 63, Kıp. *köt* “ay.” Kıp.TS 160, An. Ağ. *göt* I “arka, sırt”, *göt* II “testi, bardak, kulp gibi şeylerin dip kısmı” DS VI 2164, TT *göt* “1. Anüs; 2. Alt taraf, dip; 3. Kaba et, kıç, popo” Tüs 975.

Tietze (2009: 179), *göt* “anüs, büzük, kıç” sözcüğünün ET *köt*’ten geldiğini ifade eder.

¹²⁹ Clauson (1972: 745), *körümçi* (< *kör*-üm+çi) sözcüğünün “kahin” anlamıyla kullanıldığını dile getirir.

Götünün ucuyunan goyarım duzu biberi.

Aha burada çeşmileri var dedi eniştemgilin bahçanın götünde, altında yanı.

götünü başını unut- başını sonunu unutmak, hatırlayamamak. ✓ *götünü başını unut-* < (ET köt ‘son’ ED 700 >) *göt+ü* “iyelik 3. tekil kişi”+*nü* “belirtme durum eki” + (ET baş ‘ilk’ ED 376 >) *baş+ı* “iyelik 3. tekil kişi”+*nı* “belirtme durum eki”+ (ET *unut-* ‘unutmak’ ED 179 >) *unut-*.

göyün gönül, mizaç, huy, yaratılış. ✓ *gönül* (söz sonu ses yitimi) > *göyün*; krş. An. Ağ. *göyün* “gönül” DS VI 2173. bk. *göşul*.

Evladı doğırın göynünü doğırmın.

Mendilin ırgacına/ Şeker döğdüm ucuna/ Bende göynün varısa/ Gel bacanın ucuna.

guc (et-) sarılmak, kucaklamak; yürümeye, ilk adımlarını atmaya başlayan küçük çocuklara söylenir. ✓ krş. ET *kuçak* “kucak” ED 591, Kar. *kuç-* “kucaklamak” DLT 234, EOT *kuç kucak ol-* “kucak kucağa olmak” TS IV 2710, Kıp. *kuç-* “ay.” CC 124, Kıp.TS 161, Osm. *kuc kucağı ol-* “kucaklaşmak sarmaş, dolaş olmak” (Dankoff 2004: 184), An. Ağ. *guç-* “kucaklamak, sevmek (çocuk dilinde)” DS VI 2187, TT *kucak* “1. Açık kollarla göğüs arasındaki bölüm, aguş; 2. sf. Açık kollarla göğüs arasına sığabilen miktarda olan; 3. mec. Herhangi bir durumun veya şeyin sınırlarının arası; 4. mec. Ortam, ocak” TüS 1515.

Sağır (1995: 418), *guç et-* “kucaklamak” sözcüğünün ET *kuç et-*’ten geldiğini ifade eder. Gülensoy (2007: 562), *kucak* sözcüğünün OT *kuçak* (DLT) olarak kullanıldığını *kuç-* “kucaklamak” fiilinden -(a)k ekiyle türetildiğini ifade eder.

Gel oğlum gel guc edek.

gucah kucak. ✓ *kucak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaştırma) > *gucah* (< *guc-* ‘kucaklamak’ DS VI 2187+*-ah* ‘fiilden isim yapım eki’); bk. *guc et-*.

Yavrum siz görmen, dört gardaş kağıd asılmış, dördünü de götürmüşler, ikisi ikisinin gucağında ölmüş, ikisi geldi derdi.

guduz kuduz. ✓ *kuduz* (söz başı ötümlüleşme) > *guduz* (< *gudu(r)*- ‘kudurmak’+uz ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *kutuz* “delirmiş, kuduz” < *kutur*- ED 608, Kar. *kutuz* “ay.” DLT 157, EOT *kuduz kurdu* “bambul kurdu” TS IV 2710, An. Ağ. *guduz* I “kuduz” DS VI 2188, Siv. Ağzı *guduz* “ay.” SivS DŞ 624; SivS K 213; SivS T 195, TT *kuduz* “1. *tip*. Köpek, kedi, tilki vb. memeli hayvanlardan ısırma, tırmalama veya salya yolu ile insana geçen, genellikle çırpınma, sudan korkma şeklinde beliren, zamanında önlem alınmazsa ölümle sonuçlanan hastalık; 2. *sf*. Bu hastalığa yakalanmış; 3. *sf. mec*. Azmış” TüS 1516.

kuduz “Köpek, kedi, tilki kurt gibi bazı memeli hayvanlardan insanlara geçen, ölümle sonuçlanan hastalık” < *ķūtuz [<*ķūtur-(u)z]” (Gülensoy 2007: 564).

Eski Türkçeden beri bazı sözcüklerin biçimlerinin açıklanmasında yapısal sorunlar gözlemlenmektedir. *kudur*- ~ *kuduz*, *semir*- ~ *semiz*, *gör*- ~ *göz* vb. fiil kökleri *r*’li, isim biçimleri ise *-z*’lidir. *kudur*- “kudurmak” ~ *kuduz* “kuduran, kudurmuş”, *semir*- “beslemek” ~ *semiz* “beslenen~ beslenmiş”, *gör*- “görmek” ~ *göz* “gören” vb. örneklerde fiil *-r* sesi ile bitmişse ve fiilin gösterdiği işi yapan nesne ifade edilecekse sözcük *-z* fiilden isim yapım ekini almaktadır.

Bir oğlu daha vardı, onu da köpek ısırdı, köpek de guduzumuş, çocuğu eğle ettiler.

gugirik/ gugurik 1. Gelin başının duvağı, süsü; 2. Otun yığılarak yağmur geçmeyecek şekilde örtülmesi. ✓ *gugulik* (söz işi *r* ~ *l* nöbetleşmesi ve gerileyeci ünlü benzeşmesi) > *gugirik*; krş. An. Ağ. *gugulik* I “en yüksek yer, zirve”, *gugulik* II “tepe penceresi” DS VI 2190, *kukula* “püsküllü erkek başlığı” DS VIII 2992, Er. Ağzı *gugirik* “iplerin uç kısmına takılarak ot yüklemeye yarayan parça” ErS S 418.

Tietze (2009: 194), *gugurik* “gülünç derecede eciş bücüş (başlık ya da şapka süsü)” sözcüğünün *kukuriko* ya da *gugula* biçimlerine küçültme eki getirilmesiyle türetilidiğini ifade eder.

Anadolu ağızlarında görülen ses olaylarından *l* ~ *r* nöbetleşmesi örneklerinden bazıları için bk. Küçük 2013: 54: krş. *belki* ~ *berki*, *bilfiil* ~ *birfiil*, *zelzele* ~ *zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağızında da pek çok örnekte rastlarız: *gelek*~ *gerek*, *çelmik*~ *çermik*, *gulk*~ *gurk* vb.

Gelin başı bağılydih evelden, guguriklendiriydik aha beğle duvahlandırıydih gelini. Tığ da toplıysın guguriklendiriysin yağmur geçmesin diy.

guguḥ fındık ve cevizin boş kabuğu. ✓ *guguk* (söz sonu sızıcılaşma) > *guguḥ*; krş. An. Ağ. *guguk* II “parçalanmamış ceviz içi” DS VI 2189.

Ceüzün boş gabuğ, fındığın boş gabuğ guguḥ. Gargalar ceüzün içini yiyir guguğ galıyır.

gugul yığılmış, birikmiş iş. ✓ krş. Er. Ağzı *gugul* “yığılmış iş” ErS S 418.

Yığın yığırđıh ya ona gugul deyidik.

gulk/ gũlk 1. Kulučka, tavuğun gurka yatması; 2. Kulučkaya yatan yahut yatacak tavuk. ✓ *gurk* (söz içi *r ~ l* nöbetleşmesi) > *gulk*; krş. An. Ağ. *gulk* “1. Kulučka (tavuk için); 2. Kulučkaya yatan tavuk” DS VI 2192, Siv. Ağzı *gulk* “ay.” SivS DŞ 626; SivS K 214; SivS T 195, An. Ağ. *gũlk* I [*gurk*] “kulučka” DS VI 2199, TT *gurk* “1. Kulučka; 2. Erkek hindi” Tüs 992.

Eren (1999: 164), *gurk* sözcüğünün kulučka tavuğunun ve erkek hindinin çıkardığı sestene geldiğinin açık olduğunu ifade eder.

Anadolu ağızlarında görülen ses olaylarından *l ~ r* nöbetleşmesi örneklerinden bazıları için bk. Küçük 2013: 54: krş. *belki ~ berki*, *bilfiil ~ birfiil*, *zelzele ~ zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağızında da pek çok örnekte rastlarız: *gelek ~ gerek*, *çelmik ~ çermik*, *bilader ~ birader* vb.

Yumurtıy gorsın gulḥun altına gulḥa yatıy.

gullep kapı menteşesi; menteşenin gireceği yuva; çivi. ✓ *kullap* (söz başı ötümlüleşme) > *gullep*. Ar. *kullāb* “çengel, kanca” (Eren 1999: 264); krş. An. Ağ. *gullap* “kapı sürgüsü, menteşe” DS VI 2192, SivS DŞ 626; SivS K 214; SivS T 195, TT *kullap* “1. İplik üzerine sırma sarmaya yarar bir dolap; 2. Bir tür menteşe” Tüs 1522.

Menteşelerin yerinde gullep varıdı, zırza varıdı, tahta gapılarda.

gulun döl, yavru. ✓ *kulun* (söz başı ötümlüleşme) > *gulun*; krş. ET *kulun* “bir yaşında tay” ED 622, Uyg. *kulun* “ay.” (Ayazlı 2016: 168), Kar. *kulun* “ay.” DLT 103, EOT *kulun* “bir iki yaşındaki tay” BL 86; TS IV 2727, Kıp. *kulun* “ay.” Kıp.TS 162, An. Ağ. *kulun* “1. At ve eşek yavrusu; 2. 2-3 yaşındaki kısarak; 3. Kurt ya da köpek yavrusu” DS VIII 2997, *gulun* “at ve eşek yavrusu” DS VI 2193, Siv. Ağzı *gulun* “ay.” SivS DŞ 627; SivS K 214; SivS T 195, TT *kulun* “altı aylığa kadar olan at veya eşek yavrusu” TüS 1522.

Eren (1999: 264-265), *kulun* “at yavrusu” sözcüğü kökenine dair net bir açıklama getirmemiştir.

Gatır gulun tutmasın/ Arduç gōğün bitmesin/ Avrat işin bitmesin.

gundah kundak. ✓ *kundak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılışma) > *gundah*; krş. EOT *kundağa konmak* “kundağa sarılmak” TS IV 2731, An. Ağ. *kundak* I “1. Arabalarda dingil yatağı; 2. Tüfeğin namlu yatağı”, *kundak* II “mısır koçanı” DS VIII 3001, Siv. Ağzı *gundah* “yeni doğmuş bebeklerin sıkıca sarıldığı bez” SivS K 214, TT *kundak* I “1. Yeni doğmuş çocuğu ilk aylarda sıkıca sarıp sarmalamaya yarayan geniş bez; 2. Bu bezle sarılmış bebek; 3. Saçları yemenin içine alıp bağlama; 4. Korunmak için sıkı sıkıya sarılmış olan şey” TüS 1526.

Eren (1999: 267), *kundak* sözcüğünün kökenine dair Doerfer’in Far. *kunda* sözcüğünden Türkçe küçültme eki +k ile oluşturulmuş olabileceği görüşüyle Türkmen Türkçesinde saklanmış *kunda-* “kundağa sarmak, kundaklamak” fiilinden gelebileceği görüşünün kabul edilebileceğini ifade eder.

gundahla- kundaklamak. ✓ *kundakla-* (söz başı ötümlüleşme ve söz içi sızıcılışma) > *gundahla-* (< *gundah* ‘kundak’ TüS 1526+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. TT *kundakla-* “1. Bebeği kundağa sarmak; 2. Bir yeri kundakla yakmak; 3. Saçları yemenin içine toplayarak bağlamak; 4. Tüfek namlusunu kundağa bağlamak; 5. mec. Ara bozmak, aldatmak” TüS 1526.

Çocuğ doğdu gundahladıh çocuğ.

gunna- hayvan yavrulamak, doğum yapmak. ✓ *kulunla-* (söz başı ötümlüleşme, ilerleyici benzeşmesi ve söz içi ses düşmesi) > *gunna-*; krş. ET *kulunla-* “doğurmak,

yavrulamak” < *kulun* ED 624, Kar. *kulunla*- “kısırak yavrulamak, doğurmak” DLT 103, EOT *kunnacı* “gebe” TS IV 2731, Kıp. *kulunla*- “bereket saçmak” Kıp.TS 162, An. Ağ. *gunna*- “1. At, eşek vb. hayvanlar doğurmak; 2. Yumurtlamak” DS VI 2196, Siv. Ağzı *gunna*- “ay.” SivS DŞ 627; SivS T 195, TT *kulunla*- “kısırak veya eşek yavrulamak” TüS 1523.

Gülensoy (2007: 566), *kulunla*- “kısırak veya eşek yavrulamak” sözcüğünün *kulun* adına gelerek *la*- ekiyle türetildiğini ifade eder.

Bunnar doğum yapmış, garı bir oğlan doğurmuş, gatrır da bir gatrır gunnamış.

guşgane büyük tencere. ✓ *kuşhane* (söz başı ve söz içi ötümlüleşme) > *guşgane* < (ET *kuş* ‘kuş’ ED 670 >) *guş*+ (Far. *ḥāne* TüS 1041>) *gane*; krş. An. Ağ. *guşgana* “kulpsuz bakraç, küçük tencere” DS VI 2202, Siv. Ağzı *guşgana* “tencere” SivS DŞ 627; SivS K 215.

Eren (1999: 270), *kuşane* < *kuşhane* “küçük tencere” sözcüğünün Tü. *kuş*+ Far. *xāna* sözcüklerinden oluştuğunu ifade eder.

Böyük guşganeler var, reçel gaynadıyruḥ, çorba yarma pişiriyruk.

guşluḥ sabah namazı ile öğle namazı arasındaki vakit ve bu vakitte kılınan namaz. ✓ *kuşluk* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *guşluḥ*; krş. ET *kuşluk* “kuşluk sözcüğü, kuşların etkin olduğu günün ilk saatleri anlamında özellikle Batı Türk dillerinde yaşar” < *kuş* ED 672, Kar. *kuşluk* “Oğuzcada kuşluk vakti” DLT 207, EOT *kuşluk* “1. Kuşluk, sabahla öğle arası; 2. Kahvaltı” BL 77, *kuşluḡun* “kuşluk vakti” TS IV 2754, Kıp. *kuşluk* “ay.” Kıp.TS 165, An. Ağ. *guşluḥ* “sabahlı öğle arası” DS VI 2202, Siv. Ağzı *guşluk* “sabahlı kahvaltısı” SivS DŞ 627; SivS K 215, TT *kuşluk* “1. Günün sabahlı öğle arasındaki bölümü; 2. Kuşlara yem verilen zaman; 3. Büyük kuş kafesi” TüS 1545.

Eren (1999: 270- 271), *kuşluk* “günün sabahlı öğle arasındaki bölümü”, *kuşluk* yemeği “sabahlı öğle arasındaki yemek” sözcüğünün Türkçe kuş kökünden geldiği yönünde bilimsel yayınlarda yaygın bir görüş ve dile getiriş olduğunu ifade etmiştir.

Sabah namazı geçti, öğle de deül o zaman aradaki guşluḥ.

gutlu kutlu, mutlu, hayırlı. ✓ *kutlu* (söz başı ötümlüleşme) > *gutlu* (< *gut* ‘kut, mutluluk’+*lu* ‘isimden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 582); krş. ET *kutluğ* “kutlu, mutlu” < *kut* ED 601, Uyg. *kutlug* “ay.” (Ayazlı 2016: 170), Kar. *kutlug* “ay.” DLT 39, EOT *kutluluk* “kutlu, talihli, bahtiyar” BL 109; TS IV 2755, Kıp. *kutlug* “ay.” Kıp.TS 165, An. Ağ. *gutlu* “kutlu” DS VI 2203, TT *kutlu* “uğurlu” Tüs 1546.

Baban çarşıya vardı mı?/ Alını yeşilini aldı mı?/ Şu da kızıma dedi mi?/ Haydi kızım gutlu olsun.

gutnu gumaş ipekli kumaş. ✓ *kutnu kumaş* (söz başı ötümlüleşme) > *gutnu gumaş* < (Ar. *kuṭnī* ‘pamuklu kumaş’ Tüs 1546 >) *gutnu+* (Ar. *ḡumāṣ* ‘pamuklu, ipekli dokuma’ Tüs 1524 >) *gumaş*; An. Ağ. *gutnu* “çeşitli renklerde işlenmiş elbiselik kumaş” DS VI 2203, Siv. Ağzı *gumaş* “ay.” SivS K 215, TT *kutnu* “pamuk veya ipekle karışık pamuktan dokunmuş kalın, ensiz kumaş türü” Tüs 1546.

Geline alacuh gutnu gumaş.

guvah kepek. ✓ krş. ET *kavık* “kepek” ED 583, Uyg. *kavıklayı* “kepek gibi” (Ayazlı 2016: 140), Kar. *kavık* “akdarı kepeği” DLT 415, EOT *koḡak* II “başta saç aralarında olan kepek” TS IV 2627, An. Ağ. *gonak* “başta olan kepek [*gonacak, gonaḡ, govak, guvah, guvak*] “başta olan kepek” DS VI 2100.

Aa beyle ovalıysin de ecük buralarından gıldikleniy ya kir mir ya yahut guvah muvah çihıy ya o hep hırtıl.

guymah kavrulmuş undan ve yağdan yapılan yemek. ✓ *kuymak* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılaşma) > *guymah*; krş. ET *kuyma* “tereyağ ile yapılan kek” < *kuy-/ kuḡ-* ED 677, Kar. *kuyma* “bir çeşit yağlı yemek” DLT 420, Kıp. *kuymak* “un ve süt ile yağda pişirilmiş bulamaç” Kıp.TS 166, An. Ağ. *guymak* II “1. Tereyağ, un ve tuzla yapılan sulu yemek” DS VI 2204, Siv. Ağzı *guymak* “ay.” SivS DŞ 628; SivS K 215; SivS T 196, TT *kuymak* “1. Mısır ununun erimiş tereyağıyla kavrulması, su eklenmesi, bir miktar peynir katılması ve bir süre kaynatılmasıyla elde edilen yemek; 2. Karadeniz bölgesinde ve özellikle Trabzon’da yapılan bir yemek türü” Tüs 1549.

Gülensoy (2007: 583), *kuyma* “yumurta, un ve peynirle yapılan bir omlet” sözüğünün OT *kuyma* “bir tür yağlı ekmek” (DLT) olarak kullanıldığını *kuy-* fiilinden *-ma* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Guymaḥ, onu eyle yapardı ki iráhmetlik anam, gattı mı yağ mısır ununun dışına çıhardı, mısır ununu terk eder, yüzüne çıhardı.

guymaḥ yağlaş mısır unundan yağ yakılarak yapılan yemek. ✓ *kuymak yağlaş* > *guymaḥ yağlaş* < (ET *kuyma* ‘yemek’ ED 677 >) *guy-maḥ* “fiilden isim yapım eki”+ (ET *yağ* ‘yağ’ ED 895 >) *yağ+lı* “isimden isim yapım eki”+ (ET *aş* ‘aş’ ED 253>) *aş+ı* “iyelik 3. tekil kişi”.

Mısır unundan guymaḥ yağlaş yaparsın.

Guymağ yapan kişi teryağını dışarı çıharamıysa o yağlaş olur.

guyu kuyu. ✓ *kuyu* (söz başı ötümlüleşme) > *guyu*; krş. ET *kuḍuḡ* “kuyu” < *kuḍ-* ED 598, Kar. *kudug* “ay.” DLT 416, EOT *kuyu* “ay.” BL 100, Kıp. *kuyu* “ay.” Kıp.TS 166, An. Ağ. *guyu* I “kuyu” DS VI 2204, Siv. Ağzı *guyu* “ay.” SivS DŞ 628; SivS K 216, TT *kuyu* “1. Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindirik biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanılan çukur; 2. Toprağa kazılan demir çukur; 3. *mec.* İçinden çıkılamayan durum veya yer; 4. *mdn.* Yer altındaki iş yerlerine ulaşmak için açılmış ve kesit boyutları derinliğine oranla sınırlı, düşey veya düşeye yakın bağlantı yolu” TüS 1550.

Gülensoy (2007: 584), *kuyu* “su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindirik biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanılan çukur” sözcüğünün ET’de *kudug* “su kuyusu” olarak kullanıldığını ifade eder.

Guyunun dibinde de bi kese altun varımış.

guyula- gömmek. ✓ *guyula-* (< *guyu* ‘kuyu’ TüS 1550+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. EOT *kuyula-* “kuyu açarak içine bir şey koymak” TS IV 2763, An. Ağ. *guyula-* “kuyuya koymak” DS VI 2204, Siv. Ağzı *guyula-* “gömmek, toprağa saklamak” SivS K 216.

Her ne olursa olsun bu insan da olabilir, insanı guyularsın, patatısı guyularsın, her şeyi guyularsın.

guz güneş almayan yer. ✓ *kuz* (söz başı ötümlüleşme) > *guz*; krş. ET *kuz* “bir dağın güneş görmeyen tarafı” ED 680, Kar. *kuz* “ay.” DLT 142, EOT *kuz* “ay.” TS IV 2763, Kıp. *kuz* “ay.” Kıp.TS 166, An. Ağ. *guz* “gölgelik, güneş almayan yer” DS VI 2204, Siv. Ağzı *guz* “ay.” SivS DŞ 628; SivS K 216; SivS T 196, TT *kuz* “gölgede kalan (yan)” TüS 1551.

Eren (1999: 272), *kuz* “gölgede kalan yan” sözcüğünün ET’de *kuz* “güneşi görmeyen yer” olarak geçtiğini ifade eder.

İkinci garın gelmesini bile dört gözle bekler birinci gar, üstümü gapatsın diye guzda o bile bekler.

guzu kuzu, hayvan yavrusu. ✓ *kuzu* (söz başı ötümlüleşme) > *guzu*; krş. ET *kuzı* “kuzu” ED 681, Kar. *kozi* “ay.” DLT 3, EOT *kuzı* “ay.” BL 90, Kıp. *kuzı* “ay.” Kıp.TS 166, An. Ağ. *guzu* I “kuzu” DS VI 2205, Siv. Ağzı *guzu* “ay.” SivS DŞ 628; SivS K 216, TT *kuzu* “1. Koyun yavrusu; 2. Bir sebze ve meyveye bitişik olan küçük meyve veya sebze; 3. *argo* Deneyimsiz, toy kimse” TüS 1551.

Eren (1999: 272), *kuzu* “koyun yavrusu” sözcüğünün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını ifade eder.

Yıldız dağlarında buzlar ışılar/ Geyik guzusunu almış muşular/ Beni anamdan ayırdılar gomşular/ Gız ağlama sil gözünün yaşını/ Ağlasan da düşürürler başını.

Gezer bahçalarda bitmez bir pınar/ Ağam demedim mi düşmanımız var/ Ben el gızıysam senin guzuların var/ Yaz da yolla bir mektüp göynüm eylim.

guzla- kuzulamak, koyun yavrulamak; inek yavrulamak. ✓ *kuzula-* (söz başı ötümlüleşme ve söz içi ünlü düşmesi) > *guzla-* (< *guz(u)* ‘kuzu’ TüS 1551+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. EOT *kuzla-* “doğurmak” TS IV 2764, Kıp. *kuzla-* “kuzulamak, koyun yavrulamak” Kıp.TS 166, An. Ağ. *guzla-* “1. At, eşek vb. hayvanlar doğurmak; 2. Yumurtlamak” DS VI 2205, Siv. Ağzı *guzla-* “ay.” SivS DŞ

628, TT *kuzula-* “1. Koyun yavrulamak; 2. Çocuk ellerini yere dayayarak dizleri üstünde emeklemek” TüS 1552.

İnek guzuladı.

guzlacı kuzlacı, gebe; doğumu yaklaşan hayvan. ✓ *kuzulacı* (söz başı ötümlüleşme ve söz içi ünlü düşmesi) > *guzlacı* (< *guz(u)* ‘kuzu’ TüS 1551+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’+ *-ıcı* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. EOT *kuzlacı* “kuzulayacak” TS IV 2764, An. Ağ. *guzlacı* “gebe hayvan” DS VI 2205.

guzla- “doğum yapmak” fiilinin gösterdiği işi yapan ve yapma etkisi gösteren anlamında sıfatlar yapan *-ıcı* eki için bk. Korkmaz 2009: 83; krş. *at-ıcı*, *ör-ücü* vb.

Mismil hayvanlar guzlacı, mindar hayvanlar gunnacı.

gübür çer çöp, çöp, pislik. ✓ *gübür* < Yun. *kópros* “gübre” (Tietze 2009: 197); krş. An. Ağ. *gübür* “1. Süprüntü, toz, çöp” DS VI 2206, Siv. Ağzı *gübür* “ay.” SivS DŞ 628; SivS K 216; SivS T 196, TT *gübür* “ay.” TüS 993.

Guşburnu pürlenir mi/ Dibi gübürlenir mi/ Köy içinde yar seven/ Mendili kirlenir mi?

güççük küçük. ✓ *küçük* (söz başı ötümlüleşme ve söz içi ses ikizleşmesi) > *güççük*; krş. EOT *güççük* “küçücük” (< *giçi+cük*) BL 58, An. Ağ. *güccük* “küçük, ufak” DS VI 2209, TT *küçük* “1. Boyutları, benzerlerinkinden daha ufak olan, mikro, büyük karşıtı; 2. Yaşı daha az olan; 3. Niceliği az olan; 4. Niteliği aşağı olan, bayağı; ” TüS 1552.

Bacalardan güpür güpür geldiler/ Geldiler de büyük eve doldular/ Büyük evin güççük gızın aldılar/ Aldılar da bir eyiye verdiler.

Ya gendü güççük lafları büyük geliy.

güdük 1. Kısa boylu; 2. Köpek yavrusu. ✓ krş. EOT *güdük* “kuyruğu kesik hayvan” TS III 1850, Kıp. *güdük* I “kesik, kırık, ucu çomak gibi kalmış”, *güdük* II “kuyruğu kesik köpek”, *güdük* III “kuyruksuz tavuk” Kıp.TS 88, An. Ağ. *güdük* IV “küçülmüş sigara, izmarit”, *güdük* “1. Kısa ceket” DS VI 2213, Siv. Ağzı *güdük* “kısa boylu” SivS DŞ 628, SivS K 2016, SivS T 196, TT *güdük* “1. Eksik yanı olan,

tamamlanmamış kısa; 2. Kuyruğu kesik veya kopmuş; 3. *mec.* Yetersiz, sonuç vermemiş” TüS 996.

Gülensoy (2007: 393), *güdük* “eksik yanı olan, kısa” sözcüğünün *küt “eksik, kırık” adından +(ü)*k* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Köpek yavrusuna minik diyler, güdük de diyler.

güleş güreş. ✓ *güreş* (söz içi *r* ~ *l* nöbetleşmesi) > *güleş*; krş. Kar. *küreş*- “güreşmek, savaşmak” DLT 207, EOT *güreş* “güreş” BL 73, Kıp. *küreş* “ay.” Kıp.TS 169, An. Ağ. *güleş*- “güreşmek” DS VI 2219, TT *güreş* “belli kurallar içinde, güç kullanarak iki kişinin türlü oyunlarla birbirinin sırtını yere getirmeye çalışması” TüS 1010.

Tietze (2009: 202), *güreş*-/ *güleş*- “kavga etmek, savaşmak, (spor) güreşmek” sözcüğünün Çağ.’da *küräş*- olarak kullanılmasını ifade eder.

Anadolu ağızlarında görülen ses olaylarından *l* ~ *r* nöbetleşmesi örneklerinden bazıları için bk. Küçük 2013: 54: krş. *belki* ~ *berki*, *bilfiil* ~ *birfiil*, *zelzele* ~ *zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağızında da pek çok örnekte rastlarız: *bilader* ~ *birader*, *gugulik* ~ *gugirik*, *kengel* ~ *kenger* vb.

Dev yoğsa ay parçası gibi gızımış emme dev gılığna girmiş o da tırsımlı diy ki gel senne bir güleş dutacuh.

gülk kuluçka, tavuğun gurka yatması. ✓ *gurk* (söz içi *r* ~ *l* nöbetleşmesi) > *gulk* > *gülk*; bk. *gulk*.

gülke yat- kuluçkaya yatmak. ✓ *gülke yat*- (< *gülk* ‘kuluçka’ DS VI 2192 >) *gülk*+ *e* “yönelme- bulunma eki” +*yat*- “yardımcı eylem”; krş. TT *gurka yatmak* “tavuk civciv çıkarmak için yumurta üzerine oturmak” TüS 992.

gümenli hamile, gebe. ✓ *gümenli* (< *gümen* ‘doğumu yaklaşan gebelik’ DS VI 2222+*li* ‘isimden isim yapım eki’); krş. *gümenli* [*gümenci*] “gebe kadın” DS VI 2222, Siv. Ağzı *gümenli* “ay.” SivS DŞ 628; SivS K 217; SivS T 197.

Çetin (2008: 198), DS’ de geçen *guman*, *gömanlı* ve *gümanlı* sözcükleri ile Tatarcadaki *kömenlê* [*gömenle*, *guman*, *gümanlı*] biçimlerinin kökteş olduğunu,

Tatarcada *kömen* sözcüğünün “yük, ağırlık; hamilelik” anlamlarına geldiğini ifade eder.

Gümenli doğaracaḥ doğracah.

günnük günlük; ücret, yevmiye. ✓ *günlük* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi) > *günnük* (< *gün* ‘gün’+*lük* ‘isimden isim yapım eki’ Tietze 2009: 212); krş. ET *künlük* “bir günlük periyot” < *kün* ED 732, Kar. *künlük* “ay.” DLT 210, EOT *günlük* II “gündeli, ücret” TS III 1873, Kıp. *künlük* “ay.” Kıp.TS 169, An. Ağ. *günnük* IV “beş vakit namaz”, *günnük* V “ücret, yevmiye” DS VI 2230, Siv. Ağzı *günnükçü* “gündelikçi, amele” SivS T 198, TT *günlük* “1. O günkü, o günle ilgili; 2. Üzerinden gün geçmiş veya geçecek; 3. Her gün yapılan, her gün yayımlanan, her gün çıkan; 4. Günü gününe tutulan hatıra, günce, muhtıra; 5. ed. Günü gününe tutulan anı yazısı veya bu yazıları içine alan eser, günce” TüS 1008.

En büyük ben beş yaşında, bi tey üç yaşında, Pammuhda gırhlı daha, gırhı çıhmamış daha, gırh günnük.

günüle- kıskanmak. ✓ *günüle-* (< *günü* ‘kıskanç’ TüS 1009+*le-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. ET *künile-* “kıskanmak” < *küni* ED 733, Kar. *küni* “kuma” DLT 449, Kıp. *künile-* “kıskanmak, imrenmek, gıpta etmek” Kıp.TS 168, An. Ağ. *günüle-* “çekememek, kıskanmak” DS VI 2231, Siv. Ağzı *günüle-* “ay.” SivS DŞ 629; SivS K 218; SivS T 198, TT *günüle-* “ay.” TüS 1009.

Tietze (2009: 212), *günüle-* < *künile-* “kıskanmak, çekememek” sözcüğünün ET *küni*’den geldiğini ifade eder.

Çocuḥlar birbirini güniliy.

gürk kuluçka, tavuğun gurka yatması. ✓ bk. *gulk*.

güve yatak yorganlara zarar veren büyük sinek. ✓ krş. ET *küye* “(elbise) güvesi” ED 754, Kar. *küye* “keçe vb. şeyleri yiyen güve” DLT 418, EOT *güye* “güve” BL 92; TS III 1887, An. Ağ. *güvegen* “bögelek sineği” DS VI 2239, Siv. Ağzı *göve* “yün kumaşları, ya da dokumaları yiyen bir çeşit böcek” SivS K 212; SivS T 192, TT *güve*

“kurtçuğu yaprağı, yünlü kumaş ve dokuma yiyen pul kanatlılardan bir böcek” TüS 1012.

Eren (1999: 267), *güve* “deri, yaprağı, yünlü kumaş ve dokuma yiyen bir böcek” sözcüğünün Orta Türkçe döneminde *küyē* olarak geçtiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2009: 218.

güvertme küçük çocuklarda çıkan çıban. ✓ *güvertme* (< *göğ-er* ‘morarmak, çürümek’ DS VI 2129+-*t-* ‘filden fiil yapım eki’+-*me* ‘filden kalıcı adlar yapan ek’); krş. ET *köker-* “grileşmek, gök rengine dönmek” < *kök* ED 713, Kar. *kōker-* “grileşmek, göğün rengine olmak” DLT 256, EOT *göğ-er-* “morarmak, yeşermek, mavileşmek, bitki yapraklanmak” TS III 1727, An. Ağ. *göğertme* “kolera hastalığı” DS VI 2131, Siv. Ağzı *güvertme* “ufak çocuklarda çıkan büyük çıban” SivS K 219.

haP sütün sırayla borç alınıp verilmesi. ✓ *haP* < Erm. *xab* “imece usulüyle süt biriktirme” (Menz 2009: 101); krş. An. Ağ. *hap* III “köylülerin yağ, peynir yapmak için sıra ile sütlerini birleştirme işlemi, imece” DS VII 2276, Siv. Ağzı *hab* “sağılan sütlerin hergün bir kadında toplanması” SivS DŞ 629; SivS K 220; SivS T 200.

Tietze (2009: 220), *hab* II/ *hap* I “köylülerin yağ peynir yapmak için sıra ile sütlerini birleştirme işlemi, imece” sözcüğünün Türkçeden Ermeniceye geçtiğini ve Ermeniceden *ħab* biçimiyle geri alıntılandığını ifade eder.

Bugün haP sırası bende, haba keşik de deyrik.

hab et- süt biriktirebilmek için sütü borç almak veya borç vermek. ✓ *hab et-* < (Erm. *xab* ‘imece’ Menz 2009: 101>) *hab+* (ET *et-* ‘etmek’ ED 36 >) *et-* “yardımcı eylemi”; krş. An. Ağ. *hab et-* I “süt, su vb. şeyleri yetiştirmeyen köylüler, sırasıyla ve karşılıklı ödünç alıp vererek yardımlaşmak” DS VII 2246, Siv. Ağzı *hab et-* “bir sıvıyı kaptan kaba boşaltmak” SivS T 200.

Südü hab ediyruk, ben saša veriyrum bir hafta, ondan sonrada sen baša veriyin.

hacat hacet; ihtiyaç. ✓ *hacet* (ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *hacat*. Ar. *ħacet* “ihtiyaç” OsmTL 351; krş. An. Ağ. *hacat yeri* “dolap” DS VII 2247, Siv. Ağzı *hacat*

“alet” SivS DŞ 629; SivS K 220, TT *hacet* “1. Herhangi bir şey için gerekli olan, ihtiyaç, gereklilik, lüzum; 2. Tanrı’dan yerine getirilmesi beklenen dilek; 3. İhtiyaç duyulan şey; 4. İdrar ve dışkı” TüS 1021.

Arpa, buğda atıyruḥ tömbeleşnen onnarı atmaya yarayan hacad olıy.

hacil utanç; kederli; keder. ✓ *hacil* < Ar. *ḥacil* “utangaç” (Tietze 2009: 225); krş. An. Ağ. *hacil* “kederli, üzgün” DS VII 2248.

Eyle hacil oldum ki bacı, çocuḡ geldi de boş geri döndü.

haggat hakikat. ✓ *hakikat* (söz içi ünlü düşmesi ve söz içi ötümlüleşme) > *haggat*. Ar. *ḥaḳīḳat* “gerçek, doğru” OsmTL 360; krş. Siv. Ağzı *haggat* “gerçek” SivS DŞ 629, TT *hakikat* “1. Gerçek; 2. Gerçeklik; 3. zf. Gerçekten” TüS 1028.

Uç diy Gamber tay uçıy, gèdiy orıya ki ulā haggatda ot bitmiş hep getmişler, o yanı bu yanı dolanıyım derkene ocaḡ başının daşları varımış.

Haggattanda bu muḥdarluḡ bir tuaf oldu, duva ettim cenabı Allāḡ’dan anam o gazanacaḡ adam şaşurtmuş ismini yanlış yazdurmuş.

hal sebze ve meyve satılan yer. ✓ krş. TT *hal* (< Fr. *halle*) “sebze, meyve, bakliyat vb.nin satıldığı yer” TüS 1030.

Tietze (2009: 236), *hal* IV “bazı çeşit yiyecek satışı için belediye tarafından açılan üstü kapalı pazar yeri” sözcüğünün Alm. *halla* “harman yeri” sözcüğünden geldiğini ve Türkçeye Fransızcadan geçtiğini ifade eder.

hala 1. Teyze; 2. Hala; 3. Yaşça büyük kadınlara hitap sözü. ✓ *hala* > *ḥala*. Ar. *ḥāla* “babanın kız kardeşi” OsmTL 363; krş. An. Ağ. *hala* “teyze” DS VII 2255, TT *hala* “babanın kız kardeşi” TüS 1031;

Tietze (2009: 23), *hala* / *hale* II “babanın kız kardeşi” sözcüğünün Arapça olduğunu ve Farsça üzerinden Türkçeye geçtiğini, *ḥāl* “dayı” sözcüğüne -a müenneslik eki getirilerek yapıldığını ifade eder. Li (2019: 183), *ḥāla* sözcüğü asıl anlamının “teyze” olduğunu, Türkiye Türkçesinde “babanın kız kardeşi” anlamında kullanıldığını belirtir.

Anamızın bacısına ħala deyrük.

Gurban olsun ħalan gel.

ħalbur kalbur, elek. ✓ *kalbur* (söz başı sızıcılaşma) > *ħalbur*. Ar. *ġirbāl* “kalbur” OsmTL 332; krş. An. Ağ. *ħalbur* “kalbur” DS VII 2258, TT *kalbur* “tahıl ve başka iri taneli maddeleri elemek için kullanılan büyük delikli veya seyrek telli elek” TüS 1274.

Bir türbede tutulacaħ dileği/ Hele anlat ħalbur ile eleği/ Anaların sırtındaki şelege/ Sen ne bileceksin şehirli çocuħ.

hal havuç bağ bahçeye ekilen sebze ve meyve. ✓ *hal havuç* < (Fr. *halle* ‘satış yeri’ TüS 1030 >) *hal+* (Ar. *hawc* ‘sebze’ Tietze 2009: 277 >) *havuç*; *hal* sözcüğü bir mekân adı iken zamanla bu mekânda satılan ürünlerin de adı olarak kullanılmıştır. *havuç* sözcüğü ise “sebze” anlamıyla *hal* sözcüğü ile “sebze meyve” anlamında ikileme oluşturmuştur.

Yohsul evidi çalın çırpın pancaradı ekinidi malıdı hal havucudu öldük.

havuç 1. Sebze; 2. Havuç. ✓ *havuç* < Ar. *hawc* “ihtiyaç” (Tietze 2009: 277); krş. TT *havuç* “maydonozgillerden, koni biçimindeki etli kökü için sebze olarak yetiştirilen, iki yıllık otsu bir kültür bitkisi, yeregeçen” TüS 1066.

ħam sulanmamış tarla ve bahçe. ✓ *ham* < Far. *ħām* “üzerinde çalışılmamış” OsmTL 368; krş. TT *ham* “1. Yenecek kadar olgunlaşmayan meyve; 2. İşlenmemiş (madde),” TüS 1036.

Ham kalmış tarlalar.

hamarat çok çalışan ve yorulma bilmeyen kişi. ✓ *hamarat* (< Ar. *ħumāre*) “hamarat, becerikli, elinden iyi iş gelen” TüS 1037.

Hamarat kişi ne yorulduğunu bilir, ne doyduğunu.

hapeg kapak. ✓ *hapeng* (söz içi ses düşmesi) > *hapeg*; krş. An. Ağ. *hapak* II [*hapek*] “kapak, kuyu ya da herhangi bir şeyin kapağı” DS VII 2277, Siv. Ağzı *hapak* “ay.” SivS DŞ 631; SivS K 223; SivS T 202.

Sağır (1995: 419), *hapeng* “kepenk” sözcüğünün Erm. *gapank*’tan geldiğini ifade eder.

Bacanın delüğüni tuttuḥ, hapeg kapattuḥ.

hapeng kepenk. ✓ krş. An. Ağ. *hapenk* “1. Yer altındaki depo, mahzen; 2. Bodruma inen üstü kapalı merdiven; 3. Eski evlerde ahıra inmek için evden ahıra açılan kapı; 4. Baca kapağı” DS VII 2279.

Sağır (1995: 419), *hapeng* “kepenk” sözcüğünün Erm. *gapank*’tan geldiğini ifade eder.

Hapeng dükkânın hapengi.

hareket 1. Deprem, zelzele; 2. Savaş. ✓ *hareket* < Ar. *hareket* “sarsıntı, deprem” OsmTL 377; krş. TT *hareket* “1. fiz. Bir cismin durumunun ve yerinin değişmesi, devinim, aksiyon” TüS 1048.

O büyük harekette bir yaşadımıymışım, büyük hareket olmuş anam beşiğmi gucaḥlamış.

harer büyük saman çuvalı. ✓ *harar* (*a > e* ünlü değişimi) > *harer*. Ar. *gīrār* “büyük kıl çavul, harar” OsmTL 332; krş. An. Ağ. *harer* “kıldan ya da ketenden yapılmış büyük çuval” DS VII 2282, Siv. Ağzı *harar* “büyük çuval” SivS DŞ 631; SivS K 223; SivS T 203, TT *harar* “çoğu kıldan dokunmuş büyük çuval” TüS 1046.

harar “keçi kılından dokunmuş büyük çuval” < Ar. *gīrar* için bk. Eren 1999: 172; Tietze 2009: 256.

Çuvalın büyüğüne, genişine harer deyirük.

harḥ ark. ✓ *ark* (söz başı ünsüz türemesi ve söz sonu sızıcılışma) > *harḥ*; An. Ağ. *hark* “hendek” DS VII 2291, Siv. Ağzı *harḥ* “ay.” SivS DŞ 631; SivS K 223; SivS T 203.

Tietze (2002: 261), *hark* “hendek, ark” için *ark* sözcüğünün söz başı ses türemesiyle ortaya çıkmış biçimi olduğunu ifade eder. bk. *arh*.

Hargı düzeltte gelsin su.

harla- harlamak, alevlendirmek. ✓ *harla-* (söz başı *h* > *h* değişimi) > *harla-* (< Ar. *harr* ‘sıcak, kızgın’ TüS 1045+ Tü. +*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. Kıp. *harla-* “har har yanmak” Kıp.TS 92, An. Ağ. *harla-* I “1. Az yanan ateş ya da kuru ot gibi şeyler birden parlamak” DS VII 2292, Siv. Ağzı *harla-* “ay.” SivS DŞ 631; SivS K 223; SivS T 203, TT *harla-* “1. Ateş için kuvvetlendirmek, harlı bir biçimde yanmak; 2. *mec.* Birden öfkelenerek bağırmak, birine karışmak” TüS 1050.

Tietze (2009: 261), *harla-* I “az yanan ateş ya kuru ot vb. için birden parlamak” sözcüğüne dair başka bir açıklamada bulunmaz. Gülensoy (2007: 404-405), *harla*¹- “ateş kuvvetlendirmek, harlı bir biçimde yakmak” sözcüğünün *har* “yansıma” adından +*la-* ekiyle yapıldığını ifade eder.

Ataş harladı getti.

hase yazma, eşarp, çit. ✓ Ar. *xāşşa* > Far. *xāşa* > *hasa* > *hase* (Eren 1999: 173; Tietze 2009: 268); krş. An. Ağ. *hasa* “2. Pamuktan yapılan her çeşit bez” DS VII 2297, Siv. Ağzı *hasa* “tülbent” SivS DŞ 631; SivS K 224; SivS T 204, TT *hasa* “ay.” TüS 1052.

Başımı açtı, Keşan bürüğ hasiyi masiyi hep aldı.

hasuda mısır unu, tereyağ ve şeker karıştırılarak yapılan yemek; tatlı. ✓ krş. An. Ağ. *hasuda* “mısır unu, pekmez, yağ ve nişasta ile yapılan bir çeşit tatlı” DS VII 2300, Siv. Ağzı *hasıda* “ay.” SivS DŞ 631; SivS K 225; SivS T 204.

Ben hasuda yapıyım, benim oğlan çoğ sever.

haşıl yarma çekilerek yapılan sulu yemek. ✓ *haşıl* < Erm. *xaşıl* “dokumacılıkta kullanılan unlu ve çirişli sıvı” (Eren 1999: 174); krş. An. Ağ. *haşıl* I “1. Buğday, mısır ya da darı unundan yapılan bir çeşit yemek” DS VII 2302, Siv. Ağzı *haşıl* “ay.” SivS DŞ 631; SivS K 224; SivS T 204.

Kırzioğlu (1962: 215), *haşıl* “bulgur lapası” yemeğinin bulgurdan değil kepeği, kabuğu çıkarılmış buğday “yarma” ve öğütülmüş bulgur “kavut”tan yapıldığını, bol erimiş yağ ve kaynatılmış süt ile yenildiğini ifade eder. Tietze (2009: 270), *haşıl* “un püresi” sözcüğünün Ar. *haşin* “nişasta” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Yarmadan haşıl çektiriyruk, haşıl çorbası.

Ağuz onu inkinkini ataruḥ, o ganlı olur. Gerikini de saḡaruḥ, goruḥ. Acuḥ şeker atar garışturur gaynar gaynar torḥatma olur. Gerikini de bularuḥ bularuḥ ağuz olur acuḥdan goyu haşıl gibi.

haşortman eşofman. ✓ *aşortman* (söz başı ünsüz türemesi) > *haşortman*; bk. *aşortman*.

hatıl 1. Dama atılan kalın ağaç; 2. Duvarı bir arada tutması için atılan demir ya da ağaç. ✓ *hatıl* < Ar. *ḥaṭīl* “duvar örülürken taşların arasına yatay olarak yerleştirilen direk” (Eren 1999: 174); krş. An. Ağ. *hatıl* I “1. Hayvan yemliği; 2. Çeşme yalağı; 3. İçinde üzüm ezilen tekne”, *hatıl* II “1. Kereste; 2. Et tahtası; 3. Duvar konurken araya konulan kalın, yuvarlak ağaç; 4. Orman içinde büyük odunların yığıldığı yer; 5. Toprak evlerin tavanı” DS VII 2305- 2306, Siv. Ağzı *katıl* “yapılarda görülen dört köşe kiriş” SivS DŞ 646; SivS K 259; SivS T 239, TT *hatıl* “ağırlığı yatay olarak dağıtmak ve duvarların düşey doğruluğundaki çatlamlarını önlemek için yatay olarak boydan boya yerleştirilen ahşap, tuğla veya beton bağlama ögesi” TüS 1058.

Şuriya bi galın hatıl olsa yihılmaz. Belli bi seviye duar öriy sonra hatıl atıylar, yahutta beton atıy demür içine goyí o da hatıl olıy.

havsalla- sersemlemek, daralmak; özensiz davranmak. ✓ *havsalla-* (< Ar. *ḥavşala* ‘kavrama yetisi’ OsmTL 397+ Tü. +*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. TT *havsala* “1. Kuş kursağı; 2. anat. Leğen; 3. mec. Zihin bir şeyi anlama ve kavrama yetisi” TüS 1066.

Tietze (2009: 278), *havsala* II “zihnin anlama kabiliyeti” sözcüğünün *havsala* I “kuşlardaki taşlık, kursak” anlamından mecazi anlam kazandığını ve sözcüğün Ar. *havsala* “mide” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Havsalladı eyice gariştirdı.

hayat 1. Evin girişi, evin giriş kapısı; 2. Koridor. ✓ *hayat* < Ar. *ḥiyāt* “bir şeyin etrafını çevirme” OsmTL 429; krş. EOT *hayat* “avlu” TS III 1905, Kıp. *hayat* “ay.” Kıp.TS 94, An. Ağ. *hayat* I “1. Sofa; 2. Avlu; 3. Salon, hol; 4. Koridor; 5. Balkon; 6. Sundurma; 7. Oda; 8. Çamaşır yıkanılan yer; 9. Yayla evi; 10. Eski ev; 11. Ev bahçesi; 12. Ahır, ağıl; 13. Arsa” DS VII 2315, Siv. Ağzı *hayat* “ay.” SivS DŞ 632; SivS K 226; SivS T 205, TT *hayat* II “1. Genellikle köy ve kasaba evlerinde, üstü kapalı, bir veya birkaç yanı açık sofa; 2. Avlu; 3. Balkon; 4. Sundurma” TüS 1069.

Eren (1999: 175), *hayat* “avlu” sözcüğünün Ar. *ḥā’it*’ten geldiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2009: 280.

Telifon geldi mi hayata çıhıysin.

Leylek leylek havada/ Yumurtası tavada/ Gel bizim hayada/ Hayat gapısı kilitli/ Leyleğin başı kilitli.

hayva ayva. ✓ *ayva* (söz başı ünsüz türemesi ve yakın göçüşme) > *hayva*; krş. ET *ayva* “ayva” ED 268, Kar. *awya* “ay.” DLT 56, EOT *hayva* “ay.” TS III 1907, Kıp. *ayva* “ay.”, *hayva* Kıp.TS 19, An. Ağ. *hayva* I “ay.” DS VII 2321, Siv. Ağzı *hayva* “ay.” SivS DŞ 632; SivS T 205, TT *ayva* “gülgillerden çiçekleri iri beyaz ve pembe, yapraklarının altı tüylü, orta yükseklikte bir ağaç; 2. Bu ağacın büyük, sarı renkte, tüylü, mayhoş, dokusu sertçe, ufak çekirdekli meyvesi” TüS 212.

Eren (1999: 29), *ayva* “1. Çiçekleri iri ve pembe, yapraklarının altı tüylü, ülkemizin her yerinde yetişen bir ağaç; 2. Bu ağacın büyük, sarı renkte, tüylü, mayhoş, dokusu sertçe, ufak çekirdekli meyvesi” sözcüğünün Far. *abia*’dan geldiğinin anlaşıldığını ifade eder. Gülsevin (2005: 211- 212), *hayva* sözcüğündeki söz başı *h-* sesinin türeme değil aslî olduğunu, Halaçça *h-*’ye döndüğü düşünülen Ana Altayca söz başı **p-* sesinden geldiğini ifade eder: *hayva* I “ayva” < Ana Altayca **p-*.

Giderim bende bende/ Bir hayvam galdı sende/ Hayva gibi saraldım/ Din iman yoh mu sende?

hayvah eyvah. ✓ *eyvah* (söz başı ünsüz türemesi ve gerileyici ünlü benzeşmesi) > *hayvah*. Far. *eyvāh* “yazık” OsmTL 279; krş. Kıp. *eyvāh* “eyvah, yazık” Kıp.TS 79, EOT *eyvah* “ay.” TS III 1598, An. Ağ. *hayvaḥ* “ay.” DS VII 2321, Siv. Ağzı *hayvaḥ* “ay.” SivS DŞ 632; SivS K 227; SivS T 206, TT *eyvah* “beklenmedik, hoşla gitmeyen bir haber veya olay karşısında duyulan acınma, üzülmeye sözü” TüS 841.

Hayvah dersin oturur, ben ne ettim dersin.

hēbe heybe. ✓ *heybe* (söz içi ünsüz düşmesi) > *hēbe*. Ar. ‘aybe “heybe” OsmTL 61; krş. An. Ağ. *hebe* “heybe” DS VII 2324, Siv. Ağzı *hēbe* “ay.” SivS DŞ 633, TT *heybe* “1. At, eşek vb. binek hayvanlarının eyeri üzerine geçirilen veya omuzda taşınan, içine öteberi koymaya yarayan, kilim ve halıdan yapılmış iki gözlü torba; 2. Omuza geçirilen tek gözlü bir çanta türü” TüS 1089- 1090.

Tietze (2009: 288), *heḡbe* “iki gözü olan çanta” sözcüğünün Ar. *ḥakība*’dan geldiğini ifade eder.

Getüriler hēbiye doldurıler, eṣeḡe atıyer.

hedik haşlanmış bulgur. ✓ *hedik* < Erm. *hatik* “kaynatılmış diğ buğdayı” (Eren 1999: 176); krş. EOT *hedik aşı* “aşure çorbası” TS III 1908, An. Ağ. *hedik* I “1. Haşlanmış buğday, bulgur, mısır, nohut vb. şeyler; 2. Aşure; 3. Bulgur” DS VII 2327, Siv. Ağzı *hedik* “ay.” SivS DŞ 633; SivS K 227; SivS T 206, TT *hedik* “kaynatılmış, buğday, bulgur mısır vb. şeyler” TüS 1079.

Tietze (2009: 288) ve Menz (2009: 101), *hedik* I “haşlanmış buğday” sözcüğünün DoğuErm. *hatik* ve BatıErm. *hadig* “hububat tanesi” olarak kullanıldığını ifade eder.

Gurutmadan buḡdī haşlıyruḡ, bulguru gaynadıyruḡ, ona bulgur hediḡ deyiriz.

helbet elbet. ✓ *elbet* (söz başı ünsüz türemesi) > *helbet*. Ar. *elbet* “mutlaka” OsmTL 243; krş. An. Ağ. *helbet* “elbet, her hâlde, şüphesiz” DS VII 2330, Siv. Ağzı *helbet* “ay.” SivS DŞ 633; SivS T 206, TT *elbet* “elbette” TüS 780.

Tietze (2002: 290), *helbet* “muhakkak, şüphesiz” sözcüğünün *elbet* sözcüğünün söz başı ses türemesi ile ortaya çıkmış biçiminin olduğunu, Arapçanın

diyalektlerinde böyle söz başı ses türemeli şekillerin var olduğunu ve Türkçedeki bu şekillerin bu diyalektlerden alınmış olabileceğini ifade eder.

Minarede bir guş var/ Ganadında gümüş var/ Gitti yārim gelmedi/ Helbet bunda bir iş var.

helle un çorbası. ✓ *herle* (gerileyici ünsüz benzeşmesi) > *helle*; krş. An. Ağ. *helle* “1. Un çorbası; 2. Un” DS VII 2335, Siv. Ağzı *helle* “ay.” SivS DŞ 633; SivS K 228; SivS T 207. bk. *herle*.

Gavurma hellesidir o, mercimekli helle de var.

hemencene hemen, hızlıca. ✓ *hemencene* (< Far. *hemān* ‘çabucak’ OsmTL 407+ *ce* ‘küçültme eki’ +*ne* ‘zarf anlamını pekiştiren (< ET *gına*, *kınya*) ek’ Korkmaz 2009: 37); krş. TT *hemen* “1. Çabucak; 2. Aşağı yukarı; 3. Yalnız, sadece; 4. Çok” TüS 1082.

Hemencene geliy, işini eviy çocuğ.

hengem karışıklık. ✓ *hengem* < Far. *hengām* “zaman” OsmTL 411; krş. An. Ağ. *hengem* I “iş”, *hengem* II “1. Söz kalabalığı; 2. Kavga, gürültü” DS VII 2339.

Tietze (2009: 295), *hengem* “söz kalabalığı; kavga, gürültü” sözcüğünün Far. *hangām* “zaman” mana değişimi *hangām-ı nang u nabard* “muharebe zamanı” gibi terkiplerin altında kullanıldığını ifade eder.

Çoğ hengem çıhmış yanı.

herK tarlanın sürülüp dinlendirilmesi. ✓ *herk* (söz sonu ötümlüleşme) > *herK*. Erm. *herk* “sürüldükten sonra bir yıl dinlendirilen tarla” (Eren 1999: 177); krş. EOT *herk edilmek* “nadas olunmak” TS III 1914, An. Ağ. *herg* I “1. Sürülüp dinlenmeye, nadasa bırakılan tarla” DS VII 2345, Siv. Ağzı *herk* “ay.” SivS DŞ 634; SivS K 229; SivS T 207, TT *herk* “sürüldükten sonra bir yıl dinlendirilen, nadasa bırakılan tarla” TüS 1086.

Tietze (2009: 299) ve Menz (2009: 101), *herg* “sürülüp dinlenmeye, nadasa bırakılan tarla” sözcüğünün DoğuErm. *herk* ve BatıErm. *herg* olarak kullanıldığını ifade eder.

Tarlıy sürüp herg etdik. Hozanı sürüyün sürülmemiş tarlıy, sürüldü mü herg olıy.

herif 1. Koca, eş; 2. Erkek kişi; 3. Erkeklerle seslenme sözü. ✓ *herif* < Ar. *ḥārif* “herif, bayağı adam” OsmTL 381; krş. TT *herif* “1. Güven vermeyen, aşağı görülen, bayağı kimse; 2. Adam; 3. Evin erkeği” TüS 1085.

Tietze (2009: 298), *herif* “iş arkadaşı, meslektaş, esnaf; sofrada arkadaş; içki arkadaşı; lâlettayin birisi, adam; şüphe duyulan, aşağı görülen biri” sözcüğünün Ar. *ḥārif*’ten geldiğini ifade eder.

Ben bizim adama çoḥ herif dedim.

herkeş herkes. ✓ *herkes* (s > ş ünsüz değişimi) > *herkeş*. (< Far. *herkes*); krş. Siv. Ağzı *herkeş* “herkes” SivS DŞ 634, TT *herkes* “insanların bütünü, cümle âlem” TüS 1086.

Herkeşin bir mesleğ var.

herle kavrulmuş mercimek çorba. ✓ *herle*; krş. An. Ağ. “1. Yağda kavrulmuş un çorbası, bulamaç; 2. Un” DS VII 2346, Siv. Ağzı *herle çorbası* “ay.” SivS DŞ 634; SivS K 229; SivS T 207.

Tietze (2009: 299), *herle* “yağda kavrulmuş un çorbası, bulamaç” sözcüğünün kökünün açık olmadığını ifade eder.

Mercimağ goyısın suya biraz gaynadiysın, yaḥut onı gavuriysın onı yağınan ondan sonra tekrar suya goyısın pişiriysın olıy herle.

hers hırs, kızma. ✓ *hırs* > *hers*. Ar. *ḥirş* “öfke, kırgınlık” OsmTL 417; krş. An. Ağ. *hers* “öfke” DS VII 2347, Siv. Ağzı *hers* “ay.” SivS K 229, TT *hırs* “1. Sonu gelmeyen istek, aşırı tutku; 2. Öfke, kırgınlık” TüS 1094.

Sağır (1995: 419), *hırs* “kırgınlık” sözcüğünün Ar. *hırs*’tan geldiğini ifade eder.

herslen- kızmak. ✓ *herslen-* (< Ar. *ḥerş* ‘öfke’ TüS 1094+ Tü.+len- ‘isimden fiil yapım eki’); krş. *herslen-* “öfkelenmek” DS VII 2348, Siv. Ağzı *herslen-* “ay.” SivS DŞ 634; SivS K 229.

Gız herslenme ne hersleniyin anam ne oldu neye gızdın?

hevlek ekilecek tarlada ayrılmış parça. ✓ *evlek* (söz başı ünsüz türemesi) > *hevlek*. Rum. *evlek* “sabanla tarlada açılan iz” (Eren 1999: 141); krş. An. Ağ. *hevlek* I “ekilecek tarlada üç dört genişliğinde ayrılmış parçalar, evlek” DS VII 2351, Siv. Ağzı *hevlek* “ay.” SivS DŞ 634; SivS K 229; SivS T 208.

Tietze (2002: 755), *evlek* I “tarlanın saban iziyle bölünen kısımlarından her biri” sözcüğünün Yun. *avláki*’den geldiğini ifade eder.

Bir hevlek bu yerde bir hevlek bu yerde.

heybat/ heybet çirkin, kötü. ✓ krş. An. Ağ. *haybat* I “iri, kaba”, *haybat* II “gürültü, yaygara” DS VII 2316.

Adam orda tikilir hepsini gözler, derki o ne heybetli heybetli bahıysin.

hıbar küçük taş, çakıl. ✓ *hıbar* < Erm. *hipar* “duvar yapılırken biriken moloz; kerpiç aralarına konan moloz” (Tietze 2002: 303; Menz 2009: 101); krş. An. Ağ. *hıbar* “duvar yapılırken taş ya da kerpiç aralarına konan moloz” DS VII 2356, Siv. Ağzı *hıbar* “ay.” SivS DŞ 634; SivS K 230; SivS T 208.

Taşların ufağlarına hıbar deyirik. Mucur mucur küçük daşları.

hınık sümük. ✓ *hınık* < Erm. *hnik* “genizden konuşan kimse” (Tietze 2002: 304); krş. An. Ağ. *hınık* “sümük” DS VII 2365, Siv. Ağzı *hınık* “ay.” SivS DŞ 635; SivS K 231; SivS T 209.

Küçük çocuğa ne hınıklisin sen deriz.

Hınıkli bir guzu istiy biliyin mi?

hınzır domuz yavrusu; yaramaz çocuk. ✓ *hınzır* < Ar. *hınzır* “domuz” OsmTL 416; krş. Kıp. *hınzır* “domuz” Kıp.TS 96, Siv. Ağzı *hınzır* “ay.” SivS K 231, TT *hınzır* “1. Domuz; 2. mec. Genellikle hoş giden bir davranış veya durum için şaka yollu söylenen bir söz; 3. Yaramaz, haylaz” TüS 1092.

Tietze (2002: 305), *hınzır* “hergele, namussuz” sözcüğünün Ar. *hınzır* “domuz; yaban domuzu” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Hinzır da domuz olıy, pis hayvan, ekine, bağa bahçiye hep zarar veriy.

hırhız hırsız. ✓ *hırsız* (ilerleyici uzak benzeşme) > *hırhız* (< Ar. *hayr* ‘iyilik’+*sız* ‘yoksunluk eki’ Tietze 2002: 308); krş. An. Ağ. *hırhız* “hırsız” DS VII 2369, Siv. Ağzı *hırhız* “ay.” SivS DŞ 635; SivS K 231, TT *hırsız* “başkasının malını çalan kimse, uğru” TüS 1094.

*Götürmüş götürmüş bi küflü dağın başında demiş ki çocuğa ben demiş
hırhızlıh ediyrim sen de edebilür müsün demiş?*

hırhızlıh hırsızlık. ✓ *hırsızlık* (söz sonu sızıcılaşma) > *hırhızlıh* (< *hırhız* ‘hırsız’ TüS 1094+Tü.+*lıh* ‘isimden isim yapım eki’); krş. TT *hırsızlık* “çalma, arakçılık” TüS 1094.

Hırhızlığa gedyirim. Aha bu yolların gıyısından topladım Gülbiyaz.

hırlı dur- rahat durmak, sakinleşmek. ✓ *hırlı dur-* < (Ar. *hayr* ‘iyilik’ TüS 1093 >) *hır+lı* “isimden sıfat yapım eki”+ *dur-* “yardımcı eylem”; krş. EOT *hırlı* “iyi, hayırlı, uğurlu” TS III 1917, An. Ağ. *hırlı* “1. İşinde doğru, uslu, iyi (kimse), 2. Yaramaz, şımarık, kötü (kimse), 3. Hayırlı, uğurlu” DS VII 2371, Siv. Ağzı *hırlı* “ay.” SivS DŞ 635; SivS K 231; SivS T 209, TT *hırlı* “1. İşinde doğru, uslu, iyi (kimse), 2. Yaramaz, şımarık, kötü (kimse)” TüS 1093.

Tietze (2002: 308), *hırlı* biçiminin *hırsız* sözcüğünün olumlu karşılığı olduğunu ifade eder.

Hırlı durmuyor.

him duvarın başlangıcı; duvar ile yerin birleştiği yer. ✓ *him* < Erm. *himn* “temel” (Menz 2009: 101; Tietze 2002: 316); krş. EOT *him ur-* “temel atmak, yapı kurmak” TS III 1919, An. Ağ. *him* I “1. Temel; 2. Köşe, aralık” DS VII 2385, Siv. Ağzı *him* “ay.” SivS DŞ 635; SivS K 233; SivS T 211.

Duarın yerden başlangıcına him deyrik.

hingel/ hengel haşlanıp kavrulan patatesin hamur içine konarak üçgen bir şekil verilip pişirilen mantı benzeri yemek. ✓ krş. An. Ağ. *hingal* I “1. İçine kıyma ya da

pişirilmiş patates konarak yapılan bir çeşit börek, tatar böreği; 2. Mantı” DS VII 2365, Siv. Ağzı *hingel* “ay.” SivS DŞ 635; SivS K 230; SivS T 209.

Tietze (2002: 305), *hungal* “bir çeşit yemek” sözcüğüne dair başka bir açıklamada bulunmaz.

Bi et hingeli var, bi de normal var, üşgen şeklinde.

his is. ✓ *is* (söz başı ünsüz türemesi) > *his*; krş. ET *iş* (*iş*) “kurum, kirli duman” ED 254, Kar. *iş* “kandilin isi ve duvar vb. üzerindeki kurum” DLT 17, An. Ağ. *his* “is” DS VII 2388, TT *is* “1. Dumanın değdiği yerde bıraktığı kara leke” Tüs 1206.

Tietze (2009: 409), *is* II/ *his* “dumanın bıraktığı ince kurum tabakası” sözcüğünün Moğ. *isu/ işu*’dan geldiğini ifade eder.

Soba tüter hislenir, baca tüter his olur.

hobuç (et-) küçük çocuklara sırtına gel anlamında bir söz. ✓ krş. EOT *hop kıl-* “hoplamak, hop etmek, birdenbire şaşırıp durduğu yerden fırlamak” TS III 1920, An. Ağ. *hopucuk et-* “çocuk severken havaya atıp tutmak, kucaklamak” DS VII 2406, *hopuş et-* “gezdirmek” DS VII 2407, Siv. Ağzı *hobuç et-* “çocuğu sırta almak” SivS DŞ 636; SivS K 233; SivS T 212.

Çocuğ alırsın gucağ hobuçladırırsın.

horsın- herhangi birinden tiksirmek; huylanmak. ✓ *horsın-* (< Far. *hor* ‘aşağı, tiksiniç’+ Tü.+*sun-* ‘isimden fiil yapım eki’ Tietze 2009: 326); krş. EOT *horsun-* “hakir görmek, hor görmek” TS III 1922, Kıp. *hor* “ay.” Kıp.TS 97, An. Ağ. *horsun-* I “1. Değersiz görmek, aşağı görmek; 2. Tiksirmek; 3. Bir şeyi istememek” DS VII 2413, Siv. Ağzı *horsu-* “ay.” SivS DŞ 636; SivS K 235; SivS T 214, TT *hor* “değersiz, önemi olmayan, aşağı” Tüs 1109.

Horsınıy ondan da eyle gitti.

horum kurumuş ot; yanışı hızlı ot. ✓ *horum* < Erm. *horom* “ot bağımlı meydana getiren tomarlardan biri” (Menz 2009: 101); krş. An. Ağ. *horum* I “1. Biçildikten sonra balya ya da deste hâline konulmuş ot; 2. Biçildikten sonra tarlada yapılan

küçük burçak ya da mercimek yığınları” DS VII 2414- 2415, Siv. Ağzı *horum* “ay.” SivS DŞ 636; SivS K 235; SivS T 214.

Eren (1999: 180), *horom* “mısır sapı, ot vb. şeylerden yapılan desteler, yığınlar” sözcüğünün Erm. *horom* < Gürcü. *xoromi*’den geldiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2009: 326; Menz 2009: 101.

Bir horum ot getir de bi ataş yahaş.

horuz horoz. ✓ *horoz* (o > u ünlü değişimi) > *horuz*. Far. *horūs* “tavuğun erkeği” (Tietze 2009: 327; Eren 1999: 180); krş. Siv. Ağzı *horuz* “horoz” SivS DŞ 636, TT *horoz* “1. hay. tavukgillerden tavuğun erkeği olan kümes hayvanı; 2. Ateşli silahlarda çakmak taşına veya merminin kapsülüne vurmaya yarayan metal parça; 3. Kapı zembereğinin mandalı; 4. *mec.* Kabadayı erkek” TüS 1110.

Her pinde bir horuz olur.

hozan 1. Biçilmiş ekin; 2. Ekilmemiş boş arazi, boş tarla. ✓ *hozan* < Erm *xozan* “dinlenmeye bırakılmış, bir kaç yıl işlenmemiş tarla” (Eren 1999: 180; Tietze 2002: 330; Menz 2009: 101); krş. An. Ağ. *hozan* I “1. Dinlenmeye bırakılmış, birkaç yıl işlenmemiş tarla; 2. Tarla; 3. Hiç sürülmemiş veya çoktan beri işlenmemiş tarla; 8. İşlenmemiş bağ, bahçe; 9. Ekime elverişli olmayan tarla” DS VII 2424- 2425, Siv. Ağzı *hozan* “ay.” SivS DŞ 637; SivS K 236; SivS T 215, TT *hozan* “ay.” TüS 1113.

Tarlıy sürüp herg etdik. Hozanı sürüysin sürülmemiş tarlıy, sürüldü mü herg olıy.

hökümet hükümet. ✓ *hükümet* (ü > ö ünlü değişimi) > *hökümet* < Ar. *hukūmet* “bir memleketi idare eden vekiller heyeti” OsmTL 447; krş. TT *hükümet* “1. Bakanlar Kurulu; 2. Bir ülkenin yönetim kuruluşları; 3. Devlet yönetimi; 4. Hükümet konağı” TüS 1119.

Hökümetimiz gaçar giderse neydecük la?

hökümet gur- devleti yönetmek, devletin başına geçmek; herhangi bir seçimi kazanmak. ✓ *hükümet kur-* (söz başı ötümlüleşme) > *hökümet gur-* < (Ar. *hukūmet* ‘hükümet’ TüS 1119 >) *hökümet* + (ET *kur-* ‘kurmak’ ED 643>) *kur-* “yardımcı eylem”;

krş. TT *hükümet kur-* “başbakan, hükümet işlerinde görev alacak Bakanlar Kurulunu seçmek” TüS 1119.

höllük elenip pişirilerek bebeğin altına konan toprak. ✓ krş. An. Ağ. *höllük* I “1. Kundak çocuklarının altına konulan elenmiş ince toprak; 2. Toprak; 3. Bir çeşit killi toprak” DS VII 240, Siv. Ağzı *höllük* “ay.” SivS DŞ 637; SivS K 236; SivS T 216, TT *höllük* “kundak çocuklarının altına bez yerine konulan toprak” TüS 1113.

Gülsevin (2005: 211- 212), *höllük* I [*höl* (II)- 2] “1. Kundak çocuklarının altına konulan elenmiş ince toprak” < *höl* I “az ıslaklık” sözcüğündeki söz balı *h-* sesinin türeme değil aslî olduğunu, Halaçça *h-*’ye döndüğü düşünülen Ana Altayca söz başı **p-* sesinden geldiğini ifade eder. Gülensoy (2007: 412), *höllük* “bazı yerlerde kundak çocuklarının altına konulan toprak” sözcüğünün ET, OT *öl “ıslak, yaş, nem” kökünden +*lük* ekiyle türetildiğini dile getirir.

Toprağ ısıdıyler sobanın üzerinde beze seriyler çocuğ ona gömiyeler, höllük olıy.

hulhul inceltilmiş bulgur. ✓ krş. An. Ağ. *hulhul* “çene ve koltuk altında meydana gelen şiş, beze” DS VII 2442.

Gısırlıh düğü, daha küçük olana hulhul da deydük, fıta da deydük.

huzûli fuzuli, boşuna. ✓ *fuzuli* (söz başı *f > h* değişimi) > *huzûli*. Ar. *fuzûlî* “boşuna” OsmTL 310; krş. TT *fuzuli* “1. Yersiz, gereksiz; 2. Yersiz, gereksiz bir biçimde” TüS 894.

Öf öf öf huzûli yere.

ıbrıh ibrik. ✓ *ıbrık* (söz sonu sızıcılaşma ve *i > ı* ünlü değişimi) > *ıbrıh*. Ar. *ıbrîk* “kulplu ve emzikli su kabı” OsmTL 465; krş. EOT *ıbrık* “ibrik” BL 80, Kıp. *ıbrîk* “su testisi, ibrik” Kıp.TS 101, An. Ağ. *ıbrıh* [*ıbrık*] “su kabı, ibrik” DS VII 2482, Siv. Ağzı *ıbrık* “ay.” SivS DŞ 638; SivS T 218, TT *ıbrık* “su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap” TüS 1138.

Tietze (2009: 363), *ıbrık* “su kabı, hela ibriği” sözcüğünün Ar. *ıbrîk*’ten geldiğini ifade eder.

Güğmün bi ufağ, demliğin bi büyüğ.

ih- çökmek, oturmak; zoraki kabullenmek, yenilmek. ✓ krş. EOT *ih-* “(deve) çökmek” TS III 1933, An. Ağ. *ih-* I “1. Deve çökmek, oturmak; 2. Üzüntü ve şaşkınlıktan oturup kalmak; 3. Bir şeyin üstüne abanmak, çullanmak” DS VII 2460, Siv. Ağzı *ih-* “ay.” SivS K 239; SivS T 219, TT *ih-* “ay” TüS 1123.

Tietze (2009: 345), *ih-* I sözcüğünün *yık-* (?) “çökmek” biçiminden gelmiş olabileceğini ifade eder. Gülensoy (2007: 414), *ih-* sözcüğünün *ih* “yansıma” kökünden geldiğini söyler.

ihıtyar ihtiyar. ✓ *ihıtyar* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *ihıtyar*. Ar. *ihıtyār* “yaşlı kimse” (Tietze 2002: 376); krş. Kıp. *ihıtyār* “seçme, tercih (etme), seçilme” Kıp.TS 107, TT *ihıtyar* “1. Yaşlı, kocamış olan, pir (kimse), 2. Cansız, sönük; 3. Eski; 4. Baba ve anne” TüS 1160.

Ihıtyar bir adamım ben, gücüm guvvatım yohdur.

ılınçağ beşik, salıncak. ✓ *ılınçak* (söz sonu sızıcılaşma) > *ılınçağ* (< **ıl-* ‘sallamak; bağlamak’+*-ın-* ‘dönüşlülük’+*-çağ* ‘alet adı yapan ek’); krş. ET *ilin-* “tuzağa takılmak, tuzağa yakalanmak; ilıştırmek, bağlamak” < *il-* ED 148, Uyg. *il-* “ilıştırmek, bağlamak” (Ayazlı 2016: 125), Kar. *ilin-* “tuzağa takılmak, esir düşmek” DLT 110, EOT *ilin-* “1. Takılmak, takılıp kalmak” TS III 2059, An. Ağ. *ılınçak* I “küçük çocuk salıncacı” DS VII 2471, *hıllangaç* “salıncak” DS VII 2359, Siv. Ağzı *ılınçak* “ay.” SivS DŞ 638; SivS K 249; SivS T 220.

Sağır (1995: 420), *ılınçağ* “salıncak” sözcüğünün ET *il-in-*’den geldiğini söyler. Gülensoy (2007: 416), *ılın-* “sallanmak” sözcüğünün *ıl-* fiilinden *-(ı)n-* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Çocuğun beşığ, tarlıya gidince salınçağ olur evde ılınçağ.

ılıştur- ılıklaştırmak. ✓ *ılıştur-* > *ılıştur-* (< *ılış-* ‘ılınmak’+*-tur-* ‘ettirgenlik eki’ Tietze 2009: 348); krş. ET *yılı-* “ılıklaştırmak” ED 919, Kar. *ılığ* “ılık” DLT 12, EOT *ıluşu* “ılıca, kaplıca” BL 105, An. Ağ. *ılışla-* I “suyu ilıştırmak” DS VII 2472, TT *ılıştur-* “sıcak suya soğuk veya soğuğa sıcak su katarak ılık duruma getirmek” TüS 1124.

Ecük ılışturuyruḥ, yaz suyu gibi ettik.

ıplıtlı küçük ışık belirtisi. ✓ krş. An. Ağ. *ıplıldak* “parlaklık veren şey”, *ıplıla-* “parlamak, parıldamak”, *ıplıl ıplıl* “ışıl ışıl” DS VII 2479, Siv. Ağzı *ıplıl ıplıl* “ay.” SivS DŞ 638; SivS K 240; SivS T 220, TT *ıplıl ıplıl* “ay.” TüS 1125.

Tietze (2009: 350), *ıplıtlı* “parlaklık” sözcüğünün *ıplıl ıplıl* ikilemesine dayanan ve ses taklidi sözcüklerden olduğunu ifade eder.

Bi ıplıtlı beliriy ordan.

Bir ıplılık ateşlendi.

ıras rast. ✓ *rast* (söz başı ses türemesi ve son ses *t* sesinin düşmesi) > *ıras*. Far. *rāst* “doğru” OsmTL 1026; krş. Siv. Ağzı *ıras getir-* “yoluna koymak, denk getirmek” SivS K 241, TT *rast* “1. Doğru, düzgün; 2. Tesadüf; 3. Atılan şey hedefi vurma” TüS 1965.

Allaḥ razı olsun, işin ıras getsün.

ırgaç mendil süsü, mendil işlemesi, dokuması. ✓ *argaç* (söz başı ünlü daralması) > *ırgaç*; krş. ET *arkağ* “atkı” < **ar-* “dokumak” ED 216, Kar. *arkag* “argaç, dokuma tezgâhında enlemesine atılan ipler” DLT 29, EOT *argaç* I “dokumacılıkta enine atılan iplik, atkı” BL 68, Kıp. *argaç* “ay.” Kıp.TS 10, An. Ağ. *ırgaç* I “ay.” DS VII 2483, Siv. Ağzı *argaç* “ay.” SivS DŞ 557; SivS K 82; SivS T 43, TT *argaç* “atkı” TüS 148.

Eren (1999: 16), *argaç* “dokuma tezgâhında çözgü üzerine enine atılan iplik, atkı” sözcüğünden *arga-* “atkı atmak” fiilinden -ç ekiyle türetildiğini ifade eder. Tietze (2009: 194), *argaç* sözcüğünün ET *arkaç*~ Çağ. *argaç* olarak kullanıldığını ve **ar-* “örmek, dokumak” kökünden türetildiğini dile getirir.

Mendilin ırgacına/ Şeker doğdüm ucuna/ Bende göynün varısa/ Gel bacanın ucuna.

ısbartaluḥ spatula. ✓ *spatula* (söz başı, söz içi ve söz sonu ünlü türemesi) > *ıspartaluḥ* (< İt. *spatola*); krş. TT *spatula* “ev işleri, duvarcılık, boyacılık gibi alanlarda kullanılan, bir maddeyi kazmaya, yaymaya yarayan, küçük bir kürek veya

ucu keskin olmayan, bükülebilir bir bıçak biçiminde metal, ağaç, kemik vb. maddelerden yapılmış araç” TüS 2158.

Ispartaluğ al gel alçı çekecek.

ısgat cenaze taşıyan ve gömenlere ödenen ücret. ✓ *ıskat* (söz içi ötümlüleşme) > *ısgat*. Ar. *ıškāt* “düşürme, düşürülme” OsmTL 457; krş. TT *ıskat* “1. Düşürme, aşağı atma; 2. Düşürülme; 3. Ölenlerin kılınmamış namazları ve tutulmamış oruçları için verilen sadaka” TüS 1128.

Cenaziye götüren adamlara bir miktar para verilerdi ona ısgat deyilerdi ve devir yeminine oturan iki Kişi üç Kişi var onnar da günahını alılardı.

ısgat yemini ölenin ardından helallikte bulunma ve ayrıca birkaç kişinin bir araya gelerek ölenin borçlarını üstlenmelerine dair sözlü kabulleri. ✓ *ısgat yemini* < (Ar. *ıškāt* ‘ücret’ TüS 1128) > *ısgat*+ (Ar. *yemîn* “ant” TüS 2570) > *yemin*+i “iyelik 3. tekil kişi”.

Tietze (2009: 354), *ıskat akçası* için “ölünün yaşarken kılmadığı farz, vacip ve başka üzerinde kalmış olan bütün ibadet borçları için yoksullara verilen sadaka, para” açıklamasını yapar.

Isgat yemini o imamınan üç beş kişinin arasında bişi o.

ısmarık sipariş, alınmak için verilen liste. ✓ *sipariş* (söz başı ünlü türemesi, gerileyici ve ilerleyici ünlü benzeşmesi, son seste süreksizleşme) > *ısmarık*. Far. *sipāriş* “yapılması ısmarlanan şey” (Tietze 2002: 355); krş. EOT *ısmarla*- “1. Tevdi etmek, emanet etmek; 2. Tembih etmek, tavsiye etmek” TS III 1976- 1977, Kıp. *ısmarla* “ay.” Kıp.TS 102, An. Ağ. *ısmarık* “yapılması ısmarlanan şey, sipariş” DS VII 2492, Siv. Ağzı *ısmarık* “ay.” SivS K 241; SivS T 221, TT *sipariş* “1. Bir şeyin yapılmasını, gönderilmesini, getirilmesini isteme, ısmarlama; 2. Yapılması ısmarlanan şey” TüS 2120.

Ismarık edersin dolmuşa verürler.

ışgın dallarda yeşeren filiz. ✓ *ışkın* (söz içi ötümlüleşme) > *ışgın*. Far. *aşxuwan* “kalın köklü, sarımsı çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki” (Eren 1999: 184); krş. ET

ıřđun “ravent, ışkın” < Far. *aşxuwan* ED 259, Kar. *ışgun* “ışkın, ravent, karabuğdaygillerden otsu bir bitki” DLT 7, EOT *ışkın* “filiz, sürgün” TS III 1992, An. Ağ. *ışgın* “1. Bir yıllık ağaç sürgünü; 2. Kayalık yerlerde ve dağlarda yetişen, yenilebilir bir çeşit ot; 3. Karabuğdaygillerden, hekimlikte kullanılan bir çeşit bitki” DS VII 2495, Siv. Ağzı *ışgın* “ay.” SivS Dş 639; SivS K 241; SivS T 221, TT *ışkın* “1. Kayalık yerlerde ve dağlarda yetişen yenilebilir bir tür ot; 2. Filiz” Tüs 1134.

Guşburnıy budarlar ışgın vermesin diy/ Puştu köyden govarlar güzel sevmesin diy.

ışgınlan- ağaçtaki dallar yeşermek ve yeni dallar filizlenmek. ✓ *ışkınlan-* (söz içi ötümlüleşme) > *ışgınlan-* (< *ışgın*+Tü.+lan-‘isimde fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *ışkınlan-* “filizlenmek, sürgün vermek” DS VII 2497.

Baharın ağaçlar ışgınlanıy, sonra dal budah olıy.

ıvga ver- kışkırtmak, şüpheye sevk etmek. ✓ *ıvga ver-* (< *ıvga ver-* ‘yardımcı fiili’); krş. An. Ağ. *ıvga* “kaygı, işkil” DS VII 2497, Siv. Ağzı *ıvga* “ay.” SivS K 242.

Ne ıvga veriysin millete? Kışkiliysin.

idare gaz lambası. ✓ *idare* < Ar. *idāre* “ışığı az olan küçük lamba” OsmTL 471; krş. Siv. Ağzı *idare* “lamba, kandil” SivS Dş 639; SivS K 243, TT *idare* “6. İdare kandili veya lambası” Tüs 1150.

Su tast, helke ile sitili/ Hiç gördün mü idarede fitili/ Sac ekmeyini, bazlamayı fetiri/ Sen ne bileceksin şehirli çocuğ.

iğ yün eğirmekte kullanılan alet. ✓ krş. ET *ik* “iğ” ED 99, Kar. *ıg* “ay.” DLT 41, EOT *ig* “ay.” BL 68; TS III 2014, Kıp. *ig* “ay.” Kıp.TS 106, An. Ağ. *iğ* III “3. Çıkırıklarda ipliğin sarıldığı demir tel” DS VII 2508, Siv. Ağzı *iğ* “ay.” SivS Dş 639, SivS K 244, TT *iğ* “ay.” Tüs 1155.

Tietze (2009: 371), *iğ* “iplik eğirme aleti” sözcüğünün ET *ik* olarak kullanıldığını ifade eder.

Yũğ daraħdan darýruħ, beğle çıhrığın iyın ucuynan büküyrük büküyrük golumuza geçiriyrük halga ediyrük iyın gafasında bir tengirek şeyi var burada bir çivinen delmişler ona biz iğ deyirük.

iláyıh layık. ✓ *layık* (söz başı ünlü türemesi, ilerleyici ünlü benzeşmesi ve söz sonu sızıcılaşma) > *iláyıh*. Ar. *lāyık* “yakışan” OsmTL 626; krş. Siv. Ağzı *ilayık gór-* “lâyık görmek” SivS DŞ 640; SivS K 245, TT *layık* “1. Nitelikleri, özü, hareketleri ve davranışlarıyla bir şeyi elde etmeye hak kazanmış olan; 2. Bir kimseye uygun, yaraşan” TüS 1579.

Gendime iláyıh eş bulamadım.

ilázım lazım. ✓ *lazım* (söz başı ünlü türemesi ve ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *ilázım*. Ar. *lāzım* “gerek” OsmTL 626; krş. TT *lazım* “gerek, gerekli” TüS 1579.

İçerde tabağ getir ilázım mı sağ'a.

ileğen leğen. ✓ *leğen* (söz başı ünlü türemesi) > *ileğen* (< Far. *leğen*); krş. An. Ağ. *ileğen* “leğen” DS VII 2519, Siv. Ağzı *ilān* “ay.” SivS DŞ 640; SivS K 245; SivS T 224, TT *leğen* “1. Genellikle içinde bir şey yıkamak için kullanılan metal veya plastikten yayvan kap; 2. Gövdenin arka veya alt ucunda bulunan, bir yandan omurganın bel bölümüyle, öte yandan bacaklarla eklemelenen kemik çatı, havsala” TüS 1580,

Helve ileğeni vardı bizde almıya geldi.

ilif lif, yıkanma bezi. ✓ *lif* (söz başı ünlü türemesi) > *ilif*. Ar. *līf* “yıkılırken sabunu köpürtüp yıkanmak üzere kullanılan yumak” OsmTL 634; krş. TT *lif* “1. Her türlü maddeyi oluşturan çok ince ve uzun parça; 2. Tıkanmak için kullanılan bitki telleri demeti veya türlü ipliklerden yapılmış örgü” TüS 1586.

İlifinen eyce keselenirsin, tertemüz.

ilkde birinci, birinci olarak, ilk olarak. ✓ *ilkte* (söz içi ötümlüleşme) > *ilkde* (< *ilk* ‘birinci’ TüS 1177+*de* ‘zarf işlevli çekim eki’); krş. ET *ilk* “yer ve zamanda birinci”

ED 140, Kar. *ilk* “ay.” DLT 20, EOT *ilk* “ay.” TS III 2061, Kıp. *ilk* I “ilk, önce”, *ilk* II “yaz, yaz mevsimi” Kıp.TS 110, TT *ilkten* “ilk önce” TüS 1177.

Tietze (2009: 387), *ilk* II “ilk olarak, her şeyden evvel” sözcüğünün ET *ilk*’ten geldiğini ifade eder. Gülensoy (2007: 432), *ilk* sözcüğünün il “ön, taraf, doğu” adından +k ekiyle türetildiğini söyler.

Bizimkinner gediylar ilkde Sabağnan atıylar. İlkden düzgün olmaz domuz eştigi gibi.

iman tahtası göğüs kemiği. ✓ *iman tahtası* > *iman tahtası* < (Ar. *īmān* ‘inanç’ TüS 1181>) *iman*+ (Far. *tahte* ‘ağaç parçası’ TüS 2245>) *tahta*+sı ‘iyelik 3. tekil kişi’; krş. TT *iman tahtası* “göğüs kemiği” TüS 1182.

İman tahtanı gösterme derler gadınlara. Namaz gılıyken el bağıly ya, iman tahtası.

irâhat rahat. ✓ *rahat* (söz başı ünlü türemesi ve ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *irâhat*. Ar. *râhat* “üzüntüsüz, tasasız, kedersiz olma” OsmTL 1021; krş. Siv. Ağzı *irât* “rahat, üzüntü, sıkıntı vb. olmama durumu” SivS DŞ 641, TT *rahat* “1. İnsanda üzüntü, sıkıntı, tedirginlik olmama durumu, huzur; 2. Üzüntü, sıkıntı ve tedirginliği olmayan; 3. Sıkıntı veya yorgunluk, tedirginlik vermeyen; 5. Aldırmaz, gamsız; 6. ‘Hazır ol’ durumunda bulunanlara, oldukları yerde serbest bir durum almaları için verilen bir komut” TüS 1960.

İrâhat deşûl yattığ yer.

irâhatsız rahatsız. ✓ *rahatsız* (söz başı ünlü türemesi ve ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *irâhatsız* (< Ar. *râhat* ‘rahat’ TüS 1960+ *sız* ‘yoksunluk eki’); krş. TT *rahatsız* “1. Rahatı olmayan, tedirgin, huzursuz” TüS 1961.

İrâhatsız, hastalanmış.

ireli ileri. ✓ *ileri* (yakın göçüşme) > *ireli*; krş. ET *ilgerü* “öne doğru, doğruya doğru” ED 144, EOT *ilerü* “1. İleri; 2. Daha büyük” BL 90, Kıp. *ilerü* “ay.” Kıp.TS 109, An. Ağ. *ireli* “ay.” DS VII 2547, Siv. Ağzı *ireli* “ay.” SivS DŞ 641; SivS K 247, TT *ileri*

“1. Herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, geri karşıtı; 2. Bir şeyin ulaşılacak yönü; 3. Henüz gelmemiş zaman, gelecek, sonra” TüS 1172.

Tietze (2009: 384), *ileri* I “daha önde, daha öne” sözcüğünün ET *ilgerü* olarak kullanıldığını ifade eder.

İreli yürü.

irelle- ilerlemek; yürümek. ✓ *iler(i)le-* (göçüşme ve söz içi ses düşmesi) > *irel(i)le-* (< *irel(i)* ‘ileri’+Tü. +*le-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *irelle-* “1. Gelişmek, büyümek; 2. Şişmanlamak” DSVII 2548.

Evelde bi yarıy dağlıylardı irellemesin.

irenk renk. ✓ *renk* (söz başı ünlü türemesi) > *irenk*. Far. *reng* “renk” OsmTL 1036; krş. EOT *irenk* “renk” TS III 2088, An. Ağ. *irenk* III “renk” DS VII 2548, TT *renk* “1. Cisimler tarafından yansılan ışığın gözde oluşturduğu duyum; 2. Nitelik; 3. Çeşitlilik” TüS 1973.

İrengi bozarıy, atıy, sararıy.

isirin/ siron yufkaların dürülüp dilimlenerek tepsiye dizildikten sonra üzerine yoğurt ve yakılmış yağ dökülerek yapılan mantı benzeri yemek. ✓ krş. An. Ağ. *isirin* II “yoğurt ve yufka ile yapılan bir çeşit yemek” DS VII 2555.

Cebimde mısırum var/ Tabahda isirin var/ Ne bahıyon yüziüme/ Neremde gusurum var.

iskemi sandalye. ✓ *iskemle* (söz içi ses düşmesi ve *e* > *i* ünlü değişimi) > *iskemi*. Rum. *skámnnon* (Eren 1999: 194); krş. An. Ağ. *iskembi* [*iskemi*] “sandalye” DS VII 2556, Siv. Ağzı *iskembe* “ay.” SivS DŞ 641; SivS K 247; SivS T 226, TT *iskemle* “1. Aralıksız sandalye; 2. Üstüne sigara tablası, çiçek vazosu vb. konulan küçük masa” TüS 1208.

Eren (1999: 194), *iskemle* < Rum. (Lat. *scamnun*) sözcüğünün başındaki *i-* sesinin sonradan türediğini –*mn-* ses düğümünün –*ml-*’ye çevrildiğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2009: 412.

Dur iskemi daha rahat.

işgil şüphe. ✓ *işkil* (söz içi ötümlüleşme) > *işgil*. Far. *işkıl* “şüphe, kuşku, vesvese” (Tietze 2009: 426); krş. EOT *işkile* var- “şüpheye düşmek” TS III 2119, TT *işkil* “kuruntu” TüS 1225.

işgillen- şüphelenmek. ✓ *işkillen-* (söz içi ötümlüleşme) > *işgillen-* (< Far. *işgil* ‘şüphe’ TüS 1225+ Tü.+len- ‘isimden fiil yapım eki’); krş. TT *işkillen-* “işkilli duruma gelmek, pirenlenmek” TüS 1225.

İşgilleniirim Mustuħdan.

işgilli şüpheli; şüpheci, kuruntulu. ✓ *işkilli* (söz içi ötümlüleşme) > *işgilli* (< Far. *işgil* ‘şüphe’ TüS 1225+ Tü.+li ‘isimden sıfat yapım eki’); krş. TT *işkilli* “kuruntucu” TüS “225.

İşgilli işgilli gonişýsın.

işki içki. ✓ *içki* (söz içi sızıcılaşma) > *işki* (< *iç-* ‘içmek’ TüS 1148+-*ki* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *içgü* “içki” < *iç-* ED 24, Kar. *içkü* “içilen şeyler” DLT 64, EOT *içgü et-* “işret etmek, içki içmek” TS III 2000, Siv. Ağzı *işgi* “içki, sarhoşluk veren içecek” SivS DŞ 642, TT *içki* “1. İçinde alkol bulunan içecek; 2. Bu içeceği içme işi” TüS 1147.

Tietze (2009: 367), *içki* “alkollü içecek; içilecek şey” sözcüğünün ET *iç-* fiilinden –*gü* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Humara mı veriy, işkiye mi veriy?

işkili içkili. ✓ *içkili* (söz içi sızıcılaşma) > *işkili* (< *içki* ‘içki TüS 1147+*li* ‘isimden isim yapım eki’); TT *içkili* “1. İçki içmiş olan; 2. İçki içilen; 3. İçki içmiş olarak” TS 1147.

Etrafdan soracaħlar, adam işkili mi, işine gedi mi, soracaklar helbet.

iyeş- 1. Yarışmak; 2. Terslenmek. ✓ krş. ET *eğiş-* “eğmek” < *eğ-* ED 118, Kar. *egiş-* “eğmekte, kıvrırmakta yardım etmek veya yarışmak” DLT 94, EOT *iviş-* (*eviş-*) “acele etmekte yarışmak, hep birden acele etmek” TS 2134, An. Ağ. *iyeş-* “1. Yarışmak; 2.

Tartışmak; 3. Yapılması istenen bir işi, duymamazlığa, anlamamazlığa gelmek; 4. Geçimsizlik etmek” DS VII 2574, Siv. Ağzı *iyeş-* “ay.” SivS DŞ 642; SivS K 249; SivS T 227, TT *iv-* “çabuk davranmak, acele etmek” Tüs 1235.

Tietze (2009: 754), *eviş-* / *iviş-* “acele etmek; yarışmak” sözcüğünün *ev-* fiilinden *-iş-* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Aha bu muhtarlıhta çoğ şey etmişler, çoğ gorhdum, iyeştiler.

kar- arkasından konuşmak, kötülemek. ✓ krş. EOT *kara-* “2. Lekelemek, karalamak” TS IV. 2267, Kıp. *kara-* “ay.” Kıp.TS 127, An. Ağ. *kar-* VII “2. Birisinin ardından kötü konuşmak” DS VIII 2665, Siv. Ağzı *kar-* “ay.” SivS DŞ 646; SivS K 257; SivS T 237, TT *karala-* “1. Karalamak işi” Tüs 1318.

Ne karıp karıştırıysın ne dedi kodu yapıysın.

karık tarlada ekim yapılmak için eşilen ve etrafı çevrilen alan, ocak. ✓ bk. *garıh*.

Tarla kariğ var, domates kariğ var, hevlek derler karık derler.

karış kargış, beddua. ✓ *kargış* (söz içi ünsüz düşmesi) > *karış* (< *kar-* ‘beddua etmek’+*-ış* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 213); krş. ET *karğış* “lanet, Tanrı’nın gazabı” < *karğa-* ED 654, Kar. *kargış* “ay.” DLT 123, EOT *karış* “beddua, ilenç, lanet” TS IV 2292, Kıp. *karış* “ay.” Kıp.TS 128, An. Ağ. *garış* “ay.” DS VI 1924, Siv. Ağzı *garış* “ay.” SivS DŞ 646, SivS K 257, SivS T 237.

Oğluna bi karış verdi gününe oğlan mefat etti.

keçe keçe; çoban giysisi. ✓ krş. ET *keçe* “keçe” ED 694, Kar. *keçe* “Oğuzcada keçe” DLT 442, EOT *keçe* “ay.” BL 86, Kıp. *keçe* “ay.” Kıp.TS 136, Siv. Ağzı *keçe* “ay.” SivS DŞ 648; SivS K 262, TT *keçe* “1. Yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş; 2. Bu kumaştan yapılan; 3. Yere serilen halı, kilim vb. yünlü döşemelik” Tüs 1375.

Eren (1999: 225), *keçe* sözcüğü kökenin açık olmadığını ifade eder.

Çobannar amcam gullanıy davarları var keçenin içinde yatıy Sabağça.

kehan çapa. ✓ *kehan* < Erm. *k'al+han* “çapalama, yabancı otları ve fazla kökleri ayıklama” (Menz 2009: 102); krş. An. Ağ. *kehān* “tarlayı yabancı otlardan temizleme, çapalama” DS VIII 2720, Siv. Ağzı *kehan* “ay.” SivS DŞ 648; SivS K 263; SivS T 242.

Kırzioğlu (1962: 217), *kâhan* “tarlanın otunu yolma” sözcüğünün de hizmetkâr ağzından geçme Ermenice bir söz olduğunu ifade eder.

kehanla- çapalamak. ✓ *kehanla-* (< Erm. *kehan* ‘çapa’ Menz 2009: 102+ Tü.+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *kehan et-* “sebze ve ekinin içindeki yabancı otları temizlemek” DS VIII 2720, Siv. Ağzı *kehan et-* “ay.” SivS DŞ 648, SivS K 263, SivS T 242.

Gariğları kehanliyamîy adam.

kehle bit. ✓ *kehle* < Ar. *kehle* “bit” OsmTL 579; krş. An. Ağ. *kehne* II “bit” DS VIII 2721, Siv. Ağzı *kehle* “ay.” SivS DŞ 648; SivS K 263; SivS T 242, TT *kehle* “bit” TüS 1379.

Kehle dolıydı başımıza.

kejgere hayvan gübresi taşımak için kullanılan araç. ✓ krş. An. Ağ. *kejgere* “harç, toprak ve tuğla taşımaya yarayan bir araç” DS VIII 2722, Er. Ağzı *kejgere* “iki kişi tarafından üzerine yük konularak taşımada kullanılan araç” ErS S 421.

Hayvanların gübresini kejdereyinen taşıyruğ.

keküç çekiç; bir tarafı keser, bir tarafı çekiç alet. ✓ krş. An. Ağ. *kakıç* II “ucu demir kancalı, bir iki metre uzunluğundaki değnek, zıpkın” DS VIII 2602, *kekiç* I “çekiç” DS VIII 2723, Siv. Ağzı *kekiç* “çekiç” SivS DŞ 648; SivS K 263; SivS T 242.

Çivi çağdığın bildiğın keküç.

Keserin ağzı var keküçün ağzı yoh.

kekül kâkül, alna düşen saç. ✓ *kâkül* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *kekül*. Moğ. *kökül* > Far. *kâkul* > *kâkül* “alnın üzerine dökülen kısa saç, perçem” (Eren 1999: 201); krş.

An. Ağ. *kekil* “alna dökülen kısa saç, perçem” DS VIII 2723, TT *kâkül* “alna düşen kısa kesilmiş saç, perçem” TüS 1272.

Bülbül sadasından güller sesinden/ Yar kekülün çıkmış finor fesinden/ Hey gönül guşu da can gafesinden.

kekürçe çekirge. ✓ *çekirge* (uzak göçüşme) > *kekürçe*; krş. ET *çekürge* “çekirge” < *çekür-* ED 416, Kar. *çekürge* “Oğuzcada çekirge” DLT 214, EOT *çekürge* “ay.” BL 92; TS II 852, Kıp. *çekirge* “ay.” Kıp.TS 47, TT *çekirge* “ay.” TüS 513.

Eren (1999: 83), *çekirge* “uzun olan art bacaklarına dayanarak uzağa sıçrayabilen, birçok türü olan böcek” sözcüğü için Clauson’un kaynaklarda geçmeyen *çekür-* fiilinden –gA ekiyle türetildiğini söylediğini, çağdaş diyalektlerin bir bölümünde *sekirtge* biçiminin geçtiğini ve bunun *sekirt-* fiilinden geldiğinin açık olduğunu ifade eder.

Kekürçe hayvan, biz kekürçe deyrük

kelek I olmamış, ham meyve, özellikle kavun ve karpuz. ✓ *kelek* < Far. *kālak* “olgunlaşmamış kavun” (Eren 1999: 228); krş. TT *kelek* “1. Olgunlaşmamış ham kavun; 2. Irmaklarda işleyen ve şişirilmiş tulumlar üzerine kurulan bir tür sal; 3. Yer yer çıplaklığı ve boşluğu olan; 4. Kılsız; 5. Aptal” TüS 1380.

Sağır (1005: 421), *keleg* “olgunlaşmamış kavun, karpuz” sözcüğünün ET *kal* adından +ak ekiyle türetildiğini ifade eder.

Yeni yetişmiye döniy ya o şalah, biraz olmuşu kelek, olursa gavun.

kelek II koyun boğazına takılan zilli çalgı. ✓ krş. An. Ağ. *kelek I* [*kelenk, kerek I*] “hayvanların boyunlarına takılan büyük çan, çingirak” DS VIII 2726, Siv. Ağzı *kelek* “ay.” SivS DŞ 648; SivS K 263; SivS T 242.

Çanı geçilere, keleş de koyunlara dahıyruz.

keleker saksağan. ✓ krş. An. Ağ. *keleker* “saksağan” DS VIII 2727.

Keleker deyrük saksağana.

kelem lahana. ✓ *kelem* < Far. *kalam* “lahana” (Eren 1999: 228); krş. EOT *kelem* “lahana” TS IV 2403, EOT *kelem* “ay.” < (Ar. *kerenb*) BL 103, Kıp. *kelem* “ay.” Kıp.TS 137, An. Ağ. *kelem* “ay.” DS VIII 2727, Siv. Ağzı *kelem* “ay.” SivS DŞ 648; SivS K 263; SivS T 242, TT *kelem* “ay.” TüS 1381.

Lahaniye kelem derler, kelemen de yapılan bi yemeğ var kapuşa deyiler.

kelep yumak; ipin kola takılarak sarılmış hâli. ✓ *kelep* < Far. *kalāba*, *kalāfa* “büyük iplik çilesi” (Eren 1999: 228); krş. EOT *kelep* “bükülmüş iplik kangalı, çile” TS IV 2404, Kıp. *keleb* “ip, iplik yumağı” Kıp.TS 137, An. Ağ. *kelep* I “1. İplik çilesi; 2. İplik yumağı; 3. Demet, bağlam; 4. Dizi, inci dizisi” DS VIII 2728, Siv. Ağzı *kelep* “ip yumağı” SivS DŞ 648; SivS K 263; SivS T 242, TT *kelep* “1. Büyük iplik çilesi; 2. Bağlam, demet” TüS 1381.

Gollara dağardın ha beyle çeşürürdün garşidaki de sarardı ya o dağılan hazır ipe yumağ kelep derdik ha.

kelik eski ayakkabı. ✓ krş. EOT *gelik*, (*kelik*) “çocuk ayakkabısı, patık” TS III 1626, An. Ağ. *kelik* I “1. Eski ayakkabı” DS VIII 2732, Siv. Ağzı *kelik* “terlik” SivS DŞ 649; SivS K 264; SivS T 243, TT *kelik* “eski ayakkabı” TüS 1381.

Eren (1999: 229), *kelik* sözcüğü için Dankoff’un sözcüğü Ermenice *kalik*’ten getirdiğini ifade eder. Tietze’nin ise sözcüğün Rumcadan geldiğini yazdığını ama Latince *caliga*’dan kalma bir alıntı olan Rumca biçimin Türkçeye doğrudan geçmiş olabileceği gibi Farsça yahut Kürtçe gibi bir dil yoluyla geçebileceği görüşlerini aktarır.

Ne kelik gibi gonişýysin, eksi ayakgabı ediyler.

kelle başağın taneli kısmı; baş. ✓ *kelle* < Far. *kalla* “baş” (Eren 1999: 229); krş. An. Ağ. *kelle çek-* “biçilmiş buğday destelerinden tohum için başakları seçmek”, *kelle darı* “mısır koçanı” DS VIII 2734, Siv. Ağzı *kelle seç-* “ekinlerin başağının çıkması” SivS DŞ 649; SivS K 264, TT *kelle* “1. Koyun, kuzu ve keçinin pişirilmiş başı; 2. Ekinlerde başak; 3. Külçe biçiminde şeker; 4. Baş, kafa” TüS 1382.

Buşdalar da kelle bağlamış.

kemre 1. Koyunların gübresini çiğnemesi ve üzerinde yatması ile oluşan gübre tabakası; 2. Tezek benzeri yakacak. ✓ *kemre* < Far. *kamra* “gübre, tezek” (Eren 1999: 230); krş. EOT *kemre* “gübre, hayvan gübresi” < Far. *kemre* < ?Yun. *kopria* BL 102, EOT *kemre* “1. Gübre; 2. Yara ağzındaki kabuk” TS IV 2410, Osm. *kemre* “ay.” (Dankoff 2004: 170), An. Ağ. *kemre* “ay.” DS VIII 2740, Siv. Ağzı *kemre* “ay.” SivS DŞ 649; SivS K 265; SivS T 244, TT *kemre* “1. Gübre, tezek; 2. Deride kalınlaşmış kir tabakası; 3. Başta olan kepek” TüS 1386.

kemük kemik. ✓ *kemik* (söz içi *i* > *ü* ünlü değişimi) > *kemük*; bk. *gemik*.

kendir 1. Bir tür bitki; 2. İp. ✓ krş. ET *kendir* “kenevir” ED 729, Kıp. *kendir* “kendir” CC 97, EOT *kendir* “1. Kenevirden yapılmış sicim, kınnap; 2. Kenevir” BL 103, An. Ağ. *kendir* I “1. Urgan, ip; 2. Kenevir” DS VIII 2741- 2742, Siv. Ağzı *kendir* “ay.” SivS DŞ 649, SivS K 265, TT *kendir* “1. Kenevir; 2. Kendirden yapılmış” TüS 1390.

Eren (1999: 230), *kendir* “kenevir” sözcüğü kökeninin açık olmadığını, Latince *cannabis*, Fransızca *chanvre*, Almanca *hanf*, İngilizce *hemp*, Eski Slavca *konoplja* ile arasındaki bağın tartışmaya açık olduğunu ifade eder.

Anam keçi gılı mı eğirmedim, kendir mi eğirmedim, kilim mi dohumadım.

kengel dikenli ve büyükçe bir ot. ✓ *kenger* (*r* ~ *l* nöbetleşmesi) > *kengel*. Far. *kangar* “yaban enginarı, eşek diken” (Eren 1999: 231); krş. EOT *kenger* “deve diken, yabancı enginar” TS IV 2439, An. Ağ. *kengel* “eşek diken denilen, kırlarda biten, kökünden süt çıkan dikenli bir ot, kenger” DS VIII 2743, Siv. Ağzı *kengel* “ay.” SivS DŞ 649; SivS K 265; SivS T 244, TT *kenger* “ay.” TüS 1391.

Anadolu ağızlarında görülen ses olaylarından *l* ~ *r* nöbetleşmesi örneklerinden bazıları için bk. Küçük 2013: 54: krş. *belki* ~ *berki*, *bilfiil* ~ *birfiil*, *zelzele* ~ *zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağızında da pek çok örnekte rastlarız: *bilader* ~ *birader*, *gugulik* ~ *gugirik*, *selbes* ~ *serbes* vb.

Eşek tiken de diyler, kengel de diyler goca goca tikenleri olur, soyup soyup yerler.

kerpiş 1. Kerpiç, tezekten elde edilen yakacak; 2. Çamurdan yapılan ve ev yapımında kullanılan priket. ✓ *kerpiç* (söz sonu sızıcılaşma) > *kerpiş*; krş. ET *kerpiç* “güneşte kurutulmuş tuğla” ED 737, Kar. *kerpiç* “pişmiş çamur, pişmiş kerpiç” DLT 160, Kıp. *kerpiç* “ay.” Kıp.TS 139, An. Ağ. *kerpiç* [*kerme*] “gübre, tezek” DS VIII 2740, Siv. Ağzı *kerpiç* “ev yapımında kullanılan topraktan yapılmış tuğla” SivS DŞ 650; SivS K 266, TT *kerpiç* “1. Duvar örmekte kullanılmak için kalıplara dökülüp güneşte kurutulmuş saman ve balçık karışımı ilkel tuğla; 2. Bu tuğladan yapılmış” TüS 1394.

Eren (1999: 233), *kerpiç* sözcüğün yabancı bir dilden alındığının anlaşıldığını ifade eder. Hayvan gübresine de *kerpiç* denmesinde tuğla yapımında kullanılan kasnakla şekil verme, sap ya da samanla karıştırma ve güneşte kurutma yöntemlerinin aynı olması etkili olmuş olmalıdır.

Duar kerpiçleri, toprağdan yaparsın da evelde galdı.

kersan hamur leğeni, teknesi. ✓ krş. Kıp. *kersen* “ağaçtan hamur teknesi” Kıp.TS 140, An. Ağ. *kersen* “içinde hamur yoğrulan, çamaşır yıkanan ağaç tekne” DS VIII 2756, Siv. Ağzı *kersen* “ay.” SivS DŞ 650; SivS T 245.

Eren (1999: 233), *kersen* “ağaç tekne” sözcüğünün Eski Kıpçakçada *kersen* olarak geçtiğini ve Far. *kārsān* arasındaki benzerliğin düşündürücü olduğunu ifade eder.

kerti bayat ekmek; ekmeğin bayatlamış hâli. ✓ krş. An. Ağ. *kerti* I “bayat (ekmek, et için)”, *kerti* V “yaşlanmış, eskimiş” DS VIII 2527, Siv. Ağzı *kerti* “bayat ekmek” SivS DŞ 650; SivS K 266; SivS T 245, TT *kerti* “1. Kerte; 2. Bayat (ekmek, et)” TüS 1394.

Sağır (1995: 421) ve Gülensoy (2007: 500), *kerti* “bayatlamış” sözcüğünün *kart-* fiilinden -ı ekiyle türetilmiş olabileceğini ifade eder.

Bu kerti yemeğ mi yersin, bu kerti ekmeğ mi yersin.

kerti- 1. Bayatlamak; 2. Yaşlanmak. ✓ bk. *kerti*.

kertilen- bayatlamak. ✓ *kertilen-* (< *kerti* ‘bayat’+*len-* ‘isimden fiil yapım eki’).

kese kestirme yol. ✓ *kese* (< *kes-* ‘kesmek, kısaltmak’+*-e* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 501; Sağır 1995: 421); krş. An. Ağ. *kese* “kestirme, kısa yol” DS VIII 2760, Siv. Ağzı *kese* “ay.” SivS DŞ 650; SivS K 266; SivS T 245, TT *kese* II “kısa, kestirme yol” TüS 1395.

Buradan, keseden gidiysin.

keseğen farenin büyüğü, sıçan; böcek, böcek türü. ✓ *keseğen* (< *kes-* ‘kesmek’+*-egen* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 501); krş. EOT *keseğen* “fare” TS IV 2443, Kıp. *kesegen* “kesici, keskin” Kıp.TS 140, An. Ağ. *kesegen* I “1. Fare; 2. Bitki köklerini yiyen, danaburnu da denilen bir böcek” DS VIII 2760- 2761, Siv. Ağzı *kesegen* “ay.” SivS DŞ 650; SivS K 267; SivS T 246.

kes- “kesmek” fiilden hayvan adları türeten *-AğAn* eki için bk. Güzel, 2019: 303; krş. *çal-ağan* “kartal; çaylak; atmaca”, *del-egen* “ağaçkakan”, *kaç-ağan* “tavşan” vb. Ayrıca bk. Korkmaz 2009: 69.

Farenin büyüğüne keseğen derük.

keskin yavuz, saldırgan, öfkeli. ✓ *keskin* (< *kes-* ‘kesmek’+*-kin* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 503); krş. ET *kesgük* “kesici nesne; köpek tasma” ED 750, Uyg. *kes-* “kesmek” (Ayazlı 2016: 146), Kar. *kesgük* “tasma” DLT 321, *kesgü* “kesmek için kullanılan (nesne)” DLT 6, EOT *keskün* “keskin” TS IV 2449, An. Ağ. *keskin* “keskin” DS VIII 2763, Siv. Ağzı *keskin* “tesirli” SivS DŞ 650; SivS K 267, TT *keskin* “1. Çok kesici, iyi kesen; 4. *mec.* Etkili, sert” TüS 1399.

En keskin köpeğin gidip boynundan tasmağını alıy.

kesmük buğdayın filizlenirken içinde büyüdüğü sert kapzası; işe yaramaz şey, artık. ✓ *kesmük* (< *kes-* ‘kesmek’+*-mük* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 503); krş. EOT *kesmik*, (*kesmük*) “1. Boğumlu iri saman; 2. Harmanda fena dövülmekten taneli kalmış başak; 3. Harman sonu” TS IV 2453, An. Ağ. *kesmük* “başaklı iri saman” DS VIII 2767, Siv. Ağzı *kesmik* “ay.” SivS DŞ 650; SivS K 267; SivS T 246, TT *kesmik* “1. Kesilmiş sütün koyu bölümü; 2. Başakla karışık iri saman; 3. Taş gibi olmuş toprak parçası” TüS 1400.

PatoS çekiykene kesmük altına dökiliy.

Harman makinasının artıĝ, saman deĝûl, onun içinde kesmüĝün içinde buĝdayda vardır.

keşef çirkef. ✓ *çirkef* (göçüşme, söz içi sızıcılışma ve söz içi ünsüz düşmesi) *keşef*. Far. *çirk-āb* “pis su” (Eren 1999: 94); krş. TT *çirkef* “1. Pis ve bulanık su; 2. İğrenç ve bulaşkan” TüS 550.

keşeflik/ kişeflik çirkeflik. ✓ *keşeflik* (< *keşef* ‘çirkef’ +Tü. +*lik* ‘isimden isim yapım eki’); krş. TT *çirkeflik* “1. Çirkef olma durumu; 2. Çirkefçe davranış” TüS 550.

keşik imece, sıra, nöbet. ✓ krş. Moğ. *kesig* “lütuf, iltifat, hayır, dua, kutsama; iyi şans veya iyi talih; talihin iyiye dönmesi, şansın açılması; deĝişme, deĝişim, dönme; nöbetleşme, nöbet deĝiştirme” MTS 733, Kar. *kezik* “çalışmada nöbet, sıra” DLT 169, EOT *keşik* (*kezik*) “nöbet, sıra” TS IV 2456, Kıp. *kezek* “nöbet, sıra” Kıp.TS 142, Osm. *keşik* “gece nöbeti” (Dankoff 2004: 172), An. Ağ. *keşik* I “sıra, nöbet” DS VIII 2771, Siv. Ağzı *keşik* “ay.” SivS DŞ 650; SivS K 267; SivS T 247, TT *keşik* “sıra, nöbet” TüS 1402.

Gülensoy (2007: 504), *keşik* “sıra, nöbet” sözcüğünün Moğolca kökenli olduğunu ifade eder.

Bugün haP sırası bende, haba keşik de deyrik.

keşik yap- imece yapmak, yardımlaşmak, nöbetleşmek. ✓ *keşik yap-* < (Moğ. *kesig* ‘imece’ MTS 733 >) *keşik+* (ET *yap-* ‘yapmak’ ED 870 >) *yap-* “yardımcı eylem”.

kırık eşek yavrusu. ✓ *kırık* (söz sonu sızıcılışma) > *kırık*; krş. ET *kırı* “yansıma, tay çağırma sözü” ED 645, Kar. *kırı kırı* “kısaktan geride kalan tayı çağırarak için kullanılan ünlem” DLT 444, EOT *kırık* “sıra, kürük” TS IV 2516, An. Ağ. *kırık* II “eşek yavrusu, sıra” DS VIII 2822, Siv. Ağzı *kırı* “ay.” SivS DŞ 652; Siv. Ağzı *kırık* “ay.” SivS K 271; SivS T 250.

Eren (1999: 238), *kırı* “eşek yavrusu, sıpa” sözcüğünün Dankoff’a göre Erm. *k’urak*’tan geldiğini ve sözcüğün Pehl. *kurak*’tan Far.’ya *kura* ve Kürt.’ye *kuri*, *kurik* biçimleriyle geçtiğini ifade eder.

kırık eşek yavrusu. ✓ bk. *kırık*.

Ata tay derler merkebinkine kırık deyrük.

kırman I/ kirman yün eğirmek için kullanılan tahtadan araç, iğ. ✓ *kirmen* > *kırman* (< *kirmen* (söz başı ünlü düşmesi) < *egir*- ‘eğirmek, çevirmek’+-*men* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 245- 246); krş. ET *egrim* “eğirme, çevirme, girdap” < *egir*- “dön-” ED 113, Kar. *egir*- “eğirmek” DLT 91, EOT *egirtmeç* “iplik bükecek alet, iğ” TS III 1396, EOT *kirmen* (*kirman*) “elde yün eğirdikleri alet” TS IV 2577, Kıp. *kirmen* “ay.” Kıp.TS 150, An. Ağ. *kırman* II “elde yün eğirmeye yarayan araç” DS VIII 2880, Siv. Ağzı *kirman* “ay. ”SivS DŞ 653; SivS K 273; SivS T 251, TT *kirmen* “elde yün eğirmeye yarayan tahtadan yapılmış araç” TüS 1448.

Yün eğirmek için kullanılan kırman, öreke de deyrük, iğ de deyrük, çıyrık büyük çevrilmeyinen olan şeyi eyiriy, o yumağ sarmağ için, ama kırman sapı var gafası var dönüy.

kırman II arıların kovanlarından çıkarak dairesel hareketlerle etrafa dağılması, dolaşması. ✓ krş. Er. Ağzı *kırman yap*- “arıların azgın bir şekilde uçuşma durumu” ErS S 421, Siv. Ağzı *kırman* “yuvarlak, dairemsi” SivS DŞ 653, SivS K 271, SivS T 251.

Yün eğirmek için kullanılan aletin etrafında dönmesi ile arıların toplu hâlde etraflarında dönen ve girdap oluşturan görünüşleri arasındaki etrafında dönme ilgisinden arıların etrafta dolaşmalarına *kırman* adı verilmiş olunmalıdır. Buna benzer şekilde oluşan sözcükler: *kirmanlaş*- “birbirine girmek, karışmak” DS VIII 2880, *kırman* “1. Çatı kurulurken ağaçların bir eksen çevresinde yuvarlak olarak toplanarak oluşan kubbemsi biçim; 2. Yuvarlak, dairemsi” DS VIII 2833.

Arılar çıhıy dağlıy ona kırman deniy.

kırtık/ kirtik küçük sabun parçası. ✓ *kırtık* (< *kırt* ‘kısa’+*ık* ‘küçültme eki’ Gülensoy 2007: 527- 528); krş. An. Ağ. *kirtik* “1. Ufalanmış sabun parçası; 2. Pek az, azıcık, bir parça; 3. Bir damla, az” DS VIII 2882- 2883, Siv. Ağzı *kirtik* “ay.” SivS DŞ 654; SivS K 272; SivS T 251.

Menz (2009: 102), *kırtiyh* “küçük parça, azıcık” sözcüğünün Erm. *k’irt’ik* “küçük sabun parçası” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Ağızlarda *kırtık* I “ufak tefek, kısa boylu (kimse)”, *kırtık* IV “kısa ağaçlı orman”, *kırtık* VI “sigara izmariti” biçimleri de *kırt* “kısa” sözcüğü ile biçim ve anlam olarak uyushmaktadır.

Sabunu gullaníyrik kirtik galíy.

kıyımsız cimri. ✓ *kıyımsız* (< *kıy-* ‘feda etmek’ Gülensoy 2007: 521+ *-ım* ‘fiilden isim yapım eki’+ *sız* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *kıyımsız* “cimri” DS VIII 2856, Siv. Ağzı *kıyımsız* “ay.” SivS DŞ 653; SivS K 273; SivS T 253, TT *kıyımlık* “kıyılacak kadar olan” TüS 1433.

Ne kıyımsız insansın sen yemeğ içmeğ kıymıysın.

kil saç ve kıyafet yıkamak için kullanılan temizlik ürünü, killi toprak. ✓ *kil* < Far. *gil* “geçirimsiz yumuşak ve yağlı toprak” (Eren 1999: 243); krş. TT *kil* “ıslandığı zaman kolayca biçimlendirilebilen yumuşak ve yağlı toprak” TüS 1439.

Eksiden sabun yohtur, onu sıvarlar yıharlar, kil bazı gafasına çalarlardı, çamaşıra çalarlardı.

kile (16 gödüklük) 15 kiloluk tahıl ölçme aleti, teneke. ✓ *kile* < Ar. *keyle* “genellikle tahıl ölçmede kullanılan belirli hacimdeki kap, ölçek” TüS 1439.

18 kiloluğa gödük, 15 gödüklüğe kile deyrik. Teneke bir azı, biraz daha küçük. Teneke gelir 15 kilo, gödük gelir 20 kilo.

kirşef/ kişef çirkef. ✓ bk. *keşef*.

Bazıları çoğ kirşef olıyır.

kışkile- kışkırtmak, tahrik etmek. ✓ *kışki* “yansıma ses”+le- “isimden fiil yapım eki”; krş. ET *kikşür-* “kışkırtmak” < *kik-* ED 714, Kar. *kikçür-* “(iki kişiyi) birbirine kışkırtmak” DLT 289, Kıp. *kişgir-* “tazıyı teşvik etmek, saldırtmak” Kıp.TS 150, An. Ağ. *kışkile-* “ay.” DS VIII 2886, Siv. Ağzı *kiskir-* “kışkırtmak” SivS DŞ 654; SivS K 275; SivS T 255.

Onı öyitliy ki döğüş ettirecek, onu kışkiliy.

kizir köy bekçisi. ✓ *kizir* < Far. *gizir* “köylerde muhtar yardımcısı, köy kâhyası, köy bekçisi” (Eren 1999: 247); krş. An. Ağ. *kizir* I “muhtar, köy bekçisi, köy kâhyası”, *kizir* IV “vergi toplayan” DS VIII 2888, Siv. Ağzı *kizir* “ay.” SivS DŞ 655; SivS K 275; SivS T 255, TT *kizir* “1. Köy muhtarı yardımcısı; 2. Köy kâhyası; 3. Köy bekçisi” TüS 1451.

Bekçilere kizir derleridi eksiden. Eksiden çoğudu Sabağ'a gadar gezerdi.

kölük¹³⁰ 1. Kısa kalmış veya kırılmış boynuz; 2. Boynuzu olmayan inek türü. ✓ krş. An. Ağ. *kölük* [*kol, kolik, kolik, kolo, koluk, kolük, kulıya, kulik, kuliye, külük*] “1. Boynuzlu olması gerektiği hâlde, boynuzsuz ya da kısa ve kırık boynuzlu olan hayvan; 2. Hayvan” DS VIII 2954, Siv. Ağzı *kölük* “ay.” SivS DŞ 657; SivS K 280; SivS T 258.

Sağır (1995: 421), *kolik* “kısa veya kırık boynuz” sözcüğünün *kol* adından +*ik* ekiyle türetildiğini ifade eder. Menz (2009: 100), *golliyh* “kısa, küçük, bodur” sözcüğünün Erm. *kolik*’ten geldiğini söyler.

Annesi var iki yavruları var üç tane var kölük bende. Onnar ayrı bir cins.

köm ağıl; hayvanların özellikle koyunların konulduğu yer. ✓ *kom* (*o > ö* ünlü değişimi) > *köm*. Erm. *gom* “ağıl” (Eren 1999: 250; Menz 2009: 102); krş. An. Ağ. *köm* I “1. Ağıl, davar ahır; 2. Mandıra; 3. Bir kimseye ait küçük köy gibi yer, çiftlik” DS VIII 2955, Siv. Ağzı *kom* (*köm*) “ay.” SivS K 277; SivS T 260, TT *kom* “1. Ağıl, davar ağılı; 2. Yayla evi; 3. Bir kimseye ait küçük köy gibi yer, çiftlik” TüS 1466.

¹³⁰ ET’de *kölük* “yük hayvanı” (ED 717) sözcüğü yer almaktadır; ancak bu *kölük* “boynuzu olmayan inek” sözcüğü başka bir kökten geliyor olmalıdır.

Malı köme goylardı, İmranlı taraftı deyi, biz çeğürme deyrik, çatma deyrik ağıl deyrik.

kömüş manda. ✓ *kömüş* < Far. *gāvmēş* “manda, su sığırı” (Eren 1999: 257); krş. EOT *kömüş* “manda” TS IV 2692, Osm. *kömiş* “ay.” (Dankoff 2004: 183), An. Ağ. *kömüş* “ay.” DS VIII 2957, Siv. Ağzı *kömüş* “ay.” SivS DŞ 567; SivS K 280; SivS T 261, TT *kömüş* “manda” Tüs 1498.

köp hayvan gübresinin biriktirildiği yer. ✓ krş. Siv. Ağzı *köp* “1. Hayvanların pisliğinin toplandığı yer” SivS DŞ 657.

kör, (kor) kuyu, çukur. ✓ krş. EOT *kör* “mezar, kabir” TS IV 2695, Kıp. *kör* “mezar” < Far. *gūr* Kıp.TS 158, An. Ağ. *kör* II “sin, gömüt” DS VIII 2962, Siv. Ağzı *kör* “ay.” SivS DŞ 657; SivS K 280; SivS T 258.

kösle- kapatmak. ✓ krş. An. Ağ. *kösle-* [*koslamak, kuslamak, küssülemek*] “kapıyı arkasından sürgülemek” DS VIII 2973, Siv. Ağzı *kösle-* “ay.” SivS DŞ 658; SivS K 281; SivS T 262.

Buran- İlhan (2008: 138), *kösle-* “kapıyı sürgülemek” sözcüğünün Tü. *kös* “kapı sürgüsü; sokak kapısının arkasına vurulan ağaç dayak” adından türetildiğini ifade eder.

kös sözcüğü Derleme Sözlüğünde *kös* “1. Sokak kapısının arkasına vurulan ağaç dayak; 2. Kapı mandalı, kapı sürgüsü; 3. Kalın tahta, kalas” DS VIII 2970 anlamlarıyla kayıt altına alınmıştır.

Kimse girmesin diy hemen kapıy köslersin.

kössü/ köstü köstebek. ✓ *köstebek* (söz sonu hece düşmesi) > *köstü* (ilerleyici ünsüz benzeşme) > *kössü*; krş. ET *kösörge/ kösürgen* “bir tür köstebek” ED 752, Kar. *kösürge* “ay.” DLT 227, Kıp. *köstebek* “gözsüz tarla faresi”, *kösüz tümek* Kıp.TS 159, An. Ağ. *köstü* I “köstebek” DS VIII 2976, Siv. Ağzı *kösünü* “ay.” SivS DŞ 658; SivS K 281; SivS T 262, TT *köstebek* “1. Köstebekgillerden, toprak altında oyduğu yuvalarda yaşayan, gözleri hemen hiç görmeyen, derisinden kürk yapılan küçük bir hayvan” Tüs 1505.

Eren (1999: 261), *köstebek* “köstebek” sözcüğünün *közsüz *tebek*’ten geldiğinin açık olduğunu, *köstü/ gössü* biçimleriyle dar bir alanda kullanıldığını ve bu biçimlerde halk etimolojisinin etkisinin olduğunu ifade eder.

Kössü gibi gaynatıy yerden toprağ. Aynı kössü bu işte.

körköstü 1. Köstebek; 2. Haset insan. ✓ *köstü* sözcüğü ağızlarda *köstü* şeklinde yaşamaktadır. *közsüz *tebek* > *köstebek* > *köstü* şeklinde evrilerek günümüze kadar gelmiş, hayvanın körlüğünü yeniden vurgulayacak şekilde *kör* sıfatını üstüne almıştır. Bu durum dilin ad vermekteki işleyişinin yüzyıllar sonra aynı varlığı aynı şekilde ifade ederek bize aktarması açısından çok güzel bir örnektir. Bk. *köstü*.

Ben de onsuz edemem, ben tarlıy da edemem, aha ordan bir ekmek de alıp getüremem yiyemem, aa burada körköstü gibi galırım.

köstü toprağ köstebeklerin tarlada çıkardıkları toprak. ✓ *köstü toprağ* < (ET kösörge ‘köstebek’ ED 752 >) *köstü+* (ET *topra:k* ‘toprak’ ED 443 >) *toprağ*.

kösöğü/ kösövü 1. Ateş karıştırmaya yarayan alet; 2. Fazla yanmış ateş, geçmek üzere olan köz; 3. Ateş karıştırılan yarı yanmış odun parçası. ✓ *köseği* (söz içi ğ > v değişimi ve i > ü ünlü değişimi) > *kösövü*; krş. ET *közegü* “ateşi karıştırmaya yarayan alet” < *köze-* ED 759, Kar. *közegü* “tandırda ateşi karıştırma demiri” DLT 194, EOT *köseği* “ocak karıştırmakta kullanılan ucu yanmış odun” TS IV 2693, Kıp. *kösöv* “ay.” Kıp.TS 159, Osm. *kösegi* “ay.” (Dankoff 2004: 183), An. Ağ. *köseği/ kösövü* “1. Ateş karıştırmaya yarayan bir ucu yanmış odun, tahta; 2. Ateş karıştırmak ya da ateş çekmek için kullanılan demir araç, maşa” DS VIII 2971, Siv. Ağzı *köseği* “ay.” SivS DŞ 658; SivS K 281; SivS T 262, TT *köseği* “1. Ateş karıştırmaya yarayan odun veya demir; 2. Ucu yanık odun, eği” TüS 1504.

Eren (1999: 260), *köseği* “1. Ateş karıştırmaya yarayan odun veya demir; 2. Ucu yanık odun, eği” sözcüğünün *köse-* “ateşi karıştırmak” fiilinden -*gü* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Fazla yandıysa geri alıy ocağdan kösövü olıy.

kösüre/ köşüre balta bileyici, bileği taşı. ✓ krş. EOT *kösre* “bileği taşı” TS IV 2702, An. Ağ. *kösüre* “kesici araçları bilemeye yarayan bir çeşit taş, bileği taşı” DS VIII 2978, Siv. Ağzı *kösüre* “ay.” SivS DŞ 658; SivS K 282; SivS T 262.

Bir kösüre daşı goruḡ baltaları keskünlemek için. Onu bize erkekler çıḡıttırırđı, onnar tutardı baltaları.

kötele- fırlatmak, savurup atmak. ✓ krş. An. Ağ. *kötele-* “bir şeyi hızla kaldırıp atmak, fırlatmak, yuvarlamak, itelemek” DS VIII 2981, Siv. Ağzı *kötele-* “ay.” SivS DŞ 658; SivS K 282; SivS T 263.

kövle- katmak, eklemek, koymak. ✓ *gövle-* (söz başı ötümsüzleşme) > *kövle-*; krş. *gövle-* “1. Döl tutmak, çiftleşmek; 2. Hayvan çiftleşmek istemek” DS VI 2168, Siv. Ağzı *gövle-* “ay.” SivS DŞ 626; SivS K 12; SivS T 193.

köynek gömlek, mintan; giyilen içlik. ✓ *gömlek* (söz başı ötümsüzleşme) > *köynek*; krş. ET *köḡlek* “gömlek, kalbin üzerine giyilen giysi” < *köḡle-k* ED 732, Kar. *köḡlek* “ay.” DLT 489, EOT *göḡlek* “ay.” BL 82, *göḡlek* “gömlek” TS III 1757, Kıp. *köḡlek* “ay.” Kıp.TS 158, An. Ağ. *köynek* “gömlek, iç gömleḡi” DS VIII 2984, Siv. Ağzı *köynek* “ay.” SivS C 250; SivS DŞ 658; SivS K 282; SivS T 263, TT *gömlek* “1. Vücudun üst kısmına giyilen kollu ve yarım kollu, yakalı giysi; 2. Kadınların giydikleri ince kumaştan yapılmış kolsuz, yakasız iç çamaşırı, kombinezon; 3. Vücudun üst kısmına giyilen iç çamaşırı” TüS 961.

Eren (1999: 160- 161), *gömlek* “vücudun üst kısmına giyilen ince, kollu ve yakalı giysi” sözcüğünün *köḡül* adından +(e)k ekiyle türetildikten sonra *göḡlek* (> göçüşme yoluyla) *köynek* gelişimlerine maruz kaldığını ifade eder.

Anası gızın eline su dökemez, gız anasından beş köynek üste.

kukulat yağmurdan korunmak için kullanılan çuval, muşanba vb. ✓ krş. An. Ağ. *kukul* V “gelin fesi”, *kukul* VI “tavuğun başındaki tüyler, tepeliḡi”, *kukul* VII “1. Arı sokmaması için önü tel olan başa giyilen bir araç; 2. Meyve toplamaya yarayan ince gözenekli ağ, torba” DS VIII 2992, Er. Ağzı *kukulat* “yağmurdan korunmak için çuvalın baş üzerine örtölme şekli” ErS S 422.

Çuğalı çeğürrik, beyle gafan ıslanmasın diy ona kukulat deyrik.

kuskus makarna. ✓ *kuskus* < Ar. *kuskus* “un, süt, yumurta, bulgur ile yapılan ufak ve yuvarlak taneler biçiminde kurutulmuş hamur” TüS 1541, Siv. Ağzı *kuskus* “ilkbaharda çıkan yemeği yapılan bir ot” SivS DŞ 659, Siv. Ağzı *kuskus* “1. Bulgurdan yapılan yuvarlak şeklinde olan ve pilava benzeyen bir yemek” SivS K 285.

Mağarna küçük küçük kesiysin onnara kuskus diyler.

küflet Ev halkı; külfet, masraf. ✓ *külfet* (yakın göçüşme) > *küflet*. Ar. *külfet* “zahmet” OsmTL 614; krş. Kıp. *külfet* “külfet, zahmet” Kıp.TS 167, An. Ağ. *külfet* “1. Çokluk, kalabalık; 2. Evdeki kişiler” DS VIII 3029, Siv. Ağzı *külfet* “çoluk çocuk” SivS DŞ 660; SivS K 286, TT *külfet* “1. Sıkıntı, zorluk; 2. Büyük masraf” TüS 1557.

külek su kabı, yoğurt kabı. ✓ krş. EOT *külek* (*güvlek*) “tahta kova, gerdel” TS IV 2767, Osm. *külek/ küvlek* “tahta kova”, *külek* “(gemide) direk tepesindeki gözcü yeri” (Dankoff 2004: 187), An. Ağ. *külek* I “tahta kova” DS VIII 3028, Siv. Ağzı *külek* “ay.” SivS DŞ 660; SivS K 286; SivS T 266, TT *külek* “bal, yağ, yoğurt vb. şeyler koymaya yarar tahta kova” TüS 1556- 1557.

Eren (1999: 273) ve Menz (2009: 102), *külek* “bal, yağ, yoğurt vb. şeyler koymaya yarar tahta kova” sözcüğünün Erm. *kovlak* (< *kov*) sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Şimdi buğa bir külek de yoğurt olacağ.

külve ocak. ✓ *külve* < Far. *gulwa* tandırdaki ateşin yanmasını sağlayan hava deliği” (Eren 1999: 274); krş. An. Ağ. *külve* “1. Tandırdaki ateşin yanmasını sağlayan hava deliği; 2. Ocak; 3. Ocakta tencere, kazan koymak için yapılmış yer” DS VIII 3033, Siv. Ağzı *külve* “ay.” SivS DŞ 660; SivS K 287; SivS T 267.

Külve de derlerdi de mi Pembe abla.

künde günde, her gün, günlük; her zaman. ✓ *günde* (söz başı ötümsüzleşme) > *künde* (< *kün* ‘gün’ TüS 1002+ *de* ‘isimden isim yapım eki’); krş. Kar. *künde* “her gün”

DLT 140, EOT *günde* “ay.” TS III 1866, An. Ağ. *künde* VI “ay.” DS VIII 3037, Siv. Ağzı *künde* “ay.” SivS DŞ 660, TT *günde* “her gün” TüS 1005.

Gülensoy (2007: 395- 396), *gündelik* “her günkü, yevmî” sözcüğünün Farsça *hafta*’ya benzetilerek oluşturulduğunu ifade eder.

Künde geliy künde gidiy.

künt hamur yumağı. ✓ *künt* < Erm. *gund* “hamur yuvarlağı, pazı” (Menz 2009: 102); krş. An. Ağ. *künt* II “1. Hamur ya da çamur topağı; 2. Pişerken tandıra düşen hamur” DS VIII 3039, Siv. Ağzı *künd* “ay.” SivS DŞ 660; SivS K 287; SivS T 267.

Sağır (1995: 422), *künt* “hamur yumağı; açılmak üzere hazırlanan hamur yumaklarından her biri” sözcüğünün Far. *künd* sözcüğünden geldiğini ifade eder.

küntle- yumak yapmak. ✓ *küntle-* (< *künt* ‘hamur yumağı’ Menz 2009: 102+ Tü.+le- ‘isimden fiil yapım eki’); krş. Er. Ağzı *küntle-* “hamuru yapmak, yumak yapmak” ErS S 422.

kürdüğ yün eğirmeye yarayan alet. ✓ krş. EOT *kürdüğü* “iğ” TS IV 2776, An. Ağ. *kürdüğü* “ay.” DS VIII 3043, Siv. Ağzı *kürdüğü* “ay.” SivS DŞ 661; SivS K 287; SivS T 267.

Yuğ eğiriy kürdüğnen, kürdüğnün üstünde iplik hâline getiriy.

kürün 1. Hayvanlara su, saman ve yem verilen yer, bölüm; 2. Çeşmelerin su biriktirmesi için yapılan ve hayvanların su içtiği yer. ✓ krş. An. Ağ. *kürün* I “1. Çeşme yalağı; 2. Hamam kurnası; 3. Hamamdaki odacıklar”, *kürün* II “hayvan yemliği”, *kürün* III “tekne, su kabı” DS VIII 3048- 3049, Siv. Ağzı *kürün* “ay.” SivS DŞ 661; SivS K 288; SivS T 268.

Eren (1999: 268), ağızlarda kullanılan çeşme yalağı, oluk anlamlarındaki *kurun*, *kürün*, *gürün* biçimlerinin Dankoff’un Ermeniceden *gurn*’dan, Räsänen’in Arapçadan ?, Tietze’nin Kürtçe’den, Deny ve Tzitsilis’in Rumcadan geldiği yönündeki görüşlerini aktarmıştır. Menz (2009: 102), *kürün* sözcüğünün Erm. *gurn* “banyo küveti” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Hayvanlara yem verrük su verrük ona kürün derük. Çeşmenin önündekine de kürün derük. Eskiden ağaç kürünleri yaparduğ, yaylalarda nede bi de bi çamın yöresini oyarduğ beyle su onun içinden ahardı. Su ağan yerlere oluğ derler.

küskü topraktaki büyük taşları çıkarmak için kullanılan ağaçtan ya da metalden eğici araç/ kazık. ✓ krş. An. Ağ. küskü I “1. Taş kaldırmakta kullanılan uzun demir çubuk ya da ağaç, basit kaldıraç; 2. Ağaç ya da demir sopa (havuç, çiğdem vb. çıkarmakta kullanılır), 3. Fırını temizlemekte ya da ateşi karıştırmakta kullanılan sırık; 4. Duvar delmekte kullanılan sivri uçlu uzun demir” DS VIII 3050, Siv. Ağzı küskü “Taş kaldırmakta kullanılan uzun demir çubuk ya da ağaç, basit kaldıraç” SivS DŞ 661; SivS K 2013 SivS T 268, TT küskü “1. Taşa ya da duvara delik açmak için kullanılan uzun, ağır ve bir ucu sivri demir; 2. Taş kaldırmakta kullanılan uzun demir çubuk veya basit, ağaçtan kaldıraç” TüS 1563.

Babaannemde demiş ki ne ağhyarek geliyin baban mı var evde sanke babama küskü olsun deye.

küsne kızılıcığa benzeyen kuşburnundan küçük yabani bir meyve. ✓ küşne > küsne. Erm. *k'uşnay* < Ar. *kušnā* “burçak” (Eren 1999: 276); krş. An. Ağ. *köşne* “1. Mercimek; 2. Burçak” DS VIII 2980, Siv. Ağzı küşne “burçak” SivS DŞ 661; SivS K 288; SivS T 268, TT küşne “karaburçak” TüS 1564, *kuşne/ küşne* “burçak” (Baytop 2007: 191).

Küsne yanı gızılcağ benziy, guşburnunun ufağ.

küşkül iri yarı çocuk için söylenen söz. ✓

Yiğit lakabıynan anılır, küşkül Aydın deyidik.

labada evelik, ebelik gibi adlarla bilinen sulak yerlerde yetişen bitki. ✓ *labada* < Rum. *lòboda* “karabuğdaygillerden, dere kıyılarında, sulak çayırılarda kendiliğinden yetişen, çok yıllık ve yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitki, efelik” TüS 1567.

Eren (1999: 277), *labada* “dere kıyılarında, sulak çayırılarda kendiliğinden yetişen, yaprakları sebze olarak kullanılan çok yıllık bitki” sözcüğünün Bulg. *lòboda* ve Sırp. *lobòda* olarak kullanıldığını ifade eder.

Labada derler ona da, bu dolma yaparlar üzüm yaprağ değil de bu daha uzun beğle.

lalavuç/ lalavuş çekirdeği ile kurutulan kayısının ne kuru ne yaş hâli. ✓ krş. An. Ağ. *lalavuç* “çekirdekli kayısı kurusu” DS IX 3061, Siv. Ağzı *lalavuç* “olduğu gibi, çekirdeği ile kurutulmuş kayısı, erik” ErS S 422.

Gayısının gurumamış nemli hâli lalavuç, bizim meşhur hoşafı o neye yarıy biliy misin bağırsılıhları çoğ rahat çalışmasını istisen gaysı hoşafı yiyeceksin denesinen beraber.

lappicik hamur yumağının düzeltilerek yassılanmış hâli, yassılama. ✓ krş. An. Ağ. *labbızık* “basık, yassı” DS IX 3057, Er. Ağzı *lappızık* “yassı, yassıtılmış” ErS S 422.

Hamuru düzeltmeğe lappicik deyiler.

lavba lavabo. ✓ *lavabo* (söz içi ses düşmesi ve ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *lavba* (< Fr. *lavabo* TüS 1578); krş. TT *lavabo* “1. Üzerinde su muslukları bulunan, porselen, emaye, sac vb.nden yapılmış el, yüz, bulaşık yıkamaya yarar, çukur yer veya eşya; 2. Tuvalet; 3. mec. Lokanta, gar vb. yerlerde bu düzenin bulunduğu yer” TüS 1578.

Lavbada dışarıda irelde.

lazut mısır. ✓ krş. An. Ağ. *lazut* “mısır” DS IX 3069, Doğul. Ağ. *lazıt* “mısır buğdayı” (Caferoğlu 1995: 232), Er. Ağzı *lazut* “laz otu, çay” < Tü. *laz otu* ErS S 422; Kırzioğlu 1962: 224; Gülensoy 2007: 596, TT *lazut* “mısır” TüS 1579.

Eren (1999: 280), *lazut* “mısır” sözcüğünün Erm. *lazut* sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Mısıra lazut deyrük.

lez bulanık su, çamurlu su. ✓ Kıp. *levs* (Ar.) “pislik, kir” Kıp.TS 172; krş. An. Ağ. *livas* “su yolu, kanalizasyon” DS IX 3080.

Lez gibi ahiy su da.

lğ 1. Irmakların ve yağmur sularının tarla kenarlarında biriktirdiği verimli alüvyon toprak; 2. Bu toprağın tarlaya kazandırılması. ✓ krş. ET *liyu* “çamur” < Çin. *liao ~liu* ED 764, Kar. *liyu* “kuruyunca kuru çamura dönüşen çamur” DLT¹³¹ 450, An. Ağ. *lij* “sulu, cıvık hamur, bulamaç” DS IX 3079, *lğ* “selin, akarsuyun getirdiği ince çamur, tortu birikinti” DS IX 3075, Siv. Ağzı *lğ* [*lğ*, *lğda*] “selin, akarsuyun getirdiği ince çamur, tortu, birikinti” SivS DŞ 662; SivS K 290; SivS T 270, TT *lğ* “alüvyon” TüS 1585.

Sağır (1995: 422), *libığ* “çok sulu çamur tabakası” sözcüğünün ET *liyü* sözcüğünden geldiğini ifade eder. Eren (1999: 281), *lğ* “alüvyon” sözcüğünün Tietze’ye göre Rumca’dan, Dankoff’a göre Ermenice’den geldiğini görüşlerini aktarır.

Az.T *lğā* “1. Lika¹³²; 2. Karışık, mahlut¹³³” (Akdoğan 1999: 557), Kaz.T *lay* “bulanık, suya katılarak ezilen çamur”, *lay suv* “bulanık su” (Oraltay 1984: 189).

Anadolu ağızlarındaki *lğā* “1. Tortu; 2. Kireç tortusu; 3. Bataklıklarda yığılmış pislik, birikinti”, *lğlğā* “1. Su yatağının yumuşak durumu; 2. Vıcık vıcık”, *lğra* “kaygan”, *lğh* “bulanık” örnekleri *lğ* sözcüğünden türetilmiştir.

Lğ suyun getirdiği toprağ olıy. Getürüy tarlıya bırağıy.

lğda akarsuyun getirdiği ince çamur. ✓ *lğda* (< *lğ* ‘çamur’+*da* ‘yapım eki işlevli bulunma hâli’); bk. *lğ*.

lğ “alüvyon” eklendiği adla yalın olarak bazen de iyelik eki alarak kalıplaşması ile ad, sıfat ve zarf niteliğinde sözcükler türeten yapım eki işlevli +*da* eki için bk. Korkmaz 2009: 161; krş. *göz+de* “sevgili kadın, itibarlı kimse”, *söz+de* “güya, sanki”, *yüz+de* “matematik terimi”, *pay+da* “matematik terimi” vb.

Irmağ eksüden çoğ ağıydı beyle, sel çığığ zaman yoğardaki verimli toprağ sürükliyerek getürüp oviya indiriy o lğda olıy.

¹³¹ Ercilasun- Akkoyunlu (2015: 450), *liyu* sözcüğünden gelişen *lay* biçiminin Yeni Uygurcada “çamur, balçık” anlamında olduğunu ifade eder.

¹³² *lika* “mürekkep hokkalarına konan ham ipek” < Ar. *līka* TüS 1586.

¹³³ *mahlut* “1. Halt olunmuş, katılmış, karıştırılmış, karışık; 2. Karışım” < Ar. OsmTL 655.

lisan ağız, konuşma şekli. ✓ *lisan* < Ar. *lisān* “dil” OsmTL 635; krş. TT *lisan* “dil” TüS 1588.

Gonuşma lisanınız burıya benzemiy.

lō^ğ toprak damların üstüne serilen toprağı bastırmaya, düzlemeye yarayan ve özellikle yağmurda suyun damdan atılmasına yardım eden silindir biçimindeki ağır taş. ✓ *lō^ğ* < Far. *log* “toprak damlarda, yollarda, harman yerlerinde toprağı bastırmak veya tarlalarda toprağı ezmek için kullanılan taş silindir” (Eren 1999: 282); krş. EOT *loğ* (*loğ taşı*) “toprağı pekiştirmek için kullanılan taş merdane” TS IV 2789, An. Ağ. *loğ* I “toprak damlarda, yollarda toprağı ezmek için kullanılan taş silindir” DS IX 3082, Siv. Ağzı *loğ* “ay.” SivS DŞ 662; SivS K 291; SivS T 271.

Menz (2009: 103), *loğ* sözcüğünün Erm. *lol* sözcüğünden geldiğini söyler.

Eksiden bizim bacalar düz bacaydı, toprağ baca olduğ için çorağ serperler üstüne de ince gumu onu sıhıştırması için, suyı geçirmemesi için onı lō^ğlarlar yanı. Bi taş yuvarlağ bi taş.

lō^ğla- loğlamak, loğ taşıyla damı ve herhangi gevşek yapılı nesneyi sağlamlaştırmak. ✓ *loğla* (söz içi ünsüz erimesi) > *lō^ğla-* (< Far. *loğ* ‘loğ’ Eren 1999: 282+ Tü.+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *loğla-* “loğla damı ya da harman yerini düzeltmek” DS IX 3083, Siv. Ağzı *loğla-* “ay.” SivS DŞ 662; SivS K 291; SivS T 271, TT *loğla-* “üzerinde loğ gezdirip toprağı bastırmak, sıkıştırmak” TüS 1591.

Bacaları loğlıylar, tarlaları loğlıylar.

lōbet 1. Asker nöbeti. 2. Hastalık nöbeti. ✓ *nōbet* (söz başı *n* > *l* değişimi) > *lōbet*. Ar. *nevbet* “sıra ile görülen iş” OsmTL 970; krş. An. Ağ. *lōbet* “nöbet” DS IX 3088, TT *nōbet* “1. Sıra, keşik; 2. Sıra ile belirli bir yeri bekleme işi; 3. Sıra ile yapılan görev, iş; 4. Hastalık sebebiyle titreme, yüksek ateş; 5. Vakit vakit ortaya çıkan aynı türden fizyolojik bozuklukların bütünü” TüS 1780.

İki asker gönder diy, lōbetÇi dursunlar diy.

löküs 1. Altında pompası olan ispirotolu aydınlatma aracı; 2. Balıkçıların balıkları kıyıya çekmek için kullandıkları lamba, aydınlatıcı. ✓ *lüks* (söz içi ünlü türemesi ve

söz sonu ötümlüleşme) > *löküS* (< Fr. *lux* TüS 1595); krş. An. Ağ. *löküs* I “lüks lambası” DS IX 3091, Siv. Ağzı *lökus* “ay.” SivS DŞ 663; SivS K 291, TT *lüks* “1. Aydınlatma ölçü birimi; 2. Hava basınçlı bir tür petrol lambası, lüks lambası” TüS 1595.

Gazınan şapıy, altında pompası var, isportayınan, açığdı yavaş yavaş çoğ zenginlerin evinde olurdu löküS bizde gaz yağ olurdu, gandil varıdı o zamanlar.

lüle kıvrıkcık olan herhangi bir şey; su akan musluksuz boru. ✓ *lüle* < Far. *lüle* “halka gibi dürülmüş şey” OsmTL 637; krş. An. Ağ. *lüle* I “1. Su akan musluksuz boru; 2. Musluk; 3. Tüfek ya da çiftenin namlusu; 4. Demirci körüğünün borusu; 5. Kâğıdın boru gibi sarılmış durumu” DS IX 3094, Siv. Ağzı *lüle* “çeşmelerin musluk bölümü” SivS DŞ 663; SivS K 291; SivS T 271, TT *lüle* “1. Bükülmüş, dürülmüş şey; 2. Tütün çubuğu, pipo, nargile vb.nin ucuna takılan, tütün konulan yuva; 3. Su akan musluk boru” TüS 1595.

Lüle sigara içmede de gullanıliy, musluğ da olıy, saç da olıy.

mācir 1. Muhacir; 2. Mübadele ile Yunanistan’dan iskân edilen Balkan Türkleri. ✓ *muhacir* (söz içi ses yitimi) > *mācir* < Ar. *muhācir* “göçmen” OsmTL 774; krş. An. Ağ. *mācur* I “göçmen” DS IX 3098, TT *muhacir* “1. Göçmen; 2. Hz. Muhammed’e uyarak Mekke’den Medine’ye göç eden” TüS 1703.

Ondan soğra buralar şeye galdığ gibi Atatürk o Selanük mācirlerinden buriya getiriy, onnara hep dölüm dölüm tarla yazmış.

madımağ madımak, ilk baharda kırlarda yetişen, ıspanak gibi pişirilip yenilen bitki. ✓ *madımak* (söz sonu sızıcılaşma) > *madımağ*. Erm. *matutak* “kırlarda yetişen, çok yıllık, ıspanağa benzer, yeşil yapraklı bir bitki” (Eren 1999: 285); krş. An. Ağ. *madımak* “ilkbaharda kırlarda yetişen, ufak, yeşil yapraklı, ıspanak gibi yenilen bir ot” DS IX 3101, Siv. Ağzı *madımak* “ay.” SivS DŞ 663; SivS K 283; SivS T 272, TT *madımak* “ay.” TüS 1601; Baytop, 2007: 199.

Madımağ guruttun mu deyi/ Sen beni unuttun mu?

Hiç yedin mi madımağ otundan herle aşını/ Küçümseme bizim elin işini/ Dize çıkan garı ile gaşını/ Sen ne bileceksin şehirli çocuğ.

maf mahv; yok olma, yok olma, yok etme, bir işi olmaz hâle getirme. ✓ *maḥv* (son seste ötümsüzleşme) > *maf*. Ar. *maḥv* “yok etme” OsmTL 659; krş. An. Ağ. *maf ol-* “onulmaz duruma gelmek, yok olmak” DS IX 3102, Siv. Ağzı *maf ol-* “ay.” SivS DŞ 663; SivS K 293; SivS T 272, TT *mahvet-* “1. Yok etmek; 2. Bozup işe yaramaz duruma getirmek; 3. Onmaz duruma getirmek; 4. Boşa gitmesine sebep olmak” TüS 1608.

O Topal Osman’ın geliniymiş o deyi beni maf etti deyi.

mağ yüksek, tavan. ✓ krş. An. Ağ. *mağ* I “1. Evin katı; 2. Tavan arası; 3. Evin bölmeleri, oda; 4. Odanın eni; 5. Çatıların ortasındaki kalın ve dikey direk, mertek; 6. Evlerin çatılarına enine konulan kalın ağaç direl, kiriş; 7. Evlerin çatılarında iki kiriş arasındaki açıklık, aralık” DS IX 3102, Siv. Ağzı *maa* “tavan” SivS DŞ 663; SivS K 293; SivS T 272.

Odunu mağ olıyir, onu mağlıyruḥ

mağla- düzmek, üst üste koymak, yükseltmek. ✓ *mağla-* > *mağla-* (< *mağ* ‘tavan’ SivS DŞ 663+ Tü.+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. An. Ağ. *mağla-* II “yığmak” DS 3103.

Tabaḥları tereḡe mağlıyruḥ.

mahana bahane. ✓ *bahane* (ön seste *b* > *m* ünsüz değişimi) > *mahana*. Far. *bahāne* “vesile, sebep” OsmTL 73; krş. An. Ağ. *mahana* “ileri sürülen sözde neden” DS IX 3105, Siv. Ağzı *mahana* “ay.” SivS DŞ 663; SivS K 293, TT *bahane* “bir şeyin gerçek sebebi gizlenerek ileri sürülen uydurma sebep” TüS 233.

Mahanasız dos bağuna girilmez.

Ecel geldü şahana, baş ağrusu mahana.

maḥat makat, kanepa, sedir. ✓ *makat* (söz içi sızıcılışma) > *maḥat*. Ar. *mak’ad* “ev içinde oturulan, uzunca tahtadan sedir” (Sağır 1995: 422); An. Ağ. *mahat* I “tahta seki, sedir” DS IX 3105, Siv. Ağzı *mahat* “ay.” SivS DŞ 663; SivS K 293; SivS T 273, TT *makat* “1. Kıç; 2. Anüs; 3. Minderli alçak sedir; 4. Minder yüzü, minderinin üzerine yayılan kumaş” TüS 1611.

Bahıy ki üç dene atlı geliy, gorhıy orda bir mahat var, onun altına siyinmiş.

mahle/ mehle mahalle. ✓ *mahalle* (söz içi ses teklesmesi) > *mahle*. Ar. *maḥall* “yer” OsmTL 650; krş. An. Ağ. *mehle* I “mahalle” DS IX 3151, Siv. Ağzı *mehle* “ay.” SivS K 298; SivS T 276, Siv. Ağzı *maḥle* “mahalle, bir şehrin bir kasabanın, bir köyün bölündüğü parçalardan her birine verilen ad” SivS DŞ 663, TT *mahalle* “1. Bir şehrin bir kasabanın, büyükçe bir köyün bölündüğü parçalardan her biri; 2. Bu parçalarda oturan insanların tamamı” TüS 1603.

Yuḥarı mehleli işte bu.

mamur memur. ✓ *memur* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *mamur*. Ar. *me'mūr* “memur” (Sağır 1995: 423); krş. TT *memur* “1. Devlet hizmetinde aylıkla çalışan kimse, görevli; 2. Yükümlü” TüS 1650.

İrahmetli babam fabrikağ pavluka, memura da mamur deridi.

manfāt menfaat, çıkar, fayda. ✓ *menfāt* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *manfāt*. Ar. *menfa'at* “fayda” OsmTL 712; krş. TT *menfaat* “çıkart” TüS 1652.

manastur manastır, kilise. ✓ *manastır* (ı > u ünlü değişimi) > *manastur*. Rum. *manastır* “bazı kesin kurallara bağlı rahip ve rahibelerin dünya ile ilgilerini keserek yaşadıkları yapı, keşişhane” TüS 1618.

Onnarın kendi adamlarından bi tanesi söyliy, bizim Türkler de uyanıy, orda manastur var tepede, oriya yapmışlar, insan derisini yüzüp tepeden atacaḥ makine yapmışlar, Türkleri hep öldirecekler. Atatürk Allah nurda yatarsun bütün her tarfi gurtarıy.

mançuḥ yabancı, el; başka milletten olan kişi. ✓ *mençuk* (gerileyici ünlü benzeşmesi ve söz sonu sızıcılışma) > *mançuḥ*; krş. An. Ağ. *mençuk* “1. Kedi yavrusu; 2. Domuz yavrusu” DS IX 3159- 3160.

Gavurlara aḥçik, mançuḥ derlerdi.

maran kağnı tekerleği. ✓ *maran* < Erm. *maṛan* “araba tekerleği” (Eren 1999: 288); krş. An. Ağ. *maran* III “1. Kağnı tekerleği; 2. Araba tekerleğinin demir kısmı; 3.

Araba tekerleğinin ağaç kısmı” DS IX 3127, Siv. Ağzı *maran* “ay.” SivS DŞ 664; SivS K 295; SivS T 274.

Maran var, tekerin bağlandığı şey, marancı Niyazi varıdı.

másarif masraf. ✓ Ar. *maşraf* “harcanan para” OsmTL 674; krş. TT *masraf* “1. Harcanan para, gider; 2. Bir şeyin yapımında kullanılan gereç, harç” Tüs 1632.

Ne gaden másarif etti çocuğ, getti geldi.

masat bıçak bilemekte kullanılan araç. ✓ *masat* (< Ar. *mişḥaz*); krş. An. Ağ. *masat* I “1. Bağ çubuğu budandıktan sonra kütükte kalan parça; 2. Çatıda kiremitlerin altına konulan direkler” DS IX 3131, Siv. Ağzı *masat* “bıçak vb. kesici araçları bilemekte kullanılan kayış ya da bileyi taşı” SivS DŞ 664; SivS K 296, TT *masat* “bıçak bilemeye yarayan çelikten, çubuk biçiminde araç” Tüs 1631.

Bıçağları masatda bileyliler.

massa öküzleri gütmek için kullanılan, ucunda çivi bulunan uzunca sopa. ✓ *massa* < Ar. *massās* “hayvanları dürtmek için kullanılan, ucu demir çivili değnek, üvendire” (Eren 1999: 293); krş. An. Ağ. *massa* “üvendire” DS IX 3132, Siv. Ağzı *masta* “ay.” SivS DŞ 665; SivS K 296; SivS T 274.

Menz (2009: 103), *massa/ masta* “övendire” sözcüğünün Erm. *masus* sözcüğünden geldiğini söyler.

Düvende giderken massa gullanılırdı.

maşara eğimli olan bağ, bahçe ve tarlanın ekilebilmesi ve su tutması için parçalara ayrılarak düzlenmesi. ✓ *maşala* (söz içi *r ~ l* nöbetleşmesi) > *maşara*. Erm. *maşaray* “bağ ve bahçelerde ekilmek için ayrılmış toprak parçası, evlek” (Eren 1999: 289); krş. An. Ağ. *maşara* “1. Eğik bir yerdeki tarlanın iyi sulanması için ana arkdan çapanın ucuyla açılan küçük su yolları” DS IX 3134, Siv. Ağzı *maşala* SivS DŞ 665; SivS K 296; SivS T 275, TT *maşala* “bağ ve bahçelerde kenarları set biçiminde birbirinden ayrılan, genellikle dikdörtgen toprak parçası” Tüs 1634.

Anadolu ağızlarında görülen ses olaylarından *l ~ r* nöbetleşmesi örneklerinden bazıları için bk. Küçük 2013: 54: krş. *belki ~ berki*, *bilfiil ~ birfiil*, *zelzele ~ zerzele* vb.

Bu ses olayına Akıncılar ağzında da pek çok örnekte rastlarız: *selbes~ serbes, cemile~ cemre, kengel~ kenger* vb.

Bir maşara yer aldı sanki hepsini mi aldı.

maşatlıh 1. Ermeni mezarlığı; 2. Mezarlık. ✓ *maşatlık* (söz sonu sızıcılaşma) > *maşatlıh*. (< Ar. *meşhed* ‘şehit düşülen ve gömülen yer’ TüS 1634+ Tü.+lik ‘isimden isim yapım eki’); krş. Siv. Ağzı *maşatlık* ‘Ermeni mezarlığı’ SivS K 296, TT *maşatlık* ‘Müslüman olmayanların, özellikle Yahudilerin mezarlığı’ TüS 1634.

Mezerliğe maşatlıh dermiş Ermeniler.

mayahoş ekşi erik; ekşi. ✓ *mayhoş* (söz içi ünlü türemesi) > *mayahoş*. Far. *meyhoş* ‘‘1. Tadı şekerli ve az ekşi olan; 2. Bozulmuş veya bozulmaya yüz tutmuş olan (dostluk ilişkisi)’’ TüS 1638, Siv. Ağzı *mayahoş* ‘‘ekşimsi’’ SivS DŞ 665; SivS K 297.

Erik mayahoş olıy, ekşi.

mayıs 1. Hayvan gübresi; 2. Hayvanın cıvıymış gübresi. ✓ Erm. *mayıs* ‘‘taze sığır gübresi’’ (Eren 1999: 290); krş. An. Ağ. *mayıs* I ‘‘yaş sığır pisliği, gübre’’ DS IX 3140, Siv. Ağzı *mayıs* ‘‘ay.’’ SivS DŞ 665; SivS K 297; SivS T 275, TT *mayıs* II ‘‘taze sığır dışkısı’’ TüS 1638.

Mayıs ekSeri yeşil yedüğ zaman yapar. Normalda evde beslendiğ zaman yapmıy.

mazar mezar. ✓ *mezar* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *mazar*. Ar. *mezār* ‘‘ziyaret yeri’’ OsmTL 743; krş. TT *mezar* ‘‘ölünün gömülü olduğu yer, kabir, sin, makber, gömüt’’ TüS 1674.

Kösedagı derler büyük manzara, büyük mazara/ Arhası Suşehri önünde Zara/ Otur Çiçekli’ye zülfünü dara/ Var get duman bu yaylanın başından.

mazı kağrı ve arabalarda iki tekerleği bir arada tutan ağaç, dingil. ✓ *mazı* < Far. *māzū* ‘‘1. Kağrı ve arabalarda iki tekerleği birbirine bağlayan ağaç dingil; 2. Halı tezgâhlarında halının sarıldığı ağaç’’ (Eren 1999: 291); krş. EOT *māzū* ‘‘1. Mazı tuzu; 2. Mazı, meşe ağacı ve yemişi’’ BL 71, Kıp. *māzī* ‘‘mazı, pelit ağacı’’ Kıp.TS 178,

An. Ağ. *mazı* I “1. Kağrı ve arabalarda iki tekerleği birbirine bağlayan, kalın ağaç dingil” DS IX 3144- 3145, Siv. Ağzı *mazı* “ay.” SivS DŞ 665; SivS K 297; SivS T 275, TT *mazı* II “ay.” TüS 1640.

mazı boyun kağrı arabasında tekerleri birbirine bağlayan genelde kalın bir ağaçtan yapılan bağlantı unsuruna *mazı* denir. Bundan yola çıkılarak kalın boyunlu kişilere de *mazı* boyun denmiştir.

mecmur mecbur. ✓ *mecbur* > (ilerleyici uzak benzeşme) > *mecmur*. Ar. *mecbūr* “zorla bir işe girişmiş” OsmTL 686; krş. TT *mecbur* “1. Herhangi bir konuda yükümlü, bir şeyi yapmak zorunda olan; 2. Bağlı, düşkün, tutkun” TüS 1641.

Bāzı kere yatah olıy, bāzı kere yatah olmıy, mecmur galıy burıya geliy.

mecmuren mecburen. ✓ *mecburen* (ilerleyici uzak benzeşme) > *mecmuren*. Ar. *mecbūren* “mecbur olarak” OsmTL 687; TT *mecburen* “kendi isteğinin dışında, zorla, kaçınılmaz, zorunlu olarak” TüS 1641.

mecmuriyet mecburiyet. ✓ *mecburiyet* (ilerleyici uzak benzeşme) > *mecmuriyet*. Ar. *mecbūriyyet* “mecburluk” OsmTL 687; krş. TT *mecburiyet* “1. Zorunluluk; 2. Yükümlülük” TüS 1641.

mehel önem. ✓ *mehil* (ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *mehel*. Ar. *mehl* “süre” OsmTL 698; krş. An. Ağ. *mehel* II “1. Uygun, denk, yerinde; 2. Gerekli; 3. Önem” DS IX 3151, Siv. Ağzı *mehel* “ay.” SivS DŞ 665; SivS K 297; SivS T 276, TT *mehil* “1. Bir işin tamamlanması için tanınan ek süre, önel; 2. İş sözleşmesine göre işçinin işten çıkarılmadan önce işveren tarafından kendisine bildirilme süresi” TüS 1645.

mehel as- önem vermek, dikkate almak, dinlemek. ✓ *mehel as-* < (Ar. *mehl* ‘dikkat, önem’ TüS 1645>) *mehel+* (TT *as-* ‘önemsememek’ TüS 169 >) *as-* “yardımcı eylem”.

Eğer almadan gelürse deyi, mehel asmazda o deyi domuz olsun yemiye dutsunlar arhası deniz olsun dönsün geçip gidemesin deyi eğer almadan gelirse deyi.

melmeket memleket. ✓ *memleket* (yakın göçüşme) > *melmeket*. Ar. *memleket* “ülke” OsmTL 707; krş. An. Ağ. *melmeket* “memleket” DS IX 3158, TT *memleket* 1. Bir devletin egemenliği altında bulunan toprakların bütünü, ülke; 2. Bir kimsenin doğup büyüdüğü yer, şehir, yurt; 3. İklim ve üretim bakımından ele alınan bölge” TüS 1650.

O melmeketi de biraşiy, ağıliya ağıliya gedy bir ırmağ rastliy, birini arhaliyim geçiriyim de sonra birinizi geçiriyim. Arhaliy oğlunun birini ırmağan yarusuna variy ki bir çığırtı gopiy bahiy ki gurt oğlanı almış gedy, ulā diy adam şaşurdiy derkene birini de ırmağ biraşiy.

menşûr meşhur. ✓ *meşhur* (ilerleyici ünlü benzeşmesi) *menşûr*. Ar. *meşhûr* “şöhretli” OsmTL 732; krş. An. Ağ. *menşur* “tanınmış, ünlü” DS IX 3165, Siv. Ağzı *menşur* “ay.” SivS DŞ 666, TT *meşhur* “ünlü, tanınmış, herkesçe bilinen, angın (kimse)” TüS 1664.

Bu bizim köyün menşûr yemeğ, evelik.

merdane damın yağmurlu havalarda akmasına engel olmak için kullanılan yuvarlak taş alet, loğ. ✓ *merdane* < Far. *vardāna* “oklova” (Eren 1999: 292); krş. An. Ağ. *merdene* “merdane” DS IX 3166, TT *merdane* “1. Türlü işlerde kullanılan, silindir biçiminde araç; 2. Kalın oklova” TüS 1656.

merdivan/ merduvan merdiven. ✓ *merdiven* (i-e > ı-a ünlü değişimi) > *merdivan/ merduvan*. Far. *nerdbān* “merdiven” OsmTL 962; krş. An. Ağ. *merdivan* “merdiven” DS IX 3166, TT *merdiven* “bir yere çıkmaya veya bir yerden inmeye yarayan basamaklar dizisi, basak” TüS 1656.

Tarla bayır olıyır, su tutmaz, onu parsel parsel düzlettürür adam onı, su eylensin de suyunı alsın diye, ona maşara deyriük, onu düzlettirir merduvan gibi.

merek 1. Ahır; 2. Samanlık; 3. Odunluk. ✓ *merek* < Erm. *marag* “samanlık” (Eren 1999: 292; Menz 2009: 103); krş. An. Ağ. *merek* I “1. Ahır; 2. Odunluk; 3. Samanlık” DS IX 3167, Siv. Ağzı *merek* “samanlık” SivS DŞ 666; SivS K 299; SivS T 277, TT *merek* “samanlık, odunluk, hayvan yemi deposu veya ahır” TüS 1657.

Merek anca farelerin cirit attığı yer.

merhemet merhamet. ✓ *merhamet* (ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmesi) > *merhemet*. Ar. *merḥamet* “acıma” OsmTL 720; krş. TT *merhamet* “bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma” TüS 1657.

merhemetli merhametli. ✓ *merhametli* (ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmesi) > *merhemetli* (< Ar. *merḥamet* ‘şefkat’+ Tü.+li ‘isimden sıfat yapım eki’); krş. TT *merhametli* “acıması olan, merhamet eden” TüS 1657.

Çoḥ merhemetli bir adamıdı, çoḥ ekmekliydi.

mertek 1. Tavana atılan yuvarlak büyük ve kalın tahta; 2. Kapı ve pencere üstlerine atılan kalın tahta. ✓ krş. An. Ağ. *mertek* “1. Kestane ağaçlarını yontarak yapılan çit; 2. Kısa ve kalın tahta parçası” DS IX 3170, Siv. Ağzı *mertek* “ev yapımında tavana konan büyük ağaçların üzerine dizilen tahta” SivS DŞ 666; SivS K 299, TT *mertek* “yapıda kullanılan dört köşe veya yuvarlak, kalınca ağaç” TüS 1660.

Eren (1999: 293), *mertek* sözcüğü kökeninin karışık olduğunu ifade eder. Gülensoy (2007: 600), *mertek* “yapıda kullanılan dört köşe veya yuvarlak sırık” sözcüğünün Eski Kıp. *mertek* “tavan kirişi” olarak kullanıldığını *me[r]t* “çelik çomak oyunundaki çelik” adından+ (e)k küçültme ekiyle türetildiğini savunur.

Haydi gidek dağa merteğe.

metter güçsüz, zayıf. ✓ krş. An. Ağ. *meetter* “beceriksiz, güçsüz, uyuşuk” DS IX 3148.

Emme bacım metter galdı gidemiy ırgata.

meymenat hayır, uğur. ✓ *meymenet* (e > a ünlü değişimi) > *meymenat*. Ar. *meymenet* “bereket, mutluluk” OsmTL 742; krş. An. Ağ. *meymenet* “kılık” DS IX 3175, TT *meymenet* “uğur” TüS 1672.

Ondan meymenat gelmez.

meyva 1. Meyve; 2. Ürün; 3. Mükâfat. ✓ *meyve* (e > a ünlü değişimi) > *meyva*. Far. *mīva* “yemiş” (Eren 1999: 294); krş. TT *meyve* “1. Bitkilerde çiçeğin döllenmesinden

sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan tohumları taşıyan, genellikle yenebilen organ, yemiş; 2. Ürün, sonuç, kâr” TüS 1673.

Emek sarf eyledüm bir bağ yetürdüm/ Türlü türlü meyvaları bağda bitürdüm/ Sürmedim safasını da çabuğ yitürdüm.

mıh çivi. ✓ *mık* (söz sonu sızıcılışma) > *mıh*. Far. *mīh* “çivi” OsmTL 749; krş. EOT *mih* “mıh, çivi, kazık” BL 100, Kıp. *mıh* “ay.” Kıp.TS 183, An. Ağ. *mık* I “çivi” DS 3182, Siv. Ağzı *mıh* “büyük çivi” SivS DŞ 667; SivS K 300; SivS T 278, TT *mıh* “1. Çivi; 2. Büyük çivi” TüS 1675.

Mıh sağlam olıy da enseri demirciler yapıydi, atılan büyük ağaçları birbirine bağlamıya. Menteşelerin yerinde gullep varıdı, zırza varıdı, tahta gapılarda.

mıhla 1. İnce doğranarak kavrulmuş lahana üzerine yumurta kırarak ve tereyağ dökülerek yapılan yemek; 2. Çökelekli yumurta, omlet. ✓ *mıhla* < Ar. *muqla* (Eren 1999: 295); krş. An. Ağ. *mıkla* “1. Yağda pişirilmiş yumurta; 2. Yumurta ve unla yapılan omlet; 3. Soğanlı, yumurtalı, etli kızartma” DS IX 3182, Siv. Ağzı *mıhla* “ay.” SivS DŞ 667; SivS T 278, TT *mıhlama* “2. Yumurta, un, soğan, ıspanak karışımıyla yağda yapılan bir yemek türü” TüS 1675.

Eren (1999: 295), *mıhlama* “soğanlı kıyma veya pastırma üzerine yumurta kırılarak yapılan yemek” sözcüğünün yerel ağızlarda *mıhla* (< *mıkla*) olarak kullanıldığını ve Ar. *muqla* sözcüğünden geldiğini ifade eder.

mıhlama çökelekli yumurta, omlet. ✓ Eren (1999: 295), Ar. *muqla* sözcüğünün Türkçeye *mıhla* olarak geçtiğini sarma, dolma, kavurma vb. sözcüklerin analogik baskısı ile oluştuğunu ifade eder. bk. *mıhla*.

mıhtar muhtar. ✓ *muhtar* (söz içi *u* > *ı* ünlü değişimi) > *mıhtar*. Ar. *muhtār* “seçilmiş” OsmTL 785; krş. An. Ağ. *mıhtar* “muhtar” DS IX 3182, Siv. Ağzı *mıhdar* “ay.” SivS C 253; SivS DŞ 668, TT *muhtar* “1. Köy ve mahallenin yasalarla belirtilmiş işlerini yürütmek için o köy veya mahallede oturanların seçtikleri kimse, köy muhtarı, mahalle muhtarı; 2. Özerk” TüS 1706.

Bu mıhtarlıh seçimleri eyce sıhıntı oldu.

mırh samanın ince tozu. ✓ krş. An. Ağ. *mırık* XIII “1. Buğday ve arpanın uçlarındaki kılçıklar; 2. Harman savrulurken uçuşan saman kırıntıları, saman tozu” DS IX 3187, Siv. Ağzı *mırh* “ay.” SivS DŞ 667; SivS K 300; SivS T 278, El. Ağzı *mırh* “çok ince, toz haline gelmiş saman; harman savrulurken uçuşan saman kırıntıları” EİS Bİ 152.

Mırh, boğazına dolıy, ağızına dolıy.

mısmıl/ mismil iyi, temiz, güzel. ✓ *bismil* (gerileyici uzak benzeşme ve *i > ı* ünlü değişimi) > *mısmıl*. Far. *bismil* “kesilmiş, boğazlanmış hayvan” OsmTL 123; krş. Kıp. *mısmıl* “temiz” Kıp.TS 183, EOT *mısmıl*, (*musmul*, *bismil*) “1. Temiz, pak, tahir” TS IV 2807, An. Ağ. *mısmıl* III “1. Temiz, derli toplu; 2. Eti yenebilen, murdar olmayan” DS IX 3191, Siv. Ağzı *mısmıl* “ay.” SivS DŞ 667; SivS K 301; SivS T 278, TT *mısmıl* “eti yenebilen, murdar olmayan” Tüs 1677.

Kubbealtı Lugatında (2010: 820) sözcük için şu etimoloji verilir: Far. *bismil* “boğazlanmış hayvan”dan *mismil* > *mısmıl* < Ar. *bismillah* “hayvan keserken söylenen söz” karşıtı: murdar.

Mismil hayvanlar guzlacı, mındar hayvanlar gunnacı.

minik köpek yavrusu. ✓ *minik* (< Fr. *mini* ‘çok küçük veya kısa’ Tüs 1687+k ‘küçültme eki’); krş. An. Ağ. *minik* I “1. Köpek yavrusu, küçük köpek; 2. Kedi yavrusu” DS IX 3200, Siv. Ağzı *minik* “ay.” SivS DŞ 667; SivS K 301; SivS T 279, TT *mini* “küçük ve sevimli” Tüs 1687.

Köpeğen eniğne encek, minik, kedi eniğne de pisik derük.

mitil yorganın kılıfsız hâli. ✓ *mitil* < Erm. *mt’il* “yüzlenmemiş yorgan” (Menz 2009: 103); krş. An. Ağ. *mitil* II “1. Yüz geçirilmemiş yorgan, şilte, minder, yatak; 2. Yatak kılıfı; 3. Yorgan astarı; 4. Çok eskimiş, paçavra durumuna gelmiş, yatak, yorgan, giysi vb” DS IX 3205, Siv. Ağzı *mitil* “ay.” SivS DŞ 668; SivS K 302; SivS T 279, TT *mitil* “1. İçine yün, pamuk vb. doldurulan beyaz yastık veya yorgan kılıfı; 2. İki yüzü beyaz kapsız yorgan” Tüs 1691.

Döşegen mitili atıy.

modul eşeğe binince kullanılan ucu çivili sopa, kamçı. ✓ *nodul* (söz başı $n > m$ ünsüz değişimi) > *modul* < Rum. *nodul* “üvendirenin ucuna çakılmış sivri demir çivi” (Eren 1999: 300); krş. An. Ağ. *modul* III “hayvanları dürtmek için kullanılan ucu çivili değnek ya da değneğin ucundaki çivi, nodul” DS IX 3207, Siv. Ağzı *modul* “ay.” SivS DŞ 668; SivS K 302; SivS T 279, TT *nodul* “hayvanın yürüyüşünü hızlandırmak için üvendirenin veya kısa bir sopanın ucuna çakılmış sivri demir çivi” TüS 1777.

Massanın ucuna çivi dahıylardi, modulliylerdi, ata binince gamçı, eşeğ binince modul, öküze de massa gullanılırdı.

morel olumlu duygu dünyası, düşünme biçimi. ✓ *moral* ($a > e$ ünlü değişimi) > *morel* (< Fr. *morale* TüS 1696); krş. TT *morel* “bir insanın ruhsal gücü, manevi güç; maneviyat” TüS 1696.

Heç morelim galmadı ki.

mozzik 1. Hayvan yavrusu, öküz yavrusu; 2. Bedence küçük kalmış hayvan. ✓ *mozik* (söz içi ses ikizleşme) > *mozzik*. Erm. *mozik* (Menz 2009: 103); krş. An. Ağ. *mozuk* II “1. Erkek buzağı; 2. Dana” DS IX 3213, Siv. Ağzı *mozik* “düve” SivS DŞ 668; SivS K 302.

Menz (2009: 103), *mozuk* “iki yaşını bitirmiş tosun” sözcüğünün Erm. *mozi* dial. *mozik* olarak kullanıldığını ifade eder.

Böyümemiş hayvan yavrusu, yaşı büyüktür amma küçük galmış mozzik.

möhkem sağlam, güçlü; güzel. ✓ *muhkem* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *möhkem*. Ar. *muḥkem* “sağlam kılınmış” OsmTL 784; krş. An. Ağ. *mökkem* “sağlam, dayanıklı” DS IX 3213, Siv. Ağzı *mökkem* “ay.” SivS DŞ 668; SivS K 302; SivS T 279, TT *muhkem* “sağlam, sağlamlaştırılmış” TüS 1706.

Gorḥma, bu möhkem bu seni dartar.

mökkem sağlam, güçlü; güzel. ✓ *muḥkem* (gerileyici ünlü ve ünsüz benzeşmesi) > *mökkem*. Ar. *muḥkem* TüS 1706; bk. *möhkem*.

Her işi mökkem görecen, düğümü mökkem düğümle çözülmesin.

mucur tahıl ölçeği; gödüğün çeyreği. ✓ krş. An. Ağ. *mucur* II “sekiz kilo alabilen bir tahıl ölçeği” DS IX 3214, Siv. Ağzı *mucur* “ay.” SivS DŞ 668; SivS K 302; SivS T 280.

Yarıma gödük, sekizde biri mucur, otuzda birine kile.

muhatere çürük, zayıf. ✓ *muhatara* (söz içi ve söz sonu *a > e* ünlü değişimi) > *muhatere* < Ar. *muḥāṭara* “tehlike” OsmTL 781; krş. Siv. Ağzı *muhatere* “sağlam olmayan” SivS DŞ 668; SivS K 303, TT *muhatara* “1. Korku verici durum, tehlike; 2. Zarar, ziyan” TüS 1705.

Bu merduvan muhatere yapmışsın.

muhattış müfettiş. ✓ *müfettiş* (söz içi *u > ü* ve *e > a* ünlü değişimi) > *muhattış*. Ar. *mufettiş* “araştıran” OsmTL 832; krş. TT *müfettiş* “denetmen” TüS 1722.

Muhattış başa gızdı niye bilmiy demiş, Gızılay’ı yazamadım.

murç I beton delmeye yarayan keskin demir. ✓ *murç* < Erm. *murč* “taşçıların kullandıkları sivri uçlu alet” (Eren 1999: 297); krş. An. Ağ. *murç* I “taşları traş etmekte kullanılan sivri uçlu demir, taşçı kalemi” DS IX 3220, Siv. Ağzı *murç* “ay.” SivS DŞ 668; SivS K 303; SivS T 280, TT *murç* “betonu kırmakta veya betona delik açmakta kullanılan sivri uçlu, çelikten yapılmış bir alet” TüS 1712.

Murcunan beton gırıyin.

murç II ağaç sürgünü, dal. ✓ krş. ET *murç* “biber” = “Sankritçe *marica/ marīca* ile aynı anlamdadır” ED 771, Kar. *murç* “biber” DLT 149, Kıp. *burç* “ay.” CC 42, EOT *burc* “1. Taze dal, filiz; 2. Ökse otu” TS I 705, An. Ağ. *murç* II “1. Ağaçlardaki yaprak ve çiçek tomurcukları; 2. Ağaçların taze yaprakları; 3. Ağaçların filizleri” DS IX 3221, *burc* “1. Dallardaki taze yaprak ve filiz; 2. Sürgün, tomurcuk” DS II 794, Siv. Ağzı *murç* “hayvanların yiyebileceği ağaç sürgünü” SivS K 303, TT *burç* “ökse otu” TüS 414.

Gülensoy (2007: 602), *murç* “1. Ağaçlardaki yaprak ve çiçek tomurcukları; 2. Ağaçların taze yaprakları; 3. Ağaçların filizleri” sözcüğünün OT *murç “karabiber” (DLT) olarak kullanıldığını ifade eder.

musluḥ musluk, çeşme. ✓ *musluk* (söz sonu sızıcılaşma) > *musluḥ*. Ar. *maşlāk* “daima akan su borusu” OsmTL 674; krş. An. Ağ. *musluk* IV “1. Sebil; 2. Kırlarda hayır sahiplerinin yaptırdığı su depoları, su küpleri; 3. Küçük içme suyu deposu, yedek çeşme; 4. Sarnıç; 5. Kışın dolup yazın suyu azalan kuyu; 7. Çam ağacından yapılmış çeşme yalağı” DS IX 3222-3223, TT *musluk* “1. Takıldığı boru veya kabın içindeki akışkanı, istenildiğinde akıtılabilecek bir düzende yapılmış açılır kapanır alet; 2. El yıkamaya yarayan yer, lavabo” TüS 1713.

Eren (1999: 298), Türkçe *musluk* biçimin oluşmasında baştaki *m-*’nin baskısı yanında Türkçe *suluk* (< *su-luk*) adının rolünün de göz önüne alınması gerektiğini ifade eder.

Lüle sigara içmede de gullanıliy, musluḥ da olıy, saç da olıy.

muşanba naylon. ✓ *muşamba* (gerileyici aykırılışma) > *muşanba*. Ar. *muşamma*’ “muşamba” OsmTL 804; krş. TT *muşamba* “1. Bir tarafına kauçuk veya yağlı boya sürülerek su geçirilmeyecek duruma getirilen kalın bez; 2. Bu bezden yapılan; 3. Su geçirmeyecek şekilde yapılan yağmurluk; 4. Linolyum” TüS 1714.

Ayayınan ocaḥbaşının daşını yitiy ki orda bi muşanba kâğıt, kâğıdın arasını açıy ki muşanbaya sarmış ki gız, ıslanmasın.

muşula- 1. Hayvanın yavrusunu okşamak, sevmek, sakınmak; 2. Nefes almak, soluklanmak, rahatlamak. ✓ *muş “yansıma kökü”+*u+la-* “isimden fiil yapım eki”; krş. EOT *muşultu* “mışıl mışıl uyuyan nefes alışı” TS IV 2820, *muşula-* “uyuyan kimse işitilecek şekilde nefes alıp vermek” TS IV 2819, An. Ağ. *muşula-* “1. Homurdanmak, karnından konuşmak; 2. Yorgunluk ve öfkeden solumak” DS 3225, Siv. Ağzı *muşula-* “ay.” SivS DŞ 668; SivS K 303; SivS T 280, TT *mışıl*da- “mışıl mışıl ses çıkarmak”, *mışıl mışıl* “rahat, sessiz ve derin soluk alarak uyumak” TüS 1677.

*Yıldız dağlarında buzlar ışılar/ Geyik gucusunu almış muşular/ Beni
anamdan ayırdılar gomşular/ Gız ağlama sil gözünün yaşını/ Ağlasan da döşürürler
başını.*

müzevir geveze; fitneci. ✓ *müzevîr* (söz içi ses teklesmesi) > *müzevir*. Ar. *müzevîr* “arabozucu” OsmTL 929; krş. Siv. Ağzı *müzevir* “tezvir, fitneci” SivS K 304, TT *müzevir* “arabozan” Tüs 1740.

Müzevir laf gezidiriy.

nabal vebal. ✓ *vebal* (söz başı $v > n$ ünsüz değişimi ve gerileyici ünlü benzeşmesi) > *nabal*. Ar. *vebāl* “günah” OsmTL 1330; krş. Siv. Ağzı *nabal* “vebal” SivS DŞ 699; SivS K 305, TT *vebal* “günah” TüS 2475.

Günahı nabalı dayımın boynuna.

nacah baltanın küçüğü. ✓ *nacak* (söz sonu sızıcılaşma) > *nacah*. Far. *nāḩeh* “küçük balta” OsmTL 932; krş. *nāḩeh* (Sans.) “1. Savaş baltası; 2. Çatal mızrak; 3. Küçük mızrak” (Kanar 2015: 1632- 1633), Siv. Ağzı *nacak* “kısa saplı balta” SivS DŞ 669; SivS K 305, TT *nacak* “sapı kısa, küçük odun baltası” Tüs 1743.

Allah aha buriya neyi yazdı var ya mühürü buriya yazdı mı onu on tane baltıynan nacağnan da qazısan onu değıştüremezsın.

nahır hayvan sürüsü. ✓ *nahır* > *naħır*. Erm. *naxir* “büyükbaş hayvan sürüsü” (ErS S 423; Eren 1999: 299; Menz 2009: 103); krş. An. Ağ. *nahır* II “1. Değişik tür hayvanlardan oluşan sürü; 2. Davar sürüsü; 3. Sığır sürüsü; 4. Sığırın yayıldığı yer; 5. Sığırın yayılmak götürülmek için toplandığı yer” DS IX 3233, Siv. Ağzı *nahır* “inek sürüsü” SivS DŞ 669; SivS K 305; SivS T 282, TT *nahır* “sığır sürüsü” Tüs 1745.

Bu ne qaden nahır, neçe camışlar ettim emme.

nālet lanet. ✓ *lanet* (uzak göçüşme) > *nālet*. Ar. *la'net* “beddua” OsmTL 624; krş. An. Ağ. *nalet* “lanet” DS IX 3235, Siv. Ağzı *nalet* “ay.” SivS K 3305, TT *lanet* “1. Tanrı’nın ilgi ve sevgisinden yoksun olma, beddua; 2. *sf.* Kötü, berbat, çok kötü; 3. *ünl.* Bir ilenme sözü” TüS 1575.

Sen ne nālet adamsın yav, işe yaramın.

nası nasıl. ✓ *nasıl* (söz sonu ünsüz düşmesi) > *nası* [< Tü. *ne* + Ar. *aşl* (TüS 1753)]; krş. TT *nasıl* “1. Bir işin ne biçimde, hangi yolla olduğunu belirtmek için kullanılan bir söz; 2. Bir hareketin yapılış biçimine duyulan şaşkınlığı belirten söz” TüS 1753.

Nası olur yav bu iş.

nekes cimri. ✓ Far. *nākes* “cimri” OsmTL 961; krş. Kıp. *nākes* II “pinti, nekes, cimri, eli sıkı” Kıp.TS 197, Siv. Ağzı *nekes* “cimri” SivS K 306.

Nekes de deniy, gıyımsız da deniy, cimri de deniy.

nezel- incelmek, yıpranmak, kumaş ve kıyafetler eskimek. ✓ *nezel* < Ar. *nez* “1. Bir şeyi yerinde koparma, sökme; 2. Kaldırma, yok etme; 3. Can çekişme” OsmTL 832+Tü. +*el-* “isimden fiil yapım eki”; krş. An. Ağ. *nezel-* I “Güçsüzleşmek, zayıflaşmak”, *nezel-* II “1. Kumaş eskiyip incelmek, yırtılmaya yüz tutmak; 2. İplik, ip, urgan vb. şeyler incelip kopacak duruma gelmek”, *nezel-* III “meyve ve sebze yumuşayarak bozulmaya yüz tutmak” DS IX 3249, Siv. Ağzı *nezel-* “kumaş eskiyip incelmek, yırtılmaya yüz tutmak” SivS DŞ 669; SivS K 306; SivS T 283.

Kubbealtı Lugatında (2010: 931), doğrudan bir *nezel-* biçimi bulunmamakta, *nezedil-* ve *nezolun-* biçimleri ile “çekip koparılmak, koparıp alınmak, kaldırılmak” anlamları verilmektedir.

nohsan noksan, eksik. ✓ *noksan* (söz içi sızıcılaşma) > *nohsan*. Ar. *nuḫṣān* “eksiklik” OsmTL 987; krş. TT *noksan* “1. Eksik; 2. Eksiklik, kusur” TüS 1777.

Çünkü bir ay nohsanlıh, erkekler dohuz aylıh, biz dohuz deşül sekiz aylıh.

ocaḥ 1. Ocak; yemek pişirilen yer. 2. Küllük; 3. Ekilen bitkilerin etrafının su tutacak şekilde düzenlenmesi; 4. Ev, aile; soy, sülale. ✓ *ocak* (söz sonu sızıcılaşma) > *ocaḥ*; krş. ET *oçok/ oçak* (?*ocok*) “fırın, şömine” ED¹³⁴ 22, Kar. *oçak* (*oçuk*) “ay.” DLT 31,

¹³⁴ Clauson (1972: 22), *ocak* sözcüğünün güney ve güneybatı Türk dillerinde “fırının kalbi, fırının merkezi” anlamında olduğunu, bu nedenle “insanların toplanma yeri, aile, örgütlü birlik; lonca, Yeniçeri birliği” gibi anlamlara geldiğini, Kuzey ve kuzeydoğu dilleri *oçok*, güneybatı (Oğuz) dillerinde *ocak* şeklinde oluşunun sözcüğün ilk şeklinin *ocok* olduğunu kanıtladığını ifade eder.

Kıp. *oçak* II “ay.” Kıp.TS 203, EOT *ocak* “ay.” BL 106, *ocak* I “yurt” TS V 2908, Osm. *ocak* “saray, saray-ı hanedan” (Dankoff 2004: 213), An. Ağ. *ocak* I “ateş”, *ocak* II “1. Eski ve soylu aile; 2. Dedelerden beri belirli bir hastalığı iyi ettiğine inanılan aile”, *ocak* III “fide ve ağaç dikmek için açılan çukur” DS IX 3262, Siv. Ağzı *ocak* “fırın” SivS DŞ 670; SivS K 308; SivS T 284, TT *ocak* “1. Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer; 2. Şömine” TüS 1786.

Aha bu köşede bi ocağ varıdı. Bi kül çıhıdı, külden bi yüzük çıhıdı.

ocağ bucağ batasıca soyu tükensin, evi barkı yıkılsın anlamlarında beddua ve daha yumuşak durumlar için sitem etme anlamı taşır. ✓ *ocağ bucağ batasıca* < (ET *oçok/ oçak* ‘ocak’ ED 22 >) *ocak*+(ET *buçgak* ‘bucak’ ED 294 >) *bucağ*+ (ET *bat-* ‘batmak’ ED 298>) *bat-* “yardımcı eylem”.

Ocağ bucağ batasıca da kör olasıca.

oñley oklava. ✓ *oklava* (söz içi sızıcılaşma, söz içi v > y ünsüz değişimi ve söz sonu ses düşmesi) > *oñley*; krş. EOT *oklağu* (*oğlağı, oklağı, oklağaç*) “oklava” TS V 2943, Kıp. *oklagu* “ay.” Kıp.TS 204, An. Ağ. *oklā* [*oñlağ*] “ay.” DS IX 3274, Siv. Ağzı *oñlā* “oklava, hamur açmakta kullanılan uzun ince silindir biçiminde tahtadan değnek” SivS DŞ 671; SivS K 309; SivS T 285, TT *oklava* “hamur açmakta kullanılan silindir biçiminde uzunca, ince değnek” TüS 1791.

Gülensoy (2007: 617), *oklava* “hamur açmakta kullanılan silindir biçiminde uzunca değnek” sözcüğünün *ok+la-gu* [< ET -(A)gu] biçiminde açıklar.

oñlov oklava. ✓ *oklava* (söz sonu ses düşmesi ve ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *oñlov*; bk. *oñley*.

Oñlov burması tatlısu yaparuğ.

oñuyucu düğüne davet eden; düğünde gelin ve damada takılan hediyeleri ilan eden kişi. ✓ *okuyucu* (söz içi sızıcılaşma) > *oñuyucu* (< *oñu-* ‘çağırarak, davet etmek’+-(y)ucu ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *okı-* “yüksek sesle çağırarak; davet etmek; okumak” ED 79, Uyg. *okı-* “ay.” (Ayazlı 2016: 184), Kar. *okı-* “ay.” DLT 459, EOT *okı-* “ay.” BL 78, EOT *okuyucu* “davetçi” TS V 2952, An. Ağ. *oñuyucu* “düğüne

çağrı yapan kadın” DS IX 3273, Siv. Ağzı okuyucu “ay.” SivS DŞ 671; SivS K 209; SivS T 286, TT okuyucu “4. Düğüne çağrı yapan kimse” TüS 1794.

Bizim orda Muhlise bağırdı, oğuyucu: Dursune'den bi altun.

oluğ çeşmede veyahut suyun aktığı herhangi bir yerde kullanılmak için çam ya da başka ağaçların oyulmasıyla yapılan araç. ✓ *oluk* (söz sonu sızıcılaşma) > *oluğ*; krş. ET *1oluk (olok)* “oyulmuş ağaç gövdesi; oluk, tekne”; *2oluk* “oyuk” ED 136- 137, Kar. *oluk* “küçük kayık; hayvanlara bir şey içirmek için yemlik gibi ağaçtan oyulan şey” DLT 32, EOT *oluk* “oluk, değirmen oluğu” BL 67, Kıp. *oluk* “ay.” Kıp.TS 204, An. Ağ. *oluk* II “1. Musluk; 2. Çeşme, pınar”, *oluk* III “1. Suyun daralarak aktığı yer; 2. Irmak; 3. Çay ve dereden küçük akarsu”, *oluk* IV “1. Havyanların yem yedikleri, su içtikleri taş ya da ağaçtan oyulmuş yalak; 2. İçinde üzüm ezilen çam ağacından oyulmuş tekne; 3. Sepicilerin içinde derileri yıkadıkları ağaç tekne”, *oluk* IV “ahır” DS IX 3278- 3279, TT *oluk* “1. Bir şeyin akmasına yarayan üst yanı açık boru; 2. Yağmur sularını damları kenarlarına toplayıp akıtan yatay konumlu, genellikle çinko boru; 3. Bir şeyin üzerinde oyulmuş yol” TüS 1799.

Eren (1999: 306), *oluk* “1. Üst yanı açık boru” sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder.

Oluğ da suyun ağıdığ yer olıy, çatıların kenarlarında.

on- mutlu olmak; gün yüzünü görmek. ✓ krş. ET *on-* “gelişmek” ED 168, Kar. *oñul-* “(iş vb.) düzelmek; (hasta) iyileşmek” DLT 511, EOT *oñ-* “iyileşmek, şifa bulmak” TS V 2994, Kıp. *oñal-* “iyileşmek, sıhhat bulmak” Kıp.TS 205, An. Ağ. *oñ-* “1. Rahata kavuşmak, mutlu olmak; 2. Adam olmak (mecaz)” DS IX 3284, SivS K 310, Siv. Ağzı *onma-* “bir türlü düzelmemek, iflah olmamak” SivS DŞ 672, TT *on-* “1. Daha iyi bir duruma girmek; 2. Eksiği kalmayıp gönül ferahlığına ermek, mutlu olmak, mesut olmak; 3. Hastalıktan, dertten kurtulmak” TüS 1806.

Gülensoy (2007: 625), *on-* “(iş) düzeltmek” sözcüğünün ET ve OT dönemlerinde *oñ-* olarak kullanıldığını ifade eder.

Onmadı başımız, bir gün görmedi yüzümüz, gülmedi felek sürmedi devrümüz.

onnar onlar. ✓ *onlar* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi) > *onnar*; krş. ET *ol* “o; işaret ve üçüncü kişi zamiri, işaret zamirlerinin çekim gövdeleri sırasıyla *bun+* ve *an+* biçimindedir” (Tekin 2003: 121), *ol/ olar* “o; işaret zamiri” (Gabain, 2007: 68- 69), EOT *ol/ olar* “bu şahsın çekiminde anu, anı, anuñ, anda, anlar, anlaruñ, anları” (Korkmaz 2009: 96), TT *onlar* II “şahıs zamirinin çokluk biçimi” TüS 1805, *o/ onlar* “3. tekil şahıs/ 3. çoğul şahıs” (Korkmaz 2009: 411).

Oğlum ben de mektebe gitmedim de gardaşlarımı oğula yazdurdum onnardan alikitapları varıdı, guzu yayardım onnardan ecük oğudum.

orospuluñ hile, hilekârlık, oyun. ✓ *orospuluk* (söz sonu sızıcılaşma) > *orospuluñ*. (Far. *rūspī kaba* >) *orospu+* Tü.+*luk* “1. Hayat kadınlığı; 2. Kalleşlik” TüS 1813.

Āšbi öyle bi orospuluñ var ki fabrihada şeker 193 lira.

Orospuluñ yapmadım amma puştun goynunda yattım.

ortah emek ya da para koyarak yapılan birliktelik hâli; ortaklık. ✓ *ortak* (söz sonu sızıcılaşma) > *ortah*; krş. ET *ortuk* (*ortok*) “ortak” < “küçültme ekinin işlevi belirsizdir” ED 205, Uyg. *ortuk* “ortak” (Ayazlı 2016: 188), Kar. *ortuk/ ortak* “ortak” DLT 190, EOT *ortak* “ortak” BL 65, *ortaklu* “ortağı, eşi bulunan” TS V 3016, Kıp. *ortak* “ay.” Kıp.TS 205, An. Ağ. *ortak* “1. Arkadaş; 2. Kardeş; 3. Tarlayı, ürünü tarla sahibiyle yarı yarıya pay etmek üzere ekip biçen çiftçi” DS IX 3289, TT *ortak* “1. Birlikte iş yapan, ortaklaşa yararlarla birbirlerine bağlı kimselerden her biri, şerik, hissedar, partner; 2. sf. Birden çok kimse veya nesneyi ilgilendiren, onlara özgü olan, onların katılmasıyla oluşan, müşterek; 3. Kuma” TüS 1815.

Eren (1999: 310), *ortak* < *orta* < *ortu+k* sözcüğüne özel olarak küçültme değerinde kullanılan ekin rolünün açıklanmaya değer olduğunu ifade eder.

Şimdi bi adamınan bir tarlıy ekersin o da olur, biri para verir biri emek o da ortağlıñ.

osan- usanmak, bıkmak. ✓ *usan-* (söz başu *u* > *o* ünlü değişimi) > *osan-*; krş. ET *osan-* “ihmalkâr olmak, dikkatsiz olmak” < **osa-* ED 248, Kar. *osal* “bir işte gafil olan” DLT 61, Kıp. *osal* “tembel, ihmalkâr”, *usal* Kıp.TS 206, *usan-* “usanmak”

Kıp.TS 294, EOT *usan* “1. Gafil, gevşek, tembel; 2. İsteksiz” TS VI 3988, An. Ağ. *osan-* “usanmak, bıkmak” DS V 3291, Siv. Ağzı *os-* “1. Darılmak; 2. Bıkmak, usanmak; 3. Yorulmak” SivS DŞ 672; SivS T 287, *usan-* “yeğnilmek” SivS K 381, TT *usan-* “tekrarlanması, uzun sürmesi dolayısıyla bir şeyden hoşlanmaz veya sıkılır duruma gelmek, bıkmak, bezmek” TüS 2420.

Cēnnemin yeddi türlü yapusu/ Herbirinin ataşdandır gapısı/ Kim aldı ki cennet tapusu/ Yürü yalan dünya senden osandım

oynaş 1. Sevgili anlamında dost; metres. 2. Özellikle evli bir kadının başka bir erkekle olan ilişkisi; 3. Benzer. ✓ *oynaş* (< *oyun* ‘oyun’+*a-* ‘isimden fiil yapım eki’-ş ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 642); krş. ET *oynaş* < *oyna-* ED¹³⁵ 274, Kar. *oynaş* “haram olarak başkasıyla sevişen kadın” DLT 59, EOT *oynaş* “1. Kadının kocasından başka seviştiği erkek; 2. Erkeğin karısından başka seviştiği kadın; 3. Kendisine karşı aşk beslenen” TS V 3037, Kıp. *oynaş* “maşuka, cariyeye, oynaş” Kıp.TS 207, An. Ağ. *oynaş-* “kadın ve erkek nikahsız yaşamak; çocuklar oynamak” DS IX 3302, Siv. Ağzı *oynaş* “kadının kocasından başka sevdiği erkek, erkeğin karısından başka sevdiği kadın” SivS DŞ 672; SivS K 312, TT *oynaş* “aralarında toplumca hoş karşılanmayan ilişkiler bulunan kadın veya erkekten her biri” TüS 1829.

Bi genç kız yanı normal olabilir, birini istiyince oynaş olmaz o, evli bir kadın bir erkeğe ters bahar bişeyler olursa ona oynaş derler.

Naney denir anuḥ, yarpoz anuḡun benzeri yarpoz nanenin oynası.

oynaş- 1. Birden fazla kişi oyun oynamak; 2. Kadın ve erkek sevişmek. ✓ *oynaş-* (< *oyun* ‘oyun’+*a-* ‘isimden fiil yapım eki’-ş-‘fiilden fiil işteşlik eki’); krş. An. Ağ. *oynaş-* “kadın ve erkek nikâhsız yaşamak; çocuklar oynamak” DS IX 3302, TT *oynaş-* “1. Birbiriyle oynamak; 2. Karşılıklı sevişmek, sevgi gösterisinde bulunmak, cilveleşmek, âşıktalık etmek” TüS 1829.

---

¹³⁵ Clauson (1972: 274), *oynaş* sözcüğünün *oynak* sözcüğü ile köken ve anlam bakımından çok yakın olmasına rağmen aralarında az da olsa karışıklık olduğunu genellikle yasadışı aşk içinde olan birini gösterdiğini ifade eder.

öc intikam; kin, nefret. ✓ **öç** (son seste ötümlüleşme) > **öc**; krş. ET **öç** “kötülük, kin; intikam” ED¹³⁶ 18, krş. Kar. **ōç** “kin” +*kek* “kin” DLT 20, EOT **öç** “kumar” BL 74, **öç** “1. Bahis, kumar için bahis; kumar ve bahis parası; 2. İntikam” TS V 3048, TT **öç** “kötü davranış veya sözü cezalandırmak için kötülükle karşılık verme isteği ve işi, intikam” TüS 1835.

Gülensoy (2007: 647), **öç** “intikam, hınç, kin” sözcüğünün ET **ööç** olarak kullanıldığını ifade eder.

Öcünü, kinini sürdürmeyecek bir adam, ehlam olacah.

öcbek öcünü almakta kararlı kişi; inatçı. ✓ **öcbek**; krş. **öcbe** [öbçe, öcelek, öçbe, ökbe, öşbe] “1. Geveze, çok konuşan; 2. Bilgiçlik taslayan, her şeye karışan; 3. İnatçı; 4. Kimsenin iyiliğini istemeyen, kinci” DS IX 3307, Siv. Ağzı **öcbeleş-** “inatlaşmak” SivS DŞ 673; SivS K 313; SivS T 289.

öcbele- “yemekte mızızlık etmek”, **öcbelen-** “1. Bir şeyi kanıtlamaya çalışmak; 2. Direnmek”, **öcberleş-** “fikrinde direnmek, sözünü geçirmek”, **öcberle-** “isteklendirmek, kıskırtmak” DS IX 3308.

Ne öcbek insan o. Öcünü alacah, bulaşacah.

Öcbek öcbek gonusma oğlum.

öğ 1. Ön, bir şeyin ön tarafı; 2. Önünde; yolunda, uğrunda. ✓ **ön** (söz sonu sızıcılaşma) > **ög**; krş. ET **öη** “herhangi bir şeyin önü” ED 167, Uyg. **öη** “pay, hisse” (Ayazlı 2016: 193), Kar. **öη** “Oğuzlarda ön” DLT 19, EOT **öη** “1. Hayvanın ön ayağı; 2. Ön” BL 58, **öη** “1. Önce, evvel; 2. İleri, üstün” TS V 3087- 3089, Kıp. **ön** “ay.” Kıp.TS 211, An. Ağ. **ög** I “ay.” DS IX 3313, Siv. Ağzı **ög** “ay.” SivS DŞ 673; ELS Bİ 163, TT **ön** “ay.” TüS 1850.

Sağır (1995: 424) ve Gülensoy (2007: 662), **ög/ öğ** sözcüğünün ET **ön** sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Bizleri en öge oturttu.

¹³⁶ Clauson (1972: 18), **öç** sözcüğünün -c sesinin Oğuz grubu Türk dillerinde yaşadığını, **öç kek** şeklinde ikileme oluşturduğunu ifade eder.

En öğde giden deli.

öküzgötü bir tür ot. ✓ *öküzgötü* < (ET *öküz* ‘öküz’ ED 120 >) *öküz*+ (ET *köt* ‘kıc’ ED 700 >) *göt+ü* “iyelik 3. tekil kişi”; krş. ET *öküz* “iğdiş edilmiş boğa” ED 120+ *köt* “arka taraf, kalça” ED 700, An. Ağ. *öküzgötü* “1. Kırlarda, dağlarda kendiliğinden biten bir çalı ve kırmızı renkli, küçük yuvarlak meyvesi; 2. Kızılçık” DS IX 3328, Siv. Ağzı *öküz götü* “ay.” SivS K 315, *öküzgötü* “alıç; yabani gül” (Baytop 2007: 219).

Ayrılı var, nane var, anu var, evelik var, yarpoz, öküzgötü var da var.

öndünç ödünç. ✓ *ödünç* (söz içi ünsüz türemesi) > *öndünç* (< *ö(n)de-* ‘ödemek’+*nç* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *ötenç/ötünç* (*ödenç*) “borç” < **öten-* (*öden-*) < *öte-* ED 61, Kar. *ötünç* “borç” DLT 66, EOT *öde-* “ödemek” BL 67, *ödünece* “ödünç olarak” TS V 3050, Kıp. *ödinç* “ödünç” Kıp.TS 209, Kıp. *ötünç* “ödünç” CC 152, An. Ağ. *öndünç* I “ödünç” DS IX 3336, Siv. Ağzı *öndünç* “ay.” SivS DŞ 674; SivS K 316, TT *ödünç* “ileride geri verilmek veya alınmak şartıyla verilen (şey)” TüS 1837.

Bir adam senden bir mal alıy, öndünçleniy.

önnük önlük. ✓ *önlük* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi) > *önnük*; bk. *öynük*, bk. *öğ*

örk 1. Hayvanları yaylım yaparken bağlayan ip, zincir; 2. Hayvanların boğazlarından bağlandığı ipin ucunu yere sabitleyen alet. ✓ *örk* (< *ör-* ‘örmek’+-(*ü*)*k* ‘fiilden isim yapım eki’ Eren 1999: 317); krş. ET *örk* “urgan vb.” < *ör-* ED 221, Kar. *örk* “hayvan yuları ve at tavalası” DLT 20, EOT *örk* (*örük*) “hayvanın ayağına bağlanan ip” TS V 3116, *örken* (*örge*, *örgün*, *örkün*) “urgan, ip, yular” TS V3117, Kıp. *örken* “urgan” CC 152; Kıp.TS 211, An. Ağ. *örk* I “1. Hayvanları bağlamaya yarayan kalın ip ya da zincir; 2. Hayvanı çayıra bağlamaya yarayan ucu halkalı demir kazık” DS IX 3347, An. Ağ. *örk* “ay.” SivS DŞ 674; SivS K 316; SivS T 293, TT *örk* “ay.” TüS 1858.

Atı bağladığın şeye örk derler, atı, eşşeğ.

örkle- bağlamak, hayvanları yayarken boğazlarından bağlamak, sabitlemek. ✓ *örkle-* (< *örk* ‘ip, urgan’+*le-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. EOT *örkle-* “hayvanın ayağını iple bağlamak” TS V 3117, An. Ağ. *örkle-* “hayvanı otlaması için uzunca bir iple

çayıra bağlamak” DS IX 3348, Siv. Ağzı örkle- “ay.” SivS DŞ 674; SivS T 293, TT örkle- “ay.” TüS 1858.

Eşşeg örkle din mi, onun bir zinciri var ucunda örkü çahıy yere, hayvan geziy etrafında.

örtme çeşitli araç gereçlerin konulduğu kiler tarzı yer. ✓ *örtme* (< *ört-* ‘örtmek, saklamak; korumak’+*-me* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *örtmen* “çatı” < *ört-* ED 207, Kar. *örtmen* “dam” DLT 519, EOT *örtme* “1. Ev önündeki üstü kapalı sofa, sundurma; 2. Başörtüsü” TS V 3118, Kıp. *ört-* “örtmek, gizlemek” Kıp.TS 212, An. Ağ. *örtme* II “1. Üstü kapalı, önü açık yer; 2. Sofa, salon; 7. Mutfak; 11. Odun ve yakacak konulan yer” DS IX 3350, Siv. Ağzı *örtme* “ay.” SivS DŞ 675; SivS K 316; SivS T 293, TT *örtme* “1. Örtmek işi; 2. Başörtüsü; 3. Üstü kapalı, önü açık yer” TüS 1860.

Saçın altı aha işte örtme.

övey üvey. ✓ *üvey* (söz başı *ü* > *ö* ünlü değişimi) > *övey*; krş. ET *ögey* “üvey, yalnız bir ebeveynle ilgili” ED 119, Uyg. *ögäy* “üvey” (Ayazlı 2016: 191), Kar. *ögey* “üvey” DLT 61, EOT *ögey* “ay.” BL 61, Kıp. *ögey* “ay.” Kıp.TS 209, An. Ağ. *ögey* “üvey” DS IX 3315, TT *üvey* “1. Yalnız yasaca akraba sayılan, aralarında kan bağı bulunmayan, öz olmayan; 2. *mec.* Kendisine kötü davranılan” TüS 2457.

Eren (1999: 429), *üvey* sözcüğünün yaygın bir inanışa göre *ög* “anne”den türetildiğini ancak *-ey* ekinin açıklanmadığını ifade eder.

Bu bi garının gelini ben de bi garının gelini, övey.

öynük önlük. ✓ (*önlük* >) *ögnük* (söz içi *ğ* > *y* ünsüz değişimi) > *öynük* (< *ög* ‘ön’+*lük* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *öynük* “kadınların önlerine bağladıkları iş önlüğü” DS IX 3366, Siv. Ağzı *öynük* “ay.” SivS DŞ 675, TT *önlük* “1. Herhangi bir iş genellikle de yemek yaparken giysi kirlenmesin diye giyilen, boyundan askılı ve bele bağlanan örtü, iş önlüğü; 2. Laboratuvar, tezgâh, vb. yerlerde çalışırken giysinin kirlenmemesi için giyilen, gömlek tarzında olup etek boyu uzun olan, genellikle beyaz renkte giysi; 3. *esk.* İlköğretim öğrencilerinin giydiği bir örnek

giysi; 4. Küçük çocuklara yemek yedirirken üstlerini korumak için boyunlarına bağlanan örtü” TüS 1854- 1855.

Gülensoy (2007: 665), *önlük* “iş yaparken giysi kirlenmesin diye bele bağlanan örtü; okul öğrencilerinin giydiği forma” sözcüğünün *ön* adından *+lük* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Önünde öynük, arhasında sayvanlı fistan; bazen düz öynük.

paḥır bakır, bakırdan leğen. ✓ *bakır* (söz başı ötümsüzleşme ve söz içi sızıcılışma) > *paḥır*; bk. *baḥır*.

paḥlava baklava. ✓ *baklava* (söz başı ötümsüzleşme ve söz içi sızıcılışma) > *paḥlava* (< **baḡla-* ‘*baḡlamak’+*-gu* ‘filden isim yapım eki’); krş. EOT *baklaḡı* (*baḡlaḡu*, *baklavı*) “baklava” TS I 384, An. Ağ. *baklaḡı* [*baklavı*, *baklavu*] “1. Baklava; 2. Ekmek, susam, ceviz ve pekmezden yapılan bir bitki” DS II 495, *paklaḡu* [*pahlava*, *paklavı*, *paklo*] “baklava” DS IX 3381, Siv. Ağzı *paklavu bāḡla-* “baklava bağlamak, yapmak” SivS DŞ 676, TT *baklava* “1. Çok ince yufkadan yapılarak arasına kaymak, fıstık, ceviz, badem vb. konulup pişirilen ve üzerine şeker şerbeti dökülen bir tatlı türü; 2. Eşkenar dörtgen biçiminde olan nesne” TüS 240.

Eren (1999: 34), *baklava* sözcüğü kökeninin açık olarak bilinmediğini, ancak Türkçe bir türev olduğunu, yapı bakımından *oklava*’ya benzediği ve *-lava* ekiyle kurulduğunun daha ilk bakışta göze çarptığını, kökünde *bakla* (< Arapça) sözünün saklandığının düşünülebileceğini ifade eder. Ayrıca bk. Tietze 2009: 268.

Ağızlarda baklava yapmak için *baklava bağlamak*, *tatlı bağlamak* biçimleri de kullanılır. Konuya dair Ziyat Akkoyunlu (2012: 334- 335) Orta Asya Türk Kültürü üzerine çalışan bazı araştırmacıların “Türklerin yufkayı temel gıda olarak kullandıklarını, tek tek açılmış ve pişirilmiş yufkalar arasına çeşitli harçlar koyarak katmerli hamur işleri oluşturduklarını, kaymak ve bal gibi tatlandırıcıları harç olarak kullanıp, çok katlı yufkadan, hamur tatlıları yapmış olmalarının baklavanın kökeni olacağını” söylediklerini ve Amerikalı yemek tarihçisi Charles Perry’in “Baklava’yı, sacda pişen yufka ekmekten, klasik baklaya varışı sağlayan evrimin bir işareti olarak görülür.” görüşlerini aktarır.

Ohoo her şey yaparuḥ, ceüzlü paḥlava yaparuḥ, bişi bişiriyruk.

palaz dokuma çul. ✓ *palas* (son seste ötümsüzleşme) > *palaz*. Far. *palās* “kaba yünlü kumaş” (Steingass 1998: 254); krş. Kıp. *palās* “palas, paçavra” Kıp.TS 215, An. Ağ. *palaz* IX “peşte mal”, *palaz* X “1. Kaba örgü çuval; 2. Keçi kılından, pamuktan dokunmuş kaba kilim, yaygı; 3. Eskimiş kilim, keçe, çul, çuval; 4. Çok eski, yırtık, pırtık, yamalı giyecek; 5. Bez parçası; 6. Çocuk bezi” DS IX 3384, Siv. Ağzı *palaz* “ay.” SivS DŞ 676; SivS K 320; SivS T 297, TT *palas* II “keçi kılından dokunmuş kaba kilim, yaygı” TüS 1877.

Yatağ naylon gorsun, üstüne de bez gorsun, yatağ geçmesin palaz sererük.

pambılı (/ **pambuḥ/ pamılı/ pammuh/ pamuh**) 1. Pamuk; 2. Kadın adı. ✓ *pamuk* (söz içi ünsüz türemesi, söz içi ünlü daralması ve söz sonu sızıcılışma) > *pambılı*; krş. ET *bamuk* “pamuk” Yunanca *bombux* “ipek böceği”, ama Orta İran dillerinden ödünçlenmiştir. < Far. *panba* ED 345, Kar. *bamuk*~ *bāmuk* “Oğuzcada pamuk” DLT 163, EOT *pamuk/ panbık* “pamuk” < EFar. *panbuk* BL 68, *panbuk* (*banbık, panbık, panbuğ, panbuk, panmuk*) “pamuk” TS V 3175, Kıp. *pambuk* “ay.” Kıp.TS 215, An. Ağ. *panbık* [*pambuḥ, pambuk, pamık, panbığ, panbılı*] “pamuk” DS IX 3387, Siv. Ağzı *panbık* “ay.” SivS DŞ 676; SivS K 320, TT *pamuk* “1. Ebegümecigillerden, koza biçimindeki meyvesi üç, dört, beş dilimli olan, sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisi; 2. Bu bitkinin tohumlarının çevresinde oluşmuş ince, yumuşak tellerin adı; 3. Bu tellerin işlenmiş biçimi; 4. Bu bitkinin işlenmiş biçimi; 5. Yere serili halı, kilim vb. yaygıların üzerinde oluşan, uçuşabilen toz kümecikleri, hav” TüS 1878.

Eyiriğdik pammuğ yekre yapıyduḥ, bele bele de sürüydük bunnarın ona da bedruk deyidiük, bağlama deyilerdi, circırınan çekiydük o pammuğ.

pangalot banknot. ✓ *banknot* (söz başı ötümsüzleşme, söz içi ünlü türemesi ve *n > l* değişimi) > *pangalot* (< Fr. *bank- note* TüS 251); krş. An. Ağ. *pangavut* [*pangalot*] “lira” DS IX 3391, Siv. Ağzı *pangavut* “ay.” SivS DŞ 676; SivS K 320; SivS T 297, TT *banknot* “kâğıt para” TüS 251.

pantol/ pantul pantolon. ✓ *pantolon* (söz sonu hece düşmesi) > *pantol* (< Fr. *pantolon* TüS 1881); krş. An. Ağ. *pantol* [*pantor, pantul, pantur*] “pantolon” DS IX

3392, Siv. Ağzı *pantul* “ay.” SivS DŞ 676, TT *pantolon* “belden başlayan ve genellikle paçaları ayak bileklerine kadar inen giyecek” TüS 1881.

Pantolon paçası batmış.

papağ papak, bere. ✓ *papak* (söz sonu sızıcılaşma) > *papağ*; krş. An. Ağ. *papak* “1. Kalpak; 2. Silindir şapka” DS IX 3392- 3393, Siv. Ağzı *papak* “ay.” SivS DŞ 676; SivS K 320; SivS T 297, TT *papak* “Genellikle Azerbaycan ve Kafkasya’da giyilen, kuzu dersinden ve yününden yapılan, uzun tüylü başlık” TüS 1882.

Eren (1999: 324), *papak* sözcüğünün kökeninin açık olarak bilinmediğini ifade eder.

Şahpanın bi ufağna terlik deyruk, papağan bi ufağ var.

papara bayatlamış ekmeklerin doğranarak üzerine salçalı biberli sos dökülerek yapılan yemek. ✓ TT *papara* I (Rum.) “1. Ekmek, peynir ve et suyu veya süt ile yapılan bir yemek türü” TüS 1882.

Tirit derler, yağlı su derler, papara derler.

papazerüğ/ papazeriğ papaz eriği; büyükçe siyah erik. ✓ *papaz eriği* > *papaz eriğ* < (Rum. *papaz* ‘papaz, peder’ TüS 1882 >) *papaz* + (ET *erük* ‘erik’ ED 222 >) *eriğ*+, krş. TT *papaz* “Hristiyan din adamı” TS 1882+ *erik* “1. Gülgillerden, beyaz çiçekli ağaç” TüS 807. bk. *erük*.

Papazeriğ beyle şeftali gibi olıy. Siyah cinsi de var sarı cinsi de var onun.

parduç/ (pardıç/ parduc/ pardıc) fırının içini temizlemek için uzun bir sopanın ucuna bağlanan pamuklu eskimiş bez. ✓ Far. *pārdīc* “fırıncıların fırınlarını temizlemek için kullandığı uzun bir sopaya bağlanmış her türlü nemli bez” (Steingass 1998: 142); krş. An. Ağ. *parduç* I “fırının, tandırın içini temizlemekte kullanılan sopanın ucuna bağlanmış bez parçası”, *parduç* II “tandıra yapılan badana” DS IX 3396, Siv. Ağzı *parduç* “ay.” SivS DŞ 676; SivS K 321; SivS T 297.

Tietze (2002: 280), *parduç* “fırın süpürgesi” sözcüğü kökünün açık olmadığını, Steingass’ın Far. *bārdīc*’ten, Dankoff’un *p’ardiç*’ten geldiği yönündeki görüşlerini ifade eder.

Parduç gibi gezmeyin ortalıkta.

Fırını süpürüyrük parduçunan, eski giyinmediğin elbiseleri odunun başına bağlaruñ fırını silerük onunun, pamuñlu olacañ ama.

parhaç bakraç. ✓ *barhaç* (söz başı ötümsüzleşme ve yakın göçüşme) > *parhaç*; bk. *barhaç*.

part hayvanın içkembesinin pişirilmeden önceki hâli. ✓ *part* < Erm. *p'art* (Menz 2009: 104); krş. An. Ağ. *part* I “1. Karın; 2. Çok şiş (karın), 3. Sarkık (karın), 4. İçkembe”, *part* II “kurt, köpek vb. hayvanların parçaladığı koyunun derisi” DS IX 3399, Siv. Ağzı *part* “ay.” SivS DŞ 676; SivS K 321; SivS T 298, El. Ağzı *part* “karın, göbek karın boşluğu, içkembe, mide” ELS Bİ 168.

Sağır (1995: 424), *part* “koyunun karın ve göğüs boşluğu; içkembe; ot yığını; ekin yığını” sözcüğünün ET *bart*¹³⁷’tan, Menz (2009: 104) de *part* “koyun ve sığır içkembesi” sözcüğünün Erm. *p'art*’tan geldiğini ifade ederler.

Adama, hacıya deyirim part getür gazıyrim deyrim bişürdüm mü içkembe.

Partı gündünden büyük göbeç. Dışına olan göbek içinde galan part.

partalcı palavracı. ✓ *partal+cı* “isimden isim yapım eki”; krş. *partal* II [*partalcı*] “1. Patavatsız; 2. Abartarak konuşan, yalancı” DS IX 3401, Siv. Ağzı *partalcı* “palavracı” SivS DŞ 676; SivS K 321; SivS T 298, TT *partal* “abartılmış söz” TüS 1893.

Ne partal partal gonişıysin partalcı seni.

patatis patates. ✓ *patates* > *patatis* (< Rum. *patates* TüS 1898); krş. An. Ağ. *patata* [*pata, patalak, patana, patele, patelek, patıko, pıtana, pıtata, pıtına*] “patates” DS IX 3408, Siv. Ağzı *patatis* “ay.” SivS DŞ 677, TT *patetes* “1. Patlıcangillerden, yaprakları ve sürgünleri acı bir bitki; 2. Bu bitkinin toprak altında oluşan, nişastası çok, yenebilen yumruları” TüS 1898.

¹³⁷ Clauson (1972: 358), *bart* sözcüğünün Oğuz lehçesinde “pişmiş topraktan su kabı” anlamına geldiğini ifade eder. Ayrıca bk. Ercilasun- Akkoyunlu, 2019: 574.

Patatis haşladım/ Soymaya başladım/ Yar ahlıma düşünce/ Ağlamaya başladım.

patısğa elbise ve çeşitli ev eşyaları yapımında kullanılan renkli kumaş, bez. ✓ *patiska* (ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmesi, söz içi ötümlüleşme) > *patısğa*. İt. *batista* (TüS 1899); krş. An. Ağ. *patıska* “patıska” DS IX 3410, TT *patıska* “1. Çoğu pamuktan dokunmuş sık ve düzgün bez, hasse, hasa; 2. sf. Bu bezden yapılmış” TüS 1899.

Gonuşsana patısğanın sahabı bu.

patik I (yünden) örülü çorap. ✓ krş. An. Ağ. *patik* IV “1. Çorabın üstüne giyilen yünden örülmüş konşuz çorap, tozluk; 2. Örgü eşyaların yırtılıp küçülmüşü” DS IX 3410, Siv. Ağzı *patik* “ay.” SivS K 322; SivS T 299, *patik* “örgüden yapılan ayakkabı biçimindeki kısa çorap” SivS DŞ 677, TT *patik* “1. Altı yumuşak veya ince deriden, genellikle üstten bağlı küçük çocuk ayakkabısı; 2. Genellikle iple örülerek yapılan ayakkabı biçimindeki çorap” TüS 1899.

Eren (1999: 326), *patik* “altı yumuşak veya ince deriden, genellikle üstten bağlı küçük çocuk ayakkabısı” sözcüğünün Rumca kökenli olduğunu ifade eder.

Patik deyriük çeTik de deyriük ikisi de aynı bir yere çıhıyr.

patik II patates. ✓ krş. An. Ağ. *patik* II “patates” DS IX 3410. bk. *patatis*.

Eskiler patatese patik derleridi.

pattes patates. ✓ *patates* (söz içi ünlü düşmesi) > *pattes*; bk. *patatis*.

pavluka fabrika. ✓ *fabrika* > *pavluka* (< İt. *fabbrica* TüS 845); krş. An. Ağ. *pavlika* “fabrika” DS IX 3414, TT *fabrika* “işlenmemiş veya yarı işlenmiş maddelerin makine, araç vb. ile işlenerek tüketime hazır duruma getirildiği sanayi kuruluşu, üretimevi” TüS 845.

İrahmetli babam fabrikağ pavluka, memura da mamur deridi.

peğ eski yıkık ev, harabe. ✓ krş. An. Ağ. *peğ* I [*peğ*e I] “1. Arsa; 2. Arsa ve tarla çıkıntısı; 3. Hendek; 4. Yapı yıkıntısı ve arsası”, *peğ*e II “yazın koyunların sağıldığı çitle çevrilmiş yer, ağıl” DS IX 3419- 3420, Siv. Ağzı *peğ* (*peğ*e) “1. Yapı yıkıntısı ve arsası; 2. Bahçe, arsa” SivS K 322, El. Ağzı *peg* “harabe, yıkıntı, virane yer, kalıntı kalmış ev arsası” ELS Bİ 169.

Sağır (1995: 424), *peg* “yapı yıkıntısı ve boşluğu” sözcüğünün Far. *pāy* sözcüğünden geldiğini ifade eder. Tietze (2002: 305), *beğel/ peye* “yemlik; ahır; ağıl” sözcüğünün Erm. *bag* ve Kürt. *pag* olarak kullanıldığını söyler.

*Bunnarı da peğ*e atacak.

pelit 1. Dağlarda, tepelerde kendi kendine yetişen ağaç; 2. Meşe ağacı. ✓ *pelit* < Ar. *bellūt* “pelit ağacı” OsmTL 93; krş. EOT *pelit* “palamut” TS V 3185, Osm. *pelid* “meşe, meşe palamutu” (Dankoff 2004: 221), An. Ağ. *palut* [*pelit*] “Çınar, meşe vb. ağaçların meyvesi” DS IX 3386, Siv. Ağzı *pelit* “ay.” SivS DŞ 677; SivS K 323, TT *pelit* “1. Meşe ağacı; 2. Bu ağacın meyvesi, palamut” TüS 1908.

Eren (1999: 329), *pelit* “1. Meşe ağacı; 2. Palamut” sözcüğünün Ar. *balluṭ*’tan geldiğini ifade eder. Ayrıca bk. Kırzioğlu 1962: 227.

Dağda varya şu bizim dağda pelit ağacı, bir motor odun aldım da pelit odunu.

pelit odunu dağlık alanlarda yetişen ağaçlardan elde edilen odun. ✓ *pelit odunu* < (Ar. *bellūt* ‘palamut’ TüS 1908 >) *pelit*+ (ET *otuṭ* ‘odun’ ED 60 >) *odun*+*u* “iyelik 3. tekil kişi”.

Pelit odunu getirürdük dağdan.

pelverde domates salçası. ✓ krş. An. Ağ. *pelver* [*pelverde*] “1. Domates salçası; 2. Kuşburnundan yapılan bir çeşit pekmez” DS IX 3425, Siv. Ağzı *pelver* “ay.” SivS DŞ 678; SivS K 323; SivS T 300.

Domates salçasına pelverde de deyriük.

pepeme kekeme. ✓ *pepeme* < *pepe+me* “isimden isim yapım eki”; krş. An. Ağ. *pepeme* I “1. Uyuşuk, sersem; 2. Kekeme” DS IX 3427, Siv. Ağzı *pepe* “ay.” SivS K 323; SivS T 300, TT *pepe* “dudak sesleriyle başlayan sözcüklerin ilk seslerini birkaç kez tekrarladıktan sonra arkasını getirebilen (kimse), pepeme” TüS 1911.

Gülensoy (2007: 693), *pepe* “kekeme” sözcüğünün *pe pe yansıma sesinden geldiğini ifade eder.

Gonuşamıyın ona pepeme de deniy, kekeme de olıy.

perçem kâkül. ✓ *perçem* < Far. *parçam* “saç tutamı” (Eren 1999: 329); krş. Kar. *berçem* “Oğuzlarda alamet” DLT 582, An. Ağ. *perçem* I “2. Mısır püskülü”, *perçem* II “sığır derisinin kafa tarafı” DS IX 3428, TT *perçem* “1. Başlarını tıraş edenlerin tepede bıraktıkları saç tutamı; 2. Yele; 3. Kâkül” TüS 1910.

Gülensoy (2007: 693), *perçem* “zülûf, saç” sözcüğünün *beçkem*, *perçem* “alamet, belge; ipekten veya yaban sığırı kuyruğundan yapılan alamet olup savaş günlerinde yiğitler takınırlar” olarak DLT’te geçtiğini ifade eder.

Perçem keküle derler.

pervaz çerçeve. ✓ *pervaz* < Far. *pervâz* “aynalı ince uzun tahta” OsmTL 1008; krş. TT *pervaz* “1. Kapı, pencere vb. yerlerin kenarlarına geçirilen ensiz parça; 2. Giysilerin yaka, kol, etek vb. yerlerine veya kumaştan yapılmış diğer eşyaların kenarlarına geçirilmiş dar, uzun parça; 3. Cilt kapağının iç tarafına konulan deri parçası; 4. Uçuş” TüS 1916.

Ha bu çerçevelere pervaz deyirük.

pestemal önlük. ✓ *peştamal* (söz içi ş > s ünsüz değişimi) > *pestemal*. Far. *puşt* “arka” ve *māl* “silme, kurulama” (Eren 1999: 330); krş. Siv. Ağzı *peştambal* “bulaşık önlüğü” SivS DŞ 678; SivS K 324, TT *peştamal* “1. Hamamda örtünmek için kullanılan ince dokuma; 2. İş yaparken bele bağlanan uzun, geniş dokuma; 3. Başa ve omuzlara örtülen dokuma” TüS 1918.

Aynı hemam aynı pestemal.

pestugan pirinç ve sulandırılmış yoğurtla yapılan kış çorbası. ✓ *peskūtan* (yakın göçüşme) > *pestugan*. Erm. *bazkart* “süt lapası” (Eren 1999: 330); krş. An. Ağ. *peskūtan* “tuzlu ayranın kaynatılıp süzdürülmesiyle elde edilen çökelek” DS IX 3434, Siv. Ağzı *peskudan* “yoğurdun pişirilmesiyle elde edilen, çorba yapılan dondurma kıvamında madde” SivS DŞ 678; SivS K 324; SivS T 301, *pesgūdan* “yoğurttan yapılan tarhanaya benzeyen çorba” SivS DŞ 678.

Yoğurt ayran gibi yapıliya onu gaynada gaynada goyulaştırıysın o pestugan olıy.

peş üst üste giyilen üç etek. ✓ *peş* < Far. *pīš* “bazı eteklerin yanlarına eklenen parça” OsmTL 1009; krş. An. Ağ. *peşri* [*peş*] “üç etek denilen kadın giysisi” DS IX 3436, Siv. Ağzı *peş* “etek” SivS DŞ 678; SivS K 324, TT *peş* II “bazı giysilerin bol olması için yanlarına eklenen kumaş parçası” TüS 1917, *peşli* “eklenerek genişletilmiş (giysi)” TüS 1918.

Sağır (1995: 424), *pēš* “elbisenin etekleri; kişiye göre arkasında olmak” Far. *pīš* sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Eveli üç etek giyerlerdi, bellerine guşah bağlarlardı, Zaapa taraftı peş geydi.

Peşgir havlu. ✓ *peşkir* (söz başı ötümlüleşme) > *Peşgir*. Far. *pīšgīr* “peşgir, havlu” OsmTL 1014; krş. An. Ağ. *peşkir* “kalın ketenden yapılmış kadın önlüğü” DS IX 3435, Siv. Ağzı *Peşgır* “ay.” SivS DŞ 678; SivS K 324; SivS T 301, TT *peşkir* “1. Genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş ince havlu; 2. Yemek yerken kullanılan, el kurulan, büyük mendil biçiminde pamuk veya keten bez, peçete” TüS 1918.

Eren (1999: 330), *peşkir* “yemek yerken kullanılan, el kurulan, pamuk veya keten bez” sözcüğünün Far. *pēšgīr*’den geldiğini, *pēš* “ön” ve *gīr* birimleriyle türetildiğini ifade eder.

El yüz sileydük ya ona Peşgir derik, daha düneğen çihdi havlu.

Peşli gelinin çeyizine bakıldığı gün giydiği kıyafet, bindallı. ✓ *peşli* (söz başı ötümlüleşme) > *Peşli*; krş. Siv. Ağzı *peşli* “evlenecek kızın çeyizde giydiği giysi”

SivS DŞ 678; SivS K 324, TT *peşli* (*peş* II) “eklenerek genişletilmiş (giysi)” TüS 1928.

peşot yabani kişiliğe sahip kimse. ✓ krş. El. Ağzı *pişot* (Erm.) “iğde, iğde meyvesi yabansıl iğde” ELS Bİ 173.

peyke sedir. ✓ *peyke* < Far. *pāygāh* “pabuçlık” OsmTL 1001; krş. An. Ağ. *peyke* “ahırda hayvanlara karşı yapılan seki” DS IX 3438, TT *peyke* “genellikle eski iş yerlerinde bulunan, duvara bitişik, alçak, tahta sedir” TüS 1920.

Ahurlara yapıylerdi, üstüne çıhip yatıylerdi.

pırtı 1. Elbise, elbiselik kumaş; 2. Yatak, yatak yüzü; 2. Dikilecek şey. ✓ krş. An. Ağ. *pırtı* III “1. Basma, keten, yatak, yorgan yüzü, giysilik kumaş; 2. Ufak tefek ev eşyası” DS IX 3445, *pırt* I “1. Taranan yünün işe yaramayan bölümü; 2. Tavuk, kuş ve benzeri hayvanların tüyleri” DS IX 3444, Siv. Ağzı *pırtı* “kumaş vs. nesne” SivS DŞ 678, 679; SivS K 325, TT *pırtı* “1. Değersiz şey, eşya; 2. Eskimiş giysi; 3. Ufak tefek ev eşyası; 4. Basma ve ketenden yatak, yorgan yüzü, giysilik kumaş” TüS 1922.

Pembe ablagilin dükkânından pırtı alıyım, elbiselik, yatah yüzü, tikilecek şeye pırtı derik.

pırtık bez parçası, kumaş parçası. ✓ *pırtık* > *pırtık* (< *pırt*- ‘bulunduğu yerden çıkmak’+*-ik* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *pırtık* I “1. Parça; 2. Yırtık giysi ve bez parçaları” DS IX 3460, Siv. Ağzı *pırtık* “ay.” SivS DŞ 679; SivS K 325.

Yanından bi pırtık atmış elbise tiktım de.

pıtıh pıtık, “şır” yansıma sesi akan bir sıvının çokluğunu, coşkunu; “pıt” yansıma sesi akan sıvının azlığını gösterir. ✓ *pıtıh* (< *pıt* ‘ses yansımali kök’+*ıh* ‘küçültme eki’); krş. An. Ağ. *pıtık* VII “parmaklarla yapılan şakırtı” DS IX 3448, TT *pıt* “çok küçük bir nesnenin, su damlasının yere veya herhangi bir şey üzerine düşmesiyle çıkan hafif ses” TüS 1922.

Pıtıh pıtıh çışini yapıy.

pin kümes. ✓ *pin* < Erm. *boyn* “kümes” (Menz 2009: 104); krş. An. Ağ. *pin* I “kümes” DS IX 3453, Siv. Ağzı *pin* “ay.” SivS DŞ 679; SivS K 326; SivS T 302.

Sağır (1995: 424), *pin* “kümes” sözcüğünün Ermenice olduğunu söyler. Menz (2009: 104), *pin* “kümes” sözcüğünün *boyn* “yuva” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Tavuğun tünediğ yere deyrük pin.

pingel tavuğun yumurtlaması için altına konulan yumurta. ✓ *pingel* < Erm. *bunkal* “folluk” (Menz 2009: 104); krş. An. Ağ. *pingel* I “evcil”, *pingel* II “1. Fol olarak konulan yumurta; 2. Folun konulduğu yer, folluk”, *pingel* III “azar azar birikmiş şey” DS IX 3455- 3456, Siv. Ağzı *pingel* “ay.” SivS DŞ 679; SivS K 326; SivS T 303.

Tavuğları alursun, yumurtayı topladığın zaman bi tane birağacağan onu görüp tavuğlar yumurtlayacağ, o pingel.

pirpir eli ayağı tutmayan yaşlı kimse. ✓ Far. *pīr* “yaşlı adam” (Steingass 1998: 264); krş. An. Ağ. *pirpirim* II “çok yaşlı (kimse)” DS IX 3459, El. Ağzı *pirpirim* “çok yaşlı ya da düşkün kişi” ELS Bİ 172.

Çetin (2018: 605), *pirpirim* (*pürpürüm*, *pirpir*) sözcüğünün DS’deki *pirpirim* II “çok yaşlı kimse”, *pirpirim* III “çok eski, eskilikten paramparça olmuş eşya, giyecek” ve *pirpirim* (IV) “kıvrım kıvrım” sözcüklerinin bu anlamları sonradan kazandığı anlamlar olması gerektiğini ve sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi vermeyeceğini ifade eder. bk. *pürpürüm*.

Pirpir üflesen düşecek.

pisik 1. Kedi; 2. Kedi yavrusu. ✓ *pisik* (< *pisi* ‘yansıma’ + *k* ‘sevgi işlevli küçültme eki’); krş. EOT *pisi*, (*pisik*, *püsük*) “kedi” TS V 3198, Osm. *pisik* “kedi” (Dankoff 2004: 224), An. Ağ. *pisik* I “1. Kedi; 2. Tavşan” DS IX 3460, Siv. Ağzı *pisik* “ay.” SivS DŞ 679; SivS K 326; SivS T 303, TT *pisik* “ay.” TüS 1927.

Gülensoy (2007: 697), *pisi* sözcüğünün çocuk dilinde kedi anlamına geldiğini ifade eder.

Kedi yavrusuna pisik deyrük.

pisikbal ağaçlardaki reçine. ✓ *pisikbal* < (EOT *pisik* ‘kedi’ TS V 3198 >) *pisik*+ (ET *bal* ‘bal’ ED 330 >) *bal*; krş. An. Ağ. *püs* I [*pisbal*, *pisikbalı*] “1. Erik, kayısı, badem vb. ağaçlardan sızan zamk, kedıbalı; 2. Zamk; keven bitkisinden elde edilen zamk, kitre” DS IX 3500, Siv. Ağzı *pisibal* “tutkal” SivS DŞ 679; SivS K 326; SivS T 303.

Ağaçların üstünde olıy kenarlarında, pisikbal deyrik ona.

pıte börek. ✓ *pide* (söz içi ötümsüzleşme) > *pıte*. Rum. *pide* “mayalı hamurdan yapılan yassı ekmek” (Eren 1999: 333); krş. An. Ağ. *bide* I “1. Pide; bir çeşit tepsi böreği” DS II 684, TT *pide* “mayalı hamurdan yapılan, isteğe göre üzerine yumurta, kıyma, peynir, bastırma vb. konarak pişirilen, ince yayvan yemek” TüS 1923.

pogram program. ✓ *program* (söz içi ünsüz düşmesi) > *pogram* (< Fr. *programme* TüS 1947); krş. TT *program* “1. İzlençe” TüS 1947.

porupuğanda propaganda. ✓ *propaganda* (söz içi ünlü türemesi) > *porupuğanda* (< İt. *propaganda* TüS 1948); krş. TT *propaganda* “bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca” TüS 1948.

pöçük 1. Herhangi bir şeyin ucu; 2. Elbisenin ucu; 3. Kuyruk sokumu. ✓ *pöçük* < Erm. *poç’ik* “1. Kuyruk sokumu; 2. Kuyruk; 3. Uç” (Eren 1999: 339; Menz 2009: 104); krş. An. Ağ. *pöçük* I “1. Kuyruk sokumu; 2. Kuyruk; 3. Küçük ve kısa kuyruk; kuyruk kemiği; 5. Uyluk kemiği”, *pöçük* II “birinin arkasına takılıp giden kimse”, *pöçük* III “1. Uç, en son nokta; 2. Köşe, dirsek” DS IX 3477- 3478, Siv. Ağzı *pöçük* “ay.” SivS DŞ 680; SivS K 327; SivS T 304, TT *pöçük* “kuyruk sokumu, kuyruk” TüS 1943.

Eteğän pöçüğünü topla yere deyiş.

Pöçük kemüğüm ağrıydi benim de.

puhari ocak; soba ve ocak bacası ile bacanın giriş ve çıkışı dâhil bacanın tamamı; ocaklık, duman çeken yer; davlumbaz. ✓ *buhari* (söz başı ötümsüzleşme) > *puhari*. Far. *buhari* “ocak, soba” (Tietze 2002: 389; Steingass 1998: 158); bk. *buharek*.

puğar pınar, çeşme. ✓ *pınar* (ı > u ünlü değişimi ve söz içi sızıcılışma) > *puğar*; krş. ET *biñar* “suyun çıktığı yer” ED 351, Kar. *mıñar* “su gözü, su gözesi” DLT 467, Kıp. *bingar* “kaynak, göze”, *bıgar*, *bıygar* Kıp.TS 30, An. Ağ. *puğar* “kuyu” DS IX 3482, Siv. Ağzı *puğar* “ay.” SivS DŞ 680; SivS K 328, TT *pınar* “1. Yerden kaynarak çıkan su, kaynak; 2. Bir suyun çıktığı yer; 3. Çeşme” TüS 1921.

Eren (1999: 332), Brockelmann’a göre *pınar* sözcüğünün yerden kaynarak çıkan suyun sesinden geldiğini ifade eder.

Puğar başında galdım/ İnce fikre daldım/ Eller muradın aldı/ Ben burada galdım.

Sen puğara geldin mi/ Ala atı sıvardın mı/ Dinim İmanım Gamber/ Sen bilerzük gördün mü?

puluğ pulluk; pulluk bıçağı. ✓ *pulluk* (söz içi ses tekleşmesi ve söz sonu sızıcılışma) > *puluğ*. Slav. *plug* (Eren 1999: 340); krş. An. Ağ. *puluğ* “pulluk” DS IX 3485; SivS DŞ 680; SivS K 328, TT *pulluk* “toprağı sürmek için kullanılan tarım aracı” TüS 1952.

Eren (1999: 340), *pulluk* “toprağı sürmek için kullanılan tarım aracı” sözcüğü kökeninin Germenca *pflug* olduğunu Slav. *plug* olarak Türkçeye geçtiğini ifade eder.

pürçek döl, dal, kökün dalı. ✓ *pürçek* (< *pür-* ‘kıvrırmak, kıvrılmak, bükülmek’+*-çek* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *bürçek* “perçem; bükülmüş, kıvrıcık bir hâl almış” < *bür-* ED 357, Kar. *bürçek* “insanın kâkülü; atın perçemi” DLT 207, EOT *bürçek* “kâkül” BL 60, *pürçek* “1. Alından ve şakaklardan sarkan saç, kâkül; 2. Yaprak” TS V 3207, Kıp. *pürşek* “ay.” Kıp.TS 216, An. Ağ. *pürçek* I “kadınların şakaklarından sarkan saç, saç buklesi, zülûf; 2. At vb. hayvanların topuğunun üstünde çıkan kıllar”, *pürçek* II “1. Ağaç ve bitkilerin saçak gibi ince kökleri” *pürçek* III “1. Fındık ve cevizlerde olan püskül biçimindeki erkeklik organı; 2. Mısırın tepesinde püskül biçiminde olan erkeklik organı”, *pürçek* VI “oya, püskül, saçak”, *pürçek* VIII “döküntü, kırık, dökük, yırtık pırtık şeyler” DS IX 3496, Siv. Ağzı *pürçek* “ay.” SivS DŞ 681; SivS K 329; SivS T 306, TT *pürçek* “1. Şakaklardan çıkan saç, zülûf; 2. Bitkilerin saçaklı kökü veya püskülü, pürçük” TüS 1954.

Gülensoy (2007: 705- 706), *pürçek*¹ “şakaklardan sarkan saç, zülûf, bitkilerin saçaklı kökü” sözcüğünün OT döneminde *bürçek* (DLT) olarak geçtiğini ifade eder.

Aşacın kökü pürçek atmış.

pürpür eli ayağı tutmayan yaşlı kimse. ✓ bk. *pirpir*.

pürpürüm semiz otu. ✓ *pirpirim* (i > ü ünlü değişimi) > *pürpürüm*. Erm. *p'rp'rem* (Eren 1999: 335); krş. *pirpirim*, (*pürpürüm*) “semizotu” TS V 3197, An. Ağ. *pirpirim* I [*pürpürüm*] “ay.” DS IX 3459, Siv. Ağzı *pürpürüm* “ay.” SivS DŞ 681; SivS K 329; SivS T 306, TT *pirpirim* “ay.” TüS 1927.

Eren (1999: 335), *pirpirim* “semiz otu” sözcüğünün Farsça kökenli olduğunu Erm. *p'rp'rem*’den Türkçeye geçtiğini ifade eder. Çetin (2018: 605), *pirpirim* sözcüğünün Farsça *ferbehe* ya da Arapça *farafahayn* sözcükleri ile ilgisi olabileceğini söyler. Ayrıca, Far. *parparam* “semizotu” için bk. Steingass 1998: 240.

Semiz otuna pürpürüm deyrük.

reçber rençper, tarımla geçinen kimse; köylü. ✓ *rençper* (söz içi ünsüz düşmesi) > *reçber*. Far. *renc* “sıkıntı”+ *ber* “sıkıntı çeken” OsmTL 1035; krş. An. Ağ. *reşber* “rençber, tarım işleriyle uğraşan kimse” SivS DŞ 681; SivS K 330, TT *rençper* “tarla, bağ, bahçe, yapı ve toprak işlerinde ağır işleri gören gündelikçi, ırgat” TüS 1973.

Goyunum var garaman/ Gaybolursa araman/ Ben bir reçber gızıyım/ Şeherliye yaramam.

reşber rençper, tarımla geçinen kimse. ✓ *reçber* (söz içi ses yitimi ve sızıcılışma) > *reşber*; bk. *reçber*.

rızvan 1. Cennet; 2. Bağ, bahçe; yeşil alan; su; 3. Yerleşke; 4. İz, işaret, belirti. ✓ *rızvan* < Ar. *rıḍvan* “cennetin kapıcısı olan büyük melek” OsmTL 1042.

Aha bunnar gırh gün sonra gediler ki çöl var rızvan yok.

ruSat Araç ruhsatı, izin, müsaade, ruhsat. ✓ *ruhsat* (söz içi ünsüz düşmesi ve söz içi ötümlüleşme) > *ruSat*. Ar. *ruhşat* “izin, müsaade” OsmTL 1049; krş. TT *ruhsat* “1. İzin, müsaade; 2. İzin belgesi, ruhsatname” TüS 1987.

Sabah sabah. ✓ *sabah* (söz başı ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılışma) > *Sabah*. Ar. *şabāh* “sabah” OsmTL 1056; krş. An. Ağ. *zabah* I “1. Sabah; 2. Yarım” DS XI 4340, Siv. Ağzı *zabağ* “ay.” SivS DŞ 718; SivS K 412, TT *sabah* “1. Sabah ezanı; 2. Sabah namazı; 3. zf. Sabahleyin; 4. zf. Güneşin doğduğu andan öğleye kadar geçen zaman” TüS 1994.

Sabah oldıysa, duvah düyünü derlerdi, düğün çalınacah.

*Ay dos ata dil dursa/ Gün doğsa Sabağ dil dursa/ Düynada er avrat olmaz/
Duz ekmek gadir bilse.*

Bir dalı reyhanım bir dalı benim/ Ağşam misafirim Sabah giderim.

sacayā^ğ üzerine tencere, tava vb. koymaya yarayan, ateş üzerine oturtulan üç ayaklı alet. ✓ *sacayak* (söz sonu ünsüz erimesi) > *sacayā^ğ* < (ET *sāc* ‘kızarma kabı’ ED 794 >) *sac*+ (ET *adək* ‘ayak’ ED 45 >) *aya^ğ*; krş. ET *saç* (*sac*) “kızartma tavası”, *saç adakı* ED 794, Kar. *sāç* “kızartma kabı, sac” DLT 408, EOT *sacayak* “sacayağı, sacayak” BL 80, Kıp. *saç ayağı* “ay.” Kıp.TS 211, An. Ağ. *sayacak* [*sācāk*] “sacayak” DS X 3558, Siv. Ağzı *sacā* “sacayağı” SivS C 260, Siv. Ağzı *sacayağı* “ocakta konulan ya da saçın altında yerleştirilen üç ayaklı demir parça” SivS DŞ 681, Siv. Ağzı *sacayağı* “tandır içine konulan üç ayaklı demir”, *sacıyah* “kazanın altına konan üç ayaklı demir” SivS K 331, TT *sacayağı* “1. Üzerine tencere, tava vb. koymaya yarayan, ateş üzerine oturtulan, üç ayaklı çember veya üçgen biçiminde demir destek, sacayak; 2. mec. Her zaman dayanışma içinde olan kimseler, sacayak” TüS 1998.

Eveli aygaz bunnaradı, sacayağ bu işte.

sā^ğ sağlık, sağ, canlı, gücü kuvveti üzerinde. ✓ *sağ* (söz sonu ünsüz erimesi) > *sā^ğ*; krş. ET *sağ* “en eski dönemlerde yalnızca *sa:ğ ya:ğ* ‘saf, halis tereyağ’ ibaresinde görülürken daha sonra genel olarak ‘sağlıklı, sağlam’ anlamları gelişmiştir.” ED 803, Kar. *sag* “Oğuzcada akıl; hızlı kavrayış ve zekâ; Oğuzcada sağlık ve esenlik; sağlıklı;

Oğuzcada sağ (taraf)” DLT 410, EOT *sag* I “1. Yaşayan, hayatta olan; 2. Sağlıklı, sağlam; 3. Saf, hakiki, gerçek” BL 61, *sağ* I “1. Sağlam, sıhhatte; 2. Temiz, saf, halis; 3. Doğru, gerçek, sahih” TS V 3220- 3223, Kıp. *sağ* “sağ, sağlıklı” Kıp.TS 222, TT *sağ* II “1. Sağlam, esen; 2. Yaşamakta olan; 3. Katkısız” Tüs 2003.

Canımız sâğ ya deyi olsun diy, alıy oğullarını ve ayilesini o köyden gidiy.

sâğduç damatların evlenmeden önce ona özel konuları öğretmek için bir gece önce yanında duran rehber arkadaşı. ✓ *sağdıç* (söz içi ünsüz erimesi) > *sağduç*; krş. ET *sağdıç* “gelin ve damadının en iyi arkadaşı; nedime” < *sağ* ED 806, Kar. *sagdıç* “arkadaş” DLT 198, An. Ağ. *sadıç* “1. Yakın, candan arkadaş; 2. Besleme kız, ahretlik” DS X 3511, *sağdaç* “1. Evlenen erkeğin erkek kardeşi ya da yakın akrabası; 2. Yakın, candan arkadaş” DS X 3513, *sādıç* “1. Yakın, can arkadaş; 2. Besleme kız, ahretlik” DS X 3511, Siv. Ağzı *sağduç* “Evlenen erkeğin erkek kardeşi ya da yakın akrabası” SivS C 260, TT *sağdıç* “düğünlerde erkeğin yanında bulunan en yakın akrabası” Tüs 2004.

Gülensoy (2007: 711), *sağdıç* sözcüğünün OT *sagdıç* “dost, sağdıç” (DLT) olarak kullanıldığının *sağ* adından +*da* ve +*eş* eklenmesi ile *sağ+dıç* olduğunu ifade eder.

Evleneceğ zaman adamın deliganlı o şeyleri öğretirdi yanı, yanında galırdı bi gice sâğduç.

sağız sakız. ✓ *sakız* (söz içi sızıcılaşma) > *sağız*; krş. ET *sağız/ sakız* “sakız” ED 817, Kar. *sakız* “elbiseye yakışan pekmez vb. yapışkan şey” DLT 157, EOT *sakızlık* “çitlembik, menengiç, sakız ağacı” TS V 3256; BL 103, Kıp. *sağız* “ay.” Kıp.TS 224, An. Ağ. *sağız* “sakız” DS X 3514, TT *sakız* “1. Bazı ağaçların ve özellikle sakız ağacının kabuğundan sızan, çiğnendiğinde yumuşayan, hoş kokulu, beyaz renkli reçine” Tüs 2013.

Eren (1999: 351), *sakız* sözcüğü kökeninin açık olarak bilinmediğini ifade eder.

E bu çıra nasıl üşümüş ki bağ'a sarılmış birağmıy beni deyi sağızları yapışmış.

sağlıh sağlık, sağ, canlı, gücü kuvveti üzerinde. ✓ *sağlık* (söz sonu sızıcılaşma) > *sağlıh* (< *sağ* ‘esenlik’+*lıh* ‘isimden isim yapım eki’ Gülensoy 2007:714); krş. EOT *sağlık* I “sıhhat, esenlik” TS V 3241, Kıp. *sağlık* “ay.” Kıp.TS 222, TT *sağlık* “1. Bireyin fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden tam bir iyilik durumunda olması, vücut esenliği, esenlik, sıhhat, afiyet; 2. Sağ, canlı, diri olma durumu” TüS 2006.

Allaḥ sağlıh sıhhat versin.

sahan yemek yenilen geniş tepsi. ✓ *sahan* < Ar. *ṣaḥn* “sahan” OsmTL 1066; krş. An. Ağ. *sahan altlığı* “sıcak kap altına konan araç” DS X 3515, Siv. Ağzı *sahan* “tabak” SivS DŞ 682, Siv. Ağzı *sahan* “bakır tabak” SivS K 332, TT *sahan* “derinliği az olan kap” TüS 2008.

Elek içinde valası, sahan içinde gınası/ Çağırın bu gızın anası, gız anam gutnu olsun/ Gutnu işlerin mübarek olsun.

saḥol 1. Yılgın ağaçlarından elde edilerek hayvanların altlarının süpürüldüğü sert ve sağlam süpürge; 2. Darmadağın. ✓ *sakol* (söz içi sızıcılaşma) > *saḥol*. Erm. *c’axawell* “büyük süpürge” (Menz 2009: 105); krş. An. Ağ. *saḥavél* [*sakkol*, *sakavul*] “çalı süpürgesi” DS X 3515, Siv. Ağzı *sakkul* “ottan yapılan süpürge” SivS K 333.

Kırzioğlu (1962: 229), “büyük süpürge” anlamına gelen *sakavul*’un boyunun insan beline veya göğsüne kadar olan en büyük süpürge olduğunu, *sakavul* denilen bodur ağaç dallarından yapıldığını, Kırgız ve Kazakların *saksavul* dediğini ifade eder.

Derkene ama ben oldum saḥol gibi, daha goş orıya goş burıya yoḥluḥ, tarlada tapanda evde.

Ben bir hezer dağıdım/ Mor sümbüllü bağıdım/ Felek beni şaşırttı/ Mal boḥuna düşıürttü. (saḥol)

saḥtiyan semer yapma, odun topladıktan sonra bağlanma. ✓ *saḥtiyan* < Far. *saḥtiyān* “sepilenmiş, boyalı ve cilalı deri” OsmTL 1067; krş. TT *saḥtiyan* “tabaklanarak boyanmış ve cilalanmış genellikle keçi derisi” TüS 2010.

Semer yaparlardı hayvanlara; merkebe, ata. Sahtiyandan semeri yaparlardı, cilli milli semer yaparlardı.

salağana/ salaḥana işsiz, güçsüz, boş gezen kişi. ✓ *salağana* (< *sal-(a)ğan* ‘fiilden isim yapım eki’+*a* ‘seslenme işlevli ek’); krş. El. Ağzı *salaḥana* “başıboş gezen, işsiz, sürtük” EİS Bİ 181, Siv. Ağzı *salaḥana* “ay.” SivS K 333.

sal- “koyuvermek, bırakmak” fiilini çokça yapanını gösteren ve abartma görevinde sıfatlar türeten –*AğAn* birleşik eki için bk. Korkmaz 2009: 69; krş. *bur-ağan* “güçlü esen rüzgâr”, *gez-egen* “çok gezen”, *gid-eğen* “göl ayağı” vb.

Salağana köpek geziy, bi baltıya sap olduğu yoh.

sallancaḥ salıncak. ✓ *salıncak* (ilerleyici ünlü benzeşmesi, ünsüz çiftleşmesi ve söz sonu sızıcılışma) > *sallancaḥ* (< *sal-* ‘salmak’+*-in-* ‘fiilden fiil dönüşlülük eki’+*-(a)caḥ* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *salın-* < *sal-* “hareket ettirmek, harekete geçirmek” ED 827, Uyg. *sal-* “atmak, bırakmak, salmak” (Ayazlı 2016: 199), Kar. *sal-* “(su, ağaç vb. şeyleri) alıp götürmek; göndermek; (işaret etmek için bir şey) sallamak” DLT 240, EOT *salın-* “1. Yürürken hoş bir eda ile sağa sola hafifçe meyletmek, hıraman olmak; 2. Sallanmak, sarkmak, uzanmak; 3. Bırakılmak; 4. Atılmak, hücum etmek; 5. Sevk olunmak, gönderilmek; 6. Vergi tarh olunmak” TS V 3270, An. Ağ. *sallangaç* “salıncak” DS X 3527, Siv. Ağzı *sallangaç* “ay.” SivS DŞ 682, TT *salıncak* “1. İki ucundan iki iple veya zincirle yüksek bir yere asılan ve üzerine oturulup sallanılan eğlence aracı; 2. Küçük çocukları uyutmak için beşik yerine kullanılan ve karşılıklı iki yere iple bağlı bulunan asılı atık” TüS 2018.

salın- “sallanmak” fiilinden araç gereç adı türeten –*AcAk* eki için bk. Korkmaz 2009: 68- 69; krş. *aç-acak* “şişe açacağı”, *giy-ecek*, *iç-ecek* vb.

Güççük çocuḥlara sallancaḥ yapıyruḥ.

saloz salak, ahmak. ✓ krş. TT *saloz* (Rum.) “salak” TüS 2021.

Sabaḥ orda bir horoz varıdı, horozu başḥa bir horoz döğmüş, bu gafasını gözünü gannara gatmış, saloza sessize beğle işte gamalaḥ deyiler işte.

sam öküzün boynuna geçirilen boyunduruktaki eğri ağaç. ✓ *sam* < Erm. *sami* “boyunduruk üzerinde iki çift olup koşum hayvanlarının aralarına boyunlarının ve alttan özel kayış ve zincirleriyle bağlanan demir veya ağaç çubuklar” (Menz 2009: 104); krş. An. Ağ. *sam* “boyunduruğa geçirilen eğri değnek” DS X 3530, Siv. Ağzı Ağ. *samı* “ay.” SivS DŞ 683; SivS K 334; SivS T 310.

Öküz arabalarında varıdı sambağı, samı. Samı, işte boyunduruğun dalları. Ona bağlanıy. Öküzlere tahtadan samları boyunlarına geçiriysin, altdan da ip bağliysin o ipe sambağ.

sambağ öküzün boynuna geçirilen boyunduruktaki eğri ağaçları bağlayan (çeyize de konulan) ip. ✓ *sambağı* > *sambağ* < (Erm. *sami* ‘ip’ Menz 2009: 104 >) *sam*+ (ET *ba:ğ* ‘bağ’ ED 310>) *bağ*; krş. An. Ağ. *sambağı* “boyunduruğun deliklerine geçirilen eğri ağaçları bağlayan ip” DS X 3531, Siv. Ağzı *sambağı* “ay.” SivS DŞ 683; SivS K 334; SivS T 310.

Sağır (1995: 425), *sambağı* “öküzlerin öküz arabasını çekmek için boyunlarına geçen iki ağacı bağlayan bağ, ip” sözcüğünün *samı*+*bağ*+ı şeklinde açıklar.

Öküz arabalarında varıdı sambağı, samı. Samı, işte boyunduruğun dalları. Ona bağlanıy. Öküzlere tahtadan samları boyunlarına geçiriysin, altdan da ip bağliyisin o ipe sambağ.

samu öküzün boynuna geçirilen boyunduruktaki eğri ağaç. ✓ *sami* > *samu*; bk. *sam*.

sanduh sandık. ✓ *sandık* (söz sonu sızıcılaşma ve *ı* > *u* ünlü değişimi) > *sanduh*. Ar. *şandūk* “sandık” OsmTL 1074; krş. An. Ağ. *sanduk* “sandık” DS X 3536, Siv. Ağzı *sanduh* “ay.” SivS C 260, TT *sandık* “1. İçine çeşitli şeyler konulan tahtadan yapılmış, kapaklı ev eşyası” TüS 2027.

Bahdum ki sanduğun başuna geçti, öteberisini toplıy gedecek..

saramuk zayıf çelimsiz anlamında aşağılayıcı söz. ✓ *saramuk* (< *sar*+ ‘sarı’+*amuk*¹³⁸ ‘isimden isim yapan birleşik ek’ (<+*a-muk*); krş. ET *sarğar*- “sararmak” < *sarığ* ED 849, Uyg. *sargar*- “sararmak” (Ayazlı 2016: 201), Kar. *sargar*- “sarmak, zaferanla boyanmış gibi olmak” DLT 287, EOT *saral*- “sararmak” TS V 3313, An. Ağ. *saramuk* [*sarartma*, *sarartmalı*] “hastalıklı, arık, cılız” DS X 3542, Siv. Ağzı *saramuk* “ay.” SivS DŞ 683; SivS K 334; SivS T 311.

Sarılık hastalığının anlatıldığı bu sözcükte ek olan *-mUk/- mIk* eki *kızamuk* ve *karamuk* gibi hastalıkların da sözcük yapımında kullanılmıştır. *saramuk*, sarılık sözcüğünün yaygın kullanım alanına ulaşamamış, zamanla hastalık anlamı zayıflarken zayıflık ve solgunluk durumunu vurgulayarak mecazî anlamı öne çıkmıştır.

Zayıflara deyiler saramuk.

sarhoş sarhoş. ✓ *sarhoş* < Far. *ser*+ *hoş* “sarhoş” OsmTL 1100; krş. Siv. Ağzı *serhuş* “sarhoş” SivS C 261, TT *sarhoş* “1. Alkollü içki veya keyif verici bir madde sebebiyle kendini bilmeyecek durumda olan (kimse), 2. *mec.* Bir şeyden çok fazla mutluluk duyan” TüS 2035.

Sarhoş mu, uğurlu mu, evi barhı var mı, gızımıza bahabilecek mi?

sarıgülçih bir buğday türü. ✓ *sarıgülçik* (söz içi ötümlüleşme ve söz sonu sızıcılışma) > *sarıgülçih* < (ET *sarığ* ‘sarı’ ED 848 >) *sarı*+ (ET *kılık* ‘kılçık’ ED 619 >) *gülçik*; krş. An. Ağ. *sarıgülçik* “bir çeşit pirinç” DS X 3545, Siv. Ağzı *sarıtoppas* “sarı ve kılçıklı bir buğday” SivS DŞ 683; SivS K 336; SivS T 331.

Bizde gıziltan, edirne, sarıgülçih daha fazla bunnar ekiliy. Bizim bura gıziltanı ne bilmezken edirniy bilirdi.

saru sarı. ✓ *sarı* (ı > u ünlü değişimi) > *saru*; krş. ET *sarığ* “sarı” ED 848, Kar. *sarığ* “sarı” DLT 33, EOT *saru* “sarı” BL 88, Kıp. *saru* “ay.” Kıp.TS 228, TT *sarı* “1.

¹³⁸ Erdal (1991: 100-101), +*AmUk* (ve *-mXk*) ekinin çoğunlukla renk adlarına geldiğini, DLT’te geçen *kızl+muk* “kızamuk” ve *kara+muk* “buğday içinde büyüyen karamuk taneleri” biçimlerinin bu ekle yapıldığını, Türkiye Türkçesinde *-mXk* ekiyle *çiğne-mik*, *il-mik*, *kes-mik*, *kus-muk*, *kıy-muk* ve *soy-muk* gibi fiillere doğrudan gelerek isim türetildiğini ifade eder.

Yeşil ile turuncu arasında bir renk, limon kabuğu rengi; 2. sf. Bu renkte olan; 3. sf. Soluk, solgun” TüS 2035.

Gülensoy (2007: 735), *sarı* “altının rengi” sözcüğünün ET *sārıg* [<*sār+î-g] sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Bir güzel sevmiştim sarular aldı (sarular aldı)/ Bir çiçek besledim arular aldı/ Su da doldu cigere yaralar aldı/ Sorma doğtor sorma yaramı sorma.

Satı zaten. ✓ *zaten* (söz başı ötümsüzleşme ve söz sonu ses düşmesi) > *Satı*. Ar. *zāten* “aslında, asıl olarak” OsmTL 1363; krş. An. Ağ. *satı* I “aslında, zaten” DS X 3550, TT *zaten* “doğrusu, doğrusunu isterseniz, esasen, zati” TüS 2646.

Yavuz da dedi Satı köyde duruyrum dedi.

savacağ 1. Akarsuyun yönünü değiştirip geçici olarak başka bir yatağa bağlama işlemi; 2. Geçici akarsu yatağı. ✓ *savacak* (söz sonu sızıcılaşıma) > *savacağ* (< *sav-* ‘savmak’+*-acağ* ‘filden isim yapım eki’); krş. ET *sav-* “sıkmak, serbest bırakmak; uzaklara kaçmak; sona erdirmek” ED¹³⁹ 788-789, Uyg. *savıl-* “eğilmek, bükülmek, kırılmak” (Ayazlı 2016: 202), Kar. *sawul-/ sawıl-* “meyletmek, eğilmek; (güneş) eğilip batmak” DLT 268, EOT *savıl-/ savıl-* “1. Savuşturulmak, geçirtilmek, atlatılmak, bertaraf edilmek; 2. Dağılmak, uzaklaşmak, bir tarafa çekilmek, yol vermek üzere çekilmek” TS V 3345, An. Ağ. *savacağ* “1. Değirmen suyunu başka yöne çevirmek için oluk önüne konulan tahta; 2. Değirmen arkındaki fazla suyun akması için açılan ikinci su yolu; 3. Genel su arkı, su anayolu” DS X 3551, Siv. Ağzı *savacak* “ay.” SivS DŞ 683, SivS K 336; SivS T 312, TT *savak* “1. Suyu başka yöne akıtmak için yapılan düzenek; 2. Değirmen arkındaki fazla suyun akması için açılan ikinci su yolu” TüS 2043.

Gülensoy (2007: 741- 742), *sav-* “istenmeyen birini başından uzaklaştırmak” sözcüğünün OT *saw-* (DLT) olarak kullanıldığını ve An. Ağ. *savacak*, *savah*, *savak* gibi biçimlerinin olduğunu ifade eder.

sav- “geçirmek” fiilinden araç gereç adı türeten –AcAk eki için bk. Korkmaz 2009: 68- 69; krş. *aç-acak* “şişe açacağı”, *giy-ecek*, *iç-ecek* vb.

¹³⁹ Clauson (1972: 788- 789), *sav-* sözcüğünün OT döneminden önce görülmediğini ifade eder.

Suyu başha yere bağlamaḥ için bi yerden savacaḥ yapıp suyu başha yere bağlarlar.

savol sağol. ✓ *sağol* (söz içi sızıcı nöbetleşme) > *savol* < (ET *sa:g* ‘sağ’ ED 803 >) *sav+* (ET *bol-* ‘olmak’ ED 331>) *ol-+-Ø* “Emir 2. tekil kişi”; krş. TT *sağ ol* “iyilik, yardım veya hoş giden bir davranış karşısında “çok yaşa, teşekkür ederim” anlamlarında söylenen bir söz” TüS 2005.

Savolasın evladım Allah razı olsun.

saya kadın giysisi; ayakkabı yüzü. ✓ krş. ET *say yarik* “göğüs zırhı, kalkan” < ? Çin. ED 858, Kar. *sāy yarik* “göğüslük (cevşen)” DLT 354, *say yariq* “kalkan” (Demirel¹⁴⁰ 2016: 1881), EOT *saya* “üstten giyilen iş gömleği” TS V 3348, Osm. *şaya* “bir tür giyim eşyası” (Dankoff 2004: 238), An. Ağ. *saya* III “1. Yeldirme; 2. Manto; 3. Kadın giysisi, entari; 4. Yelek, çepken” DS X 3557, Siv. Ağzı *saya* “ay.” SivS DŞ 684; SivS K 337; SivS T 312, TT *saya* “ay.” TüS 2046.

Gülensoy (2007: 744), *saya* sözcüğünün OT *say* “vücuda giyilen zırh” adından +a ekiyle türetildiğini ifade eder.

Emim bez almış sayasını tezmiliy.

sayıḥla- 1. Derin uykuya geçmek; 2. Sayıklamak, uykusunda konuşmak. ✓ *sayıkla-* (söz içi sızıcılaşma) > *sayıḥla-* (< *say-* ‘uykuya dalarken konuşmak’+*-ıḥla-* ‘fiilden fiil yapım eki’ Gülensoy 2007: 745); krş. ET *san-* “kendi kendini saymak, sayılmak; bir grup içinde sayılmak, sınıflandırılmak” < *sa-* ED 833, EOT *sayıklaş-*¹⁴¹ “birlikte sayıklamak” TS V 3350, Kıp. *sayıkla-* “(uyuyan adam veya hasta) abuk sabuk konuşmak” Kıp.TS 229, An. Ağ. *sayıkla-* “uykuya dalmak, gözleri kapanmaya başlamak” DS X 3559, Siv. Ağzı *sayıkla-* “ay.” SivS DŞ 684; SivS K 337; SivS T 312, TT *sayıkla-* “1. Uykuda veya bir hastalığın verdiği dalgınlık sırasında anlamsız,

¹⁴⁰ Demirel (2016: 1881), zırh için *küpä yariq*, kalkan için *say yariq* dendiğini Dankoff- Kelly’den alıntılar.

¹⁴¹ Tarama Sözlüğü (1996: 3350), “*Sehelden cümlesi uyuklaşup sayıklaşup kendilerinden geçtiler.*” cümlesinde *sayıkla-* sözcüğü uyumaya başladıktan sonraki derin uykuya dalmak anlamında kullanılmıştır.

tutarsız sözler söylemek; 2. *mec.* İsteddiği, özlediği bir şeyden sürekli söz etmek” TüS 2049.

say- “uykuya dalarken konuşmak, mırıldanmak” sözüne gelerek geçişsiz, dönüşlü fiiller türeten *-(I)ksA-/ -(U)ksA-* eki için bk. Güzel, 2019: 590; krş. *dur-aksa-* “tereddüt etmek”, *yan-ıksa-* “acımak”, *tanı-ksa-* “tanır gibi olmak” vb.

Uyudum uyācam derken sayıhlamaya başlıy.

sayvan gölgelik. ✓ *sayvan* < Far. *sāyebān* “etrafı açık üstü örtülü yer” (Eren 1999: 358); krş. EOT *sayvan* “gölge yapan siper” TS V 3359, An. Ağ. *sayvan* II “üzüm kurutmak için yapılan çardak” DS X 3561, *sayvanlık* “yazın hayvanların bağlandığı yer” DS X 3561, Siv. Ağzı *sayfan* “bağ ve bahçelerde yapılan ilkel ev, kulübe” SivS K 337; SivS T 312, TT *sayvan* “1. Güneşten, yağmurdan korunmak için veya süs olarak bir şeyin üzerine çekilen dam saçağı gibi düz veya eğimli örtü; 2. Evlere bitişik, önü açık, direkler üzerine oturtulmuş, üzeri örtülü yer; 3. Kulak kepçesi” TüS 2050.

Emicem bağriy sayvan yıhılmış diy.

sehet saat. ✓ *sa'at* (söz içi ünsüz türemesi ve *a > e* ünlü değişimi) > *sehet*. Ar. *sā'at* “saat” OsmTL 1055; krş. EOT *sā'at* “saat, altmış dakikalık zaman birimi” BL 97, Siv. Ağzı *sehet* “saat” SivS C 260, TT *saat* “1. Günlük sürenin dörtte birine eşit, altmış dakikalık zaman dilimi, zaman parçası; 2. Vakit, zaman; 3. Bir işin yapıldığı belli bir zaman; 4. Günün hangi anının olduğunu gösterir alet; 5. Sayaç” TüS 1993.

Sehet geçmiyi, vaht dolsa da gitsek.

sekü hayvan bakıcısının ahır içinde yattığı yüksek yer. ✓ *seki* (*i > ü* ünlü değişimi) > *sekü*; krş. ET *sekü* “tezgâh, teras” < Far. ED 819, Kar. *sekü* “seki” DLT 447, EOT *seki* I, (*sekü*) “yerden biraz yüksek sedir, peyke şeklinde oturulacak yer” TS V 3371, Kıp. *sekü* “ay.” Kıp.TS 231, An. Ağ. *seki* I “1. Toprak üstündeki yükseklik, doğal set; 2. Ormanlık, kayalık ya da dağ başındaki düzlük; 3. Tarla ve bahçelerdeki basamak biçimindeki düzlükler; 4. Yer, arsa, tarla; 5. Meyilli, su tutmayan yer”, *seki* II “4. Ahır damı”, *seki* III “1. Sedir; 2. Tahta karyola, divan”, *seki* VI “bir şey koymak için ocak üstüne ya da duvarlara yapılan çıkıntı” DS X 3568-3570, Siv. Ağzı

sekü “ay.” SivS DŞ 684; SivS K 338; SivS T 313, TT *seki* I “1. Oturmak için evlerin önüne taş ve çamurdan yapılan set; 2. Oturulacak sedir biçiminde taş veya set; 3. Toprak üstündeki yükseklik, doğal set, taraça; 4. Akarsuların iki yakasındaki yamaçlarda, bazı deniz ve göl kıyılarında görülen basamak biçiminde yeryüzü şekli teras” TüS 2058.

Eren (1999: 359), *seki*¹ “1. Ormanlık, kayalık yerlerde merdiven basamağı biçiminde düzlük; 6. Kerevet, karyola” sözcüğünün Orta Türkçede ve Eski Kıpçakçada *sekü* olarak yaşadığını, Türkçeden başka dillere geçtiğini ifade eder.

Ahurlara yapıylardi çoban seküde yatsın diy.

selbes serbest. ✓ serbest (söz sonu ses düşmesi ve söz içi *r ~ l* nöbetleşmesi) > *selbes*. Far. *serbest* “başı boş” OsmTL 1098; krş. An. Ağ. *selbes* I “özgür” DS X 3573, Er. Ağzı *selbes* “ay.” ErS S 425, TT *serbest* “1. Hiçbir şarta bağlı olmayan, istediği gibi davranabilen, erkin; 2. Tutuklu ve bağımlı olmayan, özgür” TüS 2069.

Ne iş yapıyın deyrim, selbes çalışıyrim diyir.

sele ottan veyahut tahtadan yapılan sepet. ✓ *sele* < Ar. *selle* “sele, sepet” OsmTL 1089; krş. EOT *sele* “büyük sepet” TS V 3377, An. Ağ. *sele* II “1. Kulpsuz, yayvan çamaşır sepeti; 2. Kulplu sepet; 3. Ekmek sepeti” DS X 3574, Siv. Ağzı *sele* “ay.” SivS DŞ 684; SivS K 338; SivS T 314, TT *sele* I “yayvan, genişçe sepet” TüS 2062.

Ottan mı yapılmış diyim, ağaçtan mı yapılmış diyim, içine eşya gonan sepet.

sement hamur açılan dikdörtgen ekmek tahtası; sofr. ✓ *senit* (söz içi ünsüz türemesi) > *sement*; krş. An. Ağ. *senit* [*sement*] “1. Ekmek tahtası; 2. Et tahtası; 3. Sini, tepsi” DS X 3582, Siv. Ağzı *semet* “sepet” SivS T 314, TT *senit* “hamur tahtası” TüS 2066.

Eren (1999: 361), *senit* “ekmek tahtası” sözcüğünün Rumcadan geldiğini, Eski Kıpçakçada geçen *senit* biçiminin düşündürücü olduğunu ifade eder.

Sufriya sement de deyiler.

sep- yaymak. ✓ *serp-* (söz içi ünsüz düşmesi) > *sep-*; krş. ET *sep-* “serpmek” ED 784, EOT *sepdür-* “serpmek” TS V 3386, Kıp. *sep-* “serpmek, saçmak” Kıp.TS 232, An.

Ağ. *sep-* [*serp-*] “geçmek, bulaşmak” DS X 3585, Siv. Ağzı *sep-* “ay.” SivS DŞ 685, TT *serp-* “1. Bir şeyi dağılacak biçimde dökmek, saçmak; 2. Belli bir yere dağılacak biçimde dökmek; 3. Yağmur veya kar azar azar, ince ince yağmak, serpiştirmek; 5. *mec.* Vermek, saçmak” TüS 2074.

Babamın sürüsü çoğ oğlan bu yaylıy beklerim/ Ayranım da çoğ çayirlara seperim/ Peynirim de çoğ gatırlara yüklerim/ Anamın izni yoğ vermem ayranı, gülüm ayranı, gavrın dölü, Allah'ın gulu.

sepici bulaşıcı hastalık. ✓ *sepici* (< *sep-* ‘yaymak’+ *-ici* ‘hastalık adları yapan ek’); krş. An. Ağ. *sepici* “geçici, bulaşıcı (hastalık)” DS X 3584, *sep-* [*serp-*] “geçmek, bulaşmak” DS X 3585, Siv. Ağzı *sepici* “bulaşıcı, geçici hastalık” SivS K 339.

sep- “geçmek, bulaşmak” fiilinden insan sağlığı ile ilgili ad türeten *-IcI/-UcU* eki için bk. Güzel, 2019: 402; krş. *bay-ıcı* “uyutucu” vb.

Gelme yanımıza sen sepici hastasın.

sepken rüzgâr ve karla karışık yağın yağmur. ✓ *sepken* (< *sep-* ‘yaymak’+ *-ken* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 754); Kıp. *sepkün* “yağmur serpintisi” Kıp.TS 232, An. Ağ. *sepkin* “1. Karla karışık yağın yağmur; 2. Sert yelle savrulan yağmur” DS X 3585, Siv. Ağzı *sepkin* “ay.” SivS DŞ 685; SivS K 339; SivS T 315, TT *sepken* “kısa süreli ve az yağın yağmur, kar” TüS 2068.

sulusepken rüzgârla, karla karışık yağın yağmur. ✓ *sulusepken* < (ET *suv* ‘su’ ED 786 >) *su+lu* “isimden isim yapım eki”+ *sep-* “yaymak”+ *-ken* “fiilden isim yapım eki”; krş. An. Ağ. *sulusepkin* “yağmurlu yağın kar” DS X 3693, TT *sulu sepken* “1. Yağmurla karışık bir biçimde yağın (kar)” TüS 2171.

sep- fiilinden kuvvetli bir aşırılık anlamında somut ve soyut sözcükler türeten *-GAn* eki için bk. Güzel, 2019: 371; krş. *akıl-gan* “çam sakızı reçine”, *bit-ken* “son, uç”, *buyur-gan* “kaynana” vb.

Sulu sepken rüzgarlı yağdığ zaman olıy.

serin serin, serinlik; gölgelik. ✓ krş. TT *serin* “1. Az soğuk, ılık ile soğuk arası” TüS 2071.

Eren (1999: 262) ve Gülensoy (2007: 756), *serin* sözcüğünün Moğ. *serigün* “serin” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Serinde çalış.

seysana erkek evinden kız evine kızın çeyizine katılmak için götürülen, sonra da kızı aldıktan sonra kız evinden de erkek evine giden çeyiz. ✓ *sayishane* > *saysana/seysena*. Far. *sā'isxāna* “yük hayvanı; seyahat ederken asilzade bavulu” (Steingass 1998: 645); krş. An. Ağ. *seysana* [*seysene*] “çeyiz” DS X 3599, Siv. Ağzı *saysana* “düğüne hediye olarak götürülen ekmek” SivS DŞ 684; SivS K 337; SivS T 313.

Eren (1999: 363), *seysana* “çeyiz” sözcüğünün Far. *sā'isxāna* sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Seysana erkek evinden kız evine çeyiz gidiyor, kızın çeyizinen geri geliyor.

sıfra sofr. ✓ *sofra* (*o* > *ı* ünlü değişimi) > *sıfra*. Ar. *sufra* “1. Masa, sini gibi şeylerin yemek yemek üzere hazırlanmış durumu” (Eren 1999: 372); krş. An. Ağ. *sufra* “sofra” DS X 3688, Siv. Ağzı *sufra* “sofra, masa, sini vb.nin yemek yemek üzere hazırlanmış durumu” SivS DŞ 689, TT *sofra* “masa, sini vb. şeylerin yemek yemek üzere hazırlanmış durumu; 2. Birlikte yemek yiyenlerin tümü; 3. Genellikle tekerlek biçiminde, üzerinde yemek de yenebilen ayaklı hamur tahtası; 4. Halı göbeğinde daire biçimindeki çiçekli bölüm” TüS 2128.

Bir kızın var mı el yatağında yatırma, oğlun var mı el sıfrasına yemek yedirme.

sılaŞ patostan geçirilerek elde edilen yem; mısır yemi. ✓ *silaj* (söz sonu sızıcı nöbetleşme) > *sılaŞ* (< Fr. *silage* TüS 2111); krş. TT *silaj* “taze bitkilerin kıyılmış biçiminin bir siloda sıkıştırılarak korumaya ve saklamaya alınması yöntemi” TüS 2111.

SılaŞ daha düneğen çıldı o.

sınıhçı sınıkçı; kırıkları ve çıkıkları tedavi eden kişi. ✓ *sınıkçı* (söz içi sızıcılaşma) > *sınıhçı* (< *sı-* ‘kırmak’+*-n-* ‘fiilden fiil yapım eki’+*-ıh* ‘fiilden isim yapım eki’+*çı* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *sınuk* “kırık, kırılmış; yenilmiş” < *sin-* ED 837,

Uyg. *sınuk* “ay.” (Ayazlı 2016: 206), Kar. *sınuk* “Oğuzcada kırık” DLT 496, EOT *sınuk* “1. Kırık; 2. Bozulmuş; 3. Değeri düşürülmüş” BL 74, *sınuk sarsık* “kırık dokuk” TS V 3455, Kıp. *sınuk* “kırık, kırılmış” Kıp.TS 235, Osm. *sı-* “kırmak; bozguna uğramak” (Dankoff 2004: 241), An. Ağ. *sınıkçı* [*sınıhçı*] “kırık, çıkık bağlayan kimse” DS X 3612, Siv. Ağzı *sınıkçı* “sınıkçı, tıp eğitimi almamış, kırık çıkıkları tedavi eden, bağlayan kimse” SivS DŞ 686; SivS K 341; SivS T 317, TT *sınıkçı* “kırılmış” TüS 2096.

sın- “kırılmak” fiilinden bitmiş bir işi gösteren isimler yapan *-Ik/-Uk* eki için bk. Korkmaz 2009: 84- 86; krş. *sın-ık*, *bulan-ık*, *çürü-k* vb.

Gönen çeşmesinin orda bi sınıhçı varıdı, o yapıydı.

sıracalı hastalıklı. ✓ *sıracalı* (< *sıraca* ‘sıraca hastalığı’+*lı* ‘isimden sıfat yapım eki’); krş. Osm. *şıraca getir-* “sıraca hastalığına, bir tür tüberküloza tutulmak” (Dankoff 2004: 242), An. Ağ. *sıraca* “1. Ağaçların, özellikle üzüm kütüklerinin köke yakın yerlerinde boğum boğum beliren ve kurumalarına neden olan bir hastalık; 2. Mikrop” DS X 3614, Siv. Ağzı *sıraca* “ay.” SivS T 317, Siv. Ağzı *sıracalı* “kötü, mızımız” SivS DŞ 686; SivS K 341, TT *sıraca* “deride ve genellikle boyunda görülen, lenf düğümlerinin şişkinliğiyle beliren tüberküloz türü” TüS 2098.

Gülensoy (2007: 770), *sıraca* “vücutta korku ve stresten oluşan yaralar” sözcüğünün **ısıg~ isig* adından +*ra* ve +*ca* ekleriyle türetildiğini ifade eder.

Git şurdan pis sıracalı.

Garşıda gara çalı/ Gararıp durma çalı/ Ben sana varır mıyım/ Sümüklü sıracalı.

Değirmen ala çalı/ Fistanı alacalı/ İçmiş içmiş geliyor/ İçkili sıracalı.

sıvar- 1. Sulamak; 2. Sürmek; 3. Okşamak. ✓ *suvar-* (*u > ı* ünlü değişimi) > *sıvar-* (< *sıv* ‘su’+*ar-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. ET *suvgar-* “hayvanları sulamak; toprağı sulamak” < *suv* ED 786, Uyg. *suva-* “sulamak, su vermek” (Ayazlı 2016: 213), Kar. *suwgar-* “sulamak” DLT 245, EOT *suvar-* “sulamak” BL 102; TS 3594, Kıp. *suvar-* “ay.” Kıp.TS 243, Osm. *sıvar-* “sulamak” (Dankoff 2004: 242), An. Ağ. *sıvar-* I [*suvar-*] “sulamak, su içirmek” DS X 3622, Siv. Ağzı *sıvar-* “ay.” SivS T 318, El.

Ağzı *suva-* “sulamak, su içirmek” EİS Bİ 190, TT *suvar-* “hayvana su vermek, su içirmek” TüS 2176.

Sağır (1995: 426), *suwar-* “sulamak” sözcüğünün *su var-/ su bar-* olarak açıklarken, Gülensoy (2007: 817), *suvar-* sözcüğünün OT *suwar-*, *suwgar-* < *suw(g)a-* “sulamak” sözcüğünden -r ekiyle türetildiğini ifade eder.

Sen puğara geldin mi/ Ala atı sıvardın mı/ Dinim imanım Gamber/ Sen bilerzük gördün mü?

Harman sıvarlardı, tapanınan el tapanıynan, öküz tapanıynan. Bi de gar sürürsün.

sıyırğı kar kürüme aleti. ✓ *sıyırğı* (< *sıyır-* ‘sıyırmak’+*-ğı* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *sıdır-* “sıyırmak, soymak, kazımak” < **sıd-* ED 802, Kar. *sıdırıl-* “sıyırılmak, kaymak, kayıp elden kurtulmak” DLT 300, EOT *sıyırıl-* “akıp gitmek, sıyırılıp gitmek” BL 77, *sıyırğı* “sıyırmaya yarayan alet” TS V 3464, An. Ağ. *sıyırğı* I “2. Gübre atmaya yarayan büyük kürek; 3. hamur kazımaya yarayan araç; 5. Çamur sıyırmaya yarayan araç;” DS X 3624, Siv. Ağzı *sıyırğı* “ay.” SivS DŞ 686; SivS K 342; SivS T 318, TT *sıyırğa* “1. Harmanda sap toplamaya veya damlardan karı kürümeye yarayan araç; 2. Kar kürümekte kullanılan büyük kürek” TüS 2105.

sıyır “sıyırmak” fiilinden çeşitli araç gereç adları türeten –GI/-GU eki için bk. Korkmaz 2009: 81; krş. *çal-ğı*, *sün-gü*, *bıç-kı* vb.

Gar sürüdüğümüze sıyırğı da deyrük.

silor sonbaharda yetişen orta büyüklükte bir çeşit can eriği. ✓ *silar* > *silor*; krş. An. Ağ. *silar* “yabaneriği” DS X 3632, *silar* “erik” (Baytop 2007: 243).

Papaz erüğün bir küçüğü cinsi, silor deyrük. Alma gağı, armut gağı, tutdan bekmez yaparuğ, can erüğnü guruduruğ, silor guruduruğ, silor da can erüğün bir aynı.

simsar zam. ✓ *simsar* < Ar. *simsār* “komisyoncu” OsmTL 1113; krş. TT *simsar* “komisyoncu” TüS 2115.

Simsardan sonra, zamdanda sonra.

sinekli çöplü. ✓ *sinekli* (< *sinek+li* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *sişek* “cızırtılı bir böcek” < *siş* “yansıma” ED 838, Kar. *sişek* “yerleşik olanların dilinde sivrisinek, göçebelerde ise karasinek” DLT 237, EOT *sişek* “ay.” BL 92; TS V 3476, Kıp. *sinek* I “sinek” Kıp.TS 237, TT *sinek* “1. Çift kanatlılardan, birtakım uçucu böceklerin genel adı; 2. İskambil kâğıtlarının siyah renkte yoncayı andıranı” TüS 2116.

Eren (1999: 369), *sinek* “birtakım uçucu böceklere verilen ortak ad” *sözcüğünün* OT *siş “çınlama, vızıldama” (DLT) adından +*ek* ekiyle türetildiğini ifade eder. Ayazlı (2017: 3), küçültme ve sevgi anlamlı adlar türeten +*Ak* ekiyle *sinek* “uçan küçük böcek, sinek” *sözcüğünün* de türetildiğini Erdal’dan alıntılar.

sinekli çay bardağa dökülen çayın yüzeyinde yüzen çay otu. ✓ *sinekli çay* < (ET *sişek* ‘sinek’ ED 838 >) *sinek+li* “isimden isim yapım eki”+ *çay*.

Yüzündeki çöpü çoş oldu mu sinekli çay deyrük.

sipsi söğüt dalından yapılan düdük. ✓ [ET *sıbizğu* > *sıbizgu* (söz içi ötümsüzleşme) > *sıbisgu (söz içi -g- ve dar ünlü düşmesi) > *sıbsu > *sıpsı >] *sipsi* (< **sıbi(r)*- ‘öttürmek, çalmak’+ *sıbiz* ‘düdük’+*gu* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *sıbizğu* “kamış, boru, flüt” ED¹⁴² 794, Kar. *sıbizgu* “uzun kaval” DLT 91, Kıp. *şıbizgı* “uzun düdük”, *şıbizgı*¹⁴³ “davul”, *sıbirgu* “ısıklık, düdükçü” Kıp.TS 233, EOT *sipsi* “1. Düdük; 2. Sipsi ve kaval türü çalgılar” BL 73, EOT *sipsi* “düdük, boru” TS V 3488, An. Ağ. *sipsi* [*sıbsi*, *süpsübü*] I “1. Ağaç dallarından yapılan düdük; 2. Madenden yapılmış düdük” DS X 3645, Siv. Ağzı *sipsi* “ay.” SivS DŞ 687; SivS K 344; SivS T 319, TT *sipsi* “ağaç dallarından yapılan düdük; 2. Gemici düdüğü; 3. Zurnanın dudaklara gelen kamış bölümü” TüS 2121.

Gülensoy (2007: 785), *sipsi* “ağaç dallarından yapılan düdük” *sözcüğünün* *sip* “yansıma” sesinden türetildiğini ifade eder.

¹⁴² Clauson (1972: 794), “aptal, ahmak” anlamlarındaki *sıbiz* yarı yansıma *sözcüğüyle* anlam bağının olmadığını ifade eder.

¹⁴³ Demirel (2016: 1611), *sıbizgı* *sözcüğü için* verilen “davul” anlamının yalancı eşdeğer olduğunu ifade eder.

Sözcüğü çağdaş Türk dillerinden AL.T’de *sıbıskı* “çoban kavalı” (Naskali-Duranlı 1999: 153), Hak.T’de *sıbışlı* “1. (dağ keçisi çekmek için) avcı düdüğü; 2. Flüt, kaval” HTS 433 olarak kullanılmaktadır.

*sıbiz “öttürülen nesne, düdük” adından araç gereç adları yapan +GI/ +GU eki için bk. Güzel, 2019: 153; krş. *ışıl+gı* “lamba”, *yüz+gü* “ayna”, *köz+gü* “ayna”, *şüdür+gü* “kamuş dilli düdük” vb.

Sipsi nası yapılır deyim gözle: Sipsi beyle acıh galın alacağsın, onu vurıysın beyle eziysın ya çıhıy forlıy bunu bele burasından deliydi rahmetlik bizimki düdük gibi yapıydi.

sitil su taşımada kullanılan farklı büyüklüklerde bulunan taşıma aracı, bakraç. ✓ *sitil* < Ar. *saṭl* “küçük, altı yuvarlakça, uzun kuyu bakracı” (Sağır 1995: 425; Eren 1999: 371); krş. An. Ağ. *sitil* “1. Kulplu su kabı, bakraç, kova” DS X 3647, Siv. Ağzı *sitil* “ay.” SivS DŞ 687; SivS K 344; SivS T 319, TT *sitil* “büyük bakraç, su kovası” TüS 2123.

Bi de gız geliy sitiller golunda per perişan.

Su tası, helke ile sitili/ Hiç gördün mü idarede fitili/ Sac ekmeyini, bazlamayı fetiri/ Sen ne bileceksin şehirli çocuğ.

soğuhluğ komposto, hoşaf, soğuk içecek. ✓ *soğukluk* (söz içi ve sonu sızıcılışma) > *soğuhluğ* (< *soğu-* ‘soğumak’+*-h* ‘fiilden isim yapım eki’+ *luğ* ‘isimden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 792); krş. ET *soğıklık* “soğuk”, *soğık* “soğuk” < *soğı-* ED 808, Kar. *soğıklık* “soğukluk için hazırlanan (şey)” DLT 221, EOT *sovukluk* “içinde su soğutulan derin çukur veya kuyu” BL 106, EOT *sovukluk* I “soğukluk, serinlik” TS V 3523, Kıp. *sovukluğ* “ay.” Kıp.TS 240, An. Ağ. *soğukluk* I “1. Yemek ardından yenen ya da içilen (meyve, hoşaf, ayran vb.), 2. Elma, armut hoşafı” DS X 3655, Siv. Ağzı *soğukluk* “ay.” SivS DŞ 688; SivS K 345; SivS T 320, TT *soğukluk* “2. Yemeğin sonunda yenen meyve, hoşaf, komposto vb. şeyler” TüS 2130- 2131.

Erük gorsun, alma gağı gorsun, üzüm gorsun, ister fişne goy, onu gaynatırsın, ona soğuhluğ derler.

soh̄ariç soğan ve yağ ile yapılan yavan yemek. ✓ krş. An. Ağ. *soh̄ariç* “ince doğranmış soğanı, yağda kavurarak yapılan yemek” DS X 3656, Siv. Ağzı *soh̄ariç* “ay.” SivS DŞ 688; SivS K 345; SivS T 321.

Sağır (1995: 426), *soh̄ariş* “kavurma ile soğanın yağda kavrulmuş şekli” sözcüğünün *soğan* ve *aş* sözcüklerinin birleşmesiyle oluştuğunu ifade eder. Gülensoy (2007: 791), *soğaraç* “ince doğranmış soğanı yağda kavurarak yapılan yemek” sözcüğünün *soğ-* “pörsümek” fiilinden *-ar* ve *+aş* ekleriyle türetildiğini ifade eder. Menz (2009: 105), *soh̄ariç* “yemeğin salçası” sözcüğünün Erm. *soxraç* “bir soğan yemeği” ve *sox* “soğan” sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Soh̄ariç, yoh̄sul, fakir yemeğ.

soh̄ran- söylenmek, laflanmak, kızmak. ✓ *sokran-* (söz içi sızıcılışma) > *soh̄ran-* (*soh̄ur* ‘ses yansımali’+*a-* ‘isimden fiil yapım eki’+*-n-* ‘fiilden fiil dönüşlülük eki’ Karakış, 2019: 120-121); krş. EOT *sokran-* “homurdanmak, söylenmek” TS V 3502, Kıp. *sokran-* “ağzı içinden anlaşılmaz söz söylemek” Kıp.TS 239, An. Ağ. *sokran-* “söylenmek, homurdanmak, gönülsüz iş görmek” DS X 3658, Siv. Ağzı *sokran-* “ay.” SivS DŞ 688; SivS K 345; SivS T 321, TT *sokran-* “ay.” TüS 3132.

Gülensoy (2007: 793), *sokran-* “söylenmek, homurdanmak, isteksiz görünmek” sözcüğünün **sokra-* fiilinden *-n-* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Soh̄rana soh̄rana çalışıy.

soh̄um lokma. ✓ *sokum* (söz içi sızıcılışma) > *soh̄um* (< *soh̄* ‘sokmak’+*-um* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. EOT *sokum* “lokma, ağıza bir defada sokulan yiyecek” TS V 3503, Kıp. *soh̄um* “ay.” Kıp.TS 239, An. Ağ. *soh̄um* “1. Lokma; 2. Yufka ekmekle yapılan dürüm” DS X 3657, Siv. Ağzı *soh̄um* “ay.” SivS DŞ 688; SivS K 345; SivS T 321, TT *sokum* “ay.” TüS 2133.

Gülensoy (2007: 794), *sokum* “lokma” sözcüğünün ET *sokım* “bir şey sokulabilecek kadar yer” olarak kullanıldığını *sok-* fiilinden *-um* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Bi soh̄um yedim ekmeğ.

sorut- ayakta durmak; somurtmak. ✓ krş. ET *sorut-* “surat asmak” < *sor-* ED 847, Kar. *sorut-* “(yüzü) asmak” DLT 328, *sorut-* “1. Somurtmak; 2. Kurularak başını yukarı kaldırmak” TS V 3520, Kıp. *sorut-* “ay.” Kıp.TS 239, An. Ağ. *sorut-* I “ayakta durmak, dikilmek” DS X 3667, Siv. Ağzı *sorut-* “ay.” SivS DŞ 688; SivS K 346; SivS T 322, TT *sorut-* “1. Somurtmak, surat asmak; 2. Ayakta durmak, dikilmek, beklemek” TüS 2143.

Gülensoy (2007: 801), *sorut-* sözcüğünün “yüzünü buruşturmak” (DLT) olarak kullanıldığını *sor-* fiilinden *-u-t* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Tepemde ne sorutîyin?

soyha 1. Soyka, ölüden geriye kalan kıyafet; 2. Deli; 3. Düzgün iş yapmayan. ✓ *soyka* (söz içi sızıcılışma) > *soyha* (< *soy-* ‘soymak’+ *-ha* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 802); krş. ET *soy-* “hayvan derisi yüzmek; meyve soymak; elbise çıkarmak” ED 858, Uyg. *soy-* “ay.” (Ayazlı 2016: 210), Kar. *soyul-* “elbise soyulmak, çıkarılmak” DLT 429, EOT *soy-* “soymak” BL 72, EOT *soyka* (*soyha*) “soyuntu, sırttan çıkan elbise; elbise” TS V 3225, Kıp. *soyka* “kaftan” Kıp.TS 240, An. Ağ. *soyha* I “1. Ölü’nün üstünden çıkan giysi; 2. Miras, kalıt”, *soyha* II “1. Yaramaz, huysuz; 2. Aşağılık, kötü insan; 3. Hayırsız, belalı” DS X 3669, Siv. Ağzı *soyha* “ölünün üzerinden çıkarılan elbise” SivS DŞ 688; SivS K 346; SivS T 322, TT *soyka* I “ölünün üzerinden çıkan giysi” TüS 2146.

Sağır (1995: 426), *soyha* “beğenilmeyen, kötü insan, yararsız insan; yararsız hayvan” sözcüğünün *soy* adından türetildiğini ifade eder.

soy- “soymak” fiilinden işin sonucunu gösteren türetmeler yapan *-gA* eki için bk. Korkmaz 2009: 78- 79; krş. *kavur-ga*, *böl-ge*, *bil-ge* vb.

Şu soyhaya sözeleyin geri gelsin.

Soyha soyha iş yapma.

sozal- acı şiddeti azalmak; yağmur dinmek. ✓ *sozal-* (< *soz* ‘yavaş, ağır’+*al-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. *sozal-* “azalmak, suskunlaşmak, yeğnilmek” DS X 3671, Siv. Ağzı *sozal-* “ay.” SivS DŞ 688; SivS T 322, Siv. Ağzı *soz* “ağır, yavaş, hızlı geçmiş” SivS K 346; SivS T 322.

Başım ağrıydı da sozaldı.

Yağmur biraz sozaldı.

söğnük sönük; arı kovanın tamamının ölmesi. ✓ *sönük* (söz içi ünsüz türemesi) > *söğnük* (< **söğün-* ‘sönmek’+*-ük* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *sönük* < *sön-* “yok olmak, gözden kaybolmak” ED 834, EOT *söyün-* “sönmek, parlaklığı gitmek” TS V 3547; BL 101, Kıp. *söyün-* “sönmek” Kıp.TS 241, An. Ağ. *sövün-* [*söyün-*] “sönmek” DS X 3682, TT *sönük* “1. Sönmüş olan; 2. Parlaklığı, hızı az veya azalmış olan, etkisiz, zayıf; 3. mec. Göze çarpmayan, dikkat çekmeyen, silik” TüS 2150.

Gülensoy (2007: 808), *sönük* sözcüğünün ET’de *sönük* “kuvvetten düşmüş” olarak kullanıldığını *sö:n-* fiilinden *-ük* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Arı kovanda ölmüşse söğnük derler, söğünmüş derler, arı komple gitmiş yanı.

suvar- sulamak. ✓ bk. *sıvar-*.

sübendi su bendi. ✓ *subendi* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *sübendi* < (ET *suv* ‘su’ ED 786 >) *su+* (Far. *bend* ‘su biriktirmek için akan suyun önüne yapılan set’ TüS 308 >) *bend+* i “iyelik 3. tekil kişi”.

Suyu ırmağda öğünü boğarsın, tarlaya bend derler.

sümsük yumruk; sünepe, mıymıntı. ✓ krş. EOT *sümdük* (*sümsük*) “aç gözlü, pisboğaz, tufeyli” TS V 3619, An. Ağ. *sumsuk* I [*sümsük*] “1. Yumruk; 2. Yumrukla dürtme, vurma”, *sumsuk* II “sevimsiz huysuz” DS X 3694, Siv. Ağzı *sümsük* “aptal, mıymıntı, sünepe” SivS DŞ 690; SivS K 350; SivS T 325, TT *sümsük* I “uyuşuk davranan, miskin, aptal, mıymıntı, sünepe, pısırik (kimse)” TüS 2180.

Eren (1999: 377), *sumsuk~* (*sümsük*) “yumruk” sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder.

sümsükle- yumruklamak, itip kakmak; hor görmek. ✓ *sümsükle-* (< *sümsük* ‘mıymıntı; yumruk’+*le-* ‘isimden fiil yapım eki’); krş. EOT *sümsükle-* “yumruklamak” TS V 3619, An. Ağ. *sümsükle-* [*sumsukla-*] “1. Yumruklamak,

yumrukla vurmak; 2. Dirsekle vurmak” DS X 3694- 3695, Siv. Ağzı *sumsukla*- “ay.” SivS DŞ 689; SivS K 250; SivS T 324, TT *sumsukla*- “ay.” TÜS 2171.

Eyle vurdu eyle vurdu, sümsükledi sümsükledi.

süpürt- kovmak; süpürmek. ✓ *süpür-* (söz sonu ünsüz türemesi) > *süpürt-*; krş. ET *sipir-* “temizlemek; (çağdaş dillerde) atmak, kovmak” ED 791, Kar. *süpür-* “süpürmek” DLT 256, Kıp. *süpür-* “ay.” Kıp.TS 245, An. Ağ. *süpürt-* “kovalamak, püskürtmek” DS X 3717, TT *süpür-* “2. Çıkarıp atmak, kovalamak” Tüs 2182.

Gülensoy (2007: 822), *süpür-* “temizlemek; (mec.) çıkarıp atmak, kovmak” sözcüğünün ET’de *sipir-* olarak geçtiğini *süp “çöp” adından +*ür-* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Buraları hep sildim süpürttüm.

sürek çok, fazla, bir sürü. ✓ *sürek* (< *sür-* ‘sürmek’+ *-ek* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *sür-* “sürmek, uzaklaşmak; sürmek, bulaşmak” ED 844, Kar. *sür-* “ay.” DLT 234, 235, EOT *sür-* “1. Sürmek; 2. Takip etmek” BL 65, EOT *sürek* I “öne katılıp sürülen hayvanlar” TS V 3629, An. Ağ. *sürek* I “1. Satmak için pazara götürülen hayvan sürüsü”, *süreke* “1. Ürün bolluğu” DS X 3718, Siv. Ağzı *sürek* “ay.” SivS DŞ 690; SivS K 350; SivS T 326.

Bir sürek iş var.

sürgüç temizlik bezi. ✓ *sürgüç* (< *sür* ‘sürmek’+ *-güç* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 824); krş. ET *sür-* “uzaklaşmak, sürmek, takip etmek, vakit geçirmek” ED 844, Kar. *sürt-* “bir şeyi bir şeye sürmek” DLT 524, EOT *sürgü* (*sürek* II) “1. Tarlanın, yerin toprağını düzeltecek alet; 2. Mala” TS V 3629; BL 68, An. Ağ. *sürgüç* I “1. Bulaşık bezi, paçavra; 2. Sacda pişirilen ekmeği yağlamakta kullanılan bez” DS X 3720, Siv. Ağzı *sürgüç* “ay.” SivS DŞ 690; SivS K 350; SivS T 326, TT *sürek* “1. Süren, devam eden zaman; 2. Hızlı süren, hızlı giden; 3. *hlk.* Satmak için pazara götürülen hayvan sürüsü” Tüs 2183.

sür- “sürmek”fiilinden araç gereç adı üreten *-gUç* eki için bk. Güzel, 2019: 383; krş. *aç-gıç* “anahtar”, *bas-gıç* “merdiven”, *dal-gıç* “maşrapa” vb.

El bezlerine sürgüç derler.

şahna 1. Eski zamanlarda halktan alınan vergi; 2. Bu vergiyi toplayan memur. ✓ *şahne* (ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *şahna*. Ar. *şahne* “harmanlara nezaret eden kimse” OsmTL 1138; krş. EOT *şahna* “subaşı, inzibat ve asayiş memuru” TS V 3644, EOT *şahna* “1. Vali; 2. Pazar ve çarşıdan sorumlu pazar ve emniyet amiri” BL 65, An. Ağ. *şahna* I “1. Öşür toplayıcı; 2. Harman bekçisi; 3. Borsa komiseri” DS X3734, Siv. Ağzı *şahna* “ay.” SivS DŞ 691; SivS K 352; SivS T 328, TT *şahne* “Anadolu ve İran’da devlet kurmuş halklarda devlet görevlisi” TüS 2197.

Adam sapı getiriy dövenniy, sapı falan. Tam o zaman şahna adında bir adam gelirdi.

şalah 1. Olmamış kavun; 2. Salatalık gibi olmuş kavun. ✓ *şalak* (söz sonu sızıcılışma) > *şalah*; krş. An. Ağ. *şalak* I [*şallah*, *şallak*, *şamak*] “1. Büyümemiş kavun, karpuz; 2. Çok olgun kavun; 3. Ham kabak; 4. Tohumluk hıyar; 5. Tohumluk domates; 6. Kartlaşmış, tohuma kaçmış” DS X 3738, Siv. Ağzı *şalak* “ay.” SivS DŞ 691; SivS K 352; SivS T 329, TT *şalak* “ay.” TüS 2200.

Eren (1999: 383), *şalak* sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder.

Gavunun ufağ, çoğ ufağna derler.

şapel üstü başı dağınık kimse; düzensiz, perişan.

Şapel üstü per perişan.

Bu şapelde kimmiş?

şaplah 1. Şaplak, tokat; 2. Alkış. ✓ *şaplak* (söz sonu sızıcılışma) > *şaplah* (< *şap* ‘yansıma sesi’+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’-*h* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *şabl*/*çap* yansıma sözcüğü “tokatlamak; bir şey yerken çıkan ses” ED 866, Kar. *şap şap* “tokat sesi” DLT 407, EOT *şabla* (*şapla*) “sille, tokat, şamar” TS V 3642, EOT *şabla* *urmak* (*şapla urmak*, *şaplama urmak*) “tokat atmak, şamar çarpmak” TS V 3642, Kıp. *çaplat-* “şaplak indirmek” CC 48, Kıp. *şaplama* “tokat atmak” Kıp.TS 250, An. Ağ. *şaplak* I “tokat”, *şaplak* II “kamçı ucundaki kösele parçası” DS X 3744, Siv.

Ağzı şaplak “tokat” SivS DŞ 691; SivS K 353; SivS T 329, TT *şaplak* “‘şap’ diye ses çıkaran tokat” TüS 2205.

şapşak üsküre; orta büyüklükteki su tası. ✓ (Kıp. *sapçak* >) *şapçak* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi) > *şapşak* (< *sap* ‘sap’+çak ‘küçültme eki’ Eren 1999: 78); krş. ET *sap* “sap (bıçak, kılıç vb.)” ED 782, Uyg. *sap* “ay.” (Ayazlı 2016: 201), Kar. *sap* “ay.” DLT 407, EOT *sap/ şap* “1. Otsu bitkilerin gövde kısmı; 2. Araç gereçlerin tutulduğu kısım, tutacak” BL 80, *çamçak* (*çapçak*) “ağaçtan yapılmış su kabı, maşrapa” TS II 819, Kıp. *çapçacık* “fıçı” CC 48, Kıp. *sapçak* “süt konulan bakır kulplu kap” Kıp.TS 227, Osm. *cab* “sadak, belik, bir gözüne yay, diğer gözüne oklar konan kap” (Dankoff 2004: 93), An. Ağ. *şapşak* I “1. Ağaçtan oyma tas, bardak; 2. Bakır ve teneke maşrapa” DS X 3746, Siv. Ağzı *şapşak* “su tası” SivS DŞ 691; SivS K 353, TT *çamçak* “1. Ağaçtan oyularak yapılmış kulplu su kabı, çapçak; 2. Köpüklenecek akmak” TüS 490.

Eren (1999: 78), *çamçak* “ağaçtan oyularak yapılmış kulplu su kabı” sözcüğünün *sap* adından +çak ekiyle türetildiğini ve *şapçak* > *çapçak* > *çamçak* biçiminde gelişim gösterdiğini ifade eder.

Üsküreye bizimkinner gullanmaz, bizimkinner şapşak.

şememe küçük, kokulu süs kavunu. ✓ *şamama* (*a* > *e* ünlü değişimi) > *şememe*. Ar. *şamāma* “güzel kokulu şekerleme; güzel koku; eşit olmayan kamışlardan oluşturulmuş kaval” (Steingass 1998: 759); krş. EOT *şemmāme* “kokusu için yetiştirilen küçük bir kavun” BL 103, An. Ağ. *şamama* I [*şememe*] “ekşimsi, küçük kavun” DS X 3741, Siv. Ağzı *şamama* “ay.” SivS DŞ 691; SivS T 331, TT *şamama* “1. Güzel kokulu bir tür küçük kavun; 2. Kavuna benzer bir yıllık otsu ve sürüngen bir bitki” TüS 2201.

Sağır (1995: 426), *şememe* “küçükçe, kokulu süs kavunu” sözcüğünün Ar. *şemmāme* sözcüğünden geldiğini ifade ederken, Eren (1999: 384), *şamama* “güzel kokulu bir tür küçük kavun” sözcüğünün Rumcadan geldiğini, Ermenicede *şemamuk*, Kürtçede *şamama* olarak kullanıldığını söyler.

Şememe getir de arabanın içine goyalum.

şennik şenlik, eğlence; muhabbet, yoldaş. ✓ *şenlik* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi) > *şennik* (< *şen+lik* ‘isimden isim yapım eki’); krş. EOT *şen* (*şin*) “mamur” TS V 3654, *şenlik* (*şinlik*) “1. Meskûn ve mamur olma hâli; 2. Sevinç, neşe” TS V 3655- 3656, Osm. *şenlik* “yerleşim yeri, yerleşim merkezi” (Dankoff 2004: 251), An. Ağ. *şenlik* I [*şennig*, *şennik*] “1. Kalabalık, bayram kalabalığı; 2. Aile, çocuklar; 3. Eş, karı; 4. Konuk” DS X 3760, Siv. Ağzı *şenlik* “ay.” SivS DŞ 692; SivS K 355; SivS T 331, TT *şenlik* “1. Şen olma durumu; 2. Belli günlerde yapılan, coşku veren eğlendirici gösterilerin tümü, bayram; 3. *sin.* ve *tiy.* Festival; 4. *mec.* Sevinç, neşe” TS 2215.

Menz (2009: 105), *şenniyh* “halk, şenlik, kalabalık” sözcüğünün Erm. *şēn* sözcüğünden geldiğini ifade eder. Ayrıca bk. Eren 1999: 385.

Düğün, bayram, şennik derler, 23 Nisan, 19 Mayıs.

şepik alkış. ✓ *şepik* (< *şep* ‘yansıma sesi’+ *ik* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *şepik* “alkış” DS X 3761, Siv. Ağzı *şepik* “ay.” SivS DŞ 692; SivS K 355.

Şepik çal da deniy, şaplah çal de olıy.

şeremet 1. Eli çabuk, çalışkan; 2. Akıncılar ilçesinde kullanılan soyad. ✓ krş. Kıp. *şerement* “becerikli, elinden iş gelen” Kıp.TS 251, An. Ağ. *şeremet* “çalışkan, becerikli, eli çabuk, çevik” DS X 3762, Siv. Ağzı *şeremet* “ay.” SivS K 355; SivS T 332.

Ağmet eline çok şeremettür.

Şeremet şeremet yürüy.

şeyit şehit. ✓ *şehit* (iç seste *h* > *y* ünsüz değişimi) > *şeyit*. Ar. *şehīd* “din veya yüksek bir ülkü uğrunda ölen kimse” OsmTL 1149; krş. TT *şehit* “kutsal bir inanç veya ülkü uğruna ölen kimse” TüS 2211.

Amcam var benüm biliy misin şeyit mezarlığının hemen altında.

şıvgın çıvgın, sürgün, filiz. ✓ *çıvgın* (söz başı sızıcılaşma) > *şıvgın* (< *çiv-* ‘filiz vermek’+*-gın* ‘filden isim yapım eki’ Eren 1999: 91); krş. EOT *şığva* (*şıvga*) “taze dal, filiz, fidan, körpe” TS V 3663, An. Ağ. *şıvgın* II “filiz” DS X 3774, Siv. Ağzı

şıvgın “ay.” SivS DŞ 693; SivS K 356; SivS T 333, TT *şıvgın* “1. Budanmış yaşlı ağaçların budanan yerlerinden çıkan taze sürgün, *şıvgın*; 2. Rüzgâr ve karla karışık yağın yağmur, *şıvgın*” TüS 2223, *şıvgın* “*şıvgın*” TüS 540.

Dallardan şıvgın atmış.

şifor şoför. ✓ *şoför* > *şifor* (< Fr. *chauffe-bain* TüS 2229); krş. TT *şoför* “1. Sürücü; 2. Mesleği araba kullanmak olan sürücü” TüS 2229.

Ganser hastasığdı, bir sene Sivas’a götürdü, arabamız yoh, çocuğun şiforluğuda yoh, İstanbul’dığdı öğrenemedi, buriya geldi.

şilte yorgan yününün içine konduğu bez, çarşaf. ✓ krş. An. Ağ. *şilte* I “5. Yatağın, yorganın iç yüzü” DS X 3778, Siv. Ağzı *şilte* “ay.” SivS DŞ 693; SivS K 356; SivS T 333, TT *şilte* “üstünde oturulan, yatılan, içi yünle, pamukla doldurulmuş döşek” TüS 2225.

Eren (1999: 386), *şilte* “içi yün ve pamukla doldurulmuş döşek” sözcüğünün Ar. *şilta*’dan, Gülensoy (2007: 845) ise Moğ. *silta* sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Yorgan şiltesi, yastuh şiltesi olıy.

şimdik şimdi. ✓ *şimdi* > *şimdik* (< *şimdi*+k¹⁴⁴); krş. ET *amti* “şuan” < *am sözcüğüne gelen zaman zarfı eki+*ti* ED 156, *amti* “şimdi” < *am “şu an” isimden zarf türeten +*ti*/*di*; *amti* “şimdi” < *am “şu an”; Uyg. *amti* “ay.” (Ayazlı 2016: 50), Kar. *emdi/imdi* “Oğuzcada şimdi” DLT 62, EOT *imdi* “şimdi” BL 97, Kıp. *emdi/imdi* “şimdi, derhal” CC 62, EOT *şindi* “şimdi” TS V 3669, *şimdirek* “şimdiki, şimdiki hâlde, şu sıra” TS V 3668, *şimden gerü* “bundan sonra, bundan böyle” TS V 3666, An. Ağ. *şindi* [*şimcik, şimdik, şinci*] “şimdi” DS X 3780, Siv. Ağzı *şindi* “ay.” SivS C 263, Siv. Ağzı *şindik* “ay.” SivS DŞ 693, TT *şimdi* zf. “1. Şu anda, içinde bulunduğumuz zamanda; 2. Az sonra, yakında; 3. Az önce, biraz önce, demin; 4. Artık, bundan böyle, bu duruma göre” TüS 2225.

¹⁴⁴ Koç (2010: 57), *şimdi* zarfı ve *gibi* edatının sonundaki /k/ sesinin ok/ ök kuvvetlendirme edatının kalıntısı olduğuna dair yaygın bir görüşün olduğunu ifade eder.

Gülensoy (2007: 845), *şimdi* “şu anda, içinde bulunduğumuz zamanda” sözcüğünün OT döneminde *uş* “şimdi, işte” (DLT)+ *imdi* “imdi” (DLT) biçimlerinin kullanıldığını ifade eder. Tekin (2013: 300), *şimdi* sözcüğünün EOT *uş imdi* sözcüklerinin birleşmesiyle oluştuğunu ifade eder.

Şimdik suyu ben aldım sıvaracağam, dedi ki su bağa ahiy.

şinik tahıl ölçü birimi. ✓ krş. EOT *şinik* “7,5 kilo hacminde hububat ölçeği” TS V 3669, Osm. *şinik* “ay.” (Dankoff 2004: 252), Kıp. *şinük* “şinik, bir tür tartı” Kıp.TS 253, An. Ağ. *şinik* “tahıl ölçeği” DS X 3780, Siv. Ağzı *şinik* “sekiz kiloluk ölçü” SivS DŞ 693; SivS K 356; SivS T 333, TT *şinik* “1. Tahıl için kullanılan sekiz kiloluk ölçek; 2. sf. Bu miktarda olan” TüS 2226.

Eren (1999: 387), *şinik* “tahıl ölçeği” sözcüğünün Rumcadan geldiğini ifade eder.

Gödük, ruppa, kile, şinik hepsi de var.

şire sebzelerin dibine dökmek için hayvan gübresinin sulandırılması. ✓ *şiral şire* < Far. *şīre* “şıra” OsmTL 1167; krş. An. Ağ. *şire* “1. Şıra, üzüm ve öteki meyvelerin suyu, şekerli su” DS X 3783, Siv. Ağzı *şire* “ay.” SivS DŞ 693; SivS K 357; SivS T 334, TT *şire* “1. Henüz mayalanmamış üzüm suyu; 2. Bazı sebze ve meyvelerin özü; 3. *argo* Süzölmüş afyon” TüS 2222.

Gübriy sulandırıyruḥ, şire yapıyruḥ.

şirne- şıarmak. ✓ *şirne-* (< Far. *şirin* ‘şirin, sevecen’ OsmTL 1167+ Tü. +e- ‘isimden fiil yapım eki’); krş. Osm. *şirinle-* “fırsatçılık etmek, hileye başvurmak” (Dankoff 2004: 252), An. Ağ. *şirne-* [*şirinle-*] “1. Yaramazlık etmek, şıarmak; 2. Birine nedensiz, kabadayca çatmak, sataşmak” DS X 3785, Siv. Ağzı *şirne-* “ay.” SivS DŞ 693; SivS K 357; SivS T 334.

Ne şirniysin rahat durun da oturun, terbiyeli olun.

şirşef çirkef. ✓ *çirkef* (söz başı sızıcılışma) > *şirkef* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi) > *şirşef*; bk. *keşef*.

Şirşef eşşek de üstünden atar seni.

şirve şive. ✓ *şive* (söz içi ünsüz türemesi) > *şirve*. Far. *şīve* “söyleyiş” OsmTL 1168; krş. TT *şive* “1. Söyleyiş; 2. Tarz, tavır, üslup; 3. Naz, eda” TüS 2229.

Senin şirven buriya tutmıy.

Garadeniz’inen bizim şirvemiz bir mi?

şişek bir yaşından büyük koyun, kuzu ile koyun arası. ✓ krş. ET *tişek* “süt dişleri kaybetme; iki yaşında koyun” < *tişe-* ED 563, Kar. *tişek* “iki yaşında koyun” DLT 167, EOT *şişek* “iki yaşında koyun” TS V 3669, Kıp. *şişek* I “iki veya üç yaşında dişi koyun; 2. Oğlak, keçi yavrusu” Kıp.TS 254, An. Ağ. *şişek* “1. 1-2 yaşında koyun; 2. Kuzulama dönemine girmiş ya da doğurmuş sütlü koyun; 3. 1-2 yaşında erkek koyun; 4. Enenmiş koç; 5. Doğurmamış genç manda” DS X 3786- 3787, Siv. Ağzı *şişek* “ay.” SivS DŞ 693; SivS K 357; SivS T 334, TT *şişek* “1. İki yaşındaki koyun; 2. Kuzulama dönemine girmiş veya doğurmuş koyun” TüS 2227.

Eren (1999: 389- 390), *şişek* sözcüğünün *tişe-* “diş çıkarmak” fiilinden –k ekiyle türetildiğini ifade eder.

Goyunna guzunun arası, bir yaşında sekiz on aylıh, o şişek genelde dişisi.

şor çok tuzlu yemek. ✓ *şor* < Far. *şūr* “1. Tuzlu, çorak arazi; 2. Acı; 3. Tuzlu” (Kantar 2015: 981); krş. EOT *şor* II “tuzlu (su)” TS V 3680, An. Ağ. *şor* I “2. Bir çeşit tuzlu peynir, çökelek; 3. Tuzlu, beyaz toprak; 4. Tuzlu, acı su; 5. Tuzlu ayran; 6. Koyunlara içirmek için hazırlanan tuzlu su; 7. Acı ve ekşi” DS X 3790, Siv. Ağzı *şor* “tuzlu ayran” SivS DŞ 693; SivS K 357; SivS T 334.

Eren (1999: 98), *şor* “tuzlu” sözcüğünün Far. *şōr*’dan geldiğini ifade eder.

Şor gibi etmişsin bunu.

şoruh 1. Şoruh, tuzlu yemek; 2. Tuzlu toprak. ✓ *çorak* (söz başı sızıcılaşma, söz içi ünlü daralması ve söz sonu sızıcılaşma) > *şoruh*. Far. *şorak* “verimsiz arazi; (su için) acı” (Eren 1999: 98); krş. EOT *şorak* “tuzlu, çorak” TS V 3680, An. Ağ. *şorah* I “1. Çorak; 2. Damlara serilen tuzlu toprak”, *şorah* II “1. Ekşimsi; 2. Çok tuzlu” DS X 3791, TT *çorak* “1. Verimli olmayan (toprak), 2. Acı (su), 3. *mec.* Verimsiz, kısır; 4. Toprak damlara çekilen, su geçirmeyen killi toprak; 5. Bazı toprakların yüzünde

beyaz bir katman durumunda toplanan ve eskiden barut yapmakta kullanılan potaslı, sutlu tuz” TüS 562.

Sağır (1995: 426), *şorik* “dana, kuzu gibi hayvan yavrularına verilen tuzlu yal” sözcüğünün Far. *şūr*’dan geldiğini ifade eder.

Tuzlu oldıysa şor da olıy şoruğ da olıy.

şuşehri Suşehri, Sivas ilçesi. ✓ *suşehri* (gerileyici ünsüz benzeşmesi) > *şuşehri* < (ET *suv* ‘su’ ED 786 >) *su* + (Far. *şehr* ‘şehir’ OsmTL 1150 >) *şehir*+i “iyelik 3. tekil kişi”; krş. TT *Suşehri* “Sivas iline bağlı ilçelerden biri” TüS 2176.

Gül kızım var Şuşehrinde de.

tahtı 1. Takı, ziynet eşyası; 2. Süs için takılan herhangi bir şey; 3. Düğünlerde takılan para, altın vs. ✓ *takı* (söz içi sızıcılışma) > *tahtı* (< *taht-* ‘takmak’+*-ı* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 851); krş. ET *tak-* “birine bir şey takmak” ED 464, Kar. *tak-* “takmak, Oğuzca sözcük, herhangi bir ip yine bir şeye takılırsa yine böyledir” DLT 238, An. Ağ. *takı* “1. Geline verilen armağan; 2. Güveye verilen armağan; 3. Düğüne gelenlerin getirdikleri armağan; 4. Kadınların takındıkları değerli süs eşyası, mücevher” DS X 3807, Siv. Ağzı *tahtı* “ay.” SivS DŞ 694; SivS K 360; SivS T 337, TT *takı* “1. Çoğunlukla evlenen veya nişanlanan birine armağan olarak verilen, küpe, bilezik, yüzük, zincir gibi şeylerin tümü; 2. Kadınların ziynet eşyası, asım takımı; 3. Adın başka bir kelime ile ilgili kurmak üzere olduğu durum eki; 4. Cümleler ile kelimeler arasında ilişki kurmaya yarayan kelimeler” TüS 2248.

Yārim çiçek tahtısı/ Bahar gösterir gışı/ Gene doğdu gönlüme/ Yārin baygın bahtısı.

takım 1. Takım, herhangi bir şeyin bütünlük oluşturan parçalarının tamamı; 2. Takım elbise. 3. Altın takımı. ✓ *takım* (söz içi sızıcılışma) > *tahtım* (< *taht-* ‘takmak’+*-ım* ‘fiilden isim yapım eki’ Sağır 1995: 426); krş. An. Ağ. *tahtım* III “kadınların takındıkları değerli süs eşyaları, mücevher” DS X 3808, TT *takım* “1. Bir işte veya bir yerde kullanılan eşya ve aletlerin tamamı, ekipman; 2. Meslek, davranış, durum vb. yönlerden birbirine uyan kimselerin oluşturduğu topluluk; 6. Takım elbise” TüS 2249.

Tahım taḥlavat ilâzım bize var mı?

tahta tahta, ağaçtan yapılmış nesne. ✓ *tahta/ tahta* < Far. *tahte* “tahta” OsmTL 1193; krş. EOT *tahta* I “1. Top, kumaş topu”, *tahta* II “tabut”, *tahta* III “tarlanın ekilmeye hazırlanmış veya ekilmiş parçaların her biri” TS V 3701, TT *tahta* “1. Çeşitli işlerde kullanılmak üzere düz, enlice, uzun ve az kalın biçimde işlenmiş ağaç parçası” TüS 2245.

Eren (1999: 391), *tahta* “düz, enlice, uzun ve az kalın biçilmiş ağaç” sözcüğünün Far. *taxta* sözcüğünden geldiğini ifade eder.

Gızını dōğmiyen dizini dōğer/ Oğlunu dōğmiyen kesesini dōğer / Basgusuz tahtly yel atar/ Yel atmazsa eller atar.

tahtasız 1. Akılsız, deli; 2. Deli dolu, uçarı. ✓ *tahtasız* (< Far. *tahta* OsmTL 1193+ Tü. +*sız* ‘isimden isim yapım eki’).

Tahtasız tahtasız gonusma gız.

tahtıramet 1. Evde oturmak için kullanılan divan benzeri ev eşyası; 2. Fare ulaşmaması için evin yüksekçe yerine yapılan asma terek. ✓ krş. An. Ağ. *tahtıraman* [*tahtırvan*] “eskiden gelinler baba evinden alıp götürmeye yarayan atlı araba” DS X 3804, Siv. Ağzı *tahtıman* “ay.” SivS DŞ 694; SivS K 359.

Eksüden hep etleri ekmekleri tahtıramete koyardı.

tandur tandır. ✓ *tandır* (söz içi *ı* > *u* ünlü değişimi) > *tandır*. Ar. *tennūr* “fırın” OsmTL 1259; krş. EOT *tennur* “tandır” BL 106, An. Ağ. *tandır* I “odunun yakılarak kömür yapıldığı fırın” DS X 3819, Siv. Ağzı *tandır* “ay.” SivS DŞ 694; SivS K 360, TT *tandır* “1. Yere çukur kazılarak yapılan bir fırın türü; 2. Bazı yerlerde, kışın ayakları ısıtmak amacıyla alçak bir masanın altına mangal konulup üstüne yorgan örtülerek yapılan düzen” TüS 2260.

Eren (1999: 393), *tandır* “1. Yere çukur kazılarak yapılan bir çeşit fırın” sözcüğünün Ar. *tannūr*’dan geldiğini ifade eder.

tanış tanıdık kişi, eş dost, akraba. ✓ *tanış* (< *tanı-* ‘tanımak’-ş ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *tanuş*-¹⁴⁵ < *tanu-* “birini tanımak, tanışmak” ED 526, Kar. *tanuş*- “karşılıklı tavsiyelerde bulunmak” DLT 264, EOT *tanışık* II (*danışık* II) “tanışlık, ülfet, ünsiyet” TS V 3729, *tanış olmak* “aşinalık tesis etmek” TS V 3729, Kıp. *tanış* “bildik, tanıdık” Kıp.TS 262, Osm. *tanış* “tanıdık” (Dankoff 2004: 255), An. Ağ. *tanıdık* [*tanış*] “bildik, ahabap” DS X 3820, Siv. Ağzı *tanış* “ay.” SivS K 360, Siv. Ağzı *tanışık* “ay.” SivS DŞ 694; SivS T 637, TT *tanış* “tanıdık kimse” Tüs 2262.

Burda da tanışın var mı?

tapan kar kürümeye ve sürülmüş tarlayı düzeltmeye yarayan çiftçi aleti. ✓ krş. ET *taban* “ayak tabanı; Uyg. bitki adı; Uyg. dağ geçidi” ED 441, *tabanla-* “ezmek, ezmek için çiğnemek; tarlaya rulo yapmak” < *taban* ED 442, Kar. *tabanla-* “(deve) toynakla tekmelemek” DLT 486, DLT 172, EOT *taban* (*tapan*) “1. Ekincilerin tohumu örtmek ve toprağı düzlemek için tarlaya gezdirdikleri ağaç ya da demir; 2. Binalarda çatının üzerinde dayandığı ağaç” TS V 3690, An. Ağ. *tapan* I “tohum ekildikten sonra tarlayı düzeltmeye yarayan yassı ağaç, sürgü” DS X 3823, Siv. Ağzı *tapan* “ay.” SivS DŞ 694; SivS K 361; SivS T 338, TT *tapan* “tarlaya atılan tohumu örtmek için gezdirilen, ağaçtan geniş araç, sürgü” Tüs 2266.

Eren (1999: 394), Türkçe *taban* sözünün yan biçimi olduğunu, Tietze ve Dankoff’un Ermenice *dap’an*’dan kalma alıntı olduğu görüşünü aktarır.

Harman sıvarlardı, tapanınan el tapanıynan, öküz tapanıynan. Bi de gar sürürsün.

tar tavukların gece tünedikleri yüksekçe tahta; terek. ✓ krş. An. Ağ. *tar* I “tavukların kümeslerde tünedikleri ağaç” DS X 3830, Siv. Ağzı *tar* “ay.” SivS DŞ 695; SivS K 361; SivS T 338.

Eren (1999: 394) ve Menz (2009: 105), *tar* “tavukların kümeslerde tünedikleri sırık” sözcüğünün Erm. *t’ar*’dan geldiğini ifade eder. Gülensoy (2007:

---

¹⁴⁵ Clauson (1972: 526), *tanuş*- fiilinin *tanış*- fiiliyle bağlantılı olduğunu ifade eder.

860), *tar* “sal” sözcüğünün OT *tar* “kelek, ırmaklarda sal” (DLT¹⁴⁶) olarak kullanıldığını dile getirir.

Tavuhlar düneme yapıyler, üstlerine çıhıyler gece ona tar deyiler.

tarah 1. Tarak, saç tarağı; bir şeyi düzeltmeye yarayan dişli alet; 2. Mızrak biçiminde yün tarama aleti. ✓ *tarak* (söz sonu sızıcılaşma) > *tarah* (< *tara-* ‘taramak’+*-h* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *tarğak* < *tara-* “taramak” ED 539, Kar. *targak* “ay.” DLT 6, EOT *tarak* “tarak” BL 68, *tarakçı* “tarayıcı” TS V 3761, Kıp. *tarak* “ay.” Kıp.TS 263, An. Ağ. *tarak* III “dokuma tezgâhlarındaki mekik”, *tarak* IV “tarlayı ekildikten sonra tohumu örtmeye yarayan dişli araç”, *tarak* V “deve hamutlarındaki tahta bölümlerin deliğine geçirilen ağaç parça”, *tarak* VI “taş yontmaya ve düzeltmeye yarayan bir çeşit araç” DS X 3831, Siv. Ağzı *tarah* “yünün iğ yapıldığı araç” SivS K 361, TT *tarak* “1. Saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç; 2. Bahçıvanlıkta toprağın taşını ayıklamak için kullanılan, ucu bu biçimde araç, tırmık; 3. Dokuma tezgâhlarında, dişleri arasında arış ipliklerinin geçtiği tarak biçiminde araç; 4. Bazı kuşların başında bulunan yelpaze biçiminde tepelik; 5. İnsanda ayağın yüksek olan üst bölümü; 6. Suda yaşayan hayvanlarda solungaç” Tüs 2268.

Gülensoy (2007: 860), *tarak* “saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç” sözcüğünün ET *targak* < *tar(a)-(g)ak* biçiminden geldiğini ifade eder.

Saç tarağ var, kemük tarağ var, atların tarağ var ona da gaşoğ deyiler.

taranla- 1. Yağmalamak; 2. Alt üst etmek. ✓ *talánla-* (söz içi *l~r* nöbetleşmesi) > *taránla-* (< *tala-* ‘dalamak’+*-n* ‘fiilden isim yapım eki’+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’/**tara-n+la-*); krş. ET *tala-* “zarar vermek, yağmalamak” ED 492, Uyg. *talaş-* “kavga etmek, talaşmak” < *tala-* “zarar vermek, yağma etmek” (Ayazlı 2016: 218-219), EOT *tala-* “ısırmak, sokmak, tırmalamak” BL 91, *talán* (*talav*) “yağma” TS V 3704, *taras* “yağma, garel” TS V 3762, Kıp. *tala-* “yağma etmek” Kıp.TS 259, Osm.

¹⁴⁶Ercilasun- Akkoyunlu (2019: 408), *tar* sözcüğü için “kelek. Bu da kılıftır. Tulumlar şişirilerek ağızları bağlanır. Sonra birbirine bağlanarak su üzerinde bir yüzey oluşturur. Üzerinde oturup suyu geçerler. Kamış ve dallardan da yapılabilir. Yabaku ve Tatar lehçesinde.” anlamı verilir.

tala- “yağmalamak” (Dankoff 2004: 254), An. Ağ. *tala-* I “kaplamak, bürümek”, *tala-* II “ağrıyacak ve kızaracak biçimde sürtünmek, dalamak”, *tala-* III “köpek ısırmak” DS 3813, *talán* “karma karışık” DS X 3813, TT *talán* “yağma”, *talánla-* “dağıtmak” TüS 2254.

Eren (1999: 392), *talán* “yağma, çapul” < *tala-* + *-n* “yağmalamak, çapullamak” sözcüğünün çağdaş diyalektlerde *talú*, *talav* biçimlerinin olduğunu ve Türkçeden Farsçaya *talān*, *tālān* “yağma” anlamıyla geçtiğini ifade eder.

Anadolu ağızlarında görülen ses olaylarından *l* ~ *r* nöbetleşmesi örneklerinden bazıları için bk. Küçük 2013: 54: krş. *belki* ~ *berki*, *bilfiil* ~ *birfiil*, *zelzele* ~ *zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağızında da pek çok örnekte rastlarız: *kengel* ~ *kenger*, *gelek* ~ *gerek*, *çelmik* ~ *çermik*, *gulk* ~ *gurk* vb.

Taranlamaḥ, yağmalamaḥ, çalmaḥ.

tay I at veya eşek yavrusu. ✓ krş. ET *tay* “bir veya iki yaşında tay” ED 566, Kar. *tay* “ay.” DLT 100, Kıp. *tay* “ay.” Kıp.TS 266, TT *tay I* “üç yaşına kadar olan at yavrusu” TüS 2290.

Eren (1999: 398), *tay* “üç yaşına kadar olan at yavrusu” sözcüğünün Türkçeden belli başlı komşu dillere de geçtiğini ifade eder.

Atın tayı olıy, eşşeḡen tayı olıy.

tay II at veya eşek yükü. ✓ *tay* < Far. *tāy* “hayvanın bir yanındaki yük” (Eren 1999: 399); krş. EOT *tay* “hayvan yükünün bir dengi; denk, eş, misil” TS V 3774, An. Ağ. *tay I* “eşit, denk, yaşıtlı”, *tay II* “1. Hayvanın bir yanındaki yük; 2. Ot ya da ekin yığını; 3. Tütün dengi; 4. Denk, çuval; 5. Bir küfe ağırlığında” DS X 3850, Siv. Ağzı *tay* “ay.” SivS DŞ 696; SivS K 363; SivS T 339, TT *tay* “1. Denk, eşit, eş; 2. Hayvanın bir yanındaki yük” TüS 2290.

At eşşek yükü, bir taraḡı tay. Yükü taylayıp ondan sonra atı eşşeḡen arasına çekip yüklüyor.

tayla- yükü iki eşit parçaya bölmek, yüklemek. ✓ *tayla-* (< Far. *tāy* ‘yarım yük’ Steingass 1998: 278 >) *tay+* Tü.+*la-* “isimden fiil yapım eki”; krş. An. Ağ. *tayla-* I

“hayvanlara yük yüklenirken iki yana eşit ağırlık koymak”, *tayla-* II “tütün denklelerini düzgün biçimde yığmak” DS X 3852- 3853, Siv. Ağzı *tayla-* “ay.” SivS DŞ 696; SivS K 364; SivS T 339.

Atı tayladın mı hazır mı?

tebe tepe. ✓ *tepe* (söz içi ötümlüleşme) > *tebe*; krş. ET *töpü* “zirve, özellikle dağın başı veya insanın kafası; buradan anlam genişlemesiyle tepe” ED 436, Uyg. *töpö* “tepe (ağacın tepesi)” (Ayazlı¹⁴⁷ 2016: 244), Kar. *tepe* “dağ” DLT 438, *töpü* “dağın tepesi, tepe; insanın tepesi, başın üstü” DLT 431, EOT *depe* “1. Tepe; 2. Başın üst kısmı” BL 60; TS II 1086, Kıp. *tebe* I (*tepe, depe*) “tepe” Kıp.TS 267, Siv. Ağzı *tepelik* “evlenecek kızın çeyizde kafasına takılan boncuklu pullu bez” SivS K 366, TT *tepe* “1. Bir şeyin en üstteki bölümü; 2. Bir yerin, bir nesnenin üstü; 3. Birinin yanı başı” TüS 2324.

Eren (1999: 402), *tepe* sözcüğü kökeninin açık olarak bilinmediğini ifade eder.

Kürdüğ vardı, yuğ eyirmeye yarıydı. Onun tebesi de var.

teğür şaşılacak derecede çeşitli, farklı, türlü. ✓ *devir* (söz başı ötümsüzleşme ve söz içi sızıcı nöbetleşme) > *teğür*. Ar. *devr* “dönme” OsmTL 205; krş. EOT *tevir* “türlü” TS V 3796, An. Ağ. *tevir* [*tevür*] “1. Çeşit, tür; 2. Durum, biçim; 3. Renk” DS X 3902, Siv. Ağzı *tevir* “ay.” SivS DŞ 698; SivS K 368; SivS T 344, TT *devir* “5. Sürekli ve düzenli değişme” TüS 647.

Teğür türlü ne gonaşlıysin.

tekmük tekme. ✓ *tepmük* (gerileyici ünsüz benzeşmesi) > *tekmük* (< *tep-* ‘tepmek’+*-mük* ‘filden isim yapı eki’); krş. ET *tep-* “birini tekmelemek; vurmak, tokatlamak” ED 435, Uyg. *tep-* “ay.” (Ayazlı 2016: 232), Kar. *tep-* “ay.” DLT 10, EOT *dep-* “tepmek, tekme atmak” BL 87, *depme*, (*depçük*) “tekme” TS II 1093, Kıp. *tep-* “ay.” Kıp.TS 270, An. Ağ. *tekmük* “tekme” DS X 3866, Siv. Ağzı *tepink* “çifte, tekme” SivS

¹⁴⁷ Ayazlı (2016: 245), *töpö* sözcüğünün son takı biçiminin varlığından bahseder.

C 264, Siv. Ağzı *tekmek* “vurmak” SivS DŞ 696; SivS K 364, TT *tekme* “1. Ayakla vuruş; 2. Hayvanın art ayağıyla vurması” TüS 2305.

Sağır (1995: 426), *tekmüg* “tekme” sözcüğünün ET *tepük* olarak kullanıldığını ifade eder. Eren (1999: 400), *tekme* “1. Ayakla vuruş” sözcüğünün *tep-* “(hayvan) ayağıyla vurmak” fiilinden *-me* ekiyle türetildiğini, *p* sesinin *k*'ye çevrildiğini ifade eder.

tep- fiiline gelerek soyut ve somut adlar türeten *-mIk/-mUk* eki için bk. Güzel, 2019: 460; krş. *işe-mik* “sidik”, *kes-mük* “kesilmiş süt” vb.

O günner bi de bağıdım ki, aha burdan suyu buradan goyuverdiler ya, gız heç haberim yoğ Sabağ gaden ağımış, gız aha buradan bi tekmük nolur bi tekmüklesen.

tekmükle- tekmelemek. ✓ *tepmükle-* (gerileyici ünsüz benzeşmesi) > *tekmükle* (< *tep-* ‘tepmek’+ *-mük* ‘fiilden isim yapım eki’+*-le-* ‘fiilden isim yapım eki’);

tep- “tepmek, vurmak” fiilinden işin sonucunda “artıklık, küçüklük ve parça” anlamlarında adlar türeten *-mIk/-mUk* eki için bk. Korkmaz 2009: 99; Banguoğlu, 2007: 272; krş. *kıy-mık*, *kus-muk*, *at-mık* vb.

Keçeleri yuğu goyılar, şalları tekmükliyi tekmükliyi şal olıy.

telek kuşun ve tavuğun kalın tüyleri. ✓ krş. Osm. *tel* “kuş tüyü, telek” (Dankoff 2004: 260), An. Ağ. *telek* [*telenk*] “1. Kuş, tavuk vb. hayvanların kanat kalemeleri; 2. Kuş, tavuk gibi hayvanların tüyleri” DS X 3868, Siv. Ağzı *telek* “kanatlı hayvanların kalın tüylerine verilen ad” SivS DŞ 696; SivS K 365; SivS T 341, TT *telek* “ay.” TüS 2311.

Eren (1999: 400), *telek* sözcüğü kökeninin açık olarak bilinmediğini ifade eder.

Gönül düştü bir gaşları garaya/ Zalım felek geldi girdi araya/ Ne dadı var otursam da saraya/ Durnam teleklerin telleri hani?

telifon telefon. ✓ *telefon* (*e > i* ünlü değişimi) > *telifon*. (< Fr. *téléphone* TüS 2310); krş. TT *telefon* “1. Konuşmaları ileten ve yansıtan düzenek; 2. Birbirinden uzakta bulunan kişilerin konuşmasını sağlayan aygıt” TüS 2310.

Telifon yoharda gomşu varıdı, onun garısı Istanbul'da, yarin gocası gededeğmiş, Hatice abla aha şimdi telifon geldi ki, nolursun gabağ varısa bağa yolla.

telis çuval. ✓ *telis* < Ar. *tillīs* “eyer çuvalı” (Steingass 1998: 323); krş. An. Ağ. *telis* “keten ya da kendirden seyrek dokunmuş çuval” DS X 3871, Siv. Ağzı *telis* “iri örgülü büyük torba” SivS DŞ 697; SivS K 365; SivS T 341, TT “bitkisel tellerden yapılmış, kaba örgülü büyük çuval” TüS 2313.

Eren (1999: 401), *telis* < *teliz* “bitkisel tellerden yapılmış, kaba örgülü büyük çuval” sözcüğünün Ar. *tilis*, *tallīs* biçimlerinden geldiğini ifade eder.

Telis çuvalı var o da örme, gahverengi büyük çuval, şuanke çuvallar varya onnardan çoğ büyük olur.

temüz temiz. ✓ *temiz* (i > ü ünlü değişimi) > *temüz*. Ar. *temyiz* “iyiyi kötüden ayırt etme” OsmTL 1253; krş. An. Ağ. *temüz* “temiz” DS X 3876, TT *temiz* “1. Kirli, lekeli, pis, bulaşık olmayan, arı (I), pak, münezzeh, hijyen, hijyenik; 2. Özenle yapılmış; 3. Çok az kullanılmış veya hiç kullanılmamış olan, özürlü olmayan; 4. Ahlakça lekesiz, necip, nezih; 5. Sabıkasız; 6. Kirli, lekeli, bulaşık olmayan bir şekilde” TüS 2318.

Eli yüzü temiz, şeker gibi çocuğsun.

teneşür teneşir. ✓ *teneşir* (i > ü ünlü değişimi) > *teneşür*. Far. *ten-şūy* “1. Ölü yıkayıcı; 2. Teneşir” OsmTL 1259; krş. TT *teneşir* “üzerinde ölü yıkanan ayaklı tahta, salacak, teneşir tahtası” TüS 2321.

Teneşüre gelesice.

tengirek yün eğirmekte kullanılan ağaçtan alet. ✓ *tegirek*¹⁴⁸ (söz içi ünsüz türemesi) > *tengirek* (< *tengir- ‘dönmek’+ -ek ‘araç gereç adları yapan ek’); krş. An. Ağ. *tengerek* “yün eğirmeye yarayan tahta araç, iğ” DS X 3878, Siv. Ağzı *tengirek* “ay.” SivS DŞ 687; SivS K 366; SivS T 342.

¹⁴⁸ Clauson (1972: 485), *tegir- fiilinden türeyen *tegre* adının “çevre” anlamına geldiğini, zarf ve edat olarak kullanıldığında ise “etrafında, civarında” anlamlarına sahip olduğunu ifade eder.

Gülensoy (2007: 880), *tenger* “yün eğirmeye yarayan araç, iğ” sözcüğünün OT *tegre* “çevre, daire, değre” (DLT) olarak kullanıldığını, *n* sesinin türeme olduğunu ifade eder.

Özmen (2010: 24), *dērmēn* sözcüğünü, **tek-* “dönmek, dolaşmak, devretmek” fiil köküne dönüşlü/ geçişli fiiller türeten *-r-* eki ve üzerine Türkçenin yaygın *-mAn* eki ile (*değirmen* < *teğirmen* < **tek-i-r-men*) açıklamaktadır. **teg-* fiilinden: Kar. *teğirme* “para, değirmen taşı, pide gibi yuvarlak olan (şey)” DLT 215, *değirmen* “değirmen” DLT 159, *tegre* “bir şeyin çevresi, etrafı” DLT 135, *tegrek* “bir şeyin halka şeklindeki yuvarlak kenarı” DLT 208, EOT *teker* “tekerlek, daire” TS V 3788, *tekerek* “1. Kurs¹⁴⁹” TS V 3788, Kıp. *teğirme* Kıp.TS 268 sözcüklerinin de türetildiğini düşünmekteyiz. Bu kökten türeyen sözcükler etrafında dönen, yuvarlanan anlamlarına sahip sözcükler olup, ağızlarda var olan *tengirek* sözcüğü de aynı kökten gelmekte, eylemini gerçekleştirirken kendi etrafında dönmektedir.

*tek-i-r- “dönmek” fiilinden araç gereç adları türeten *-Ak* eki için bk. Korkmaz 2009: 70; krş. *basak*, *bıçak*, *tekerlek* vb. Ağızlarda söz içi *-n-* türemesi için bk. *kılıç* > *kılınç*, *palyaço* > *palyanço*, *bilezük* > *bilenzük* vb.

Yuğ darağdan darıyruğ, beğle çıhrığın iğın ucuynan büküyrük büküyrük golumuza geçiriyruk halga ediyruk iğın gafasında bir tengirek şeyi var burada bir çivinen delmişler ona biz iğ deyirük.

tentene tığ ile yapılan dantel. ✓ *tentene* (< Fr. *dentelle* TüS 2323); krş. An. Ağ. *tentene* “dantel” DS X 3881, Siv. Ağzı *tentene* “ay.” SivS DŞ 697; SivS K 366; SivS T 342, TT *tentene* “dantel” TüS 2323.

Bizimkinner de söylerler, dantel işlemeye tentene, tentene işlerler ganaviçeden örnek de, o tığla olan şey.

terek 1. Ahırda ve kümeste tavukların tünemesi için koyulan yüksek tahta; 2. Mutfaklarda tabak koymak için duvara sabitlenmiş bulunan tahtadan bölme, raf; 3. Dolap. ✓ krş. ET *térek* “kavak” ED 543, Kar. *tirek* “kavak ağacı (Populos)” DLT 178, *tireklik* “kapı için hazırlanan direklik (ağaç)” DLT 223, EOT *terek* “1. Tabak; 2.

¹⁴⁹ Devellioğlu (2015: 607), *kurs* “yuvarlak ve yassı nesne” anlamındadır.

Raf” TS V 3793, Kıp. *terek* I “ağaç, hurma ağacı”, *terek* II “direk” Kıp.TS 271, An. Ağ. *terek* I “1. Raf, sergen; 2. Tavuk küsmelerindeki tünek; 3. Köy evlerinde ocağın iki köşesindeki oturmaya yarayan küçük setler; 4. Dolap, sandık ve çekmecelerdeki raf biçimindeki gözler; 5. Eski evlerde ocağın iki yanındaki kalın duvarlar oyularak yapılan ve ufak tefek şeyler koymaya yarayan göz”, *terek* IV “ağaç”, *terek* VI “asma” DS X 3889, Siv. Ağzı *terek* “ay.” SivS DŞ 697; SivS K 367; SivS T 343, TT *terek* “1. Evlerin veya dükkânların yüksekçe yerinde bulunan raf; 2. Başlık veya şapkanın öndeki çıkıntılı bölümü, *terek*” Tüs 2329.

Eren (1999: 404), *terek* sözcüğü kökeninin açık olarak bilinmediğini dile getirir. Gülensoy (2007: 884), *terek* sözcüğünün *tér-* “dermek” fiilinden *-ek* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Yukarıda baktığımız kaynaklarda *terek* sözcüğünün “ağaç” anlamında yoğunlaştığı görülmektedir. “raf” anlamının yanında “kapı için hazırlanan direklik” ve “tabak” anlamları da kaynaklarda yer almıştır. *terek* sözcüğü bahsi geçen araç gereçlerin yapı malzemesi olan ağaç türünün adı olmalıdır.

TT *kavak*, Az.T *govag*, Başk.T *tiräk*, Kaz.T *terek*, Kır.T *terek*, Özb.T *teräk*, Tat.T *tiräk*, Türkm.T *derek* (ağaç), Uyg.T *teräk* KTLS 454- 455, Al.T *terek* “kavak” (Naskali- Duranlı 1999: 175).

Mutfak dolabı yerine terek varıdı evelden.

terlik bere, şapka. ✓ *terlik* < *ter* “ter”+*lik* “isimden isim yapım eki” (Gülensoy 2007: 885); krş. ET *terlik* “teri emen şey” < *ter* ED 546, Kar. *terlik* “teri emmek için eyerin altına konan örtü” DLT 208, EOT *derlik* “üstten giyilen ince elbise” TS II 1110, An. Ağ. *terlik* “1. Beyaz patiskadan dikilen ya da yünden örülen, takke, başlık” DS X 3893, Siv. Ağzı *terlik* “ay.” SivS DŞ 698; SivS K 367; SivS T 343, TT *terlik* “ay.” Tüs 2331.

Şahpanın bi ufağna terlik deyrük, papağan bi ufağ var.

Tereğ olmayan kaskete terlik deyrük.

termaş küçük çocuklara özellikle kız çocuklara tatlı, güzel, güzellik anlamlarında hitap sözü. ✓ krş. An. Ağ. *termaş* I “uğursuzluk getirildiğine inanılarak sahibinin

ölümünden sonra ortada kalmış hayvan ya da eşya”, *termaş* II “dengesiz, düzensiz davranışları olan (insan ya da hayvan)”, *termaş* III “görünüşü iyi olmayan biçimsiz kimse” DS X 3893, Er. Ağzı *termaş* “güzellik” ErS S 427.

Kırzioğlu (1962: 234), *termaş* “sahibi yok derbeder kimse” sözcüğünün sahipsiz, ölüden kalma, miras malı anlamlarına geldiğini de ifade eder. Menz (2009: 105), *termaş* “nesne, şey, huysuz, hırçın, kargış” sözcüğünün Erm. *t'er+maş* sözcüğünden geldiğini ifade eder. Sivas ağzında *termaş* sözcüğünün anlam iyileşmesi ile “tatlı, güzel, güzellik” anlamında yaşadığı görülmektedir.

Gız çocuğlarına, ufahlara termaş sen mi geldin derlerdi.

teş büyükçe bakır leğen. ✓ *teşt* (söz sonu ses düşmesi) > *teş*. Far. *taşt* “leğen” OsmTL 1212; krş. Kıp. *teşt* “leğen” Kıp.TS 272, An. Ağ. *teş* I “büyük leğen” DS X 3897, Siv. Ağzı *teş* “ay.” SivS DŞ 698; SivS K 367; SivS T 343, TT *teşt* “çamaşır leğeni” Tüs 2340.

Eskiden teş derlerdi, şimdi leğene geçtik.

teşt bk. *teş*.

Ecük bah Dursun o teşt Meliha'nın.

tete teyze. ✓ krş. An. Ağ. *tete* “1. Teyze; 2. Hala; 3. Babaanne” DS X 3898, Siv. Ağzı *tete* “teyze” SivS DŞ 698; SivS K 367.

Li (2019: 187), *tete* “teyze” sözcüğünün Rusça veya başka bir Slav dilinden geçmiş olan bu sözcüğe, özellikle Kıpçak grubu Türk dillerinin birkaçında rastlandığını ifade etmektedir. Akıncılar yöresine mübadele ile gelenlerce *tete* sözcüğü kullanılmaktadır.

tetir ceviz yaprağı. ✓ krş. An. Ağ. *fetir* “cevizin yeşil kabuğu ve yaprağı” DS X 3899.

Tetirleri topladıh, gaynatıp çay yapıruh.

tevatür çok acayip, hiç bilinmeyen, hiç görülmemiş şey; ilginç, tuhaf. ✓ *tevatür* < Ar. *tevatür* “bir haberin ağızdan ağıza dolaşarak yayılması” OsmTL 1281; An. Ağ. krş. *tevatır* “çok” DS X 3901, Siv. Ağzı *tevatir* “çok, bol” SivS C 264, Siv. Ağzı

tavatır “çok iyi, çok güzel” SivS DŞ 696; SivS K 363, TT *tevatür* “1. Bir haberin ağızdan ağza yayılması, yaygın söylenti; 2. Bir haberi, yalan olarak söylenmiş bir söz üzerine birleşmeleri mümkün olmayan ve her zaman kendilerine güvenilen kimselerin bildirmeleri” Tüs 2341.

Yav ne gadar tevatür adamsın yav.

tevek pancarın kurumuş dalları. ✓ krş. EOT *değek* (*teğek, tevek, devek, diğek*) “asma filizi, asma kütüğü, asma dalı” TS II 1035- 1036, Kıp. *tevek* “üzüm çubuğunun taze dalı” Kıp.TS 272, An. Ağ. *tevek* “1. Asma, kavun, karpuz, kabak vb. bitkilerin dalları; 2. Kavun, karpuz, hıyar vb. bitkilerin yaprakları; 3. Asma yaprağı” DS X 3901, Siv. Ağzı *tevek* “ay.” SivS DŞ 698; SivS K 368; SivS T 344, TT *tevek* “ay.” Tüs 2342.

Eren (1999: 405- 406), *tevek* “1. Asma; 2. Bitki dalı” sözcüğünün *teğ-* fiilinden *-(e)k* küçültme ekiyle türetildiğini ifade eder.

Telek tavuğ telekleri olıy, tevek pancar tevekleri olıy.

tığ saman yığını. ✓ krş. An. Ağ. *tığ* I “1. Savrulmamış harman tınazı; 2. Savrulmuş harman tınazı; 3. Saman yığını” DS X 3908, Siv. Ağzı *tığ* “ay.” SivS DŞ 698; SivS K 368; SivS T 345.

Sağır (1995: 427), *tığ* “saman, tane karışımı, ezilmiş buğday yığını” sözcüğünün Far. *tîğ*’dan geldiğini ifade eder. Eren (1999: 406) ve Menz (2009: 106), *tığ* “saman yığını” sözcüğünün Erm. *t’el* sözcüğünden geldiğini söyler.

Çeç bũđda yığını, tığ bũđdayla saman garışık olan, bũđdaya çeç, diğeri de saman.

tıman don, pijama, iç çamaşır. ✓ *tuman* (söz içi *u > ı* ünlü değişimi) > *tıman*. Far. *tunbān* “don, şalvar” (Eren 1999: 418); krş. EOT *tuman* I (*tumman*) “1. Don; 2. Pehlivan kisbeti” TS V 3852, Osm. *ıtuman~ ıtumman* “şalvar” (Dankoff 2004: 266), An. Ağ. *tuman* I [*tıman*] “1. Don, şalvar; 2. Pantolon” DS X 3989- 3990, Siv. Ağzı *tuman* “ay.” SivS DŞ 701; SivS K 375; SivS T 351, TT *tuman* “don, şalvar” Tüs 2385.

Kırzioğlu (1962: 236), *tuman*ın “iç donu” uçkurlu, ayakbileği yeri düğmeli kıyafet olduğunu ifade eder.

Tıman, don, pijama, iç çamaşır yanı.

tırsım tılsım. ✓ *tılsım* (söz içi *l ~ r* nöbetleşmesi) > *tırsım*. Ar. *tılsım* “tılsım” OsmTL 1291; krş. TT *tılsım* “1. Doğaüstü işler yapabileceğine inanılan güç; 2. Büyülü olduğuna inanılan muska vb. şey; 3. *mec.* Çare, önlem” TüS 2348.

İç ses /l/ sesinin /r/ sesi ile nöbetleştiği örnekler için bk. Küçük 2013: 54: krş. *belki ~ berki, bilfiil ~ birfiil, zelzele ~ zerzele* vb. Bu ses olayına Akıncılar ağzında da pek çok örnekte rastlarız: *çelmik ~ çermik, maşala ~ maşara, çağıldah ~ çağırdağ* vb.

Çocuğa da demiş adın Şiğ İsmail demiş, ama ata uç dedin mi uçacağ yanı at eyle tırsımlı çünkü Hızır getürdü o almıya yedürdü.

tışa¹⁵⁰ orta büyüklükte soğan. ✓ krş. An. Ağ. *tısga* II [*tışa*] “soğan tohumu” DS X 3925, Siv. Ağzı *tısga* “ay.” SivS DŞ 699; SivS T 346, TT *kıska* “arpacık soğanı” TüS 1424.

En büyük baş soğandan dikerük, gözlük çıtı mıydı o ufağ onu ekerük, suğanu keserük, başını ataruğ, altını bürçekli yerini tikerük gözlük olur, gözlüğ başlar beğle panpal panpal onu ufaduruğ, gara gara böcük gibi şeyler çıkar tohumu onu ekerük tışa olur, tışanın ufağ garacuğ.

tıstımbıl 1. Tombul, yusyuvarlak; 2. Yemeği çok kaçırıp rahatsız olma hâli, şişmiş karın. ✓ *tostombul* (gerileyici ünlü benzeşmesi) > *tıstımbıl* < *tıs* “pekiştirme sözü”+ *tımbıl* “yuvarlak”; krş. An. Ağ. *tıstımbıl* “iyi beslenmiş, tombul, yusyuvarlak” DS X 3926, Siv. Ağzı *tısdımbıl* “besili” SivS DŞ 699; SivS K 370, An. Ağ. *tombilik* [*tombik, tombiş, tombuş*] “şişmanca, tombul” DS X 3956, TT *tombul* “1. Yuvarlak; 2. Şişman, etine dolgun” TüS 2364.

---

¹⁵⁰ Soğan ortasından kesilip dikilerek büyür ve baş veren püskülünden siyah *garacuğ* elde edilir. *garacuğ*, çörek otu büyüklüğünde yetiştirilir, bunun ekilmesi ile *tışa* yetişir ve *tışa*’nın da ekilmesi ile soğan elde edilir. *garacuğ* > *tışa* > *soğan*.

Eren (1999: 411), *tombul* “şişmanca” sözcüğünün **tonbul* biçiminden geldiğini, *top* adından *+ul* ekiyle türetildiğini ifade eder. Nişanyan (2018: 867) *tombul* sözcüğünün ET **tom* “yuvarlak” sözcüğünden *top* olduğunu ve **-bul* ekinin mahiyetinin açık olmadığını ifade eder. bk. *domruh*.

Tıstımbıl oldun eyce.

tiken bitki diken. ✓ *diken* (söz başı ötümsüzleşme) > *tiken* (< *tik-* ‘saplamak’+*-en* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *tiken/ *tikgen* < *tik-* “diken” ED 483, Uyg. *tiken* “ay.” (Ayazlı 2016: 238), Kar. *tiken* “ay.” DLT 87, EOT *diken* “diken, iğneli bitkiler” BL 101, *diken* “1. Kılçık; 2. Arı ve buna benzer sokucu hayvanların iğnesi” TS II 1143, Kıp. *tiken* “ay.” Kıp.TS 275, An. Ağ. *tiken* “diken” DS X 3930, TT *diken* “1. Bazı bitkilerin dal, yaprak, meyve kabuğu vb. bölümlerinde ve bazı hayvanların derisinde bulunan sert, ucu sivri ve batıcı çıkıntılardan her biri; 2. Bu çıkıntıları çok olan bitki” TüS 658.

Gülensoy (2007: 283), *diken* “diken” sözcüğünün ET *tikān* biçiminden geldiğini ifade eder.

Güneş anasından anca doğıyır/ Anam beni evden eve govıyır/ Üç kızın içinde emen ben mi idim/ Onlar arı balı ben tiken mi idim.

tilifon telefon. ✓ *telefon* > *tilifon*; bk. *telifon*.

tirektör traktör. ✓ *traktör* (söz içi ünü türemesi) > *tirektör* (< Fr. *tracteur* TüS 2380); krş. Siv. Ağzı *tirekdor* “traktör, motorlu iş makinesi” SivS DŞ 699, TT *traktör* “arkasına römork takılabilen, çift sürmek, yük taşımak vb. işlerde kullanılan motorlu iş makinesi” TüS 2380.

tirit yahni, etli yemek. ✓ *tirit* < Far. *terīt* “tirit, et suyuna ekmek doğrayarak yapılan bir yemek” OsmTL 1265; krş. EOT *tirid* “1. Kızartılmış ekmek ve et suyuyla yemek, tirit; 2. Tirit yemeği içindeki ekmek parçaları” BL 79, Osm. *tirid* “yaşlılıktan gücü tükenmiş, dermanı kalmamış, tirit gibi” (Dankoff 2004: 264), An. Ağ. *tirit* “haşlama et suyunun üzerinde kalan yağ” SivS DŞ 699; SivS K 371, TT *tirit* “1. Et suyuna

kızzartılmış veya bayat ekmek konularak yapılan yemek; 2. Yemeğin suyu; 3. Yaşlı ve zayıf (kimse)” TüS 2358.

Her etin tiriti yenmez.

toḥ tok. ✓ tok (söz sonu sızıcılışma) > toḥ; krş. ET tok “tok” < to- ED 464, Kar. tok “ay.” DLT 47, EOT tok II “koyu”, tokla “tok iken” TS V3814, Kıp. tok, tok “tok, aç olmayan” Kıp.TS 279, An. Ağ. toḥ III “koyu” DS X 3944, TT tok “1. Açlığını gidermiş, doymuş; 2. Sık ve kalın dokunmuş kumaş; 3. Kalın ve gür (ses), 4. mec. Sevgi, sevecenlik, başarı, para, mal vb. şeyleri elde etmiş ve bunlara kavuşmuş olan” TüS 2361.

Gülensoy (2007: 903), tok² sözcüğünün ET ve OT dönemlerinde tok olarak kullanıldığını, sözcüğün *tō- “doymak” fiilinden -k ekiyle türetildiğini ifade eder.

Toḥ garnım savolun yedim de geldim.

toḥluḥ tokluk, doymuş, doygunluk. ✓ tokluk (söz içi ve sonu sızıcılışma) > toḥluḥ (< toḥ ‘tok’+luḥ ‘isimden isim yapım eki’).

Toḥluḥ çöktü içime.

toḥdor doktor. ✓ doktor (söz başı ötümsüzleşme ve söz içi sızıcılışma) > toḥdor (< Fr. docteur TüS 694); krş. An. Ağ. toktur [toḥdur, toḥtur] “doktor” DS X 3949, TT doktor “1. Hekim; 2. Bir fakülteyi veya bir yüksekokulu bitirdikten sonra belli bir bilim dalında en yüksek öğrenim basamağına vardığını, geçirdiği özel sınavla ve başarılı bir eserle gösterenlere verilen akademik unvan” TüS 694.

Toḥdora gittim dün, hap yazdı, yeri yemiydim ayaḥlarımdan.

toḥlu toklu; bir yaşını doldurmuş koç. ✓ toklu (söz içi sızıcılışma) > toḥlu; krş. ET toklu “bir yaşından küçük; kuzudan büyük, koyundan küçük” ED 469, Kar. toklu “altı aylık kuzu” DLT 52, tok “boynuzsuz, boynuzu olmayan hayvan” DLT 144, EOT toklu (toḥlu) “bir yaşında erkek koyun” TS V 3814, Kıp. toklu “bir yaşındaki erkek koyun, kuzu” Kıp.TS 279, An. Ağ. toklu I [toḥlu] “1. Altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu; 2. İki yaşındaki kuzu” DS X 3948, Siv. Ağzı toklu “ay.” SivS DŞ 700; SivS K 371; SivS T 347- 348, TT toklu “bir yıllık kuzu” TüS 2362.

Eren (1999: 410), *toklu* “altı aylıktan bir yaşına kadar olan erkek kuzu” sözcüğünün OT *toklı* döneminde toklu olduğunu, *toğ-* “doğmak” kökünden geldiği yönündeki savın yanlış olduğunu ifade eder

Şişek dişisi, tohlu da erkeğ. Yanı goçla guzunun arası. Goyun olacağı şişek, goç olacağı tohlu.

tohoo/ tehoo çokluk, şaşkınlık, uzaklık ve abartma belirtmek için kullanılan ünlem ve edat. ✓ *taaha* > *tohoo* < (Far. *tā* OsmTL 1175 >) *ta* “uzaklık ifade eden ünlem”+ *aha* “işte”; krş. TT *ta* “dek, değin, kadar, beri vb. edatlarla birlikte kullanılarak bir fiilin, bir hareketin, bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktayı zaman ve uzaklık bakımından abartmalı bir biçimde anlatan bir söz” TüS 52.

Tehoo sen boş gonişiyisin.

top yumak, iplerin sarılarak top hâline getirilmesiyle oynanan oyun. ✓ krş. ET *tob* “top” ED 434, Kar. *top* “topık sözünün kısaltmasıdır” DLT 139, EOT *top* “top, oyun topu” BL 74, *top* I “1. Bütün, büsbütün; 2. Cemaat, küme” TS V 3821, Kıp. *top* “(Çevgan) oyununda kullanılan top” Kıp.TS 280, An. Ağ. *top* III “yığın, demet” DS X 3961, Siv. Ağzı *top* “ay.” SivS DŞ 700; SivS K 373; SivS T 348, TT *top* “1. Birçok spor oyununda kullanılan, türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış yuvarlak nesne” TüS 2365.

Gülensoy (2007: 910- 911), *top*¹ “Genellikle kauçuktan veya üzeri meşin, işi şişirilmiş lastikten yapılmış toparlak oyun aracı” sözcüğünün ET *top*~ OT *top*~ *topık* (DLT) biçimleriyle kullanıldığını **to-* “şişmek, kabarmak” fiilinden *-p* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Eksiden çocuğlar harmanda oynarduğ, ipi yuğu sarar sarar sıharduğ oynarduğ yun ipinen top yaparduğ.

toplıyıcı dilenci. ✓ *toplayıcı* (< *topla-* ‘toplamak’+-(y)*ıcı* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *topla-* “toplamak” < *tob* ED 440, TT *topla-* “1. Bir araya getirmek; 2. Devşirmek; 3. Devşirip kaldırmak; 4. Dağımlıktan kurtarmak” TüS 2367.

Fiilin gösterdiği işi “meslek, uğraş” veya sürekli olarak yapanı gösteren *-(y)IcI* eki için bk. Korkmaz 2009: 83; krş. *dile-nci*, *bak-ıcı*, *bin-ici* vb.

Her sene bir adam geliy şaphalı, hep burada ona biz toplıyıcı derük.

toprah toprak. ✓ *toprak* (söz sonu sızıcılaşma) > *toprah*; krş. ET *toprak* “kuru bir şey; kuru yer, zemin, yeryüzü, toz” < *topra-* ED 443, Kar. *toprak* “toprak, kum; toz” DLT 6, EOT *doprak/ toprak* “toprak” BL 98, *toprak* “yurt, il, memleket” TS V 3826, Kıp. *toprak* “toprak, kir, pis” CC 193, Osm. *torpag* “toprak” (Dankoff 2004: 195), An. Ağ. *torpah* “toprak” DS X 3969, TT *toprak* “1. Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü; 2. sf. Yer kabuğunun bu bölümden yapılmış; 3. Arazi, tarla; 4. Memleketli; 5. jeo. Kara; 6. mec. Ülke” TüS 2371.

Eren (1999: 412), *toprak* sözcüğünün *topur* “toprak” adından +*ak* küçültme ekiyle türetildiğini ifade eder.

Töbe olsun töbe toprağlar başıma.

torhatma hayvanın ilk doğumundan sağılan sütün pişirilmesiyle yapılan tatlı.

Ağuz onu inkinkini ataruğ, o ganlı olur. Gerikini de sağaruğ, goruğ. Acuğ şeker atar garışturur gaynar gaynar torhatma olur. Gerikini de bularuğ bularuğ ağuz olur acuğdan goyu haşıl gibi.

torpah toprak. ✓ *toprah* (göçüşme) > *torpah*; bk. *toprah*.

tosbā^ğ kaplumbağa. ✓ *tosbağa* (söz sonu ünlü düşmesi ve ünsüz erimesi) > *tosbā^ğ*; krş. ET *baka* “tek başına kurbağa, sözcüğün başına taş, boynuz gibi sözler geldiğinde kaplumbağa” ED 311, Kar. *baka* “kurbağa” DLT 34, EOT *baga* “kaplumbağa” BL 92, *bağa* “1. Kaplumbağa; 2. Kaplumbağanın kabuğu” TS I 362, *kaplıbağa*, (*kaplıbağa*) “kaplumbağa” TS IV 2248, An. Ağ. *tosbağa* I [*taskaba*, *taşmaka*, *torbağa*, *toslumbā*] “kaplumbağa” DS X 3971, Siv. Ağzı *tosbağa* “ay.” SivS DŞ 700; SivS K 373; SivS T 349, TT *tosbağa* “kaplumbağa” TüS 2375.

Gülensoy (2007: 920), *tosbağa* “kaplumbağa” sözcüğünün *tō yansıma sesinden +*s* ekiyle ve *bağa* [<* *baka*] sözcüğünün birleşmesinden oluştuğunu ifade eder.

Az.T *tısbāğa*, Başk.T *göbärgäyil*, Kaz.T *tasbaga*, Kır.T *taş baka*, Özb.T *tāşbaka*, Tat.T *taşbaka*, Türkm.T *pışbāğa/ pışdıl*, Uyg.T *taşbaga* KTLS I 436- 437.

Gamlumbağa tosbāğ deyrık.

töbe tövbe. ✓ *tövbe* (söz içi ses düşmesi) > *töbe*. Ar. *tevbe* “işlenmiş bir günah veya suçun bir daha işlenmeyeceğine dair verilen söz” OsmTL 1281; krş. TT *tövbe* “işlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme” TüS 2378.

Töbe estağfurullah töbe töbe.

tuluḥ tuluk, ağaçtan yapılan yayık. ✓ *tuluk* (söz sonu sızıcılaşma) > *tuluḥ*. *tul-guk* (Ölmez 2002: 196-197); krş. ET *tuluk* “şarap tulumu” ED 495, Uyg. *tuluk* “taş silindir” (Ayazlı 2016: 248), Kar. *tulkuk* “üfürülerek şişirilmiş tulum” DLT 321, EOT *dulkuk* “tulum, deriden yapılmış yiyecek içecek kabı” BL 68, *tuluk* (*tulguk*, *tulkuk*, *dulkuk*, *duluk*) “tulum” TS V 3850, Kıp. *tulkuk* “tulum” Kıp.TS 283, An. Ağ. *tuluk* I [*tuluḥ*] “1. Pekmez, peynir, yağ vb. şeyler koymaya yarayan ya da yayık olarak kullanılan deri, tulum; 2. Ağaç yayık”, *tuluk* II “tombul, şişman”, *tuluk* III “hayvanın sidiktorbası”, *tuluk* IV “1. Yanak; 2. Şakak” DS X 3988, Siv. Ağzı *tuluk yayık* “keçi derisinden yapılmış yayık” SivS DŞ 701; SivS K 375; SivS T 351, TT *tuluk* “tulum” TüS 2385.

Sağır (1995: 427), *tuluḥ* “yüzülerek çıkarılmış deri” sözcüğünün ET *tulkuk* sözcüğünden geldiğini ifade eder. Ölmez¹⁵¹ (2002: 196- 197), Ernte 2’de “silindir şeklindeki taş, bir tür log” anlamıyla *tuluk* sözünün geçtiğini, sözcüğün İç Anadolu ağızlarında biraz daha farklı bir anlamla yaşadığını, Derleme Sözlüğündeki *tuluk*’ un “deri” ve “ağaç”tan, Kapadokya bölgesinde ise silindir bir taştan yapıldığını, bugün yazı dilinde kullanılan *tulum* ile karıştırılmaması gerektiğini, sözcüğün Eski Osmanlıca *tulguk*~ *dulkuk* biçimlerinin Türkçedeki en eski biçim olduğunu ve *tul-guk* olarak çözümlenmesi gerektiğini ifade eder.

¹⁵¹ Ölmez (2002: 196- 197), *tul-* eylemi için Clauson’un Dīvān ve HT V’ den örnek verdiğini, ancak Dīvān’ da vav ile hareketlenmiş ve *tul-* okunmuş sözcüğü Dankoff/ Kelly’nin *tal-* olarak okuduğunu, aynı okuma ve düzeltmenin Clauson’un tek örnek ibaresi ile verdiği *tuldur-* eylemi içinde yapıldığını, bu nedenle Clauson’da B. Atalay çevirisine dayanan verilerin hayalî kabul edilmesi gerektiğini ifade eder.

Boş tuluh gümüler mi/ Dertsiz baş injiler mi?

tuluh yay- ayran yapmak. ✓ *tuluk yay-* (söz sonu sızıcılaşma) > *tuluh yay-* < (EOT *tulkuk* ‘tuluk’ TS V 3850 >) *tuluk+ yay-* “yardımcı eylem”.

Tuluh yayıyuh yağ çıharıyuh.

tump 1. Tarla sınırı, iki tarla arasındaki yükseklik; 2. Dağ sırtı. ✓ *tump* < Erm. *t’umb* “1. Toprak yığını; 2. İki tarlayı veya evlekleri birbirinden ayırmaya yarayan toprak set” (Eren 1999: 418); krş. An. Ağ. *tumb* “bahçelerde toparktan yapılan yüksekçe bölme”, *tump* I “1. Toprak yığını, tümsek; 2. İki tarlayı ya da evlekleri birbirinden ayırmaya yarayan toprak set; 3. İki tarla arasına toprak, taş vb. şeylerle yapılan sınır”, *tump* II “sınır” DS X 3991, Siv. Ağzı *tump* “ay.” SivS DŞ 701; SivS K 375; SivS T 351, TT *tump* “toprak parçası, toprak seti, yığını” TüS 2385.

tarla tump tarla, bağ, bahçe; bağ bahçe işleri anlamında ikileme. ✓ *tarla tump* < (ET *tarıglā:g* ‘tarla’ ED 541>) *tarla+* (Erm. *t’umb* Eren 1999: 418 >) *tump* “tarla sınırı”.

Tarla tump var mı?

turfanda ilk meyve. ✓ *turfanda* < Far. *tervend* “turfanda meyve” OsmTL 1267; krş. EOT *turvanda* “1. Bir ağacın veya bitkinin verdiği yılın ilk meyvesi, nevbahar; 2. Erken çıkan yemiş” BL 100, *turvanda* “turfanda” TS V 3858, TT *turfanda* “1. Mevsimin başında ilk yetişen (sebze, meyve); 2. *mec.* Yeni, ilk kez ortaya çıkan” TüS 2387.

turşuluḥ turşuluk. ✓ *turşuluk* (söz sonu sızıcılaşma) > *turşuluḥ*. Far. *turṣī* (TüS 2388)+ Tü.+*luk* “isimden isim yapım eki”; krş. An. Ağ. *turşı* “turşu” DS X 3995, Siv. Ağzı *turşı* “ay.” SivS DŞ 702; SivS K 375, TT *turşuluk* “turşu yapmaya elverişli” TüS 2388.

Büyükler salata olıy, küçükler turşuluḥ.

tuzuz ahmak, saf; boş konuşan kişi. ✓ *tuzsuz* (söz içi ünsüz düşmesi) > *tuzuz* (< *tuz* ‘tuz’+*suz* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *tuz* “tuz” ED 571, Kar. *tūz* “güzellik”

DLT 28, EOT *duz* “tuz” BL 79, *tuz* “güzellik, hüsün, şirinlik” TS V 3865, Kıp. *tuz* “tuz” Kıp.TS 286, TT *tuzsuz* “2. Tatsız şakalar yapan kimse” TüS 2396.

Eren (1999: 420), *tuz* “kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri tatlandırmada ve korumada kullanılan billûrsu madde” sözcüğünün eski çağlardan başlayarak kullanıldığını ve Moğolca *dabasun* adıyla birleştirilmesinin yanlış olduğunu ifade eder.

Adamın garısı ölmüş, adam diy senin garın ölmüş, ne gadar tuzuzsun deyrim.

Tuzuz tuzuz bahıy.

tütsü dumanının ruhu sağalttığı için muska işlerinde kullanılan püsküllü beyaz bitki. ✓ *tütsü* (< *tüt-* ‘tutmek’+*-sü* ‘filden isim yapım eki’); krş. ET *tütsüg* “tütsü” < *tützüg < *tütüz-* ED 461, Uyg. *tütsüg* “ay.” (Ayazlı 2016: 253), Kar. *tütsüg kişi* “kindar, düşmanlığı şiddetli olan kimse” DLT 208, EOT *dütsüden* “buhurdan” TS V 1357, Siv. Ağzı *tüssü* “ay.” SivS K 377; SivS T 353, TT *tütsü* “1. Dini törenlerde veya çevrenin güzel kokmasını sağlamak amacıyla yakılan kokulu madde, buhur; 2. *argo* İçki ” TüS 2403.

Tütsüy, müşa müşacılar yapıy.

uçfatma uğurböceği. ✓ *uçfatma* < (ET *uç-* ‘uçmak’ ED 19 >) *uç*+*-Ø* “emir 2. tekil kişi” + Ar. (*Fâtıma* ‘peygamberimizin küçük kızının adı’ OsmTL 289 >) *fatma*; krş. TT *uğur böceği* “vücudu yarım küre biçiminde, turuncu kırmızı renkli, üzerinde yedi tane kara nokta bulunan kın kanatlı böcek, gelin böceği, hamam böceği, uçuç böceği (*Coccinella septempunctata*)” TüS 2412.

Böceğe verilen *uçfatma* adının birinci bölümü için böceğin ele alındığında uçması için söylenen yaygınlaşmış “uç uç uç böceğim, ananı, babanı kurtlar (/kuşlar) yemiş, seni de yemeye gelmişler” tekerlemesindeki ifade edilen *uç*’un emir çekimidir. *fatma* adı hamam böceği için de *garafatma* şeklinde böcekleri adlandırmada kullanılır.

Uğur böceğne uçfatma deyrik, patatis böceğ deyrik.

Uçfatma meyvelerde olan biti yermiş. Garıncaları da yermiş, larvaları da yermiş.

uğur şans, baht, talih. ✓ krş. ET *uğur* “zaman ve sebep anlamlarından zamanla doğru, hayırlı zaman ve iyi şans anlamlarına evirilmiştir” ED 89, Uyg. *ugur* “zaman, fırsat” (Ayazlı 2016: 255), Kar. *ugur* “zaman, vakit; bir işte imkan ve fırsat; devlet, hükümdarlık devri; Oğuzcada karşılık bedel; Oğuzcada (sadece yolculuk için) hayır ve bereket” DLT 25, EOT *uğur* “1. Ön, yön; 2. Yol” TS VI 3928, Kıp. *ugur* I “zaman” Kıp.TS 291, An. Ağ. *uğur* I “1. Yön; 2. Ön; 3. Kıyı; 4. Yakın”, *uğur* II “çizgi, hiza”, *uğur* III “bölge”, *uğur* IV “yelden, yağmurdan korunacak yer”, *uğur* V “zaman” DS XI 4029- 4030, TT *uğur* I “1. Bazı olaylarda görülen ve insana iyilik getirildiğine inanılan belirti veya bazı nesnelerde var olduğuna inanılan iyilik kaynağı; 2. Bu nitelikte olduğuna inanılan şey; 3. İyi nitelik, meymenet, kadem; 4. Talih, şans” TüS 2412.

Eren (1999: 422), *uğur* sözcüğünün Eski Türkçeden beri kullanıldığını ve kökeninin açık olarak bilinmediğini ifade eder.

Ne uğursuz ayağın varımış.

umaş aşı hamur topağı olmuş unu, yakılmış yağ ve pul biberle karıştırarak yapılan çorba. ✓ *umaş aşı* < (EOT *omaç* ‘ovma aş’ TS V 2981 >) *u(v)*- “ufalamak”+*-ma* “fiilden isim yapım eki”+ *aç* “aş”+ (ET *a:ş* ‘yemek’ ED 253 >) *aş* “yemek”+*ı* “iyelik 3. tekil kişi”; krş. ET *ov-* “ezmek, parçalamak, toz hâline getirmek” ED 4, Kar. *uw-* “ufalamak” DLT 86, EOT *omaç*, (*omaç aşı*) “içine ekmek, peynir, soğan ve bazen yağ, pekmez konup yoğrularak yapılan bir yemek” TS V 2981, *ovmaç* “1. Ovmaç yemeği; 2. Sıcak ekmek, bal ve tereyağıyla yapılan bir tür kek” BL 79, An. Ağ. *umaç* [*uvmaç*] “1. Bir yemek çeşidi; 2. Una su katılarak yapılan bulamaç, çorba; 3. Yağ, un, tuz karışımından yapılan çörek; 4. Nohut büyüklüğünde yapılan hamur topağı; 5. Yufkanın ufalanarak yağda kızartılmasından oluşan bir yemek” DS XI 4036, Siv. Ağzı *umaç* “ay.” SivS DŞ 704; SivS K 380; SivS T 355, TT *ovmaç* “1. Hamuru ovalayarak yapılan kırıntılarla pişirilmiş çorba; 2. Taze tarhana” TüS 1826.

Gülensoy (2007: 966), *umaç*, (*ovmaç*) “ovma aş” sözcüğünün OT *uw-* “ufalamak” fiilinden *-maç* (< *-ma aş*) ekiyle türetildiğini ifade eder.

umma loğusa kadının göğsünün şişmesi. ✓ krş. Kar. *um* “mide bozulması ve karın şişmesi” DLT 23, EOT *umma* “umduğu eline geçmeyen kimsenin uğradığı hastalık”

TS VI 3958, An. Ağ. *umma* “1. Özenme, bundan duyulan üzüntü; 2. Özenilen şeyin ele geçmemesinden dolayı lohusada meme, erkekte üreme organında olan şişlik, acı; 3. Erkekte cinsel güç yokluğu” DS XI 4036- 4037, Siv. Ağzı *umma* “ay.” SivS DŞ 704; SivS K 380; SivS T 356.

Erözgen vd. (2013: 150), *um* “şişme” sözcüğünden türeyen *umma* kavramına denk gelen *mastit* terimine baktığımızda orta yaş grubunda ve genellikle kadınlarda sık görülen, emzirmenin ilk 12 haftasında sıkça yaşanan bir hastalık olarak tanımlanır.

um adından küçültme, benzerlik, yakınlık ve pekiştirme işlevlerinde adlar türeten +mA eki için bk. Güzel, 2019: 232-233; *çor+ma* “bataklık yer”, *sek+me* “merdiven”, *pepe+me* “kekeme” vb.

Umma *gadinın memesi şişiy, ummaca da olıy.*

umursuz gamsız. ✓ *umursuz* (< Ar. *umūr* ‘işler’ OsmTL 1305+ Tü.+*suz* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *umursuz* “kaygısız” DS XI 4038, TT *umur* I “aldırış etme, önem verme” TüS 241.

Ar. *umūr* “önem verme” isminden yokluk, eksiklik anlamlarında sıfat yapan +s^oz eki için bk. Korkmaz 2009: 64; krş. *baş+sız*, *bilgi+sız*, *can+sız* vb.

Düşük çam, umursuz düşdü galdı başımıza bela oldu.

urum rum. ✓ *rum* (söz başı ünlü türemesi) > *urum*. Ar. *rūm* “1. Romalı; 3. Anadolu; 5. Sivas ve Yöresi” OsmTL 1050; krş. EOT *Rum Erenleri* “Anadolu’da bulunan Türk velileri” TS V 3212, Kıp. *rūm* “Anadolu”, *urum* Kıp.TS 219, Siv. Ağzı *urum* “rum” SivS DŞ 704; SivS K 381, TT *rum* “1. Müslüman ülkelerde oturan Yunan asıllı kimse; 2. tar. Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan, Roma yurttaşı haklarına sahip olan halk; 3. esk. Anadolu” TüS 1988.

O ne urumluḡ yapıysin.

urup yarım tenekelik tahıl ölçer. ✓ *rup* (söz başı ünlü türemesi) > *urup*. Ar. *rub* ‘“çeyrek” OsmTL 1047; krş. Kıp. *rub* ‘“dörtte bir, çeyrek” Kıp.TS 219, An. Ağ. *uruplaḡı* “tahıl ölçer” DS XI 4042, Doḡuİl. Ağ. *urup* “God’un dörtte biri” (Caferoḡlu

1995: 283), Siv. Ağzı *urupla* “ölçü birimi, kasnaktan yapılmış yuvarlak, buğday ölçüsü” SivS DŞ 704, Siv. Ağzı *uruplağ* “eski bir tahıl ölçüsü, arpa için yaklaşık 12 kg, buğday için 15- 16 kg” SivS K 381, TT *urup* “1. Arşının sekizde biri uzunluğundaki ölçü; 2. Bir şeyin dörtte bir çeyrek” TüS 2420.

Gumaşı önce uruplıy öyle kesiy.

Dede Gorkut zamanında uruppa.

urus rus. ✓ *rus* (söz başı ünlü türemesi) > *urus*; krş. EOT *urus* “rus” TS VI 3981, Kıp. *rusi* “Rus(ca)” CC 156, Doğull. Ağ. *urus* “rus” (Caferoğlu 1995: 283), Siv. Ağzı *urus* “sarışın” SivS DŞ 704, Siv. Ağzı *urus* “sarışın” SivS K 381, TT *Rus* “ Rusya Federasyonu’nda yaşayan Doğu Slav halkı veya bu halkın soyundan olan kimse” TüS 1988.

Urus gelmiş, Urus bozgunu varımış.

urúya rüya. ✓ *rüya* (söz başı ünlü türemesi ve *u* > *ú* ünlü değişimi) > *urúya*. Ar. *ru’yā* “düş” OsmTL 1054; krş. An. Ağ. *urya* “rüya” DS XI 4042, Siv. Ağzı *urya* “rüya” SivS C 266; SivS DŞ 706, TT *rüya* “1. Düş; 2. *mec.* Gerçekleşmesi imkânsız durum, hayal; 3. *mec.* Gerçekleşmesi beklenen ve istenen şey, umut” TüS 1990.

Adam yatarkene urúyasında bi tane hoca gelmiş demiş kine ben sağ’a bi bela verecem geÇlikde mi veriyim, gocalıhda mı?

uş- uçmak, yıkılmak. ✓ *uç-* (söz sonu sızıcılaşma) > *uş-*; krş. ET *uç-* “(kuş) uçmak; ölmek; hızlı olmak, gözden kaybolmak; (renkler) solmak” ED 19, Kar. *uç-* “ay.” DLT 85, EOT *uç-* “ay.” BL 93, Kıp. *uş-* “uçmak”, *uç-* I Kıp.TS 294, EOT *uş-* “uçmak” TS VI 4001, An. Ağ. *uş-* “1. Uçmak; 2. Yıkılmak” DS XI 4046, Siv. Ağzı *uş-* “ay.” SivS DŞ 704, TT *uç-* I “1. Kuş, kanatlı, böcek vb. hareketli kanatlıları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak” TüS 2407.

Gafesden uştı getti.

uşah çocuk, evlat, torun; bunlara ve yaşça küçüklere hitap sözü. ✓ *uşak* (söz sonu sızıcılaşma) > *uşah*; krş. ET *uşak* (*uvşak*) “çocuk” ED 259, Kar. *uşak* “küçük” DLT 31, EOT *uşak* “1. Ufak, küçük; 2. Çocuk” TS VI 3997, Kıp. *ufak* “küçük, ufak”, *uvak*

Kıp.TS 294, Siv. Ağzı *uṣaḥ* “çocuk” SivS DŞ 704; SivS K 381, TT *uṣak* “1. Çocuk; 2. Herhangi bir bölgenin halkından olan erkek; 3. Erkek hizmetçi; 4. Tayfa” TüS 2422- 2423.

Beline bağlarlar belin guṣağın/ Gözümde mi galır oğlum uṣağım/ Gara topraḥ olur yorgan döṣeğim/ Kefeni boynuma sararlar birgün.

uṣḥur uçkur; bel lastiği, don lastiği, kemer yerine kullanılan ip ya da lastik. ✓ *iç kur* > *uçkur* (söz içi sızıcılışma) > *uṣḥur*; krş. ET *kur* “kemer, kuşak” ED 642, Kar. *kur* “ay.” DLT 142, Kıp. *kur* “ay.” CC 124, EOT *uçkur* “1. Uçkur; 2. Bel bağı ve kemeri” BL 84, EOT *uçkur* evi “donun uçkur geçirecek yeri, uçkurluk” TS VI 3890, An. Ağ. *uṣkur* “uçkur” DS XI 4045, Siv. Ağzı *uṣkur* “ay.” SivS DŞ 705; SivS K 378; SivS T 357, TT *uçkur* “1. Şalvarı bele bağlamak veya torba, kese vb. şeylerin ağzını büzmek için bunlara geçirilen bağ; 2. *mec.* Cinsel duygu veya ilişki” TüS 2407.

Sağır (1995: 428), *uṣgur* “uçkur” sözcüğünün ET *iç kur* biçiminden geliştiğini ifade eder. Ayrıca bk. Eren 1999: 421; Gülensoy 2007: 955.

Eline, diline, uṣḥuruna sahip ol.

uyḥu uyku. ✓ *uyku* (söz içi sızıcılışma) > *uyḥu* (< *uy(u)*- ‘uyumak’+*-ḥu* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *uḍık* “uyku” < *uḍı*- ED 46, Kar. *uḍık* “uyuklayan (adam)” DLT 31, EOT *uyku* “uyku” BL 97, EOT *uyḥu*, (*uyuku*) “ay.” TS VI 4038, Kıp. *uyuhı* “ay.” Kıp.TS 296, Osm. *uyku* “bir süt ürünü” (Dankoff 2004: 271), An. Ağ. *uyḥu* “ay.” DS XI 4049, Siv. Ağzı *uyḥu* “ay.” SivS C 266, TT *uyku* “1. Dış uyarılara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yittiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu; 2. *mec.* Çevrede olup bitenin farkında olamama, gaflet, aymazlık; 3. *mec.* Doğada görülen sükûnet durumu; 4. *mec.* Gerçeği görememe, aymazlık” TüS 2428.

Masallarda mis goḥu/ Al şu mektubu oḥu/ Senden ayrı galalı/ Girmez gözüme uyḥu.

Uyḥu ölümün küçük kardeşi.

Askerler gapıda direnerkene uyḥumuz geliy arḥadaş diy.

Toḥumsuzu toḥumsuza yükledim/ Uyḥusuzun bacasından geçirdim. (Köprü)

uzaḥ uzak. ✓ *uzak* (söz sonu sızıcılaşma) > *uzaḥ* (< *uza-* ‘uzaklaşmak’+*-ḥ* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *uzak* “uzun zaman dışarıda, uzun zaman; bu anlamdan uzak yolculuk, uzak” < *uza-* ED 283, Kar. *uzak* “ay.” DLT 31, EOT *uzak uçmak* “az zamanda uzun mesafe almak” TS VI 4049, Kıp. *uzak* “ay.” Kıp.TS 296, TT *uzak* “1. Gidilmesi çok süren, çok ötelerde bulunan ırak, yakın karşıtı; 2. Arada çok zaman bulunan; 3. Eli, gücü veya hükmü yetişmez; 4. İhtimali az olan; 5. Ayrı, birbiriyle yakın ilgisi olmayan; 6. Yakın olmayan yer” TüS 2433.

Ulā bi de baḥdım tee uzaḥlardan bir adam geliy.

üç üç. ✓ *üç* (söz sonu sızıcılaşma) > *üç*; krş. ET *üç* “üç” ED 18, Uyg. *üç* “ay.” (Ayazlı 2016: 260), Kar. *üç* “ay.” DLT 16, EOT *üçgül* “yonca, dirfil” TS VI 4057, Kıp. *üş* “üç sayısı” Kıp.TS 298, Siv. Ağzı *üş* “üç” SivS DŞ 706, TT *üç* “1. İkiiden sonra gelen sayının adı; 2. Bu sayıyı gösteren 3 ve III rakamlarının adı; 3. sf. İkiiden bir artık” TüS 2441, krş. TT *üç*= Az.T *üç*= Başk.T *ös*= Kaz.T *üş*= Kır.T *üç*= Özb.T *üç*= Tat.T *öç*= Türkm.T *üç*= Uyg.T *üç* KTLS II 926- 927.

Gülensoy (2007: 985), *üç* “ikiiden sonra gelen sayı” sözcüğünün ET ve OT dönemlerinde *üç* olarak kullanıldığını ifade eder.

Üç dene gardaşım mefat etti anam babam.

Allā'm bağa bir oğlan ver, üç gün dursun da sonra guş olsun uçsun getsin demiş.

üñlen/ öñlen öğle, öğle vakti, öğlenleyin. ✓ *öğlen* (ö > ü ünlü değişimi) > *üñlen* (< *üñle* ‘öğle’+*n* ‘zaman işlevli vasıta eki’); krş. ET *öd* “zaman; zamanda bir an, zamanın bir bölümü; bir saat” ED 35, Kar. *öd~ öğ* “ay.” DLT 21, *öyle* “Oğuzcada öğle vakti” DLT 55, EOT *öyle* “öğle, öğle vakti” BL 97, *öyledence* “öğleye kadar” TS V 3151, Kıp. *öylen* “öğleyin, öğle vakti” *evle, evlen, öyle* Kıp.TS 213, TT *öğlen* “1. Öğle; 2. *gök b.* Meridyen düzlemi, nısfınnehar” TüS 1839.

Eren (1999: 313), *öğle* “gün ortası” sözcüğünün *öd* adından +*le* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Üñlen oldu daha gelmedi çocuḥ.

üğürlen- söylenerek nazla sallanmak. ✓ *üğürlen-* (< **üğürl-* ‘sallantı’+*len-* ‘isimden fiil yapım eki’ (Ayazlı 2019: 76); krş. ET *üagri-* “sallanmak” ED 114, Kar. *üagri-* “ay.” DLT 123, EOT *üğürlü-* “sallamak, ırgalamak” TS VI 4058, Kıp. *ırgal-* “sallamak, sallanmak” Kıp.TS 102, Osm. *üğürl-* “sallanmak” (Dankoff 2004: 271), An. Ağ. *üğürlü-* “yavaşça sallanmak” DS XI 4060, Siv. Ağzı *üğürlü-* “ay.” SivS DŞ 705; SivS K 384; SivS T 360, TT *ırgalan-* “ırgalama işi yapılmak, sarsılmak, sallanmak” Tüs 1125.

Ayazlı (2019: 76), *uğürle-* “yavaşça sallamak” ve *uğrülen-* “bütün vücudunu kımıldata kımıldata yürümek” sözcüğünün Eski Türkçe *ügrüg* “çocuk için beşiği sallama” kökünden ve +*la-* ve *-n-* eklerinin genişletilmiş biçimi olan +*lan-* eki ile türemiş bir sözcük olduğunu ifade eder.

Ben evdikçe adam üğürleniy.

üleş leş. ✓ *leş* (söz başı ses türemesi) > *üleş*. Far. *lāşe* “leş” OsmTL 625; krş. An. Ağ. *üleş* I “hayvan ölüsü, leş” DS XI 4062, Siv. Ağzı *üleş* “ay.” SivS DŞ 706; SivS K 384; SivS T 360, TT *leş* “1. Kokmuş hayvan kokusu; 2. Çok kötü kokan” Tüs 1582.

Hayvan üleşi, köpek üleşine üleş derler.

üsküre orta büyüklükte su tası. ✓ *üsküre* < Far. *uskura* “toprak çanak” (Eren 1999: 428); krş. EOT *üsküre* “bakır veya topraktan yapılmış tas veya tabak” (< Far. *sukre/sukkere*) BL 80, EOT *üsküre* “ağzı yayvanca kap, toprak çanak” TS VI 4093, An. Ağ. *üsküre* I [*usgura, uskura*;] “1. Topraktan yapılmış, çorba tası, çukur çanak; 2. Topraktan yapılmış, üstü deri kaplı çalgı, darbuka; 3. Bezir çirasının altına konulan toprak kap; 4. Bakır tas; 5. Tabak; 6. Tencere” DS XI 4074, Siv. Ağzı *üsküre* “ay.” SivS DŞ 706; SivS K 386; SivS T 361, TT *üsküre* “ay.” Tüs 2451.

Üsküreye bizimkinner gullanmaz, bizimkinner şapşak.

üsküre kafalı tas kafalı. ✓ *üsküre kafalı* < (Far. *uskura* ‘toprak çanak’ Eren 1999: 428 >) *üsküre*+ (Ar. *kafā* ‘baş’ OsmTL 552 >) *kafa+lı* “isimden isim yapım eki”.

Çocuklara gızınca üsküre gafalı deyrim.

üstecelik üstüne üstlük; üste çıkmak. ✓ *üstecelik* (< *üst* ‘üst’+e ‘isimden isim yapım eki’+ce ‘isimden isim yapım eki’+lik ‘isimden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 998); krş. ET *üste*- “eklemek” < *üst* ED 243, Kar. *üstek* “bir şeyin üstüne artırılan fazlalık” DLT 59, An. Ağ. *üst* II [*üstecelik*] “giysi” DS XI 4075, Siv. Ağzı *üstecelik* “üstüne üstlük” SivS K 386.

İsimlere gelerek onlardan araç gereç adları türeten +cAlık birleşik eki için bk. Güzel, 2018: 99; krş. *allah+calık* “sadaka”, *gol+calık* “kolluk” vb.

Üstecelik bi de üste çıhıy.

üzengi 1. Üst; 2. Ayak altı çukuru; 3. Akıncılar ilçesine bağlı köy. ✓ krş. ET *üzenü* (*üzengü* ?) “üzengi” ED 289, EOT *üzenü* “üzengi” BL 83, *üzegü* “üzengi” TS VI 4131, *üzengü ger*- “şiddetle karşı koymak, at üstünde kahramanca dayanmak” TS VI 4131, Kıp. *üzengi* “üzengi” Kıp.TS 299, An. Ağ. *üzengi* “ayak altı çukuru” DS XI 4084, El. Ağzı *üzengi* “ay.” ELS Bİ 217, TT *üzengi* “eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka” TüS 2458.

Eren (1999: 430), *üzengi* sözcüğünün *üz*- “kaldırmak” fiilinden türetildiğini, *üzgü* “merdiven”, *üzgeç* “ip merdiven” sözcüklerinin de bu kökten türetildiğini ifade eder.

Kimi adamın ayağının üzengisi olmiyır.

vaht vakit; hâl, sağlık; maddi durum; güç kuvvet; namaz vakti. ✓ *vakt* (söz içi sızıcılaşma) > *vaht*. Ar. *vaht* “vakit, namaz” OsmTL 1323; krş. EOT *vakt* “1. Vakit, zaman; 2. Saat, an, dönem” BL 97, *vaktını düz*- “güzel vakit geçirmek, gönlünü hoş etmek” TS VI 4142, An. Ağ. *vakıt* “1. Güç; 2. Varlık, varsılık” DS XI 4089, Siv. Ağzı *vaht* “vakıt” SivS C 267; SivS DŞ 707; SivS K 388, TT *vakit* “1. Zaman; 2. Bir işe ayrılmış veya bir iş için alışılmış saatler; 3. Çağ” TüS 2466.

Bi varımış bi yoğumuş çoğ söylemek yoğumuş yavrum, vahtı zamanında bi ananın bi babanın bi gızı varımış.

verep bayır, yokuş, yamaç; eğimi yüksek yere çıkarken yatay yol, yatay yürüme; enine. ✓ krş. EOT *verепен*- “aykırı bir tarafa yönelmek” TS VI 4167, An. Ağ. *verep*

“1. Bayır, yokuş, yamaç” DS XI 4095, Siv. Ağzı *verep* “ay.” SivS DŞ 707; SivS K 389; SivS T 364, TT *verev* “bir köşeden bir köşeye doğru kesilmiş, katlamış veya konulmuş olan” TüS 2479.

Eren (1999: 435), *verev* “eğik, dolambaçlı, çapraz” sözcüğünün ağızlarda *verep* biçimiyle kullanıldığını ifade eder.

Davarı rampiye vur hep verep gider yanı gırımına gider, insan yorulmasın diy verep verürler, verep gidersen yorulmıysın o zaman.

Ben sağ verebine ser dedim sen boyuna sermişin.

vergili evlenmek üzere sözü verilen, sözü kesilen kız. ✓ *vergili* (< *ver-* ‘vermek’+*-gi* ‘fiilden isim yapım eki’+*li* ‘isimden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 1014); krş. ET *bér-* “vermek” ED 354, Kar. *bir-* “ay.” DLT 68, EOT *vér-* “ay.” BL 87; TS VI 4173, An. Ağ. *vergili* “sözü kesilmiş, nişanlı kız” DS XI 4096, Siv. Ağzı *vergili* “ay.” SivS K 389.

Sözlü gıza vergili diysin.

vurgun savaş, savaş planı, baskın, baskın planı. ✓ *vurgun* (< *vur-* ‘vurmak’+*-gun* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 1019); krş. ET *ur-* “koymak, vurmak” ED 104, Kar. *ur-* “ay.” DLT 45, EOT *vur-* > bk. *ur-* “1. Vurmak, çarpmak; 2. Yerleştirmek, koymak, sürmek; 3. Yarmak, kesmek; 4. Giymek, takmak; 5. Etkilemek” BL 62, *vurgun* “baskın, düşman hücumu” TS VI 4174, Kıp. *vur-* “vurmak, dövmek”, *ur-* Kıp.TS 303, Osm. *urguncı/ vurguncı* “çapulcu, yağmacı” (Dankoff 2004: 270), TT *vurgun* “1. Kolayca ve haksız ele geçen kazanç; 2. Sıcak, soğuk, dolu, vb. etkilerle ürünlerde görülen zarar” TüS 2491.

O zaman Ermeni vurgununda benim annem bile küçüğümüş daha o zaman.

yāğrın sırt. ✓ *yāğrın* < *yağır* “omuz”+*ın* “küçültme eki” (Eren 1999: 439); krş. ET *yarın/ yağrın* “kürek kemiği” < *yağır* ED 970, Kar. *yarın* “ay.” DLT 356, EOT *yagrın* “sırt, kürek” BL 59, *yağrın*, (*yağırnı*) “sırt, sırtın yukarı kemik kısmı” BL 4204, Kıp. *yagrın* “1. Sırt, sırtın yukarı kısmı; 2. Kürek kemiği; 3. Omuz başı” Kıp.TS 306, An. Ağ. *yağarnı* [*yarın, yārni*] “sırt” DS XI 4117, TT *yağrın* “kürek kemiği” TüS 2504.

Bıçağ babamın yāğrından saplamış.

yaħa yaka; yön, yan. ✓ *yaka* (söz içi sızıcılışma) > *yaħa*; krş. ET *yaka* “yaka, sınır; giysi yakası” < *yak-* ED 898, Uyg. *yaka* “kira, kira bedeli” (Ayazlı 2016: 269), Kar. *yaka* “elbise yakası” DLT 95, EOT *yaħa* “yaka” TS VI 4207, Kıp. *yaka* I “yaka, elbise yakası”, *yaka* II “dağın kenarı, bayır olan yeri”, *yaka* III “deniz kıyısı, ırmak kenarı” Kıp.TS 307, An. Ağ. *yaha*, *yaħa* II “yaka” DS XI 4126, *yaka* I “1. Yan, yön; 2. Semt; 3. Sırt; 4. Kıyı” DS XI 4127, Siv. Ağzı *yaka* “ay.” SivS DŞ 709; SivS K 393; SivS T 369, TT *yaka* “1. Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü; 3. Kıyı, kenar, taraf; 4. Eğik yer; 6. Semt; 7. den. Sahil” TüS 2504.

Eren (1999: 440), *yaka* “3. Kıyı, kenar, yan” sözcüğünün *yak-* fiilinden geldiğini ve sözcüğün Yak.T’de *sağ*a olarak kullanıldığını ifade eder.

TT *yaka* “yaka”= Az.T *yaha*= Başk.T *yağ*a= Kaz.T *jağ*a= Kır.T *caka*= Özb.T *yàki*= Tat.T *yaki*, (*yakut*)= Türkm.T *yā*= Uyg.T *yaki*.

TT *yaka* “kıyı”= Az.T *sāhil*= Başk.T *yar hıv siti*= Kaz.T *jağ*a, *jiyek*= Kır.T *cēk*= Özb.T *yàka*= Tat.T *yaka*= Türkm.T *yaka*= Uyg.T *yaka* KTLS II 956- 957.

Yaħanı bulaştırırsan daha kurtaramazsın eysimi bulaşma.

yaħın yakın. ✓ *yakın* (söz içi sızıcılışma) > *yaħın*; krş. ET *yakın* “yer, zaman veya tür bakımından yakın” < *yak-* ED 904, Uyg. *yakın* “ay.” (Ayazlı 2016: 269), Kar. *yakın* “ay.” DLT 356, DLT 77, EOT *yakıncak* “yakıncacık, pek yakın, çok yakın” TS VI 4217, Kıp. *yakın* I “yakın”, *yakın* II “akraba, hısım” Kıp.TS 307, Doğul. Ağ. *yaħın* “yakın” (Caferoğlu 1995: 285), TT *yakın* “1. Az bir ara ile ayrılmış olan (zaman veya yer) uzak karşıtı; 2. Küçük, önemsiz değişikliklerle birbirinden ayrılan; 3. Aralarında sıkı ilgi bulunan” TüS 2506.

Gülensoy (2007: 1036), *yakın* sözcüğünün *yagu-* “yaklaşmak” fiilinden *-n* veya < *yak-* “yaklaşmak, dokunmak” +-(*I*)*n* ekleriyle türetilmiş olabileceğini ifade eder.

*İşte sağ*a *yaħına* *getti* *ya* *ordan* *verecük*.

yalah yalak; 1. Köpeklere ve diğer hayvanlara yiyecek ve içecek verilen kap; 2. Çeşmede hayvanların su içecekleri yer. ✓ *yalak* (söz sonu söz içi sızıcılışma) > *yalah* (< *yala*-‘yalamak’+*-h* ‘fiilden araç gereç adları türeten ek’); krş. ET *yalğa*-“yalamak” ED 926, Kar. *yalga*-/ *yalwa*- DLT 475, EOT *yala*-“yalamak” BL 70, Kıp. *yalak* “1. Toprak çanak; 2. Köpeklere özgü yalak” Kıp.TS 307, An. Ağ. *yalah* I “1. Hayvanların içinden yemek yediği, taş, ağaç, çanak vb. kap; 2. Hayvanları su içtiği ağaç kap, taş oyuğu; 3. Hayvanların su içmesi için, ağaç, taş vb. maddelerden yapılan ve çeşmelerin önünde bulunan oluk, tekne; 4. Çukur yer (genellikle kazılmış),” DS XI 4134, Siv. Ağzı *yalah* “ufak çukur” SivS C 268, TT *yalak* “1. Hayvanların su içtikleri taş veya ağaçtan oyma kap; 2. Akan suyun çevreye veya akıp gitmesini önlemek için çeşme, musluk vb.nin altına konulan delikli taş tekne; 3. coğ. Buz yalağı; 4. şf. Boşboğaz söz taşıyan” TüS 2510.

Çeşmelerin su biriktirdiği yer yalak da deniy kürün de deniy.

yal(ı)ıuz yalnız. ✓ *yalnız* (söz içi ünlü türemesi ve *ı* > *u* ünlü değişimi) > *yalıuz* (< EOT *yaluıuz* < ET *yalıus*); krş. ET *yalıus* “yalnız” ED 930, Uyg. *yalıuz* “ay.” (Ayazlı¹⁵² 2016: 272), Kar. *yalıus* “ay.” DLT 145, EOT *yaluıuz* “ay.” BL 108, *yalıızın*, (*yaluıuzun*) “ay.” TS VI 4258, Kıp. *yalıuz* “ay.”, *yalaıuz*, *yalgız*, *yalguz* 1, *yalııız*, *yalıkız*, *yalıngız*, *yalıuz*, *yaluıuz* Kıp.TS 309, An. Ağ. *yalaıuz* I [*yalııız*] “ay.” DS XI 4134, Siv. Ağzı *yaluıuz* “ay.” SivS C 268, TT *yalnız* “1. Yanında başkaları bulunmayan; 2. zf. Yanında başkaları olmayarak; 3. zf. Yalnızca; 4. bağ. Ama; 5. ruh. b. Toplumsal ilişkilerden yoksun veya yoksun bırakılan kişi” TüS 2514.

Yanı gadını yalıuz bıraıımıyler.

yani yani. ✓ *yani* (ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *yani*. Ar. *ya’nī* “sözün kıyası” OsmTL 1347; krş. TT *yani* “1. ‘Demek oluyor ki’ anlamında söz; 2. zf. ‘Sözün kısacası, doğrusu’ anlamlarında bir söz” TüS 2522.

Yanı gadını yalıuz bıraıımıyler.

---

¹⁵² Ayazlı (2016: 272), *yalnız* sözcüğü için *yalıı* ve öz sözcüklerinden oluştuğu yönünde yaygın bir görüşün olduğunu ifade eder.

yanuḥ yanık, âşık. ✓ *yanık* (ı > u ünlü değişimi ve söz sonu sızıcılışma) > *yanuḥ* (< *yan-* ‘yanmak’+*-uḥ* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *yan-* “yanmak, alevlenmek” < **ya-* ED 942, Kar. *yan-* “ay.” DLT 378, EOT *yankun*, (*yangun*) “yanmış, yanık” TS VI 4290, Kıp. *yanık* “mazlum” Kıp.TS 310, An. Ağ. *yanık* I “1. Sevdalı; 2. Bağlı düşkün, candan seven” DS XI 4167, Siv. Ağzı *yangın* (*yanık*) “1. Sevdalı; 2. Acılı, dertli, yaşlı” SivS K 396, *yanık* “1. Yanmakta olan; 2. Yanmış olan; 3. Rengi koyulaşmış; 4. Sıkıntı veya hastalıktan iyi gelişmemiş; 5. Verimsiz, kıraç duruma gelmiş olan” TüS 2520.

Irmağın ardı yanuḥ/ El uyandı ben uyanuḥ/ Var mıdır benim gibi/ Aslından bağru yanuḥ

yapu yapı, bina. ✓ *yapı* (ı > u ünlü değişimi) > *yapu* (< *yap-* ‘yapmak’+*-u* ‘fiilden isim yapım eki’ Gülensoy 2007: 1064); krş. ET *yapıḡ* “yapı, bina” < *yap-* ED 873, EOT *yapu*, (*yapı*) “1. Bina, inşaat; 2. Kılık, kıyafet, biçim, şekil” TS VI 4303, *yapıcı* “bina ustası, inşaat ustası” BL 66, TT *yapı* “1. Barınmak veya başka amaçlarla kullanılmak için yapılmış her türlü mimarlık eseri, bina; 2. Yapılmakta olan konut, yol, köprü vb. inşaat” TüS 2526.

Cēnnemin yeddi türlü yapusu/ Her birinin ataşdandır gapısı/ Kim aldı ki cennet tapusu/ Yürü yalan dünya sende osandım.

yarpuz bahçelerde yetişen çok güzel kokan bir bitki. ✓ krş. ET *yarpuz* “bir tür ot, nane, *Menta pelagium*” ED 957, Kar. *yarpuz* “ay.” DLT 365, EOT *yarpuz* “ay.” BL 109; TS VI 4360, Kıp. *yarpuz* “ay.” Kıp.TS 13, An. Ağ. *yarpız* I “yabannanesi” DS XI 4189, Siv. Ağzı *yarpız* “ay.” SivS DŞ 711; SivS K 398; SivS T 376, TT *yarpuz* “ballıbabagillerden, çiçekleri birbirinden ayrı halka durumunda, nane türünden, kısa saplı, az veya çok tüylü, güzel kokulu bir bitki” TüS 2541.

Gülensoy (2007: 1078), *yarpuz* “yaban nanesi” sözcüğünün *yalbı “yassı, enli” (DLT) adından +z ekiyle türetildiğini ifade eder.

Yarpoz, onu da çorbalara atıyruḥ, o bir görsen onu soğuş su gibi o gadar has goḥar ki.

yastuḥ yastık; mezarda ölünün başının altına yapılan yükseltme; sürülmüş tarlanın başına enine çekilen çizgi. ✓ *yastuk* (ı > u ünlü değişimi ve söz sonu söz içi sızıcılaşma) > *yastuḥ*; krş. ET *yastuk* “yastık; yastık şeklinde külçe gümüş” < *yasta-* “yaşlamak” ED 974, Uyg. *yastuk* “en büyük para birimi” (Ayazlı 2016: 277), Kar. *yastuk* “yastık” DLT 367, EOT *yasduk/ yastuk* “1. Yastık, minder; 2. Yara üzerine konulan sargı, yara sargısı, yara bezi” BL 86, *yastuk* “yastık” TS VI 4376, Kıp. *yastıḥ* “ay.” Kıp.TS 314, An. Ağ. *yasduk* I “yastık” DS XI 4192, Siv. Ağzı *yastuḥ* “ay.” SivS C 269, TT *yastuk* “1. Başın altına koymak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü, ot vb.yle doldurulmuş küçük minder; 2. Bu biçimde yapılmış ve tüylü işlerde kullanılan şey; 3. Fide yetiştirmek için ince toprak ve gübreden hazırlanmış yüksekçe yer; 4. Yapılarda, makinelerde bazı bölümlerin üzerine dayandığı parça” TüS 2544.

Eren (1999: 443), *yastık* sözcüğünün **yasta-* fiilinden geldiğinin açık olduğunu ikinci hece *a* sesinin *ı* olmasının açıklanmaya muhtaç olduğunu ifade eder.

Saçımda yorgan/ Golumda yastuḥ/ Ayran da senin/ Sen de benim/ Sevgülü yârim.

Ben de ilk dafa teyzemi toprağ goydum, teyzemin yastuḡnu yaptım.

yastıḥlama yükseltme; yastığı yastık üstüne koyma; bir yönde sürülen tarlanın baş tarafının yanlamasına ya da diklemesine sürülmesi. ✓ *yastıklama* (söz içi sızıcılaşma) > *yastıḥlama* (< *yastıḥ* ‘yastık’+*la-* ‘isimden fiil yapım eki’+*-ma* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *yastıklama* II “destekleme” DS XI 4196, Siv. Ağzı *yastıklama* “ay.” SivS DŞ 712, SivS K 398, SivS T 376, TT *yastıklama* “1. Yastıklamak işi; 2. Fide yetiştirmek için yastık yapma yöntemi” TüS 2545.

Öliy sağ golunun üstüne yatırıysin ya, başının altını topraḥliyin, o işte yastıḥlama.

yaşar bir yaşını geçen besi hayvanı. ✓ *yaşar* (< *yaş+a-* ‘yaşamak’+*-r* ‘fiilden isim yapım eki’); krş. ET *yaşa-* “yaşamak, uzun bir yaşam, hayat, dönem yaşamak” < *yaş* ED 976, Kar. *yaşa-* “ay.” DLT 363, EOT *yaşar* “yaşında... yıl yaşamış” BL 86, *yaşar* “yaşında” TS VI 4377, Kıp. *yaşar* “ay.” Kıp.TS 314, An. Ağ. *yaşar* “1. Bir yaşını geçmiş (at, sığır için), 2. ... yaşına gelmiş; 3. 2 yaşındaki sığır, dana; 4. Altı

ayla üç yaş arasında sığır” DS XI 4196, Siv. Ağzı *yaşar* “ay.” SivS DŞ 712; SivS K 398; SivS T 376, TT *yaşarlık* “canlılığını sürdürme durumu, hayatıyet” Tüs 2547.

Gülensoy (2007: 1084), *yaşar* “bir yaşını geçmiş (at, sığır)” sözcüğünün *yaş* adından veya *yaşa-* fiilinden türetildiğini ifade eder.

Baytara deyrük yaşar hasta oldu, o da dermiş Sema'ya yaşarı getirün. Biz bi yaşındakine yaşar deyrük.

yaylım 1. Yaylım, otlak mera; 2. Hayvanları otlamaları için serbest bırakma. ✓ *yayılım* (dar ünlü düşmesi) > *yaylım* (< *yay-* ‘yaymak’+*-ıl-* ‘fiilden fiil edilgenlik’+*-ım* ‘fiilden isim yapım eki’ Sağır 1995: 428); krş. ET *yad-* “yaymak, sermek” ED 883, Uyg. *yayıt* “dağılmak, yayılmak” (Ayazlı 2016: 279), Kar. *yad-~yat-* “yaymak, sermek” DLT 331, EOT *yayın-* “dağılmak, yayılmak” TS VI 4443, *yaylım* “hayvan otlatılan yer, mera” TS VI 4448, Kıp. *yayıl-* I “yayılmak”, *yayın-* Kıp.TS 316, An. Ağ. *yaylım* I “1. Otlak; 2. Otlama, yayılma; 3. Açıklık, düzlük” DS XI 4212, Siv. Ağzı *yaylım* “ay.” SivS DŞ 712; SivS K 400; SivS T 378, TT *yaylım* “1. Yayılma, dağılma işi; 2. Yaylak, otlak” Tüs 2558.

Hayvanlara yaylım galmadı. Çayır galmadı. Otlak galmadı.

yaz- açmak, yaymak, sermek. ✓ krş. ET *yaz-* “çözmek, açmak” ED 983, Kar. *yaz-* “ay.” DLT 376, EOT *yaz-* “2. Yaymak, dağıtmak, açmak” TS VI 4458, Kıp. *yaz-* III “karışık bir şeyi çözüp ayırmak” Kıp.TS 316, An. Ağ. *yaz-* I “hamur açmak” DS XI 4218, Siv. Ağzı *yaz-* “ay.” SivS DŞ 712; SivS K 400; SivS T 379, TT *yaz-* III “1. Yaymak, sermek; 2. Açmak” Tüs 2563.

Hamur yazarlar, yumağ aldıhdan sonra.

yazu düz arazi. ✓ *yazı* > *yazu* < *yaz-* “sermek, açmak, yaymak” (Ayazlı 2019: 79); krş. ET *yazı* “geniş, engebesiz, açık ova” < *yaz-* ED 984, Uyg. *yazı* “ova, düz yer” (Ayazlı 2016: 279), Kar. *yazı* “açık arazi, açıklık, kır, ova” DLT 45, EOT *yazı yér* “ovalık, düzlük yer” BL 98, *yazı* I, (*yazu* I) “ova, sahra, ıssız kır” TS VI 4450, Kıp. *yazı* “1. Ova, bozkır; 2. Çöl, sahra” Kıp.TS 316, Osm. *yazı* “ova” (Dankoff 2004: 280), An. Ağ. *yazı* I “1. Düzlük, ova; 2. Yer, toprak; 3. Bağ, bahçe; 4. Yabancı yer;

5. Alan” DS XI 4216, Siv. Ağzı yazı “düzlük ova” SivS DŞ 712; SivS K 400; SivS T 378, TT yazı II “düz yer, ova, kır” TüS 2560.

Saḫolu yazularda kesiyruk.

yeḡnik hafif. ✓ *yeḡnik* (< *yeḡni*+*-k* ‘fiilden isim yapım eki’ ED 950); krş. ET *yénik* < *yeni*- “hafiflemek, azalmak” ED 950, Kar. *yenik* “her şeyin hafifi” DLT 355, EOT *yéyni* “ay.” BL 97, *yeḡnicek* “hafif, pek hafif” TS 4484, Kıp. *yeñil* “aynı”, *yegin*, *yeñül*, *yeyni*, *yini*, *yiñil*, *yugul*, *yühül* Kıp.TS 318, Osm. *yeḡni*, *yeḡli* “hafif” (Dankoff 2004: 280), An. Ağ. *yeḡni* “1. Hafif; 2. Değersiz; 3. Ağırbaşlı olmayan, hoppa” DS XI 4225- 4226, *yeḡnilik* “hoppalık” DS XI 4227, Siv. Ağzı *yeḡnilik* “ay.” SivS DŞ 713; SivS K 401; SivS T 380, TT *yeḡni* “1. Ağır olmayan, hafif; 2. *mec.* Ciddi olmayan” TüS 2565.

Saḡır (1995: 428), *yeylik* “hafif” sözcüğünün ET *yenik yenig* biçiminden geldiğini ifade eder. Gülensoy (2007: 1109), *yeḡni* sözcüğünün *yü/(*e/i*)*ng* “tüy, *hafif” adından +(i/ü)*l* ekiyle türetildiğini savunur.

Yeḡnik taḫdiy yel atar, ağırı her zaman severler.

yeḡnilik hafiflik, lüzumsuzluk, şımarıklık. ✓ *yeḡnilik* (< *yeḡni* ‘hafif’+*lik* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *yeḡnilik* “hoppalık” DS XI 4227, Siv. Ağzı *yeḡnilik* “ay.” SivS DŞ 713; SivS K 401; SivS T 380, TT *yeḡnilik* “hafiflik” TüS 2565. bk. *yeḡnik*.

Bu ne gaden yeḡnilik beḡle.

yeḡnil- hafiflemek, dinlenmek. ✓ *yeḡnil-* (< *yeḡni*+*-l-* dönüşlülük işlevli fiilden fiil yapım eki’); An. Ağ. *yeḡnil-* “ağırlığı azalmak, hafiflemek” DS XI 4227. bk. *yeḡnik*.

Gız yeḡnildin mi nası oldun?

yellen- gaz çıkarmak. ✓ *yellen-* (< *yel* ‘yel’+*len-* ‘dönüşlülük işlevli isimden fiil yapım eki’ Gülensoy 2007: 1115); krş. ET *yél* “rüzgar; cinli” ED 916, Kar. *yıl~ yél~ yel* “yel, rüzgâr; karındaki yel, gaz” DLT 46, EOT *yél* “yel, rüzgâr” BL 95, *yellü* “gaz yapan” TS VI 4505, An. Ağ. *yellen-* I “1. Gaz çıkarmak (bağırsak için), 2. Havalanmak” DS XI 4237, Siv. Ağzı *yellen-* “ay.” SivS C 269; SivS K 402, TT

yellen- “1. Körük, yelpaze vb. araçların yaptığı yelin etkisinde kalmak; 2. Kalın bağırsaktaki gazı çıkarmak, osurmak” TüS 2568.

Öbür gelin gaynatasının yanında yelleniy, gözünü açıy ki çamurdan bir çuhur.

yemlik ilkbaharda tarlalarda çıkan ve tuzlanarak yenilen ot. ✓ *yemlik* (< *ye-* ‘yemek’+*-m* ‘fiilden isim yapım eki’+*lik* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *yem* “ot yem ifadesinde kullanılır” ED 933, Kar. *yem* “baharat” DLT 350, EOT *yemli yemişli* “sebzeli meyveli” TS VI 4523, An. Ağ. *yemlik* I “ilkbaharda yetişen, uzun ve sivri yapraklı, toplanıp yenebilen yabancı ot” DS XI 4243, Siv. Ağzı *yemlik* “ay.” SivS DŞ 714; SivS K 403; SivS T 382.

Sağır (1995: 428), *yemlik* “bahar mevsiminde yetişen ve yenebilen bir ot cinsi” sözcüğünün *yem* adından +*lik* ekiyle türetildiğini ifade eder

Evelik yemlik oy madımağ.

yeri- yürümek. ✓ *yürü-* > *yeri-*; krş. ET *yori-* “yürümek, yürüyüş” ED 957, Uyg. *yori-* “yürümek, geçmek, geçerli olmak” (Ayazlı 2016: 288), Kar. *yori-*~*yoru-* “yürümek” DLT 500, EOT *yöri-* “1. Yürümek; 2. Hareket etmek” BL 96, *yürü-* “1. Gezmek, dolaşmak; 2. Hareket etmek, iş yapmak; 3. Tedavül olmak, geçer olmak; 4. Hareket etmek, dönmek, devretmek; 5. Hücum etmek, saldırmak; 6. Ayrılmak, uzaklaşmak; 7. Geçmek, nafiz olmak” TS VI 4775, Kıp. *yöri-* “yürümek” Kıp.TS 328, An. Ağ. *yéri-* “yürümek” DS XI 4251, Siv. Ağzı *yeri-* “ay.” SivS DŞ 714, TT *yürü-* “1. Adım atarak ilerlemek, gitmek” TüS 2629.

Aha yeriyemeyrim bu ayahlarımdan.

yılgin 1. Sıkça ağaçlık yer; 2. Çalı. ✓ *ılgin* (söz başı y türemesi) > *yılgin*; krş. ET *yilgun* “ılgin ağacı (Tamarix)” DLT 364, EOT *ılgin/ yılgin* “ılgin ağacı (bot. Tamarix)” BL 101, *yılgin* I, (*yilgun*) “ılgin ağacı” TS VI 4582, Kıp. *yılgin* “ay.” Kıp.TS 321, An. Ağ. *yılgin* I “1. Sulak yerlerde kendiliğinden biten bir ağaç; 2. Funda; 3. Filiz” DS XI 4269, Siv. Ağzı *yılgin* “ay.” SivS DŞ 715; SivS K 405; SivS T 385, TT *ılgin* “ılgingillerden, Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç veya ağaççık cinsi (Tamarix)” TüS 1124.

Sağır (1995: 429), *yılğın* “sıkça ağaçlık yer” sözcüğünün ET *yılğın*’dan geldiğini ifade eder. Gülensoy (2007: 1141), *yılğın*² sözcüğünün OT *yılğın* (DLT) olarak kullanıldığının *yıl-* fiilinden *-ğın* ekiyle türetildiğini dile getirir.

Barajın kıyındaki ağaçlara diyler, yılğın çıbığnan seni bi doğsinler o zamanlar anlarsın.

yir yer. ✓ *yer* (*e > i* ünlü değişimi) > *yir*; krş. ET *yér* “yer; (gökyüzünün zıttı)” ED 954, Uyg. *yer* “yer, toprak, tarla” (Ayazlı 2016: 283), Kar. *yér~ yer* “ay.” DLT 119, EOT *yér* “1. Yer, mekân, alan; 2. Toprak” BL 59, *yer* “toprak, ülke, diyar” TS VI 4533, Kıp. *yer* I “yer, yeryüzü, dünya”, *yir* Kıp.TS 319, An. Ağ. *yir* “yer” DS XI 4279, TT *yer* “1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân; 2. Gezinilen, ayakla basılan taban; 3. Bulunulan, yaşanılan, oturulan bölge; 4. Durum, konum, vaziyet; 5. Ülke; görev, makam” TüS 2575.

Eren (1999: 453), *yer* sözcüğü kökeninin açık olarak bilinmediğini ifade eder.

Yirden bitme seni.

yoğurt yoğurt. ✓ krş. ET *yuğrut* “yoğurt” < *yuğur-* ED 905, Kar. *yugrut* “mayalanmış süt, yoğurt” DLT 93, EOT *yogurt* “yoğurt” BL 67, Kıp. *yogurt* “ay.” Kıp.TS 326, TT *yoğurt* “maya katılarak koyulaştırılmış beyaz, kıvamlı bir süt ürünü” TüS 2599.

Eren (1999: 455), *yoğurt* “maya katılarak koyulaştırılmış süt” sözcüğünün *yuğur-* fiilinden *-t* ekiyle türetildiğini ifade eder.

yoğurtluḥ Akıncılar ilçesi, Doğantepe köyü mevkinde, çilehane olarak adlandırılan mağarada kendiliğinden var olduğu rivayet edilen yoğurt ve kaymak benzeri yiyecek bulunan mağaraya verilen ad. ✓ *yoğurtluk* (söz sonu süreklileşme) > *yoğurtluḥ* (< *yoğurt* ‘yoğurt’+*luḥ* ‘yer adı yapan ek’).

yoḥla- dolaşmak, gezmek; ziyaret etmek, kontrol etmek; sormak, soruşturmak. ✓ *yokla-* (söz içi sızıcılaşma) > *yoḥla-*; krş. EOT *yoka-*, (*yoḥa-*, *yok-*) “1. El sürmek, dokunmak, yoklamak; 2. Yok etmek” TS VI 4645- 4646, Kıp. *yoka-* “yoklamak, aramak” Kıp.TS 326, An. Ağ. *yokla-* I “1. Nişanlılar ve aileleri birbirlerine armağan

vermek; 2. Hasta, loğusa görmek, armağan vermek”, *yokla-* II “hastalık ara sıra belirmek” DS XI 4287, Siv. Ağzı *yoğla-* “ay.” SivS K 407, TT *yokla-* “1. Dokunarak incelemek; 2. Bakmak, gözden geçirmek, kontrol etmek” TüS 2600.

Sağır (1995: 429), *yoğla-* “aramak” sözcüğünün *yok* adından +*la-* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Göremedik şunu bir eve gidip yoğlayalım.

yoğluğ yokluk, yoksulluk, fakirlik; kimsesizlik. ✓ *yokluk* (söz içi ve söz sonu sızıcılaşma) > *yoğluğ* (< *yoğ* ‘yok’+*luğ* ‘isimden isim yapım eki’); krş. ET *yok* “yok” < **yo-*, *yod-* ED 895, Kar. *yōk~ yok* “yok, olmaz, değil” DLT 33, EOT *yok* “yok” BL 109, EOT *yoklu* “fakir, muhtaç, yoksul” TS VI 4646, Kıp. *yoklu* “yoksul, fakir”, *yokluk* “yokluk” Kıp.TS 326, An. Ağ. *yokluk* I “yoksulluk” DS XI 4287, Siv. Ağzı *yoğlu* “yoksul, fakir” SivS K 407, TT *yokluk* “1. Yok olma, bulunmama durumu; 2. *mec.* Fakirlik, yoksulluk; 3. *fel.* Hiçlik” TüS 2600- 2601.

Yoğluğ itin dizinde.

yol yol; yol yordam, yöntem, adet. ✓ krş. ET *yol* “yol; zaman” ED 917, Uyg. *yol* “yol” *y.+inta* “ilgili” (Ayazlı 2016: 288), Kar. *yōl~ yol* “yol, yolculuk, sefer” DLT 25, EOT *yol* “1. Yol, cadde; 2. Seyahat” BL 98, *yol* “1. Adap, erkân, âdet, meslek, usûl, kaide; 2. Müsaade, izin” TS VI 4647, Kıp. *yol* I “yol”, *yol* II “seyahat, yolculuk”, *yol* III “tarz, usul”, *yol* IV “defa, kere”, *yol* V “çizgi” Kıp.TS 326, Osm. *yol* “usul, kural” (Dankoff 2004: 283), An. Ağ. *yol* I “kez”, *yol* II “1. Düğünde, oğlan evinin kız evine verdiği para, mal, armağan” *yol* III “elverişli durum, olanak” DS XI 4288, Siv. Ağzı *yol* “ay.” SivS C 270; SivS DŞ 715; SivS K 407; SivS T 386, TT *yol* “ay.” TüS 2602.

Gülensoy (2007: 1155- 1156), *yol* “1. Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık” sözcüğünün ET ve OT dönemlerinde *yol* “yol, seyahat, gezi” olarak kullanıldığını ifade eder.

yolah tarla girişi; yol ağzı. ✓ *yolak* (söz sonu sızıcılaşma) > *yolah* (< *yol* ‘yol’+*ağ* ‘küçültme eki’ Eren 1999: 456); krş. ET *yolak* “küçük bir yol; çizgili, çizilmiş” < *yol* ED 925, Kar. *yolak* “çizgili, üstünde çizgiler ve yollar bulunan; patika, kırlarda

bulunan küçük yol” DLT 355, EOT *yolakçı*¹⁵³ “yolcu, yola giden” TS VI 4649, An. Ağ. *yolağ* I “1. Keçiyolu, küçük geçit; 2. Su yolu ark, oluk”, *yolağ* V “kapı” DS XI 4288- 4289, Siv. Ağzı *yolağ* “ay.” SivS K 407; SivS T 386, TT *yolak* “patika” Tüs 2604.

Tarlaların etrafı ağaçlıdır, yol bırakırlar. Yolağ, gedik.

yolluğ yola çıkarken yolcunun yanına aldığı yiyecek, azık. ✓ *yolluk* (söz sonu sızıcılışma) > *yolluğ* (< *yol* ‘yol’+*luğ* ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *yolluğ* “1. Yolda yenmek için hazırlanan yiyecek; 2. Yolculukta giymek için hazırlanan giyecek; 3. Gezi, yol için ayrılan para” DS XI 4290, TT *yolluk* “1. Yolculuk sırasında yenmek üzere hazırlanan yiyecek, yol azığı; 2. Yolcuya verilen armağan; 4. Yol masrafı olarak ödenen para, harcırah” Tüs 2605.

Yanınıza yolluğ alın.

yolluk ince uzun bir tür kilim. ✓ krş. An. Ağ. *yolluğ* II “ince, uzun yaygı” DS XI 4290, Er. Ağzı *yolluğ* “ayak altına serilen, ince uzun kilim” ErS S 429, Siv. Ağzı *yolluğ* “geline, yakınlarına verilen hediye” SivS K 407, TT *yolluk* “3. Koridorlara serilen, dar ve uzun halı, yol halısı” Tüs 2605.

Koridorlara seriliy yolluk.

yönnendir- yönlendirmek, yol göstermek. ✓ *yönlendir-* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi) > *yönnendir-* (< *yön* ‘yön’+*len-* ‘isimden fiil yapım eki’+*-dir-* ‘fiilden fiil yapım eki’); krş. EOT *yön* “1. Cihet, taraf, vecih, suret” TS VI 4680, Kıp. *yön* II “yön, cihet” Kıp.TS 328, Osm. *yönli* “uygun, münasip, yerinde” (Dankoff 2004: 284), An. Ağ. *yönel-* I [*yönnel-*] “1. Yüzünü çevirmek, dönmek; 2. Bir yere doğru gitmeye ya da akmaya koyulmak” DS XI 4306, Siv. Ağzı *yönel-* “ay.” SivS DŞ 716, TT *yön* “1. Belirli bir noktaya göre olan yer, taraf; 2. Bir şeyin belli bir noktaya baktığı yan; 3. Bir yere gitmek için izlenen yol; 4. *mec.* Tutulacak, izlenecek yol” Tüs 2609.

---

¹⁵³ TS VI’de (4649) *yolakçı* sözcüğü için “yolcu, yola giden” anlamı verilmektedir. *Şunda bir deli yiğit yolcunun, yolakçının, çobanın etmeğin alır.* cümlesinde “yol gözleyen, yol tutan” anlamı *yolakçı* için daha uygundur.

Siz yönnendirin hocam bilirsiniz.

yörü- yürümek. ✓ *yürü-* > *yörü-* (*yöri-* < *yori-*); bk. *yeri-*.

Zavlaḥlıḥ yapma lan yörü yoluna get.

yū^ḡ yün. ✓ *yün* (söz sonu sızıcılaşma) > *yū^ḡ*; krş. ET *yüg* “kuş tüyü” ED 910, *yuḡ* “yün; pamuk, kuş tüyü” ED 941, Uyg. *yuḡ* “yün” (Ayazlı 2016: 290), Kar. *yūḡ*~ *yuḡ* “deve tüyü” DLT 77, EOT *yūḡ* “1. Yün; 2. Kuş tüyü” BL 80, *yūḡ* “tüy, kuş tüyü” TS VI 4765, Kıp. *yüg* “yün, tüy, kıl”, *yun*, *yuḡ*, *yün*, *yūḡ* 1, *yüvün* Kıp.TS 331, Osm. *yüg* “tüy, kuş tüyü” (Dankoff 2004: 285), An. Ağ. *yuḡ* II “yün” DS XI 4312, Siv. Ağzı *yū* “ay.” SivS DŞ 717; SivS K 409; SivS T 389, TT *yün* “ay.” TüS 2625.

Gülensoy (2007: 1193), *yün* “1. Güzün kırkılan koyun yünü” sözcüğünün ET *yüḡ*~ OT *yūḡ*, *yüḡ* olarak kullanıldığını ifade eder.

Kürdüḡü vardı, yū^ḡ eyirmeye yarıydi.

yū^ḡ darā^ḡ yün taraḡı. ✓ *yün taraḡı* > *yū^ḡ darā^ḡ* < (ET *yüg*/ *yuḡ* ‘yün’ ED 941 >) *yün*+ (ET *targak* ‘tarak’ ED 535 >) *taraḡı*; krş. Siv. Ağzı *yū darā* “yün taraḡı” SivS DŞ 717.

Yū^ḡ darā^ḡ yoḡ, aradım aradım bulamadım.

yuharu yukarı. ✓ *yukarı* (söz içi sızıcılaşma ve ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *yuharu*; krş. ET *yokaru* “yukarı” < *yokḡaru ED 906, Kar. *yokaru*/ *yokar* “yukarı, ayağa (kalkmak)” DLT 73, *yok* “yokuş, çıkış” DLT 32, EOT *yukaru*/ *yukarı* “1. Yukarı, üst; 2. Yüksek” BL 62, *yukaru* *durmak* “ayağa kalkmak” TS VI 4706, Kıp. *yukargu* “yukarı”, *yogarı*, *yogaru*, *yoḡarı*, *yokarı* Kıp.TS 328, Osm. *yukarlak* “yukarı doğru” (Dankoff 2004: 284), An. Ağ. *yokarı* “üst kat, yukarı” DS XI 4287, Siv. Ağzı *yoḡarı* “ay.” SivS DŞ 715; SivS K 407, TT *yukarı* “1. Bir şeyin üst bölümü, aşağı karşıtı; 2. mec. Yetkili kimse; 3. sf. Benzerleri arasında üstte bulunan” TüS 2613.

Tekin (2003: 137), *yok(k)aru* sözcüğünün *yok adından +*garu* yönelme durum ekiyle türetilmiş yer zarfı olduğunu ifade eder.

Daḡ yuharu çıḡmış önüne bir yılan gelmiş, yılanın başını suvdaḡlamış.

yumaḥ yumak, 1. Örgü yumağı; 2. Hamur yumağı. ✓ *yumak* (söz sonu sızıcılaşma) > *yumaḥ*; krş. ET *yumğak* “yumak” < **yum-* ED 936, Kar. *yumgak* “bir şeyin yuvarlak ve yumru olanı” DLT 367, EOT *yumak* “yumak, iplik yumağı” BL 176, Kıp. *yumak* I “yuvarlak olarak sarılmış iplik”, *yumak* II “hikâye” Kıp.TS 329, An. Ağ. *yumaḥ* II “açılmaya hazır hamur topağı” DS XI 4315, Siv. Ağzı *yumaḥ* “ay.” SivS DŞ 717; SivS K 407; SivS T 389, TT *yumak* I “1. Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey; 2. sf. Yuvarlak biçimde sarılmış olan” Tüs 2614.

Gülensoy (2007: 1174), *yumak* “yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey” sözcüğünün ET ve OT *yumgak* olarak kullanıldığını, **yum-* “toplamak” fiilinden *-(g)ak* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Teknede yoğrur, ekşiyince yumaḥ yaparlar. Orda biraz dinnenir.

yük yük. ✓ krş. ET *yük* “yük” < **yü-*, *yüḍ-* ED 912, Kar. *yük* “yük” DLT 71, EOT *yük* “ay.” BL 61, Kıp. *yük* “ay.” Kıp.TS 331, An. Ağ. *yük* “hayvan üstündeki iki küfe ağırlık” DS XI 4328, Siv. Ağzı *yük* “yatak yığını” SivS DŞ 717, TT *yük* “1. Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi” Tüs 2621.

yük tayla- yükü eşek ya da atın her iki yanına eşit olarak bölmek, yük yüklemek. ✓ *yük tayla-* < (ET *yük* ‘yük’ ED 912 >) *yük+* (Far. *tāy* ‘yarım yük’ Steingass 1998: 278 >) *tay+* Tü.+*la-* “isimden fiil yapım eki”.

Eşşeğ bir tarafına yük taylıysin bir tarafına da yük taylıysin o yük taylamaḥ.

yüklük yatak yığını yapılan yer, yataklık. ✓ *yüklük* (< *yük* ‘yük’ + *lük* ‘isimden isim yapım eki’ Sağır 1995: 429); krş. ET *yük* “yük” < **yü-*, *yüḍ*¹⁵⁴- ED 912, Kar. *yük* “yük” DLT 71, EOT *yüklü* “1. Üzerine yüklenilmiş olan, yüklü; 2. Hamile” BL 61, *yüket* “yük hayvanı” TS VI 4754, An. Ağ. *yüklük* II “1. Yük; 2. Bir hayvanın taşıyabileceği ağırlık ya da oran kadar” DS XI 4328, Siv. Ağzı *yüklük* “yatak, yorgan dizilen dolap” SivS DŞ 717; SivS K 410, TT *yüklük* “evlerde yatak, yorgan gibi şeyleri koymaya yarayan yer veya büyük dolap, yük, yük odası” Tüs 2623.

¹⁵⁴ *yü kökü ve türevleri *yük* ve *yüdrük* için bk. ET *yüdrük* “elbise ve eşyaların konduğu yer” < *yüḍür-* ED 892, Kar. *yüdrük* “üzerine elbise ve eşya konulan sedir” DLT 367.

Gülensoy (2007: 1189), *yüklük* sözcüğünün ET ve OT dönemlerinde *yüdrük* olarak geçtiğini *yü-k (/d)* adından +*lük* ekiyle türetildiğini ifade eder.

Yatak yüklüğe goyarlar eski evlerde. Eski taş binalarda.

yüzbar yüzleşme. ✓ krş. An. Ağ. *yüzbar ol-* “1. Yüzleşmek, yüz yüze gelip hesaplaşmak, anlaşmak; 2. Arsızlaşmak, saygısızlaşmak” DS XI 4335, Er. Ağzı *yüzbar et-* “ay.” ErS S 429.

Çağrıy bizi söyledin söylemedim, söyledin söylemedim o yüzbardır işte.

zağar I Herhâlde, galiba. ✓ *zahir* (ilerleyici ünlü benzeşmesi ve söz içi sızıcı nöbetleşme) > *zağar*. Ar. *zāhir* “görünen, açık” OsmTL 1358; krş. An. Ağ. *zahar* [*zağar*] “herhâlde, evet öyle” DS XI 4343, Siv. Ağzı *zağar* “ay.” SivS DŞ 718; SivS K 412; SivS T 392, TT *zahir* “1. Açık, belli; 2. Dış yüz, görünüş; 3. zf. Kuşkusuz, elbette, şüphesiz” TüS 2640.

Doğru zağar.

zağar II küçük boylu kalmış köpek. ✓ *zağar* > *zağar*; krş. Kıp. *zagar* “bir tür küçük köpek” Kıp.TS 335, An. Ağ. *zağar I* “1. Küçük köpek; 2. Köpek yavrusu; 3. Tazı; 4. Çoban köpeği”, *zağar II* “bodur, bacaksız” DS XI 4341- 4342, Siv. Ağzı *zağar* “ay.” SivS DŞ 718; SivS K 412; SivS T 392, TT *zağar* “bir cins çoban köpeği” TüS 2640.

Eren (1999: 465), *zağar* “bir tür av köpeği” sözcüğü kökeninin karışık olduğunu ifade eder.

Boyu büyümeyen köpeklere zağar derler.

zahra tahıl. ✓ *zahir* (söz içi ünlü düşümü ve ilerleyici ünlü benzeşmesi) > *zahra*. Ar. *zāhire* “hububat” OsmTL 1358; krş. Kıp. *zāhire* “yiyecek, zahir” Kıp.TS 335, An. Ağ. *zahra I* “1. Yemeklik tahıl; 2. Hayvanlara verilen yem (ot, arpa, saman vb.)” DS XI 4344, Siv. Ağzı *zahra* “ay.” SivS DŞ 718; SivS K 412; SivS T 392, TT *zahir* “gerektiğinde kullanılmak için saklanan tahıl, aşlık” TüS 2640.

Zahra bûşdaya deyrük.

zavlah yerinde duramayan kimse. ✓ krş. An. Ağ. *zavlak* II “yerinde duramayan, yeğni (kimse)” DS XI 4352, Siv. Ağzı *zavlak* “ay.” SivS DŞ 718; SivS K 413; SivS T 393.

Zavlahlıh yapma lan yörü yoluna get.

zavrah hıyar. ✓ *zavrak* (söz sonu sızıcılaşma) > *zavrah*; krş. An. Ağ. *zavrak* I “1. Hıyar; 2. Kızılıcık; 3. Havuç”, *zavrak* II “balı alınmış petek”, *zavrak* III “1. Pencere; 2. Tahta parmaklık” DS XI 4352, Siv. Ağzı *zavrak* “ay.” SivS DŞ 718; SivS K 412; SivS T 393.

Sağır (1995: 429), *zavrah* “yanlarından kulplu, yiyecek konan, orta boy kazan” sözcüğünün Ar. *zevrak*’tan geldiğini ifade eder.

zehin zihin. ✓ *zihin* (i > e ünlü değişimi) > *zehin*. Ar. *zihn* “hafıza” OsmTL 1383; krş. An. Ağ. *zehin* “zihin” DS XI 4356, TT *zihin* “1. Canlının duygu ve davranışlar dışındaki ruhsal süreç ve etkinliklerinin bütünü; 2. *ruh* b. Bellek, an; 3. Anlayış, kavrayış; 4. Bilinç, dimağ” TüS 2658.

zelzele 1. Deprem; 2. 1939 ve 1992 yıllarda Erzincan’da gerçekleşen ve etkileri ilçede hissedilen depremler için söylenen büyük deprem anlamında söz. ✓ Ar. *zelzele* “deprem” OsmTL 1372; krş. Siv. Ağzı *zerzele* “deprem” SivS C 271, SivS K 413, TT *zelzele* coğ. “deprem” TüS 2650.

zeyin zihin. ✓ *zihin* (iç seste h > y ünsüz değişimi) > *zeyin*; bk. *zehin*.

Allah’ım zeyin açılığ versin.

zeyinli zihinli, zeki. ✓ *zehinli* (iç seste h > y ünsüz değişimi) > *zeyinli* (< Ar. *zehin*+ Tü.+li ‘isimden isim yapım eki’); krş. An. Ağ. *zeyinli* “akıllı” DS XI 4363. bk. *zehin*.

Çoh zeyinli bi çocuğ.

zırza Asma kilit takmak için kapı, pencere yuvası vb. kapağına birer adet takılan ve kapı pencere kanatlarının sabitlenmesinde kilit geçirilen delikli demir; menteşenin parçaları. ✓ krş. An. Ağ. *zırza* “1. Kapı çengeli, tokmağı; 2. Kapı zinciri, sürgüsü; 3.

Kapı kilidi; 4. Kapı rezesi, menteşesi; 5. Kapı kol demiri” DS XI 380, Siv. Ağzı *zırza* “ay.” SivS DŞ 719; SivS K 415.

Menteşelerin yerinde gullep varıdı, zırza varıdı, tahta gapılarda.

zıvga altı dar üstü geniş arka tarafında cepleri olan şalvar benzeri erkek giysisi; kispet. ✓ *zıpka* (söz içi sızıcılışma) > *zıvga*; krş. An. Ağ. *zıpka* “ağı geniş, paçaları dar bir çeşit şalvar” DS XI 4375, Siv. Ağzı *zıvga* “ay.” SivS DŞ SivS K 415; SivS T 396, TT *zıpka* “Karadeniz kıyısı halkının giydiği dar paçalı potur” Tüs 2656.

Eren (1999: 469), *zıpka* sözcüğü kökeninin açık olmadığını ifade eder.

Zıvga, paçası dar olıy, arhası torbalıdır, güreşde giyilen deridir, üstü genişliy.

zibil tahılın en kötü kısmı, işe yaramaz bölümü. ✓ *zibil* < Ar. *zibl* “çöp, süprüntü” (Eren 1999: 469- 470); krş. EOT *zibil* “gübre, süprüntü” TS VI 4808, An. Ağ. *zibil* I “1. Çöp, süprüntü, pislik, gübre; 2. Sulu çamur”, *zibil* II “bol bulunduğu için değersiz” DS XI 4384, Siv. Ağzı *zibil* “ay.” SivS DŞ 719; SivS K 416; SivS T 396.

Elek altı gırılı, dökük, parçalı, zibil.

zigara sigara. ✓ *sigara* (söz başı ötümlüleşme) > *zigara*; bk. *cigara*.

zilingir uykusunu alamamış. ✓ krş. Siv. Ağzı *zilingir* “uykusu başına çıkmış, uykusunu alamamış” SivS K 416.

Çocuğ etrafta zillingir zilingir dolanıy.

zoğ binayı tutan büyük ağaç. ✓ krş. An. Ağ. *zoğ* III “1. Yapı üstüne atılan, çapı 60-75 cm., uzunluğu 7-10 metrelik ağaç; 2. İnce uzun ağaç” DS XI 4392, Siv. Ağzı *zoğ* “ince, uzun ağaç” SivS DŞ 720; SivS K 416; SivS T 397.

Galın ağaç gomişlar işte hatıl, binanın üstüne atılan en çok böyüklere zoğ, çam zoğsu, çoğ galın.

zoğal kızılıcık. ✓ *zoğal* < Far. *zuğhāl* “kızılıcık ağacı veya meyvesi” (Steingass 1998: 617); krş. An. Ağ. *zoval* “kızılıcık” DS XI 4398, Siv. Ağzı *zoval* “ay.” SivS K 416; SivS T 397.

Eren (1999: 471), *zoğal* sözcüğü için Dankoff’un Ermeniceden alıntı olduğu görüşünü belirtir ve Farsça *zuğāl’ın* Dankoff’un gözünden kaçtığını ifade eder.

Zoğaldan hoşaf yapıyruḡ. Mermeladı da güzel olur onun.

SONUÇ

Sivas Akıncılar Ağzı Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözlüğü adlı tez çalışmamızın sonuç bölümünde sözcükler için iki şekilde sınıflandırma yapılmıştır. Birinci sınıflandırmada sözcüğün Derleme Sözlüğünde bulunup bulunmaması; ikinci sınıflandırmada, sözcüğün köken dili dikkate alınmıştır. Birinci sınıflandırmada Derleme Sözlüğünde sözcüklerin geçip geçmediği, hangi biçim ya da anlamla geçtiği gibi durumlar ayrıntılı ele alınmıştır. Sınıflamaların ardından Akıncılar ağzında öne çıkan ses bilgisi özellikleri sıralanmıştır.

1. Derleme Sözlüğünde Geçen ve Geçmeyen Sözcükler

1.1. Derleme Sözlüğünde Geçen Sözcük ve Sözcük Öbekleri

aba “abla”, *ablaḥ* “alacalı yüz”, *abrul* “nisan ayı”, *aboğ* “şaşma ve korku ünlemi”, *abuḥ subuḥ* “saçma sapan söz”, *acur* “sarı, üzeri çizgili, tohumluk büyük hıyar”, *ağartı* “süt, yoğurt, ayran vb. ürünler”, *āḡbi* “ağabey”, *ağrı* “yönünden, taraından”, *aḡul* “gece kırdı, yatırılan koyun sürüsünü korumak için çitle çevrili yer”, *aḡuz* “doğum yapan hayvanın ilk sütü”, *aha* “işte, orada, hemen şurada”, *ahan* “işte, orada, hemen şurada”, *aḥbun* “gübre, fişki”, *aḥbunla-* “toprağı gübrelemek”, *aḥbunluḥ* “gübre konulan yer”, *aḥdar-* “devşirmek, toplamak”, *aḥır* “hayvanların barındığı yer”, *aḥsaḥ* “aksak, topal”, *aḥsır-* “aksırmak”, *aḥşam* “akşam”, *aḥtaraç* “yufka çevirmeye yarayan, yassı demir ve tahta aygıt”, *al* “kırmızı örtü, duvak”, *ala* “siyahla beyaz karışık renk”, *alabula* “kırmızımsı ve karamsı renkli eşya”, *alaçuḥ* “bağ kulübesi, çardak”, *alaf* “hayvan yemi”, *alar-* “kızarmak; olgunlaşmaya başlamak”, *alaz* “alev”, *albıS* “şeytan”, *algarısı* “çocukları korkutmak için uydurulmuş görüntü”, *alma* “elma”, *amanat* “emanet, sağlam olmayan”, *anadut* “dirgen, yaba”, *andır* “soyka”, *angut* “ördekten daha iri, kremit renkli bir kuş”, *anız* “hasattan sonra geride kalan sap”, *aḥna-* “anlamak”, *anuḥ* “nane”, *apalaḥ* “iri, gürbüz ve tumbul süt çocuğu”, *araḥa* “arefe”, *arduç* “ardıç ağacı”, *arḥ* “su yolu”, *arḥala-* “sahip çıkmak”, *arılı* “zayıf”, *armut* “armut”, *aru* “arı”, *arusdaḥ* “tavan”, *asas* “gerçek, asıl”, *asbap* “çamaşır, giysi”, *aşlıḥ* “açlık”, *aşşāḡ* “aşağı”, *ataş* “ateş”, *ataşlan-* “şehveti galeyana gelmek”, *atılıḥ* “çarpık, bükük”, *avḥala-* “ısırmak, örselmek”, *avlaḥ* “av yeri”, *avu* “zehir”, *avurT* “ağzın içi”, *avuz* “hayvanın ilk sütü”, *ayaḥ* “ayak”, *ayaḥ yap-* “kandırmak”, *ayaḥyolu* “aptesane, helâ”, *ayaḥlan-* “çocuk

yürümeye başlamak”, *ayam* “yağmursuz güneşli hava”, *aydunluḥ* “aydınlık”, *ayrıḥ* “ayrık otu”, *az-* “yolunu kaybetmek”, *azdur-* “yolu şaşırtmak”, *azuḥ* “yolculuk için hazırlanan şey”, *azucuḥ* “azcık”, *bacanaḥ* “bacanak”, *badal* “merdiven basamağı”, *bağdada* “yapılarda kullanılan uzun ağaç”, *bağırsıḥ* “bağırsak”, *baharın* “baharda, bahar vakti”, *balah* “manda yavrusu, malak”, *bandik* “şalvar”, *bar* “tortu, kireç”, *bar duT-* “kirlenmek, paslanmak”, *barlan-* “kirlenmek, paslanmak”, *baran* “üzüm, meyve ağaçları ve bitkilerin dizisi”, *baḥır* “bakır”, *barḥ* “otel, park, bahçe”, *barḥaç* “kova, helke”, *barḥana* “göç, kervan”, *basgu* “cendere”, *basmaca* “kayısı kurusu”, *basmacuḥ* “kurutulmuş meyve”, *basuḥ* “cılız, zayıf”, *basur-* “kapamak”, *baT I* “çit, çevirge”, *baTla-* “çitle çevirmek”, *becit* “gerekli, zorunlu”, *bedafa* “parasız”, *bedrük* “pamuk lülesi”, *bel I* “iki dağ arası”, *bel II* “kürek”, *bēle* “böyle”, *bele-* “kundaklamak”, *beslek* “hizmetçi, uşak”, *beter* “azar, paylama”, *bıçḥı* “testere”, *bıdıḥ* “küçük”, *biladar* “erkek kardeş”, *bilezük* “bilezik”, *bilerzük* “bilezik”, *bişi* “çörek”, *bittek* “bir tane”, *biyāz* “beyaz”, *bodiç* “testi”, *boğal-* “bunalmak”, *boncuḥ* “ufak taneli, parlak, sert tohumlar”, *borçaḥ* “bir tür ot”, *boydaḥ* “yalnız, serbes”, *boz* “sürülmemiş tarla”, *bozlaḥ* “kalınca kuru çam dalı”, *böşörtlen* “böğürtlen”, *börtleḡen* “böğürtlen”, *böşrek* “böbrek”, *böğrölce* “kuru fasulye”, *böşür* “göğüs”, *budaḥ* “dal”, *bugla* “ağaçtan yapılmış yuvarlak matara”, *būš* “buhar”, *bušaz* “değirmen taşının ortasındaki delik; boğaz”, *būšda* “buğday”, *bušla-* “tütmek”, *bušlama* “bulgur ve gömeçle yapılan pilav”, *buharek* “baca”, *bulanuḥ* “bulanık”, *burma* “simit, yuvarlak ekmek”, *burç* “filiz”, *burçaḥ* “başak”, *buy-* “üşümek”, *buynuzlu* “ailesinin kadınları kötü olan erkek”, *buzāš* “buzağı”, *bük* “çalı, çalılık yer”, *bürüş* “baş örtüsü”, *büvelek* “gübre sineği”, *büvelekle-* “(sığırlar için) sinekten kaçmak”, *cāšlıḥ* “banyo”, *calaz* “ekin sapı”, *canaşı* “ölü için verilen yemek”, *canavar* “kurt”, *cangul* “gürültü”, *car car* “geveze”, *cazgır* “fitneci”, *cecim* “kilim”, *cemile* “cemre”, *cendek* “cesed”, *cenderme* “jandarma”, *ceşüz* “ceviz”, *cerme* “fiyat”, *çeyiz* “evlilik eşyası”, *cıbil* “çıplak”, *cıbilıḥ* “çıplak”, *cıblah* “çıplak”, *cıclıḥ* “güzel”, *cıgara* “sigara”, *cılbaḥ* “çıplak”, *cılbır* “çorba”, *cılga* “patika”, *cılḥ* “bozuk yumurta”, *cılık* “bozuk yumurta”, *cıncıḥ* “camdan eşya”, *cingıl* “süs eşyası”, *cingıraḥ* “çan”, *cırbit* “çapak”, *cırcır I* “ağustos böceği”, *cırcır II* “çıkırık”, *cırılta* “bağırta”, *cırlaḥ* “ince sürekli sesle bağırıp ağlayan”, *cırmıḥ* “tırnak ve pençe izi”, *cırnaḥ* “pençe”, *cırtlaḥ* “kulağa hoş gelmeyen karıncalı ses”, *cışıḥ* “oyunbozan”, *cıtanbuḥ* “çitlenbik ağacı”, *cıvıḥ* “sulu”, *cicik* “meme”, *cil* “hasır örülen ot”, *cingan* “çingene”, *cırbit* “çapak”, *civil* “küçük iplik çilesi”, *civirde-* “konuşmak”,

ciyer “yakın akraba”, *culuḥ* “hindi”, *cücük* “civciv”, *cüva* “civa”, *cüvelek* “küçük, sevimli”, *çağ* “saat”, *çağla* “olmamış meyve”, *çağlan* “çağlayan”, *çaḥıldah* “koyunların kuyruklarında kuruyan pislik”, *çaḥıldahlı* “kirli, pis”, *çaḥırdah* “koyunların kuyruklarında kuruyan pislik”, *çal-* “sütü mayalamak”, *çalacaḥ* “yoğurt mayası”, *çalhama* “ayran”, *çangal* “sırık”, *çangaza* “geveze”, *çapaḥ* “göze inen beyaz leke”, *çaparoḥ* “hileli adam”, *çaput* “bez”, *çar* “çarşaf”, *çat* “vadi”, *çataḥ* “vadi”, *çayan* “akrep vb.”, *çebiç* “keçi yavrusu”, *çeç* “buğday artığı, yığını”, *çeTik* “çarık, patik”, *çeki* “tartı”, *çelepme* “ekmek yapımında kullanılan toprak saç”, *çelmik* “kaplıca”, *çemiç* “dut kurusu”, *çente* “çanta”, *çentük* “çentik, tırtık”, *çeḡüle-* “(hayvanlar için) bağırarak, ağırmak”, *çez-* “çözmek”, *çermik* “kaplıca”, *çiğ* “biriktirilen çiğ süt”, *çiḡit* “pamuk tohumu”, *çılı* “bohça”, *çılın* “bohça”, *çılırlıḥ* “çıkırık”, *çıvaldız* “büyük iğne”, *çıyıt* “kayısı çekirdeği”, *çiḡ I* “işlenmemiş süt”, *çiḡ II* “kırağı”, *çiḡdem* “çiğdem”, *çil* “yeni çıkan bitki; ekin”, *çillen-* “yeşermek”, *çim-* “yıkanmak”, *çipil* “sazlık”, *çir* “meyve kurusu”, *çit I* “çift”, *çit II* “başörtü”, *çit III* “ağaç, tahta”, *çomaḥ* “sopa”, *çökelek* “çökelek”, *çömçe* “kepçe”, *çördik I* “bir tür kokulu ot”, *çördik II* “dağ armudu”, *dabaḥ* “hayvan hastalığı”, *dabanca* “tabanča”, *dad* “lezzet”, *dadaḥ* “çocuklara verilen tatlı yiyecek”, *dadan-* “alışmak”, *dafa* “kere”, *dalaP* “(dişi hayvan için) çiftleşmek istemek”, *dalamuḥ* “boyu, posu düzgün”, *damar* “kök”, *damızlıḥ* “maya; çoğaltmak maksatlı bırakılan tek hayvan”, *dandik* “huysuz; gereksiz”, *darı* “tahıl”, *darıḥ-* “daralmak”, *dartıl-* “böbürlenmek”, *dasdar* “örtü”, *daş* “taş”, *dazlaḥ* “dazlak”, *dērmən* “değirmen”, *dehre* “yüzü enli büyük bıçak”, *dene* “tahıl”, *deremet* “toplama”, *deḡıl* “değil”, *devlik* “hazırlık”, *deyirmen* “değirmen”, *dihız* “sıkışık”, *dındıkla-* “kurcalamak”, *dırız* “zayıf”, *dırmıḥ* “tırmık”, *dibek* “delikli taş tekne”, *diksin-* “tiksinmek”, *dilki* “tilki”, *dingilde-* “sallanmak”, *direme* “büyük çuval”, *dirlik* “sağlık; geçim”, *dirliksiz* “geçimsiz”, *dişlek* “dişleri yukarı doğru çıkık kimse”, *dodaḥ* “dudak”, *dóğme* “bir tür yiyecek”, *dóğmeç* “bir tür yiyecek”, *dolaḥ* “boyun atkısı”, *domruḥ* “kerestelik kütük”, *doruḥ* “tepe, yüksek yer”, *dölüm* “dönüm”, *döremeç* “dürülerek yenen yiyecek”, *döşür-* “toplamak”, *dúğlek* “kavun”, *durna* “turna”, *dutacaḥ* “tencere tutacağı”, *dutaḥ* “tencere tutacağı”, *dutamaḥ* “güvence”, *duva* “dua”, *duvaḥ* “gelin duvağı”, *düdük* “boru, kaval”, *düdük aşısı* “kalem aşısı”, *düğen* “düven”, *düğü* “ince bulgur”, *düğü pilavı* “ince bulgurdan yapılan pilav”, *düneğen* “dün”, *düve* “dişi dana”, *düvecek* “sert taneleri ezmeye yarayan ağaç tokmak”, *ecit becit* “anormal şey ve şekil”, *ecit mecit* “anormal şey ve şekil”, *ecük* “azıcık”, *eğış* “hamur kesmek

için kullanılan araç”, *egsüetek* “kadın”, *eğrek* “hayvanların toplandığı yer”, *ehbap* “tanıdık, dost”, *eke* “açık göz”, *eketoka* “sözleri ve işleri büyük olan çocuk”, *ekeleş-* “olgunlaşmak”, *ekenek* “tarla”, *eksi* “eski”, *ekşi* “ekşi; olgun”, *emce* “amca”, *eme* “babanın kız kardeşi”, *emel I* “sevaplar ve günahlar”, *emel II* “ishal”, *emi* “amca”, *emiceklik* “cesaret”, *encek* “hayvan yavrusu”, *enser* “çivi”, *enük* “köpek yavrusu”, *erin-* “üşenmek”, *erük* “kayısı; erik”, *eşkere* “belli, açık”, *etene* “insan ya da hayvan eşi, sonu”, *evelik* “ot, labada”, *evleg* “tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan her biri”, *eyin* “sırt”, *eyir-* “yünü büküp iplik yapmak”, *farı-* “yaşlanmak”, *ferik* “piliç”, *fetil* “bazlama”, *fetir* “bazlama”, *fışlı* “gübre, gübrenin kurumuş hâli”, *fiti* “ince bulgur”, *fış* “hayvan yemi”, *fiske* “kandil”, *fötrle-* “fırlamak”, *gabağ* “kabak”, *gabala* “götürü”, *gaçağ* “kaçak”, *gada* “bela”, *gadan* “kadar”, *gağ* “meyve kurusu”, *galağ* “tezek yığını”, *galas* “kalas”, *galem* aşılanacak ağaca konulanucu sivritilmiş kalem biçiminde ağaç parçası”, *galığ* “evlenmemiş kız”, *galın* “kalın”, *gan ayağlı* “kendi hâlinde düşkün, çaresiz kişi için söylenen söz”, *gancığ* “dişi”, *garabacağ* “bir cins lahana”, *gara düzen* “düzensiz”, *garala-* “kötülemek”, *garametli* “üzüntülü”, *garaanıñ* “karanlık”, *gargaburun* “kapı mandalı”, *gargacuğ* “kapı mandalı”, *gargıç* “beddua”, *garığ* “tarh, bölüm”, *garlığ* “çatı kenarlığı”, *garşu* “karşı”, *gaş* “duvar; çatı”, *gaşlama* “toprak damların kenarlarındaki düzlük”, *gatiğ* “ayran”, *gavağ* “kavak”, *gavun* “kavun”, *gaygana* “yoğurt ve yumurta ile yapılan yemek”, *gayığ* “kızak”, *gaymağ* “kaymak”, *gayın* “kayın”, *gaynata* “kayınbaba”, *gazan* “kazan”, *gazel* “mısır koçanı”, *gazuğ* “kazık”, *gebre* “kaşağı”, *geç* “genç”, *geçlik* “gençlik”, *geçe* “taraf, yön”, *geçi* “keçi”, *gedek* “manda yavrusu”, *gelberi* “maşa; ağzı enli çapa”, *gemük* “kemik”, *gendüme* “dibekte dövülerek yemek yapılan buğday ya da arpa”, *geven* “geven bitkisi”, *gever* “ince yol; ark”, *gıdık* “keçi yavrusu”, *gıldık* “hayvan pisliği”, *gılik* “küçük ekmek”, *gıraç* “verimsiz toprak”, *gırhlığ* “davar kırkılan makas”, *gırnap* “ince sicim”, *gısırağ* “dişi at”, *gış* “kış”, *gıyı* “kenar”, *gızıl* “kızıl”, *gomşu* “komşu”, *goru* “koru”, *góze* “göz, çeşme”, *göcek* “bir karış boyunda ekin”, *göcen* “hayvan yavrusu”, *göşül* “gönül”, *göşüş* “sarı saçlı, mavi gözlü”, *gölük* “at, eşek vb. yük hayvanı”, *görümlük* “yüz görümlüğü”, *göt* “arka”, *guduz* “kuduz”, *gulk* “kuluçka”, *gullep* “menteşe”, *gulun* “at ve eşek yavrusu”, *gunna-* “(hayvanlar için) doğurmak”, *guşgane* “tencere”, *guşluğ* “sabahla öğle arası”, *gutlu* “kutlu”, *guvağ* “saç kepeği”, *guymağ* “bir tür yemek”, *guyu* “kuyu”, *guyula-* “kuyuya koymak”, *guz*

“gölgelik, güneş almayan yer”, *guzla*- “(hayvanlar için) doğurmak”, *guzlacı* “gebe hayvan”, *gübür* “çöp”, *güççük* “küçük”, *gülk* “kuluçka”, *gümenli* “gebe kadın”, *günnük* “ücret”, *günüle*- “kıskanmak”, *gürk* “kuluçka”, *haP* “imece”, *hab et*- “yardımlaşmak”, *hacil* “üzgün”, *hala* “teyze”, *halbur* “kalbur”, *haped* “kapak”, *hapeng* “baca kapağı”, *harer* “büyük çuval”, *harh* “hendek”, *harla*- “ateş parlamak”, *hase* “pamuktan yapılan bez”, *hasuda* “tatlı”, *haşıl* “darı unundan yapılan bir tür yemek”, *hatıl* “kereste”, *havva* “ayva”, *hayat* “avlu; koridor”, *hayvah* “eyvah”, *hēbe* “heybe”, *hedik* “haşlanmış bulgur”, *helbet* “elbet”, *helle* “un çorbası”, *hengem* “gürültü”, *herK* “nadasa bırakılan tarla”, *hers* “öfke”, *herslen*- “öfkelenmek”, *hevlek* “eklecek tarlada ayrılmış parça”, *heybat* “iri, kaba”, *hıbar* “moloz”, *hınık* “sümük”, *hırhız* “hırsız”, *him* “temel”, *hingel* “manti”, *hobu* “kucaklamak”, *horsın*- “tiksinmek”, *horum* “biçildikten sonra balya ya da destehâline konulmuş ot”, *hozan* “işlenmemiş tarla”, *höllük* “elenmiş ince toprak”, *ıbrıh* “ibrik”, *ıh*- “çökmek”, *ısmarıç* “sipariş”, *ışgın* “filiz, sürgün”, *ışgınlan*- “sürgün vermek”, *iğ* “çıkırıklarda ipliğin sarıldığı demir tel”, *ileğen* “leğen”, *ireli* “ileri”, *irelle*- “ilerlemek”, *irenk* “renk”, *isirin* “yoğurt ve yufka ile yapılan yemek”, *iskemi* “sandelye”, *işki* “içki”, *iyeş*- “yarışmak”, *kar*- “birinin ardından kötü konuşmak”, *karık* “tarh, bölüm”, *karış* “beddua”, *kehan* “çapa”, *kejgere* “harç, tuğla vb. taşımaya yarayan araç”, *keküç* “çekici”, *kelek* II “çingirak”, *keleker* “saksığan”, *kelem* “lahana”, *kelep* “yumak”, *kelik* “eski ayakkabı”, *kemre* “tezek”, *kendir* “urgan”, *kengel* “eşek dikenini de denenen bir tür dikenli ot”, *kersan* “ağaç tekne”, *kerti* “bayat ekmek”, *kese* “kısa yol”, *keseğen* “farenin büyüğü”, *keşik* “sıra, nöbet”, *kırış* “sıpa”, *kırık* “sıpa”, *kırman* I “elde yün eğirmeye yarayan araç”, *kırtık/ kirtik* “küçük sabun parçası”, *kıyımsız* “cimri”, *kişkile*- “saldırtmak”, *kizir* “köy bekçisi”, *kölük* “boynuzsuz hayvan”, *köm* “ahır”, *kömuş* “manda”, *kör* “kuyu”, *körköstü* “köstetebek”, *kösle*- “kapıyı sürgülemek”, *kössü/ köstü* “köstebek”, *kösöğü/ kösövü* “maşa”, *kösüre/ köşüre* “bileği taşı”, *kötele*- “fırlatmak”, *kövle*- “çiftleşmek”, *köynek* “gömlek”, *küflet* “ev halkı”, *külek* “tahta kova”, *külve* “ocak”, *künde* “her gün”, *künt* “hamur yumağı”, *kürdüg* “iğ”, *kürün* “çeşme yalağı”, *küskü* “basit kaldıraç”, *lalavuç/ lalavuş* “çekirdekli kayısı kurusu”, *lazut* “mısır”, *lığ* ince çamur, *lığda* “ince çamur”, *lōş* “taş silindir”, *lōşla*- “taş silindire düzeltmek”, *löbet* “nöbet”, *lüle* “musluksuz boru”, *mācir* “göçmen”, *madımağ* “ispanak gibi yenilen bir ot”, *maf* “onulmaz durum”, *maş* “tavan arası”,

mağla- “yığmak”, *mahana* “bahane”, *mağat* “sedir”, *mahle* “mahalle”, *maran* “kağrı tekerleği”, *massa* “çivili uzunca sopa”, *maşara* “ana arktan çapanın ucuyla açılan küçük su yolları”, *mayıs* “gübre”, *mazı* “kalın ağaç dingil”, *mehel* “önem”, *memleket* “memleket”, *menşür* “tanınmış”, *merdane* “merdane”, *merdivan* “merdiven”, *merek* “ahır”, *mertek* “kısa ve kalın tahta parçası”, *meymenat* “kılık”, *mıh* “çivi”, *mıhla* “yağda pişirilmiş yumurta”, *mıhlama* “çökelikli yumurta”, *mıhtar* “muhtar”, *mırış* “saman tozu”, *mısmıl* “temiz”, *minik* “köpek yavrusu”, *mitil* “yüz geçirilmemiş yorgan vb.”, *modul* “ucu çivili değnek”, *möhkem* “sağlam”, *mökkem* “sağlam”, *mucur* “tahıl ölçeği”, *murç* I “taşçı kalemi”, *murç* II “filiz”, *musluh* “sebil”, *nağır* “sığır sürüsü”, *nālet* “lanet”, *nekes* “cimri”, *nezel-* “zayıflaşmak”, *ocağ* “ocak, fırın”, *oğley* “oklava”, *oğlov* “oklava”, *oğuyucu* “dügüne/ düğünde çağrı yapan kadın”, *oluğ* “oluk, çeşme, pınar”, *on-* “mutlu olmak”, *ortağ* “ortak”, *osan-* “usanmak”, *oynaş-* “çocuklar oynamak”, *öğ* “önce, evvel”, *öküzgötü* “kızılıcık”, *önnük* “önlük”, *örk* “hayvanları bağlamaya yarayan kalın ip ya da zincir”, *örkle-* “hayvanı otlatmak için uzunca bir iple bağlamak”, *örtme* “üstü kapalı, önü açık yer”, *övey* “üvey”, *öynük* “önlük”, *pağır* “bakır leğen”, *pağlava* “baklava”, *palaz* “eski kilim, dokuma çul”, *pambıh* “pamuk”, *pangalot* “lira”, *pantol* “pantolon”, *papağ* “kalpak”, *parduç* “fırının içini temizlemekte kullanılan ucu bezli sopa”, *parhaç* “bakraç”, *pavluka* “fabrika”, *part* “işkembe”, *partalcı* “palavracı”, *patatis* “patates”, *patısga* “patiska”, *patik* I “yünden örülmüş çorap”, *patik* II “patates”, *peğ* “yapı yıkıntısı ve arsası”, *pelit* “çınar, meşe vb. ağaçların meyvesi”, *pelverde* “domates salçası”, *pepeme* “kekeme”, *perçem* “mısır püskülü”, *pestugan* “tuzlu ayranın kaynatılıp süzdürülmesiyle elde edilen çökelek”, *peş* “üç etek denilen kadın giysisi”, *Peşgir* “kalın ketenden yapılmış kadın önlüğü”, *pırtı* “yatak, yorgan vb. yüzü”, *pırtık* “yırtık giysi ve bez parçaları”, *pin* “kümes”, *pingel* “fol, folluk”, *pisik* “kedi”, *pisikbal* “ağaçlardan sızan zamk”, *pite* “pide”, *pöçük* “kuyruk sokumu”, *puhari* “baca”, *puğar* “pınar, çeşme”, *pürçek* “zülüf”, *pürpürüm* “semizotu”, *reçber* “çiftçi”, *Sabağ* “sabah”, *sacayāğ* “sacayak”, *sağduç* “yakın arkadaş”, *sağız* “sakız”, *sahan* “tabak”, *sağol* “çalı süpürgesi”, *sallancağ* “salıncak”, *sam* “boyunduruğa geçirilen eğri değnek”, *sambağ* “boyunduruğun deliklerine geçirilen eğri ağaçları bağlayan ip”, *sanduh* “sandık”, *saramuk* “hastalıklı, zayıf”, *Satı* “aslında, zaten”, *savacağ* “suyun yönünü değiştirmek için önüne konulan tahta”, *saya* “kadın giysisi”, *sayıhla-* “uykuya

dalmak”, *sayvan* “çardak, gölgelik”, *sekü* “ahır damı”, *selbes* “serbest”, *sele* “sepet”, *sement* “ekmek tahtası, tepsi”, *sep-* “bulaşmak”, *sepici* “bulaşıcı hastalık”, *sepken* “karla karışık yağın yağmur”, *seysena* “çeyiz”, *sıfra* “sofra”, *sınıhçı* “kırık, çıkık bağlayan kimse”, *sipsi* “düdük”, *sitil* “bakraç, kova”, *soğuhluh* “hoşaf”, *soğariç* “ince doğranmış soğanı, yağda kavurarak yapılan yemek”, *soğhran-* “homurdanmak, kızmak”, *soğum* “lokma”, *sorut-* “ayakta durmak, dikilmek”, *soyha* “ölünün üstünden çıkan giysi”, *sozal-* “azalmak, suskunlaşmak”, *sümsük* “yumruk”, *sümsükle-* “yumruklamak”, *süpürt-* “kovalamak”, *sürgüç* “bulaşık bezi”, *şahna* “harman bekçisi”, *şalah* “olmamış kavun”, *şaplah* “tokat”, *şapşak* “ağaçtan su tası”, *şememe* “küçük kavun”, *şennik* “bayram kalabalığı”, *şepik* “alkış”, *şeremet* “çalışkan”, *şıvgın* “filiz”, *şilte* “yatak, yorgan vb.nin iç yüzü”, *şimdik* “şimdi”, *şinik* “tahıl ölçeği”, *şirne-* “şımarmak”, *şişek* “1-2 yaşındaki koyun”, *şor* “tuzlu peynir, çökelek”, *tağı* “dügüne gelenlerin getirdikleri armağan”, *tağım* “kadınların takındıkları değerli süs eşyaları”, *tandur* “tandır, fırın”, *tanış* “ahbap, tanıdık”, *tapan* “yassı ağaç, sürgü”, *tar* “tavukların kümeslerde tünedikleri ağaç”, *tarah* “tarama aleti”, *tay* II “hayvan yükü”, *tayla-* “hayvanlara yük yüklerken iki yana eşit ağırlık koymak”, *teğür* “çeşit, durum”, *tekmük* “tekme”, *telek* “kuş, tavuk vb. hayvanların tüyleri”, *telis* “çuval”, *temüz* “temiz”, *tengirek* “yün eğirmekte kullanılan ağaçtan alet”, *tentene* “dantel”, *terek* “raf”, *terlik* “takke, başlık”, *teş* “büyük bakır leğen”, *teşt* “büyük bakır leğen”, *tete* “teyze”, *tevatür* “çok”, *tevek* “bitki dalları”, *tığ* “saman yığını”, *tıman* “don, şalvar”, *tışha* “soğan tohumu”, *tıstımbıl* “tombul”, *tiken* “diken”, *tirit* “haşlama et suyunun üzerinde kalan yağ”, *toğ* “tok, koyu”, *toğdor* “doktor”, *toğlu* “altı aylıkla bir yaşındaki kuzu”, *top* “yığın, demet”, *toprah* “toprak”, *torpah* “toprak”, *tosbāš* “kaplumbağa”, *tuluğ* “yayık”, *tump* “tarla sınırı”, *uğur* “zaman”, *umma* “şişlik”, *umursuz* “kaygısız”, *uş-* “uçmak”, *uşhur* “uçkur”, *uyhu* “uyku”, *üğürlen-* “yavaşça sallanmak”, *üleş* “hayvan ölüsü”, *üsküre* “su tası”, *üzengi* “ayak altı çukuru”, *vaht* “varlık; güç; vakit”, *verep* “bayır, yokuş”, *vergili* “nişanlı kız”, *yağa* “yaka”, *yalah* “hayvanların yemek yediği su içtiği kap”, *yalıñuz* “yalnız”, *yanuğ* “sevdalı”, *yāšrın* “sırt”, *yarpoz* “yabannasesi”, *yaşar* “bir yaşını geçmiş sığır, dana”, *yaylım* “otlak”, *yaz-* “hamur açmak”, *yazu* “ova”, *yeğnik* “hafif”, *yeğnilik* “hoppalık”, *yeğnil-* “ağırlığı azalmak, hafiflemek”, *yellen-* “gaz çıkarmak”, *yemlik* “yenilebilen yabancı ot”, *yeri-* “yürümek”, *yılğın* “funda; filiz”, *yir* “yer”, *yoğla-* “ziyaret etmek”,

yohlulh “yoksulluk”, *yol* “kez”, *yollulh* “yolculuk için yapılan hazırlık”, *yolluk* “ince uzun bir tür kilim”, *yönnendir-* “yüzünü çevirmek, dönmek”, *yörü-* “yürümek”, *yũş* “yün”, *yuħaru* “yukarı”, *yumaħ* “açılmaya hazır hamur topağı”, *yük* “ağırlık, yük”, *yüklük* “yük, yük konulan yer”, *yüzbar* “yüzleşmek”, *zaşar* I “herhâlde”, *zaşar* II “küçük köpek”, *zahra* “tahıl”, *zavlaħ* “yerinde duramayan kimse”, *zavraħ* “hıyar”, *zehin* “zihin”, *zeyinli* “akıllı”, *zırza* “kapı çengeli; kapı tokmağı”, *zibil* “çöp, süprüntü”, *zōğ* “yapı üstüne atılan ağaç”, *zoğal* “kızılçık”.

1.2. Yöre Ağzında Kök yahut Gövdesi Bulunan ve Derleme Sözlüğünde İleri Öge¹⁵⁵ Olarak Varlığı Tespit Edilen Sözcükler

İlk biçim Derleme Sözlüğündeki kayıtlı şekil iken, ikinci biçim çalışmamızdaki şekildir: *abdeslik* ~ *abdas*, *ağaç tarak* ~ *aşaç*, *akılcı* ~ *aħıl* (*aħlı kes-*, *aħlı yet-*, *aħlı otur-*, *aħlı er-*, *aħlıynan yaşa-*, *aħıldāne*, *aħıllı*), *ahmak hōlüden* ~ *aħmaħ*, *āmancı* ~ *aman*, *boyundurluk* ~ *boyunduruħ*, *burun başı* ~ *burun*, *çerçici* ~ *çerçi*, *çıdçıdı* ~ *çıtçıt*, *çiğçi kuşu* ~ *çiğÇi*, *çiynele-* ~ *çiyne-*, *çiynele-* ~ *çiyne-*, *çürüntü* ~ *çürü-*, *delibaş* ~ *delir-*, *değnakle-* ~ *deynek*, *desteçürüden-* *destimençi* ~ *deste*, *dinlemece* ~ *diñne-*, *donuzdamı* ~ *douz*, *eğsil-* ~ *egsü*, *gardaşlık* ~ *gardaş*, *gatırcı* ~ *gatır*, *gavşak* ~ *gavuş-*, *kaynanadili* ~ *gaynana*, *gelinaba* ~ *gelin*, *kendini bulmak* ~ *gendü*, *gergilemek* ~ *gergü*, *goç ayı* ~ *goç*, *gundaħçı* ~ *gundaħ*, *güvegen* ~ *güve*, *hacat yeri* ~ *hacat*, *havuçluk* ~ *havuç*, *horoz ötümü* ~ *horuz*, *kelle çek-* ~ *kelle*, *kemiksiz et* ~ *kemük*, *pirpirim* ~ *pirpir*, *sağlıcaklı* ~ *sağlıħ*, *sariaş* ~ *saru*, *tahtalı* ~ *tahta*, *teneşir horazı* ~ *teneşür*, *tütsile-* ~ *tütsü*, *uruplağı* ~ *urup*, *uşağ devşek* ~ *uşaħ*, *öğlenecek* ~ *ũşlen*, *üçadım* ~ *üç*, *vurgun yap-* ~ *vurgun*, *yakın git-* ~ *yaħın*, *yoğurt çal-* ~ *yoğurt*, *zeyinli* ~ *zeyin*.

1.3. Derleme Sözlüğünde Başka Biçimde Kaydedilmiş Sözcükler

Sözlüğümüzde bulunan kimi sözcükler Derleme Sözlüğünde başka biçimde kaydedilmiştir. İlk biçim Derleme Sözlüğündeki kayıtlı şekil iken, ikinci biçim çalışmamızdaki şekildir: *hahciyh* ~ *aħçik* “yabancı, el”, *asla* ~ *aslan* “esas olarak”, *bizi/ bizgiç* ~ *biz* “büyük iğne”, *bozak* ~ *bozoğ* “sarışın erkek çocuğu”, *beğer-* ~ *bōşür-* “hayvan bağırarak”, *can cara* ~ *canı ceresi* “güç kuvvet”, *çiv-* ~ *civ-* “uçar gibi hızlı

¹⁵⁵ Aksan (2007: 85), ileri öge kavramı için “varlığı birtakım kavramların, sözcüklerin varlığına bağlı olan, biçim bakımından gelişerek türetmelerle birtakım anlam olaylarından sonra ortaya çıkan sözcükler” açıklamasını verir.

gitmek”, *çil* ~ *çilotu* “sulak alanlarda çıkan uzunca bitki, sazlık”, *çilpi* ~ *çilpipi* “çilpi ipi, çırpı ipi”, *çoluk çocuk* ~ *çoluk çombalak* “çoluk çocuk”, *damızlıh çal-* ~ *damızlıh at-* “yoğurt çalmak”, *dolu börülcesi* ~ *dolu fasulyası* “irice fasulye”, *donak* ~ *douz* “soğuktan tor top olma”, *düğ aşı* ~ *düğü çorbası* “ince bulgurdan yapılan çorba”, *elörü* ~ *ellörü* “yeter, yeterli”, *emeli ağ* ~ *emeli sağlam* “ameli sağlam”, *feyilsiz* ~ *feyimsiz* “düşüncesiz”, *gazuḥ* ~ *gazzuḥ* “kazık”, *eğmeç* ~ *gemeç* “baston”, *görüm* ~ *görümce* “kocanın kız kardeşi”, *guç-* ~ *guc et-* “sarılmak”, *güleş-* ~ *güleş* “güreş”, *gurk ol-* ~ *gülke yat-* “kuluçkaya yatmak”, *ılışla-* ~ *ılıştur-* “ılıklaştırmak”, *ıvgala-* ~ *ıvga ver-* “kışkırtmak”, *kehan ver-* ~ *kehanla-* “çapalamak”, *kerpiç* ~ *kerpiş* “kerpiç”, *keşik ol-* ~ *keşik yap-* “yardımlaşmak”, *labbızık* ~ *lappicik* “hamurun yassılanmış hâli”, *livas* ~ *lez* “bulanık su”, *mozuk* ~ *mozzik* “hayvan yavrusu”, *öcbe* ~ *öcbek* “inatçı”, *öndüç* ~ *öndünç* “ödünc”, *sıyrıkça* ~ *sıyırğı* “kar kürüme aracı”, *sulusepkin* ~ *sulusepken* “karla karışık yağın yağmur”, *silar* ~ *silor* “bir çeşit can eriği”, *söyün-* ~ *söğnük* “sönük; arı kovanının tamamının ölmesi”, *şifer* ~ *şifor* “şoför”, *şorak* ~ *şoruḥ* “tuzlu yemek; tuzlu toprak”, *fetir* ~ *tetir* “ceviz yaprağı”, *umaç çorbası* ~ *umaş aşı* “un, yağ ve pul biber ile yapılan çorba”, *urya* ~ *urúya* “rüya”, *zıpka* ~ *zıvga* “altı dar üstü geniş şalvara benzer erkek giysisi”.

1.4. Derleme Sözlüğünde Başka Anlamda Kaydedilmiş Sözcükler

Sözlüğümüzde bulunan kimi sözcükler Derleme Sözlüğünde başka anlamda kaydedilmiştir. İlk biçim Derleme Sözlüğündeki, ikinci biçim çalışmamızdaki şekildir: *ağar-* “ekinler olmak” ~ *ağar-* “1. Işımak, aydınlanmak; 2. Beyazlamak”; *amerikan* “bir buğday türü” ~ *amerikan* “saç traşı”; *aşevi* “mutfak, lokanta” ~ *aşevi* “1. Yemek dağıtılan yer, yemekhane; 2. Cenazesi olanların yemek dağıtımında kullandıkları yemekhane”, *atgı* “nişan törenlerinde kıza giydirilen hediye” ~ *atḥu* “atki, kaşkol”; *atlı gibi* “hamarat kadın” ~ *atlı* “edepsiz, ahlâksız erkek tavırlı kadın”; *baç et-* “öpmek” ~ *bac et-* “fasulye, bezelye, barbunya vb.nin içindeki tanesini kabuğundan ayırma işlemi”; *balçılḥ* “balçık” ~ *balçılḥ* “sazlık”; *bazlamaç* “saç ekmeği” ~ *bazlamaç* “boyunduruğun altından geçen ip”; *bostan* “salatalık” ~ *bostan* “bağ, bahçe; tarla; kavun, karpuz bahçesi; kavun”; *çaḥır* “bir çeşit kuş” ~ *çaḥır* “mavi göz”; *çepel* “engebeli arazi” ~ *cebel* “kullanılmayan dikenlik arazi”; *cıyak* “baykuş” ~ *cıyaḥ* “hayvan bağırtısı”; *çaṇ* “içinden sarkan tokmağın kenarlara vurulmasıyla ses çıkaran

madenden araç” ~ *çan* “koyunların boynundaki zil”; *çatal* “arabalarda dingile bağlanan tahta” ~ *çatal* “son, alt; ekin toplamada kullanılan ağızlı alet”; *çeçe* “ağabey; baba; dede” ~ *çeçe* “okullarda çalışan babacan tavırlı hademe”; *çınar* “çam ağacı” ~ *çınar* “çınar ağacı”; *çıra* “ışık; lamba; kandil” ~ *çıra* “çamdan elde edilen tutuşturucu”; *çıyındırh* “sinirli, yağsız et” ~ *çıyındırh* “1. Et yemeği; 2. Bir tür et”; *çinge* “kıvılcım” ~ *çinge* “taş”; *çiyit* “pamuk tohumu, çekirdeği” ~ *çiyit* “sarı erik çekirdeği; fasulye”; *çolapa* “beceriksiz” ~ *çolapa* “eli sakat”; *çürütme* “su muhallebesi” ~ *çürütme* “süt pişirme eylemi ve sonucu; pişirilen süt; ekşitilen süt”; *dalyan* “1. Denizde yüzeye yakın yosunlu kaya; 2. Deniz kıyılarında ve denizin dibinde dalgalı şekilde görülen kum” ~ *dalyan* “güzel; uzun boylu; alımlı”; *dasdarla-* “başı bir tülbentle bağlamak” ~ *dasdarla-* “hamuru yuvarlak hâle getirmek”; *deleme* “yağı alınmış çiğ süttten yapılan peynir” ~ *deleme* “peynirle çökeleğin birbirine karıştırılması”; *dolama* “bir çeşit hayvan hastalığı” ~ *dolama* “parmaklarda görülen iltihaplı hastalık”; *ekşihmur* “hamur mayası” ~ *ekşihmur* “mayalanmış hamur”; *emice* “amca” ~ *emice* “babanın amcası”; *gabağ* “boynuzsuz koç” ~ *gabağ* II “tüysüz hayvan”; *gakkuluk* “göze hor görünen, küçümseven (şey için)” ~ *gakgalağ* “tezek yığını; ıvır zıvır”; *kamalağ* I “1. Karlı havada kanatları ıslanarak uçamayan keklik” ~ *gamalağ* “domuzların sersemleme hâli, insanlar için de söylenir”; *karafatma* I “bir çeşit siyah çekirge” ~ *garafatma* “hamam böceği”; *gatiğli* “yarma ve yoğurttan yapılan bir çeşit yemek” ~ *gatiğli* çorba “ayranlı çorba”; *gavum* “düğünden sonra kız ve oğlan evinin birbirlerine verdikleri yemek” ~ *gavum* “eş dost, akraba”; *gızamık* “küçük kırmızı meyvesi olan bir çeşit ağaç” ~ *guzamuğ* “kızamık”; *herle* “yağda kavrulmuş un çorbası” ~ *herle* “kavrulmuş mercimek çorbası”; *mayahoş* “davranışları serserice olan” ~ *mayahoş* “ekşi”; *peyke* “ahırdaki seki” ~ *peyke* “sedir”; *sarıgılçığ* “bir tür pirinç” ~ *sarıgılçığ* “bir tür buğday”; *tebe* II “ot yığını” ~ *tebe* “tepe”.

1.5. Derleme Sözlüğünde Geçmeyen Sözcük ve Sözcük Öbekleri

acizlen- “sıkıntılanmak, sıkıntısını belli etmek, anlatmak”, *ağasya* “akasya”, *ağlah* “1. Huy, tabiat; 2. Ahlak”, *ağraba* “akraba; eş, dost”, *ağran* “akran, yaşı”, *ağsa-* “aksamak, topallamak”, *alaman* “Alaman”, *alamancı* “gurbetçi”, *albisa* “elbise”, *alçağ* “alçak, kısa”, *alikitapları* “ilkokul birinci sınıf okuma kitapları”, *alimiyon* “kapacak, tas, tencere vb.”, *allerji* “alerji”, *allığ* “makyaj malzemesi”, *amaliyat*

“ameliyat”, *ampil* “ampul”, *anaşit* “anarşist”, *aşındır-* “aşındırmak, yormak, zorlamak; sinirlendirmek”, *aşham* “akşam”, *aşortman* “eşorfman”, *aşuru* “aşırı; fazla, çok”, *ata* “ata, cet; sözü dinlenir kimse, büyük”, *atalaflı* “atasözü”, *ayat* “ayet”, *a’ile* “1. Aile; 2. Eş, zevce, hanım”, *aynan* “aynen”, *azma* “çoğalma, üreme, türeme”, *baÇ* “fasulyenin içi boş, kurumuş hâli”, *bağıl* “çekemeyen, nazar eden”, *bant* “kısır yapılip yenilen yemek, sarma”, *başdarağ* “tarak, saç tarağı”, *başyuma* “gelinin bekâr evinden kalan eşyalarını, arkadaşlarının ve ailesinin toplayarak gelinin evine götürmesi ve bu vesile ile gelini ziyaret etmesi”, *batahlıh* “bataklık; sazlık”, *beygir* “at, eşek; daha çok eşek için kullanılır”, *bıdilik* “hayvan yavrusu”, *biran* “ateş; gönül ateşi”, *bitke/ bitike* “1. Yeni yetişen delikanlı ya da ergen anlamında söz; 2. Olma, olgunlaşma”, *bozcah* “ağaç olmayan, çıplak arazi”, *bulah* “bulanık akan su”, *bur (böreği)* “kıvrım şeklinde bir tür börek”, *buruşuh* “buruşuk”, *buT* “insan ya da hayvandaki kaba et”, *bücür* “alay etmek veya sevmeye ifadesi olarak kullanılan söz”, *bücürük* “daha çok sevgi ifadesi için kullanılan söz”, *caba* “çaba, gayret”, *cancağaz* “cancağız; sevgili, kıymetli”, *can pıtıla-* “canı sıkılmak, canı daralmak”, *canı ısın-* “yeni tanışılan birine duyulan ilk sevmeye duygusu”, *cemel topu* “yük topu”, *cermi* “çeyiz ve çeyiz ile birlikte mal, mülk”, *cingırahlı* “huysuz kişi”, *civile-* “uçar gibi hızlı gitmek”, *havacüva* “boş iş”, *cüvar* “civar”, *çalarma* “allaşma, kırmızılaşma”, *çatın* “vadi; iki dağ arasında oluşan dere”, *çatın dere* “vadiden geçen dere”, *çatma* “ağıl”, *çeküç* “çekiç”, *çel* “küçük tavan ağacı”, *çeli* “küçük bir domates, domates türü”, *çerçilik* “köylerde yapılan tüccarlık”, *çer çöp* “işe yaramaz, ufak tefek taş”, *çerrek* “çeyrek”, *çeri* “küçük bir domates, domates türü”, *çerür-* “çevirmek”, *çılma* “üvey evlat”, *çırpı* “kuru fasulyenin tohumunu çıkarmak için kullanılan ip”, *çitçitlama* “dügmeleme”, *çif sür-* “tarla sürmek”, *çolah* “çolak”, *damağkirlen-* “mala mülke doymamak”, *davet* “dügünden sonra erkek ve kız tarafının hısımlarının tanıştırılma yemeği”, *dərmen douzluğu* “değirmende buğday aktarılan yer”, *dərmen boğazı* “değirmene darı dökülen delik”, *dehlek* “ahmak, salak”, *depme* “1. Oğlağın derisine peynir basma; 2. Peynir”, *derecük* “küçük dere”, *dest* “istek, arzu; güç”, *devir yemini* “cenaze gömüldükten sonra helallik alma”, *düşmüş deynek* “sürtük, çok gezen anlamında deyim”, *dikkat* “dikkat”, *dik* “yokuş, yüksek; inat kimse”, *doğum günüsü* “doğum günü”, *dolah dolama* “kadınların boyunlarına bez, örtü dolaması”, *douz* “soğuk, soğuk hava; soğuktan tor top olma”, *douz topu* “çok üşüyenlerin iki büklüm hâlleri”, *döl* “kök, kök dalları”,

döşürüksüz “düzensiz, tertipsiz”, *duar* “duvar”, *düğme* “düğme”, *duyna* “dünya”, *duvağla-* “gelin başının süslenmesi, duvak takma”, *dübürüm* “1. Dürbün; 2. Haberci, muhabir”, *dügürükle-* “gelinin başına sivri bir şey takıp, onu süsleyerek duvaklamak”, *düşük* “her gün misafirlige giden kişi”, *düşük çam* “gittiği yerde oturup kalan”, *düğenne-* “düvennemek, düvenle ekinlerin başaklarını saplarından ayırmak”, *düzayah* “tek katlı, merdivensiz ev”, *ede* “analık”, *edirne* “bir tür buğday adı”, *eger* “eğer”, *ekmekli* “misafirperver”, *eksübağ* “eski bağ; Akıncılarda yerleşke adı”, *ekşigatıh* “ayran”, *ekşi-* “olgunlaşmak, sağlam olmak”, *elem* “âlem, dünya; herkes”, *elemeskere* “aşikâr, açıkça; el âleme karşı açıkça”, *emzik* “çaydanlığın çay ve su dökülen çıkıntısı”, *eşortman* “eşofman”, *etiraz* “itiraz”, *evel* “önce”, *evlatlıh* “evlatlık”, *evme* “acele etme”, *eziz* “aziz”, *Falla* “valla”, *farfara* “çok konuşan, geveze, ağzı kalabalık”, *felç vur-* “felç geçirmek, felç olmak”, *firinguru* “kuruca, sert olarak yapılan, kurutulmuş ekmek”, *ficek* “durduğu yerde laf çıkaran, laf uyduran için kullanılan söz”, *fida* “fide, ağaç fidesi”, *fit* “söğüt dalından yapılan sipsiye göre daha uzun düdük”, *fites* “vites”, *gabağ datlusu* “kabak tatlısı”, *gadirlik ol-* “yaşanan sorundan ötürü Allah’a havale etmek”, *alma gahı* “elma kurusu”, *galem aşısı* “kalem aşısı”, *ganal* “kanal”, *gara* “1. Kara, siyah; 2. Kötü”, *garabuba* “böğürtlen”, *garacuğ* “soğan tohumu”, *garañnuğa gariş-* “kaybolmak, kaybolup gitmek”, *garga* “karga”, *gasap* “kasap”, *gavum gardaş* “kavim, kardeş, eş, dost, akraba”, *gavunluğ* “kavunluk, bostan, bağ, bahçe”, *gavut* “1. Kuru toprak; 2. Güzel sürülen tarla; 3. Buğdayın değirmende çekildikten sonra unun kavrulması ile elde edilen yemek”, *gaygan* “kızak, kaymak için kullanılan herhangi bir araç”, *gayle* “sıkıntı, düşünce”, *gaymağlan-* “ekmeğin ve hamurun üstünde kalan kısmının kabuk bağlamak, kabuklanmak”, *gedik* “tarlaların girişi ve çıkışı için boş bırakılan alan”, *gelüncük* “evcil hayvanları boğazlayan hayvan, sansar”, *gelünlük* “1. Gelinlik, evlilik elbisesi; 2. Evlilik çağına gelen kız”, *gerek* “kuru odun”, *gıldiklen-* “yikanırken vücudun keselenmesi ile yuvarlanır şekilde kir çıkmak”, *mısır giliğ* “mısırdan yapılan küçük ekmek”, *gır I* “1. Kır, bayır, bayırlık alan; 2. Sulanmayan yer, sürülmeyen yer”, *gır II* “boz renkte olan”, *gırar-* “ekinler yetiştirmek, ekinler olgunlaşmak”, *gışın* “kışın, kış vakti”, *gışşın* “kışın, kış zamanı”, *gyıgac/ gıyığac* “kıyı, kıyısı, kenarı”, *gızammuh* “kızamık”, *gızılta* “taneleri iri olan ve daha fazla buğday alınan, sapı dayanıklı buğday türü”, *gibin* “gibi”, *golcu* “kolcu; kollayıcı, destekleyici”, *goparatif*

“kooperatif”, *gödük* “tarla ölçü birimi”, *görücü* “kız istemeye gelmeden önce kızı görmek, kız ve aile hakkında fikir edinmek, aileyi ve kızı ikna etmek ve en sonunda son adımın atılmasında plan ve programı belirleyen öncü topluluk”, *götünü başını unut-* “başını sonunu unutmak, hatırlayamamak”, *gucah* “kucak”, *gugirik/ gugurik* “1. Gelin başının duvağı, süsü; 2. Otun yığılarak yağmur geçmeyecek şekilde örtülmesi”, *guguş* “findık ve cevizin boş kabuğu”, *gugul* “yığılmış, birikmiş iş”, *gundağla-* “kundaklamak”, *gutnu gumaş* “ipekli kumaş”, *guymah yağlaş* “mısır unundan yağ yakılarak yapılan yemek”, *guzu* “koyun yavrusu ve koyun dışında hayvan yavrusu”, *güdük* “köpek yavrusu”, *güvertme* “küçük çocuklarda çıkan çıban”, *haggat* “hakikat”, *hal* “sebze ve meyve satılan yer”, *hal havuç* “bağ bahçeye ekilen sebze ve meyve”, *ham* “sulanmamış tarla ve bahçe”, *hamarat* “çok çalışan ve yorulma bilmeyen kişi”, *hareket* “1. Deprem, zelzele; 2. Savaş”, *haşortman* “eşofman”, *havsalla-* “sersemlemek, daralmak”, *hemencene* “hemen, hızlıca”, *herif* “1. Koca, eş; 2. Erkek kişi; 3. Erkeklere seslenme sözü”, *herkeş* “herkes”, *hınzır* “domuz”, *hırhızlıh* “hırsızlık”, *hırlı dur-* “rahat durmak, sakinleşmek”, *hislen-* “is olmak”, *hökümet* “hükümet”, *hökümet gur-* “devleti yönetmek, devletin başına geçmek; herhangi bir seçimi kazanmak”, *hulhul* “inceltilmiş bulgur”, *huzüli* “fuzuli, boşuna”, *ihtıyar* “ihtiyar”, *ılınçaş* “beşik, salıncak”, *ıplıtlı* “küçük ışık belirtisi”, *ıras* “rast”, *ırgaç* “mendil süsü, mendil işlemesi, dokuması”, *ısbartaluş* “spatula”, *ısgat* “cenaze taşıyan ve gömenlere ödenen ücret”, *ısgat yemini* “ölenin ardından helallikte bulunma ve ayrıca birkaç kişinin bir araya gelerek ölenin borçlarını üstlenmelerine dair sözlü kabulleri”, *idare* “gaz lambası”, *ilâyih* “layık”, *ilâzım* “lazım”, *ilif* “lif, yıkanma bezi”, *ilkde* “birinci, birinci olarak, ilk olarak”, *iman tahtası* “göğüs kemiği”, *irâhat* “rahat”, *irâhatsız* “rahatsız”, *işgil* “şüphe”, *işgillen-* “şüphelenmek”, *işgilli* “şüpheli; şüpheli, kuruntulu”, *işkili* “içkili”, *keçe* “keçe; çoban giysisi”, *kehle* “bit”, *kekürçe* “çekirge”, *kelek I* “olmamış, ham meyve, özellikle kavun ve karpuz”, *kerti-* “1. Bayatlamak; 2. Yaşlanmak”, *kertilen-* “bayatlamak”, *keskin* “yavuz, saldırgan, öfkeli”, *kesmük* “buğdayın filizlenirken içinde büyüdüğü sert kapzası; işe yaramaz şey, artık”, *keşef* “çirkef”, *keşeflik/ kişeflik* “çirkeflik”, *kırman II* “arılardan kovanlarından çıkarak dairesel hareketlerle etrafa dağılması, dolaşması”, *kil* “saç ve kıyafet yıkamak için kullanılan temizlik ürünü, killi toprak”, *kile* “(16 gödüklük) 15 kiloluk tahıl ölçme aleti, teneke”, *kirşef/ kişef* “çirkef”, *köp* “hayvan gübresinin

biriktirildiği yer”, *köstü toprağ* “köstebeklerin tarlada çıkardıkları toprak”, *kukulat* “yağmurdan korunmak için kullanılan çuval, muşanba vb.”, *kuskus* “makarna”, *küntle* “yumak yapmak”, *küsne* “kızılıcığa benzeyen kuşburnundan küçük yabani bir meyve”, *küşkül* “iri yarı çocuk için söylenen söz”, *labada* “evelik, ebelik gibi adlarla bilinen sulak yerlerde yetişen bitki”, *lavba* “lavabo”, *lisan* “ağız, konuşma şekli”, *löküS* “1. Altında pompası olan ispirotlu aydınlatma aracı; 2. Balıkçıların balıkları kıyıya çekmek için kullandıkları lamba, aydınlatıcı”, *mamur* “memur”, *manfât* “menfaat, çıkar, fayda”, *manastur* “manastır, kilise”, *mançuğ* “yabancı, el; başka milletten olan kişi”, *másarif* “masraf”, *masat* “bıçak bilemekte kullanılan araç”, *maşatlıh* “1. Ermeni mezarlığı; 2. Mezarlık”, *mazar* “mezar”, *mazı boyun* “kağrı arabasında tekerleri birbirine bağlayan genelde kalın bir ağaçtan yapılan bağlantı unsuruna mazı denir. Bundan yola çıkılarak kalın boyunlu kişilere de mazı boyun denmiştir”, *mecmur* “mecbur”, *mecmuren* “mecburen”, *mecmuriyet* “mecburiyet”, *mehel as-* “önem vermek, dikkate almak, dinlemek”, *merhemet* “merhamet”, *merhemetli* “merhametli”, *metter* “güçsüz, zayıf”, *meyva* “1. Meyve; 2. Ürün; 3. Mükâfat”, *morel* “olumlu duygu dünyası, düşünme biçimi”, *muhatere* “çürük, zayıf”, *muhattiş* “müfettiş”, *muşanba* “naylon”, *muşula-* “hayvanın yavrusunu okşamak, sevmek, sakınmak”, *müzevir* “geveze; fitneci”, *nabal* “vebal”, *nacağ* “baltanın küçüğü”, *nası* “nasıl”, *nohsan* “eksik”, *orospuluğ* “hile, hilekârlık, oyun”, *oynaş* “benzer”, *öc* “intikam; nefret, kin”, *papara* “bayatlamış ekmeklerden yapılan bir tür yemek”, *papazerüğ* “papaz eriği”, *pelit odunu* “dağlık alanlarda yetişen ağaçlardan elde edilen odun”, *pervaz* “çerçeve”, *pestemal* “önlük”, *Peşli* “gelinin çeyizine bakıldığı gün giydiği kıyafet, bindallı”, *peşot* “yabani kişiliğe sahip kimse”, *pıtıh* “damlayan su sesi”, *pogram* “program”, *porupuğanda* “propaganda”, *rızvan* “1. Cennet; 2. Bağ, bahçe; yeşil alan; su; 3. Yerleşke; 4. İz, işaret, belirti”, *ruSat* “izin”, *sāğ* “sağlık, sağ, canlı”, *sahtiyan* “semer yapma, odun topladıktan sonra bağlanma”, *salağana/ salağana* “işsiz, güçsüz, boş gezen kişi”, *saloz* “salak, ahmak”, *sarhoş* “sarhoş”, *savol* “sağol”, *sehet* “saat”, *serin* “serin, serinlik; gölgelik”, *sılaş* “mısır yemi”, *sıracalı* “hastalıklı”, *sıvar-* “okşamak”, *simsar* “zam”, *sinekli* “çöplü”, *sinekli çay* “bardağa dökülen çayın yüzeyindeki çay otu”, *sübendi* “su bendi”, *sürek* “çok, fazla, bir sürü”, *şapel* “üstü başı dağınık kimse; düzensiz, perişan”, *şeyit* “şehit”, *şire* “sebzelerin dibine dökmek için hayvan gübresinin sulandırılması”, *şirşef* “çirkef”,

şirve “şive”, *şuşehri* “Suşehri, Sivas ilçesi”, *tahtasız* “1. Akılsız, deli; 2. Deli dolu, uçarı”, *tahtıramet* “1. Evde oturmak için kullanılan divan benzeri ev eşyası; 2. Fare ulaşmaması için evin yüksekçe yerine yapılan asma terek”, *taranla-* “1. Yağmalamak; 2. Alt üst etmek”, *tay* I “at veya eşek yavrusu”, *tekmükle-* “tekmelemek”, *telefon* “telefon”, *termaş* “küçük çocuklara özellikle kız çocuklara tatlı, güzel, güzellik anlamlarında hitap sözü”, *tırsım* “tılsım”, *tilifon* “telefon”, *tirektör* “traktör”, *toħluħ* “tokluk, doymuş, doygunluk”, *tohoo/ tehoo* “çokluk, şaşkınlık, uzaklık ve abartma belirtmek için kullanılan ünlem”, *toplıyıcı* “dilenci”, *torħatma* “hayvanın ilk doğumundan sağılan sütün pişirilmesiyle yapılan tatlı”, *töbe* “tövbe”, *tuluħ yay-* “ayran yapmak”, *tarla tump* “tarla, bağ, bahçe ve tarla, bağ, bahçe işleri anlamında ikileme”, *turfanda* “ilk meyve”, *turşuluħ* “turşuluk”, *tuzuz* “ahmak, saf; boş konuşan kişi”, *uçfatma* “uğurböceği”, *urum* “rum”, *urus* “rus”, *uzaħ* “uzak”, *üşküre kafalı* “tas kafalı”, *üstecelik* “üstüne üstlük; üste çıkmak”, *yani* “yani”, *yapu* “yapı, bina”, *yastuħ* “mezarda ölünün başının altına yapılan yükseltme”, *yastıhlama* “yükseltme; yastığı yastık üstüne koyma; bir yönde sürülen tarlanın baş tarafının yanlamasına ya da diklemesine sürülmesi”, *yoğurtluħ* “Akıncılar ilçesi, Doğantepe köyü mevkinde, çilehane olarak adlandırılan mağara”, *yüş darāš* “yün tarağı”, *yük tayla-* “yükü eşek ya da atın her iki yanına eşit olarak bölmek, yük yüklemek”, *zelzele* “1. Deprem; 2. 1939 ve 1992 yıllarında Erzincan’da gerçekleşen ve etkileri ilçede hissedilen depremler için söylenen büyük deprem anlamında söz”, *zigara* “sigara”, *zilingir* “uykusunu alamamış”.

1.6. Derleme Sözlüğünde Geçen, Sivas Yöresinde Geçtiği Gösterilmeyen Sözcük ve Sözcük Öbekleri

*ağar*¹⁵⁶ “1. Işımak,aydınlanmak; 2. Beyazlamak”, *ahçik*¹⁵⁷ “1. Yabancı, el; 2. Gâvur”, *aħsır*¹⁵⁸ “aksırmak, öksürmek”, *aħşam*¹⁵⁹ “akşam”, *albıS*¹⁶⁰ “şeytan, kötü ruh”, *algarısı* “kötü ruh”, *amanat* “1. Emanet; 2. Sağlam olmayan”, *andır* “1.

¹⁵⁶ DS I 82’de *ağar-* sözcüğü için “ekinler olgunlaşmak” anlamı verilir.

¹⁵⁷ DS VII 2252’de *hahciyh* sözcüğü için “1. Ermeni ya da Rus kızı; 2. Hoppa kız” anlamı verilir.

¹⁵⁸ DS I 112’de *ağsır-* biçimi kayıt edilmiştir.

¹⁵⁹ DS I 350’de *aşam* biçimi kayıt edilmiştir.

¹⁶⁰ DS I 208’de *albız* biçimi kayıt edilmiştir.

Sahipsiz, kimsesiz; 2. Kargışlama sözü”, *angut* “kaba, anlayışsız; bir tür kuş”, *anız* “ekinler biçildikten sonra tarlada kalan saplı kök”, *arafa* “arife”, *armut gahı*¹⁶¹ “armut kurusu”, *aru* “arı”, *asas* “esas”, *aşlıh* “açlık”, *aşşā*¹⁶² “aşağı”, *ataşlan*-¹⁶³ “1. Ateşlenmek; 2. Heyecanlanmak”, *atıh* “atık, fazlalık, işe yaramaz; çöp”, *avlah* “1. Av yapılan ya da ava gidilen yer; 2. Avın çok olduğu yer”, *ayaşlan*- “1. Ayaklanmak, itiraz etmek, karşı çıkmak; 2. Gittiği bir yerden kalkmaya yeltenmek, biraz sonra kalkacağına işaretlerini vermek; 3. Bebekler yürümeye başlamak”, *ayrıh* “ayrık otu”, *azucuḥ* “azıcık, az”, *baÇ*¹⁶⁴ “fasulyenin içi boş kurumuş hâli”, *bacanaḥ*¹⁶⁵ “bacanak”, *baḥır* “bakır”, *balaḥ*¹⁶⁶ “köpek yavrusu”, *bandik* “şalvar”, *barḥ*¹⁶⁷ “ile birlikte sahip olunan mal mülkü ifade etmek için kullanılan ikilemeden ikincisi”, *basmaca* “meyvenin arasının açılıp kurutulmuşu; kurutulmuş meyve”, *basmacuḥ* “kurutulmuş meyve”, *basuḥ* “çok zayıf kimse”, *baTla*- “ağaç diktikten sonra koruma amaçlı etrafının çalı çırpı veya başka araçlarla korumak, korunaklı hâle getirmek”, *bedafa* “bedava”, *bel*¹⁶⁸ “iki dağ arası”, *beter* “kötülük, günah; kızma, azarlama”, *bıdıḥ*¹⁶⁹ “salkım yahut başak içinde var olan tek üzüm tanesi yahut buğday tanesi; tane”, *bıdilik*¹⁷⁰ “hayvan yavrusu”, *bilader* “birader”, *bitke/ bitike*¹⁷¹ “1. Yeni yetişen delikanlı ya da ergen anlamında söz; 2. Olma, olgunlaşma”, *bittek* “bir tane”, *biyaz* “beyaz, ak”, *boğalt-/ buşal*-¹⁷² “bunalmak”, *borçaḥ* “dağlarda,

---

¹⁶¹ DS I 329’da *armut hakı* biçimi kaydedilmiştir.

¹⁶² DS I 349’da *aşak* biçimi kaydedilmiştir.

¹⁶³ DS I 366’da *ataşlan*- I için “şehveti galeyana gelmek” ve *ataşlan*- II için “gübre buğulanmak” anlamları verilir.

¹⁶⁴ DS II 458’de *bac* I için “hayvan vergisi”, *baç bazarı* için “baç pazarı, hayvan veya eşyanın, belediye yüzde nispetinde vergi verilerek alınıp satıldığı yer” anlamı verilir.

¹⁶⁵ DS II 458’de *bacınak* biçimi kaydedilmiştir.

¹⁶⁶ DS II 497’de *balak* için “1. Manda yavrusu, malak; 2. Tavşan yavrusu; 3. Ayı yavrusu; 4. Kedi yavrusu” anlamları verilir.

¹⁶⁷ DS II 533’te *bark* I için “1. Otel; 2. Park; 3. Bahçe” anlamları verilir.

¹⁶⁸ DS II 605’te *bel* III için “dağ silsilesi, sıradağ”, *bel* V için “suların ayırım yeri” anlamları verilir.

¹⁶⁹ DS II 659’da *bıdık* I için “4. Küçük; vd.” anlamlar verilir.

¹⁷⁰ DS II 664’te *bıldık* için “ufak ceviz, yeşil domates vs” anlamları verilir.

¹⁷¹ DS II 711’de *bitken* için “çabuk büyüyen bitki” anlamı verilir..

¹⁷² DS II 779’da *buğal*- biçimi kaydedilmiştir.

tepelerde, kırlarda, bayırlarda top top olan çalı çırpı”, *bostan*¹⁷³ “1. Bağ, bahçe; 2. Tarla; 3. Özellikle kavun karpuz bahçesi; 4. Kavun”, *boyunduruğ* “boyunduruk”, *bozlaş* “kalınca kuru çam dalı”, *bozoğ*¹⁷⁴ “sarışın erkek çocuğu”, *böğörtlen* “böğürtlen”, *böğrölce* “börölce; fasulye; bir çeşit çilek”, *böşür*¹⁷⁵ “insanın yanı, böbreği”, *böşür-* “bağırmak, (hayvan) anırmak”, *budağ* “budak, ağaç dalı”, *buşla-* “buharla yemek pişirmek”, *buşlama* “buharda pişen yemek”, *bulanuğ* “bulanık”, *burçağ* “burçak”, *buzâş* “küçük dana”, *büvelek-* “(hayvanlar için) kaçmak”, *canaşı* “ölü için verilen yemek”, *canı ceresi*¹⁷⁶ “gücü kuvveti”, *canavar* “kurt, domuz vb. yabani hayvanlar”, *cangul cüngul* “karmakarışık durum ve çok gürültülü anlamında ikilime”, *cazgır* “oyun bozan, ortam bozan”, *cemile* “cemre”, *cenderme* “jandarma”, *cemre/ cermi*¹⁷⁷ “dert, sıkıntı, eziyet”, *ceşûz* “ceviz”, *cıbılığ*¹⁷⁸ “cıbıllık; malsız, mülksüz; züğürt; çırılçıplak”, *cıgara* “sigara”, *cılbağ* “çıplak, fakir, yoksul”, *cırlıtı* “cıızırtı; insan veya hayvanların birbirine karışan konuşma sesi”, *cırlağ* “cırlak; sesi tiz çıkan”, *cırmığ* “tırnak izi”, *cırtlak* “cırtlak, tiz sesi tiz ses çıkaran nesne yahut varlık”, *cıtlanbuğ* “çitlenbik ağacı”, *civ-* “uçar gibi hızlı gitmek”, *civile-*¹⁷⁹ “uçar gibi hızlı gitmek”, *civil* “herhangi bir şeyin küçüğü”, *civirde-* “kuşlar cık cık ötmek”, *ciyer*¹⁸⁰ “ciğer; sevgili, en sevgili”, *cüva*¹⁸¹ “civa”, *çağ*¹⁸² “vakit, zaman, öğün”, *çağıldahlı* “kirli, pis”, *çan*¹⁸³ “koyunların boynundaki zil”, *çangaza* “1. Konuşma kabiliyeti çok yüksek, çok konuşan kişi; 2. Kavgacı, gürültücü kimse”, *çaparoz* “kaba, huysuz, kavgacı; bu özellikleri öne çıkana verilen lakap”, *çar* “örtü, siyah çarşaf”, *çatağ* “çatak, vadi; iki dağ arasında oluşan dere”, *çeküç* “çekiç”, *çelepme* “ekmek yapımında kullanılan toprak saç”,

¹⁷³ DS II 742’de *bostan güzeli* için “1. Küçükü yuvarlak, kokulu bir kavun vd” anlamlar verilir.

¹⁷⁴ DS II 749’da *bozak* II için “erkek çocuğu” anlamı verilir.

¹⁷⁵ DS II 766’da *böğür* II için “göğüs” anlamı verilir.

¹⁷⁶ DS III 855’te *can cara* biçimi kaydedilmiştir.

¹⁷⁷ DS III 855’te *cereme* için “fiyat, değer” anlamı verilir.

¹⁷⁸ DS III 894’te *cıbırlık/ cıbıllık* için “fakirlik” anlamı verilir.

¹⁷⁹ DS III 943’te *cıvılat-* için “istemeksizin gaz çıkarmak” anlamı verilir.

¹⁸⁰ DS III 962’de *ciger* için “yakın akraba” anlamı verilir.

¹⁸¹ DS III 988’de *cive* I için “civa” anlamı verilir.

¹⁸² DS III 1033’te *çağ* IV için “saat” anlamı verilir.

¹⁸³ DS III 1067’de *çağ* IV için “değirmende tahılın bitmesini haber veren, taş üzerine sarkan ipe bağlı maden parçaları” anlamı verilir.

çelmik “kaplıca, ılıca”, *çentük*¹⁸⁴ “çentik”, *çepel*¹⁸⁵ “kullanılmayan dikenlik arazi”, *çerçi*¹⁸⁶ “köylerde öteberi satıcısına verilen ad”, *çiğit*¹⁸⁷ “kayısı vb. meyve çekirdeği”, *çıvaldız* “çuvaldız”, *çiğdem*¹⁸⁸ “çiçek, meyve, kardelen”, *çınar*¹⁸⁹ “çınar ağacı”, *çomah* “çomak”, *çökelek* “çökelek”, *çördik* I “tarlalardan toplanan, çayı yapılan; ayrana ve çorbalara atılan nezleye iyi gelen güzel kokulu yabancı bir bitki”, *çürütme*¹⁹⁰ “süt pişirme eylemi ve sonucu; pişirilen süt; ekşitilen süt”, *dabanca* “tabanca”, *dad* “tat, lezzet; huzur, refah”, *dadan-* “alışmak”, *dafa* “kez, kere”, *damar* “1. Damar; 2. Maya, huy, karakter, yaradılış”, *dandik* “kötü, işe yaramayan; zayıf kişi”, *darıh-* “sıkılmak, bunalmak”, *dartıl-* “büyüklenmek; gösteriş amaçlı yavaş yavaş iş yapmak”, *dərmen* “değirmen”, *dındıkl-* “bir şeyi fazla incelemek; kurcalamak”, *dırız* “zayıf, kuru, mecalsiz”, *diksin-* “tiksinmek”, *dilki* “tilki”, *direme* “1. Büyük çuval; 2. Tahta kapıların ardında kilit vazifesi gören tahta direk”, *dirlik* “1. Geçim, maddi olarak iyi olma; 2. Sağlıklı olma”, *dodah* “dudak”, *dögme* “bulgur, yarma dövme ve bunun sonucunda elde edilen yemek”, *dolu fasulyası*¹⁹¹ “irice fasulye”, *dölüm* “dönüm, tarla ölçü birimi”, *duva* “dua”, *düdük* “kamış, içinden hava ve su geçen araç, ısıklık”, *düdük aşısı* “kalem aşısı”, *düğü çorbası*¹⁹² “ince bulgurdan yapılan çorba”, *düğü pilavı* “ince bulgurdan yapılan pilav”, *düşük*¹⁹³ “her gün misafirlige giden kişi”, *düvecek* “sarımsak, ceviz vb. dövülen mutfak aleti”, *düzayak*¹⁹⁴ “tek katlı, merdivensiz ev”, *ecit becit*¹⁹⁵ “in cin anlamında uyanıklığı ifade etmek için kullanılan ikileme”, *ede*¹⁹⁶ “analık”, *eğrek* “2. Dinlenme yeri;

¹⁸⁴ DS III 1134’te *çendek* V için “1. Ağaçta, balta ile yapılan kesik” anlamı verilir.

¹⁸⁵ DS III 1141’de *çepel* IV için “engebeli arazi” anlamı verilir.

¹⁸⁶ DS III 1144’te *çerçici* için “köylerde kapı kapı dolaşıp alış veriş yapan kimse” anlamı verilir.

¹⁸⁷ DS III 1250’de *çiğit* için “pamuk tohumu; meyve ve sebzelerin çekirdeği, tohumu” anlamı verilir.

¹⁸⁸ DS III 1206’da *çiğdem* için “ay çiçeği” anlamı verilir.

¹⁸⁹ DS III 1179’da *çınar* için “1. Çam ağacı; 2. Dişbudak; 3. Akasya” anlamları verilir.

¹⁹⁰ DS III 1309’da *çürütme* için “2. Şekerle yapılan nişasta peltesi” anlamı verilir.

¹⁹¹ DS IV 1547’de *dolu brörülcesi* için “beyaz, yuvarlak bir çeşit fasulye” anlamı verilir.

¹⁹² DS IV 1618’de *düğ aşısı* için “ince bulgurdan yapılan çorba” anlamı verilir.

¹⁹³ DS IV 1639’da *düşük* için “1. Aşağılık, bayağı (kimse); 2. Ahlaksız kadın; 3. Hâli, tavrı, giyinişi biçimsiz, düzensiz (kimse)” anlamları verilir.

¹⁹⁴ DS IV 1643’te *düzayak* [*düzbasdı*] için “sürülümüş ve üzerinden tırmık geçirilmiş, ekime elverişli tarla” anlamı verilir.

¹⁹⁵ DS V 1662’de *ecit mecit* için “1. Anormal denecek kadar çirkin” anlamı verilir.

¹⁹⁶ DS V 1663’te *ede* için “1. Ağabey; 2. Baba; vd. ” anlamlar verilir.

3. Hayvanların toplandığı yer”, *ehbap* “tanıdık, dost”, *ekşi*¹⁹⁷ “ekşi; olgun”, *ekşihatıh*¹⁹⁸ “mayalanmış hamur”, *elleörü*¹⁹⁹ “yeter, yeterli, yeteri kadar çok”, *emel* I “amel, iş, dini ödül ve ceza”, *emeli sağlam*²⁰⁰ “ameli sağlam, iyi eylemleri fala olan kişi”, *emel* II “ishal, bağırsak bozulması”, *erük* “erik; kayısı; erik vb. meyvelere verilen genel ad”, *eyin* “sırt, arka”, *feyimsiz*²⁰¹ “gamsız, kedersiz, düşüncesiz”, *fişht*²⁰² “fışkı, hayvan altına serilmek için hayvan gübresinin kurutulmuş hâli”, *fiti* “inceltilmiş bulgurdan daha ince bulgur”, *fötrle-* “gözlerini büyütmek, belirtmek; dişleri büyük olmak”, *gabaḥ* I “kabak”, *gabaḥ* II “tüysüz hayvan”, *gaçaḥ* “kaçak”, *galas* “kalas”, *galın* “kalın”, *gan ayaḥlı*²⁰³ “kendi hâlinde düşkün, çaresiz kişi için söylenen söz”, *garacuh*²⁰⁴ “soğan tohumu”, *garafatma*²⁰⁵ “hamam böceği”, *garaḥnuḥ* “karanlık”, *garlıḥ* “çatı kenarlığı”, *garşı* “karşı”, *gaşlama*²⁰⁶ “tarlaya set yapma”, *gatiḥ* “ayran”, *gatiḥlı*²⁰⁷ (çorba) “ayranlı çorba”, *gavaḥ* “kavak”, *gavun* “kavun”, *gayḥ* “kızak”, *gayın* “evlilikle meydana gelen akrabalık”, *gaynata* “kayınbaba”, *gazan* “kazan”, *gazel* “sonbaharda dökülen kurumuş yaprak”, *gazuḥ* “kazık”, *geç* “genç”, *geçlik* “gençlik”, *geçi* “keçi”, *gedik* “1. Tarlaların girişi ve çıkışı için boş bırakılan alan; 2. Köşe, dönülecek yer”, *gemük* “kemik”, *gendüme* “yarma, aşurelik buğday”, *geven*²⁰⁸ “keven, dikenli ve yağlı ot”, *gırar-*²⁰⁹ “ekinler yetiştirmek, ekinler olgunlaşmak”, *gırnap* “kendirden eirilen ip, sicim”, *gısrarḥ* “kısırak”, *gış* “kış”, *goru* “koru, orman; korunan yer”, *göcen*²¹⁰ “tavuğun küçüğü”,

¹⁹⁷ DS V 1698’de *ekşi* için “1. Limon; 2. Üzümden yapılan biraz ekşi pekmez; 3. Domates salçası” anlamları verilir.

¹⁹⁸ DS V 1698’de *ekşihamur* için “hamur mayası” anlamı verilir.

¹⁹⁹ DS V1727’de *elöre* I için “uygun yerinde” ve *elöre* II için “o kadar çok anlamında” anlamları verilir.

²⁰⁰ DS V 1733’te *emeli ağ* için “temiz iş” anlamı verilir.

²⁰¹ DS V 1849’da *feyilsiz* II için “1. İşsiz, güçsüz, düşüncesiz, gamsız” anlamları verilir.

²⁰² DS V 1860’da *fişkılık* için “gübrelik” anlamı verilir.

²⁰³ DS VI 1909’da *ganayaklı* için “kadın” anlamı verilir.

²⁰⁴ DS VIII 2639’da *karacuh* için “ot tohumu” anlamı verilir.

²⁰⁵ DS VIII 2643’te *karafatma* için “bir çeşit siyah çekirge” anlamı verilir.

²⁰⁶ DS VI 1934’te *gaşlama* için “toprak damların kenarlarındaki düzlük” anlamı verilir.

²⁰⁷ DS VI 1935’te *gatiḥlı* için “yarma ve yoğurttan yapılan bir çeşit yemek” anlamı verilir.

²⁰⁸ DS VI 2009’da *geven hıdı* için “keven bitkisi zamkı” anlamı verilir.

²⁰⁹ DS VI 2053’te *gırar-* için “ağarmak, kırışmak” anlamı verilir.

²¹⁰ DS VI 2119’da *göcen* için “1. Tavşan yavrusu; vd” anlamlar verilir.

görümlük “düğünde kızın duvağının, kınada ise elinin açılması için verilen hediye, para, altın vb.”, *göt* “1. Kıç; 2. Bir şeyin ucu, sonu, altı”, *göyün* “gönül”, *gugirik/ gugurik*²¹¹ “1. Gelin başının duvağı, süsü; 2. Otun yığılarak yağmur geçmeyecek şekilde örtülmesi”, *guguḥ*²¹² “fındık ve cevizin boş kabuğu”, *guṣṣane* “büyük tencere”, *guṣluḥ* “sabah namazı ile öğle namazı arasındaki vakit ve bu vakitte kılınan namaz”, *gutlu* “kutlu”, *guyu* “kuyu”, *guyula-* “kuyuya koymak”, *guzu* “kuzu”, *gümenli* “hamile, gebe”, *günnük* “günlük; ücret, yevmiye”, *haP* “sütün sırasıyla borç alınıp verilmesi”, *hacil* “utangaç; kederli; keder”, *hala* “1. Teyze; 2. Hala; 3. Yaşça büyük kadınlara hitap sözü”, *halbur* “kalbur”, *harḥ*²¹³ “ark”, *hatıl* “1. Dama atılan kalın ağaç; 2. Duvarı bir arada tutması için atılan demir ya da ağaç” *hēbe* “heybe”, *hengem* “karışıklık”, *hers* “hırs, kıзма”, *heybat/ heybet*²¹⁴ “çirkin, kötü”, *hurḥız* “hırsız”, *his* “is”, *ırgaç* “mendi süsü, mendil işlemesi, dokuması”, *ıṣḡınlan-* “ağaçtaki dallar yeşermek ve yeni dallar vermek”, *ıvga ver-*²¹⁵ “kışkırtmak; şüpheyi sevk etmek”, *iḡ* “yün eğirmekte kullanılan alet”, *ileḡen* “leḡen”, *ireli* “ileri”, *irelle-* “ilerlemek; yürümek”, *irenk* “renk”, *isirin/ siron* “yufkaların dürülüp dilimlenerek tepsiye dizildikten sonra üzerine yoğurt ve yakılmış yağ dökülerek yapılan mantı benzeri yemek”, *iṣḡil*²¹⁶ “şüphe”, *iṣḡillen-*²¹⁷ “şüphelenmek”, *kehle*²¹⁸ “bit”, *keḡgere* “hayvan gübresi taşımak için kullanılan araç”, *kekül* “alna düşen saç”, *keleker* “saksağan”, *kendir* “1. Bir tür bitki; 2. İp”, *keskin* “yavuz, saldırgan, öfkeli”, *kesmük*²¹⁹ “buğdayın filizlenirken içinde büyüdüğü sert kapzası, koçanı; işe yaramaz şey, atık”, *keṣik yap-*²²⁰ “imece yapmak, yardımlaşmak, nöbetleşmek”, *kör* “kuyu, çukur”, *künde* “günde, her gün, günlük; her zaman”, *lalavuç/ lalavuş* “çekirdeği ile kurutulan kayısının ne kuru ne yaş hâli”, *lappicik*²²¹ “hamur yumağının

²¹¹ DS VI 2190’da *gugulik* için “en yüksek yer, zirve” anlamı verilir.

²¹² DS VI 2189’da *guguk* II için “parçalanmamış ceviz içi” anlamı verilir.

²¹³ DS VII 2291’de *hark* için “hendek” anlamı verilir.

²¹⁴ DS VII 2316’da *haybat* I için “iri, kaba” ve *haybat* II için “gürültü, yaygara” anlamı verilir.

²¹⁵ DS VII 2497’de *ıvga-* için “kışkırtmak, ayartmak, özendirmek” anlamı verilir.

²¹⁶ DS VII 2562’de *iṣḡil* IV için “bir şeye karşı düşkünlük, tutku” anlamı verilir.

²¹⁷ DS VII 2562’de *iṣḡillen*-II için “sürekli bir şeyle uğraşmak, oylanmak” anlamı verilir.

²¹⁸ DS VII 2721’de *kehne* için “bit” anlamı verilir.

²¹⁹ DS VIII 2767’de *kesmük* için “başaklı iri saman” anlamı verilir.

²²⁰ DS VIII 2771’de *keṣikleṣ-* için “sıraya girmek, nöbetleşmek” anlamı verilir.

²²¹ DS IX 3057’de *labbızık* için “basık, yassı” anlamı verilir.

düzeltilerek yassılanmış hâli, yassılama”, *lazut* “mısır”, *löbet* “nöbet”, *löküS* “1. Altında pompası olan ispirotolu aydınlatma aracı; 2. Balıkçıların balıkları kıyıya çekmek için kullandıkları lamba, aydınlatıcı”, *mācir* “1. Muhacir; 2. Mübadele ile Yunanistan’dan iskân edilen Balkan Türkleri”, *mağla*²²² “düzmek, üst üste koymak, yükseltmek”, *mahana* “bahane”, *mañçuḥ*²²³ “yabancı, el; başka millettten olan kişi”, *melmeket* “memleket”, *menşür* “meşhur”, *merdivan/ merduvan*²²⁴ “merdiven”, *merek* “1. Ahır; 3. Odunluk”, *merhemet*²²⁵ “merhamet”, *mertek*²²⁶ “1. Tavana atılan yuvarlak büyük ve kalın tahta; 2. Kapı ve pencere üstlerine atılan kalın tahta”, *metter* “güçsüz, zayıf”, *meymenat*²²⁷ “hayır, uğur”, *mihtar* “muhtar”, *mozzik*²²⁸ “1. Hayvan yavrusu; 2. Bedence küçük kalmış hayvan”, *murç* II “ağaç sürgünü, dal”, *musluḥ* “çeşme, musluk”, *muşula*- “1. Hayvanın yavrusunu okşamak, sevmek, sakınmak”, *nālet* “lanet”, *osan*- “usanmak, bıkmak”, *oynaş*- “1. Birden fazla kişi oyun oynamak; 2. Kadın ve erkek sevişmek”, *önnük* “önlük”, *övey*²²⁹ “üvey”, *paḥır* “bakır, bakır leğen”, *paḥlava* “baklava”, *pambıḥ* “pamuk”, *pantol* “pantolon”, *parḥaç* “bakraç”, *pavlika*²³⁰ “fabrika”, *patatis*²³¹ “patates”, *patısğa* “elbise ve çeşitli ev eşyaları yapımında kullanılan renkli kumaş, bez”, *patik* II “patates”, *pepeme* “kekeme”, *perçem* “kâkül”, *peş*²³² “üst üste giyilen üç etek”, *peşli*²³³ “gelinin çeyizine bakıldığı gün giydiği kıyafet, bindallı”, *peyke*²³⁴ “sedir”, *pırtı* “1. Elbise, elbiselik kumaş; 2. Yatak, yatak yüzü; 2. Dikilecek şey”, *pırtık* “bez parçası, kumaş parçası”, *pıtıḥ*²³⁵ “pıtık, “şır” yansıma sesi akan bir

²²² DS IX 3103’te *mağla*- II için “yığmak” anlamı verilir.

²²³ DS IX 3159’da *mençik* için “1. Kedi yavrusu; 2. Domuz yavrusu” ve *mençük* için “kısa boylu, çirkin” anlamları verilir.

²²⁴ DS IX 3166’da *merdivan* için “merdiven” anlamı verilir.

²²⁵ DS IX 3167’de *merhemet* için “acıma” anlamı verilir.

²²⁶ DS IX 3170’te *mertek* için “2. Kısa ve kalın tahta parçası” anlamı verilir.

²²⁷ DS IX 3175’te *meymenet* için “kılık” anlamı verilir.

²²⁸ DS IX 3213’te *mozuk* “1. Erkek buzağı; 2. Dana” anlamı verilir.

²²⁹ DS IX 3315’te *öğey* için “üvey” anlamı verilir.

²³⁰ DS IX 3414’te *pavlika* için “fabrika” anlamı verilir.

²³¹ DS IX 3408’de *patata* için “patatis” anlamı verilir.

²³² DS IX 3435’te *peş* için “kadınların önlerine bağladıkları iş önlüğü” anlamı verilir.

²³³ DS IX 3436’da *peşni* için “üç etek denilen kadın giysisi” anlamı verilir.

²³⁴ DS IX 3438’de *peyke* için “ahırda hayvanlara karşı yapılan seki” anlamı verilir.

²³⁵ DS IX 3448’de *pıtık* VII için “parmaklarla yapılan şakırtı” anlamı verilir.

sıvının çokluğunu, coşkunuğunu; “pıt” yansıma sesi akan sıvının azlığını gösterir”, *pirpir*²³⁶ “eli ayağı tutmayan yaşlı kimse”, *pite* “börek” , *puluḥ* “pulluk”, *sacayā*²³⁷ “üzerine tencere, tava vb. koymaya yarayan, ateş üzerine oturtulan üç ayaklı alet”, *sahan*²³⁸ “yemek yenilen geniş tepsi”, *saḥol*²³⁹ “1. Yılın ağaçlarından elde edilerek hayvanların altlarının süpürüldüğü sert ve sağlam süpürge; 2. Darmadağın”, *sallancaḥ* “salıncak”, *sanduh* “sandık”, *sarıgılçih*²⁴⁰ “bir tür buğday”, *satı* “zaten”, *sayvan*²⁴¹ “gölgelik”, *selbes* “serbest”, *seysana* “erkek evinden kız evine kızın çeyizine katılmak için götürülen, sonra da kızı aldıktan sonra kız evinden de erkek evine giden çeyiz”, *sıfra*²⁴² “sofra”, *sıvar-* “2. Sürmek; 3. Okşamak”, *sıyırğı* “kar kürüme aleti”, *silor*²⁴³ “sonbaharda yetişen orta büyüklükte bir çeşit can eriği”, *süpürt-* “kovmak; süpürmek”, *sürek* “çok, fazla, çok fazla”, *şapşak* “üsküre; orta büyüklükteki su taşı”, *şepik* “alkış”, *şimdik* “şimdi”, *şire* “sebzelerin dibine dökmek için hayvan gübresinin sulandırılması”, *şoruh*²⁴⁴ “1. Şoruh, tuzlu yemek; 2. Tuzlu toprak”, *tahtıramet*²⁴⁵ “1. Evde oturmak için kullanılan divan benzeri ev eşyası; 2. Fare ulaşmaması için evin yüksekçe yerine yapılan asma terek”, *tandur* “tandır”, *tanış* “tanıdık kişi, eş, dost, akraba”, *tarah* “1. Tarak, saç tarağı; bir şeyi düzeltmeye yarayan dişli alet; 2. Mızrak biçiminde yün tarama aleti”, *tebe*²⁴⁶ “tepe”, *tekmük* “tekme”, *temüz* “temiz”, *tengirek* “yün eğirmekte kullanılan ağaçtan alet”, *termaş*²⁴⁷ “küçük çocuklara özellikle kız çocuklara tatlı, güzel, güzellik anlamlarında hitap

---

²³⁶ DS IX 3459’da *pirpirim* II “çok yaşlı (kimse)” anlamı verilir.

²³⁷ DS X 3507’de *saca* için “sacayak” anlamı verilir.

²³⁸ DS X 3515’te *sahan atlıḡı* için “sıcak kap altına konan araç” anlamı verilir.

²³⁹ DS X 3515’te *saḥavel* için “çalı süpürgesi” anlamı verilir.

²⁴⁰ DS X 3545’te *sarıkılçık* “bir çeşit pirinç” anlamı verilir.

²⁴¹ DS X 3561’de *sayvan* II için “üzüm kurutmak için yapılan çardak” anlamı verilir.

²⁴² DS X 3688’de *sufra* için “sofra” anlamı verilir.

²⁴³ DS X 3632’de *silar* için “yabaneriği” anlamı verilir.

²⁴⁴ DS X 3791’de *şorah* I için “1. Çorak; 2. Damlara serilen tuzlu toprak” ve *şorah* II için “1. Ekşimsi; 2. Çok tuzlu” anlamları verilir.

²⁴⁵ DS X 3804’te *tahtıraman* için “eskiden gelinleri babası evinden alıp götürmeye yaratan atlı araba” anlamı verilir.

²⁴⁶ DS X 3854’te *tebe* II için “ot yığını” anlamı verilir.

²⁴⁷ DS X 3893’te *termaş* I için “uğursuzluk getirildiğine inanılarak sahibinin ölümünden sonra ortada kalmış hayvan ya da eşya”, *termaş* II için “dengesiz, düzensiz davranışları olan (insan ya da hayvan)” ve *termaş* III için “görünüşü iyi olmayan biçimsiz kimse” anlamları verilir.

sözü”, *tete* “teyze”, *tetir* “ceviz yaprağı”, *tevatür* “çok acayip, hiç bilinmeyen, hiç görülmemiş şey; ilginç, tuhaf”, *tıman* “don, iç çamaşır”, *tıstımbıl* “1. Tombul, yusuvarlak; 2. Yemeği çok kaçırıp rahatsız olma hâli, şişmiş karın”, *tiken* “diken”, *toğdur* “doktor”, *toprağ*²⁴⁸ “toprak”, *tump* “2. Dağ sırtı”, *umaş aş*²⁴⁹ “hamur topağı olmuş unu, yakılmış yağ ve pul biberle karıştırarak yapılan çorba”, *umma* “loğusa kadının göğsünün şişmesi”, *umursuz* “kaygısız”, *urúya* “rüya”, *uş-* “uçmak, yıkılmak”, *üzengi* “1. Üst; 2. Ayak altı çukuru”, *vaht* “vakit; hâl, sağlık; maddi durum; güç kuvvet; namaz vakti”, *vergili* “evlenmek üzere sözü verilen, sözü kesilen kız”, *yalıñuz*²⁵⁰ “yalnız”, *yani* “yani”, *yastuğ* “yastık; mezarda ölünün başının altına yapılan yükseltme; sürülmüş tarlanın başına enine çekilen çizgi”, *yastıhlama* “yükseltme; yastığı yastık üstüne koyma; bir yönde sürülen tarlanın baş tarafının yanlamasına ya da diklemesine sürülmesi”, *yellen-* “gaz çıkarmak”, *yeri-* “yürümek”, *yir* “yer”, *yohla-*²⁵¹ “dolaşmak, gezmek; ziyaret etmek, kontrol etmek; sormak, soruşturmak”, *yohluğ* “yokluk, yoksulluk, fakirlik; kimsesizlik”, *yolluğ* I “yola çıkarken yolcunun yanına aldığı yiyecek, azık”, *yolluk* “ince uzun bir tür kilim”, *yörü-* “yürümek”, *yuğaru* “yukarı”, *yük* “yük”, *yüklük*²⁵² “yatak yığını yapılan yer, yataklık”, *yüzbar*²⁵³ “yüzleşme”, *zağar* I “herhâlde, galiba”, *zavrağ* “hıyar”, *zehin* “zihin”, *zeyinli* “akıllı”, *zıvga*²⁵⁴ “altı dar üstü geniş arka tarafında cepleri olan şalvar benzeri erkek giysisi; kispet”.

2. Sivas Akıncılar Ağı Karşılaştırmalı ve Tanıklı Sözlüğünde Geçen Sözcük ve Sözcük Öbeklerinin Kökenleri

²⁴⁸ DS X 3969’da *torpağ* için “toprak” anlamı verilir.

²⁴⁹ DS XI 4036’da *umaç çorbası* için “içine umaç katılan çorba” anlamı verilir.

²⁵⁰ DS XI 4134’te *yalağuz* için “yalnız” anlamı verilir.

²⁵¹ DS XI 4287’de *yokla-* I için “1. Nişanlılar ve aileleri birbirlerine armağan vermek; 2. Hasta, loğusa görmek, armağan vermek” ve *yokla-* II için “hastalık ara sıra belirlemek” anlamları verilir.

²⁵² DS XI 4328’de *yüklük* II için “1. Yük; 2. Bir hayvanın taşıyabileceği ağırlık ya da oran kadar” anlamları verilir.

²⁵³ DS XI 4335’te *yüzbar ol-* için “1. Yüzleşmek, yüz yüze gelip hesaplaşmak, anlaşmak” anlamları verilir.

²⁵⁴ DS XI 4375’te *zıpka* için “ağı geniş, paçaları dar bir çeşit şalvar” anlamı verilir.

2.1. Arapça Kökenli Alıntı Sözcükler

ablaḥ “dolgun yüz”, *acur* “salatalık”, *aḥıl* “akıl”, *aḥlaḥ* “huy, tabiat”, *aḥmaḥ* “akılsız”, *aḥraba* “akraba”, *aḥran* “yaşıt”, *alaḥ* “hayvan yemi”, *albısa* “elbise”, *amaliyat* “ameliyat”, *aman* “eminlik korkusuzluk”, *amanat* “emanet”, *arafa* “arefe”, *asas* “esas”, *asbap* “esvap, elbise”, *ayam* “hava, hava durumu”, *ayat* “ayet”, *a’ile* “aile”, *aynan* “aynen”, *bağdada* “duvara yerleştirilen ince tahtalar”, *baḥıl* “hasis, cimri”, *bandih* “şalvar”, *cemile* “cemre”, *cemre* “dert, sıkıntı”, *cermi* “cürüm, suç”, *ceşûz* “ceviz”, *çeyiz* “çeyiz”, *cüvar* “çevre”, *çar* “örtü, çarşaf”, *çepel* “dağ; dikenlik arazi”, *dafa* “defa, kez”, *dalaP* “talep, istek”, *davet* “çağırma”, *dikkat* “dikkat; dakiklik, incelik”, *dunya* “dünya”, *duva* “dua”, *ehbap* “tanıdık, dost”, *elem* “âlem, dünya”, *eme* “hala; teyze”, *emel I* “amel”, *emel II* “iç sürmesi”, *emi I* “amca”, *etiraz* “itiraz”, *evel* “önce”, *eziz* “aziz”, *Falla* “vallahı”, *farfara* “geveze”, *fetir* “mayasız ekmek”, *gabala* “toptan, götürü”, *gadan* “miktarında, ölçüsünde”, *galaḥ* “tezek yığını”, *galem* “kalem”, *galuç* “orak”, *gasap* “kasap”, *gavum* “insan topluluğu”, *gayle* “dert”, *gazel* “dökülen kuru yaprak”, *gırnap* “ince sicim”, *gullep* “çengel, kanca”, *gutnu gumaş* “pamuklu kumaş, pamuklu dokuma”, *hacat* “ihtiyaç”, *hacil* “utangaç”, *haggat* “gerçek”, *hala* “hala; teyze”, *halbur* “kalbur”, *havuç* “sebze”, *hamarat* “becerikli”, *hareket* “deprem”, *harer* “saman çuvalı”, *hatıl* “dama atılan kalın ağaç”, *hayat* “evin girişi”, *hēbe* “heybe”, *helbet* “mutlaka, elbette”, *herif* “koca, eş”, *hers* “hırs, kızma”, *hinzır* “domuz yavrusu”, *hökümet* “hükümet”, *huzûli* “fuzılı, boşuna”, *ıbrıḥ* “ibrik”, *ıhtıyar* “ihtiyar”, *ısgat* “cenaze taşıyan ve gömenlere ödenen ücret”, *idare* “gaz lambası”, *ilâyıḥ* “layık”, *ilâzım* “lazım”, *ilif* “lif, bez”, *irâhat* “rahat”, *kehle* “bit”, *kile* “tahıl ölçëği”, *kuskus* “makarna”, *küflet* “masraf”, *lez* “bulanık, çamurlu su”, *lisan* “ağız, konuşma şekli”, *lōbet* “nöbet”, *mācir* “göçmen”, *maf* “yok olma”, *maḥat* “sedir, kanepa”, *mahle* “mahalle”, *mamur* “memur”, *manfāt* “menfaat”, *māsarif* “masraf”, *masat* “bıçak bilemekte kullanılan araç”, *massa* “üvendere, ucu çivili sopa”, *mazar* “mezar”, *mecmur* “mecbur”, *mecmuren* “mecburen”, *mecmuriyet* “mecburiyet”, *mehel* “önem”, *melmeket* “memleket”, *menşur* “meşhur”, *merhemet* “merhamet”, *meymenat* “hayır, uğur”, *mıḥla* “çökelikli yumurta, omlet”, *mıḥtar* “muhtar”, *mōhkem* “sağlam”, *mōkkem* “sağlam”, *muḥatere* “çürük”, *muhattiş* “müfettiş”, *musluḥ* “çeşme”, *muşanba* “naylon”, *müzevir* “geveze”, *nabal* “vebal”, *nālet* “lanet”, *noḥsan* “eksik”, *pelit* “meşe ağacı”, *rızvan* “cennet; bağ, bahçe”, *ruSat* “izin, ruhsat”,

Sabah “sabah”, *sahan* “tepsi”, *sanduh* “sandık”, *Satı* “zaten”, *sehet* “saat”, *sele* “sepet”, *sıfra* “sofra”, *simzar* “zam”, *sitil* “su bakracı”, *şahna* “halktan vergi alan memur”, *şilte* “yorgan yüzünün içine konduğu bez, çarşaf”, *şememe* “küçük, kokulu süs kavunu”, *şirşef* “çirkef”, *şeyit* “şehit”, *tandur* “tandır”, *teğür* “şaşılacak derece farklı, türlü”, *telis* “çuval”, *temüz* “temiz”, *tevatür* “ilginç, tuhaf”, *tırsım* “tılsım”, *töbe* “tövbe”, *urum* “rum”, *urup* “tahıl ölçeği”, *urúya* “rüya”, *vaht* “vakit”, *yani* “yani”, *zağar* “galiba”, *zahra* “tahıl”, *zehin* “zihin”, *zelzele* “deprem”, *zeyin* “zihin”, *zibil* “tahılın en kötü kısmı”.

2.1.1. Arapça Kök ya da Gövde Üzerine Türkçe Sözcük, Ek ya da Yardımcı Eylem Gelen Sözcükler

acizlen- “sıkıntılanmak”, *ağlı er-* “aklı ermek”, *ağlı kes-* “bir işi yapabileceğine kanaat getirmek”, *ağlı otur-* “akıllanmak”, *ağlıyanan yaşa-* “mesut yaşamak”, *ağlı yet-* “bir işi yapabilecek kadar bilgili olmak”, *ağıllı* “akıllı”, *alikitapları* “birinci sınıf okuma kitapları”, *cemel topu* “yük topu”, *damağkirlen-* “mala mülke doymamak”, *devir yemini* “cenaze gömüldükten sonra helallik alma”, *düşük çam* “gittiği yerde oturup kalab ve kalkmayan”, *emeli sağlam* “ameli sağlam”, *evlatlıh* “evlatlık”, *felç vur-* “felç olmak”, *feyimsiz* “gamsız, düşüncesiz”, *gadirlik ol-* “yaşanan sorundan ötürü Allah’a havale etmek”, *galem aşısı* “kalem aşısı”, *garafatma* “hamam böceği”, *garametli* “talihsiz”, *gavum gardaş* “kavim kardeş”, *harla-* “harlamak, alevlendirmek”, *havsalla-* “sersemlemek”, *herslen-* “kızmak”, *hırhız* “hırsız”, *hırhızlıh* “hırsızlık”, *hırlı dur-* “rahat durmak”, *hökümet gur-* “seçim kazanmak”, *ısgat yemini* “ölenin ardından helallikte bulunma ve ayrıca birkaç kişinin bir araya gelerek ölenin borçlarını üstlenmelerine dair sözlü kabulleri”, *iráhatsız* “rahatsız”, *maşatlıh* “Ermeni mezarlığı”, *mehel as-* “önem vermek”, *merhemetli* “merhametli”, *mısır giliğ* “mısırdan yapılan küçük ekmek”, *nası* “nasıl”, *nezel-* “incelmek, yoprannmak”, *pelit odunu* “dağlık alanlarda yetişen ağaçlardan elde edilen odun”, *uçfatma* “uğurböceği”, *umursuz* “gamsız”, *zeyinli* “zihinli, zeki”.

2.1.2. Arapça- Farsça Kökenli Birleşik Sözcükler

ağıldâne “akıl danışılan kişi”, *bedafa* “bedava”, *havacüva* “havacıva”, *elemekşere* “açıkça”, *iman tahtası* “göğüs kemiği”, *üsküre kafalı* “tas kafalı”.

2.2. Ermenice Kökenli Alıntı Sözcükler yahut Ermenice Üzerinden Dilimize Geçen Sözcükler

abrul “nisan ayı”, *aĥbun* “hayvan dışkısı”, *aĥçik* “yabancı, el”, *andır* “sahipsiz, kimsesiz”, *anuh* “nane”, *arusdaĥ* “toprak tavan”, *bar* “bulaşık kaplarında kalın kir, pas”, *baran* “üzüm salkımı”, *baT* “ağaçların sık olduğu alanlar; çit”, *bedrük* “pamuk lülesi”, *bıdıĥ* “salkım yahut başak içinde var olan tek üzüm tanesi yahut buğday tanesi; tane”, *cil* “hasır dokunan, sulak yerlerde yetişen dayanıklı ot”, *çelmik* “kaplıca”, *çemiç* “dut kurusu”, *çil* “yeşeren, filizlenen gür ekin”, *çir* “kayısı kurusu”, *evelik* “evelik otu”, *gever* “tarlada suyun belli bir istikamette gitmesi için açılan yol”, *gılik* “küçük ekmek”, *haP* “sütün sırayla borç alınıp verilmesi”, *hapeĥ* “kapak”, *hapeng* “kepenk”, *ĥaşıĥ* “yarma çekilerek yapılan sulu yemek”, *hedik* “haşlanmış bulgur”, *herK* “nadasa bırakılan tarla”, *hıbar* “küçük taş, çakıl”, *hınik* “sümük”, *him* “duvarın başlangıcı; dyvar ile yerin birleştiği yer”, *horum* “kurumuş ot”, *hozan* “boş tarla”, *kehan* “çapa”, *köm* “ağıl”, *külek* “su kabı; yoğurt kabı”, *künt* “hamur yumağı”, *küsne* “kızılıcığa benzeyen kuşburnundan küçük yabani bir meyve”, *lazut* “mısır”, *madımaĥ* “ispanağa benzer, yeşil yapraklı bir bitki”, *maran* “kağnı tekerliği”, *maşara* “eğimli olan bağ, bahçe ve tarlanın ekilebilmesi ve su tutması için parçalara ayrılarak düzlenmesi”, *mayıs* “hayvan gübresi”, *merek* “ahır; samanlık”, *mitil* “yorganın kılıfsız hâli”, *mozzik* “hayvan yavrusu”, *murç* I “beton delmeye yarayan keskin demir”, *naĥır* “hayvan sürüsü”, *part* “hayvanın içkembesinin pişirilmeden önceki hâli”, *pestugan* “pirinç ve sulandırılmış yoğurtla yapılan kış çorbası”, *peşot* “yabani kişiliğe sahip kimse”, *pin* “kümes”, *pingel* “folluk”, *pöçük* “herhangi bir şeyin ucu”, *pürpürüm* “semiz otu”, *saĥol* “çalı süpürgesi”, *sam* “öküzün boynuna geçirilen boyunduruktaki eğri ağaç”, *samu* “öküzün boynuna geçirilen boyunduruktaki eğri ağaç”, *şen* “şen, mamur”, *tar* “tavukların gece tünedikleri yüksekçe tahta; terek”, *termaş* “küçük çocuklara özellikle kız çocuklara tatlı, güzel, güzellik anlamlarında hitap sözü”, *tıĥ* “saman yığını”, *tump* “tarla sınırı”.

2.2.1. Ermenice Kök ya da Gövde Üzerine Türkçe Sözcük, Ek ya da Yardımcı Eylem Gelen Sözcükler

aĥbunla- “gübrelemek”, *aĥbunluĥ* “çöplük”, *bar duT-* “kir tutmak”, *barlan-* “kirlenmek, paslanmak”, *batla-* “ağaç dikildikten sonra koruma amaçlı etrafının çalı

çırpı veya başka araçlarla korunaklı hâle getirmek”, *çil basdur*- “ekin gürleşmek”, *çillen*- “yeşermek”, *çil otu* “sazlık”, *hab et*- “süt biriktirebilmek için sütü borç almak veya borç vermek”, *kehanla*- “çapalamak”, *küntle*- “yumak yapmak”, *sambağ* “öküzün boynuna geçirilen boyunduruktaki eğri ağaçları bağlayan (çeyize de konulan) ip”, *şennik* “şenlik, eğlence”, *tarla tump* “bağ bahçe”.

2.3. Farsça Kökenli Alıntı Sözcükler yahut Farsça Üzerinden Dilimize Geçen Sözcükler

abdas “abdest”, *aħır* “ahır”, *aħşam* “akşam”, *armut* “armut”, *ataş* “ateş”, *baÇ* “fasulyenin içi boş hâli”, *baħır* “bakır”, *barħana* “göç topluluğu”, *becit* “kesin”, *bel* II “bir tür kürek”, *beter* “kötülük”, *beygir* “at, eşek”, *bilader* “birader”, *biran* “ateş”, *biyāz* “beyaz”, *bostan* “bağ, bahçe; tarla”, *boydaħ* “kimseye hesap vermeyen, serbest kimse”, *can ciyer* “cancığer”, *canavar* “kurt, domuz vb. yabani hayvanlar”, *cecim* “kilim”, *ciyer* “ciğer”, *cüva* “civa”, *çağla* “erik”, *çangaza* “geveze”, *çeç* “buğday yığını”, *çērek* “çeyrek”, *çıra* “çam odunundan elde edilen tutuşturucu”, *çivaldız* “çuvaldız”, *çinar* “çınar”, *çit* I “iki, çift”, *çit* II “eşarp, yazma”, *çolapa* “sakat”, *dabaħ* “büyükbaş besi hayvanlarında görülen hastalık”, *dabanca* “tabanca”, *dasdar* “örtü”, *dehre* “ağaç budamakta kullanılan araç”, *dene* “tane”, *dest* “naz, niyaz”, *deste* “ot yığını”, *dırız* “zayıf”, *duar* “duvar”, *dübürüm* “dürbün”, *eger* “eğer”, *eğiş* “hamur kesmek için kullanılan araç”, *eşkere* “aşikâr”, *hayva* “ayva”, *gaygana* “yoğurt ve yumurta ile yapılan yemek”, *gendüme* “yarma, aşurelik buğday”, *ham* “sulanmamış tarla”, *hase* “yazma, eşarp”, *hayvah* “eyvah”, *hengem* “karışıklık”, *herkeş* “herkes”, *horuz* “horoz”, *ıras* “rast”, *ısmarış* “sipariş”, *ışgın* “dallarda yeşeren filiz”, *ileğen* “leğen”, *irenk* “renk”, *işgil* “şüphe”, *kekül* “kâkül”, *kelek* I “ham kavun”, *kelem* “lahana”, *kelep* “iplik çilesi”, *kelle* “bşağın taneli kısmı, kelle”, *kemre* “gübre, tezek”, *kengel* “dikenli bir tür ot”, *keşef* “çirkef”, *kil* “killi toprak”, *kizir* “köy bekçisi”, *kömüş* “manda”, *kör*, (/kor) “kuyu”, *külve* “ocak”, *lōş* “taş silindir”, *lüle* “musluksuz boru”, *mahana* “bahane”, *mayahoş* “ekşi erik”, *mazı* “kalın ağaç dingil”, *merdane* “merdane”, *merduvan* “merdiven”, *meyva* “meyve”, *mıh* “çivi”, *mısmıl* “iyi, temiz, güzel”, *nacaħ* “baltanın küçüğü”, *nekes* “cimri”, *paħır* “bakır”, *palaz* “dokuma çul”, *pambıh* “pamuk”, *parduç* “fırının içini temizlemekte kullanılan ucu bezli sopa”, *peğ* “eski yıkık ev, harabe”, *perçem* “kâkül”, *pervaz* “çerçeve”, *pestemal* “önlük”, *peş* “üç

etek denilen kadın giysisi”, *Peşgir* “havlu”, *peyke* “sedir”, *puhari* “baca”, *reşber* “çiftçi”, *reşber* “çiftçi”, *sahtiyan* “odun toplama, semer yapma”, *sarhoş* “sarhoş”, *sayvan* “çardak, gölgelik”, *sekü* “ahır damı”, *selbes* “serbest”, *seysena* “çeyiz”, *şire* “sebzelerin dibine dökmek için hayvan gübresinin sulandırılması”, *şirşef* “çirkef”, *şirve* “şive”, *şor* “tuzlu peynir, çökelek”, *şoruğ* “tuzlu yemek; tuzlu toprak”, *tahta* “ağaç; ağaçtan yapılmış nesne”, *tahtıramet* “evde oturmak için kullanılan divan benzeri ev eşyası”, *teneşür* “teneşir”, *teş* “büyük bakır leğen”, *teşt* “büyük bakır leğen”, *tıman* “don, pijama, iç çamaşır”, *tirit* “haşlama et suyunun üzerinde kalan yağ”, *turfanda* “ilk meyve”, *üleş* “leş”, *üsküre* “su tası”, *zoğal* “kızılılık”.

2.3.1. Farsça Kök ya da Gövde Üzerine Türkçe Sözcük, Ek ya da Yardımcı Eylem Gelen Sözcükler

armut gahı “armut kurusu”, *atalafi* “atasözü”, *ataşlan-* “ateşlenmek, heyecanlanmak”, *bac et-* “fasulye, bezelye, barbunya vb.nin içindeki tanesini kabuğundan ayırma işlemi”, *baharın* “baharda, bahar vakti”, *barhaç* “kova, helke”, *bazlamaç* “saç ekmegi”, *buharek* “baca”, *cāşlıh* “banyo”, *canaşı* “ölü için verilen yemek”, *cancaşaz* “cancağız; sevgili, kıymetli”, *can pıtıla-* “canı sıkılmak, canı daralmak”, *canı ısın-* “yeni tanışılan birine duyulan ilk sevme duygusu”, *canı ceresi* “güç kuvvet”, *çifçi* “çiftçi”, *çif sür-* “tarla sürmek”, *dasdarla-* “hamuru yuvarlak hâle getirmek”, *dereçük* “derecik”, *dingilde-* “sallanmak”, *düğü çorbası* “ince bulgurdan yapılan çorba”, *düğü pilavı* “ince bulgurdan yapılan pilav”, *eksübağ* “eski bağ; Akıncılarda yerleşke adı”, *gatiğlı çorba* “ayranlı çorba”, *guşgane* “tencere”, *hemencene* “hemen, hızlıca”, *horsın-* “tiksinmek”, *ışgınlan-* “sürgün vermek”, *işgillen-* “şüphelenmek”, *işgilli* “şüpheli; şüpheli, kuruntulu”, *keşeflik* “çirkeflik”, *lōşla-* “taş silindirele düzeltmek”, *mazı boyun* “kağnı arabasında tekerleri birbirine bağlayan genelde kalın bir ağaçtan yapılan bağlantı unsuruna mazı denir. Bundan yola çıkılarak kalın boyunlu kişilere de mazı boyun denmiştir”, *orospuluğ* “hile, hilekârlık, oyun”, *parhaç* “bakraç”, *sübendi* “su bendi”, *şirne-* “şımarmak”, *şuşehri* “Suşehri”, *tahtasız* “1. Akılsız, deli; 2. Deli dolu, uçarı”, *tayla-* “hayvanlara yük yüklerken iki yana eşit ağırlık koymak”, *turşuluğ* “turşuluk”, *yük tayla-* “yükü eşek ya da atın her iki yanına eşit olarak bölmek, yük yüklemek”.

2.4. Fransızca Kökenli Alıntı Sözcükler yahut Fransızca Üzerinden Dilimize Geçen Sözcükler

aħasya “akasya”, *alaman* “Alman”, *alimiyon* “alüminyum”, *allerji* “alerji”, *ampil* “ampul”, *amerikan* “saç traşı”, *anaşit* “anarşist”, *aşortman* “eşofman”, *eşortman* “eşofman”, *fites* “vites”, *goparatif* “kooperatif”, *hal* “sebze ve meyve satılan yer”, *haşortman* “eşofman”, *lavba* “lavabo”, *löküS* “1. Altında pompası olan ispiertolu aydınlatma aracı; 2. Balıkçıların balıkları kıyıya çekmek için kullandıkları lamba, aydınlatıcı”, *morel* “moral”, *pangalot* “lira”, *pantol* “pantolon”, *pogram* “program”, *sılaŞ* “mısır yemi”, *şifor* “şoför”, *telefon* “telefon”, *tentene* “tığ ile yapılan dantel”, *tilifon* “telefon”, *tirektör* “traktör”, *toħdor* “doktor”.

2.4.1. Fransızca Kök ya da Gövde Üzerine Türkçe Sözcük, Ek ya da Yardımcı Eylem Gelen Sözcükler

alamancı “1. Almanya’da yaşayan, çalışan gurbetçi; 2. Avrupa’da yaşayan, çalışan gurbetçi.”, *atıh parsel* “arazide işe yaramayan, kullanılamayan/kullanılamayan toprak parçası”, *minik* “köpek yavrusu”.

2.5. İngilizce Kökenli Alıntı Sözcük

çeri “küçük bir domates, domates türü”.

2.6. İspanyolca Kökenli Alıntı Sözcükler

cıgara “sigara”, *zigara* “sigara”.

2.7. İtalyanca Kökenli Alıntı Sözcükler yahut İtalyanca Üzerinden Dilimize Geçen Sözcükler

cenderme “jandarma”, *ganal* “kanal”, *ıspartaluħ* “spatula”, *pavluka* “fabrika”, *patisga* “patiska”, *porupuğanda* “propaganda”.

2.8. Moğolca Kökenli Alıntı Sözcükler

Alabula “kırmızımsı ve karamsı renkli eşya”, *cılga* “patika”, *his* “is, kurum”, *keşik* “sıra, nöbet”, *serin* “serin, serinlik; gölgelik”.

2.8.1. Moğolca- Türkçe Sözcükler

āḡbi “1. Baba; 2. Ağabey”, *garaḡnuḡ* “karanlık”, *garaḡnuḡa garış-* “kaybolmak, kaybolup gitmek”, *hislen-* “is olmak”, *keşik yap-* “yardımlaşmak”.

2.9. Romence Kökenli Alıntı Sözcük

galas “kalas”.

2.10. Rumca Kökenli Alıntı Sözcükler yahut Rumca Üzerinden Dilimize Geçen Sözcükler

anadut ““dirgen, yaba””, *cingan* “çingene”, *düḡen* “düven”, *edirne* “bir tür buğday adı”, *evleg* “tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan her biri”, *fığ* “fığ, yeşil ot”, *fışlı* “gübre, gübrenin kurumuş hâli”, *fida* “fide, ağaç fidesi”, *gübür* “çöp”, *hevlek* “eklecek tarlada ayrılmış parça”, *iskemi* “sandelye”, *labada* “evelik, ebelik gibi adlarla bilinen sulak yerlerde yetişen bitki”, *manastur* “manastır, kilise”, *modül* “ucu çivili değnek”, *papara* “bayatlamış ekmeklerden yapılan bir tür yemek”, *patatis* “patates”, *patik* I “yünden örülmüş çorap”, *pattes* “patates”, *pite* “pide”, *saloz* “salak, ahmak”, *şinik* “tahıl ölçeği”.

2.10.1. Rumca Kök ya da Gövde Üzerine Türkçe Sözcük ya da Ek Gelen Sözcükler

dolu fasulyası “irice fasulye”, *düḡenne-* “düvennemek, düvenle ekinlerin başaklarını saplarından ayırmak”, *firinguru* ““kuruca, sert olarak yapılan, kurutulmuş ekmek””, *papazerüḡ* “papaz eriği”.

2.11. Slav Dillerinden Geçen Alıntı Sözcükler

Bugla “ağaçtan yapılmış yuvarlak matara”, *çelepme* “ekmek yapımında kullanılan toprak saç”, *dölüm* “dönüm”, *puluḡ* “pulluk; pulluk bıçağı”, *tete* “teyze”.

2.12. Türkçe Sözcükler

aba “abla”, *abōḡ* “şaşıрма ünlemi”, *abuḡ subuḡ* “saçma sapan söz”, *aḡaç* “ağaç”, *aḡar-* “1. Işımak, aydınlanmak; 2. Beyazlamak”, *aḡartı* “süt, yoğurt, ayran vb. ürünler”, *aḡrı* “yönünden, taramdan”, *aḡul* “gece kırdı, yatırılan koyun sürüsünü korumak için çitle çevrili yer”, *aḡuz* “doğum yapan hayvanın ilk sütü”, *aha* “işte, orada,

hemen şurada”, *ahan* “işte, orada, hemen şurada”, *aḥdar-* “devşirmek, toplamak”, *aḥsa-* “aksamak, topallamak”, *aḥsaḥ* “aksak, topal”, *aḥsır-* “aksırmak”, *aḥtaraç* “yufka çevirmeye yarayan, yassı demir ve tahta aygıt”, *alaçuḥ* “bağ kulübesi, çardak”, *alçaḥ* “alçak, kısa”, *alma* “elma”, *alma gaḥı* “elma kurusu”, *angut* “ördekten daha iri, kremit renkli bir kuş”, *anız* “hasattan sonra geride kalan sap”, *aḡna-* “anlamak”, *arduç* “ardıç ağacı”, *arḥ* “su yolu”, *arḥala-* “sahip çıkmak”, *arıḥ* “zayıf”, *aru* “arı”, *aşevi* “1. Yemek dağıtılan yer, yemekhane; 2. Cenazesi olanların yemek dağıtımında kullandıkları yemekhane”, *aşındır-* “aşındırmak, yormak, zorlamak; sinirlendirmek”, *aşlıḥ* “açlık”, *aşşāḥ* “aşağı”, *aşuru* “aşırı”, *ata* “ata, cet”, *atıḥ* “çarpık, bükük”, *atḥu* “atkı, kaşkol”, *atlı* “edepsiz, ahlâksız erkek tavırlı kadın”, *avḥala-* “ısırmak, örselmek”, *avlaḥ* “av yeri”, *avu* “zehir”, *avurt* “ağzın içi”, *avuz* “hayvanın ilk sütü”, *ayaḥ* “ayak”, *ayaḥ çek-* “kandırmak”, *ayaḥda guru-* “çok zayıf olmak”, *ayaḥüstü* “aceleyle yapılan iş”, *ayaḥ vur-* “engellemek”, *ayaḥ yap-* “kandırmak”, *ayaḥyolu* “tuvalet”, *ayaḥlan-* “ayaklanmak”, *aydunluḥ* “aydınlık”, *ayrıḥ* “ayrık otu”, *az-* “yolunu kaybetmek”, *azma* “üreme, çoğalma”, *ocaḥdan azma* “aynı aileden çoğalma”, *azdur-* “yolu şaşırtmak”, *azuḥ* “yolculuk için hazırlanan şey”, *azucuḥ* “azcık”, *bacanaḥ* “bacanak”, *baḡırsıḥ* “bağırsak”, *baḡırsuḥ* “bağırsak”, *balaḥ* “manda yavrusu, malak”, *balçıḥ* “sazlık”, *barḥ* “otel, park, bahçe”, *basgu* “cendere”, *basmaca* “kayısı kurusu”, *basmacuḥ* “kurutulmuş meyve”, *basuḥ* “cılız, zayıf”, *basur-* “kapamak”, *başdaraḡ* “tarak, saç tarağı”, *başıyuma* “gelinin bekâr evinden kalan eşyalarını, arkadaşlarının ve ailesinin toplayarak gelinin evine götürmesi ve bu vesile ile gelini ziyaret etmesi”, *bataḥlıḥ* “bataklık; sazlık”, *bel* I “iki dağ arası”, *bēle* “böyle”, *bele-* “kundaklamak”, *beslek* “hizmetçi, uşak”, *bıçḥı* “testere”, *bilezük* “bilezik”, *bilerzük* “bilezik”, *bişi* “çörek”, *bitke/ bitike* “1. Yeni yetişen delikanlı ya da ergen anlamında söz; 2. Olma, olgunlaşma”, *bittek* “bir tek”, *biz* “büyük iğne”, *boḡalt-* “bunalmak, sıkılmak”, *boncuḥ* “ufak taneli, parlak, sert tohumlar”, *borçaḥ* “bir tür ot”, *boyunduruḥ* “öküzleri çifte koşmak için boyunlarına geçirilen çember benzeri ağaçtan alet”, *boz* “sürülmemiş tarla”, *bozcaḥ* “ağaç olmayan, çıplak arazi”, *bozlaḥ* “kalınca kuru çam dalı”, *bozoḡ* “sarışın erkek çocuğu”, *böḡörtlen* “böğürtlen”, *böḡrölce* “kuru fasulye”, *böḡürce* “börölce; fasulye”, *börtleḡen* “böğürtlen”, *böyölce* “börölce; fasulye”, *böḡrek* “böbrek”, *böḡür* “göğüs”, *böḡür-* “hayvan bağırarak”, *budaḥ* “dal”, *būḡ* “buhar”, *būḡal-* “bunalmak”, *būḡaz* “değirmen taşının ortasındaki delik; boğaz”, *būḡla-* “tutmek”, *būḡlama* “bulgur ve

gömeçle yapılan pilav”, *bulağ* “bulanık akan su”, *bulanuğ* “bulanık”, *bur* (böreği) “kıvrım şeklinde bir tür börek”, *burma* “simit, yuvarlak ekmek”, *burç* “filiz”, *burçağ* “başak”, *burun* “taraf, yön; bir şeyin ucu”, *buruşuğ* “buruşuk”, *buT* “insan ya da hayvandaki kaba et”, *buy-* “üşümek”, *buynuzlu* “ailesinin kadınları kötü olan erkek”, *buzas* “buzacı”, *bücür* “alay etmek veya sevmeye ifadesi olarak kullanılan söz”, *bücürük* “daha çok sevgi ifadesi için kullanılan söz”, *bük* “çalı, çalılık yer”, *bürü* “baş örtüsü”, *bürük* “baş örtüsü”, *büvelek* “gübre sineği”, *büvelekle-* “(sığırlar için) sinekten kaçmak”, *caba* “çaba, gayret”, *cangul* “gürültü”, *car car* “geveze”, *cıbil* “çıplak”, *cıbil at* “eyersiz ve semersiz at”, *cıbil yer* “otsuz, ağaçsız alan”, *cıbilik* ““çıplak””, *cıblak* “çıplak”, *cıciğ* “güzel”, *cılbağ* “çıplak”, *cılığ* “bozuk yumurta”, *cılık* “bozuk yumurta”, “bozuk yumurta”, *cılık* “bozuk yumurta”, *cıngıl* “süs eşyası”, *cıngırağ* “çan”, *cıngırağlı* “huysuz kişi”, *cırcır* I “ağustos böceği”, *cırlıtı* “bağırıtı”, *cırlağ* “ince sürekli sesle bağırıp ağlayan”, *cırmık* “tırnak ve pençe izi”, *cırnağ* “pençe”, *cırtlağ* “kulağa hoş gelmeyen karıncalı ses”, *cıtlanbuğ* “çitlenbik ağacı”, *cıvığ* “sulu”, *cıyağ* “hayvan bağırması”, *cicik* “meme”, *civile-* “uçar gibi hızlı gitmek”, *civil* “küçük iplik çilesi”, *civirde-* “konuşmak”, *culuğ* “hindi”, *cücük* “civciv”, *cüvelek* “küçük, sevimli”, *çağlan* “akarsuyun belli yerlerinde oluşan kıvrımlı akışına ve dönüşüne verilen ad”, *çağıldak* “koyunların kuyruklarında kuruyan pislik”, *çağıldaklı* “kirli, pis”, *çağır* “mavi göz”, *çağırdak* “koyunların kuyruklarında kuruyan pislik”, *çal-* “sütü mayalamak”, *çalacak* “yoğurt mayası”, *çalarma* “allaşma, kırmızılaşma”, *çalhama* “ayran”, *çan* “koyunların boynundaki zil”, *çan çal-* “laf söz etmek, dedi kodu etmek”, *çapağ* “göze inen beyaz leke”, *çat* “vadi”, *çatağ* “vadi”, *çatal* “son, alt; ekin toplamada kullanılan ağızlı alet”, *çatın* “vadi; iki dağ arasında oluşan dere”, *çatın dere* “vadiden geçen dere”, *çatma* “ağıl”, *çayan* “akrep vb.”, *çıyanlık et-* “hainlik etmek”, *çetik* “çarık, patik”, *çeki* “tartı”, *çeküç* “çekiç”, *çentük* “çentik, tırtık”, *çenüle-* “(hayvanlar için) bağırarak, ağırmak”, *çerçi* “köylerde öteberi satıcısı”, *çerçilik* “köylerde yapılan tüccarlık”, *çez-* “çözmek”, *çer çöp* “işe yaramaz, ufak tefek taş”, *çesür-* “çevirmek”, *çılı* “bohça”, *çılığ* “bohça”, *çılma* “üvey evlat”, *çılmağ* “çıkırık”, *çıtçıt* “bir tür düğme”, *çıtçıtılama* “düğmeleme”, *çıyındırık* “1. Et yemeği; 2. Bir tür et”, *çim-* “yikanmak” *çipil* “sazlık”, *çit* III “ağaç, tahta”, *çit budak* “çok budaklı, baston yapmakta kullanılan çok dallı ağaç”, *çiyne-* “ayakla veya ağızla çiğnemek”, *çiyne-* “ayakla veya ağızla çiğnemek”, *çoluğ* *çombalağ* “çoluk çocukların ve onların meydana getirdiği karmaşanın

tamamını anlatan ikileme”, *çomağ* ““sopa””, *çökelek* “çökelek”, *çördik* I “bir tür kokulu ot”, *çördik* II “dağ armudu”, *çürü-* “süt ekşi(t)mek; süt piş(ir)mek”, *çürütme* “süt pişirme eylemi ve sonucu; pişirilen süt; ekşitilen süt”, *dad* “lezzet”, *dad duz* “sağlık, afiyet, keyif; düzen, istikrar”, *dadağ* “çocuklara verilen tatlı yiyecek”, *dadan-* “alışmak”, *dalamuğ* “boyu, posu düzgün”, *damar* “kök”, *damızlığ* “maya; çoğaltmak maksatlı bırakılan tek hayvan”, *damızlığ at-* “yoğurt çalmak”, *darı* “tahıl”, *darığ-* “daralmak”, *dartıl-* “böbürlenmek”, *daş* “taş”, *dazlağ* “dazlak”, *dermen* “değirmen”, *dērmēn douzluğ* “değirmende buğday aktarılan yer”, *dērmēn boğazı* “değirmene darı dökülen delik”, *dehlek* “ahmak, salak”, *deleme* “peynirle çökeleğin birbirine karıştırılması”, *delür-* “koyunların yemeden içmeden kesildiği, etrafında durmadan döndüğü ve başını duvara vurmak gibi davranış bozuklukları görünen durum; delirmek, çıldırmak”, *depme* “1. Oğlağın derisine peynir basma; 2. Peynir”, *deremet* “toplama”, *deşül* “değil”, *deyirmen* “değirmen”, *deynek* “değnek, sopa, çubuk”, *düşmüş deynek* “sürtük, çok gezen anlamında deyim”, *dıhız* “sıkışık”, *dırmığ* “tırmık”, *dibek* “delikli taş tekne”, *dik* “yokuş, yüksek; inat kimse”, *diksin-* “tiksinmek”, *diğne-* “dinlemek”, *dirlik* “sağlık; geçim”, *dirliksiz* “geçimsiz”, *dişlek* “dişleri yukarı doğru çıkık kimse”, *dōğme* “bir tür yiyecek”, *dōğmeç* “bir tür yiyecek”, *doğum günüsü* “doğum günü”, *dolağ* “boyun atkısı”, *dolağ dolama* “kadınların boyunlarına bez, örtü dolaması”, *dolama* “parmaklarda görülen iltihaplı hastalık”, *domruğ* “kerestelik kütük”, *douz* “soğuk, soğuk hava; soğuktan tor top olma”, *douz topu* “çok üşüyenlerin iki büklüm hâlleri”, *döl* “kök, kök dalları”, *döremeç* “dürülerek yenen yiyecek”, *dōşür-* “toplamak”, *dōşürüksüz* “düzensiz, tertipsiz”, *düğlek* “kavun”, *düğme* “düğme”, *durna* “turna”, *dutacağ* “tencere tutacağı”, *dutağ* “tencere tutacağı”, *dutamağ* “güvence”, *duvağla-* “gelin başının süslenmesi, duvak takma”, *düdük* “boru, kaval”, *düdük aşısı* “kalem aşısı”, *dügürükle-* “gelinin başına sivri bir şey takıp, onu süsleyerek duvaklamak”, *düğü* “ince bulgur”, *dünağan* “geçen gün”, *düşük* “her gün misafirliğe giden kişi”, *düve* “dişi dana”, *düvecek* “sert taneleri ezmeye yarayan ağaç tokmak”, *düzayah* “tek katlı, merdivensiz ev”, *ecük* “azıcık”, *egsü* “eksik, noksan”, *egsüetek* “kadın”, *eğrek* “hayvanların toplandığı yer”, *eke* “açık göz”, *eketoka* “sözleri ve işleri büyük olan çocuk”, *ekeleş-* “olgunlaşmak”, *ekenek* “tarla”, *ekmekli* “misafirperver”, *eksi* “eski”, *eksük* “eksik”, *ekşi* “ekşi; olgun”, *ekşigatığ* “ayran”, *ekşi-* “olgunlaşmak, sağlam olmak”, *emce*

“amca”, *emice* babanın amcası”, *emiceklik* “cesaret”, *emzik* “çaydanlığın çay ve su dökülen çıkıntısı”, *encek* “hayvan yavrusu”, *enük* “köpek yavrusu”, *erin-* “üşenmek”, *erük* “kayısı; erik”, *evme* “acele etme”, *eyin* “sırt”, *eyir-* “yünü büküp iplik yapmak”, *farı-* “yaşlanmak”, *förtle-* “gözlerini büyütme, belirtmek; dişleri büyük olmak”, *förtlek* “gözleri büyükçe kişi”, *gabağ* I “kabak”, *gabağ datlusu* “kabak tatlısı”, *gabağ* II “tüysüz hayvan”, *gaçağ* “kaçak”, *gada* “bela”, *gağ* “meyve kurusu”, *alma gağı* “elma kurusu”, *galıh* “evlenmemiş kız”, *galın* “kalın”, *gamalağ* “domuzların sersemleme hâli, insanlar için de söylenir”, *gara* “1. Kara, siyah; 2. Kötü”, *garabacağ* “bir cins lahana”, *garacuh* “soğan tohumu”, *gara düzen* “düzensiz”, *garala-* “kötülemek”, *gardaş* “kardeş”, *garga* “karga”, *gargaburun gargaburun* “kapı mandalı”, *gargacuh* “kapı mandalı”, *gargıç* “beddua”, *garıh* “tarh, bölüm”, *garlıh* “çatı kenarlığı”, *garşu* “karşı”, *gaş* “duvar; çatı”, *gaşlama* “toprak damların kenarlarındaki düzlük”, *gatiğ* “ayran”, *gavağ* “kavak”, *gavuş-* “kavuşmak, ulaşmak, yetişmek”, *gavut* “1. Kuru toprak; 2. Güzel sürülen tarla; 3. Buğdayın değirmende çekildikten sonra unun kavrulması ile elde edilen yemek”, *gaygan* “kızak, kaymak için kullanılan herhangi bir araç”, *gaymağlan-* “ekmeğin ve hamurun üstünde kalan kısmının kabuk bağlamak, kabuklanmak”, *gayıh* “kızak”, *gaymağ* “kaymak”, *gayın* “kayın”, *gaynata* “kayınbaba”, *gaynana* “kaynana”, *gazan* “kazan”, *gazuğ* “kazık”, *gazzuğ* “kazık”, *geç* “genç”, *geçlik* “gençlik”, *geçe* “taraf, yön”, *geçi* “keçi”, *gedik* “tarlaların girişi ve çıkışı için boş bırakılan alan”, *gelberi* “maşa; ağzı enli çapa”, *gelüncük* “evcil hayvanları boğazlayan hayvan, sansar”, *gelin* “gelin”, *gelünlük* “1. Gelinlik, evlilik elbisesi; 2. Evlilik çağına gelen kız”, *gemeç* “baston”, *gemik* “kemik; kılçık”, *gendü* “kendi”, *gergü* “gergi, gerilmiş, gergin”, *gıdik* “keçi yavrusu”, *gıldik* “hayvan pisliği”, *gıldiklen-* “yikanırken vücudun keselenmesi ile yuvarlanır şekilde kir çıkmak”, *gır* I “1. Kır, bayır, bayırlık alan; 2. Sulanmayan yer, sürülmeyen yer”, *gır* II “boz renkte olan”, *gırar-* “ekinler yetişmek, ekinler olgunlaşmak”, *gışın* “kışın, kış vakti”, *gışşın* “kışın, kış zamanı”, *gıygac/ gıyigac* “kıyı, kıyısı, kenarı”, *gıraç* “verimsiz toprak”, *gırhlıh* “davar kırkılan makas”, *gıyı* “kenar”, *gızamuğ* “kızamık”, *gızammuh/ gızambuh* “kızamık”, *gızıl* “kızıl”, *gızıltan* “taneleri iri olan ve daha fazla buğday alınan, sapı dayanıklı buğday türü”, *gibin* “gibi”, *goç* “koç”, *golcu* “kolcu; kollayıcı, destekleyici”, *gomşu* “komşu”, *goru* “koru”, *góze* “göz, çeşme”, *göcek* “bir karış boyunda ekin”, *göşül* “gönül”, *göşüş* “sarı saçlı, mavi gözlü”, *gölük* “at, eşek vb.

yük hayvanı”, *görücü* “kız istemeye gelmeden önce kızı görmek, kız ve aile hakkında fikir edinmek, aileyi ve kızı ikna etmek ve en sonunda son adımın atılmasında plan ve programı belirleyen öncü topluluk”, *görümce* “kocanın kız kardeşi”, *görümlük* “yüz görümlüğü”, *göt* “arka”, *götünü başını unut-* “başını sonunu unutmak, hatırlayamamak”, *göyün* “gönül, mizaç, huy, yaradılış”, *guc et-* “sarılmak”, *gucah* “kucak”, *guduz* “kuduz”, *gulk/ gülk* “kuluçka”, *gundağ* “kundaklamak”, *gundağla-* “kundaklamak”, *gunna-* “(hayvanlar için) doğurmak”, *guşluğ* “sabahla öğle arası”, *gutlu* “kutlu”, *guymağ* “bir tür yemek”, *guymağ yağlaş* “mısır unundan yağ yakılarak yapılan yemek”, *guyu* “kuyu”, *guyula-* “kuyuya koymak”, *guz* “gölge, güneş almayan yer”, *guzla-* “(hayvanlar için) doğurmak”, *guzlacı* “gebe hayvan”, *güdük* “köpek yavrusu”, *güleş* “güreş”, *gülke yat-* “kuluçkaya yatmak”, *gümenli* “gebe kadın”, *günnük* “ücret”, *günüle-* “kıskanmak”, *gürk* “kuluçka”, *güve* “yatak yorganlara zarar veren büyük sinek”, *güvertme* “küçük çocuklarda çıkan çiban”, *harh* “hendek”, *hobuç* “kucaklamak”, *höllük* “elenmiş ince toprak”, *ıh-* “çökmek”, *ılıncağ* “beşik, salıncak”, *ılıştur-* “ılıklaştırmak”, *ıplıtlı* “küçük ışık belirtisi”, *ırgaç* “mendil süsü, mendil işlemesi, dokuması”, *ıvga ver-* “kışkırtmak”, *iğ* “çıkırıklarda ipliğin sarıldığı demir tel”, *ilkde* “birinci, birinci olarak, ilk olarak”, *ireli* “ileri”, *irelle-* “ilerlemek”, *işki* “içki”, *işkili* “içkili”, *ıyeş-* “yarışmak”, *kar-* “birinin ardından kötü konuşmak”, *karık* “tarh, bölüm”, *karış* “beddua”, *kekürçe* “çekirge”, *kemük* “kemik”, *kerti* “bayat ekmek”, *kerti-* “1. Bayatlamak; 2. Yaşlanmak”, *kertilen-* “bayatlamak”, *kese* “kısa yol”, *keseğen* “farenin büyüğü”, *keskin* “yavuz, saldırgan, öfkeli”, *kesmük* “buğdayın filizlenirken içinde büyüdüğü sert kapzası; işe yaramaz şey, artık”, *kırman* I/ *kirman* “elde yün eğirmeye yarayan araç”, *kırman* II “araların kovanlarından çıkarak dairesel hareketlerle etrafa dağılması, dolaşması”, *kırtık/ kirtik* “küçük sabun parçası”, *kıyımsız* “cimri”, *kişkile-* “saldırtmak”, *kölük* “boynuzsuz hayvan”, *körköstü* “köstetebek”, *kösle-* “kapıyı sürgülemek”, *kössü/ köstü* “köstetebek”, *köstü toprağ* “köstebeklerin tarlada çıkardıkları toprak”, *kösöğü/ kösövu* “maşa”, *kötele-* “fırlatmak”, *kövle-* “çiftleşmek”, *köynek* “gömlek”, *künde* “her gün”, *küskü* “basit kaldıraç”, *mağla-* “yığmak”, *mıhlama* “çökelikli yumurta”, *muşula-* “hayvanın yavrusunu okşamak, sevmek, sakınmak”, *ocağ* “ocak, fırın”, *ocağ bucağ batasica* “soyu tükensin, evi barkı yıkılsın anlamlarında beddua ve daha yumuşak durumlar için sitem etme anlamı taşır”, *oğley* “oklava”, *oğlov* “oklava”, *oğuyucu* “dügüne/

düğünde çağrı yapan kadın”, *on-* “mutlu olmak”, *ortaḥ* “ortak”, *osan-* “usanmak”, *oynaş* “benzer”, *oynaş-* “çocuklar oynamak”, *öc* “intikam; nefret, kin”, *öcbek* “inatçı”, *öğ* “önce, evvel”, *öküzgötü* “kızılcık”, *öndünç* “ödünç”, *önnük* “önlük”, *örk* “hayvanları bağlamaya yarayan kalın ip ya da zincir”, *örkle-* “hayvanı otlatmak için uzunca bir iple bağlamak”, *örtme* “üstü kapalı, önü açık yer”, *övey* “üvey”, *öynük* “önlük”, *pahlava* “baklava”, *partalcı* “palavracı”, *pepeme* “kekeme”, *pırtı* “yatak, yorgan vb. yüzü”, *pırtık* “yırtık giysi ve bez parçaları”, *pıtıḥ* “damlayan su sesi”, *pisik* “kedi”, *pisikbal* “ağaçlardan sızan zambak”, *puşar* “pınar, çeşme”, *pürçek* “zülûf”, *sacayāš* “sacayak”, *sāš* “sağlık, sağ, canlı”, *sāšduç* “damatların evlenmeden önce ona özel konuları öğretmek için bir gece önce yanında duran rehber arkadaş”, *sağlıḥ* “sağlık, sağ, canlı, gücü kuvveti üzerinde”, *salaḡana/ salaḡana* “işsiz, güçsüz, boş gezen kişi”, *sallancaḥ* “salıncak”, *saramuk* “hastalıklı, zayıf”, *sarıgılçılḥ* “bir tür buğday”, *saru* “sarı”, *savacaḥ* “suyun yönünü değiştirmek için önüne konulan tahta”, *savol* “sağol”, *saya* “kadın giysisi”, *sayıḥla-* “uykuya dalmak”, *sep-* “bulaşmak”, *sepici* “bulaşıcı hastalık”, *sepken* “karla karışık yağın yağmur”, *sulusepken* “karla karışık yağın yağmur”, *sınıḥçı* “kırık, çıkık bağlayan kimse”, *sıracalı* “hastalıklı”, *sıvar-* “okşamak”, *sıyırḡı* “kar kürüme aracı”, *sinekli* “çöplü”, *sipsi* “düdük”, *soḡuḥluḥ* “hoşaf”, *soḡran-* “homurdanmak, kızmak”, *soḡum* “lokma”, *sorut-* “ayakta durmak, dikilmek”, *soyḥa* “ölünün üstünden çıkan giysi”, *sozal-* “azalmak, suskunlaşmak”, *söḡnük* “sönük; arı kovanının tamamının ölmesi”, *suvar-* “sulamak”, *sümsükle-* “yumruklamak”, *süpürt-* “kovalamak”, *sürek* “çok, fazla, bir sürü”, *sürgüç* “bulaşık bezi”, *şaplaḥ* “tokat”, *şapşak* “ağaçtan su tası”, *şepik* “alkış”, *şıvgın* “filiz”, *şimdik* “şimdi”, *şışek* “1-2 yaşındaki koyun”, *taḥı* “düğüne gelenlerin getirdikleri armağan”, *taḥım* “kadınların takındıkları değerli süs eşyaları”, *taḥış* “ahbap, tanıdık”, *tapan* “yassı ağaç, sürgü”, *tarah* “tarama aleti”, *taranla-* “1. Yağmalamak; 2. Alt üst etmek”, *tay* I “at veya eşek yavrusu”, *tekmük* “tekme”, *tekmükle-* “tekmelemek”, *tengirek* “tengirek”, *terek* “raf”, *terlik* “takke, başlık”, *tevek* “bitki dalları”, *tıstımbıl* “tombul”, *tiken* “diken”, *toḥ* “tok, koyu”, *toḥluḥ* “tokluk, doymuş, doygunluk”, *toḥoo/ tehoo* “çokluk, şaşkınlık, uzaklık ve abartma belirtmek için kullanılan ünlem”, *top* “yığın, demet”, *toplıyıcı* “dilenci”, *topraḥ* “toprak”, *torpaḥ* “toprak”, *tosbāš* “kaplumbağa”, *tuluḥ* “yayık”, *tuluḥ yay-* “ayran yapmak”, *tuzuz* “ahmak, saf; boş konuşan kişi”, *tütsü* “dumanının ruhu sağalttığı için muska işlerinde kullanılan

püsküllü beyaz bitki”, *umaş aş* “un, yağ ve pul biber ile yapılan çorba”, *umma* “şişlik”, *uş-* “uçmak”, *uşağ* “çocuk, evlat, torun; bunlara ve yaşça küçüklere hitap sözü”, *uşhur* “uçkur”, *uyhu* “uyku”, *uzağ* “uzak”, *ışlen/ õşlen* “öğle, öğle vakti, öğlenleyin”, *üğürten-* “yavaşça sallanmak”, *üstecelik* “üstüne üstlük; üste çıkmak”, *üç* “üç”, *üzengi* “ayak altı çukuru”, *vergili* “nişanlı kız”, *vurgun* “savaş, savaş planı, baskın, baskın planı”, *yağa* “yaka”, *yağın* “yakın”, *yalah* “hayvanların yemek yediği su içtiği kap”, *yal(ı)huz* “yalnız”, *yanuğ* “sevdalı”, *yapu* “yapı, bina”, *yāşrın* “sırt”, *yastuğ* “mezarda ölünün başının altına yapılan yükseltme”, *yastıhlama* “yükseltme; yastığı yastık üstüne koyma; bir yönde sürülen tarlanın baş tarafının yanlamasına ya da diklemesine sürülmesi”, *yaşar* “bir yaşını geçmiş sığır, dana”, *yaylım* “otlak”, *yaz-* “hamur açmak”, *yazu* “ova”, *yeğnik* “hafif”, *yeğnilik* “hoppalık”, *yeğnil-* “ağırlığı azalmak, hafiflemek”, *yellen-* “gaz çıkarmak”, *yemlik* “yenilebilen yabancı ot”, *yeri-* “yürümek”, *yılğın* “funda; filiz”, *yoğurt* “yoğurt”, *yoğurtluğ* “Akıncılar ilçesi, Doğantepe köyü mevkinde, çilehane olarak adlandırılan mağara”, *yohla-* “ziyaret etmek”, *yohluğ* “yoksulluk”, *yol* “kez”, *yolluğ* “yolculuk için yapılan hazırlık”, *yolluk* “ince uzun bir tür kilim”, *yolah* “tarla girişi; yol ağzı”, *yönnendir-* “yüzünü çevirmek, dönmek”, *yörü-* “yürümek”, *yüş* “yün”, *yüş darāş* “yün tarağı”, *yuharu* “yukarı”, *yumağ* “açılmaya hazır hamur topağı”, *yük* “ağırlık, yük”, *yüklük* “yük, yük konulan yer”.

3. Akıncılar Ağzında Öne Çıkan Ses Olayları

Söz başında /h/ türemesi görülen sözcükler:

hayva “ayva”, *his* “is”, *hislen-* “islenmek”, *harğ* “ark”, *harga* “arka”, *haşortman* “eşofman”, *hayvah* “eyvah”, *helbet* “elbet”, *hevlek* “evlek”.

Söz içi ve sonunda /n/ türemesi görülen sözcükler:

bant (< *bat*) “kısır yapılp yenilen yemek, sarma”, *öndünç* “ödünç”, *bizimkiner* “bizimkiler”, *ahan* “aha, işte”.

Söz içi /r/ türemesi görülen sözcükler:

bilerzük “bilezik”, *şirve* “şive”, *ısbartaluğ* “spatula”.

Genellikle /r/ ve /l/ ünsüzleri ile başlayan yabancı kökenli sözcüklerin başında bir ünlü türemesi görülür:

rast > ıras, rahat > iráhat, renk > irenk, rum > urum, ruşen > ürüšan, leş > üleş, leğen > ileğen, lif > ilif.

/s/ ünsüzü ile başlayan iki örnekte söz başı ünlü türemesi görülür:
spatula > ıspartaluh, sipariş > ısmarış.

Ölçünlü dilde ötünsüz telaffuz edilen Türkçe ve yabancı sözcükler Akıncılar ağzında genellikle ötümlü seslendirilir:

Söz başında:

kabak > gabağ, taş > daş, pişir- > bişür-, çaba > caba.

Söz ortasında:

baskı > basgu, ayakta > ayağda, çiftçi > çifçi, tepe > tebe.

Söz sonunda:

evlek > evleg “tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan her biri”, *tat > dad, talep > dalaP* “talep, istek”, *öç > ök.*

Akıncılar ağzında sızıcılaşma örnekleri görülür, özellikle /k/ > /h/ örnekleri yoğun olarak gerçekleşir:

Söz başında:

kalbur > halbur, çirkef > şirşef.

Söz ortasında:

akasya > ahasya, bana > baş'a, akıl > ahl, soyka > soyha “ölünün üstünden çıkan giysi”, *içki > işki, bunal- > boş'al-, böbrek > böş'rek, eyer > eş'er, sana > saş'a, zıpka > zıvga* “altı dar üstü geniş şalvara benzer erkek giysisi”.

Söz sonunda:

kerpiç > kerpiş, oluk > oluh, tabak > tabah, ön > öğ, yün > yūğ.

Akıncılar ağzında r ~ l nöbetleşmesi görülen örnekler:

birader~ bilader, cemre ~ cemile “havaya, suya ve toprağa düştüğüne inanılan şey”, *çermik ~ çelmik* “kaplıca”, *çerebne ~ çelepme* “ekmek yapımında kullanılan toprak saç”, *çırpı ipi > çilpipi* “çilpi ipi, çırpı ipi”, *fetir ~ fetil* “bazlama”, *gurk ~ gulk* “kuluçka”, *güreş ~ güleş* “güreş”, *kenger ~ kengel* “dikenli bir tür ot”, *serbes ~ selbes* “serbest”, *cıvılda- ~ civirde-* “konuşmak”, *çakıldak ~ çahırdak* “koyunların kuyruklarında kuruyan pislik”, *gelek ~ gerek* “kuru odun”, *gugulik ~ gugirik* “1. Gelin başının duvağı, süsü; 2. Otun yığılarak yağmur geçmeyecek şekilde örtülmesi”, *maşala ~ maşara* “eğimli olan bağ, bahçe ve tarlanın ekilebilmesi ve su tutması için parçalara ayrılarak düzlenmesi”, *talánla- ~ taránla-* “1. Yağmalamak; 2. Alt üst etmek”, *tılsım ~ tırsım* “tılsım”, *dinel- ~ diren-* “dinelmek, ayakta durmak”.

Akıncılar ağzında akıcılaşıma örnekleri görülür, özellikle /ğ/ > /y/ örnekleri dikkat çeker:

can ciğer > can ciyer, çiğne- > çiyne-, eğin > eyin “sırt”, *eğir- > eyir-* “yünü büküp iplik yapmak”, *değirmen > deyirmen, değnek > deynek, egle- > eyle-, zihin > zeyin.*

Düz ünlüler özellikle ikinci ve daha sonraki hecelerde yuvarlaklaşır:

abrıl > abrul “nisan ayı”, *ağıl > ağıl, baskı > basgu, bilezik > bilerzük, civa > cüva, derecik > derecük, azcık > ecük, enik > enük, karşı > garşu, kendi > gendü, sarı > saru, seki > sekü* “ahır damı”, *devir > teğür* “şaşılacak derece farklı, türlü”, *yapı > yapu.*

-ken zarf- fiil eki –kene şeklinde kullanılır:

yaparkene, yatarkene, beliyerkene, yatırırkene vb.

Ünsüz benzeşmesi türlerinden ilerleyici yakın benzeşme (özellikle /n/ sesi benzeşmesi), en çok görülen benzeşmedir:

onlar > onnar, önlük > önnük, şenlik > şennik, günlük > günnük, bunlar > bunnar vb.

Göçüşmeye maruz kalan pek çok örnek vardır:

eski > egsü, ayva > hayva, ilerle- > irelle-, külfet > küflet, memleket > melmeket, peskütan > pestugan “pirinç ve sulandırılmış yoğurtla yapılan kış çorbası”, *toprağ > torpağ, aışam > aışam* vb.

Kalınlık- incelik uyumu:

Şimdiki zaman eki (-yor >) -y ve kaynaştırma sesi -y-’nin inceltici tesiriyle kalın sıradan sözcüklerde bozulur: *toplıyruğ* “topluyoruz”, *aliyim* “alıyorum”, *olıy* “oluyor”. Şimdiki zaman eki -y, ölçünlü dildeki kalınlık incelik uyumuna zıt olarak ince sıradan sözcüklerde uyuma girer: *geliy* “geliyor”, *gidiy* “gidiyor”, *göriy* “görüyor”.

Akıncılar ağzında ek yığılması olarak değerlendirebileceğimiz bazı kullanımlar bulunur:

doğum günüsü “doğum günü”, *çünkiki* “çünkü”.

Birkaç sözcükte dönüşlülük anlamı -ş- ekiyle verilir:

susaş- “susamak”, *hoşlaş-* “hoşlanmak”.

/ğ/ sesi iki ünlü arasında çoğu sözcükte düşme eğilimi gösterir:

göğüş > göşüş “sarı saçlı, mavi gözlü”, *sağdıç > saşduç* “yakın arkadaş”, *böğürtlen > böşörtlen* “böğürtlen”, *böğür > böşür* “göğüs”, *boğaz > buşaz* “değirmen taşının ortasındaki delik; boğaz”, *cağlık > cāşlığ* “banyo”, *cancağız > cancaşaz* “cancağız; sevgili, kıymetli”.

İşlevini kaybetmiş ettirgenlik eki /t/ kullanımları görülür:

süpürttüm “süpürdüm”, *düşürttün* “düşürdün”.

-sa eki ile “dığında/ diğinde, mca/ ince” anlamları verilir:

yandıysa “yanınca, yandığında”, *geldiyse* “gelince, geldiğinde”, *ediyse* “edince, ettiğinde”.

Tasnif Çalışmalarında Yöre Ağzının Bulunduğu Sınıflar/ Gruplar ve Bu Sınıfların/ Grupların Öne Çıkan Özellikleri ile Bu Özelliklerin Yöre Ağzı İle Karşılaştırılması

Akıncılar ağzı, Necati Demir ve Ülker Şen tarafından Sivas İli Yöresi Ağzıları adlı çalışmada Suşehri, Koyulhisar ve Gölova birlikte birinci ağız grubunda doğrudan ele alınmıştır. Sınıflandırmada öne çıkan özelliklerin Akıncılar ağzından elde ettiğimiz verilerle karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşırız:

1. Kalın sıradan ünlülere sahip kelimelere geldiğinde, -y- ünsüzünün tesiriyle, kurallı denebilecek bir biçimde, uyum bozulmaktadır (Demir- Şen 2006: 64).
2. Yükleme ve yönelme hâli ekleri aldığı araya kaynaştırma olarak -y- girmektedir. Bu ses daha sonra kalınlık incelik uyumunu bozmaktadır (Demir- Şen 2006: 64).

-yor şimdiki zaman ekinin yerini alan -y şimdiki zaman eki ve türevleriyle -y- kaynaştırma ünsüzü kalınlık incelik uyumuna ince sıradan sözcüklerde girerken, kalın sıradan sözcüklerde uyum dışı kalır. Bk. *Kalınlık- İncelik Uyumuna*.

3. Düz ünlüye sahip olup b- ile başlayan fiillerin ünlü sırasının yuvarlak ünlülerle değişmesi yaygındır (Demir- Şen 2006: 64).

b- sesinin düz ünlüleri yuvarlaklaştırıcı etkisi *abrıl > abrul, abıksapık > abuksabuk, yapı > yapu* gibi örneklerde görülür.

4. Yuvarlaklaşmada çoğunlukla Eski Türkiye Türkçesinin mirası korunmuştur (Demir- Şen 2006: 65).

5. Kelime ortasında -ç- > -ş- değişmesi diğer yörelere göre daha belirgindir: *gaşdım, bişme, geşdi ve genişlik...* (Demir- Şen 2006: 65).

Çalışmamızda -ç- > -ş- değişmesi tespit ettiğimiz örnekler şunlardır: *içki > işki, uçkur > uşhur, çirkef > keşef, açlık > aşılh, reçber > reşber*.

6. ng sesi zaman içinde n ve g sesi olmak üzere ikiye ayrılmış, bu nedenle de Kelkit Irmağının kuzeyinde kalan yörelerde η sesi hemen hemen hiç duyulmamıştır. ng, n ve g olarak ayrıldıktan sonra n, m ve n olarak; g de y, v ve Ø olarak değişmiştir. (Demir- Şen 2006: 65).

I. Ağız Bölgesinde yer alan Akıncılar ağzında η sesinin durumları:

η > η: Bu değişme ölçünlü dilden yöre ağzına bir değişimi ifade etmemekte, EOT'deki η sesinin ağızlarda korunduğu örneklerdir: EOT *çeñile-* > *çeñüle-*

“(hayvanlar için) bağırarak”, EOT *yaluñuz* > *yalıñuz* “yalnız”, *añla-* > *añna-* “anlamak”.

η >> *g/ ğ*: Bu değişme ölçünlü dilden yöre ağzına bir değişimi ifade etmemekte, EOT’dan ağızlara gerçekleşen ses değişmesini göstermektedir: EOT *yüñ* > *yuğ/ yũğ* “yün”, EOT *buñalsalık* > *boğal-* “bunalmak”, EOT *göñül* > *göğül* “gönül”, EOT *öñ* > *öğ* “ön”, EOT *bıñar* > *puğar* “pınar”, EOT *yüñ* > *yũğ* “yün”.

η > *n*: Bu değişme ölçünlü dilden yöre ağzına bir değişimi ifade etmemekte, EOT’dan ağızlara gerçekleşen ses değişmesini göstermektedir: EOT *añız* > *anız* “anız”, EOT *siñek* > *sinek* “sinek”, EOT *oñ-* > *on-* “iyileşmek”, EOT *çağlañ* > *çağlan* “akarsuyun belli yerlerinde oluşan kıvrımlı akışına ve dönüşüne verilen ad”, EOT *aydıñ* > *aydın* “aydın, parlak”.

η > *ng*: Bu değişme ölçünlü dilden yöre ağzına bir değişimi ifade etmemekte, EOT’dan ağızlara gerçekleşen ses değişmesini göstermektedir: EOT *üzeñü* > *üzengi* “üzengi; ayak altı çukuru”, EOT *añıt* > *angut* “ördekten daha iri, kremi renkli bir kuş”.

7. Bu yörede şimdiki zaman eki *-İ*, *- İy*, *- İyİ*’dir (Demir- Şen 2006: 68).

Akıncılar yöresi ağzında şimdiki zaman eki *-İy/ -y* biçimlerinin yanı sıra *-yİr/ -İyr* biçimlerinde de görülür: *topluyoruz* > *toplıyruğ*, *takıyorlardı* > *dağıylardı*, *modulluyorlardı* > *modullıylardı* “hayvana değnekle vurma”, *alıyorum* > *alıyım*, *atıyoruz* > *atıyruğ*, *oluyor* > *olıy/ olıyır*, *geliyor* > *geliy*, *gidiyor* > *gidiy/ gidiyir*.

Leyla Karahan’ın Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması çalışmasında Suşehri ağızları içinde değerlendirildiğini düşündüğümüz Akıncılar ağzı, Şebinkarahisar ve Alucra ile birlikte aynı grupta 3. alt dalda verilir. Bu alt dal 3. Batı Grubu Ağzıları içinden VI. Alt dalda yer almaktadır.

Şebinkarahisar, Alucra ve Suşehri ağızlarında öne çıkan özellikler ile bu özelliklerin Akıncılar ağzından elde ettiğimiz verilerle karşılaştırıldığındaki sonuçları:

a) “ğ”nin ünlüleri kalınlaştırıcı etkisi görülmez (Karahan 2017: 170).

Akıncılar ağzında *g, ğ* gibi damaksız seslerin kalınlaştırıcı etkisi kimi ince sıradan sözcüklerdeki sesleri kalınlaştırarak ünlü uyumunu bozmaktadır: *değil* > *değül*, *gökte* > *göğde*, *göze* > *göze*, *gönül* > *göğül*, *mercimeği* > *mercimağ*, *eteğin* > *eteğan*.

b) “r” düşmesi yaygındır (Karahan 2017: 170).

“r” düşmesi tespit edebildiğimiz sözcükler şunlardır: *program* > *pogram*, *anarşist* > *anaşit*, *serp-* > *sep-*.

c) “ŋ” ünsüzü iki ünlü arasında sızıcılaşır, düşer (Karahan 2017: 170).

“ŋ” ünsüzü durumlarına yukarıda değinilmiştir.

d) Şimdiki zaman eki “-ı, -iy, yi”dir (Karahan 2017: 170).

Şimdiki zaman eki durumlarına yukarıda değinilmiştir.

Akıncılar yerleşkesi ve ağzı, Gümüşhane’nin Kelkit ve Şiran, Giresun’un Şebinkarahisar ve Alucra yerleşkeleriyle birliktelik arz etmektedir. Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması ile Sivas İli ve Yöresi Ağzıları çalışmalarında bu durum değerlendirilmiştir.

Mukim Sağır’ın Erzincan Yöresi Ağzıları adlı çalışmasına baktığımızda Erzincan’ın Refahiye ağzının da benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Sağır (1995: 8-9), Erzincan Yöresi ve Ağzıları tasnif çalışmasında Orta ana Ağız Grubu içinde değerlendirdiği Refahiye ağzını, Refahiye Merkez Alt ve Refahiye Alt- Ağız Grubu olarak ikiye ayırır. Özellikle şimdiki zaman kip eki “-^oy/ -^ey” şeklinde verdiği Refahiye Alt- Ağız Grubu, Akıncılar ağzının da içinde bulunduğu yöre ağzıları ile birlikte değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

ABİK A. Deniz, “Derleme Sözlüğü’ndeki İkinci Kelimesinin Başında s- Bulunduran Tekrarlar ve Başka Seslerle Benzer Diğer Tekrarlar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17/ 1 (2010), s. 1-27.

AKAR Ali, *Muğla Yöresi ve Ağızları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 1076, Ankara, 2013.

AKDOĞAN Yaşar, *Azerbaycan Türkçesi’nden Türkiye Türkçesi’ne Büyük Sözlük*, Beşir Yayınevi, İstanbul, 1999.

ALLAHVERDİYA Şehrbani ve BULDUK Türker Barış, “Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağzı- Ses Bilgisi”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*: 6/3, (2013), s. 1109- 1145.

ARIKOĞLU Ekrem ve KUULAR Klara, *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 822, Ankara, 2003.

AYAZLI Özlem, *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 1187, Ankara, 2016.

AYAZLI Özlem, “Sarı Uygurcada Ad Yapımı”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/ 3 (2017), s. 2-18.

AYAZLI Özlem, “Sivas Ağzında Eski (Arkaik) Öğeler: Âşık Veysel ve Âşık Talibî Coşkun Örneği”, *Her Yönüyle Sivas Kongresinin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu*, 25- 27 Nisan 2019, Hakan Yekbaş- Ahmet Yüksel, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (2019), s. 61- 85.

AYVERDİ İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Seçil Ofset 100. Yıl Matbaacılar Sitesi, İstanbul, 2010.

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğati 1, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı, 2006.

BANGUOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, Ankara, 2007.

BAYTOP Turhan, *Türkçe Bitki Adları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 62, Ankara, 2007.

BLÄSİNG Uwe, “Turkish armut ‘pear’ Remarks on the Etymology and Geo-Linguştşc Distribution of an Oriental Fruit Name”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 15 (2005): 5-18.

BURAN Ahmet ve İLHAN Nadir, *Elazığ Yöresi Söz Varlığı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 1187, Ankara, 2008.

CAFEROĞLU Ahmet, *Doğu İllerimiz (Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağızları) Ağızlarından Toplamalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 62, Ankara, 1994.

CAFEROĞLU Ahmet, *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 91, Ankara, 1995a.

CAFEROĞLU Ahmet, *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 585, Ankara, 1995b.

CLAUSON Sir Gerard, *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, 1972.

ÇETİN Engin, “Dîvânu Lugâti’t-Türk’teki Yiyecek İçecek Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesindeki Görünümleri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/ 2 (2005), s. 185-200.

ÇETİN Engin, “Türkçede Gebelere Ad Verme Yolları”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/3 Spring 2008, s. 189- 211.

ÇETİN Engin, “Türkçede Semizotu Bitkisi İçin Kullanılan Sözler Üzerine”, *International Journal of Language Academy*, 6/5 December 2018, p. 601/610

DANKOFF Robert, *Armenian Loanwords in Turkish*, Wiesbaden, 1995.

DANKOFF Robert, *Evliya Çelebi Seyehatnamesi Okuma Sözlüğü*, çev.: Semih Tezcan, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 37, İstanbul, 2004.

DEMİR Necati ve ŞEN Ülker, *Sivas İli ve Yöresi Ağızları (Etnik Yapı- Dil İncelemesi- Metinler- Sözlük)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.

DEMİREL Ezgi, *Orta Türkçe Sözlüklerindeki Söz Varlığının Eş Değerlikler Bakımından Art Süremli ve Eş Süremli Karşılaştırması (İsimler)*, Pamukkale Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Denizli, 2016.

DEVELİOĞLU Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2015.

DURSUNOĞLU Halit, “Adlandırma, Terimler ve Sınıflandırma Açısından Türkiye Türkçesinde Ünsüzlere Bir Bakış” *TDAYBelleten*, 65/ 1 (2017), s. 11-22.

ERASLAN Kemal, *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 1047, Ankara, 2012.

ERCİLASUN Ahmet B., “Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 697, Ankara, 1999.

ERCİLASUN Ahmet B. ve AKKOYUNLU Ziyat, *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş- Metin- Çeviri- Notlar- Dizin)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 1120, Ankara, 2018.

ERDAL Marcel, *Old Turkic Word Formation, A functional Approach to the Lexicon, Volume: I- II*, Wiesbaden, 1991.

ERDAL Marcel, “Around the Turkic ‘apple’”, *The Journal of Indo- European Studies*, 21(1993): 27–36.

ERDOĞAN Elmas ve KUTER Nazan, “Edirne Kenti Kültür Varlıklarının Kent Estetiği Açısından Değerlendirilmesi”, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7/3, (2010), s. 137- 145.

EREN Hasan, “Anadolu’da Kafkasya Türkleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 9 (1962), s. 319- 357.

EREN Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basım evi, Ankara, 1999.

ERÖZGEN Fazilet, KIZILKAYA Mehmet Celal ve ÇITLAK Gamze, “Mastitler”, *Haseki Tıp Bülteni*, İstanbul Galenos Yayınevi, (2014), s. 150- 152,

ERTEKİNOĞLU Servet, “‘Yıldız’ Sözcüğü Üzerine”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 34 (2017), s. 99-108.

FOXVOG Daniel A., *Elementary Sumerian Glossary*, University of California at Berkeley, 2011.

GABAİN von Annemarie, *Eski Türkçenin Grameri*, çev.: Mehmet Akalın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 532, Ankara, 2007.

GHARİB B., *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*, Farhang Publications, Tehran, 1995.

GRQNBECHE Kaare, *Kuman Lehçesi Sözlüğü-Codex Cumanicus’un Türkçe Sözlük Dizini*, çev.: Kemal Aytaç, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1396, Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi: 27, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

GÜLENSOY Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 911, Ankara, 2007.

GÜLSEVİN Gürer, “Ağız Araştırmalarımızda Yaygınlaşmış Yanlışlıklar (3): ‘üzüm/ yüzüm; ölü/ höllük;’ türeme mi düşme mi?”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, V/2 (2005), s. 207- 213.

GÜVEN Ömer, “Zara (Sivas) Ağızından Derleme Sözlüğüne Katkılar”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 51 (2014), s. 63-77.

GÜZEL Ferdi, *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yapım Ekleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 1305, Ankara, 2019.

HATİPOĞLU Vecihe, “Türkçede Eklerin Kökeni”, *Türk Dili*: 268, Ankara 1974.

KANAR Mehmet, *Farsça Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, Ankara, 2015.

KARAHAN Leyla, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 630, Ankara, 2017.

KARAHAN Leyla, “Tekrar Gruplarında Ünlü Düzeni -Anlam İlişkisi Üzerine Düşünceler”, *Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı*, Editör: Ekrem Arıkoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara (2008), s. 140-148.

KARAKIŞ Yekpare, *Yaşar Kemal’in Romanlarında Çukurova Ağzına Ait Sözcükler ve Etimolojileri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı- Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2019.

KESTEN Fikret, *Sivas Sözlüğü*, Buruciye Yayınları, Sivas, 2013.

KIRZIOĞLU M. Fahrettin, “Manzum ‘Lehçe-i Erzurum’ Yazmasındaki Halk Sözleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 10 (1962), s. 195- 243.

KOÇ Aylin, “Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28 (2010), s. 46-67.

KOÇOĞLU Vildan, “An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish (EDPT)’in Söz Dizini”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, 6/1 (2006), s. 111-149.

KORKMAZ Zeynep, “Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 17/ 3-4 (1959), s. 275-358.

KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara, 2009.

KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesinin Temeli- Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 1065, Ankara, 2013.

KÜÇÜK Murat, “Anadolu Ağızlarındaki Doğu Kökenli Sözcüklerin Ses Bilgisi Açısından Görünümleri- Ünsüzler-”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20/2 (2013), s. 39-78.

LESSING D. Ferdinand, *Moğolca- Türkçe Sözlük 1*, çev.: Günay Karaağaç, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 829/ 2, Ankara, 2003.

LESSING D. Ferdinand, *Moğolca- Türkçe Sözlük 2*, çev.: Günay Karaağaç, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 829/ 1, Ankara, 2003.

LI Yong Song, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 1304, Ankara, 2019.

MENZ Astrid, “Erzurum Ağzında Ermenice Ödünç Sözcükler”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 19 (2009), s. 89- 106.

NASKALİ Emine Gürsoy ve DURANLI Muvaffak, *Altayca- Türkçe Sözlük*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 725, Ankara, 1999.

NASKALİ Emine Gürsoy, ŞAHİN Erdal, BUTANAYEV Viktor, KOÇ Aylin, İŞİNA Almagül ve ŞAHİN Liaisan, *Hakasça- Türkçe Sözlük*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 917, Ankara, 2007.

NİŞANYAN Sevan, *Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, Liber Plus Yayınları, İstanbul, 2018.

ORALTAY Hasan, *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, çev.: Nuri Yüce, Saadet Pınar, Türk Dünyası Araştırmaları Yayını: 8, İstanbul, 1984.

ÖLMEZ Mehmet, “Eski Türkçe Etimolojiler (1)”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 12 (2002), s. 189- 198.

ÖZÇELİK Saadettin, “Aykırılışma Terimi, Tanımı ve Örneklerinin Tasnifi Üzerine”, *İlmi Araştırmalar*, 14 (2002), s. 131- 144.

ÖZKAN Fatma, “Yıldırım, Yıldız, Alev, Alaz/Yalaz, Işın ve Işık Kelimeleri Nerden Geliyor?”, *Bilig*, 27 (2003), s. 161.

ÖZMEN Mehmet, *Türk Dili Üzerine Makaleler*, Akçağ Yayınları: 975, Ankara, 2010.

ÖZŞAHİN Murat, “‘Çaça’ sözü Üzerine”, *Türkbilig*, 26 (2013), s. 51- 62.

REZAİ Mehdi, “Türkçede ala Sözcüğü”, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7/16 (2018), s. 8-18.

RÖHRBORN Klaus, *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Lieferung 1: a – adrok*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1977.

SAĞIR Mukim, *Erzincan ve Yöresi Ağızları (İnceleme- Metinler- Sözlük)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 565, Ankara, 1995.

SAĞIR Mukim, “Anadolu Ağızlarında Ünsüzler”, *TDAY Belleten*, 1995, s. 391- 409.
SARICA Bedri, “Akçık/ Ahçık Sözcüğü üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4/1 (2015), s. 265-277.

SCHÖNİG Claus, “Modern Türk Dillerinin Eş Zamanlı Tasnifi ve Tarihsel Yönleri”, Çev.: İsa Sarı, *Dil Araştırmaları*, 12 (2013), s. 221- 257.

STEINGASS Francis Joseph, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London 1998.

ŞEN Mesut, “Türklerde Kışlag ve Yaylag Kavramları Üzerine Düşünceler”, *ÇÜTAD*, 3/2 (2018), s. 131-147.

TEKİN Talat, “‘Amca’ ve ‘Teyze’ Kelimeleri Hakkında”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 8 (1960), s. 283- 294.

TEKİN Talat, ÖLMEZ Mehmet, CEYLAN Emine, ÖLMEZ Zuhul ve EKER Süer, *Türkmençe- Türkçe Sözlük*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18, Ankara, 1995.

TEKİN Talat, *Türkoloji Eleştirileri*, Simurg Yayınevi, Ankara, 1997.

TEKİN Talat, *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, İstanbul, 2003.

TEKİN Talat, *Makaleler 1 Altayistik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 1060, Ankara, 2013.

TIETZE Andreas, *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch / Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca, Arapca ve Farsca Ödünçlemeler Sözlüğü*, (Derleyen: M. Ölmez), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 26, Simurg Kitapçılık, İstanbul, 1999.

TIETZE Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I.*, Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2002.

TIETZE Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı II*, Düz.: Sena Soğan, Harald Maukner, A. Tietze, Budapest, 2009.

TOPARLI Recep, VURAL Hanifi ve KARAATLI Recep, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 835, Ankara, 2019.

TOPARLI Recep, *Sivas Sözlüğü*, Sivas Vilayet Kitaplığı, Sivas, 2019.

TUNA Osman Nedim, “Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler”, *Türkiyat Mecmuası*, (17) 1972, s. 209-250.

TURAN Fikret, *Eski Oğuzca Sözlük Bahşayış Lugatı*, Bilimsel Akademik Yayınlar, İstanbul, 2001.

Türk Dil Kurumu Yeni Tarama Sözlüğü, Haz.: Cem Dilçin, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 503, Ankara, 1983.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 1, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 2, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 3, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 4, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü V, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 5, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü VI, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 6, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü VII, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 7, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü VIII, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 8, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü IX, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 9, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü X, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 10, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü XI, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 11, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü XII, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/ 12, Ankara, 1993.

Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/ 1, Ankara, 1995.

Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/ 2, Ankara, 1995.

Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/ 3, Ankara, 1995.

Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/ 4, Ankara, 1996.

Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü V, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/ 5, Ankara, 1996.

Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü VI, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/ 6, Ankara, 1996.

Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü VII, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/ 7, Ankara, 1995.

Türk Dil Kurumu Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 697, Ankara, 1999.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara, 2011.

UZUNTAŞ Hülya, “Karangu(y) > karaņu kelimesi Moğalca mı, Türkçe mi?”, *Gazi Türkiyat*, Güz 2015/17: 175-182.

ÜÇER Müjgan, *Güldeste-i Sivas –II- Sözlü Kültürden Geleneğe*, Sivas Belediyesi, İstanbul, 2017.

VURAL Hanifi ve BÖLER Tuncay, *Ses ve Şekil Bilgisi*, Türk Dili İncelemeleri: 11, İstanbul, 2011.

YAKINCI Cengiz ve SİS Nesrin, “Hastalık ve Hastalık Belirtilerin Dair Adlandırmalar”, *Türk Dili (Dil ve Edebiyat Dergisi)*, 110/ 775 (2016), s. 63- 66.

YILDIZ Hüseyin, “Türkçe Alçak Kelimesinin Etimolojisi Üzerine”, *Words and Dictionaries*, (2015), s. 379-396.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Halil İbrahim TAŞKIRAN
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Tarihi ve Yeri :
e-posta :

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin	KPDS	ÜDS	TOEFL	EILTS
Adı	( )	( )	( )	( )